

KENT AKADEMİSİ

KENT KÜLTÜRÜ ve YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL of URBAN CULTURE & MANAGEMENT

ISSN: 2146-9229

11th INTERNATIONAL ENTREPRENEURSHIP SOCIAL SCIENCES CONGRESS

July 31 - August 3, 2025 İstanbul/ Türkiye

İSTANBUL BEYKENT
ÜNİVERSİTESİ

EMI
Entrepreneurship
Management
Institute

XI. International Entrepreneurship
Social Sciences Congress
Special Issue

XI. Uluslararası Girişimcilik
Sosyal Bilimler Kongresi
Özel Sayısı

Volume: 18
Issue: Special Issue

Cilt: 18
Sayı: Özel Sayı

2025

<https://dergipark.org.tr/en/pub/kent>
<https://www.kentakademisi.com/>

KENT AKADEMİSİ

KENT KÜLTÜRÜ VE YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL OF URBAN CULTURE & MANAGEMENT

www.kentakademisi.com | info@kentakademisi.com | ISSN: 2146-9229

ICAM NETWORK | ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION ART and MEDIA SERVICES

Executive Office

Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği Yayınları (KAŞYAD) | Black Sea Poets and Author Association Publishing

Adress: Ahmet Emin Fidan Cultural and Research Center, Evkaf Mah. Evkaf Sok. No: 34 Fatsa ORDU

Publication Technical E Mail: online@kentakademisi.com

For article submit: editor@kentakademisi.com

Phone / Fax: +90 425 310 20 30 – **WhatsApp Teknik Destek:** +356 7706 6507

Cover Page Design /Kapak Tasarımı: Ameen M. YOUNS – EMU

Our journal undertakes to comply with the professional principles of the press. All legal rights of the articles belong to our journal. It cannot be quoted partly or completely without the permission of our writers and without giving reference in anywhere. Publication Language: Turkish and English

Creative Commons Publication Licence:

Publication Type:

Scientific, International Double-Blind Peer Reviewed Indexed Journal

Publication Period:

Urban Academy is Published Bimonthly (15 January, 15 March, 15 May, 15 July, 15 September, and 15 November)

PUBLICATION MANAGEMENT

Owner: ICAM | Information, Communication, Art and Media Publication Group
Blacksea Poet and Author Association
ICAM Network General Publication Advisor
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)

LEGAL ADVISERS

Final International University
Lawyer
Lawyer

REPRESENTATIVE AGENCIES

Armağan ÖZTÜRK (Assoc. Prof. Dr.) | Ankara Regional Representative
Baktybek ISAKOV (Assoc. Prof. Dr.) | Kirghiz Representative
Defne KADIOĞLU (Dr.) | Kuzey Avrupa Temsilcisi
Dicle AYDIN | Doğu Anadolu Bölge Temsilcisi
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.) | İstanbul Regional Representative
Kağan GÜNÇE (Prof. Dr.) | KKTC Representative
Masoumeh DAEI (Assoc. Prof. Dr.) | Iranian Representative
Nurseren TOR (Prof. Dr.) | Akdeniz Regional Representative
Osman SİRKEÇİ (Dr.) | Aegean Regional Representative
Pervana MAMEDLI (Assoc. Prof. Dr.) | Azerbaijan Representative
Prachand Man PRADHAN (Assoc. Prof. Dr.) | Nepal Representative
Simon GRİMA (Assoc. Prof. Dr.) | Malta Representative

MASS REPRESENTATION

READER REPRESENTATIVE

Lomza State University

AUTHOR REPRESENTATIVE

Istanbul Medipol University

REVIEWER REPRESENTATIVE

Niğde Ömer Halisdemir University

YAYIN YÖNETİMİ

ICAM | Bilgi, Kültür, Sanat, İletişim ve Medya Hizmetleri Adına Sahibi
Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği
ICAM Network Genel Yayın Danışmanı
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)

HUKUK DANIŞMANLARI

Mehmet Merdan HEKİMOĞLU (Prof. Dr.)
Nuri POYRAZ
Gamze AKDERİN

TEMSİLCİLİKLER

Armağan ÖZTÜRK (Assist. Prof. Dr.) | Ankara Bölge Temsilcisi
Baktybek ISAKOV (Assist. Prof. Dr.) | Kırgızistan Temsilcisi
Defne KADIOĞLU (Dr.) | Kuzey Avrupa Temsilcisi
Dicle AYDIN | Doğu Anadolu Bölge Temsilcisi
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.) | İstanbul Bölge Temsilciliği
Kağan GÜNÇE (Prof. Dr.) | KKTC Temsilcisi
Masoumeh DAEI (Assist. Prof. Dr.) | İran Temsilcisi
Nurseren TOR (Prof. Dr.) | Akdeniz Bölge Temsilcisi
Osman SİRKEÇİ (Dr.) | Ege Bölge Temsilcisi
Pervana MAMEDLI (Assist. Prof. Dr.) | Azerbaycan Temsilcisi
Prachand Man PRADHAN (Assist. Prof. Dr.) | Nepal Temsilcisi
Simon GRİMA (Assist. Prof. Dr.) | Malta Temsilcisi

KİTLESEL TEMSİLCİLİKLER

OKUR TEMSİLCİSİ

Şilan ÖZDAMAR

YAZAR TEMSİLCİSİ

Esra BAYIR (Assist. Prof. Dr.)

HAKEM TEMSİLCİSİ

Bülent KARA (Prof. Dr.)

EDITORIAL BOARD	
EDITOR-in-CHIEF Assist. Prof. Dr. Ahmet FİDAN ORDU University / ICAM Network	GENEL YAYIN EDİTÖRÜ Chairman of ICAM Network Publication Group ahmet@ahmetfidan.com
DEPUTY EDITORS Burçin HENDEN ŞOLT (Assist. Prof. Dr.) Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	EDİTÖR YARDIMCILARI Zonguldak Bülent Ecevit University burcinhenden@hotmail.com İstanbul Beykent University senyuksel@beykent.edu.tr
EDITORS and BOARD Ahmet FİDAN (Assist. Prof. Dr.) Burçin HENDEN ŞOLT (Prof. Dr.) Buse AÇIK ETİKE (Assoc. Prof. Dr.) Çiğdem ÇİFTÇİ (Prof. Dr.) Figen TAŞKIN (Assist. Prof. Dr.) Gülray ÖZKAN (Dr.) Himmet Karadal (Prof. Dr.) Kagan GUNCE (Prof. Dr.) Nesrin BAHCERLERLİ (Prof. Dr.) Nilgün GÖRER TAMER (Prof. Dr.) Pelin KARAÇAR (Assoc. Prof. Dr.) Prachand Man PRADHAN (Prof. Dr.) Serap İNCAZ (Prof. Dr.) Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	EDİTÖRLER ve YAYIN KURULU Ordu University Urbanization Policies ahmet@ahmetfidan.com Zonguldak Bülent Ecevit University burcinhenden@hotmail.com Adana Science and Technology University buseacik@atu.edu.tr Suleyman Demirel University cigdemcif@gmail.com ICAM Network figen23taskin@gmail.com Nottingham Trent University gulayozkan@uludag.edu.tr Bolu Abant İzzet Baysal U. Organisational Behaviour hkaradal@gmail.com Eastern Mediterranean University kagan.gunce@emu.edu.tr Near East University nesrin.menemenci@neu.edu.tr Gazi University Nilgungoreertamer@gmail.com İstanbul Medipol University pkaracar@medipol.edu.tr Katmandu University prachand.pradhan@gmail.com Kırklareli University serapincaz@gmail.com İstanbul Beykent University senyuksel@beykent.edu.tr
SECTION EDITORS (Volume 18, International Entrepreneurship Congress Issue / Section Edt) Ahmet FİDAN (Assist. Prof. Dr.) Aslı KAYA (Assist. Prof. Dr.) Burçin HENDEN ŞOLT (Prof. Dr.) Çiğdem ÇİFTÇİ (Prof. Dr.) Figen TAŞKIN (Assist. Prof. Dr.) Himmet KARADAL (Prof. Dr.) Pelin KARAÇAR (Assist. Prof. Dr.) Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	ALAN EDİTÖRLERİ (Cilt 18, Sayı 11. Uluslararası Girişimcilik Kongresi Özel Sayısı Alan Editörleri) Ordu University Public Administration ahmet@ahmetfidan.com İstanbul Gelisim University Manag. and Org. Education aslakaya@gelisim.edu.tr Zonguldak Bülent Ecevit University burcinhenden@hotmail.com Necmettin Erbakan U. City History cigdemciftci@erbakan.edu.tr Ordu University Turkish Foreign Policy figen23taskin@gmail.com Bolu Abant İzzet Baysal U. Organisational Behaviour hkaradal@gmail.com İstanbul Medipol University Architecture and Design pkaracar@medipol.edu.tr İstanbul Beykent U. Built Environment and Design senyuksel@beykent.edu.tr
LANGUAGE EDITORS Başak SAVUN HEKİMOĞLU (Dr.) Çağnur ÇÖREKLİ (Assoc. Prof. Dr.) Dilek İŞLER HAYIRLI (Lecturer) Kokan GRÇEV (Prof. Dr.) Pınar CARTIER (Assoc. Prof. Dr.)	YABANCI DİL EDİTÖRLERİ İstanbul University basak.savun@istanbul.edu.tr Recep Tayyip Erdoğan University cagnurcorekli@gmail.com Ankara Yıldırım Beyazıt University disler@ybu.edu.tr Eastern Mediterranean University kokan.grchev@emu.edu.tr Yeditepe University pinar.cartier@yeditepe.edu.tr
TURKISH LANGUAGE EDITORS Ahmet DURAN Ahmet KAYA (Assoc. Prof. Dr.) Hasine İnci ATEŞ (Dr.) Gülray ÖZKAN (Dr.) Mustafa GÜNAYDIN (Dr.) Nurdan Çağla ÇAMAŞ (Dr.)	TÜRKÇE DİL EDİTÖRLERİ Ministry of Education durana@yazarportal.com Harran University ahmet.kaya@harran.edu.tr Icam Network inciates@gmail.com Nottingham Trent University gulayozkan@uludag.edu.tr Ministry of Education mustafagunaydin2003@gmail.com Icam Network caglacms@gmail.com
STATISTICAL EDITORS Kerim Eser AFŞAR (Assoc. Prof. Dr.) Soner ÇANKAYA (Prof. Dr.) Tarhan OKAN (Assoc. Prof. Dr.)	İSTATİSTİK EDİTÖRLERİ Dokuz Eylül University eser.afsar@deu.edu.tr Ondokuz Mayıs University scankaya@omu.edu.tr Gazi University token@gazi.edu.tr
INDEX EDITORS Nilay YAZICI (Dr.) Nurdan Çağla ÇAMAŞ (Dr.)	INDEX EDİTÖRLERİ EDİTÖRLERİ Icam Network info@icamnetwork.net Icam Network caglacms@gmail.com
QUALITY STANDARDS and INTERNAL AUDIT BOARD Ahmet DURAN Mustafa GÜNAYDIN (Dr.) Nilgün GÖRER TAMER (Prof. Dr.) Pelin KARAÇAR (Assoc. Prof. Dr.) Serap İNCAZ (Prof. Dr.)	KALİTE STANDARTLARI ve İÇ DENETİM KURULU Ministry of Education Ministry of Education Gazi University İstanbul Medipol University Kırklareli University

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY BOARD		ULUSLARARASI BİLİMSEL DANIŞMA KURULU
HONORARY MEMBERS		
Ruşen KELEŞ (Prof. Dr.)		Ankara
Rankings Alphabet Order by Academic Title (With Affiliation Link)	ID	Akademik Unvana Göre Alfabe Sıralı (İsimler bağlı olunan kuruma linklidir.)
Abbas KARAAGACLI (Assist. Prof. Dr.)	ID	Giresun University
Abdildacan AKMATALİE (Prof. Dr.)	ID	Kyrgyz National Academy University
Adem ESE(Prof. Dr.)	ID	İstanbul University
Ahmet MUTLU (Prof.Dr.)	ID	Ondokuz Mayıs University
A. Teyfur ERDOĞDU (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Yıldız Technical University
Akmaral İBRAYEVA (Prof. Dr.)	ID	Northern Kazakhstan Manas Rozybayev State University
Alparslan Hamdi KUZUCUOĞLU (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Medeniyet University
Arife Tuğsan İŞİAÇIK ÇOLAK (Dr.)	ID	International Maritime College of Oman
Asım Mustafa AYTEN (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Kayseri Abdullah Gül University
Aslıhan ESRİNGÜ (Assoc. Prof.Dr.)	ID	Atatürk University
Aynur ATMACA CAN (Prof. Dr.)	ID	Marmara University
Aysun ÖCAL (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Aksaray University
Ayşe KALAYCI ÖNAC (Assoc. Prof. Dr.)	ID	İzmir Kâtip Çelebi University
Ayşe ÖZBİL TORUN (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Northumbria University
Aytekin ZEYNELOVA (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Baku State University
Azize Serap TUNCER (Prof. Dr.)	ID	Çankırı Karatekin University
Bahriye GÜLGÜN (Prof. Dr.)	ID	Ege University
Baktybek ISAKOV (Assist. Prof. Dr.)	ID	Kırgız Türk Manas University
Belma SUNA (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Medyaverse Academy
Betül KARAGÖZ YERDELEN (Prof. Dr.)	ID	Giresun University
Betsy S. HALFON (Assist. Prof. Dr.)	ID	İstanbul Aydın University
Buket ASILSOY (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Near East University
Burcu Burçin DOĞMUSOZ (Assist. Prof. Dr.)	ID	İzmir Kâtip Çelebi University
Bülent BALKAN(Assoc. Prof. Dr.)	ID	İstanbul University
Candan KUŞ ŞAHİN (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Süleyman Demirel University
Cavit YAVUZ (Prof. Dr.)	ID	Ordu University
Cem TUTAR (Assit. Prof. Dr.)	ID	Uskudar University
Cemil ATAĞARA (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Cyprus International University
Cengiz Mesut TOSUN (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Mersin University
Cenk DEMİRKİRA(Prof. Dr.)	ID	İzmir Katipçelebi University
Claus OTTE (Prof. Dr.)	ID	Bonner Institut Für Migrationsforschung Und Interkulturelles Lernen
Claus Peter HAASE (Prof. Dr.)	ID	Berlin Freie Universität
Cüdem CİFTÇİ (Prof. Dr.)	ID	Necmettin Erbakan University
Dafne Muntanyola-SAURA (Assist. Prof. Dr.)	ID	Universitat Autònoma de Barcelona
Damla MISİRLİSOY (Assist. Prof. Dr.)	ID	European of Lefke University
Defne KADIOĞLU (Dr.)	ID	Malmö University
Demet AYKAL (Prof. Dr.)	ID	Dicle University
Didem BAŞ (Prof. Dr.)	ID	İstanbul Arel University
Didem EVCİ KIRAZ (Prof. Dr.)	ID	Aydın Menderes University
Dilek ÖZDEMİR DABBY (Prof. Dr.)	ID	İstanbul University
Dinmuhammed KELESBAYEV (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Ahmet Yesevi University
Ebru ERDÖNMEZ (Prof. Dr.)	ID	İstanbul University
Eike GEBHARDT (Dr.)	ID	Berlin Art University
Elif AKPINAR KÜLEKÇİ (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Atatürk University
Emel BAYLAN (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Yüzüncü Yıl University
Emel KARAKAYA AYALP (Assist. Prof. Dr.)	ID	İzmir Demokrasi University
Emrullah TÖREN (Prof. Dr.)	ID	Kyrgyzstan University
Ercan YÜKSEKYILDIZ (Assist. Prof. Dr.)	ID	Samsun University
Esma MIHLAYANLAR (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Trakya University
Fatih Fuat TUNCER (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Beykent University
Feran AŞUR (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Yuzuncu Yil University
Fevziye EKER (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Ordu University
Figen TAŞKIN (Assit. Prof. Dr.)	ID	Ordu University
Filiz TAVŞAN (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Karadeniz Technical University
Ghadir GÖLKARIAN (Prof.Dr.)	ID	Near East University
Gizem ERDOĞAN (Assoc. Prof. Dr.)	ID	İzmir Demokrasi University
Goshgar BAYLAROV (Assist. Prof. Dr.)	ID	Baku State University
Gökçen BAYRAK (Assist. Prof. Dr.)	ID	Trakya University
Gözde EKŞİOĞLU (Assist. Prof. Dr.)	ID	Dokuz Eylül University
Gülşay ÖZKAN (Dr.)	ID	Nottingham Trent University
Güliz ÖZORHON (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Özyeğin University
Harun DEMİRKAYA (Prof. Dr.)	ID	Kocaeli University
Hazal İlqin BAHCETİ (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Hacı Bayram Veli University
H. Burçin HENDEN SÖLT (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Zonguldak Bülent Ecevit University
Hilal TURGUT (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Artvin Çoruh University
Huriye TOKER (Prof. Dr.)	ID	Yaşar University
Iuliu (Gyula) SZEKELY (Prof. Dr. Ing.)	ID	Transylvania University
Kadir Caner DOĞAN (Prof. Dr.)	ID	Gümüşhane University
Kağan GÜNCE (Prof. Dr.)	ID	Eastern Mediterranean University
Kokan GRÇEV (Prof. Dr.)	ID	Eastern Mediterranean University
Laura SHUMKA (Prof. Dr.)	ID	Marin Barleti University
Levent MEMİS (Assoc. Prof. Dr.)	ID	Yıldız Technical University
Marcial BLONDED (Prof. Dr.)	ID	Pontifical Catholic of Peru University
Mariana GOLUMBEANU (Dr.)	ID	National Institute for Marine Research
Masoumeh DAEI (Assoc. Prof. Dr.)	ID	İran Tebriz Payam University
Mehmet Merdan HEKİMOĞLU (Prof.Dr.)	ID	Final International University
Mesut DOĞAN (Prof. Dr.)	ID	İstanbul University
Mehmet ŞEREMET (Assoc.Prof.Dr.)	ID	Van Yüzüncü Yıl University

Mehmet TEKTAŞ (Prof. Dr.)	Bandırma Onyedi Eylül University
Mehmet Yavuz ERLER (Prof. Dr.)	Ondokuz Mayıs University
Mehmet YILMAZ (Prof. Dr.)	Ordu University
Merziyye NECEFOVA (Assoc. Prof.Dr.)	Azerbaijan National Academy
H. Meltem GÜNDOĞDU (Assist. Prof. Dr.)	Kırklareli University
Merve YILDIRIM (Assoc. Prof.Dr.)	Giresun University
Mine HASHAS DEĞERTEKİN (Assoc. Prof. Dr.)	Kennesaw State University
Mihail KOCHUBOVSKI (Prof. Dr.)	Institute of Public Health of Republic of North Macedonia
Murat DAL (Prof. Dr.)	Munzur University
Murat TOKSARI (Assoc. Prof. Dr.)	Sivas Cumhuriyet University
Murat YORULMAZ (Assoc. Prof. Dr.)	Kocaeli University
Mustafa GÜNAYDIN (Dr.)	Ministry of National Education
Mo, Kar HIM (Assoc. Prof. Dr.)	The Chinese of Hong Kong University
Mustafa İLİCALI (Prof. Dr.)	Istanbul Commerce University
Nazire Papatya SEÇKİN TAHTALIOĞLU (Prof. Dr.)	Mimar Sinan University
Nermin Merve YALÇINKAY (Assoc. Prof. Dr.)	Çukurova University
Neslihan DOĞAN SAGLAMTİMUR (Prof. Dr.)	Nigde Ömer Halisdemir University
Nesrin M. BAHCERLERİ (Prof. Dr.)	Near East University
Nilgün GÖRERTAMER (Prof. Dr.)	Gazi University
Nilüfer NEGİZ (Prof. Dr.)	Süleyman Demirel University
Nuriye ALTINAY PERENDECI (Prof. Dr.)	Akdeniz University
Nurseren TOR (Prof. Dr.)	Mersin University
Okşan TANDOĞAN (Assoc. Prof. Dr.)	Tekirdağ Namık Kemal University
Olca TOPAÇ (Prof. Dr.)	Uludağ University
Oylum GÖKKURT BAKI (Assoc. Prof. Dr.)	Sinop University
Özge CORDAN (Assoc. Prof. Dr.)	Istanbul Technical University
Özgür EMİNAĞAOĞLU (Prof. Dr.)	Artvin Çoruh University
Papatya SEÇKİN (Prof.Dr.)	Mimar Sinan University
Pelin KARACAR (Assist. Prof. Dr.)	Istanbul Medipol University
Pelin Pinar GİRİTLİOĞLU (Prof. Dr.)	Istanbul University
Pervana MAMEDLI (Assoc. Prof. Dr.)	Azerbaijan National Sciences Academy
Prachand Man PRADHAN (Prof. Dr.)	Kathmandu University
Reyhan Ayşen WOLF	Giresun University
Ruheet GENÇ (Prof. Dr.)	Türkisch-Deutsche Universität
Sabriye ÇELİK UĞUZ (Assoc. Prof. Dr.)	Balıkesir University
Sayfuline FLERA (Prof. Dr.)	Tataristan Kazan Federal University
Selva STAUB (Assoc. Prof. Dr.)	Izmir Economics University
Serap İNCAZ (Prof. Dr.)	Kırklareli University
Sercan YAVAN (Assoc. Prof. Dr.)	Aydın Adnan Menderes University
Sevim BUDAK (Assoc. Prof. Dr.)	Istanbul University
Sevim İNANC OZKAN (Assoc. Prof. Dr.)	Arvin Coruh University
Sevim Pelin ÖZTÜRK (Assoc. Prof. Dr.)	Izmir Demokrasi University
Sibel Sü ERÖZ (Assoc. Prof. Dr.)	Kırklareli University
Silvia COVARINO (Assoc. Prof. Dr.)	German University
Simon GRİMA (Prof. Dr.)	Malta University
Spase SHUMKA (Prof. Dr.)	Tirana Agricultural University
Suat KOLUKIRIK (Prof. Dr.)	Akdeniz University
Sultan Sevinc KURTKONAKOĞLU	Amasya University
Şefika ERGİN (Assoc. Prof. Dr.)	Dicle University
Şen YÜKSEL (Prof. Dr.)	Beykent University
Şüheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN (Assoc. Prof. Dr.)	Eastern Mediterranean University
Süleyman TOY (Prof. Dr.)	Atatürk University
Taşkın KILIÇ (Assoc. Prof. Dr.)	Ordu University
Thomas A. BRYER (Prof. Dr.)	Central Florida University
Tolga AKBULUT (Assoc. Prof. Dr.)	Yıldız Technical
Tomasz MALEC (Assoc.Prof.Dr.)	International of Sarajevo University
Tuğba KİPER (Prof. Dr.)	Namık Kemal University
Tuna BASKOY (Assoc. Prof. Dr.)	Ryerson University
Ulrich EXNER (Prof. Dipl. Ing.)	Siegen Germany University
Ufuk ÇELİK (Assoc. Prof. Dr.)	Bandırma Onyedi Eylül University
Uğur ÇALIŞKAN (Assoc. Prof. Dr.)	Muğla Sıtkı Koçman University
Umut PEKİN TİMUR (Prof. Dr.)	Çankırı Karatekin University
Vedat YILMAZ (Assoc. Prof. Dr.)	Van Yüzüncü Yıl University
Vusale İSMAYİLOVA (Prof. Dr.)	Azerbaycan University
Yakup BULUT (Prof. Dr.)	Gaziantep University
Yasemin Gülgün İŞGÖR (Prof. Dr.)	Ankara University
Yasemin MAMUR İŞİKÇİ (Assoc. Prof. Dr.)	Giresun University
Zafer SAGDIÇ (Assit. Prof. Dr.)	Yıldız Technical University
Zeynep Banu DALAMAN (Assoc. Prof. Dr.)	Bahçeşehir University
Zeynep EREN (Prof. Dr.)	Ataturk University
Zhanna YUSHA (Assoc. Prof. Dr.)	Rusya Scientific Academy University
Zuhrem YAMAN (Assoc. Prof. Dr.)	Selcuk University
VOLUME 18, ISSUE 11th International Entrepreneurship Social Sciences Congress, REVIEWER BOARD Rankings Alphabet Order	
18. CİLT 11. Uluslararası Girişimcilik Sosyal Bilimler Kongresi. ÖZEL SAYI HAKEM KURULU Sıralama, bu sayıdaki hakemlerin alfabetik sıralamasıdır.	

Abdullah Demirel	Kahramanoğlu Mehmet Bey University
Abdullah Kelkit	Canakkale Onsekiz Mart University
Adnan Karataş	Atatürk University
Afşin Şahin	Ankara Hacı Bayram Veli University
Ahmet Burhan Çakıcı	Karamanoğlu Mehmet Bey University
Ahmet Mazlum	Sivas Cumhuriyet University

Ahmet ÖZPINAR	Karamanoğlu Mehmet Bey University
Ahmet Şadi ARDATÜRK	İstanbul Aydın University
Ahmet Türkmen	Akdeniz University
Aslı ALTANLAR	Amasya University
Aslı Ercan Önbiçak	No Instute
Aslı KAYA	Gelişim University
Aslı Pınar BİKET	Beykent University
Ayla Avcı	Antalya Belek University
Barış Eriçok	Ordu University
Bilal YALÇIN	Afyon Kocatepe University
Bumin Çağatay Aksu	No Instute
Burcu Can	No Instute
Burcu GÖK OLGUN	Mehmet Akif University
Can Akbay	İstanbul Gedik University
Cemil Ozan Soydemir	İstanbul Bilgi University
Cihan Yaralı	Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Ebru Güner Vurganer	Aksaray University
Elif Tuba TAMER	Kütahya Dumlupınar University
Emel Burak	Kırklareli University
Emre ATABERK	Ege University
Erdal Şen	Fenerbahçe University
Esra Sipahi Döngül	Aksaray University
Eylem Şevik	No Instute
Fatma Ulutürk	İstanbul Gelisim University
Gamze Çimen	Sivas Cumhuriyet University
Gözde Mert	Nişantaşı University
Gözde Sunman	Kapadokya University
Gül Bilen	Presidency of Disaster and Emergency Management
Gül Gün	Munzur University
Gülaçtı Şen	Balıkesir University
Gülbeniz Akduman	FSM Foundation University
Gülşen Kırpık	Adıyaman University
Hülya Er	Bolu Abant İzzet Baysal University
Işıl Tombul	No Instute
İnci Erdoğan Tarakçı	Mersin University
İsa Kaya	Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Kaan KOÇALI	Gelişim University
Kubilayhan Göç	Aksaray University
Mecbure ASLAN TEKE	Kahraman Maraş Sütçü İmam University
Mehmet Faruk Özçınar	Aksaray Üniversitesi
Menekşe Şahin Karadal	Abant İzzet Baysal University
Mesut Doğan	İstanbul Üniversitesi
Murat Taha Bilişik	İstanbul Culture University
Mutlu Uygun	Aksaray University
Mübeyyen TEPE KÜÇÜKOĞLU	Trakya University
Nazik Erdal Akyüz	Gazi University
Nihat Topaç	İstanbul Üniversitesi
Nurdanur Tavlan Soydan	Aydın Adnan Menderes University
Sadullah Çelik	Aydın Adnan Menderes University
Salih Barışık	Tokat Gaziosmanpaşa University
Serdal Seven	İstanbul University
Sezen Savran Penpecioğlu	Muğla Sıtkı Koçman University
Suvat Parin	Van Yüzüncü Yıl University
Şeyma Balcı	Kurum Yok
Şükran Oruç	Beykent University
Tugay Öney	Tarsus University
Veysel Ergüç	Muş Alparslan University

Yavuz Akçi Bolu Abant İzzet Baysal University
Yavuz Demirel Çankırı Karatekin Üniversitesi
Yavuz Sezer Oğuzhan Canakkale Onsekiz Mart University
Yeşim Kurt Balıkesir University
Zümrül Gültekin Ondokuz Mayıs University

INDEXES, DIRECTORY and PLATFORMS | DİZİNLER, VERİTABANLARI ve PLATFORMLAR

(Ranking Alphabet Order)

Academic Resource Index (2019-....)
Academindex (2023-.....)
Acarindex (2013-.....)
ASCI Database (2023-....)
Cosmos Impact Factor 17/01/2018-.....
EBSCO Academic Search Ultimate Database(2023-....)
ERIH PLUS European Reference Index for the Humanities
Google Scholar (2021-....)
Ideal Online (23/05/2019-.....)
Index Copernicus (2023-....)
Kaynakca.info (2019-.....)
OJOP Indexing and Scientific Journal Directory (2019-....)
Scientific Indexing Services (2018-.....)
Scit (2021-....)
SOBIAD Index (2019-.....)
TR-DİZİN SOSYAL (2019-.....)
TR DİZİN FEN (2019-.....)
Türk Eğitim İndeksi (2019-.....)

JOURNAL TAG | DERGİ KÜNYESİ

Journal Name Derginin Adı	Kent Akademisi Urban Academy
Sub Titl of Journal (Derginin Kısa Adı)	Urban Culture and Urban Management (Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi)
Abbreviated Name (Kısa Adı)	KA
ISSN No (Basılı)	-----
ISSN No (Elektronik)	2146-9229
Year of Foundation (Kuruluş Yılı)	2012
Web of Journal (Derginin Web Adresi)	https://www.kentakademisi.com/
Editorial Process Link (Derginin Süreç Yürütüm Adresi)	https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent
Language of Journal (Derginin Yayın Dili)	Turkish - English
Publication of Period (Derginin Yayın Periyodu)	March, June, September, December
Keywords (Dergi Anahtar Kelimeleri)	Urban Management, Urban and Environmental Problems, Architecture and Design, Local Management, Transportation Information & Communication Systems, Kent Yönetimi, Kent ve Çevre Sorunları, Mimarlık ve Tasarım, Yerel Yönetimler, Taşımacılık Bilgi ve Bilişim Sistemleri
Indexes (Derginin Kayıtlı Olduğu İndeksler) (According to Alphabet)	Academic Resource Index (2019-....), Acarindex (2013-.....), Cosmos Impact Factor 17/01/2018-....., ERIH PLUS European Reference Index for the Humanities, Google Scholar (2021-....), Ideal Online (23/05/2019-.....), Kaynakca.info (2019-.....), • OJOP Indexing and Scientific Journal Directory (2019-....) Scientific Indexing Services (2018-.....), Scit (2021-....), SOBIAD Index (2019-.....), TR-DİZİN SOSYAL (2019-.....), TR DİZİN FEN (2019-.....), Türk Eğitim İndeksi (2019-.....) ASCI Database (2023-....)
Chief Editor of Journal (Derginin Baş Editörü)	Dr. Ahmet FİDAN
Licences of Journal (Yayın Lisansı)	Creative Commons (CC BY NC)
Plagiarism and Citation Policies (Benzerlik Politikası)	İthenticate (less than 20 percent, % 1 per citation) / İthentitate Tüm atıflar için, % 20'den az, her bir atıf için, En fazla %: 1 (Tezden üretilen makaleler için %3)
Fee Policies of Journal (Ücret Politikası)	For reader and for author free. The journal does not charge any fee for the process of application and publication of articles. / (Dergi, makalelerin başvuru ve yayınlanması sürecinde herhangi bir ücret talep etmez.
Refereeing Type and Technique (Hakemlik Türü ve Yapısı)	Double Blind Peer Reviewing (3 Reviewing Per Article) / Her makale için, üç Karşılıklı (Çift yönlü) Körleme Akran Hakemlik Sistemi
Acces Policies of Journal (Erişim Politikası)	Open Acces (Açık Erişim)
Editorial Procees System (Editoryal Sürec Sistemi)	Turkey, ULAKBİM Dergi Systems

Article Publication Categories (Makale Yayın Kategorileri)	Research Articles, Review Article. Other article categories are published on the portal page (www.kentakademisi.com) with two referees. It is not included in the number integrity.
DESCRIPTION OF JOURNAL	DERGİ KISA BİLGİSİ
The main purpose of The Journal of Urban Culture and Management (JOURAC) is to provide scientific and academic studies for the benefit of the people of the world to ensure that Turkish and world cities become more prosperous, more liveable; by publishing the architecture, administrative, economic, environmental, and engineering studies in the context of the city; and the literature studies in the context of the language and culture of the city in a multidisciplinary and interdisciplinary mood while acting as the academia of the urban areas where the 80% of the world population live. As announced to its readers and writers at the beginning of 2023, our journal decided to increase the publication period to six issues per year starting from 2024, aiming to pave the way for scientific production in urban areas, to contribute more quickly to the development and institutionalization of our cities, and to provide more voluminous added values to world civilization. Journal of Urban Academy attaches importance to and encourages multidisciplinary and interdisciplinarity. It accepts the cultural ethnographic identities of cities as world heritage and aims to create this awareness. It aims to pioneer the preservation and promotion of prehistoric ruins, together with the cultural compositions and combination of world cities, specifically the Anatolian Geography, which is a combination of civilizations. The publication period of our journal is six issues per year (bi-monthly), the language of publication is Turkish and English. The similarity report is checked during the article pre-acceptance process. When uploading articles from our article writers, click on Documentation. We kindly request that students download the article template from the Documents menu, upload it according to this template, and leave a line space between each source in the bibliography when creating a bibliography. URBAN ACADEMY, PROFESSIONAL AND DOUBLE-BLIND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL JOURNAL UNDER THE CRITERIA FOR THE APPOINTMENT AND PROMOTION OF THE ASSOCIATE PROFESSORSHIP REQUIRED BY INTER- COUNCIL Our Journal Has Been Scanned By TR DİZİN Social Sciences and TR DİZİN Since 2019. Publication History: Our journal began to be published monthly in January 2008 and continued monthly from 2008 to 2010. From March 2010 to December 2011, the article was published in scientific format four times a year, without review of referee. Since March 2012, it has started to publish nationally refereed articles four times a year, as of 2017 it has been included in the Dergi Park System as an International, Double Blind Peer Reviewing Journal. In 2021, (from 2019/1) it was accepted into the TR DİZİN Social and TR DİZİN Science databases. As of the summer issue of 2020, at least three blind peer review systems have been implemented for each article. While our publication period was four issues per year from 2011 to 2023, by the decision of our Editorial Board numbered S:54/2023/1/1, it was decided to change the publication period to six issues per year (bi-monthly) and this change will come into force as of the same date of 2024. This change was announced in our "Announcements" menu on 05/01/2023. As of January 2024, six issues per year have been implemented.	Kent Akademisi dergisi (KA), nüfusun % 80 lerini oluşturan dünya kentlerinde, kentin akademisi sıfatıyla, multidisipliner ve interdisipliner bir modda, kente dair, mimari, yönetsel, ekonomik, çevresel, mühendisliğe ilişkin, ve kentlerin dili kültürü bağlamında edebiyata ilişkin bütünlük konuları ve tek bilim alanına sığamayacak kadar geniş uzanımları olan çalışmaların yayınlayarak, Türk ve Dünya kentlerinin daha bayındır, daha yaşanılabilir hale gelmesini sağlamak için bilimsel, akademik yayınların dünya insanlarının faydasına sunmak istemektedir. Kent Akademisi Dergisi 2023 yılı başında okurlarına ve yazarlarına duyurduğu üzere, 2024 yılından itibaren yayın periyodunu, yılda altı sayıya çıkarma kararı alarak, kentsel alanlardaki bilimsel üretimlerin önünü açmayı ve kentlerimizin gelişmesi ve kurumsallaşmasına daha hızlı katkıda bulunmayı, dünya medeniyetine daha hacimli katma değerler sağlayabilmeyi amaçlamıştır. Kent Akademisi dergisi, multidisiplinerliği ve interdisiplinerliği önemsemekte ve teşvik etmektedir. Kentlerin kültürel etnografik kimliklerini dünya mirası olarak kabul etmekte ve bu bilincin oluşmasını sağlamayı hedef alır. İnsanoğlunun kent kültürü bağlamında dünya mirası kavramına vereceği önemi sağlamlaştırmaya gayret eder. Medeniyetler bileşimi olan Anadolu Coğrafyası özelinde dünya kentlerinin kültürel bileşimleri ile birlikte, tarih öncesi kalıntıların korunması ve tanıtılmasına öncülük etmeyi amaçlamaktadır. Dergimizin yayın periyodu, yılda altı sayı (iki ayda bir), yayın dili, Türkçe ve İngilizcedir. Makale ön kabul sürecinde benzerlik raporuna bakılmaktadır. Makale yazarlarımızdan makale yüklemesi yaparken, Documentation / Dokümanlar menüsünden makale şablonu indirerek bu şablona göre yükleme yapmalarını, kaynakça oluştururken, kaynakçadaki her kaynağın arasına bir satır boşluk bırakmalarını önemle rica ediyoruz. DERGİMİZ ÜAK DOÇENTLİK ve YENİDEN ATAMA İLKELERİ KAPSAMINDA, DİĞER İNDEKSLERE SAHİP ULUSLARARASI DERGİ STATÜSÜNDEDİR. Dergimiz 2019 Yılından bu yana, TR DİZİN tarafından taranmaktadır. Yayın Tarihçesi: Dergimiz, 2008 Ocak'ta aylık olarak yayına başlamış olup 2008 den 2010'a kadar aylık olarak devam etmiştir. Mart 2010'dan, Aralık 2011'e kadar yılda dört kez olmak üzere, hakemsiz olarak bilimsel formatta makale yayınlamıştır. Mart 2012 tarihinden bu yana yılda dört kez olmak üzere ulusal hakemli makaleler yayınlamaya başlamıştır, 2017 yılı itibarıyla uluslararası çift kör akran hakemli dergi olarak Dergi Park Sistemine dahil olmuştur. 2019 yılının ilk sayısından itibaren TR DİZİN Sosyal ve TR DİZİN Fen Bilimleri veri tabanına alınmıştır. 2020 yılı yaz sayısından itibaren, her makale için en az üç kör akran hakemlik sistemine geçmiştir. Yayın periyodumuz, 2011 yılından 2023 yılına kadar yılda dört sayı iken, Yayın Kurulumuzun S:54/2023/1/1 sayılı kararınca yayın periyodunun yılda altı sayı (iki ayda bir) olarak değiştirilmesine ve bu değişikliğin 2024 yılının aynı tarihi itibarıyla yürürlüğe konulmasına karar verilmiştir. Bu değişiklik, 05/01/2023 tarihinde "Duyurular" menümüzde ilan edilmiştir. 2024 yılı Ocak ayından itibaren yılda altı sayı uygulamasına başlanmıştır.
NOTE TO AUTHOR and EVALUATION CRITERIA	YAZARA NOT ve DEĞERLENDİRME SÜREÇLERİ

PROCESS: General Evaluation Process The Double Blind Peer Reviewing System is applied in the Journal of Kent Academy. (At least 3 referee opinions for each article) Double Blind Peer Reviewing: The system where the editor / authors' referees, referees cannot see the author (s) and the referee selection is made in accordance with the subject and the scientific field of the author (peer review), although the editor sees the referees and authors. For this system, an anonymous upload of the full texts of the article is notified to the author at the acceptance of the article, it is obligatory to check it during the last step checklist process. Pursuant to mission of the our journal, it is adopted as a principle as fastest as possible by performing publication process contributing to science without deviated from ethics and quality. In this context, in order for an article to be published, the article must be uploaded at least two months before our regular publication date. An article that is deemed suitable for publication but is not published is moved to the first available issue. Article sent to our journal are immediately sent to referees. Our referees are given a maximum time of fifteen days for the first round for articles up to fifteen pages, and 20 days for articles exceeding 15 pages. In the second round, this time is halved, and in the third round, it is reduced to 3 days. In the second and ongoing referee rounds, the refereeships of the referees who do not serve within the required time are dropped, and the decision is made in line with the opinions of the other two current referees and the decision of the field editor of the relevant article. An article submitted to an issue remains on average for a publication period (2 months). This process; 1. Article type, 2. Subject of the article, 3. Section editor's process execution, 4. It may vary depending on the evaluation requests of the referees and The main language of the article.	SÜREÇLER: Genel Değerlendirme Süreci Kent Akademisi Dergisi'nde Çift Kör Akran Hakemlik Sistemi (Double Blind Peer Reviewing) uygulanmaktadır. (Her makale için en az 3 hakem görüşü) Duble Blind Peer Reviewing / Çift Kör Akran Hakemlik: Editörün hakem ve yazarları görmediği halde, yazarın / yazarların hakemleri, hakemlerin yazarı / yazarları görmediği ve makalenin konusu ve yazarının bilimsel alanına uygun hakem tercihinin yapıldığı (akran hakemlik) sistemi. Bu sistem için, makale kabulünde makale tam metninin isimsiz yüklenmesi yazara bildirilir, makale yükleme son adım kontrol (checklist) sürecinde kontrol edilmesi zorunludur. Dergimiz misyonu gereği, etik ilkeler ve kaliteden sapmaksızın mümkün olan en hızlı şekilde yayın sürecini yürüterek bilime katkı sağlamayı ilke edinmiştir. Bu bağlamda, bir sayıda makalenin yayınlanması için, olağan yayın tarihimize en az iki ay öncesine kadar makale yüklenmelidir. Yayına uygun görülüp de yetiştirmeyen bir makale uygun olan ilk sayıya kaydırılmaktadır. Dergimize gönderilen makale, editoryada en fazla beş gün bekler, derhal hakemlere gönderilir. Hakemlerimize ilk tur için, onbeş sayfaya kadar olan makalelerde on beş gün, 15 sayfayı aşan makalelerde 20 gün azami süre verilmektedir. İkinci turda bu süre yarıya, üçüncü turda ise, 3 güne düşer. İkinci ve devam eden hakemlik turlarında süresi içinde hakemliğini yapmayan hakemlerin hakemlikleri düşürülür, karar, halihazırdaki diğer iki hakemin görüşleri ve ilgili makalenin alan editörü kararın doğrultusunda ortaya çıkar. Bir sayıya gönderilen makale ortalama bir yayın aralığı (2 Ay) süreçte kalmaktadır. Bu süreç; 1. Makale türüne, 2. Makalenin konusuna, 3. Alan editörünün süreç yürütümüne, 4. Hakemlerin değerlendirme taleplerine ve Makalenin ana diline göre değişiklik gösterebilmektedir.
--	---

FEE POLİCİES OF OUR JOURNAL	ÜCRET POLİTİKAMIZ
Our Journal is open access, an editorial publication fee is charged from the author. I. AUTHOR FEES a. The publication charge/fee to be paid by the author is requested before the article is uploaded. b. According to the decision of the Editorial Board numbered S:121/2025/4/1 and dated 13/05/2025, the article submission fee is 10,000 Turkish lira or 275 US Dollars as of 15/06/2025. Subsequent article submission fee increase dates are determined by the Urban Academy Editorial Board. c. Articles rejected directly during the preliminary control process can be uploaded to the system with the same fee receipt within 3 months at the latest, without waiting separately from the articles rejected from the decision. If there has been an increase in the article upload fee in the time interval between the first upload date and the last upload date, it will be accepted provided that the increase is added to the receipt. d. The fee requested from the articles sent to our journal for publication is in no way dependent on the Acceptance / Rejection condition. This condition is carried out by the decision numbered 2021.18.643 on Predatory/Shabby Journals taken at the Council of Higher Education session dated December 30, 2021, and numbered 2021.18. e. The fee payment requirement applies to all authors. Payments are in a transparent and auditable structure, which applies equally to each author. The authors jointly (jointly) in equal proportions among themselves. Payment is made from the authorized author's account. f. In our journal, a 50% discount is applied to the publication fee of section editors who carry out and complete at least three section editing processes in a year. This discount is valid for each author's own share of multi-author articles. Publication fees are used for the secretariat, preparation for publication, and journal accreditation costs. g. Fee payments can be made through the TL and USD accounts of the Black Sea Poets and Author Association, the publisher of our journal. h. Researchers who have served as referees at least four times will receive a 25% discount. II. FEES FROM READERS and/or SUBSCRIPTIONSYSTEMS a. Journal of Urban Academy does not demand any fee from its readers. b. Provisions requested by the Journal of UrbanAcademy, regarding libraries and special directories are reserved. The document regarding our fee policy can be accessed from the link below or	Dergimiz açık erişimli, editöryal yayın ücretiyazardan karşılanan bir dergidir. I.YAZARDAN ALINAN ÜCRETLER a. Yazarın ödeyeceği yayın ücreti makale yükleme öncesinde talep edilmektedir. b.13/05/2025 tarih ve S:121/2025/4/1 sayılı yayın kurulu toplantısının 3 numaralı kararınca, "Yayın ücretlerinin, 15/06/2025 tarihinden itibaren 31/12/2025 tarihi sonuna kadar, 10.000 TL, 275 USD. c. Ön kontrol sürecinde doğrudan reddedilen makalelerin, karardan reddedilen makalelerden ayrı olarak beklenmeksizin en geç 3 ay içinde aynı ücret dekontuyla sisteme yükleyebilirler. İlk yükleme tarihinden son yükleme tarihine kadar geçen zaman aralığında makale yükleme ücretinde bir artış olmuş ise, artış kadar dekonta ilave yapılması koşuluyla kabul edilecektir. d. Dergimize yayın için gönderilen makalelerden talep edilen bedel hiçbir şekilde Kabul / Ret şartına bağlı değildir. Bu şart Yüksek Öğretim Kurulu'nun 30 Aralık 2021 tarih ve 2021.18 nolu oturumunda Yağmacı/Şaibeli Dergiler hakkında alınan 2021.18.643 sayılı karar gereğince yürütülmektedir. e. Ücret ödeme şartı bütün yazarlar için geçerlidir. Ödemeler, her yazara eşit uygulanacağı şekilde, şeffaf ve denetlenebilir bir yapıdadır. Ücret yazarlar tarafından kendi aralarında müştereken (ortaklaşa) eşit oranlarda hesaplanır. Ödeme, yetkili yazar hesabından yapılır. f. Dergimizde, bir yılda en az üç alan editörlüğü süreci yürütüp tamamlayan alan editörlerinin yayın ücretinde %50 indirim uygulanmaktadır. Bu indirim, çok yazarlı makalelerde her bir yazarın kendi payı için geçerlidir. g. Yayın ücretleri, sekreteryaya, yayına hazırlık işlemleri ve dergi akreditasyon maliyetleri için kullanılmaktadır. Ücret ödemeleri, dergimizin yayıncı kuruluşu olan Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği TL ve USD hesapları üzerinden yapılabilecektir. h. En az dört kez hakemlik görevinde bulunmuş olan araştırmacılara %25 oranında indirim uygulanmaktadır. Şairler ve Yazarlar Derneği TL veUSD hesapları üzerinden yapılabilecektir. II.OKURLARDAN ve / veya ABONELİKSİSTEMLERİNDEN ALINAN ÜCRETLER a. Kent Akademisi Dergisinin, okurlardan herhangi bir ücret talebi bulunmamaktadır. b. Kent Akademisi Dergisi'nin kütüphane ve özeldiznler konusunda talep edeceği hükümler saklıdır. Ücret politikamıza ilişkin dokumana aşağıdaki linkten veya Dokumanlar

from file numberD-2 in our Documents menu: https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/26111 Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği (Black Sea Poets and Authors Association) IBAN: IBAN (TL) TR: 070001500158007316964344 IBAN (USD) TR: 530001500158048021390124 Submission Fee: 275.00 USD REFREE SYSTEM The Double-Blind Peer Reviewing System is applied in the Journal of Kent Academy. (At least 3 referee opinions for each article) Double Blind Peer Reviewing: The system where the editor / authors' referees, referees cannot see the author (s) and the referee selection is made in accordance with the subject and the scientific field of the author (peer review), although the editor sees the referees and authors. For this system, an anonymous upload of the full texts of the article is notified to the author at the acceptance of the article, it is obligatory to check it during the last step checklist process.	menümüzdeki D-2 numaralı dosyadan erişim sağlanabilir: https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/26111 Karadeniz Şairler ve Yazarlar Derneği IBAN BİLGİLERİ: IBAN (TL) TR: 070001500158007316964344 IBAN (USD) / TR: 530001500158048021390124 Makale Yükleme Ücreti: 10.000 TL HAKEMLİK SİSTEMİ: Kent Akademisi Dergisi'nde Karşılıklı Körleme Akran Hakemlik Sistemi (Double Blind Peer Reviewing) uygulanmaktadır. (Her makale için en az 3 hakem görüşü alınır) Duble Blind Peer Reviewing / Karşılıklı Körleme Akran Hakemlik: Editörün hakem ve yazarları gördüğü halde, yazarın / yazarların hakemleri, hakemlerin yazarı / yazarları görmediği ve makalenin konusu ve yazarının bilimsel alanına uygun hakem tercihinin yapıldığı (akran hakemlik) sistemi. Bu sistem için, makale kabulünde makale tam metninin isimsiz yüklenmesi yazara bildirilir, makale yükleme son adım kontrol (checklist) sürecinde kontrol edilmesi zorunludur.
REFREE SUGGESTION POLICIES of OUR JOURNAL Within the framework of publication quality standards, our journal applies the principle of Reader, Author, Reviewer and Editor friendly publishing in all processes. In this context, our journal shares its processes and execution with its readers and authors. Journal of Urban Academy may request referees from the author in some articles in transdisciplinary issues or in unique themes or consultation issues, when there is difficulty in appointing referees from within the section, in cases where the refereeing process is delayed due to the topicality of the subject in terms of the originality of the topic. Our Journals Standards Regarding Referee Suggestions from Author / Authors: 1.Our journal has at least three referees. For the 3rd referee only, at least two referee suggestions can be requested from the author. Our journal appoints any of these referees. 2.The journal is not obliged to appoint the proposed referee. 3.There should be no relationship of interest between the author and the referee. 4.The proposed referees cannot be from the same academic unit or institution as the author. 5.The proposed referee cannot be in a co-authorship relationship with the author, even in the past. 6.The proposed referees cannot be a student or jury member in the thesis juries with the author, even in the past. 7.Recommended referees. ☐ If the author is entitled, have at least a doctorate, ☐ Author dr. If the person has the title, at least Assit. Prof. Dr, ☐ If the author is a Assit. Prof.Dr. title, at least an Associate Professor, If the author is an Associate Professor or Professor, the proposed reviewer cannot be lower than the rank of Professor.	İSTİSNAİ DURUMLARDA HAKEM ÖNERİ POLİTİKAMIZ Kent Akademisi Dergisi, tüm süreçlerde Okur Yazar, Hakem ve Editör dostu yayıncılık ilkesini benimser. Bu bağlamda dergimiz süreçleri ve yürütümünü okurlarıyla ve yazarlarıyla paylaşır. Kent Akademisi makalenin transdisipliner konularda veya kendine özgü temalarda veya konsültasyon içeren konularda, alan içinden hakem atamasında zorluk çekildiğinde, eserin özgünlüğü açısından konu güncelliği nedeniyle hakemlik sürecinin gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda, bazı makalelerde yazardan hakem isteyebilir. Kent Akademisi Dergisi Yazardan / Yazarlardan Hakem Önerilerine İlişkin Standartlarımız: 1.Dergimiz en az üç hakemlidir. Sadece 3. hakem için, yazardan en az iki hakem önerisi istenebilir. Dergimiz bu hakemlerden herhangi birini atar. 2.Dergi önerilen hakemi atamak zorunda değildir. 3.Yazar ile hakem arasında hiçbir şekilde çıkar ilişkisi bulunmamalıdır. 4.Önerilen hakemler yazar ile aynı akademik birimde veya kurumda olamaz. 5.Önerilen hakem yazar ile geçmişte de olsa ortak yazarlık ilişkisi içinde olamaz. 6.Önerilen hakem yazar ile geçmişte de olsa tez jürilerinde öğrenci ve jüri üyesi statüleriyle yer alamaz. 7.Önerilen hakemler. ☐ yazar unvanı ise, en az doktora, ☐ yazar Dr. unvanına sahip ise, en az Dr. Öğr. Üyesi, ☐ yazar Dr. Öğr. Üyesi ise, en az Doçent, yazar Doçent ise, önerilen hakem Profesör düzeylerinde aşağı olamaz.
OPEN ACCESS POLICIES	AÇIK ERIŞİM POLİTİKAMIZ:

This is an open-access journal, which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles in Urban Academy (KA) journal without asking prior permission from the publisher or the author. This is by the **Budapest Open Access Initiative (BOAI)** definition of open access. Applies the **CC, BY, NC** licensing principle.

Dergi Açık Erişimli olup yayınlanan bilimsel yazılara kullanıcı veya kurumlar ücretsiz olarak erişebilecektir. Kullanıcılara, Kent Akademisi (KA) dergisindeki makalelerin tam metinlerini yayıncı veya yazarın önceden izni olmadan okumak, indirmek, kopyalamak, dağıtmak, basmak, arama yapmak veya bağlantı kurmak için izin verilmiştir. Bu, **Budapeşte Açık Erişim İniyatifinin (BOAİ)** açık erişim tanımı ile uyumludur. **CC, BY, NC** lisanslama ilkesini uygular.

ARCHIVING POLICIES**ARŞİV POLİTİKAMIZ:**

The archiving policy of our journal covers the following points:

1. Our journal allows authors to archive their articles on the author's personal website or institutional pages and/or to use the final published version of the article for archiving in an institutional repository after publication.
2. By the Creative Commons license accepted by our journal, ('CC'-BY-NC') allows users to use the work for non-commercial purposes only, provided that the author or the DOI number of the work is cited.
3. There is no embargo period for authors.
4. Authors can download the manuscript as a PDF document. Authors can send copies of the article to their colleagues without any embargo.
5. Articles published in our journal are archived in parallel in DergiPark pages and in the databases of other international directories.

VERSION PUBLISHED in THE JOURNAL

Publication Type: Open Access

OAI: <https://dergipark.org.tr/api/public/oai/kent/>

LOCKSS: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/lockss-manifest>

RSS: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/rss-feeds>

Embargo Period: There is no embargo period.

Copyright Holder: The author(s) assigns only the first publication right, otherwise retaining copyright.

Open Access Licence: CC BY-NC 4.0

Archive Location: Journal Website, Institutional Archive, Institutional Site, Author's Personal Website, Public and/or Non-Commercial Subject-Based Archives.

Policy Terms: The journal should be cited by following the citation and citation standards. It should be linked to the publisher version with DOI.

VERSION ACCEPTED AT THE END OF THE REFEREE PROCESS

Embargo Period: None

Archive Location: Journal Website is the address where the editorial process is carried out. Publications on the portal address are directed to DergiPark. Also, Author's Personal Website, Publicly Available and/or Commercial Topic Based Archives.

Website, Public and/or Commercial Topic Based Archives.

Copyright Owner: The author(s) transfers only the first publication right and retains the copyright for other cases.

FIRST TEXT SENT TO THE MAGAZINE

Embargo Period: None

Archive Location: Journal Website is the address where the editorial process is carried out. Publications on the portal address are directed to DergiPark. Also, Author's Personal Website, Publicly Available and/or Commercial Topic Based Archives.

Dergimizin arşiv politikası aşağıdaki hususları kapsamaktadır:

Yayıncı: ICAM Network

Dergi Adı: Kent Akademisi

ISSN / E-ISSN: 2146-9229

1. Dergimiz, makale yazarlarına, kendileri ait olan makalenin yazarın kişisel web sitesi ya da kurumsal sayfalarında arşivlemesine ve/veya yayımlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için makalenin nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir.
2. Dergimizin kabul etmiş olduğu Creative Commons lisansı uyarınca, ("CC"-BY-NC" kullanıcıların eser sahibine ya da eserin DOI numarasına atıf vermek koşuluyla eseri sadece ticari olmayan amaçlar için kullanmalarına izin verir.
3. Yazarlar için herhangi bir embargo süresi yoktur.
4. Yazarlar makalenin çıktısını PDF belgesi olarak indirebilirler. Yazarlar makalenin kopyalarını meslektaşlarına herhangi bir embargo olmaksızın gönderebilirler.
5. Dergimizde yayınlanan makaleler, DergiPark sayfalarında ve diğer uluslararası dizinlerin veri tabanlarında da paralel olarak arşivlenmektedir.

DERGİDE YAYIMLANAN VERSİYON

Yayın Türü: Açık Erişim

OAI Open Archives Initiative:

<https://dergipark.org.tr/api/public/oai/kent/>

LOCKSS (Lots Of Copies Keep Stuff Safe):

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/lockss-manifest>

RSS (Rich Site Summary (RSS 0.91) (Zengin Site Özeti):

Really Simple Syndication

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kent/rss-feeds>

Ambargo Süresi: Ambargo süresi yoktur.

Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar), sadece ilk yayın hakkını devreder, bunun dışındaki durumlar için telif hakkını korur.

Açık Erişim Lisansı: CC BY-NC 4.0

Arşiv Yeri: Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.

Politika Koşulları: Atıf ve alıntı standartlarına uyularak dergiye atıf yapılmalıdır. DOI ile yayıncı sürümüne bağlanmalıdır.

HAKEM SÜRECİ SONUNDA KABUL EDİLEN VERSİYON

Ambargo Süresi: Yok

Arşiv Yeri: Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.

Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.

Telif Hakkı Sahibi: Yazar(lar), sadece ilk yayın hakkını devreder, bunun dışındaki durumlar için telif hakkını korur.

DERGİYE GÖNDERİLEN İLK METİN

Ambargo Süresi: Yok

Arşiv Yeri: Dergi Web Sitesi editöryal süreç yürütülen adrestir. Portal adresindeki yayınlar DergiPark a yönlendirilir. Ayrıca, Yazarın Kişisel Web Sitesi, Halka Açık ve/veya Ticari Konu Tabanlı Arşivler.

As mentioned in Copyright Transfer Form. (to see the copyright transfer form, Authors guarantee that. - Their paper is original, - it is not given to any other journals to publish, - if all or some parts of the article is published, all types of permission needed are taken and sent to Editor of Urban Academy Journal to be published in the journal mentioned above. Authors certify that they have no right to withdraw the article that is accepted to be published in the Urban Academy Journal "at any stage after the acceptance of the article." -The Article's scientific, ethical, and legal responsibility belongs to the authors. Transferring the copyright of the article to Kent Akademi Journal means the transfer of the first publication right. Once the author has given this right, he cannot take it back and the journal has this right as long as it publishes the article. Other copyrights belong to the author. CONFLICT OF INTEREST STATEMENT Authors In accordance with the publication policy of the Journal of Urban Academy (Kent Akademisi), the people who contributed in the real sense should be written in the articles sent to the journal as authors. The author (s) of the manuscript must declare that there are no conflicts of personal and financial interest within the scope of the study. This notification must be uploaded by the author / authors in pdf format with wet signature, by filling out the form in our documents menu before the article is published. Referees Referees should inform the journal editor about the evaluation process if they suspect any conflict of interest in the article they are evaluating, and refuse article evaluation if necessary. In order to prevent conflict of interest, people in the institutions where the article authors are working cannot referee the article. Editors Editors should not have personal or financial conflicts of interest with articles. In accordance with the ethical principles of our journal, the chief editor cannot publish articles in our journal. All other editors, assistant editors, editorial board members, section editors, language and statistics editors, index editors, layout editor and page secretaries can publish articles. In this case, the relevant editors and all their roles in the journal, except referee roles, must be removed before the article is uploaded to the process. Contacts who upload articles without their roles being removed will have their articles rejected. The editor-in-chief, editors, assistant editors, and members of the editorial board cannot serve as referees in our journal.	TELİF HAKKI DÜZENLEMESİ'nde belirtildiği üzere. Yazarlar Şunları garanti eder. - Makaleleri orijinaldır, - Yayınlanmak üzere başka dergilere verilmez, - Makalenin tamamı veya bir kısmı yayınlanmışsa, yukarıda belirtilen dergide yayımlanmak üzere gerekli her türlü izin alınarak Urban Academy Journal Editörüne gönderilir. Yazarlar, Kent Akademisi Dergisi'nde yayımlanmak üzere kabul edilen makaleyi, "makalenin kabulünden sonra hiçbir aşamada" geri çekme haklarının bulunmadığını beyan ederler. -Makalenin bilimsel, etik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Makalenin telif haklarının Kent Akademisi Dergisi'ne devredilmesi, ilk yayın hakkının devredilmesi anlamına gelir. Yazar bu hakkı bir kere verdikten sonra geri alamaz ve dergi makaleyi yayınladığı sürece bu hakka sahiptir. Yazarın diğer telif hakları kendisine aittir. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazarlar Kent Akademisi Dergisi, yayın politikası gereğince, yayınlanmak üzere dergiye gönderilen makalelerde gerçek anlamda katkı sağlayan kişiler yazar olarak yazılmalıdır. Makalenin yazar/yazarları, çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması olmadığını bildirmek zorundadır. Bu bildirim, makalenin yayınlanması öncesinde yazar/yazarlar tarafından dokümanlar menümüzde bulunan form doldurularak ıslak imzalı olarak pdf formatında yüklenmelidir. Hakemler Hakemler, değerlendirdikleri makalede herhangi bir çıkar çatışması olduğundan şüphelendiklerinde değerlendirme süreci ile ilgili olarak dergi editörlüğüne bilgi vermeli ve gerekirse makale değerlendirmesini reddetmelidirler. Çıkar çatışmasını engellemek için makale yazarlarının görev yaptığı kurumlardaki kişiler, makale için hakemlik yapamazlar. Editörler Editörlerin, makalelerle kişisel veya mali açıdan çıkar çatışması olmamalıdır. Dergimizde etik ilkeler gereğince, baş editör makale yayınlamaz. Diğer tüm editörler, editör yardımcıları, yayın kurulu üyeleri, alan editörleri, dil ve istatistik editörleri, index editörleri, sayfa sekreterleri makale yayınlayabilmektedir. Bu durumda, ilgili editörlerin ve makalesi sürece yüklenmeden önce dergideki hakemlik rolleri hariç tüm rolleri kaldırılmak zorundadır. Roller kaldırılmadan makale yükleyen ilgili kişilerin makaleleri reddedilir. Dergimizde başeditör, editörler, editör yardımcıları, yayın kurulu üyeleri hakemlik yapamaz.
OUR REFERENCE VALUES IN SIMILARITY RATE SCAN: Similarity reports in our journal are checked twice, at the beginning of the process and at the end of the process. During the upload of the articles to the system, the author receives an IThenticate report on the last version by any of the three scanning programs (IThenticate, Turnitin, Plagiarism Net) and by the section editors (after language control) after the refereeing process is completed. No matter which scanning program is scanned, our upper limit of similarity rate is 20%. The maximum value for each citation should be 1%. OVER THE LAST VERSION FILE, only the reports scanned with the iThenticate program are valid. In the event that the similarity report is 20-22% due to the footer, header and tag sections, in order to reduce the rate below 20%, the tag can be reduced to the required rate by removing the header and footer sections and re-scanning. In legal matters, this rate is 25% in total, limited to the articles on which the legislation is examined and researched, and 2% for each citation is our upper limit.	BENZERLİK ORANI POLİTİKAMIZ Dergimizde benzerlik raporları süreç başı ve süreç sonu olmak üzere iki kez kontrol edilmektedir. Makalelerin sisteme yüklenme sırasında yazar tarafından her üç tarama programından (IThenticate, Turnitin, İntihal Net) herhangi birisi, hakemlik süreci tamamlandıktan sonra da alan editörleri tarafından (dil kontrolünden geldikten sonra) son sürüm üzerinden IThenticate raporu alınır. Hangi tarama programıyla taranırsa taransın, benzerlik oranı üst sınırimız, % 20 dir. Her bir atıf için en fazla değer % 1 olmalıdır. SON SÜRÜM DOSYASI ÜZERİNDEN sadece ve sadece iThenticate programı ile taranan raporlar geçerlidir. Benzerlik Raporunun alt ve üst bilgi ve künye kısımları nedeniyle % 20-22 çıkması durumunda, oranın % 20'nin altına düşürülmesi için, künye, üst bilgi alt bilgi kısımlarını çıkararak tekrar taramadan geçirilerek gerekli orana düşürülmesi sağlanabilir. Hukuksal konularda, mevzuata yönelik inceleme ve araştırma yapılan makalelerle sınırlı olmak üzere, bu oran, toplamda % 25'e, her bir atıf için % 2 üst limitlerimizdir.
OUR ARTIFICIAL INTELLIGENCE POLICIES	YAPAY ZEKÂ KULLANIM POLİTİKAMIZ

The Urban Academy Journal follows the developments of artificial intelligence technologies and regulates their use in line with today's conditions. It will renew its policy on this issue every three months in line with the developments. Editors, referees and authors evaluate the use of generative artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies as follows.

I. For Article Editors.

1. Editors should not upload all or any part of an incoming article to the artificial intelligence tool, or they should avoid violating the privacy and property rights of authors and storing and using the content of the article.
2. Editors should not use artificial intelligence or artificial intelligence-supported programs to control the language of the article and increase its readability.
3. Generative artificial intelligence (GENERATIVE AI) and AI-supported technologies should not be used by editors to evaluate and decide on the article. In this regard, programs such as iThenticate, İntihalnet, Turnit-in are used only to scan similarity rates, and when these are used, we announce that they are used with options that will not be stored or memorized.

II. For referees.

1. Referees should not upload the entirety or any part of the article they referred to the generative artificial intelligence tool. Generative AI can violate the privacy and property rights of authors, potentially resulting in the storage of article content and the public use and exploitation of original content without publication.
2. Reviewers should not rely on generative artificial intelligence or artificial intelligence-supported programs to control the language of the article and improve its readability.
3. Generative AI and AI-supported technologies should not be used by referees to evaluate and decide on the article. It should not be forgotten that generative AI systems may cause ethical problems such as bias, prejudice and discrimination, that their superior cognitive abilities are limited by the framework in which they are trained and the information they can access, and that they are still in the development phase. Therefore, artificial intelligence does not yet have the capacity for original evaluation and critical thinking.
4. The legal and ethical responsibilities that may arise from the use of generative artificial intelligence models in arbitration processes belong to the arbitrators.

III. For authors.

1. Authors should not use generative artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies in the article writing process or in writing texts. They may only use artificial intelligence and artificial intelligence-supported technologies to correct the language of the work. Authors are legally and ethically responsible for the outputs and content of these applications.
2. Authors should not co-author or cite AI or AI-enabled technologies.
3. It is not appropriate to use Generative AI for studies such as surveys that need to be applied to humans.
4. Authors are advised not to use artificial intelligence or AI-supported technologies to create or modify visuals in articles other than those on artificial intelligence. If used, this must be written as an explanation in the text or under the visual.

Kent Akademisi Dergisi yapay zekâ teknolojilerinin gelişimlerini takip etmekte ve kullanımını günümüz koşullarıyla düzenlemektedir. Bu konudaki politikasını, gelişmeler doğrultusunda üç ayda bir yenileyecektir. Editörler, hakemler ve yazarların üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknoloji kullanımlarını aşağıdaki gibi değerlendirmektedir.

I. Makale Editörleri için;

1. Editörler gelen bir makalenin tamamını veya herhangi bir bölümünü, yapay zekâ aracına yüklememelidir ya da, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilmesine ve makale içeriğinin depolanarak kullanılmasına yol açmaktan sakınımalıdır.
2. Editörler, makalenin dilini kontrol etmek ve okunabilirliğini arttırmak amacıyla yapay zekâ ve yapay zekâ destekli programları kullanmamalıdır.
3. Üretken yapay zekâ (ÜYZ) ve yapay zekâ destekli teknolojiler, editörler tarafından makalenin değerlendirilmesi ve karar verilmesi için kullanılmamalıdır. Bu konuda sadece benzerlik oranlarını taramak için iThenticate, İntihalnet, Turnit-in gibi programlar kullanılmakta bunlar kullanılırken de depoya veya hafızaya alınmayacak seçeneklerle kullanılmakta olduğu degimizce duyurulmaktadır.

II. Hakemler için;

1. Hakemler, hakemlik yaptıkları makalenin tamamını veya herhangi bir bölümünü, üretken yapay zekâ aracına yüklememelidir. Üretken yapay zekâ, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilir. Makale içeriğinin depolanmasına, orijinal içeriğin yayınlanmadan kamusallaşmasına ve kullanılmasına neden olabilir.
2. Hakemler, makalenin dilini kontrol etmek ve okunabilirliğini arttırmak amacıyla üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli programlara yüklememelidir.
3. Üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojiler, hakemler tarafından makalenin değerlendirilmesi ve karar verilmesi için kullanılmamalıdır. Üretken yapay zekâ sistemlerinin taraflılık, yanlılık ve ayrımcılık gibi etik problemlere sebebiyet verebileceği, üstün bilişsel yeteneklerinin eğitildikleri çerçeve ve erişebildikleri bilgilerle kısıtlı olduğu ve henüz gelişim aşamasında olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla yapay zekâ henüz orijinal değerlendirme ve eleştirel düşünme kapasitesine tam olarak sahip değildir.
4. Üretken yapay zekâ modellerinin hakemlik süreçlerindeki kullanımlarından doğabilecek yasal ve etik sorumluluk hakemlere aittir.

III. Yazarlar için;

1. Yazarlar makale yazım sürecinde, metin yazımında üretken yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojiler kullanmamalıdır. Yapay zekâ ve yapay zekâ destekli teknolojileri sadece eserin dilini düzeltmek için kullanabilirler. Bu uygulamaların çıktıları ve içeriğinden yasal ve etik olarak yazarlar sorumludur.
2. Yazarlar yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri ortak yazar olarak yazmamalı ve atıfta bulunmamalıdır.
3. İnsanlar üzerinde uygulanması gereken anket vb. çalışmalar için Üretken yapay zekâ kullanılması uygun değildir.
4. Yazarlar, yapay zekâ konulu makaleler dışındaki makalelerde, yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri görsel oluşturmak veya değiştirmek için kullanılmaması önerilmektedir. Kullanıldıysa da bunun metin içinde veya görsel altında açıklama

Likewise, it should not enhance, darken, move, remove or add any particular feature within the image or figure. However, adjustments to brightness, contrast or color balance in images are acceptable as long as they do not obscure or eliminate any information contained in the original, and the responsibility for this lies with the author.

5. Authors should not use generative AI or AI-enabled technologies in the production of graphical summaries and artwork within the article.

6. Authors must report the artificial intelligence or artificial intelligence-supported technologies they use in different parts of the article, within the conditions specified above. They should present the date, program and how they used them in a table below the article, before the references. This situation should be stated separately in the method or acknowledgements section of the article. All legal and ethical responsibilities belong to the authors.

7. Generative AI can only be used as part of more than one assessment tool to detect errors, inconsistencies, and biases in studies on AI.

8. The mandatory cases where generative artificial intelligence is used as part of the study must be stated in the ethics committee report. All content where generative artificial intelligence is used must be reviewed by the author, errors must be checked, it must be ensured that there is no discrimination in terms of religion, language, race, etc., that it is not within the scope of plagiarism, and that it is properly cited. The author bears all legal and ethical responsibility for these contents.

IV- For spelling editors, language editors and statistical editors.

Writing editors, language editors and statistics editors should not upload all or any part of the articles they will evaluate to the AI tool. This may violate the privacy and property rights of the authors and may result in the storage and use of the article content.

Our journal uses iThenticate, Turnitin and İntihal.net, which are not stored for article similarity rates, as AI programs.

olarak yazılması zorunluluktur. Aynı şekilde, görüntü veya şekil içindeki belirli bir özelliğin geliştirilmesini, karartılmasını, taşınmasını, kaldırılmasını veya eklenmesini de yapmamalıdır. Ancak görsellerde parlaklık, kontrast veya renk dengesi ayarlamaları, orijinalde bulunan herhangi bir bilgiyi engellemediği veya ortadan kaldırmadığı sürece kabul edilebilir, bu konuda sorumluluk yazara aittir.

5. Yazarlar, makale içindeki grafik özetler ve sanat eserlerinin üretiminde üretken yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri kullanmamalıdır.

6. Yazarlar yukarıda belirtilen koşullar dahilinde makalenin farklı yerlerinde kullandıkları yapay zekâ veya yapay zekâ destekli teknolojileri bildirmek zorundadır. Hangi tarihte, hangi programda ve nasıl kullandıklarını makale altına kaynakçadan önce gelecek şekilde tablo halinde sunmalıdır. Bu durum, makale içinde yöntem veya teşekkür bölümünde ayrıca belirtilmelidir. Tüm yasal ve etik sorumluluk yazarlara aittir.

7. Yapay zekâ hakkındaki çalışmalarda hata, tutarsızlık ve taraflılığın tespiti için üretken yapay zekâ ancak birden fazla değerlendirme aracının bir parçası olması durumunda kullanılabilir.

8. Üretken yapay zekânın çalışmanın bir parçası olarak kullanıldığı zorunlu haller, etik kurul raporunda mutlaka belirtilmelidir. Üretken yapay zekânın kullanıldığı tüm içerikler yazar tarafından gözden geçirilmeli, hatalar kontrol edilmeli, din, dil ırk vb. konularda ayrımcılık yapılmadığından, intihal kapsamında olmadığından ve uygun şekilde atıf verildiğinden emin olunmalıdır. Bu içeriklerin yasal ve etik açıdan tüm sorumluluğu yazara aittir.

IV. Yazım editörleri, dil editörleri ve istatistik editörleri için;

Yazım editörleri, dil editörleri ve istatistik editörleri, değerlendirecekleri makalelerin tamamını veya herhangi bir bölümünü, yapay zekâ aracına yüklememelidir. Bu durum, yazarların gizlilik ve mülkiyet haklarını ihlal edebilir ve makale içeriğinin depolanmasına ve kullanılmasına neden olabilir. Dergimizde yapay zekâ programı olarak makale benzerlik oranları için depolanmayan iThenticate, Turnitin ve İntihal.net kullanılmaktadır.

OUR INTERNAL AUDIT AND QUALITY STANDARDS POLICY	İÇ DENETİM ve KALİTE STANDARTLARI POLİTİKAMIZ
As the journal of the ICAM Network publishing group, Kent Akademisi journal has established an internal audit mechanism against the rights and interests of readers, writers and other possible third parties during and after the process, and an internal audit and quality standards board that works with a plural and cross-sectional system serves. If there are situations that require confidentiality of information during the problem solving process of those who apply to the Board, they should also state this situation in their request petitions. In the event of a possible complaint received by our Board of Auditors, the information of the parties who maintain confidentiality of information is kept in the journal archive until and after the problem is resolved, and this information cannot be used without the consent of the parties. The Internal Audit and Quality Standards Board is appointed to the announcement or editorial board among individuals who have at least a Master's degree with thesis, who have been involved in the editorial and publishing activities of an academic journal until taking office, who have published at least three articles, one of which is at least an internationally indexed journal, and who are over the age of 25. It consists of people determined by the suggestion method. The board consists of at least 7 people. Four of the board memberships are determined by the proposal of the relevant boards among the Urban Academy Publication Board, Scientific and Advisory Board members and/or, if not available, the ICAM Network Advisory Board Members. The other three members are recommended by the Advisory Board, one as a Reader Representative, one as an author representative, and one as a referee representative. The Internal Audit and Quality Standards Board observes the relevance of the incoming articles to the scope of the journal and reports them to the Editorial Board, discusses the objections regarding publication fees, fee discounts and refund requests submitted to the board by the author representation, determines and monitors the quality standards of the journal, conducts internal auditing and monitoring in line with the legislation and good practices. It updates the quality standards systems, identifies the steps and systematics in all publication process settings and any deficiencies in these mechanisms and reports them to the Editorial Board as necessary, and determines and reports whether the journal menus and guidelines have been updated against changes in the publication process. Reader, author and referee representatives convey any problems or complaints they receive directly to the Audit and Quality Standards Board, and the board secretariat adds these requests to the meeting agenda. Possible complaints and requests reported to the Board are concluded within 30 days at the latest and reported to the Editorial Board in items. Our Internal Audit and Quality Standards Board is included in our journal menus. This board also evaluates and decides on possible fee objections.	ICAM Network yayın grubu dergisi olarak Kent Akademisi dergisi tüm süreçlerde ve süreç sonrası okur, yazar ve olası diğer 3. Kişilerin hak ve menfaat sorunlarına karşı, iç denetim mekanizması oluşturmuş ve çoğul ve çaprazlama sistemle çalışan iç denetim ve kalite standartları urulu görev yapmaktadır. Kurula müracaat edenlerin sorun çözümü sürecinde bilgi gizlilikleri gerektiren durumlar söz konusu ise, bu durumu talep dilekçelerinde ayrıca belirtmelidirler. Denetim Kurulumuz kendilerine gelen olası şikayetlerde sorun çözümlene kadar ve çözüldükten sonra bilgi gizliliği yapan tarafların bilgileri dergi arşivinde tutulur ve bu bilgiler tarafların rızası dışında kullanılamaz. İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulu, en az Tezli Yüksek Lisans düzeyine sahip, göreve gelene kadar bir akademik derginin editöryal ve yayıncılık faaliyetlerinde bulunmuş, biri en az uluslararası indeksli dergi olmak üzere en az üç makalesi yayınlanmış, 25 yaşını doldurmuş kişiler arasından ilan veya yayın kurulu önerisi yöntemiyle belirlenecek kişilerden oluşur. Kurul en az 7 kişiden oluşur. Kurul üyeliklerinin dördü, Kent Akademisi Yayın Kurulu, Bilim ve Danışma Kurulu üyeleri ve/veya, bulunamaması halinde, ICAM Network Danışma Kurulu Üyeleri arasından, ilgili kurulların teklifiyle belirlenir. Diğer üç üyenin biri Okur Temsilcisi, biri yazar temsilcisi, biri de hakem temsilcisi olarak Danışma Kurulu tarafından önerilir. İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulu, Gelen makalelerin dergi kapsamıyla ilgisini gözlemleyerek Yayın Kuruluna bildirir, yazar temsilciliği tarafından kurula gelen yayın ücretlerine, ücret indirimlerine ve ücret iade taleplerine ilişkin itirazları görüşür, derginin kalite standartlarını belirler ve izler, mevzuat ve iyi uygulamalar doğrultusunda iç denetim ve kalite standartları sistemlerini günceller, tüm yayın süreci ayarlarındaki adım ve sistematikleri ve bu mekanizmalardaki aksaklıkları tespit edip gereği için Yayın Kurulu'na rapor eder, dergi menülerini yayın sürecindeki değişimlere karşı yönergelerdeki güncellemelerin yapıp yapılmadığını tespit edip raporlandırır. Okur, yazar ve hakem temsilcileri, kendilerine gelen sorun veya şikayetleri, doğrudan Denetim ve Kalite Standartları Kuruluna iletir, kurul sekreteryası, bu talepleri toplantı gündemine ekler. Kurula bildirilen olası şikâyet ve talepler en geç 30 gün içinde sonuçlandırılır ve maddeler halinde Yayın Kuruluna bildirilir. İç Denetim ve Kalite Standartları Kurulumuz dergimiz menülerinde yer almaktadır. Bu kurul aynı zamanda olası ücret itirazlarına ilişkin hususları da değerlendirir ve karara bağlar.
ÖZEL SAYI POLİTİKAIMIZ	OUR SPECIAL ISSUE POLICY
1. Dergimize gelen özel sayı teklifleri, doğrudan yayın kuruluna sunulur ve özel sayı çıkarılıp çıkarılmaması kararı, yayın kurulunca alınır. 2. Kişi veya kurumlar tarafından gelen özel sayı talepleri, kapalı oturumda karara bağlanır. Bu oturumdaki oylamada 2/3 nitelikli çoğunluk aranır.	1. Special issue proposals coming to our journal are submitted directly to the editorial board, and the decision whether to publish a special issue is taken by the editorial board. 2. Requests for special issues made by individuals or institutions are decided in closed session. A 2/3 qualified

3. Özel sayı makale sayısı, ulusal ve uluslararası dizin önerileri doğrultusunda, bir önceki yayındaki makale sayıları ile uyumlu olmalıdır. 4. Özel sayı editörleri; baş editör, yayın kurulundan bir editör ve özel sayı teklifi yapan kişi ve/veya kurumu temsil eden bir editörden olmak üzere üç editörden oluşur. 5. Özel sayıdaki editörlük, alan editörlüğü, hakemlik, makale yayın süreçleri ve makale yazım kuralları, Kent Akademisi dergisi olağan yayın koşullarıyla uyumlu olmak zorundadır. Özel koşulların açıklık getirmediği durumlarda, genel yayın ilkeleri geçerlidir. 6. Özel sayılarda dergi kurallarında olduğu gibi, makaleler en az üç hakem kontrolünden geçer ve en az iki kabul kararı ile yayınlanır. 7. Özel sayıda makale yükleme ücreti derginin genel ücret politikasından aşağı olmamak koşuluyla yayın kurulu tarafından belirlenir. 8. Özel sayı için, ihtiyaç duyulması durumunda dergimizde kayıtlı alan editörleri dışında da doçent veya profesörlerden yayın kurulu kararıyla alan editörü alınabilir/atanabilir. Özel sayıda dışarıdan atanacak alan editörleri o sayıdaki dergi alan editörlerinin üçte birinden fazla olamaz. Yayın Kurulumuzun, S:105/2024/6/2 sayı ve 08/10/2024 tarihli kararıyla Kabul edilmiş olan bu politikalar, 2025 yılı başından itibaren geçerlidir.	majority is required for the voting in this session. 3. The number of special issue articles should be compatible with the number of articles in the previous publication, in line with national and international index recommendations. 4. Special issue editors; It consists of three editors: the editor-in-chief, an editor from the editorial board, and an editor representing the person and/or institution making the special issue proposal. 5. Special issue editorship, section editorship, refereeing, article publication processes and article writing rules must comply with the normal publication conditions of the Urban Academy journal. In cases where special conditions do not clarify, general publishing principles apply. 6. As in the journal rules for special issues, articles are checked by at least three referees and published with at least two acceptance decisions. 7. The fee for uploading articles to a special issue is determined by the editorial board, if it is not lower than the general fee policy of the journal. 8. For the special issue, if needed, field editors can be recruited/appointed by associate professors or professors, other than the field editors registered in our journal, by the decision of the editorial board. Section editors to be appointed externally for a special issue cannot be more than one-third of the journal section editors in that issue. These policies, which were adopted by our Editorial Board's decision numbered S:105/2024/6/2 and dated 08/10/2024, are valid as of the beginning of 2025.
PUBLICATION LIST ARTICLE RANKING PRINCIPLES and POLICIES	YAYIN LİSTESİ MAKALE SIRALAMA SİSTEMİ ve POLİTİKAMIZ

1. When scanning, the parts to be excluded from the scanning settings: a) Bibliography b) Abstract, (if any) Material and Method These parts should be scanned by setting EXCLUSION from the scan setting without being removed from the article text. 2. Similarity rates; not more than 1% in each citation, and not more than 20% in total. 3. iThenticate scanning program is our official scanning program. Similarity reports in our journal are checked twice, at the beginning of the process and the end of the process. The ranking of the articles published in our journal in the relevant issue is carried out according to the following ranking system: 1. Articles about world cities / urban EN 2. articles about world cities / urban TR 3. Articles that are up-to-date due to their subject 4. National general articles about the city / urban EN 5. Articles with a topic related to the city/urban and the country in general (nationally) TR 6. Articles on local or regional or structural case studies directly related to the city/urban EN 7. Articles on local, regional or structural case studies directly related to the city TR 8. Articles placed first in order of acceptance 9. Internationally comprehensive articles indirectly 10. International comprehensive Turkish articles indirectly related to the cityrelated to the city/urban EN 11. National comprehensive articles indirectly related to the city/urban EN 12. National comprehensive articles indirectly related to the city/urban TR 13. Articles that are local and regional case studies indirectly related to the city/urban EN 14. Articles that are local and regional case studies indirectly related to the city/urban TR	1. Tarama yapılırken, tarama ayarlarından hariç tutulacak kısımlar: a) Kaynakça b) Özet, (varsa) Materyal ve Metod Bu kısımlar, makale metninden çıkarılmaksızın tarama ayarından HARIÇ TUT ayarı yapılarak taranmalıdır. 2. Benzerlik oranları; her bir alıntıda % 1'den fazla, toplamda da, % 20'den fazla olmayacak şekilde uygulanacaktır. 3. iThenticate tarama programı resmi tarama programımızdır. Dergimizde benzerlik raporları süreç başı ve süreç sonu olmak üzere iki kez kontrol edilmektedir. Dergimizde yayınlanmakta olan makalelerin ilgili sayıdaki sıralanmaları aşağıdaki sıralama sistematiğine göre yürütülmektedir: 1.Dünya kentleriyle ilgili İngilizce makaleler 2.Dünya kentleriyle ilgili Türkçe makaleler 3.Konusu gereği güncellik taşıyan makaleler 4.Konusu kentle ilgili ulusal genel kapsamlı İngilizce makaleler 5.Konusu kentle ilgili ülke genelinde ilgili (ulusal) içerikli Türkçe makaleler 6.Kentle doğrudan ilgili yerel veya bölgesel veya yapısal vaka incelemesine ilişkin İngilizce makaleler 7.Kentle doğrudan ilgili yerel veya bölgesel veya yapısal vaka incelemesine ilişkin Türkçe makaleler 8.Kabul alma sırasına göre erken kabul alan makaleler 9.Kentle dolaylı ilgili uluslararası kapsamlı İngilizce makaleler 10.Kentle dolaylı ilgili uluslararası kapsamlı Türkçe makaleler 11.Kentle dolaylı ilgili ulusal kapsamlı İngilizce makaleler 12.Kentle dolaylı ilgili ulusal kapsamlı Türkçe makaleler 13.Kentle dolaylı ilgili yerel bölgesel vaka incelemesi niteliğindeki İngilizce makaleler 14.Kentle dolaylı ilgili yerel bölgesel vaka incelemesi niteliğindeki Türkçe makaleler	
Information, Communication, Art and Media Publishing Group		
INDEX İÇİNDEKİLER		
PAGES		
I	Volume 18, Issue 4 Editorial Board Cilt 18 Special Issue Editör Kurulu	I- VII
II	Journal Tag and Publication Principles and Policies Dergi Künyesi ve Yayın İlke ve Politikaları	VII-XVII
III	Index / İçindekiler	XVII-XVII
IV	Editorial Letter: Entrepreneurship and Urbanization Vision / Girişimcilik ve Kentleşme Vizyonu Editör	XVIII-XX
*		
1	Araştırma Makalesi 1. İşin Anlamı (Meaningful Work) Başlıklı Yapılan Çalışmaların Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Analizi A Bibliometric Analysis of Studies Titled "Meaningful Work" Based on the Web of Science Database Mecbure Aslan Teke	1-20
2	Derleme 2. Şehir Alt Kültüründen "Transaltkültüre" Türk Turizm Kültüründe Dönüşüm Transformation in Turkish Tourism Culture: From Urban Subculture to Transalt Culture Ebru Özlem Korkutata	21-40
3	Araştırma Makalesi 3. Citizen Urbanscape Experiences: A Scale Development, Validity and Reliability Study in the Context of Türkiye Vatandaş Kent Mekân Deneyimleri: Türkiye Bağlamında Bir Ölçek Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması Mutlu Uygun , Ebru Güner Vurganer	41-68
4	Araştırma Makalesi 4. Governance Challenges in Implementing Hospital Disaster Resilience Strategies: A Delphi-DEMATEL Study Hastane Afet Dayanıklılığı Stratejilerinin Uygulanmasında Yönetişim Zorlukları: Bir Delphi- DEMATEL Çalışması Ersin Kocaman	69-88

5	Araştırma Makalesi 5. Bölgesel Girişimcilik Düzeyinin Teknolojik İnovasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye İllerine Yönelik Bir İnceleme The Impact of Regional Entrepreneurship Level on Technological Innovation: An Analysis of the Provinces in Türkiye Esra Sipahi Dönqül	89-109
6	Derleme 6. Çevre Ahlakı Bağlamında Yeşil Girişimcilik: Sürdürülebilirlik için Normatif Bir Çerçeve Önerisi Green Entrepreneurship in the Context of Environmental Ethics: A Normative Framework Proposal for Sustainability Emel Burak	110-127
7	Araştırma Makalesi 7. Women's Cooperatives as Agents of Social Transformation and the Local Economy: A Content Analysis Kadın Kooperatifleri: Toplumsal Dönüşüm ve Yerel Ekonominin Önemli Aktörleri Üzerine Bir İçerik Analizi Kubilayhan Göç	128-145
8	Araştırma Makalesi 8. Balıkesir İlinde Kadın Girişimciliği: Bölgedeki Kalkınma Politikaları Açısından Bir Değerlendirme Women Entrepreneurship in Balıkesir Province: An Assessment in Terms of Development Policies in the Region Gülaçtı Şen , Oya Hansu Çolak	146-170
9	Araştırma Makalesi 9. Akıllı Kent Algısının Bireysel Girişimcilik Yönelimine Etkisi The Impact of Smart City Perception on Individual Entrepreneurial Orientation Hülya Ateşoğlu	171-187
10	Araştırma Makalesi 10. Kibyra Antik Kenti'ne Yönelik Çevrim İçi Ziyaretçi Yorumlarının İncelenmesi: Tripadvisor Örneği Investigation of Online Visitors' Reviews for Kibyra Ancient City: The Case of Tripadvisor Burcu Gök Olgun	188-202
11	Araştırma Makalesi 11. Çocuk Haklarının Uygulanma Mekanizmaları: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Karşılaştırmalı Sistematis Derleme Implementation Mechanisms of Child Rights: A Comparative Systematic Review of Developed and Developing Countries Serdal Seven , Zeynep Deniz Seven , Yüksel Yentürk	203-215
12	Araştırma Makalesi 12. The Impact of Emotional Factors on Service Robot Acceptance in Global Hospitality: A Mixed-Method Analysis Küresel Konaklama Sektöründe Hizmet Robotlarının Kabulüne Duygusal Faktörlerin Etkisi: Karma Yöntemli Bir Analiz Ali Eren Balıkel	216-230
13	Derleme 13. Akıllı Kent Uygulamalarının Sosyal Eşitsizlikler Bağlamında Değerlendirilmesi Evaluation of Smart City Applications in the Context of Social Inequality Neslihan Duman	231-244
14	Araştırma Makalesi 14. 6 Şubat 2023 Depremi Bağlamında Yapı Müteahhitlerinin Liderlik Yaklaşımlarının Otantik Liderlik Perspektifinden Analizi An Analysis of Construction Contractors' Leadership Approaches from the Perspective of Authentic Leadership in the Context of the February 6, 2023 Earthquake Deniz Şahin Samaraz , Akif Tabak , Bülent Akkaya	245-261
15	Araştırma Makalesi 15. Developing a Grounded Theory on the Urban Experience of Individuals with Disabilities Grounded Teori Yaklaşımıyla Engelli Birey Kent Deneyimi Kuramı Geliştirme	262-282

	Mutlu Uygun , Ebru Güner Vurganer	
16	Derleme 16. Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki Konumu: Sistematik Bir Değerlendirme Russia's Position in the Shanghai Cooperation Organization: A Systematic Review Yüksel Yentürk	283-297
17	Araştırma Makalesi 17. Sanatta Disiplinlerarası Uygulamaların Kent Kültürüne Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme A Study on the Effects of Interdisciplinary Art Practices on Urban Asuman Özdemir	298-322
18	Araştırma Makalesi 18. Psikolojik Güçlendirme ve İş Tatmini Etkileşiminde Lider-üye Etkileşiminin (LMX) Aracı Rolü The Mediating Role of Leader-Member Exchange (LMX) in the Interaction Between Psychological Empowerment and Job Satisfaction Gül Gün	323-336
19	Araştırma Makalesi 19. Yapay Zeka Destekli Liderlik: Bir Bibliyometrik Analiz Çalışması Artificial Intelligence Assisted Leadership: A Biometric Analysis Study Yaşar Eren , Ercan Çiçek , Kemal Enes	337-354
20	Araştırma Makalesi 20. Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma Social Media Addiction and Loneliness: A Research on University Students Ahmet Özdemir , Haydar Özaydın	355-371
	Volume 18 Issue 11th International Entrepreneurship Congress Cilt 18, Sayı 11. Uluslararası Girişimcilik Kongresi Full Page	1-371

URBAN ACADEMY

© KENT AKADEMİSİ | 2025

ICAM | ONLINE INFORMATION-COMMUNICATION AND MEDIA PUBLISHING GROUP

KENT AKADEMİSİ

KENT KÜLTÜRÜ VE YÖNETİMİ DERGİSİ | JOURNAL OF URBAN CULTURE & MANAGEMENT

Prof. Dr. Şen YÜKSEL

Special Issue Editor
Deputy Editor-in-Chief
İstanbul Beykent University

Dr. Ahmet FİDAN

Editor-in-Chief
On Behalf of ICAM Network
Editorial Board

Prof. Dr. Himmet KARADAL

Special Issue Editor
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Entrepreneurship and Urbanization Vision

Cities are more than just buildings and roads; they are dynamic ecosystems where innovative ideas, productive human resources, and entrepreneurial thinking flourish. Throughout human history, urbanization processes have been the driving force of economic development, social progress, and cultural transformation. Today, in the face of rapidly changing global dynamics, cities are not just living spaces; they have also become the primary carriers of entrepreneurial ecosystems and centers of innovation-focused development.

The level of urbanization has historically been considered one of the indicators of a society's development. Sustainable urbanization depends not only on investments in physical infrastructure but also on the establishment of an entrepreneurial culture across all segments of society. In this context, entrepreneurship goes beyond a commercial or economic activity; it is a multidimensional phenomenon encompassing social, cultural, and environmental development. Diversities such as women's entrepreneurship, social entrepreneurship, green entrepreneurship, refugee entrepreneurship, art entrepreneurship, academic entrepreneurship, corporate entrepreneurship, and rural entrepreneurship demonstrate the inclusive and transformative power of entrepreneurship in urban life.

This special issue, within the framework of the theme "Entrepreneurship and Urbanization," examines the economic, social, cultural, and technological potential of cities from an interdisciplinary perspective. Entrepreneurship is no longer merely an individual economic initiative; it is emerging as a development model that increases cities' innovation capacity, shapes

Girişimcilik ve Kentleşme Vizyonu

Kentler, yalnızca binalardan ve yollardan ibaret olmayıp; yenilikçi fikirlerin, üretken insan kaynağının ve girişimci düşüncenin filizlendiği dinamik ekosistemlerdir. İnsanlık tarihi boyunca kentleşme süreçleri, ekonomik gelişmenin, toplumsal ilerlemenin ve kültürel dönüşümün itici gücü olmuştur. Günümüzde ise hızla değişen küresel dinamikler karşısında kentler, sadece yaşanılan mekânlar değil; aynı zamanda girişimcilik ekosistemlerinin ana taşıyıcıları ve yenilik odaklı kalkınmanın merkezleri hâline gelmiştir.

Kentleşme düzeyi, tarih boyunca bir toplumun gelişmişlik göstergelerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Kentleşmenin sürdürülebilir biçimde ilerlemesi, yalnızca fiziksel altyapı yatırımlarına değil; aynı zamanda girişimcilik kültürünün toplumun tüm katmanlarında yerleşmesine bağlıdır. Bu bağlamda girişimcilik, ticari veya ekonomik bir faaliyet olmanın ötesinde; sosyal, kültürel ve çevresel gelişmeyi de kapsayan çok boyutlu bir olgudur. Kadın girişimciliği, sosyal girişimcilik, yeşil girişimcilik, mülteci girişimciliği, sanat girişimciliği, akademik girişimcilik, kurumsal girişimcilik ve kırsal girişimcilik gibi çeşitlilikler, girişimciliğin kent yaşamındaki kapsayıcı ve dönüştürücü gücünü ortaya koymaktadır.

Bu özel sayı, "Girişimcilik ve Kentleşme" teması çerçevesinde, kentlerin ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik potansiyellerini disiplinlerarası bir bakışla ele almaktadır. Girişimcilik, artık yalnızca bireysel bir ekonomik girişim değil; kentlerin yenilik kapasitesini artıran, istihdam yapısını şekillendiren ve sosyal dayanışmayı güçlendiren bir kalkınma modeli olarak öne çıkmaktadır. Bu açıdan girişimcilik, kentlerin

their employment structure, and strengthens social solidarity. In this respect, entrepreneurship supports cities' competitiveness and has become a key determinant of social resilience, environmental sustainability, and quality of life.

As the Urban Academy Journal, this special issue, prepared in collaboration with the 11th International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress, features research that examines the multilayered relationship between entrepreneurship and urbanization from a scientific perspective. Our aim is to contribute to the creation of a new vision for academics, local governments, policymakers, and practitioners through these studies, which reveal the entrepreneurial potential of cities.

We extend our sincere gratitude to all researchers, the editor and referee board, and our journal's scientific stakeholders who contributed to the preparation of this issue. We hope that the interaction between entrepreneurship and urbanization will inspire the smart, sustainable and entrepreneurial city vision of the future.

Our special issue is with you!

Dear readers.

In this issue, a total of 18 articles were published, 13 of which were research and 5 were compilations, that were addressed from different perspectives on the city. Our 20 section editors and 60 referees, who worked to evaluate our articles in our special issue, including rejected articles, made great contributions to the scientific quality of the published articles. In the editorial board meetings where all these efforts are combined, we have 10 editors who organize 8 meetings lasting hours each during this period and offer ideas to constantly improve the quality of our journal.

In accordance with our user-friendly publishing principle, our Urban Academy WhatsApp consultancy and technical support line has been put into service and is presented to the attention of our readers, writers and editors on our social media accounts.

Stay well, with the hope of meeting you with new achievements and good news in each new issue.

Our Social Media Accounts

Our social media accounts of our journal are waiting for your attention. Links to our journal's social media accounts will be shared with you below. We kindly ask you to support our social media accounts with your likes.

INSTAGRAM:

https://www.instagram.com/urban_academy_tr/

LINKEDİN: <https://www.linkedin.com/in/urban-academy-kent-akademisi-9232b3223/>

FACEBOOK: <https://www.facebook.com/UrbanAcademyJournal>

TWITTER: https://twitter.com/kent_akademisi

rekabet gücünü desteklerken; toplumsal dayanıklılığın, çevresel sürdürülebilirliğin ve yaşam kalitesinin de önemli bir belirleyeni hâline gelmiştir.

Kent Akademisi Dergisi olarak, 11. Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi iş birliğiyle hazırlanan bu özel sayıda, girişimcilik ve kentleşme arasındaki çok katmanlı ilişkiyi bilimsel bir perspektiften ele alan araştırmalara yer veriyoruz. Amacımız, kentlerin girişimci potansiyelini ortaya koyan bu çalışmaların, akademisyenler, yerel yönetimler, politika yapıcılar ve uygulamacılar için yeni bir vizyon oluşturmaya katkı sağlamaktır.

Bu sayının hazırlanmasında emeği geçen tüm araştırmacılara, editör ve hakem kuruluna, dergimizin bilimsel paydaşlarına en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Girişimcilik ile kentleşme arasındaki etkileşimin, geleceğin akıllı, sürdürülebilir ve girişimci kent vizyonuna ilham vermesini diliyoruz.

Özel Sayımızda sizlerleyiz!

Değerli okurlarımız;

Özel sayımızda sürdürülebilir insanî kalkınma ve kente dair farklı bakış açılarıyla ele alınmış 13'ü araştırma 5'i derleme olmak üzere, toplam 18 makale yayınlanmıştır. Özel sayımızdaki makalelerimizi değerlendirmek için reddedilen makaleler dahil görev yapan 20 alan editörümüz, 60 hakemimiz yayınlanan makalelerin bilimsel niteliğine büyük katkılar sağlamıştır. Tüm bu emeklerin birleştirildiği yayın kurulu toplantılarında bu dönemde her biri saatler süren 8 toplantı düzenleyerek değerli zamanlarını dergimizin niteliğini her daim artırmaya yönelik fikirler sunan 10 editörümüz bulunmaktadır.

Kullanıcı dostu yayıncılık ilkemiz gereğince, Kent Akademisi WhatsApp danışma ve teknik destek hattımız hizmete girmiş ve sosyal medya hesaplarımızda okurlarımızın, yazarlarımızın ve editörlerimizin ilgisine sunulmuştur.

Her yeni sayıda, yeni başarılar ve güzel haberlerle nice gelecek sayılarda buluşmak ümidi ile esen kalınız.

Sosyal Medya Hesaplarımız

Dergimize ait sosyal medya hesaplarımız sizlerin ilgisini beklemektedir. Dergi sosyal medya hesaplarımıza ait linklerimiz aşağıda sıralanmıştır. Sosyal medya hesaplarımızı **beğenilerinizle** desteklemenizi istirham ederiz.

● INSTAGRAM:

https://www.instagram.com/urban_academy_tr/

● **LINKEDİN:** <https://www.linkedin.com/in/urban-academy-kent-akademisi-9232b3223/>

● FACEBOOK:

<https://www.facebook.com/UrbanAcademyJournal>

● **TWITTER:** https://twitter.com/kent_akademisi

ICAM NETWORK PUBLICATION GROUP

İşin Anlamı (Meaningful Work) Başlıklı Yapılan Çalışmaların Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Analizi

A Bibliometric Analysis of Studies Titled "Meaningful Work" Based on the Web of Science Database

Mecbure ASLAN TEKE¹

Öz

Modern çalışma yaşamında yalnızca ekonomik kazanç değil, bireysel anlam ve amaç duygusu da giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu çerçevede, "işin anlamı" kavramı, çok disiplinli araştırmaların merkezinde yer alan kritik bir konu hâline gelmiştir. Bu çalışma, işin anlamına yönelik bilimsel üretimi, daha yakından incelemek amacıyla bibliyometrik bir analiz sunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Web of Science veri tabanına dayalı olarak İşin Anlamı (Meaningful Work) başlıklı yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Konu ile ilgili yapılan çalışmalar incelenirken; çalışmaların yılı, doküman türü, bilim dalı, ülkesi, en fazla yayın yapan araştırmacılar ve en fazla atıf alan çalışmalar incelenmiştir. Bunların yanı sıra, ortak yazarlık, yazarların, ülkelerin, kurumların atıf analizleri, anahtar kelime analizi ve metinlerin bibliyografik eşleşme analizi yapılmıştır. Web of Science veri tabanında indekslenen farklı türdeki yayınlar, analiz birimi olarak alınmıştır. Bibliyometrik analizler ve görselleştirmeler için VOSviewer programı kullanılmıştır. Araştırmada, 1982-2025 yılları arasında işin anlamı başlıklı 438 yapılan çalışma incelenmiştir. Araştırmaya konu olan çalışmalar incelendiğinde, en çok çalışmanın 2023 (61) yılında yapıldığı, en çok yayın yapan yazarın Allan, Blake A. (14) olduğu, en fazla çalışmanın işletme ekonomisi araştırma alanında (174) yapıldığı, Web of Science kategorisinde yönetim (112) alanında en fazla çalışmanın bulunduğu, en fazla çalışmanın ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'de yapıldığı, en çok yayın türü olarak makale (359) yazıldığı, en çok çalışmanın (20) Journal and Business Ethics dergisinde yer aldığı görülmüştür. İşin anlamı konusunun iş yaşamı, bireyin yaşamı ve işi açısından dikkate alındığında, elde edilen bulgular doğrultusunda, daha fazla yayına ihtiyaç olduğu ve araştırmacılara yol göstereceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Bibliyometrik Analiz, İş, İşin Anlamı, Web of Science Veri Tabanı.

ABSTRACT

In modern work life, not only economic gain but also the sense of individual meaning and purpose is increasingly valued. Within this context, the concept of "meaningful work" has become a critical topic at the center of multidisciplinary research. This study presents a bibliometric analysis aimed at closely examining the scientific production related to meaningful work. Accordingly, a bibliometric analysis was conducted on studies titled "Meaningful Work" based on the Web of Science database. In examining the relevant literature, variables such as publication year, document type, research area, country, most prolific authors, and the most cited studies were analyzed. In addition, co-authorship, citation analyses of authors, countries, and institutions, keyword analysis, and bibliographic coupling analysis of the texts were conducted. Various types of publications indexed in the Web of Science database were taken as units of analysis. VOSviewer software was used for bibliometric analyses and visualizations. In total, 438 studies with the title "Meaningful Work" published between 1982 and 2025 were examined. The analysis revealed that the highest number of studies were published in 2023 (61), the most prolific author was Allan, Blake A. (14 publications), and the majority of studies were conducted in the field of Business Economics (174). Within the Web of Science categories, the highest number of studies were found in the Management field (112). The United States (USA) was the leading country in terms of the number of publications, and the most common document type was journal articles (359). Additionally, the journal that included the highest number of studies (20) was the Journal of Business Ethics. Considering the significance of meaningful work in terms of work life, individual well-being, and the broader concept of work, the findings indicate that there is a need for further research in this area. The results are also expected to serve as a guide for future researchers.

Keywords: Meaning, Bibliometric Analysis, Work, Meaningful Work, Web of Science Data Base.

¹ Corresponding Author: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, mecbureaslan@ksu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4213-5857

**Bu makale, 31 Temmuz-3 Ağustos 2025 tarihlerinde İstanbul'da yapılan 11. Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.*

GİRİŞ

Bireyler, yaşamlarını devam ettirebilmek için anlamlı bir hedefe ve yaşamda bir amaca ihtiyaç duymaktadır. İnsanın en temel motivasyonu hayatta anlam bulma arzusudur (Frankl, 1985). Bu arayış kişinin yalnızca özel yaşamında değil iş yaşamında da anlamlılık aramasına yol açmaktadır. İş olgusu, çok katmanlı ve çok anlamlı yapısı nedeniyle, kapsamlı bir biçimde anlaşılabilmesi için farklı bakış açılarına ve disiplinler arası yaklaşımlara ihtiyaç duyan karmaşık bir insan faaliyetidir (Neves vd.,2018). İşin ne olduğu kadar birey için ne anlam ifade ettiği de sadece bireysel değil, aynı zamanda örgütsel ve toplumsal yansımalar bakımından da dikkat çekmektedir.

İşin anlamı, bireyler ve toplum açısından taşıdığı önem doğrultusunda hem tarihsel hem de çağdaş düzlemde farklı perspektiflerden ele alınan, çok boyutlu ve tartışmalı bir olgudur. Bu kavram, özellikle iş tatmini ve iş kalitesi gibi kavramlarla zaman zaman örtüşen, zaman zaman ise çelişen yönleriyle dikkat çekmektedir. İşin anlamı derin etkileri olan bir kavramdır (Laaser & Karlsson,2023). Bu nedenle, işin anlamı konusu süreç içerisinde hem teorik hem uygulamalı araştırmalara konu olmaktadır.

Anlamlı iş olgusunun tarihsel gelişimi, felsefi, ekonomik ve yönetsel yaklaşımların çok boyutlu ve dinamik bir etkileşimini yansıtmaktadır. Erken dönem düşünsel çerçevede, özellikle Adam Smith'in iş bölümü çözümlemelerinde görüldüğü üzere, çalışma öncelikli olarak verimlilik paradigması üzerinden değerlendirilmiş; bu bağlamda, anlam boyutunun üretkenlik uğruna kaçınılmaz biçimde göz ardı edilmesi gerektiği varsayılmıştır. Buna karşılık Karl Marx, sosyalist bir perspektif içinde anlamlı çalışmanın potansiyelini ortaya koyarak, yalnızca verimlilik kriterine değil, aynı zamanda çalışmanın bireysel tatmin boyutuna da vurgu yapmaktadır (Spencer,2024).

Özellikle yirminci yüzyılın başlarında, yönetim teorileri, çalışanların üretkenliğini ve iş doyumunu artırma amacıyla anlamlı çalışma olgusunun önemini giderek daha fazla kavramaya başlamıştır (Laaser & Karlsson, 2023). İşin anlamlılığı, Hackman & Oldham (1975) modeline göre çalışan için işin değerli, önemli ve anlamlı hissettirmesi olarak ifade edilmiştir. Yaklaşık 2000'li yıllardan itibaren, anlamlı iş konusu akademik literatürde giderek daha fazla dikkat çekmiş ve sistematik bir kavramsallaştırma sürecine girmiştir (Tan vd.,2023).

Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından pozitif psikoloji hareketini ortaya konulmuş olup anlamın önemini, iş tasarımı, liderlik ve yönetim tarzları, iş kültürleri ve işyeri ilişkileri gibi örgütsel bileşenleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir (Tan vd.,2023).

İşin anlamının önemli olduğuna ilişkin en somut gerekçelerden biri, bu kavramın hem çalışanlar hem de örgütler açısından süreklilik gösteren çok boyutlu yararlarla ilişkilendirilmesidir. Bireylerin yürüttükleri işi anlamlı bulmaları ya da faaliyetlerinin daha geniş bir toplumsal ya da etik amaca hizmet ettiğine inanmaları, onların psikolojik uyum düzeylerini olumlu yönde etkilemekte; aynı zamanda bu bireyler, örgütler tarafından tercih edilen ve kurumsal başarıya katkı sağlayan özellikleri daha yüksek düzeyde sergilemektedir. Anlamlı iş algısı yüksek olan bireylerin, daha yüksek düzeyde psikolojik iyi oluş (well-being) bildirdikleri çeşitli ampirik çalışmalarla ortaya konmuştur (Arnold vd., 2007).

Anlamlı iş, bireyin çalışma yaşamında deneyimlediği değer, amaç ve aidiyet duygularını içermesi bakımından yalnızca bireysel değil, örgütsel ve toplumsal düzeyde de derin etkiler yaratmaktadır. Dolayısıyla bu kavram hem kuramsal hem de uygulamalı araştırmalar açısından giderek önem kazanan bir inceleme alanı hâline gelmiştir.

Bu araştırmanın temel amacı, "işin anlamı" kavramına ilişkin uluslararası literatürdeki eğilimleri bibliyometrik analiz yöntemi aracılığıyla sistematik bir şekilde ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilen veriler ışığında, "işin anlamı" başlığını taşıyan toplam 438 akademik yayın, belirlenen ölçütler çerçevesinde kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. Çalışma kapsamında öne çıkan yazarlar, kurumlar, dergiler ve ülkeler tespit edilerek; ortak yazar analizi, yazarların ve ülkelerin atıf analizleri, anahtar kelime analizleri gerçekleştirilmiştir. Bu analizler aracılığıyla, alan yazındaki bilimsel üretim yapısı ve gelişim dinamikleri bütüncül bir perspektifle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. Literatür Taraması

Anlamli iş, bireyin yaptığı işten duyduğu anlam ve tatmin duygusuna dayanan öznel deneyimlerin bütünüdür. Bu tür işler, kişisel gelişimi destekleme, bireyin kendi yeterliliğine olan inancını güçlendirme ve aidiyet hissi kazandırma gibi özelliklerle tanımlanır; sonuç olarak da bireyin genel yaşam doyumuna olumlu katkıda bulunur (Veltman, 2016). Anlamli işe yönelik tartışmalar, tarihsel süreçte işin ne olduğu hem birey hem de toplum üzerindeki etkileri hakkındaki düşünceler doğrultusunda şekillenerek gelişmiştir (Laaser & Karlsson, 2023).

İşin anlamı, kişinin kendisi için önemli, olumlu anlam taşıyan ve bireyin ötesinde daha geniş bir amaca katkı sağlayan iş olarak ifade edilmektedir (Allan vd., 2019). Chalofsky (2003)'ye göre, anlamli iş, yalnızca görevleri yerine getirmekten ibaret değildir; bireyin iş yaşamını kimliği, değerleri ve hayat amacıyla bütünleştirdiği bir deneyimdir. Veltman (2016) işin anlamını dört boyut olarak; yeteneklerin ve tanınmanın geliştirilmesi, saygı ve öz saygı gibi erdemlere destek, amacın sağlanması ve kalıcı değer yaratılması, çeşitli yaşam unsurlarının entegrasyonu şeklinde tanımlamaktadır (Veltman, 2016).

Yeoman'ın (2014) çalışması, anlamli işin insanların özgürlük, özerklik ve onur gibi vazgeçilmez çıkarlarını karşılayan temel bir insani gereklilik olduğunu ileri sürmektedir. Bireyler, yalnızca ekonomik kazanç elde etme amacıyla değil; aynı zamanda icra ettikleri iş aracılığıyla bir amaç duygusu geliştirme, toplumsal katkı sağlama ve kişisel değerlerini yansıtmaya ihtiyacı duymaktadır. Bu gereksinimin karşılanmaması durumunda ise bireylerin motivasyon düzeylerinde azalma, iş doyumunda gerileme ve genel yaşam kalitesinde olumsuz yönlü etkiler gözlenmektedir. Hackman ve Oldham modeli; işin özellikleri ile çalışan motivasyonu arasındaki bağlantıya odaklanarak, iş tasarımıyla işyerindeki yaşam kalitesini yükseltmedeki önemini vurgulamaktadır (Hackman & Oldham, 1975).

"Meaningful work" (işin anlamı) kavramı, disiplinler arası niteliğiyle işletme, psikoloji ve sosyal bilimler alanlarında çeşitli teorik çerçevelerle ele alınmaktadır. İşletme literatüründe bu kavram; kurumsal verimlilik, çalışan bağlılığı, iş tatmini ve motivasyon gibi kritik örgütsel çıktılarla ilişkilendirilmekte, örgütler ise çalışanların işe attığı anlamı güçlendirerek performansı artırmayı, yenilikçiliği teşvik etmeyi ve iş gücü sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Pratt & Ashforth, 2003; Rosso vd., 2010). Bu doğrultuda, anlamli iş olgusu; insan kaynakları yönetimi, örgütsel davranış ve liderlik gibi alt disiplinlerde stratejik bir araştırma ve uygulama alanı hâline gelmiştir.

Psikoloji disiplini bağlamında ise anlamli iş, bireyin öznel deneyimleri çerçevesinde; aidiyet duygusu, öz gerçekleştirme, kişilik özellikleri, bireysel değerler ve yaşam doyumuna gibi psikososyal unsurlarla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Bu kavram özellikle pozitif psikoloji, motivasyon kuramları, psikolojik iyi oluş (well-being) ve tükenmişlik literatürü ile güçlü bir teorik bağ içerisindedir (Steger, Dik & Duffy, 2012; Hackman & Oldham, 1976).

Sosyal bilimler perspektifinden bakıldığında ise anlamli iş; toplumsal yapı, etik değerler, mesleki adalet, emek süreçleri ve kuşaklar arası anlam farklılıkları gibi daha geniş sosyokültürel bağlamlarda incelenmektedir (Yeoman, 2014; Bailey & Madden, 2016). Bu çok yönlü yapı, "işin anlamı" kavramını,

bireysel ve toplumsal boyutlarda kritik öneme sahip ve önemi giderek artan bir araştırma alanı konumuna taşımaktadır.

İşin nasıl "anamlı" hale geldiğini açıklamak için Rosso vd. (2010) işin anlam kaynaklarını, psikolojik ve sosyal mekanizmalar ile tanımlamaktadır. Bunlar; özgünlük, öz yeterlilik, öz saygı, amaç, aidiyet, aşkınlık, his paylaşım kapasitesi olarak ifade edilmektedir. Alparslan vd. (2023) tarafından geliştirilen ölçekte ise var-değerli hissetme, amaç bütünleşmesi, yetkinlik ve bireysel gelişim işin anlam kaynakları olarak belirtilmiştir. Bailey ve Madden (2016) yaptıkları çalışmada işyerinde anlamı teşvik etmek için dört düzeyde anlamlılık ekosistemi önerir: örgütsel anlamlılık, iş anlamlılığı, görev anlamlılığı ve etkileşimsel anlamlılık düzeylerinin birlikte tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Saari ve arkadaşları (2022), dört temel psikolojik ihtiyacın özerklik, yetkinlik, ilişki ve yardımseverlik işin anlamlı olma kaynakları olarak ortaya çıktığını tespit etmişlerdir.

İşin anlamı kavramı Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi, İş Özellikleri Modeli, Amaç Yönelimi Teorisi, Varoluşçu Yaklaşım, Kimlik Teorileri gibi teorilerle açıklanabilmektedir. Örneğin, Hackman ve Oldham'ın (1976) İş Özellikleri Modeli, iş tasarımı beş temel boyut üzerinden ele almaktadır: Beceri çeşitliliği, görev bütünlüğü (kimliği), görev önemi, özerklik ve geri bildirim. Bu modelde özellikle beceri çeşitliliği, görev kimliği ve görev önemi, bireyin işini psikolojik açıdan anlamlı olarak algılamasında belirleyici unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu iş özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir:

- 1. Beceri Çeşitliliği:** Bir işin, çalışanın farklı beceri ve yeteneklerini kullanmasını gerektirmesi, o işin birey tarafından daha anlamlı olarak deneyimlenmesine neden olur. Zihinsel veya fiziksel kapasiteyi zorlayan görevler, yalnızca oyunlar ve eğlence etkinliklerinde değil, iş yaşamında da anlam hissini besler. Bu bağlamda, bir çalışanın işinde birden fazla becerisini kullanması, görevin nesnel önemi düşük olsa bile işi kişisel olarak oldukça anlamlı kılabilir.
- 2. Görev Kimliği/Bütünlüğü:** Bir işin baştan sona tamamlanabilir ve belirgin bir çıktıya sahip olması, çalışanın yaptığı işe bütüncül bir katkı sunduğu algısını güçlendirir.
- 3. Görev Önemi:** Bir işin, başkalarının yaşamları veya işleri üzerinde önemli bir etkisi olduğuna dair algı, işin anlamlılığına doğrudan katkıda bulunur. Birey, yaptığı işin başkalarının refahına katkı sunduğunu fark ettiğinde, o işi daha anlamlı olarak değerlendirme eğilimindedir. Bu üç iş boyutu, birlikte ele alındığında, bireyde daha yüksek düzeyde içsel motivasyon, iş tatmini ve anlamlılık hissi uyandırarak işin psikolojik olarak değerli bir deneyim haline gelmesini sağlamaktadır.

İşin anlamlı bulunmasının pozitif sonuçlara yol açtığı yapılan araştırmalarla ortaya koyulmaktadır. Yapılan araştırmalar işin anlamının iş tatmini (Rothausen & Henderson, 2019; Wandycz-Mejias vd.,2024), yaşam tatminini (Steger vd.,2012; Allan vd.,2019; Magnano vd., 2019), işe adanmışlığı (Albrecht vd.,2021), örgütsel bağlılığı (Steger vd.,2012), mutluluğu (Uzunbacak & Akçakanat,2018), psikolojik iyi oluşu (Keleş, 2017), ruh sağlığını (Jalil & Ali) motivasyonu (Hackman & Oldham, 1975), performansı (Van Wingerden & Van der Stoep, 2018) pozitif olarak etkilediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra işin anlamı; işten ayrılma niyetini (Wandycz-Mejias vd.,2024), tükenmişliği (Suyatno vd.,2022), devamsızlığı (Steger vd.,2012) ve stresi (Lease vd., 2019) negatif yönde etkilemektedir.

2. Metot

Çalışmanın bu kısmında, veri toplama yöntemi, veri analizleri ve araştırma sorularına yer verilmiştir.

2.1 Araştırma Verileri ve Analizi

Araştırmada Web of Science veri tabanından elde edilen verilerden yararlanılmıştır. WoS veri tabanı zengin ve kapsamlı yayınların yer aldığı bir veri tabanı olması nedeniyle tercih edilmiştir. Verilerin

analizinde bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz, görselleştirme araçlarını kullanarak akademik disiplinlerin mevcut durumunu ve gelişim eğilimlerini sayısal veriler üzerinden analiz etmeyi sağlayan bir yöntemdir (Dirik vd., 2023). Bibliyometrik analiz yapabilmek için WoS veri tabanında “Meaningful Work (İşin Anlamı)” kavramı başlıklarda aranmıştır. Veri tabanına 04.07.2025 tarihi itibarıyla 438 çalışma analize dahil edilmiştir. Çalışma konusu incelenirken; araştırmaların hangi yıllarda yapıldığı yoğunluğun hangi yıllar arasında daha fazla olduğunu belirlemek için yıllara göre dağılımına, konu ile ilgili en fazla yayın yapan araştırmacıların tespiti için yazar dağılımlarına, araştırmaların hangi yayın türünü seçtiklerini tespit edebilmek için yayın türüne, hangi bilim dallarında araştırma konusu olduğunu belirlemek için araştırma yapan bilim dalına, konu ile ilgili hangi ülkelerdeki araştırmacılar tarafından merak konusu olduğunu belirlemek için yayınların yayın ülkelerine ve en fazla atıf alan makaleler incelenmiştir. Bununla birlikte ortak yazarlık, yazarlar, ülkeler, anahtar kelimelere ilişkin analizler ve kurumların atıf bağlantıları incelenmiştir. Analizler ve görselleştirmeler için VOSviewer programından yararlanılmıştır.

2.2 Araştırma Soruları

Bu çalışmada, uluslararası literatürde “İşin Anlamı” (Meaning of Work) konusuna yönelik yapılan araştırmalar aşağıdaki sorular çerçevesinde incelenmiştir:

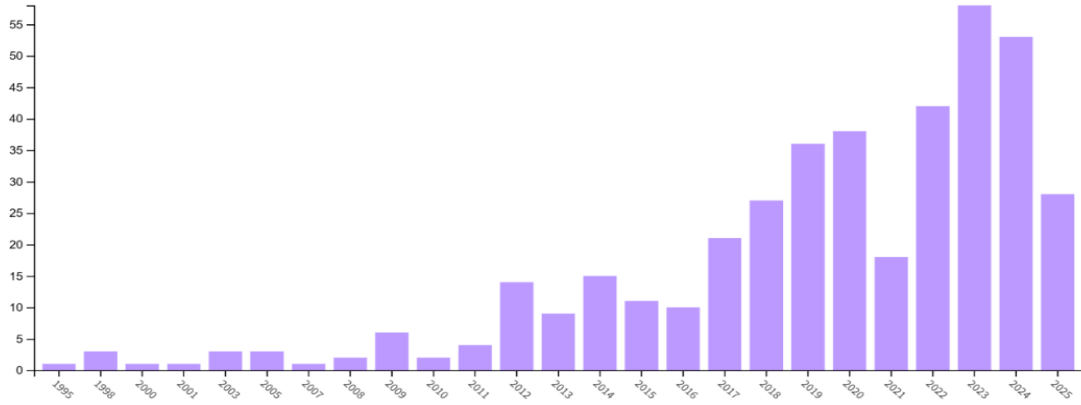
- Çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların yayın türlerine göre dağılımı nasıldır?
- En fazla çalışma yapan araştırmacılar kimlerdir ve dağılımı nasıldır?
- Yayınların yayımlandığı kaynaklara göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların yazıldığı bilim dalına göre dağılımı nasıldır?
- Çalışmaların gerçekleştirildiği ülkelere göre dağılımı nasıldır?
- En fazla atıf alan çalışmalar hangileridir?
- Ağ analizleri sonuçları nasıldır?

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırma verileri, tanımlayıcı bilgiler ve analiz sonuçları sunulmaktadır.

3.1 Yayınlarla İlgili Tanımlayıcı Bilgiler

Araştırmanın bu kısmında “İşin Anlamı (Meaningful Work)” ilgili yapılmış yayınlarda bazı betimleyici istatistiklere yer verilmiştir. Bu doğrultuda yayınların yıllara göre nasıl dağılım gösterdiği Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Araştırmaya konu olan çalışmalar incelendiğinde en çok çalışmanın 2023 (61) yılında yapıldığı, 1982 yılında bu başlıkta tek bir yayının olduğu görülmektedir. 2025 yılında ise (21) yayın olduğu görülmektedir. 2012 yılı itibariyle yayınlarda artış olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmaların türleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yayın Türlerinin Dağılımı

Yayın Türü	Sayısı	Yüzdelik Birim (%)
Makale	359	81.96
Kitap Bölümü	23	5.25
Kitap İncelemesi	23	5.25
Erken Görünüm	20	4.57
Editoryal Yazı	20	4.57
Bildiri	11	2.51

Tablo 1 incelendiğinde en çok yayın türünün makale (359) olduğu, kitap bölümü ve kitap incelemesi (23) ikinci sırada yer alan yayın türleri olduğu, erken görünüm ve editoryal yazıların (20) yayın ile üçüncü sırada takip ettiği görülmektedir. Bildirilerin (11) adet olduğu görülmüştür. Tabloda en çok yapılan yayın türlerine yer verilmiş olup ayrıca toplantı özeti (9), derleme (8), düzeltme (6), mektup (2), haber yazısı (2), geri çekilen yayın (1) olduğu da görülmektedir.

İşin anlamı başlıklı yayınlara ilişkin en fazla yayın yapan yazarların bilgileri Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. En Fazla Yayın Yapan Araştırmacıların Listesi

Yazar	Yayın Sayısı	Yüzdelik Birim (%)
Allan, B. A.	14	3.20

Yeoman, R.	11	2.51
Duffy, R. D	10	2.28
Lips-Wiersma, M.	8	1.83
Tan, KL.	7	1.60

Tablo 2 incelendiğinde en çok yayın yapan yazarın Allan B.A (14) olduğu görülmektedir. Yeoman (11) ve Duffy (10) yayınla takip etmektedir. Tablo da en çok yayın yapan 5 yazara yer verilmiştir.

İşin anlamı başlıklı yapılan çalışmaların en fazla yayın sunan yayıncılarına ait liste Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Yayıncıların Listesi

Yayıncı	Yayın Sayısı	Yüzdelik Birim (%)
Journal of Bussiness Ethics	20	4.57
Frointers in Pschology	19	4.34
Journal of Career Assessment	11	2.51
Sa Journal of Industrial Psychology	8	1.83
Current Psychology	5	1.14

Tablo 3'te en fazla yayın yapılan 5 dergi yer almaktadır. En fazla yayının Journal of Bussiness Ethics dergisinde yapıldığı görülmektedir. İşin anlamı konusu farklı disiplinleri de ilgilendirdiğinden farklı dergilerde de yayın yapıldığı da görülmektedir. Tabloda yer almamakla beraber, Journal of Career Development, Meaningful Work And Workplace Democracy A Philosophy of Work and A Politics of Meaningfulness, Plos One, Work Employment and Society dergilerinde de 5 yayın yapıldığı görülmektedir. İşin anlamı konusunun geniş bir alana hitap ettiği görülmektedir.

Tablo 4'te işin anlamı ile ilgili WoS veri tabanındaki 48 araştırma alanında çalışma yapıldığı görülmüştür. En fazla çalışmanın yapıldığı 5 araştırma alanına yer verilmiş olup farklı bilim dallarında yayınların olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Çalışmaların Yapıldığı Araştırma Alanları

Araştırma Alanı	Yayın Sayısı	Yüzdelik Birim (%)
Business Economics	174	39.73
Psychology	121	27.63
Social Sciences Other Topics	73	16.67
Sociology	27	6.16
Education Educational Research	25	5.71

Business Economics (İşletme İktisadı), en çok yayın yapılan araştırma alanıdır. İşin anlamı konusu her ne kadar işletme alanıyla daha alakalı görülse de Psychology (Psikoloji), Social Sciences Other Topics (Sosyal Bilimler- Diğer Konular), Sociology (Sosyoloji), Education Educational Research (Eğitim Araştırmaları) alanları da en fazla yayın yapılan alanlar arasında yer almaktadır. Ayrıca Web of Science kategorisinde yönetim (112) alanında en fazla çalışmanın bulunduğu da görülmektedir.

İşin anlamı başlıklı çalışmaların ülkelere göre dağılımına bakıldığında toplamda 61 ülkede yapıldığı görülmekte olup Tablo 5'te en çok yayın yapan 5 ülkeye yer verilmiştir.

Tablo 5. Yayınların Ükelere Göre Dağılımı

Yayınların Yapıldığı Ülke	Yayın Sayısı	Yüzdelik Birim (%)
Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	132	30.14
İngiltere	45	10.27
Avustralya	29	6.62
Kanada	25	5.71
Almanya	24	5.48

Tablo 5'te görüldüğü üzere işin anlamı başlıklı en fazla yayın yapan ülkenin Amerika Birleşik Devletleri (132) olduğu görülmektedir. Tablo 5'te yer almamakla beraber Türkiye'deki yayın sayısı (6) olarak görülmektedir.

İşin anlamı başlıklı olan ve en fazla atıf alan 5 çalışma Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. En Fazla Atıf Alan Yayınlarla İlişkin Bilgiler

"Measuring Meaningful Work: The Work and Meaning Inventory (WAMI)"	Steger, Michael F., Dik, Bryan J., Duffy, Ryan D.	2012	843
"The Call of the Wild: Zookeepers, Callings, and the Double-edged Sword of Deeply Meaningful Work"	Bunderson, J. Stuart, Thompson, Jeffery A.	2009	790
"Transformational leadership and psychological well-being: The mediating role of meaningful work"	Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K., McKee, M. C.	2007	637

work”			
“Outcomes of Meaningful Work: A Meta-Analysis”	Allan, B. A., Batz-Barbarich, C., Sterling, H. M. Tay, L.	2019	325
“Meaningful Work: Connecting Business Ethics and Organization Studies”	Michaelson, C., Pratt, M.G., Grant, A.M., Dunn, C.P.	2014	303

Steger vd. (2012) tarafından yapılan çalışma (843) atıf almış olup, sıralamada ilk sırada olduğu görülmektedir. Bunderson vd. (2009) yaptıkları çalışmayla ikinci sırada olup çalışmanın (790) atıf aldığı görülmektedir. Arnold vd. (2007)’de yaptığı çalışma ise (637) atıf ile üçüncü sırada yer almaktadır.

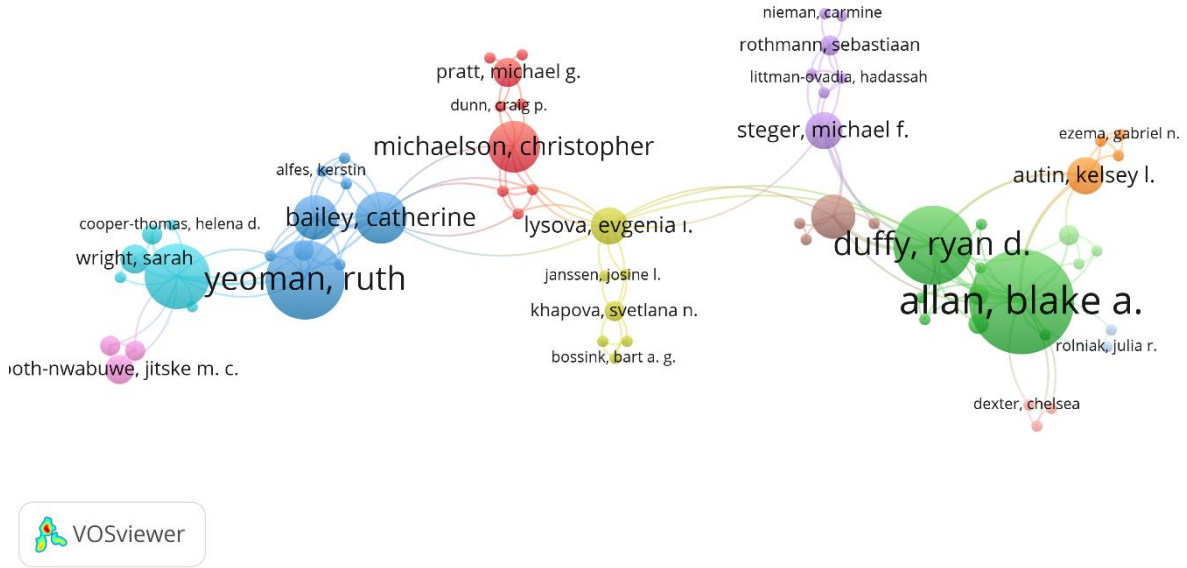
3.2 Ağ Haritaları

Bu kısımda birlikte yapılan, ortak yazarlık, en fazla atıf alan yazar ilişkileri, kurumların atıf bağlantılarını, ülke atıf analizleri ve anahtar kelime ilişkilerinin analizleri ve görselleştirmek için VOSviewer programından elde edilen ağ haritalarına yer verilmektedir.

3.2.1 Ortak Yazar Analizi

Ortak yazarlık analizi çerçevesinde, iş birliği yapan yazarlar belirlenerek yapılan analizle ağ haritaları oluşturulmuştur. En az bir yayın ve bir atıf alma koşulu belirlenerek analiz yapılmış olup ağ haritaları Şekil 2’de yer almaktadır.

Şekil 2. Ortak Yazar Analizi Ağ Haritası

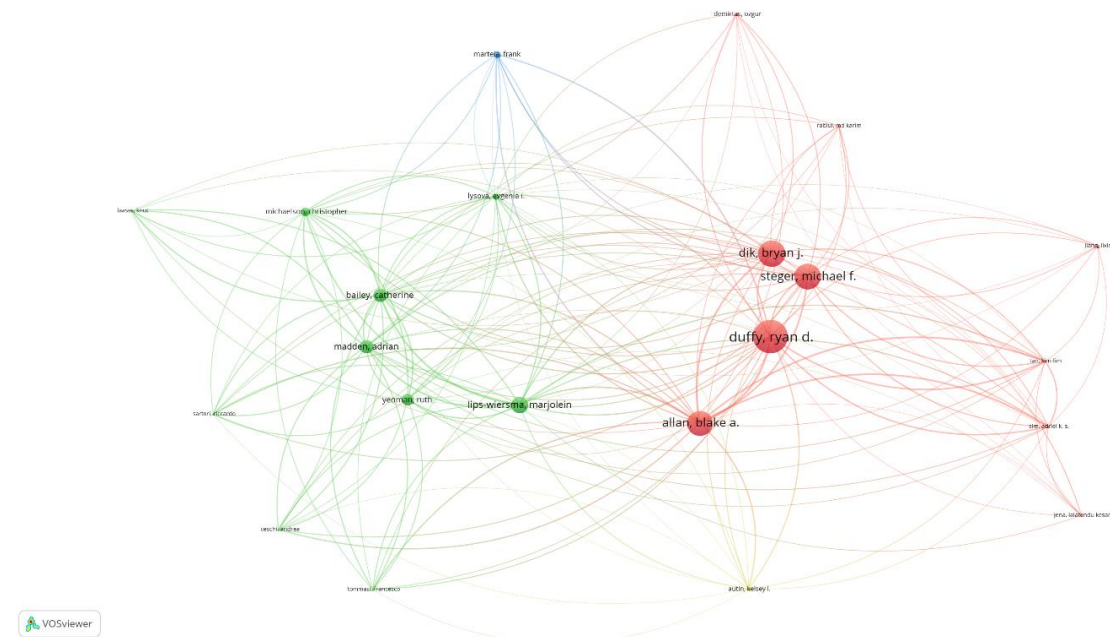

Şekil 2’de yıllara göre ortak yazar analizine ilişkin ağ analizi yer almaktadır. Ağ haritasına göre toplamda 66 bağlantılı yazar, 12 küme ve 146 bağlantı olduğu anlaşılmaktadır. Bağlantı gücü en yüksek yazar Allan B.A.’nin olduğu ve onu Duffy R.D’nin takip ettiği görülmektedir.

3.2.2 Yazar İlişkisi Analizi

Yazar ilişkisi analiz edilmiş olup en fazla atıf alan yazar ilişkisine ilişkin ağ haritası Şekil 3’te gösterilmektedir.

Şekil 3. En Fazla Atıf Alan Yazar İlişkisi

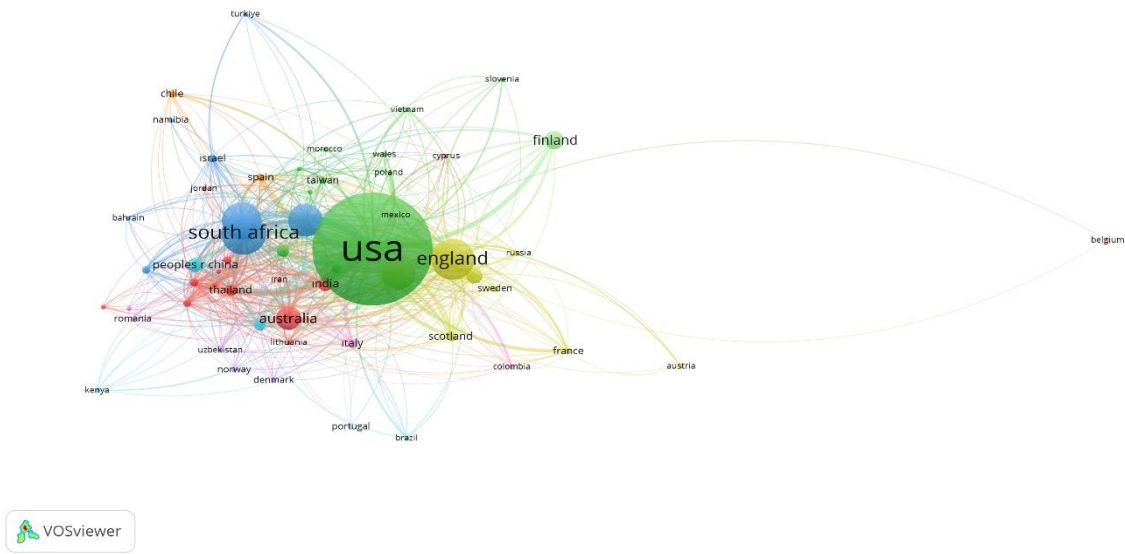

En fazla atıf alan yazar Duffy R.D. (1597) olduğu, onu Dik B.J. (1277), Steger M.F (1229) takip ettiği görülmektedir. Analizde yazarların asgari bir yayın yapmış olması, bir atıf almış olması koşulu belirlendiğinde 656 yazar 33 küme ve 11324 bağlantı olduğu görülmektedir.

3.2.3 Ülkelerin Atıf Analizi

Ülkelerin atıf analizine ilişkin ağ haritası eser ve atıf koşulunda bir olarak belirlenmiştir. Ülkeler bazındaki bağlantılar, Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Ülkelerin Atıf Analizi

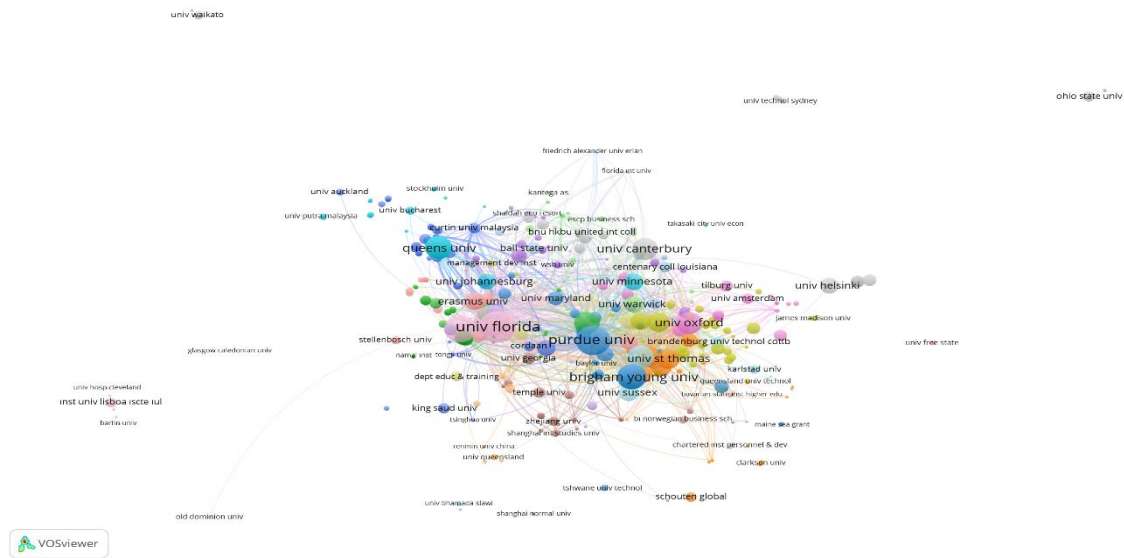

Şekil 4 incelendiğinde, 12 küme ve 609 bağlantı gücü olduğu 58 gözlem birimi üzerinden görülmektedir. En fazla atıf alan ülkenin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olduğu 5864 atıf (126 yayın için) aldığı, ikinci sırada Güney Afrika 1343 atıf (14 yayın için) ve üçüncü sırada İngiltere 1278 atıf (45 yayın için) aldığı görülmektedir.

3.2.4 Kurumların Atıf Analizi

Kurumların atıf analizlerine kurumun en az 1 yayın yapması ve 1 atıf alması kriteri baz alınarak sınırlama yapılarak analizler yapılmıştır. Kurum atıf analizine ilişkin ağ haritası Şekil 5'te yer almaktadır.

Şekil 5. Kurumların Atıf Analizi

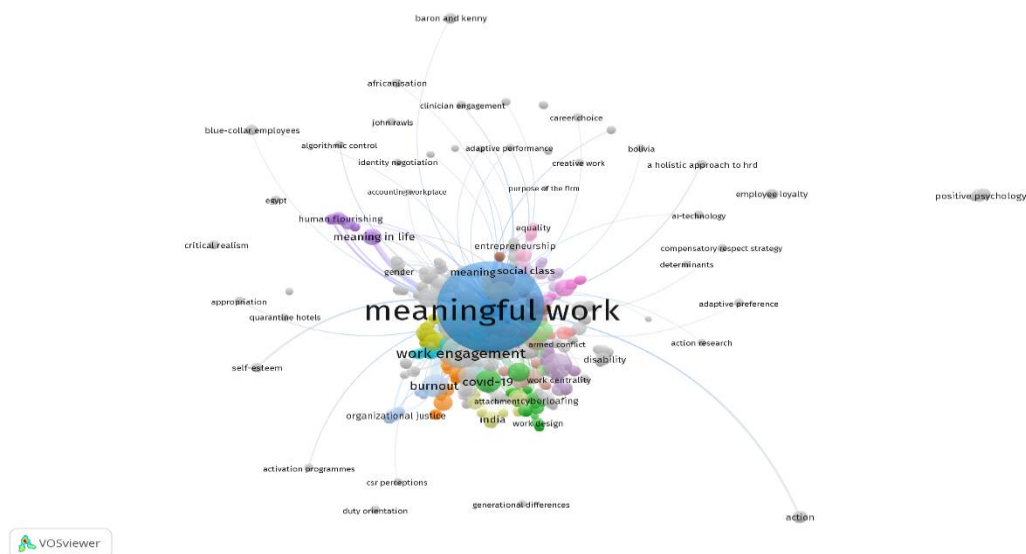

Şekil 5 incelendiğinde 423 gözlem birimi 24 küme 6349 bağlantı olduğu görülmektedir. İlk sırada Florida University 1.585 atıf ve 776 bağlantı gücüyle ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Colorado State University 1.482 atıf ve 758 bağlantı gücüyle yer almaktadır. Üçüncü sırada ise Purdue University 1.269 atıf ve 815 bağlantı gücüyle takip etmektedir.

3.2.5 Anahtar Kelime Analizi

Yapılan çalışmalarda kullanılan anahtar kelimeler ve diğer anahtar kelimeler ile bağlantı gücü en yüksek olan anahtar kelime analizi yapılmıştır. En az bir kez tekrarlanan kelime olması kriteriyle analiz yapılmış olup Şekil 6'da gösterilmektedir.

Şekil 6. Anahtar Kelime Analizi

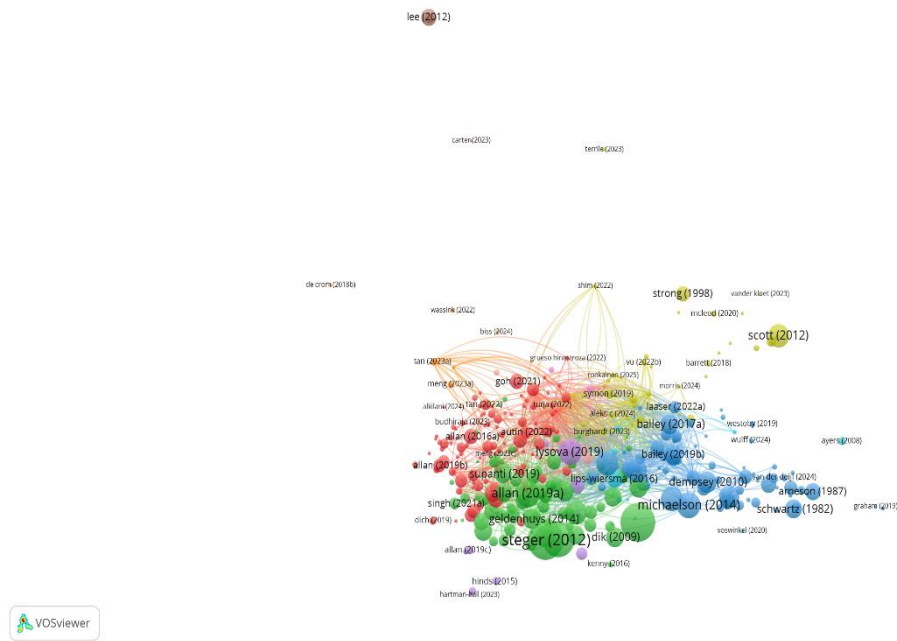

Şekil 6 incelendiğinde 884 gözlem birimi 79 küme 3060 bağlantı ve 3425 toplam bağlantı gücü ile işin anlamı (meaningful work) kelimesinin en fazla kullanılan kelime olduğu görülmektedir. İşin anlamı (meaningful work) 1.049 bağlantı gücü ile birinci sırada yer alırken, ikinci sırada work engagement (işe adanmışlık) 97 bağlantı gücüyle ikinci sırada ve meaningfulness (anlamlılık) 58 bağlantı gücüyle yer almaktadır.

3.2.6 Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi

İki farklı çalışmanın ne kadar ortak kaynak kullandığını tespit etmek üzere en az 1 atıf almış olmak kriteri ile seçilen ve aralarında bağlantı bulunan metinlerin eşleşmeleri Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7. Metinlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi

Kaynak kullanımına dayalı olarak bağlantılı çalışmaların eşleşme analizinde, 318 yayın 10 küme 30.541 bağlantı olduğu görülmüştür. Toplam bağlantı gücü 102.742 olarak tespit edilmiştir. Steger (2012), 836 alıntı ile ilk sırada yer almaktadır. Bunderson (2009) 788 alıntı ile ikinci sırada yer alırken Arnold (2007) ise 636 alıntı ile takip etmektedir. Burghardt (2023) bağlantı gücü en yüksek olup 2.297 bağlantı gücüne sahiptir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Yapılan bu çalışmada konu ile ilgili Web of Science veri tabanında, “İşin Anlamı” başlıklı 438 çalışma üzerinden bibliyometrik analiz yapılmıştır. Öncelikle, yayın yıllarına göre dağılımlar incelenmiştir. En fazla yayının 2023 (61) yılında yapıldığı, 1982 yılında bu başlıkta tek bir yayının olduğu görülmektedir. İşin anlamı kavramının modern çalışma yaşamının dinamikleriyle birlikte, çok daha önemli hale geldiği söylenebilir. Araştırmaların 2017’den sonra daha fazla arttığı söylenebilir. Dijitalleşmenin yoğunlaşması, uzaktan çalışma ve pandemi sonrası iş yaşamı da çalışmaların artış göstermesine, işin ve çalışma yaşamının anlamının sorgulanmasına ve sonuçlarına ilgilinin artmasına yol açmış olabilir.

Yapılan yayın türü incelendiğinde, en fazla yayının makale türünde (359) olduğu, diğer yayın türlerinin daha az olduğu görülmektedir. İşin anlamı kavramının önemi düşünüldüğünde, daha fazla yayına

ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Hatta bu konuya özel yayın türleri artırılarak, özel kongre, konferans ve workshoplara da daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

En fazla yayın yapan yazarın Allan (14) olduğu görülmektedir. En fazla yayın yapan ülkenin de Amerika Birleşik Devletleri (132) olduğu görülmektedir. "Meaningful work" (işin anlamı) kavramı, özellikle pozitif psikoloji ve örgütsel davranış alanlarında kapsamlı biçimde incelenmektedir. Pozitif psikoloji akımı ABD kökenlidir ve 1990'ların sonlarından itibaren dünya çapında yayılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, bu alandaki kuramsal ve ampirik çalışmalarda, güçlü akademik altyapısı ve yayın kapasitesiyle öncü konumdadır. Bireyselliğin ön planda olduğu Amerikan kültüründe iş, yalnızca ekonomik bir araç değil, aynı zamanda kişisel anlam ve tatmin kaynağı olarak görülmektedir. Rekabetçi iş ortamının neden olduğu tükenmişlik ve ülkenin çok kültürlü yapısı, anlamlı işe yönelik araştırmalar için elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Türkiye'de iş, birçok birey için öncelikle geçim kaynağı ve ekonomik zorunluluk olarak görülmektedir. Bireysellikten çok, toplulukçuluk kültürü baskındır. Bu da "işte anlam arayışı" gibi daha birey merkezli yaklaşımların ikinci planda kalmasına neden olabilir.

En çok yayın yapılan araştırma alanı, Business Economics (İşletme İktisadı) olup (174), Psychology (Psikoloji) ikinci sırada yer alırken (121), üçüncü sırada Social Sciences Other Topics (Sosyal Bilimler-Diğer Konular) alanı (73) takip etmektedir. İşin anlamı kavramının işletme, psikoloji ve sosyal bilimler alanlarında ön plana çıkmasının temel nedeni, bu konunun yalnızca bireysel değil, aynı zamanda örgütsel ve toplumsal düzeyde çok boyutlu etkiler yaratmasıdır. Anlamlı iş, bir yandan çalışanların psikolojik iyi oluşunu desteklerken, diğer yandan kurumların verimliliğini artırmakta ve toplumsal fayda üretme süreçlerine katkı sağlamaktadır. Bu çok yönlü yapısı sayesinde farklı disiplinlerin ilgi alanına girmekte ve geniş bir araştırma yelpazesinde ele alınmaktadır.

En fazla atıf "*Measuring Meaningful Work: The Work and Meaning Inventory (WAMI)*" adlı çalışmaya (843) atıf yapılmıştır. Steger vd. (2012) tarafından yapılan bu çalışma, işin anlamı kavramını ölçülebilir hâle getiren öncü çalışmalardan biridir. Geliştirilen WAMI ölçeği, iş yaşamında bireysel anlam deneyimini daha derinlemesine incelemek isteyen araştırmacılar ve uygulayıcılar için güçlü bir araç sunmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı, diğer yayınlara göre daha fazla atıf aldığı söylenebilir. İşin anlamı başlıklı ilk çalışmanın Schwartz, A. (1982) tarafından yapıldığı görülmektedir.

İşin anlamı kavramı başlıklı en fazla yayının yapıldığı derginin Journal of Business Ethics (20) olduğu görülmektedir. İşin anlamı yalnızca bireysel tatmin değil, aynı zamanda işin ahlaki, toplumsal ve etik boyutlarını da içerdiğinden, bu dergi tercih edilmiş olabilir. İkinci sırada Frontiers in Psychology dergisi (19) yayın ile ikinci sırada yer almaktadır. Bireyin işine yüklediği anlam, öz gerçekleştirme, yaşam doyumu, iş doyumu gibi faktörlerle de alakalı olması, bu dergideki yayın sayısının da fazla olmasının sebebini açıklayabilir.

Yayınlarla ilişkin ağ analizleri de incelenmiştir. Ortak yazarlık analizinde en az bir yayın ve en az bir atıf almış olmak kriteri esas alınarak iş birliği yapan 66 bağlantılı yazar, 12 küme ve 146 bağlantı olduğu görülmektedir. Yayınların son dönemlerde artış göstermesi, daha fazla ortak yazarlığa da ihtiyaç duyulabileceğini gösterebilir.

En fazla atıf alan yazar ağ ilişkisine bakıldığında Duffy R.D. (1997) olduğu, en fazla atıf alan ülkelerin analizinde ise Amerika Birleşik Devletleri (USA)'nin (5864) atıf aldığı görülmektedir. En fazla yayın yapan ülkenin de yine ABD olması, en fazla atıfın bu ülkede yapılan yayınlara olması sonucunu doğrular. Kurumların atıf analizi incelendiğinde, en fazla atıfın ilk sırada Florida University 1585 atıf ve 776 bağlantı gücüyle yer almaktadır. Bu kurumun ABD'de yer alması ve en çok yayının bu ülkede çıkması bağlantılı olduğunu göstermektedir.

İşin anlamı konusu, sadece bireyin işi nasıl algıladığını değil, aynı zamanda modern çalışma hayatının insan merkezli dönüşümünü de anlamak açısından kritik bir alandır. Bu alanda daha fazla ampirik, kuramsal ve disiplinler arası çalışmalara ihtiyaç olduğu öngörülmektedir.

Araştırma; işin anlamı konusunun zaman içindeki artış eğilimini, öncü araştırmaları, yayın sayısındaki değişimi ve konuya olan bilimsel ilgiyi, etkili yazarlar, önde gelen üniversiteler ve yayın açısından tercih edilen dergileri görmemizi sağlamaktadır.

Bu çalışmanın sadece tek bir veri tabanından elde edilen verilerle (Web of Science veri tabanından) yapılması, araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Gelecekte, Scopus, Google Scholar gibi farklı veri tabanlarının yanı sıra ulusal ve uluslararası tez çalışmalarının da kapsama dahil edilmesinin, işin anlamı kavramının çok boyutlu ve kültürlerarası farklılıklarını daha kapsamlı biçimde ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak, işin anlamının, sadece bireysel düzeyde psikolojik tatmin ve motivasyon unsuru olmadığı, aynı zamanda çağdaş çalışma yaşamının insan merkezli dönüşümünün en önemli unsurlarından biri olduğu söylenebilir. Bu alanda yürütülecek ileri araştırmalar hem akademik literatüre hem de iş yaşamı politikalarına yön verecek nitelikte olup, sürdürülebilir çalışma ortamlarının ve toplumsal refahın artırılması açısından kritik öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, işin anlamı alanının bilimsel gelişimini ileriye taşımak için disiplinler arası iş birliklerinin güçlendirilmesi ve kültürel bağlamlardaki çeşitliliği derinlemesine inceleyen kapsamlı araştırmaların gerçekleştirilmesi gerekliliği son derece önemli olmaktadır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Albrecht, S. L., Green, C. R., & Marty, A. (2021). Meaningful Work, Job Resources, and Employee Engagement. *Sustainability*, 13(7), 4045. <https://doi.org/10.3390/su13074045>.
- Allan, B. A., Batz-Barbarich, C., Sterling, H. M., & Tay, L. (2019). Outcomes of Meaningful Work: A Meta-Analysis. *Journal of Management Studies*, 56(3), 500-528. <https://doi.org/10.1111/joms.12406>.
- Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K., & McKee, M. C. (2007). Transformational Leadership and Psychological Well-Being: The Mediating Role of Meaningful Work. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(3), 193. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1076-8998.12.3.193>.
- Bailey, C., & Madden, A. (2016). What Makes Work Meaningful—or Meaningless. *MIT Sloan Management Review*, 57(4), 53–61. <https://sloanreview.mit.edu/article/what-makes-work-meaningful-or-meaningless..>

- Bunderson, J. S., & Thompson, J. A. (2009). The Call of The Wild: Zookeepers, Callings, and The Double-Edged Sword of Deeply Meaningful Work. *Administrative Science Quarterly*, 54(1), 32-57. <http://dx.doi.org/10.2189/asqu.2009.54.1.32>.
- Chalofsky, N. (2003). An emerging construct for meaningful work. *Human Resource Development International*, 6(1), 69–83. <https://doi.org/10.1080/1367886022000016785>.
- Dirik, D., Eryılmaz, İ. ve Erhan, T. (2023). Post-truth Kavramı Üzerine Yapılan Çalışmaların VOSviewer ile Bibliyometrik Analizi. *Sosyal Mucit Academic Review*, 4(2), 164-188. <http://dx.doi.org/10.54733/smar.1271369>.
- Frankl, V. E. (1985). *Man's Search for Meaning*. Simon and Schuster.
- Keleş, H. N. (2017). Anlamlı İş ile Psikolojik İyi Oluş ilişkisi. *The Journal of Happiness And Well-Being*. 5(1), 154 167.
- Hackman, J. R. and Oldham, G. R. (1975). Development of The Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, 60(2), 159-170.
- Hackman, J. R., & Oldham, G. R. (1976). Motivation Through The Design of Work: Test of A Theory. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16(2), 250–279. [https://doi.org/10.1016/0030-5073\(76\)90016-7](https://doi.org/10.1016/0030-5073(76)90016-7).
- Jalil, M. F., & Ali, A. The Influence of Meaningful Work on The Mental Health of SME Employees in The COVID-19 Era: Can Coping Strategies Mediate The Relationship?. (2023). *BMC Public Health*, 23(1), 2435 <https://doi.org/10.1186/s12889-023-17347-3>.
- Laaser, K., & Karlsson, J. Ch. (2023). Meaningful Work. In *The Politics of Working Life and Meaningful Waged Work* (pp. 1–16). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lease, S., Ingram, C., & Brown, E. (2019). Stress and Health Outcomes: Do Meaningful Work and Physical Activity Help?. *Journal of Career Development*, 46, 251-264. <https://doi.org/10.1177/0894845317741370>.
- Magnano, P., Santisi, G., Zammitti, A., Zarbo, R., & Di Nuovo, S. (2019). Self-Perceived Employability and Meaningful Work: The Mediating Role of Courage on Quality of Life. *Sustainability*, 11(3), 764. <https://doi.org/10.3390/su11030764>.
- Michaelson, C., Pratt, M. G., Grant, A. M., & Dunn, C. P. (2014). Meaningful Work: Connecting Business Ethics and Organization Studies. *Journal of Business Ethics*, 121(1), 77-90. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1675-5>.
- Neves, D.R., Nascimento, R.P., Felix, Jr, M.S., Silva, F.A.D., & Andrade, R.O.B.D. (2018). Meaning and Significance of Work: A Review of Articles Published in Journals Associated with The Scientific Periodicals Electronic Library. *Cadernos EBAPE. BR*, 16(2), 318–330. <https://doi.org/10.1590/1679-395159388>.
- Pratt, M. G., & Ashforth, B. E. (2003). Fostering Meaningfulness in Working and At Work. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Eds.), *Positive Organizational Scholarship* (pp. 309–327). Berrett-Koehler.

- Rothausen, T., & Henderson, K. (2019). Meaning-Based Job-Related Well-being: Exploring a Meaningful Work Conceptualization of Job Satisfaction. *Journal of Business and Psychology*, 34, 357-376. <https://doi.org/10.1007/S10869-018-9545-X>.
- Rosso, B. D., Dekas, K. H., & Wrzesniewski, A. (2010). On The Meaning of Work: A Theoretical Integration and Review. *Research in Organizational Behavior*, 30, 91–127. <https://doi.org/10.1016/j.riob.2010.09.001>.
- Saari, T., Leinonen, M., & Tapanila, K. (2022). Sources of Meaningful Work for Blue-Collar Workers. *Social Sciences*, 11(1), 2. <https://doi.org/10.3390/socsci11010002>.
- Schwartz, A. (1982). Meaningful Work. *Ethics*, 92 (4), 634-646. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/292380>
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>.
- Spencer, D. A. (2024). Efficiency vs. Meaningful Work: A Critical Survey of Historical and Contemporary Debates. *Contributions to Political Economy*, 43(1), 21-36. <https://doi.org/10.1093/cpe/bzae009>.
- Steger, M. F., Dik, B. J., & Duffy, R. D. (2012). Measuring Meaningful Work: The Work and Meaning Inventory (WAMI). *Journal of Career Assessment*, 20(3), 322-337. <https://doi.org/10.1177/1069072711436160>.
- Suyatno, S., Pambudi, D. I., Wantini, W., Abdurrohman, A., & Mardati, A. (2022). The Mediating Role of Meaning at Work in Promoting Teacher Commitment and Reducing Burnout. *Frontiers in Education*, 7, 962163. <https://doi.org/10.3389/feduc.2022.962163>.
- Tan, K. L., Sim, A. K., Yap, S. S. N., Vithayaporn, S., & Rachmawati, A. W. (2023). A Systematic Review of Meaningful Work Unifying 20 Years of Theoretical and Substantive Contributions (2000–2020). *Journal of Advances in Management Research*, 20(3), 462-512. <https://doi.org/10.1108/JAMR-11-2022-0225>.
- Uzunbacak, H. H., & Akçakanat, T. (2018). İşin Anlamı, Zindelik, Mutluluk ve İş Tatmini İlişkileri Üzerine Görgül Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1691-1702. <http://dx.doi.org/10.17755/esosder.432208>.
- Yeoman, R. (2014). Conceptualising Meaningful Work as A Fundamental Human Need. *Journal of Business Ethics*, 125(2), 235–251. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1894-9>.
- Van Wingerden J. & Van der Stoep J. (2018). The Motivational Potential of Meaningful Work: Relationships with Strengths Use, Work Engagement, and Performance. *PLoS ONE*, 13(6), e0197599. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197599>.
- Wandycz-Mejias, J., Roldán, J. L., & López Cabrales, Á. (2024). Analyzing The Impact of Work Meaningfulness on Turnover Intentions and Job Satisfaction: A Self-determination Theory Perspective. *Journal of Management & Organization*, 1–24. <https://doi.org/10.1017/jmo.2024.42>.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study, focusing on articles about meaningful work, aims to identify the production and connections of scientific studies conducted in the international literature under this topic.

Research Questions:

How can the current status, development trends, prominent authors, institutions, research fields, countries, keywords, as well as the connections and relationships related to academic studies on the topic of meaningful work be revealed?

Literature Review:

Individuals need a meaningful goal and a purpose in life to sustain their existence. One of the fundamental motivations of humans is the desire to find meaning in life (Frankl, 1985). This search is not limited to private life but also reflects in work life. Due to its multi-layered and complex nature, work is a multidimensional phenomenon that requires the integration of different disciplines and perspectives to be fully understood (Neves et al., 2018). What work means to an individual carries significant implications not only on a personal level but also at organizational and societal levels.

The concept of meaningful work is a multidimensional and debated notion, examined from both historical and contemporary perspectives. It sometimes overlaps with concepts such as job satisfaction and job quality, while at other times it diverges (Laaser & Karlsson, 2023). Therefore, the meaning of work has gained increasing importance in both theoretical and applied research.

Historically, approaches to the meaning of work have varied across philosophical, economic, and managerial contexts. While Adam Smith's efficiency-focused analysis of the division of labor often neglected the meaning dimension, Karl Marx emphasized the individual satisfaction aspect and the potential of meaningful work (Spencer, 2024). From the early 20th century onwards, management theories began to address the concept of meaningful work in terms of employee productivity and job satisfaction (Laaser & Karlsson, 2023). Hackman and Oldham's (1975) Job Characteristics Model introduced the importance of work being perceived as valuable and meaningful by employees. From the 2000s, the concept of meaningful work has been systematically studied in academic literature and expanded under the influence of the positive psychology movement (Tan et al., 2023; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000).

The meaning of work is important due to the long-term and multidimensional benefits it provides for both employees and organizations. When individuals find their work meaningful, their psychological well-being improves, and they tend to demonstrate higher levels of organizational commitment, motivation, and performance (Arnold et al., 2007). The perception of meaningful work encompasses feelings of value, purpose, and belonging at the individual level, while generating positive outcomes at organizational and societal levels. Hence, the meaning of work has become a critical area of both theoretical and applied research.

The concept of meaningful work has an interdisciplinary nature and is examined through various theoretical frameworks in fields such as business, psychology, and social sciences. In business literature, meaningful work is linked to employee engagement, job satisfaction, and organizational productivity (Pratt & Ashforth, 2003; Rosso et al., 2010), while in psychology it is associated with belonging, self-actualization, and psychological well-being (Steger, Dik & Duffy, 2012). From a sociocultural perspective, meaningful work is evaluated within broader contexts including social structures, ethical values, and occupational justice (Yeoman, 2014; Bailey & Madden, 2016).

Sources of meaningful work are explained through psychological and social mechanisms. Factors such as authenticity, self-efficacy, purpose, and belonging are among these sources (Rosso et al., 2010), while a scale developed by Alparslan et al. (2023) highlights feeling valued, purpose integration, and personal development.

Bailey and Madden (2016) propose a holistic design of meaning ecosystems at organizational, job, task, and interactional levels to enhance meaningfulness in the workplace.

Theoretically, meaningful work is explained through theories such as Maslow's Hierarchy of Needs, Hackman and Oldham's Job Characteristics Model, Goal Orientation Theory, and Identity Theories. According to Hackman and Oldham's model, job characteristics like skill variety, task identity, and task significance enable employees to perceive their work as psychologically meaningful. These characteristics enhance job satisfaction, intrinsic motivation, and psychological well-being.

Research has shown that finding work meaningful is positively associated with outcomes such as job satisfaction, life satisfaction, work engagement, organizational commitment, happiness, psychological well-being, and performance (Rothausen & Henderson, 2019; Steger et al., 2012; Albrecht et al., 2021; Uzunbacak & Akçakanat, 2018; Van Wingerden & Van der Stoep, 2018). Conversely, meaningful work reduces negative outcomes such as burnout, turnover intention, absenteeism, and stress (Wandycz-Mejias et al., 2024; Suyatno et al., 2022; Lease et al., 2019).

The aim of this study is to systematically reveal the trends in international literature on the concept of "meaningful work" through bibliometric analysis. Based on 438 publications selected from the Web of Science database, key authors, institutions, countries, citations, and keywords in the field were evaluated, and bibliometric analyses regarding the connections among the studies were conducted.

Research Method:

This study, focusing on articles about the meaningful work, aims to conduct a bibliometric analysis of scientific studies on this topic and to identify information and connections related to these studies. The research utilized data obtained from the Web of Science database. The WoS database was chosen because it contains rich and comprehensive publications. Bibliometric analysis was used for data analysis. Bibliometric analysis is a method that allows the examination of the current status and development trends of academic disciplines through numerical data using visualization tools (Dirik et al., 2023).

To perform the bibliometric analysis, the concept of "Meaningful Work" was searched in the titles within the WoS database. As of July 4, 2025, 438 studies were included in the analysis. While examining the subject, the distribution of studies by year was analyzed to determine in which years research was conducted and during which periods the intensity was higher. Author distributions were examined to identify the researchers who published the most on the topic. Publication types were analyzed to determine which types of publications were preferred. The scientific fields conducting research on the topic were identified to understand in which disciplines the studies were carried out. The countries of publication were analyzed to determine in which countries researchers showed interest in the topic. The most cited articles were also examined.

Additionally, co-authorship analysis, author citation analysis, country citation analysis, keyword analysis, and institutional citation linkages were investigated. The VOSviewer program was used for analyses and visualizations.

Result and Conclusions:

Within the scope of this study, research on the meaning of work was systematically evaluated through a bibliometric analysis of 438 publications indexed in the Web of Science database. The analyses reveal a significant increase in scientific interest in the concept of meaningful work, especially since 2017. This rise can be attributed to the acceleration of digital transformation, profound changes in work models following the pandemic, and shifts in the socio-cultural structure of working life. Therefore, it can be said that the topic of meaningful work has become a contemporary research area responding to the dynamics of today's working life.

Findings regarding publication types show that the field is predominantly represented by peer-reviewed articles. However, considering the multidisciplinary and multifaceted nature of the concept of meaningful

work, there is an emphasized need to increase topic-specific scientific events such as conferences, symposiums, and workshops. Such platforms can promote interdisciplinary interaction and knowledge sharing among researchers, enhancing both conceptual depth and applied research capacity.

Analyses at the author and country levels confirm the dominant position of the United States in terms of academic productivity and citation impact in this field. This dominance can be associated with the strong US-based academic infrastructure in disciplines such as positive psychology and organizational behavior, a cultural emphasis on individualism, and the availability of extensive research resources. On the other hand, in more collectivist cultures like Turkey, approaches to the meaning of work tend to be relatively secondary, indicating the need for more research that takes into account local contexts involving individual and societal interactions.

The prominence of the concept of meaningful work mainly in business, psychology, and social sciences reflects its multidimensional nature and its importance both for individual psychological well-being and for organizational performance and societal benefit. In this regard, meaningful work not only contributes to individual motivation and job satisfaction but also facilitates organizations in achieving sustainability goals and promotes societal welfare.

Among the citation analyses, the Work and Meaning Inventory (WAMI) developed by Steger and colleagues, which ranks at the top, has made significant contributions to the theoretical and empirical development of the field as a standardized and valid tool for measuring the concept of meaningful work. The frequent referencing of this scale indicates its acceptance by researchers and practitioners for systematically examining the concept.

Co-authorship and collaboration networks highlight an increasing need for academic cooperation and interdisciplinary integration in the field. Strengthening connections among researchers can enhance knowledge exchange and support the deepening and expansion of studies on meaningful work. Additionally, encouraging international collaborations will facilitate a better understanding of the multidimensional effects of the concept across diverse cultural and socio-economic contexts.

The main limitation of this study is that the analyses are based solely on the Web of Science database. In the future, including other databases such as Scopus and Google Scholar, as well as national and international theses, will provide a more comprehensive picture of the multidimensional and cross-cultural differences of the meaningful work concept. Furthermore, integrating qualitative and quantitative methods and enriching interdisciplinary approaches can deepen the conceptual and applied knowledge in the field.

In conclusion, meaningful work is not only a factor of psychological satisfaction and motivation at the individual level but also a cornerstone of the human-centered transformation of contemporary working life. Future research in this area will be critical for guiding both academic literature and workplace policies, contributing to the creation of sustainable work environments and enhancing societal welfare. In this context, strengthening interdisciplinary collaborations and conducting comprehensive studies that deeply examine cultural diversity are essential for advancing the scientific development of the meaningful work field.

Şehir Alt Kültüründen "Transalkültüre" Türk Turizm Kültüründe Dönüşüm

Transformation in Turkish Tourism Culture: From Urban Subculture to "Trans-subculture"

Ebru Özlem KORKUTATA¹

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de turizmin şehir kültürü içindeki dönüşümünü ve alt kültürden "transalkültür"e evrilmesini teorik ve sosyolojik bir perspektiften analiz etmektir. Çalışma, Türkiye'de turizmin kent kültürü bağlamında geçirdiği dönüşümü sosyolojik bir bakış açısıyla ele almaktadır. 1960'lardan itibaren turizm, şehir yaşamının yarattığı psikolojik ve kültürel baskılardan uzaklaşma arayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmış; sırt çantalı seyahat, kampçılık ve doğa yürüyüşü gibi etkinliklerle somutlaşmıştır. Bu dönemde turizm, yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda bireylerin alternatif yaşam biçimlerini deneyimledikleri bir kültürel alan hâline gelmiştir. Gençlik hareketleri, üniversite doğa toplulukları ve kentli bireylerin doğaya yönelme eğilimleri, Türkiye'de turizmin alt kültürel bir kimlik kazanmasında etkili olmuştur. Bu alt kültür, kamp müzikleri, ekipman kullanımı ve grup içi normlarla kendine özgü bir folklor üretmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren dijitalleşme ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, turizm kültürü daha esnek ve çok katmanlı bir yapıya dönüşmüştür; geleneksel alt kültür sınırlarını aşarak "transalkültür" olarak tanımlanabilecek bir forma evrilmiştir. Artık bireyler farklı zamanlarda gezgin, tatilci veya iş amaçlı seyahat eden kişi rollerine bürünebilmekte; bu durum turizmin kimlik ve kültürel çeşitliliğini artırmaktadır. Çalışma, bu dönüşümün sosyal medya etkisi, ekonomik yapıdaki değişimler ve kentleşme süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmakta olup; Türkiye'nin şehir kültürü, sınıfsal dinamikler ve tüketim toplumu bağlamında turizm kültürünün nasıl farklılaştığını açıklayarak, turizm araştırmalarında sosyokültürel boyutun güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent kültürü, Şehir kültürü, Turizm alt kültürü, Transalkültür, Türkiye'de turizm dönüşümü

ABSTRACT

This study aims to analyze the transformation of tourism within Türkiye's urban culture, focusing on its evolution from a subcultural phenomenon into a "trans-subculture" through a theoretical and sociological lens. It explores how, since the 1960s, tourism has emerged as a response to the psychological and cultural pressures of urban life, materializing through practices such as backpacking, camping, and hiking. During this period, tourism evolved beyond its economic function to become a cultural domain where individuals experimented with alternative lifestyles and modes of belonging. Youth movements, university-based nature clubs, and the urban population's growing interest in outdoor experiences played a formative role in shaping a tourism subculture in Türkiye. This subculture developed its own symbolic language and rituals, including campfire music, gear usage, and group norms, forming a distinct folkloric identity. From the 1990s onward, the proliferation of digital technologies and social media platforms contributed to a shift in tourism culture, rendering it more flexible and multilayered. This shift led to the emergence of a "trans-subcultural" form, wherein individuals could alternate between roles such as backpacker, leisure traveler, or business tourist depending on context and time. The study argues that this transformation must be examined in relation to digital media dynamics, economic restructuring, and urbanization processes. By situating tourism within the broader framework of urban culture, class relations, and consumer society in Türkiye, the research contributes to strengthening the sociocultural dimension of tourism studies.

Keywords: Urban culture, City culture, Tourism subculture, Transsubculture, Tourism transformation in Turkey

¹ Corresponding Author: Çanakkale Onsekiz Mart University, ebruozlem.korkutata@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1298-8012>

GİRİŞ

Turizm, Türkiye’de uzun yıllar yalnızca ekonomik büyümenin ve dış ticaretin bir parçası olarak değerlendirilmişken, son yıllarda toplumsal ve kültürel yönleriyle daha fazla dikkate alınmaya başlanmıştır. Özellikle şehir kültürünün sosyal çeşitliliği ve dinamik yapısı içerisinde, turizm yalnızca bir tüketim alanı değil, aynı zamanda alternatif yaşam biçimleri ve kültürel ifadeler geliştiren bir alt kültür formu olarak karşımıza çıkmaktadır (Karabağ & Öztürk, 2016). Kentleşme, iç ve dış göçler, sınıfsal ayrılmalar ve küreselleşme gibi yapısal süreçler, Türkiye’de şehir kültürü içinde farklı alt kültürel yapılanmaların doğmasına zemin hazırlamıştır. Turizm, bu bağlamda Türkiye şehirlerinin kültürel dokusu içinde özgün bir yer edinmiş ve belirli semboller, ritüeller, normlar ve yaşam tarzlarıyla kendini görünür kılmıştır.

1960’lardan itibaren Türkiye’de gelişen turizm hareketleri, Batı’daki “backpacker” (sırt çantalı gezgin) kültürünün Türkiye’ye özgü bir yorumu olarak, şehirli gençler ve entelektüeller başta olmak üzere farklı toplumsal gruplar arasında yaygınlık kazanmıştır (Egresi, 2018). Bu dönemde Bodrum, Marmaris, Antalya gibi kıyı şehirleri ve Kapadokya gibi iç destinasyonlar, alternatif turizm kültürlerinin merkezi hâline gelmiş; turizm, keşif, macera ve kültürel etkileşim arayışıyla romantize edilmiştir (Yılmaz & Keleş, 2020). Bu yaklaşım, ‘turist’ ile ‘tatilci’ ayrımını Türkiye bağlamında da belirginleştirmiş; kültürel keşif ve deneyim arayan turist tipolojisi ile konfor ve dinlenmeyi önceleyen tatilci tipi arasındaki sınırlar çizilmiştir. Ancak 1980’li yıllarda Türkiye’nin serbest piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte turizm kültürü de önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bireysel tercihlerin ve tüketim kalıplarının baskın olduğu bu yeni dönemde, turizm faaliyetleri daha çok sınıfsal prestij, yaşam tarzı göstergesi ve kültürel sermaye üretimiyle iç içe geçmiştir (Demirtaş-Milz, 2011; Kozak, 2014). Gastronomi turizmi, mavi yolculuk, butik oteller ve festival turizmi gibi niş alanlar, üst ve orta sınıfların kendini tanımladığı yeni kültürel göstergelere dönüşmüştür. Bu bağlamda, Türkiye’deki turizm pratiği klasik anlamdaki alt kültür tanımlarını aşan daha kompleks bir kültürel form kazanmıştır. Sibel Yardımcı’nın (2005) “festivalizasyon” kavramında olduğu gibi, turizm pratikleri artık hem kültürel hem de ekonomik sermayenin dolaşım alanı hâline gelirken, yeni bir kavramsallaştırma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, Sovyet sosyolojisinde geliştirilen “transalkültür” kavramı, Türkiye örneğinde işlevsel bir analiz çerçevesi sunmaktadır. Transalkültür, klasik alt kültürün sınırlarını aşarak, bireylerin birden fazla kültürel kimliği esnek biçimde deneyimleyebildiği, tüketim pratikleriyle şekillenen ve geniş toplumsal kesimlere yayılan melez bir kültürel yapı olarak tarif edilebilir.

Bu çalışma, Türkiye’de turizmin şehir kültüründeki dönüşümünü, alt kültürden transalkültüre geçiş perspektifinde ele almayı ve bu sürecin sınıfsal, kültürel ve ekonomik dinamiklerle nasıl şekillendiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Literatürdeki kavramsal eksikliklere ışık tutarak, Türkiye özelinde turizm kültürünün geçirdiği evrimi açıklamak, şehir kültürü, tüketim toplumu ve kültürel kimlikler arasındaki kesişim alanlarını anlamak açısından önem arz etmektedir. Turizm sosyolojisi literatüründe turizm, çoğunlukla ekonomik etkiler, tüketim kalıpları ve destinasyon pazarlaması çerçevesinde ele alınmıştır (Urry, 2002; Franklin & Crang, 2001). Bununla birlikte, kültürel ve toplumsal anlamda turizmin bir alt kültür formu olarak incelenmesi sınırlı kalmıştır. Türkiye bağlamında Kozak (2014), gastronomi ve kültürel miras turizminin sınıfsal farklılaşmalar üzerindeki etkisini tartışırken, Demirtaş-Milz (2011) turizmin şehirleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerindeki etkilerine odaklanmıştır.

Yardımcı (2005) ise İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti projesi üzerinden kültürün "festivalleştirilmesi"ni analiz ederek, kültürel üretimin nasıl sermayeleştiğini göstermiştir. Bu bağlamda "transalkültür" kavramı, klasik alt kültür ve ana akım kültür ayrımını aşan, kültürel melezleşmeyi ve esnek kimlik oluşumlarını açıklayan önemli bir kavramsal çerçeve sunar (Epstein, 1999). Ancak, Türkiye’de turizm kültürünün bu türden bir dönüşümü geçirdiğini gösteren bütünlüklü çalışmalar henüz sınırlıdır. Bu çalışma, Türkiye’de turizmin şehir kültürü içindeki dönüşümünü ve alt kültürden "transalkültür"e evrilmesini teorik ve sosyolojik bir perspektiften analiz etmeyi amaçlamaktadır. Amaç, mevcut literatürdeki kavramsal boşlukları belirlemek ve bu dönüşümün sosyokültürel dinamiklerini teorik bir çerçeveye tartışmaktır. Literatürdeki bu boşluğu doldurarak

Türkiye’de şehir kültürü, tüketim ve kimlik oluşumları arasındaki dinamikleri turizm ekseninde incelemeyi hedeflemektedir. Bu çalışma, inceleme ve teorik çerçeve analizi üzerine inşa edilmiştir ve literatür taramasına konu olan tarih aralığı Türkiye’de turizm kültürünün dönüşümünü kapsayan dönem olan 1960–2025 yılları arasını kapsamaktadır. Türkiye’de 1960 sonrası turizm hareketleri, bu süreçte gelişen sosyal pratikler ve kültürel formlar, niteliksel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Literatür taraması, Web of Science, Scopus, TR Dizin, Google Scholar, ProQuest Dissertations & Theses veri tabanları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışmada öncelikle turizm sosyolojisi, kültürel çalışmalar ve şehir kültürü literatürüne yönelik kapsamlı bir tarama yapılmıştır. İkincil kaynaklardan faydalanarak literatürdeki kavramların Türkiye bağlamında nasıl yorumlanabileceğine odaklanmış ve mevcut teorik çerçevelerin “transalkültür” kavramıyla nasıl güncellenebileceğini analiz etmiştir. Veri kaynakları akademik makaleler, turizm raporları, kültürel analizler ve sosyolojik değerlendirmeleri kapsamaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de turizmin kültürel bir form olarak dönüşümünü analiz ederek, klasik alt kültür yaklaşımlarının ötesine geçen bir perspektif sunmaktadır. "Transalkültür" kavramsallaştırması, Türkiye’deki turizm pratiklerinin esnek, çok katmanlı ve kimlikli olarak geçişken bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Çalışma ayrıca, Türkiye’nin şehir kültürü, sınıfsal dinamikler ve tüketim toplumu bağlamında turizm kültürünün nasıl farklılaştığını açıklayarak, turizm araştırmalarında sosyokültürel boyutun güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Kent Alt Kültüründen "Transalkültüre" Turizm

Türkiye’de turizm araştırmaları uzun yıllar boyunca, esas olarak turizm hizmetlerinin sunum teknolojilerine ve ekonomik etkilerine odaklanmış; kültürel ve toplumsal yönleri ise ikinci planda kalmıştır. Ancak günümüzde turizm, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde önemli bir inceleme alanına dönüşmüş; özellikle kimlik inşası, sosyal statü gösterimi, tüketim pratikleri ve meşru kaçış biçimleri gibi sosyokültürel açılardan değerlendirilmeye başlanmıştır (Eryılmaz & Güzel, 2020). Bu kapsamda Türkiye’de de turizm, yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda bir şehir kültürü fenomeni olarak ele alınabilir. Özellikle İstanbul, İzmir ve Antalya gibi büyük şehirlerde gelişen turizm pratikleri, bu şehirlerin kültürel çeşitliliğini ve alt kültürel yapılarını daha da görünür kılmıştır.

Şehir kültürü, Türkiye’de kentsel yerleşimlerin kendine özgü yaşam tarzları ve değerler sistemi üzerine inşa edilen kültürel bir alt sistem olarak tanımlanabilir. Türkiye’de bu sistem, kırsal kültürden farklılaşan modernleşme odaklı pratikler ve değerler bütünüyle şekillenmektedir. Örneğin, Türkiye’de İstanbul, bir yandan Osmanlı’dan miras geleneksel kültürün temsilcisi olurken, diğer yandan Batı’dan etkilenen modern kültürün ve alt kültür çeşitliliğinin merkezi olmuştur (Korkmaz & Altun, 2019). Yerli literatürde, köy-şehir karşıtlığı sıkça işlenmiş; taşra gelenekleriyle metropol yaşam biçimleri arasındaki gerilim, Türkiye’nin kültürel dönüşümünün temel göstergelerinden biri olarak değerlendirilmiştir (Şaylan, 2012).

Türkiye bağlamında "şehir kültürü" ve "kentsel kültür" kavramları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Kentsel kültür, daha çok fiziksel ve idari sınırlarla tanımlanan kent yapısını ve bu yapının biçimlendirdiği yaşam tarzlarını ifade ederken; şehir kültürü, bireylerin değerler, normlar, zihniyet ve psikolojik tutumları üzerinden şekillenen daha geniş bir kültürel alanı kapsar. Özellikle İstanbul gibi megapoller, kültürel çeşitlilik ve heterojenlik açısından önemli örnekler sunar. Lewis Mumford’un (1961) "büyük şehir fırsatların sembolüdür" yaklaşımı, Türkiye metropollerini için de geçerlidir; zira İstanbul, İzmir ve Ankara gibi şehirler hem çok kültürlü yapılarıyla hem de sundukları sosyal ve ekonomik fırsatlarla bu rolü üstlenirler.

Türkiye’de büyük şehirlerde yaşamının psikolojik ve fiziksel sağlığa olumsuz etkileri sıkça vurgulanmakta; stres, yalnızlık, toplumsal yabancılaşma gibi sorunlar, özellikle genç kuşaklar arasında derinleşmektedir (Arslan & Kocabaş, 2017). Ancak bu durum aynı zamanda şehirlerde yeni alt kültürel oluşumların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Kamusal alanların, yaşam tarzları ve dünya görüşü bakımından farklı bireyler tarafından paylaşılması, şehirlerin kültürel çeşitliliğini besleyen önemli bir faktördür. Türkiye’de özellikle Taksim, Cihangir, Alsancak gibi semtler, farklı alt kültürlerin bir arada var olduğu örneklerdir (Uluocak & Gümüş, 2019).

Alt kültür kavramı Türkiye’de de gençlik hareketleri, müzik kültürü, yaşam tarzları ve tüketim

pratikleri üzerinden şekillenmiş ve akademik literatürde yerini almıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye’de gençlik alt kültürleri, Batı’dan etkilenen müzik türleri (rock, rap, arabesk) ve yaşam biçimleri etrafında gelişmiş; bu hareketler sıklıkla toplumsal düzenin normlarına bir başkaldırı ya da alternatif kimlik arayışı olarak değerlendirilmiştir (Doğan, 2015). Ancak günümüzde alt kültürler sadece marjinal veya karşıt bir konumda değildir; aksine ana akım kültürle etkileşim hâlinde, karma ve çoğulcu bir yapı arz eder. Türkiye’de örneğin hipster (alternatif) kültürü, vegan yaşam biçimleri veya yavaş şehir (slow city) hareketi gibi yeni yaşam tarzları, kentsel alt kültürlerin güncel tezahürleri arasında sayılabilir (Korkmaz & Altun, 2019). Dolayısıyla Türkiye’de her sosyal grubun kendi alt kültürüne sahip olabileceği; fakat bu alt kültürlerin sınırlarının net olmadığı ve çoğu zaman sembollerle belirginleştiği söylenebilir. Alt kültürlerin bireylerin davranışlarını yönlendiren değer sistemleri ve normlar üzerinden şekillendiği dikkate alındığında, Türkiye şehirlerinde bu çeşitliliğin, kültürel çoğulculuğun ve sosyal etkileşimin zengin bir dinamik oluşturduğu görülmektedir.

Alt kültür kavramı Türkiye bağlamında da egemen kültürün alt sistemlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Alt kültürler, bireylerin yaşam tarzını, değerler hiyerarşisini ve dünyayı algılayış biçimlerini şekillendirir (Erkal, 1999). Bu bağlamda alt kültür, içinde var olduğu genel kültürden tamamen kopuk değildir; aksine onun içinden doğan, ancak belirli sosyal, demografik veya kültürel farklılıklarla ayrılan bir yapı arz eder. Türkiye’de bu durum, özellikle gençlik, mesleki ve bölgesel alt kültürler bağlamında açıkça gözlenmektedir. Örneğin, Anadolu’nun taşra kültürü ile İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde gelişen kentsel alt kültürler arasındaki farklılıklar, bu bağlamda anlam kazanır (Şaylan, 2012).

Sokolov’un (akt. Aydın, 2008) vurguladığı gibi, kültüre katılım doğuştan gelen bir durumken, alt kültüre yönelmek ise bilinçli bir tercih sonucu gerçekleşir. Türkiye’de gençlik kültürleri üzerine yapılan araştırmalar da bu tercihin, bireylerin kimlik inşası sürecinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (Doğan, 2015). Örneğin, 1990 sonrası Türkiye’de yükselen rap müzik kültürü, gençler için hem bir aidiyet hem de sistem eleştirisi aracı olmuştur (Duman, 2020).

Alt kültürlerin sınıflandırılmasına yönelik Türkiye özelinde de farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Eray’ın (2017) sınıflandırmasına göre, Türkiye’de yoksul ve zengin alt kültürleri, cinsiyet temelli alt kültürler, kentsel ve kırsal ayrımlar, sınıf ve suç kültürleri gibi kategorilerden bahsetmek mümkündür. Mesleki alt kültürler ise Türkiye’de örneğin öğretmenler, sağlık çalışanları veya avukatlar arasında belirgin normlar, ritüeller ve iletişim biçimleri ile kendini gösterir (Korkmaz & Altun, 2019). Bununla birlikte, bireylerin aynı anda birden fazla alt kültürün üyesi olması Türkiye toplumunun kültürel karmaşıklığını artırmaktadır.

Türkiye şehir kültürünün barındırdığı alt kültür çeşitliliği, kentsel ortamın yapısından kaynaklanmaktadır. Özellikle gençlik alt kültürleri, Türkiye’nin metropollerinde belirginleşmektedir. İstanbul örneğinde olduğu gibi, kentsel yaşamın anonimliği, bireylerin kendilerine alternatif kimlik alanları yaratmalarına zemin hazırlar (Yardımcı, 2017). Fromm’un (2010) belirttiği gibi, insanın bir sisteme aidiyet duygusuna ihtiyaç duyması, bireyleri bu alt kültürel yapılara yönlendirir. Gençler bu yapılar içinde toplumda yer bulmaya çalışırken, aynı zamanda farklı yaşam biçimleri ve değer sistemleriyle bir tür “kaçış kültürü” inşa ederler (Levikova, akt. Aydın, 2008).

Türkiye’de gençlik alt kültürlerine yönelimin temel nedenleri arasında toplumsal değişim, hızlı modernleşme, kimlik krizleri ve sistem eleştirisi bulunmaktadır. Örneğin, Gezi Parkı Olayları sırasında gençlik alt kültürleri, sokak protestolarında sanat, müzik ve mizah yoluyla kendini ifade etmiştir (Yıldız, 2014). Bu süreçler, toplumsal aidiyetin yanı sıra bireylerin varoluşsal kaygılarına karşı bir çözüm arayışı şeklinde okunabilir. Türkiye’de gruba aidiyet, bireye somut bir topluluk hissi sağlar; bu da soyut bir toplum algısından daha güçlü bir aidiyet yaratır (Erkal, 1999).

Alt kültürler aynı zamanda sosyalleşmenin bir biçimi olarak da işlev görür. Ancak bu durum, bireyin gerçeklikten kopmasına ve idealize edilmiş bir yaşam tasarımına yönelmesine de yol açabilir. Türkiye örneğinde özellikle çevrimiçi oyun ve cosplay toplulukları, gençlerin gündelik gerçeklikten uzaklaşarak fantezi ve hayal dünyasına yöneldikleri alanlardan biri olmuştur (Duman, 2020).

Pariychuk'un (akt. Aydın, 2008) belirttiği gibi, bu tür alt kültürler kendi mitlerini ve sembollerini yaratır; böylece grup üyeleri, kolektif bir kimlik ve anlam dünyasına dahil olurlar. Bu durum Türkiye'de de gözlenmekte; örneğin futbol taraftar grupları (ultras) arasında kendine özgü mitler, ritüeller ve semboller üzerinden güçlü bir alt kültürel yapı inşa edilmektedir (Kurt, 2018).

Türkiye'de de alt kültürler, kapalı ya da yarı kapalı sosyal yapılara benzer biçimde kendi normatif düzenlerini, değerlerini ve davranış kodlarını geliştirerek egemen kültüre farklı derecelerde muhalefet eden topluluklar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür alt kültürler özellikle büyük şehirlerde, kentsel çevrenin sosyal, tarihsel ve demografik gelişim dinamiklerini yansıtan çok yönlü çeşitlilikler sergiler. Alt kültürlerin kent yaşamına özgü koşullarda şekillenmesi, Türkiye şehirlerinin kozmopolit doğasıyla daha da belirginleşmiştir. İstanbul, İzmir ve Ankara gibi şehirler, kentsel heterojenliğin ve sosyal alt kültürel çeşitlenmenin en yoğun biçimde gözlemlendiği merkezlerdir (Korkmaz & Altun, 2019).

Levikova'nın ortaya koyduğu gibi, herhangi bir alt kültürün varlığı için belirli yaşam ve davranış tarzı, özgün normlar ve dünya görüşü, sembolik dış görünüm ve davranış biçimleri ile az çok belirgin bir inisiyatif merkezinin varlığı zorunludur (Levikova, akt. Aydın, 2008). Türkiye'de de alt kültürel yapılanmalarda bu özellikler mevcuttur. Örneğin, Türkiye'deki metal müzik alt kültürü, giyim tarzı (siyah kıyafetler, deri aksesuarlar), müzik tercihleri, belirgin jargonlar ve kendine özgü değer sistemi ile bu tanıma uyan güçlü bir örnektir (Doğan, 2015). Nitekim, bu tarz alt kültürlerle katılım, bireyin sosyal sermayesini belirli bir grup içinde yeniden inşa etmesini, aynı zamanda entelektüel ve finansal yatırımlar yapmasını gerektirebilir.

Alt kültürlerin ortaya çıkışında sosyopolitik koşullar belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de özellikle 1980 askeri darbesi sonrasında devletin ideolojik baskıları ve toplumsal denetim mekanizmaları, gençlik arasında yeni kimlik ve yaşam tarzlarının inşasına zemin hazırlamıştır. Resmî ideolojinin kültürel alanda tesis etmeye çalıştığı hegemonyaya karşılık, gençler müzik, sanat, moda ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden alternatif kimlikler ve estetik biçimler geliştirmiştir (Yıldız, 2014). Bu süreçte Türkiye'deki alt kültürel hareketler çoğunlukla Batı kökenli kültürel akımların yerel adaptasyonları biçiminde şekillenmiş, ancak yerel sosyoekonomik ve kültürel dinamiklerle özgünleşmiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye gençliği arasında punk, rap ve hip-hop kültürleri yaygınlık kazanmış; bu kültürel biçimler hem Batı'dan ithal edilen norm ve değerlerden hem de Türkiye'deki sosyal adaletsizlik, sınıfsal eşitsizlik ve kimlik sorunlarından beslenerek yerelleşmiştir (Duman, 2020). Benzer şekilde, turizm alanında gelişen sırt çantalı gezginlik kültürü de Türkiye'nin Batı menşeli alternatif turizm pratiklerini kendine özgü koşullarda yeniden üretmesinin bir örneğini oluşturur (Egresi, 2018). Özellikle 2000'li yıllardan itibaren hem yerli hem de yabancı gençler arasında Türkiye'nin kıyı bölgeleri, dağlık alanları ve tarihi rotaları düşük bütçeli, bağımsız seyahatlerin merkezi haline gelmiştir.

Türkiye'de kitle turizminin yaygınlaşması, 1980 sonrası dönemde ülkenin küresel turizm pazarına entegrasyonu ve ulaşım olanaklarının gelişmesiyle hız kazanmıştır (Kozak, 2014). Batı'daki otostop ve sırt çantalı seyahat kültürünün Türkiye'deki yansıması ise daha çok kampçılık, dağcılık ve doğa yürüyüşleri gibi pratiklerle kendini göstermiştir. Örneğin, Likya Yolu gibi uluslararası bilinirliği olan yürüyüş rotaları, gençlik alt kültürlerinin hem fiziksel hem de kültürel bir mekânı haline gelmiş; bu rotalar etrafında gelişen hikâyeler, kamp kültürü ve sade yaşam arayışları bu alt kültürel kimliğin inşasına katkı sağlamıştır (Şahin & Ekinci, 2019).

Türkiye'deki sırt çantalı gezginlik kültürü her ne kadar küresel backpacking (sırt çantalı gezgincilik) pratiğinden etkilenmiş olsa da yerel ekonomik şartlar, kültürel normlar ve toplumsal yapı bu kültürü farklı bir boyuta taşımıştır. Güneydoğu Asya'da ucuz yaşam maliyetlerinin oluşturduğu cazibenin Türkiye'deki karşılığı, daha çok Ege ve Akdeniz sahillerinde açılan hosteller, kamp alanları ve çeşitli alternatif turizm biçimleri olmuştur (Egresi, 2018). Böylece evrensel bir kültürel form, Türkiye bağlamında yeniden yorumlanarak yerel ihtiyaçlara ve kültürel kodlara uygun özgün bir yaşam

pratiğine dönüşmüştür.

Alt kültürlerin oluşumu yalnızca gençlik hareketlerine özgü değildir; ekonomik ve kültürel faaliyet alanları da alt kültürel biçimlenmelerin gelişimine zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de turizm, sırt çantalı gezginler, kampçılar ve doğa yürüyüşçüleri etrafında şekillenen bir alt kültür üretmiş ve bu kültür, kolektif hikâyeler, semboller ve ritüeller aracılığıyla kendine özgü bir mitoloji inşa etmiştir. Pariychuk’un (akt. Aydın, 2008) vurguladığı gibi, bu mitolojik yapı, grubun kolektif kimliğini güçlendiren, aynı zamanda grup dışındakilerin anlamakta zorlandığı sembolik bir sistem oluşturur.

Türkiye’deki turizm alt kültürünün gelişimi, küresel sırt çantalı gezginlik (backpacking) kültürüyle benzerlik taşıırken, özgün yerel koşullar tarafından biçimlendirilmiştir. Özellikle 1980’lerden itibaren kentleşmenin hızlanması, neoliberal politikalarla artan sosyal eşitsizlikler ve kent yaşamının bireyler üzerinde yarattığı yabancılaşma duygusu, gençleri doğaya yönelten önemli bir faktör olmuştur (Uluocak & Gümüş, 2019). İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde gözlenen anonimleşme ve sosyal bağların zayıflaması, şehirli bireyler arasında doğa ile yeniden temas etme, özgün arkadaşlıklar kurma ve alternatif yaşam pratiklerine yönelme ihtiyacını artırmıştır. Bu doğrultuda doğa, Türkiye şehirlerinde de “taş ormanlar” a karşı bir sığınak ve romantik bir kaçış mekânı olarak anlam kazanmıştır.

Kırsal yaşamda doğayla iç içe olan köylü için turizm bir ihtiyaç alanı yaratmazken, şehirli birey için bu durum kişisel gelişim, deneyim ve anlam arayışının bir parçası hâline gelmiştir (Kozak, 2014). 1980’lerden sonra doğa yürüyüşleri, kampçılık ve dağcılık gibi etkinlikler gençler arasında hem fiziksel bir meydan okuma hem de samimi sosyal ilişkiler kurma fırsatı sunmuştur (Şahin & Ekinci, 2019). Bu yönelimler, Türkiye’nin büyük şehirlerindeki zaman-mekân sıkışmasının doğurduğu stres ve yabancılaşmanın alternatif bir cevabı olarak okunabilir.

Neoliberal dönüşümle birlikte tüketim kültürünün yaygınlaşması ve görüntü tüketiminin yaşamın merkezi hâline gelmesi (Erkal, 1999), aynı zamanda bu tüketim kalıplarına tepki olarak minimalizm ve doğaya dönüş gibi alt kültürel eğilimleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum, Türkiye’de özellikle üniversiteler çevresinde doğa sporları ve kulüpçülük hareketlerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. (Şahin & Ekinci, 2019).

Türkiye’de sırt çantalı gezginlik hareketi, Batı’daki örneklerden esinlenmiş olsa da yerel ekonomik ve kültürel dinamikler doğrultusunda özgün bir biçim almıştır. Güneydoğu Asya’daki ucuz ve özgür seyahat rotalarının Türkiye karşılığı, Kapadokya, Likya Yolu ve Kaçkar Dağları gibi tarihsel ve doğal zenginlikler barındıran bölgeler olmuştur (Egresi, 2018). Bu bölgelerde gelişen kamp kültürü, yol hikâyeleri, doğa sporları ve yerel halkla kurulan etkileşimler, Türkiye’nin turizm alt kültürünü hem çeşitlendirmiş hem de toplumsal hafızada romantik bir yere yerleştirmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de turizm alt kültürü, küresel referanslara sahip olmakla birlikte yerel sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamla yoğrulmuş hem kent kültürünün hem de kırsal deneyimlerin kesişiminde özgün bir kültürel katman olarak şekillenmiştir.

Tüm bu hareketler, katılımcılarına kimliklerini yeniden inşa etme, risk almayı öğrenme, karar verme ve kolektif yaşam deneyimi kazanma imkânı sunarak adeta bir “hayat provası” işlevi görmüştür. Bu yönüyle Türkiye’de turizm alt kültürü, yalnızca bir seyahat biçimi değil; bireyin kendini tanıdığı, sosyal becerilerini geliştirdiği ve alternatif bir yaşam pratiği olarak anlam kazanan bütüncül bir kültürel formdur (Korkmaz & Altun, 2019).

Türkiye’de 1960’lardan itibaren şekillenen turizm alt kültürü, kent yaşamından doğaya kaçış, bireysel özgürlük arayışı ve samimi dostlukların inşası gibi motivasyonlar etrafında gelişmiştir. Ancak bu kültür, Sovyetler Birliği örneğinden farklı olarak doğrudan bir devlet ideolojisinin ürünü olmaktan ziyade, gençlik hareketleri, üniversite kültürü ve doğa sporları kulüpleri gibi bağımsız sivil girişimler

aracılığıyla yayılmıştır (Şahin & Ekinci, 2019). Sırt çantalı gezginlik romantizmi ise, Türkiye’de kent yaşamının öngörülebilirliği ve tekdüzeliğine karşı bir tepki olarak, kampçılık, dağcılık ve trekking gibi pratiklerle alternatif bir yaşam biçimine dönüşmüştür.

Bu alt kültürün öznesi, çoğunlukla üniversite öğrencileri ve entelektüel çevrelerden gençler olmuştur. Özellikle 1980 sonrasında bazı yükseköğretim kurumlarında kurulan doğa sporları ve dağcılık kulüpleri, sırt çantalı gezgin alt kültürünün önemli inisiyatif merkezleri hâline gelmiştir. Bu kulüpler yalnızca rotaların ve etkinliklerin organizasyonunda değil, aynı zamanda kültürel değerlerin, ritüellerin ve ekipman kullanımına dair geleneklerin aktarılmasında da belirleyici bir rol oynamıştır (Şahin & Ekinci, 2019).

Türkiye’de bu alt kültürün belirleyici sembolleri arasında sırt çantası, kamp ekipmanları, doğa yürüyüşlerinde kullanılan teknik kıyafetler, gitar, fotoğraf makinesi ve özgün bir jargon yer almaktadır. Dağcılar, yürüyüşçüler ve mağaracılar gibi farklı alt gruplar arasında gelişen teknik terimler ve folklorik öğeler, bu kültürün kendine özgü sosyal dokusunu güçlendirmiştir. Kaçkar Dağları, Aladağlar gibi coğrafi bölgeler, bu kültürel dokuda mitolojik anlamlar taşıyan simgesel mekânlar hâline gelmiştir (Kozak, 2014). Ayrıca bu kültürde doğaya saygı, grup çıkarlarının bireysel çıkarlardan üstün tutulması ve deneyimli kişilere gösterilen itaat gibi etik ilkeler bir tür onur kodunu oluşturur.

Türkiye’de sırt çantalı turizm kültürü iki temel kola ayrılmaktadır: spor odaklı ve rekreatif turizm. Spor odaklı turizm, fiziksel dayanıklılık ve teknik bilgi gerektiren doğa sporlarını kapsarken; rekreatif turizm, huzur bulma, sosyal bağlar kurma ve kişisel yenilenme amacıyla doğada geçirilen zamanı ifade eder (Korkmaz & Altun, 2019). Her iki türde de kolektif yaşam pratiği, risk alma, karar verme ve sorumluluk paylaşımı önemli sosyal öğrenme alanlarıdır.

1990’lardan itibaren gelişen turizm alt kültürü, kentsel yaşamın da bir parçası hâline gelmiştir. Üniversite yurtları, gençlik kafeleri ve sosyal medya platformlarında paylaşılan kamp şarkıları, yol hikâyeleri ve seyahat fotoğrafları bu kültürün kent folkloruna taşan yansımaları arasında yer almaktadır (Uluocak & Gümüş, 2019).

Türkiye’de turist ve tatilci ayrımı da bu süreçte netleşmiştir. Özellikle Ege ve Akdeniz sahillerinde ortaya çıkan “tatilci” profili, daha çok konfor ve hazır turizm tesislerini tercih eden kitleyi tanımlar. Buna karşılık sırt çantalı gezginler, belirli rotalara bağlı kalmaksızın, düşük bütçeli ve esnek seyahat biçimlerini benimserler. “Vahşi tatilciler” olarak da adlandırılan bu grup, turizm altyapısını asgari ölçüde kullanır ve yerel halkla doğrudan etkileşimi önemser (Egresi, 2018). Bu yönüyle Türkiye’de sırt çantalı gezginlik kültürü, yalnızca bir tatil alternatifi değil, doğaya dönüş, kültürel keşif ve alternatif bir yaşam tarzının sembolü hâline gelmiştir.

Türkiye’de sırt çantalı gezginler ile “vahşi tatilciler” arasında tarihsel ve kültürel düzlemde çeşitli benzerlikler gözlemlenmektedir. Her iki grup da maddi imkânlardan çok cesaret, sorumluluk ve karşılıklı yardımlaşma gibi insani değerlere vurgu yaparak seyahati yalnızca fiziksel bir hareketlilik değil, aynı zamanda kişisel gelişim ve sosyal dayanışmanın bir alanı olarak kurgulamıştır (Egresi, 2018). Özellikle 1980 ve 1990’lı yıllarda Türkiye’de yaygınlaşan sırt çantalı gezginlik kültürü, şehirli gençler ve entelektüeller için doğaya yönelme, otantik dostluklar kurma ve kent yaşamının tekdüzeliğinden kaçış anlamında güçlü bir romantik motivasyon taşımıştır (Şahin & Ekinci, 2019).

Günümüzde ise bu kültür ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Tipik sırt çantalı gezgin profili artık yalnızca üniversite gençliğiyle sınırlı değildir; bu kimlik zamanla şehirli profesyonellere, akademisyenlere ve sanatçılara da yayılmıştır. Günümüz sırt çantalı gezginleri, Bozcaada, Kaş ve Olimpos gibi bölgelerde daha gelişmiş ekipman ve daha konforlu koşullarda doğa deneyimleri yaşarken; aynı zamanda kültürel mirası ve yerel yaşam biçimlerini keşfetme arzusunu sürdürmektedir (Korkmaz & Altun, 2019). Önceki dönemin romantik kaçış motivasyonunun yerini ise, şehir yaşamının hızına ve

dijitalleşmeye karşı doğada zihinsel bir yenilenme ihtiyacı almıştır. Benzer şekilde, Türkiye’de “vahşi tatilci” kavramı da evrilmiştir. Geleneksel anlamıyla düşük bütçeli ve kısıtlı altyapıya sahip kamp tatilleri, günümüzde daha konforlu ve kontrollü doğa tatillerine dönüşmüş; özellikle Ege ve Akdeniz kıyılarında butik otelcilik ve “glamping” (glamorous camping- lüks/konforlu doğa kampı) doğa içinde lüks konaklama seçenekleri ön plana çıkmıştır (Egresi, 2018). Bu dönüşümle birlikte Türkiye’deki turist profili çeşitlenmiş ve farklı kategorilere ayrılabilir hâle gelmiştir. Antalya ve Bodrum gibi destinasyonları tercih eden paket tatilciler, Kapadokya ve Likya Yolu gibi bölgelerde kültürel ve doğal keşif peşinde koşan gezginler, masrafı düşük tutmaya çalışan sırt çantalılar, alternatif rotalarda sosyal etkileşimi önemseyen otostopçular ve sabit programlardan kaçınan bireyci turistler bu çeşitlenmenin örnekleridir (Şahin & Ekinci, 2019). Üstelik bu kategoriler arasında geçişkenlik söz konusudur, bireyler aynı seyahatte hem deniz tatilini hem de kültürel keşif rotalarını birleştirebilmektedir (Kozak, 2014). Tüm bu çeşitlenmeye rağmen, Türkiye’de modern sırt çantalı gezgin kültürü geçmişin folklorik unsurlarıyla bağlantısını sürdürmektedir. Kamp ateşi etrafında söylenen şarkılar, paylaşılan yol hikâyeleri ve doğaya duyulan saygı gibi değerler, bu kültürün kolektif ruhunu canlı tutmaktadır (Uluocak & Gümüş, 2019). Ancak bu kültür, günümüzde daha niş bir alan hâlini almış, dijital platformlar ve sosyal medya grupları üzerinden yeniden üretilebilme imkânı bulmuştur.

Türkiye’de modern turizmin örgütlenme biçimi de değişmiştir. SSCB örneğinin aksine, belirgin bir inisiyatif merkezi bulunmamakta; sosyal medya, YouTube kanalları ve seyahat blogları gibi dijital mecralar yeni inisiyatif alanlarını oluşturmaktadır (Korkmaz & Altun, 2019). Özellikle Instagram ve YouTube gibi platformlar, gençler arasında alternatif rotaların, düşük bütçeli seyahat stratejilerinin ve keşfe dayalı “butik” deneyimlerin yaygınlaştırılmasında belirleyici bir araç hâline gelmiştir (Şahin & Ekinci, 2019).

Türkiye’de turizm alt kültürü ekonomik ve kültürel dinamiklerin etkisiyle çeşitlenmiş; bireysel tercihler, yaşam tarzları ve toplumsal eğilimler doğrultusunda yeniden şekillenmiştir. Bu çeşitlilik, modern turist profilinin yalnızca ekonomik sermaye değil, aynı zamanda kültürel sermaye ve yaşam tarzı tercihleriyle de belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Günümüzde dijital mecralarda üretilen ve dolaşıma giren içerikler, modern Türk turistinin davranış normlarını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. 2000’li yılların başlarında Türkiye’de turiste özgü davranış normları belirsizken, günümüzde ekoturizm, sürdürülebilir turizm ve kültürel duyarlılık gibi etik ve çevresel hassasiyetler daha fazla önem kazanmıştır (Egresi, 2018). Bununla birlikte, klasik sahiplenme ve gösterme ritüelleri de varlığını sürdürmektedir. Özellikle hediyelik eşya alma, sosyal medyada "check-in" yapma, seyahat bloglarında anı paylaşma gibi pratikler, Türk turistlerinin tipik davranış repertuarının parçası haline gelmiştir. Seyahatten önce vize alma, bavul hazırlama; seyahat sonrasında ise fotoğraf ve anı paylaşımı gibi geçiş ve dönüş ritüelleri de bu kültürün önemli unsurlarını oluşturmaktadır (Kozak, 2014).

Modern Türk turistinin görünümü de zamanla standartlaşmış ve global görünüme yaklaşmıştır. Mayo, şort, güneş gözlüğü, selfie (özçekim) çubuğu ve kabin boy valiz gibi unsurlar, bu görünüme özgü ayırt edici aksesuarlar arasında yer almaktadır. Turizm terminolojisinin gündelik dile sızması da bu kültürel dönüşümün göstergesidir: "her şey dahil", "bungalov", "şehir oteli" gibi terimler, Türkiye’de kitle turizminin dilsel izlerini oluşturur. Müziğin de turizm kültürünün ayrılmaz bir parçası haline geldiği söylenebilir; örneğin Bodrum veya Çeşme gibi popüler tatil beldeleri belirli pop şarkılarıyla kültürel çağrışımlar yaratmakta, bu da Türkiye’de turizm kültürünün sosyomekânsal hafızaya nasıl kazındığını göstermektedir (Korkmaz & Altun, 2019).

Türkiye’de modern turizmin türsel çeşitliliği giderek artmaktadır. İş turizmi, sağlık turizmi, ekoturizm, agro-turizm, endüstriyel turizm gibi alanların yanı sıra, kırsal kalkınma politikaları sayesinde agro-turizm ve gastronomi turizmi özellikle kırsal bölgelerde önem kazanmıştır (Egresi,

2018). Ayrıca "kara turizm" adı verilen, terk edilmiş mekânlara yönelik seyahatler ve dini amaçlı hac turizmi gibi pratikler de alt kültürel bir çerçevede değerlendirilebilecek yeni turizm biçimleri arasında yer almaktadır.

Bauman'ın (1998) ortaya koyduğu "akışkan modernite" kavramı, Türkiye'deki turizm anlayışının dönüşümünü açıklamada işlevseldir. Modern Türk turistleri kimlik arayışı, tüketim pratiği ve yeni deneyimlere yönelme arasında gidip gelen, esnek ve değişken motivasyonlara sahip bireylerdir. Özellikle gönüllü turizm gibi yerel topluluklara katkı sağlamayı amaçlayan sosyal sorumlu turizm pratikleri Türkiye'de de gelişmekte; ancak bu pratikler "yeni sömürgecilik" ve kültürel müdahale tartışmalarını da beraberinde getirmektedir (Duman, 2020).

Türkiye'de modern turizm kültürü, geçmişin romantik sırt çantalı gezgin alt kültüründen farklılaşarak geniş bir çeşitlilik kazanmıştır. Bu çeşitlilik, turistlerin sınıfsal, kültürel ve ekonomik konumlarından bağımsız olarak çok farklı deneyimlere yönelme arzularını yansıtmaktadır. Seyahat, bir yandan kaçış ve tüketim pratiği, diğer yandan kültürel kimlik inşası ve yeni anlam arayışının bir yolu olarak işlev kazanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de modern turist kimliği sabit değil; sosyal medya, dijital platformlar ve değişen turizm türleri aracılığıyla sürekli olarak yeniden şekillenen dinamik bir yapıya sahiptir (Şahin & Ekinci, 2019).

Tablo 1. Türkiye örneğine göre turist türlerinin karşılaştırmalı analiz

Turist Türü	Temel Motivasyon	Davranış Normları ve Ritüeller	Seyahat Tercihleri	Öne Çıkan Özellikler / Kültürel Kodlar
Tatilci	Dinlenme, konfor, eğlence	Her şey dahil, konfor odaklı, sosyal medyada paylaşım	Kitle turizmi; sahil kentleri (Antalya, Bodrum)	Paket turlar, marka oteller, beach club (plaj kulübü) kültürü
Gezgin	Keşif, kültürel zenginlik, deneyim	Yerel halkla etkileşim, kültürel anı toplama	Kültür rotaları (Kapadokya, Likya Yolu)	Fotoğraf, anı koleksiyonu, hikâye anlatımı
Sırt Çantalı Gezgin	Ekonomi, özgürlük, doğa ile iç içe	Ucuz konaklama, otostop, doğa yürüyüşleri	Kampçılık, dağcılık (Kaçkar, Aladağlar)	Minimalist ekipman, doğa saygısı, grup kültürü
Otostopçu	Macera, keşif, bütçe tasarrufu	Sosyal etkileşim, spontane rota değişimi	Alternatif güzergâhlar	Paylaşım ekonomisi, sosyal medya üzerinden ağ oluşturma
Bireyci Turist	Bağımsızlık, kişiselleştirilmiş deneyim	Program dışı hareket, yalnız keşif	Kişisel planlama ile seyahat	Sessizlik, yalnızlık, kendiyle yüzleşme
VIP-Classic	Lüks, prestij, statü göstergesi	Yüksek konfor, özel rehber, kişisel şoför	Lüks oteller, özel turlar	Marka bağlılığı, sosyal çevrede prestij
Kaçışçı	Rutinden kopuş, alternatif yaşam	Ekoturizm, ekstrem sporlar, meditasyon kampları	Kırsal bölgeler, ekolojik çiftlikler	Sade yaşam, mindfulness (bilinçli farkındalık), doğa terapisi
Gönüllü Turist	Sosyal sorumluluk, yerel katkı	Gönüllü projeler, yerel topluluklarla çalışma	Kırsal ve dezavantajlı bölgeler	Emeğe katılım, kültürel alışveriş, etik hassasiyet

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Modern turizm, Türkiye bağlamında da artık klasik anlamda bir alt kültür çerçevesiyle sınırlandırılmaz. Shabalova'nın (2017) önerdiği şekilde, bu oluşum farklı kültürlerin değerlerini, normlarını ve pratiklerini bütünlendirerek kültürel bir sentez yaratan bir "transalkültür" olarak kavramsallaştırılabilir yaklaşım, Epstein'in (2000) geliştirdiği "transkültür" kavramıyla da desteklenmektedir. Epstein'a göre transkültür, ulusal, etnik, cinsiyet ve mesleki kültür sınırlarını aşarak bireylere kültürel tercihlerinde özgürlük sunan, geleneklerin zorunlu aktarımdan çıkarıldığı ve farklı kültürlerin kesişim noktalarında yeni simgesel yaşam biçimlerinin üretildiği bir alanı ifade eder. Bu perspektif, Türkiye'deki turizm pratiğinin giderek çeşitlenen ve esnekleşen doğasını anlamada işlevsel bir çerçeve sunmaktadır.

Türkiye’de modern turist profili, tekil bir kültürel formasyona indirgenemeyecek ölçüde farklılaşmıştır. Aynı birey, farklı zamanlarda ve bağlamlarda çok çeşitli turistik kimliklere bürünebilmektedir. Örneğin, bir Türk gezgin yaz aylarında Kaş’ta dalış yaparken, sonraki yıl Nepal’de trekking yapabilir, Paris’te sanat galerilerini ziyaret edebilir veya Berlin’de bir iş toplantısına katılabilir. Bu çeşitlilik, Türkiye’de turist kimliğinin transkültürel özellikler kazandığını ve bireylerin birden çok kültür alanına eşzamanlı olarak dahil olabildiğini göstermektedir (Korkmaz & Altun, 2019). Bu noktada temel bir soru gündeme gelmektedir: Türkiye’de modern turizm, doğduğu kentsel sınırlarını ne ölçüde aşabilmiştir? Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği TÜRSAB (2023) verilerine göre, Türkiye’de hem iç hem de dış turizm hareketlerinin merkezi hâlen büyük şehirler olan İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerdir. Bu durum, sadece nüfus yoğunluğu ile değil, aynı zamanda kent yaşamının bireylere sağladığı gelir düzeyi, boş zaman ve kültürel sermaye gibi sosyal-ekonomik imkânlarla da ilişkilidir. Ayrıca kent yaşamının getirdiği stres, anonimleşme ve hız gibi faktörler, turizmi bireyler için bir kaçış ve yenilenme alanı haline getirmektedir (Şahin & Ekinci, 2019). Bununla birlikte, Türkiye’de şehir kültürü fiziksel kent sınırlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Erkal’ın (1999) belirttiği gibi, şehir kültürü belirli bir yaşam tarzı, davranış normları ve düşünme kalıplarıyla karakterize olur ve bu özellikler kırsal alanlara veya küçük şehirlere de nüfuz eder. Özellikle sosyal medya ve dijital platformların yaygınlaşması, bu kültürün mekânsal sınırlarını daha da geçiren kılmıştır (Duman, 2020). Böylece, turizm alt kültürü sadece metropollerde değil, şehir kültürünün etkisi altındaki küçük yerleşimlerde de gözlemlenebilir hâle gelmiştir.

Türkiye’de kentsel yaşamın sunduğu çeşitlilik, farklı alt kültürlerin doğmasına olanak sağlamış ve bunlardan en belirgin olanlarından biri turizm alt kültürü olmuştur. Sırt çantalı gezginler, kampçılar, ekoturizm meraklıları ve butik otel tatilcileri gibi farklı profiller, şehir kültürünün sunduğu çeşitliliği ve geçişkenliği temsil eder. Bu farklı gruplar arasındaki esneklik ve çok yönlülük, Türkiye’de turizm pratiğinin klasik alt kültür tanımını aşarak transaltkültürel bir yapıya dönüştüğünü teyit etmektedir. Bu durum, aynı zamanda Türkiye’deki turizm deneyimlerinin sosyal sınıflar, kültürel sermaye ve bireysel tercihler doğrultusunda sürekli yeniden şekillendiğini göstermektedir.

1. Bölgesel Kalkınmaya Yeni Bir Perspektif: Yaratıcı Turizm ve Kültürel Ekosistem

Türkiye’de son yıllarda iç turizme olan ilginin artması, tüketim kültürünün değişen dinamikleri ve grup turlarından bireysel seyahate yönelen akışların etkisiyle yeni destinasyonlara ve alternatif turizm ürünlerine yönelik talep ciddi biçimde yükselmiştir (TÜRSAB, 2023). Bu dönüşüm, bölgelerin yaratıcı kaynaklarını turizm markaları ve ürünleri oluşturmak için kullanmaya yönelik yeni bir rekabet alanı doğurmuş ve böylece yerel ekonomik kalkınma için önemli bir potansiyel yaratmıştır. Türkiye’de gastronomi, el sanatları, müzik ve sahne sanatları gibi yaratıcı endüstriler, bu sürecin temel aktörleri arasında yer almakta; yaratıcı turizm konsepti, XXI. yüzyılın başından itibaren deneyim odaklı tüketim davranışlarını biçimlendiren bir unsur haline gelmiştir (Kozak, 2014).

Yaratıcı turizm kavramı, Türkiye’de de geleneksel kültür turizminin ötesine geçerek turistin yerel kültüre aktif katılımını esas alan bir model olarak gelişmektedir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)’nun (2006) yaptığı tanımlamaya paralel biçimde, Türkiye’de yaratıcı turizm; turistlerin kültürel mirasa, yerel sanatlara, gastronomiye ve zanaatkarlığa aktif biçimde katıldığı, kültürlerarası etkileşim sağladığı bir turizm türü olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, yerel toplulukların güçlenmesini, kültürel mirasın korunmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir (Egresi, 2018).

Türkiye’de yaratıcı turizm, gastronomi rotaları (Gaziantep mutfağı gibi), yerel el sanatları atölyeleri (Kütahya çiniciliği, Sivas bıçakçılığı), müzik festivalleri (Bozcaada Caz Festivali gibi) ve sanat çalıştaylarıyla somutlaşmaktadır. Örneğin, Kapadokya’da düzenlenen seramik ve çömlek atölyeleri, ziyaretçilere yalnızca bir ürünü satın alma değil, üretim sürecini deneyimleme imkânı sunmaktadır.

(Korkmaz & Altun, 2019). Bu dönüşüm aynı zamanda Türkiye’de kentlerin “festivalleşmesi” ile paralel ilerlemiştir. İstanbul Bienali, Antalya Film Festivali gibi büyük ölçekli kültürel etkinlikler, şehirlerin marka değerini artırmakta ve bu şehirleri küresel kültür ve turizm haritasında öne çıkarmaktadır (Yardımcı, 2005). Böylece Türkiye’de de “eventfull city” (etkinlik şehri) anlayışı yaygınlaşmış, kültür, turizm ve yaratıcı endüstriler arasındaki bağ güçlenmiştir.

Türkiye bağlamında yaratıcı turizmin gelişiminde ekosistem yaklaşımı öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, turizmin yalnızca hizmet sektörü değil, yerel ekonomi, kültür endüstrileri ve sosyal yapılarla bütünleşen çok katmanlı bir yapı olduğunu kabul eder (Erkal, 1999). Yaratıcı turizm uygulamaları yerel girişimciler, STK’lar, belediyeler ve üniversiteler gibi çok sayıda paydaşın katılımıyla gelişmekte; bu da bölgesel kalkınma politikalarında turizmin stratejik bir araç olarak kullanılmasını beraberinde getirmektedir (TÜRSAB, 2023). Yerel yaratıcı girişimciler bu süreçte kilit aktörlerdir. Türkiye’de kadın kooperatifleri, yerel sanat atölyeleri ve gastronomi girişimleri, yaratıcı turizmin sahadaki taşıyıcıları arasında yer almaktadır. Örneğin, Şirince’deki matematik köyü veya Bozcaada’daki bağcılık atölyeleri, yalnızca ekonomik katkı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda kültürel aktarım ve eğitim işlevi de görmektedir (Egresi, 2018). Bütün bu gelişmelere rağmen, Türkiye’de turizm hala disiplinler arası bütünleşik bir akademik alan olarak yeterince sistematik bir biçimde ele alınmamaktadır. Bu nedenle yerel aktörlerin (turistler, girişimciler, yöneticiler) turizm bilgilerini artıracak ve yaratıcı turizm alanında daha etkin stratejiler geliştirecek akademik ve uygulamalı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’de yaratıcı turizm, yerel kültürün dinamizmi, yaratıcı endüstrilerin potansiyeli ve yerel girişimciliğin güçlenmesiyle birlikte, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir kalkınma modeli olarak yükselmektedir. Bu gelişim, Türkiye’nin yalnızca tüketim odaklı turizm anlayışından uzaklaşıp, deneyim ve katılımcılığa dayalı yeni bir turizm paradigmasına geçişine olanak sağlamaktadır. Ayrıca Türkiye’de yaratıcı turizm, yalnızca bir seyahat biçimi olmaktan çıkarak, yerel kültürü, becerileri ve zanaatları interaktif biçimde keşfetmeyi amaçlayan bir deneyim ekonomisi alanına dönüşmektedir. Yaratıcı turizm, ziyaretçilere katılımcı eğitimler ve öğretici etkinlikler aracılığıyla yaratıcı potansiyellerini geliştirme fırsatı sunar. Bu yaklaşım, yalnızca bir destinasyonun kültürel mirasını gözlemlemekle sınırlı kalmaz; turistin bizzat deneyimleyerek yerel kültürün bir parçası olmasını sağlar (UNESCO, 2006).

Smith’in 2003 yılındaki sınıflandırmasına göre yaratıcı turizm üç biçimde tanımlanabilir:

1. Belirli bir yaratıcı faaliyetin kaynağına seyahat ederek yerel halk ve geleneklerle doğrudan temas kurmak (Örneğin, Gaziantep’te baklava yapımı öğrenmek).
2. Bu faaliyeti orijinal kaynağından bağımsız biçimde farklı coğrafyalarda deneyimlemek (Örneğin, İstanbul’da Ege mutfak atölyesine katılmak).
3. Yaratıcı endüstriler kapsamında mimari, moda, tasarım gibi alanlarda bilgi ve beceri geliştirmek

Türkiye’de bu yaklaşımı benimseyen bölgeler hem yerel ekonomiye hem de yeni turizm pazarlarında rekabet gücüne katkı sunmaktadır. Özellikle gastronomi turizmi, el sanatları ve kırsal turizm bu süreçte öne çıkan alanlar arasında yer almaktadır (Kozak, 2014). Ege ve Akdeniz bölgelerinde bağcılık, sabun yapımı, yerel mutfak uygulamaları gibi etkinlikler yaratıcı turizm kapsamında değer kazanmaktadır. Örneğin, Ayvalık’ta zeytinyağı üretimi atölyeleri veya Şirince Matematik Köyü’ndeki disiplinlerarası eğitim programları bu modelin başarılı örnekleridir. Yaratıcı turizm, Türkiye’de de kültürel mirasın ve yerel kimliğin korunmasına yönelik sürdürülebilir bir kalkınma aracı olarak görülmektedir. Bu süreçte disiplinler arası yaklaşımlar, turizm, sanat, eğitim ve yerel kalkınma politikalarının entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır (Korkmaz & Altun, 2019). Yaratıcı endüstriler ile turizm sektörünün iş birliği, bölgesel kalkınmanın kültürel boyutunu güçlendirmekte ve deneyim ekonomisinin gelişimine katkı sunmaktadır (Erkal, 1999). Bu bağlamda Türkiye’de yaratıcı turizm politikalarının geliştirilmesinde öncelikli hedeflerden bazıları şunlardır:

- Yerel halkın yaşam tarzı ve kültürel kimliğinin görünür kılınması,
- Tarihî ve kültürel geleneklerin interaktif yöntemlerle aktarılması,
- Turist ile yaratıcı yerel aktörler arasında doğrudan iletişim kurulması,
- Turizmde kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Turist deneyiminin kişiselleştirilmesi ve kalıcı izlenimler bırakması.

Özellikle *Deneyim Ekonomisi* bağlamında, yaratıcı turizm alanındaki girişimcilerin güçlendirilmesi ve yerel yaratıcılık potansiyelinin ortaya çıkarılması önemlidir. Yerel üreticilerin ve sanatçıların, kentsel kalkınma ve yaratıcı endüstriler politikalarına entegrasyonu, bu alanda ödül mekanizmalarının geliştirilmesi ve yaratıcı projelere teşvik sağlanması gerekmektedir (Şahin & Ekinci, 2019). Türkiye’de bu bağlamda örnek gösterilebilecek bir model, *Gaziantep Gastronomi Kümelenmesi*’dir. UNESCO tarafından yaratıcı şehirler ağına dahil edilen Gaziantep, mutfak kültürünü yaratıcı turizm ve yerel kalkınma stratejileriyle birleştirmiştir (UNESCO, 2015). Bu model, yerel üreticiler, restoranlar, eğitim kurumları ve turizm profesyonellerinin birlikte çalıştığı bütüncül bir yapıya sahiptir.

Türkiye’nin yaratıcı turizmde gelişim gösterebilmesi için şu stratejik adımlar önemlidir:

- Eğitim ve mesleki gelişim programları ile turizm personeline yaratıcı becerilerin artırılması,
- Disiplinler arası projeler geliştiren kamu-özel-STK iş birliklerinin yaygınlaştırılması,
- Bölgesel yaratıcı girişimcilik ekosistemlerinin desteklenmesi,
- Dijital platformlar üzerinden yerel yaratıcı turizm ürünlerinin tanıtımı ve pazarlanması.

Türkiye’nin yaratıcı turizm potansiyelini etkin biçimde değerlendirmesi, yalnızca turizm sektörü değil, aynı zamanda yerel kültürün korunması, bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliği ve yaratıcı ekonominin güçlendirilmesi açısından stratejik bir fırsat sunmaktadır.

Tablo 2. Yaratıcı Turizmde Türkiye Örneği: Politikalar, Paydaşlar ve Bölgesel Uygulamalar

Kategori	Detay	Uygulamalar / Örnek Projeler	Ana Paydaşlar
Politika ve Stratejiler	• Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın yerel kültürel değerlerin turizme entegrasyonu politikaları • Belediyelerin yaratıcı endüstri stratejileri • Bölgesel kalkınma ajanslarının destek programları	• İstanbul BB: Yaratıcı Endüstriler Destek Programı • Ankara: Yaratıcı Endüstriler Kümelenme Projesi • GAP Bölgesi Kalkınma Projeleri	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Belediyeler, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler
Sektör Paydaşları	• Yaratıcı endüstri girişimcileri • Yerel sanatçılar ve zanaatkarlar • Tur operatörleri ve seyahat acenteleri • Üniversiteler ve araştırma merkezleri • STK’lar ve kooperatifler	• Gaziantep Mutfak Sanatları Merkezi • Kapadokya Zanaat Atölyeleri • Bozcaada Bağcılık Eğitim Programları	Yerel girişimciler, sanatçılar, eğitim kurumları, turizm acenteleri, STK’lar
Bölgesel Uygulamalar	• Gastronomi Turizmi: Gaziantep, Hatay • El Sanatları: Kütahya Seramik, Sivas Bıçakçılığı • Kırsal Yaratıcı Turizm: Seferihisar (Cittaslow), Ödemiş Tasarım Atölyeleri • Kültürel Festivaller: İstanbul Bienali, Antalya Film Festivali	• İstanbul: Balat-Karaköy Sanat Rotaları • İzmir: Seferihisar Sakin Şehir Projesi • Kapadokya: Çanak Çömlek ve Fotoğrafçılık Atölyeleri	Belediyeler, Kalkınma Ajansları, Kültürel STK’lar, Sanat kolektifleri

İnsan Sermayesi ve Eğitim	• Yaratıcı turizme yönelik mesleki eğitim ve beceri geliştirme programları • Üniversitelerde yaratıcı turizm ve kültürel yönetim bölümleri kurulması • Uygulamalı atölyeler ve sertifika programları	• Turizm Fakültelerinde yaratıcı turizm dersleri • Kapadokya MYO Zanaatkarlık Programı • TÜRSAB Akademi eğitimleri	Üniversiteler, MYO’lar, TÜRSAB, Özel Eğitim Kurumları
Çapraz Sektörel İşbirlikleri	• Turizm + Yaratıcı Endüstriler + Teknoloji + Sürdürülebilirlik entegrasyonu • Kamu-özel sektör-STK iş birlikleri • Dijital platformlar üzerinden tanıtım ve pazarlama	• İstanbul Digital Nomads Platformu • İzmir Kültür Platformu • Slow Food Türkiye Ağı	Belediyeler, Özel Sektör, Dijital Girişimler, Sivil Toplum

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

1. Şehir Kültürünün Bir Fenomeni Olarak Turizm

Şehirler, tarih boyunca kültürel yeniliklerin ve toplumsal dönüşümlerin merkezleri olmuştur. Bu çerçevede, şehir kültürü, yeni yaratıcı pratiklerin ve yaşam biçimlerinin gelişimine zemin hazırlayan önemli bir sosyokültürel ortamdır (Florida, 2002). Türkiye’de özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropoller, kültürel çeşitlilik, yaratıcı endüstrilerin gelişimi ve turizmin şekillenmesinde öncü kentler olmuştur (Kurtuluş & Turan, 2017).

Turizm, Türkiye’de özellikle 1960’lardan itibaren şehir kültürünün önemli bir fenomeni olarak yükselmiştir. Kentleşmenin hızlanması, artan eğitim düzeyi, ulaşım olanaklarının gelişmesi ve refah seviyesinin yükselmesi, şehirli bireyler arasında yeni kültürel ve sosyal arayışlara yol açmıştır (Ersanlı & Keleş, 2011). Türkiye’nin sanayileşme sürecine paralel olarak kent yaşamında ortaya çıkan boş zaman kavramı, bireylerin şehir dışına çıkma, yeni yerler keşfetme ve kültürel deneyim kazanma taleplerini artırmıştır. Bu dönemde Batı’da yükselen tüketim toplumu, gençlik kültürü ve alternatif yaşam biçimleri Türkiye gençliği üzerinde de etkili olmuştur. Türkiye’de 1960’lı yıllarda özellikle üniversite öğrencileri arasında doğa yürüyüşleri, dağcılık kulüpleri ve kültürel keşif gezileri yaygınlaşmıştır (TÜRSAB, 2023). Batı’daki “sırt çantalı gezginler” kültürü, Türkiye’de de doğayı keşfetme, yerel halkla temas kurma ve şehir yaşamının tekdüzeliğinden kaçış arzusuyla kendini göstermiştir. Bu sürecin sosyokültürel arka planında, Türkiye’de de genç kuşakların ebeveyn kuşaklarının değerlerinden ve geleneksel yaşam biçimlerinden kopma eğilimleri etkili olmuştur. 1960’lı yıllar Türkiye’si, bir yandan modernleşme ve sanayileşme ideallerini benimserken, diğer yandan köyden kente göçün arttığı, şehirlerin sosyal yapısının hızla dönüştüğü bir dönemdir (Keyder, 1987). Bu dönüşüm, kent kültüründe bireyselleşme, yeni yaşam tarzları ve romantik bir “kaçış” arzusunun doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de turizm, özellikle şehirli gençler arasında romantik bir kültürel pratik haline gelmiştir. Gençlik festivalleri, kültürel geziler, dağcılık ve kampçılık gibi etkinlikler, bu dönemin alternatif kültürel ifade biçimleri olmuştur (Kozak, 2014). Samimi dostluklar kurma, doğayla baş başa kalma ve şehir yaşamının yarattığı yapaylıktan kaçış, bu hareketin temel motivasyonlarını oluşturmuştur. O dönemde özellikle üniversitelerde kurulan kulüpler ve dernekler, bu hareketin kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır (Ersanlı & Keleş, 2011).

Türkiye’de şehir kültürünün önemli bir özelliği, doğayı, köy yaşamını ve geleneksel kültürü yeniden keşfetme eğilimiyle birleşen bu romantik turizm anlayışıdır. Bu anlayış, özellikle Karadeniz yaylaları, Ege ve Akdeniz kıyıları gibi bölgelerde alternatif turizm biçimlerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Çeken, Dalgıç & Balık, 2012). Bu yönüyle Türkiye’deki turizm, yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda şehir kültürünün dönüştürücü bir uzantısı olarak okunabilir.

Türkiye’de şehir kültürünün bir fenomeni olarak turizm, yalnızca bir seyahat ve eğlence biçimi değil, aynı zamanda bir kimlik arayışı, samimi iletişim ve romantik idealizm pratiği olarak ortaya

çıkıştır. Bu kültürel pratikler, bugün hâlâ doğa turizmi, kültür turları ve alternatif tatil anlayışlarında kendini göstermektedir.

Türkiye’de özellikle 1960’lı yıllardan itibaren kentleşme sürecinin hız kazanması ve şehir kültürünün belirginleşmesiyle birlikte, turizm yalnızca bir rekreasyon biçimi değil, aynı zamanda bir kültürel kaçış pratiği olarak konumlanmıştır. Şehirli birey için turizm, yabancılaşmanın, resmiyetin ve şehir yaşamının dayattığı samimiyetsizliğin ötesinde bir anlam kazanmış; doğa, özgünlüğün ve gerçeğin temsilcisi olarak görülmüştür (Erkal, 1999). Köy yaşamında gündelik hayatın doğayla iç içe geçmiş yapısı düşünüldüğünde, köylüler için turizm bir ihtiyaç değilken, şehirli için doğa, deneyimlenmesi ve yeniden keşfedilmesi gereken bir alan olmuştur.

Türkiye’de bu süreç, özellikle doğa yürüyüşleri, kampçılık, dağcılık gibi faaliyetlerle şekillenmiş; bu aktiviteler şehirli gençler arasında yeni bir kültürel kimlik ve sosyal dayanışma alanı oluşturmuştur (TÜRSAB, 2023). Bu dönemde, Türkiye’deki üniversitelerde ve işçi kuruluşlarında kurulan turizm kulüpleri, doğayla bütünleşmenin yanı sıra dostluk, sadelik ve samimiyet gibi değerlerin yeniden üretildiği alanlar haline gelmiştir (Ersanlı & Keleş, 2011). Bu kültürel pratiğin sembolleri ise kamp ateşleri, çadırlar, gitar eşliğinde söylenen şarkılar ve kolektif yolculuk hikâyeleri olmuştur. Türkiye’nin kent kültüründe de bu sembollerin izleri görülür; kamp ateşi etrafında söylenen şarkılar, zamanla şehir kafelerine ve gençlik mekânlarına taşınmış, kültürel bir motif olarak varlığını sürdürmüştür (Kozak, 2014). Ancak zamanla bu romantik ve samimi kültürel pratikler, ticarileşen ve kitleselleşen bir turizm anlayışıyla dönüşüme uğramıştır. Türkiye’de 1980’lerden itibaren hız kazanan dış turizm hareketliliğiyle birlikte Bulgaristan, Romanya, Polonya gibi yakın destinasyonların yanı sıra, Orta Doğu ve Avrupa ülkeleri de Türk turistlerin ilgi odağı haline gelmiştir (Karakuş & Gökçe, 2016). Bununla birlikte, iç turizmde ise Ege ve Akdeniz kıyıları, Karadeniz yaylaları gibi destinasyonlar cazibesini artırmıştır.

Bauman’ın (1996) modern turist ile geleneksel ziyaretçi arasındaki farkı vurguladığı gibi, Türkiye’de de turist figürü zamanla geleneksellikten ve anlam arayışından uzaklaşmış, yüzeysel tüketim ve geçici deneyimler arayan bir kimliğe evrilmiştir. Ancak buna karşın, Türkiye’de bazı bölgeler hâlâ bu “derin turizm” anlayışını yaşatmaya devam etmektedir. Karadeniz’de yayla yürüyüşleri, Fethiye-Likya Yolu’nda trekking rotaları gibi örnekler, yolculuğu kendine varmanın bir aracı olarak gören yaklaşımı temsil eder (Çeken, Dalgıç & Balık, 2012).

Türkiye şehirleri de bu dönüşüm sürecinde turistik cazibesini artırmak adına çeşitli kültürel ve yaratıcı projelere yönelmiştir. İstanbul’un kültürel rotaları, İzmir’in tasarım odaklı etkinlikleri veya Gaziantep’in gastronomi turizmi, şehirlerin kültürel kapitalini turistik değerle bütünleştirme çabalarının göstergesidir (Kurtuluş & Turan, 2017). Ancak bu süreç, aynı zamanda şehirlerin ve kültürün ticarileşmesi, kültürel mirasın ve otantik deneyimlerin piyasaya açılması riskini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, şehir kültürünün bir fenomeni olarak turizm, Türkiye’de bir yandan kimlik arayışı ve kültürel derinleşme ihtiyacını, diğer yandan yüzeysel tüketim ve ekonomik çıkar çatışmalarını aynı anda barındıran bir alan haline gelmiştir.

Çalışma kapsamında literatürden derlenen kaynaklar, ana başlıklar ve kavramlar bağlamında ele alınacak olduğunda aşağıdaki Tablo 3.’de bir derleme yapılmıştır.

Tablo 3. Çalışmada Derlenen Kaynaklar, Ana Başlıklar ve Kavramlar

Kaynak	Ana Başlıklar	Kavramlar
Urry (2002)	Turist bakışı	Turist bakışı, tüketim
Kozak (2014)	Turizm ve kültürel miras	Sınıfsal farklılaşma
Demirtaş-Milz (2011)	Kentsel dönüşüm ve turizm	Neoliberalizm, şehirleşme
Egresi (2018)	Backpacker kültürü	Alternatif turizm
Yardımcı (2005)	Festivalizasyon	Kültürel sermaye

Korkmaz & Altun (2019)	Kentsel alt kültürler	Kimlik, yaşam tarzı
Aydın (2008)	Gençlik alt kültürleri	Kimlik inşası, müzik
Şahin & Ekinci (2019)	Doğa sporları ve kültür	Kamp kültürü, kulüpçülük

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir

Çalışma kapsamında literatürden derlenen kaynaklar, ele alınan kavramlar, alt başlıklar ve kaynaklar bağlamında ele alınacak olduğunda aşağıdaki Tablo 4.'de yer alan bir özet tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. Çalışmada Derlenen Kaynaklar, Alt Başlıklar ve Kavramlar

Kavramlar	Alt Başlıklar	Kaynaklar
Turizm Alt Kültürü	Kampçılık, sırt çantalı gezginlik, doğa yönelimi	Egresi (2018), Şahin & Ekinci (2019), Kozak (2014)
Transalkültür	Kimlik geçişkenliği, dijitalleşme, melez kültür	Yardımcı (2005), Epstein (1999), Korkmaz & Altun (2019)
Şehir Kültürü ve Tepki	Anonimleşme, kaçış, alternatif yaşam	Arslan & Kocabaş (2017), Mumford (1961), Uluocak & Gümüş (2019)
Gençlik ve Alt Kültür	Müzik, semboller, grup normları	Aydın (2008), Doğan (2015), Duman (2020)
Kültürel Sermaye ve Tüketim	Prestij, yaşam tarzı, sınıfsal ayrım	Kozak (2014), Demirtaş-Milz (2011), Yardımcı (2005)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir

Türkiye'de turizmin kültürel bir form olarak dönüşümünü analiz eden bu çalışma, literatürden derlenen kavramlar, meydana gelen değişim ve gelişmeler ışığında eleştirel bakış açısı ile klasik alt kültür yaklaşımlarının ötesine geçen bir perspektif sunmaktadır. "Transalkültür" kavramsallaştırması, Türkiye'deki turizm pratiklerinin esnek, çok katmanlı ve kimliksel olarak geçişken bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir. Çalışma ayrıca, Türkiye'nin şehir kültürü, sınıfsal dinamikler ve tüketim toplumu bağlamında turizm kültürünün nasıl farklılaştığını açıklayarak, turizm araştırmalarında sosyokültürel boyutun güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, Türkiye'de turizmin şehir kültürü içerisindeki evrimini ve klasik anlamdaki alt kültür tanımından transalkültürel bir yapıya dönüşümünü, sosyolojik ve kültürel perspektiften ele almıştır. Çalışmanın temel bulgusu, Türkiye'de 1960'lardan itibaren şekillenmeye başlayan turizm kültürünün, şehirli bireylerin kent yaşamının yabancılaştırıcı etkilerinden kaçma, samimi ilişkiler kurma ve doğayla yeniden temas kurma arayışı üzerinden biçimlendiğidir. Özellikle sırt çantalı gezginlik, doğa yürüyüşleri ve alternatif turizm pratikleri, gençler ve entelektüeller arasında bir aidiyet ve kimlik biçimi oluşturmuş; bu da şehir kültürü içinde belirgin bir alt kültürel form yaratmıştır. Ancak zamanla küreselleşme, dijitalleşme, tüketim kültürü ve piyasa ekonomisinin etkisiyle turizm kültürü, sınıfsal göstergeler, yaşam tarzı tercihi ve kültürel sermaye üretimiyle daha fazla iç içe geçmiştir. Böylelikle, klasik alt kültürlerin sınırlarını aşan, aynı bireyin farklı turizm biçimlerini farklı sosyal ve kültürel bağlamlarda deneyimlediği bir geçişkenlik durumu ortaya çıkmıştır. Bu durum, Epstein'in (1999) kavramsallaştırdığı "transkültür" kavramının yerel bir uyarlaması olarak "transalkültür" yaklaşımıyla açıklanabilir.

Tartışma açısından bu dönüşüm, Türkiye'de toplumsal sınıflar arasında yeni farklılaşmaların kültürel ve sembolik tüketim alanları üzerinden yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Gastronomi

turizmi, butik oteller, mavi yolculuk gibi nitelikli turizm türleri, orta ve üst sınıfların kültürel sermaye birikimini artıran ayrıcalıklı pratikler haline gelirken; kitlesel turizm daha çok alt ve orta sınıfların erişebildiği standartlaşmış deneyimler üretmektedir. Bu bağlamda turizm, sınıfsal ayrışmaların bir aynası olarak da işlev görmektedir.

Bir diğer tartışma noktası ise, dijitalleşme ve sosyal medyanın bu kültürel dönüşümdeki etkisidir. Sosyal medya platformları, hem yeni turizm rotalarının ve deneyimlerinin görünür olmasını sağlamakta hem de bireylerin sosyal statülerini bu deneyimler üzerinden yeniden üretmelerine imkân vermektedir. Bu durum, turizmin yalnızca fiziksel mekânlarda değil, sanal mecralarda da bir kimlik inşa ve gösteriş tüketimi alanı hâline geldiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye’de turizmin alt kültürel bir pratikten transalkültürel bir yapıya dönüşümü, şehir kültürü, tüketim toplumu ve kültürel kimlik oluşumları arasındaki kesişim noktalarını anlamak açısından önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu dönüşümün, sosyal eşitsizlikler, kültürel melezleşme ve kimlik müzakereleri bağlamında daha derinlemesine araştırılması gerekmektedir. Gelecek çalışmalar, farklı toplumsal sınıfların ve yaş gruplarının turizm pratiklerini nasıl deneyimlediğine, bu deneyimlerin kültürel ve ekonomik sermaye üretimindeki rolüne odaklanarak literatüre katkı sağlayabilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar ve diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu makale için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak onam formu, makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışmada herhangi bir finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Bu çalışmada teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Arslan, N., & Kocabaş, F. (2017). Büyükşehirlerde yaşamın psikolojik etkileri: İstanbul örneği. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 37(1), 45-62.
- Aydın, M. (2008). Türkiye’de gençlik alt kültürlerinin sosyolojik analizi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 37, 101-119.
- Bauman, Z. (1996). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (1998). *Akışkan Modernite*. (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Can Yayınları.
- Çeken, H., Dalgıç, A., & Balık, M. (2012). Türkiye’de Alternatif Turizm Türleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(3), 55-67.
- Demirtaş-Milz, N. (2011). The role of tourism in the transformation of space: The case of Bodrum. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 28(2), 151-172.

- Doğan, İ. (2015). Türkiye'de gençlik alt kültürleri: Kimlik, müzik ve direniş. *Sosyoloji Dergisi*, 3(31), 75-92.
- Duman, E. (2020). Türkiye'de gençlik kültürleri ve dijital alt kültürler: Bir inceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(93), 623-640.
- Egresi, I. (2018). Backpackers and Alternative Tourism in Turkey: Patterns, Impacts, and Policy Responses. *Tourism Planning & Development*, 15(5), 532-550.
- Epstein, M. N. (1999). Transculture: A Broad Way between Globalism and Multiculturalism. *Common Knowledge*, 6(1), 46-64.
- Epstein, M. N. (2000). *Transculture: A Broad Way Between Globalism and Multiculturalism*. *Comparative Literature Studies*, 37(1), 94-116.
- Eray, B. (2017). Kültür ve altkültür ilişkisi: Sosyolojik bir çözümleme. *Toplum ve Kültür Dergisi*, 4(1), 243-260.
- Erkal, M. (1999). *Kültür ve Sosyal Değişme*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ersanlı, E. & Keleş, R. (2011). Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kentsel Sorunlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(2), 23-45.
- Eryılmaz, B., & Güzel, H. (2020). Turizmin toplumsal etkileri: Sosyolojik bir değerlendirme. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 190-206.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Franklin, A. & Crang, M. (2001). The trouble with tourism and travel theory? *Tourist Studies*, 1(1), 5-22.
- Fromm, E. (2010). *Sahip Olmak ya da Olmak*. (Çev. H. Özbek). İstanbul: Say Yayınları.
- Karabağ, S. F., & Öztürk, Y. (2016). Türkiye'de kültürel altkültürlerin şekillenmesinde kentleşme ve göçün rolü. *Sosyoloji Dergisi*, 3(33), 45-68.
- Karakuş, Y. & Gökçe, N. (2016). Türkiye'de Yurtdışı Turizm Hareketlerinin Gelişimi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(3), 112-126.
- Keyder, Ç. (1987). *State and Class in Turkey: A Study in Capitalist Development*. London: Verso.
- Korkmaz, H., & Altun, M. (2019). Türkiye'de şehir kültürü ve alt kültürel pratikler: İstanbul örneği. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 99-115.
- Kozak, M. (2014). Gastronomi Turizmi ve Türkiye: Fırsatlar ve Tehditler. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 232-237.
- Kurt, M. (2018). Taraftar alt kültürü ve kimlik inşası: Türkiye'de ultras grupları üzerine bir inceleme. *Spor ve Toplum Dergisi*, 2(1), 45-61.
- Kurtuluş, H. & Turan, Ö. (2017). Kültür Endüstrileri ve Şehir: İstanbul Üzerinden Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (52), 139-160.
- Mumford, L. (1961). *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. Harcourt, Brace & World.
- Richards, G., & Raymond, C. (2000). Creative tourism. *ATLAS News*, 23, 16-20.
- Shabalova, N. N. (2017). The concept of transsubculture in cultural studies. *Bulletin of the Moscow State Regional University*, 4, 135-141.

- Smith, M. K. (2003). *Issues in Cultural Tourism Studies*. London: Routledge.
- Şahin, A., & Ekinci, M. B. (2019). Türkiye’de doğa yürüyüşü ve trekking turizmi üzerine bir değerlendirme. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(2), 143-157.
- Şaylan, G. (2012). Türkiye’de Kültürel Değişme ve Modernleşme. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜRSAB. (2023). *2023 Türkiye Turizm İstatistikleri Raporu*. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği.
- Uluocak, H., & Gümüş, H. (2019). İstanbul’da alt kültürel kimlikler ve mekânsal görünürlükleri: Cihangir örneği. *Mekân ve Kültür Dergisi*, 2(1), 53-68.
- UNESCO. (2006). *Towards Sustainable Strategies for Creative Tourism*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2015). *UNESCO Creative Cities Network: Gaziantep City of Gastronomy*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2021). *Creative Cities Network: Gaziantep City of Gastronomy*. <https://en.unesco.org/creative-cities/gaziantep>
- Yardımcı, S. (2005). Festivalizing Culture: European Cultural Capital Istanbul 2010 and the Politics of Culture. *Istanbul: Cultural Studies Journal*, 17(3), 435-455.
- Yardımcı, S. (2017). Kentsel gençlik alt kültürleri ve mekânsal dönüşüm: İstanbul örneği. *Mekân ve Kültür Dergisi*, 1(2), 55-70.
- Yıldız, M. (2014). Gezi Direnişi’nde gençlik kültürünün sanatsal ve mizahi ifadeleri. *Toplum ve Bilim*, 130, 153-178.
- Yılmaz, B., & Keleş, R. (2020). Türkiye’de gençlik turizmi ve kültürel etkileşim: Alternatif turizm pratiklerinin değerlendirilmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(2), 194-210.
- Urry, J. (2002). *The Tourist Gaze*. London: Sage Publications.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study analyzes the transformation of tourism within urban culture in Türkiye and its evolution from subculture to "transsubculture" from a theoretical and sociological perspective. Under the influence of digitalization and social media, tourism culture in Turkey has undergone a transformation, transcending the boundaries of classical subcultures and diversifying, becoming a "transsubculture." Now, the same individual can assume the identity of a backpacker, vacationer, or business tourist at different times; thus, tourism has evolved into a flexible and multilayered cultural form. This study is significant because it demonstrates that this transformation must be analyzed in relation to social media, economic transformations, and urbanization.

Research Questions:

1. How is tourism from urban subculture to "transsubculture" addressed?
2. How have tourists' motivations, behavioral norms, rituals, travel preferences, and prominent characteristics/cultural codes changed?
3. How are the concepts of creative tourism and cultural ecosystems addressed?
4. The Turkish Example in Creative Tourism: What are the policies, stakeholders, and regional practices?
5. How is the relationship between urban culture and tourism established?

Literature:

This study explores the evolution of tourism within Turkey’s urban culture, highlighting a shift from traditional subcultural practices to a fluid, trans-subcultural structure. Since the 1960s, tourism has served as a response to urban alienation, offering individuals—especially youth and intellectuals—spaces for authentic connection and identity formation through practices like backpacking and alternative tourism. Over time, globalization,

digitalization, and consumer culture have intertwined tourism with class distinctions and cultural capital production. This transformation reflects a transition toward a trans-subcultural model, where individuals engage in diverse tourism forms across varying social contexts. Tourism now functions not only as a physical escape but also as a symbolic and digital arena for identity construction and status display. In Turkey, elite tourism practices (e.g., boutique hotels, gastronomy tourism) reinforce class privilege, while mass tourism remains accessible to lower-income groups, mirroring broader social inequalities. Future research could focus on how different social classes and age groups experience tourism in Turkey, particularly in relation to cultural and economic capital production. Investigating the role of digital platforms in shaping tourism narratives and enabling status performance would offer valuable insights into the virtual dimensions of identity construction. Additionally, exploring the fluidity of trans-subcultural tourism—where individuals engage in multiple tourism forms across diverse contexts—could deepen our understanding of cultural hybridization. Studies might also assess the impact of alternative tourism on cultural sustainability and examine how urban residents interact with rural tourism spaces to negotiate authenticity and belonging.

Methodology:

This study aims to examine the transformation of tourism in urban culture in Turkey from the perspective of the transition from subculture to transsubculture and to analyze how this process is shaped by class, cultural, and economic dynamics. Explaining the evolution of tourism culture in Turkey, specifically by shedding light on conceptual gaps in the literature, is crucial for understanding the intersections between urban culture, consumer society, and cultural identities. The study is built on a conceptual review and theoretical framework analysis. First, a comprehensive review of the sociology of tourism, cultural studies, and urban culture literature was conducted. The post-1960 tourism movements in Turkey, along with the social practices and cultural forms that developed during this period, were evaluated using a qualitative analysis method.

Drawing on secondary sources, the study focused on how concepts in the literature could be interpreted in the Turkish context and analyzed how existing theoretical frameworks could be updated with the concept of "transsubculture." Data sources include academic articles, tourism reports, cultural analyses, and sociological assessments.

This study analyzes the transformation of tourism as a cultural form in Türkiye, offering a perspective that goes beyond classical subcultural approaches. The conceptualization of "transsubculture" demonstrates that tourism practices in Türkiye have evolved into a flexible, multilayered, and identity-transferable structure. Furthermore, by explaining how tourism culture has differentiated within the context of Turkey's urban culture, class dynamics, and consumer society, the study contributes to strengthening the sociocultural dimension in tourism research.

Findings:

In the sociology of tourism literature, tourism has been largely addressed within the framework of economic impacts, consumption patterns, and destination marketing (Urry, 2002; Franklin & Crang, 2001). However, the study of tourism as a subcultural form in cultural and social terms has been limited. In the Turkish context, Kozak (2014) discussed the impact of gastronomy and cultural heritage tourism on class differentiation, while Demirtaş-Milz (2011) focused on the effects of tourism on urbanization and urban transformation processes. Sibel Yardımcı (2005), on the other hand, analyzed the "festivalization" of culture through the Istanbul 2010 European Capital of Culture project, demonstrating how cultural production is capitalized. In this context, the concept of "transsubculture" offers an important conceptual framework that transcends the distinction between classical subculture and mainstream culture, explaining cultural hybridization and flexible identity formations (Epstein, 1999). However, comprehensive studies demonstrating that tourism culture in Turkey has undergone such a transformation are still limited. This study aims to fill this gap in the literature and examine the dynamics between urban culture, consumption, and identity formation in Turkey within the context of tourism.

Discussion:

This study examines the evolution of tourism within urban culture in Turkey and its transformation from a classical subculture to a transsubcultural structure from a sociological and cultural perspective. The study's key finding is that tourism culture, which began to take shape in Turkey in the 1960s, was shaped by urban individuals' search for escape from the alienating effects of urban life, forging intimate relationships, and reconnecting with nature. Backpacking, nature walks, and alternative tourism practices, in particular, fostered a sense of belonging and identity among young people and intellectuals, creating a distinct subcultural form within urban culture.

However, over time, under the influence of globalization, digitalization, consumer culture, and the market economy, tourism culture has become increasingly intertwined with class indicators, lifestyle choices, and the production of cultural capital. Thus, a state of transience has emerged, transcending the boundaries of classical subcultures, where the same individual experiences different forms of tourism within different social and cultural contexts. This situation can be explained by the "transsubculture" approach, a local adaptation of the concept of "transculture" conceptualized by Epstein (1999). Arguably, this transformation indicates that new differentiations between social classes in Turkey are being reproduced through cultural and symbolic spheres of consumption. While specialized tourism types such as gastronomic tourism, boutique hotels, and blue cruises have become privileged practices that increase the cultural capital accumulation of the middle and upper classes, mass tourism produces standardized experiences accessible primarily to the lower and middle classes. In this context, tourism also functions as a mirror of class divisions. Another point of discussion is the impact of digitalization and social media on this cultural transformation. Social media platforms not only make new tourism routes and experiences visible but also enable individuals to reproduce their social status through these experiences. This demonstrates that tourism has become a site of identity construction and conspicuous consumption not only in physical spaces but also in virtual environments.

Conclusions

In conclusion, the transformation of tourism in Turkey from a subcultural practice to a transsubcultural structure offers an important analytical framework for understanding the intersections between urban culture, consumer society, and cultural identity formations. This transformation requires further exploration within the context of social inequalities, cultural hybridization, and identity negotiations. Future studies can contribute to the literature by focusing on how different social classes and age groups experience tourism practices and the role of these experiences in the production of cultural and economic capital.

Citizen Urbanscape Experiences: A Scale Development, Validity and Reliability Study in the Context of Türkiye

Vatandaş Kent Mekân Deneyimleri: Türkiye Bağlamında Bir Ölçek Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Mutlu UYGUN¹ Ebru GÜNER VURGANER²

ABSTRACT

In this study, using a mixed-methods approach, aimed to create a theoretical model reflecting ordinary daily life experiences of citizens living in Aksaray, Türkiye, from servicescape and experiencescape perspectives, and develop valid and reliable scales for measuring their urbanscape experiences based on this model's findings. In the qualitative phase, data were collected from 59 participants through semi-structured and photo-based interviews using maximum diversity sampling, and analyzed with an inductive approach. The findings revealed that urban experiences lived at two main touchpoints: indoor and outdoor places. In the quantitative phase, data were collected through convenience sampling from 669 participants in the first field study and 524 participants in the second field study to develop indoor and outdoor urban experience scales. Data were analyzed with exploratory and confirmatory factor analyses. The results indicated that indoor urban experiences are a four-factor construct including indoor place adequacy experience, social-symbolic experiences, emotional experiences, and nostalgia experience; that outdoor urban experiences are a six-factor construct including outdoor place adequacy experience, social experience, authenticity experience, emotional experiences, aesthetic experience and nostalgia and social comfort experiences. The study provided important clues to the literature, researchers and practitioners in experience-oriented urban design.

Keywords: Citizen Urbanscape Experience, Indoor Urban Experience, Outdoor Urban Experience, Scale Development, Mixed Methods Research

Öz

Bu çalışmada, karma yöntem yaklaşımıyla Türkiye'nin Aksaray kentinde yaşayan vatandaşların sıradan günlük yaşam deneyimlerini hizmet mekânı ve deneyim mekânı perspektiflerinden yansıtan bir teorik model oluşturmak ve buna dayalı olarak kentsel mekân deneyimlerini ölçmek için geçerli ve güvenilir ölçekler geliştirmek amaçlanmıştır. Nitel aşamada, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemine göre yarı yapılandırılmış ve fotoğrafa dayalı görüşmelerle 59 katılımcıdan veri toplanmış, tümevarım yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Sonuçlar, kent deneyimlerinin kapalı ve açık mekân olmak üzere iki ana etkileşim noktasında yaşandığını göstermiştir. Nicel aşamada, kapalı ve açık mekân deneyim ölçekleri geliştirmek için birinci saha çalışmasında 669, ikinci saha çalışmasında 524 katılımcıdan kolayda örneklemeyle veri toplanmıştır. Analizlerde, açıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri kullanılmıştır. Bulgular, kapalı mekan kent deneyimlerinin kapalı mekan yeterlilik deneyimi, sosyal-sembolik deneyimler, duygusal deneyimler ve nostalji deneyimini içeren dört faktörlü bir yapı; açık mekan kent deneyimlerinin açık mekan yeterlilik deneyimi, sosyal deneyim, otantiklik deneyimi, duygusal deneyimler, estetik deneyim ve nostalji ve sosyal konfor deneyimlerini içeren altı faktörlü bir yapı olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla çalışma, kavramsal alanyazına, araştırmacılara ve deneyim odaklı kent tasarımında uygulamaya önemli ipuçları sağlayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vatandaş Kent Mekân Deneyimi, Kapalı Mekân Kent Deneyimi, Açık Mekân Kent Deneyimi, Ölçek Geliştirme, Karma Yöntem Araştırması

¹ Corresponding Author: Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, mutluuygun@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5878-8430

² Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ebruguner@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7315-2935

* This study was produced by utilizing the data of the second author's PhD thesis titled "Citizen as Urban Consumer: An Exploratory Sequential Mixed Study on Citizen Urban Experiences", which was completed in 2024 at Aksaray University under the supervision of the first author.

INTRODUCTION

While in 1960 only 34% of the world's population lived in cities (Bahr, 2024:1), today this number has nearly doubled to more than 60% (over 4 billion people), and is projected to exceed 7 billion by 2050 (URL-1, 2025). Considering 75% of the European Union population residing in cities in 2022 (Bahr, 2024:1), this level has already been reached. According to 2024 records, 67.2% of Türkiye's population resides in dense urban areas, while 15.5% in medium dense urban areas (URL-2, 2025). Due to the growing urban population and its effects on people (Bahr, 2024:1), improving the quality of life for urban residents is becoming increasingly important. Increasing urban life satisfaction through a human-centered approach has become the primary goal of urban development and structuring (He et al., 2024:10). However, in practice and in most studies, the focus has been on people's functional needs in public urban places, and their emotional experiences have largely been neglected. He et al. (2024) found that although urban facilities have improved significantly, citizens' psychological and social needs are not being met to the same extent, satisfaction with urban life lags the urban development level. In this respect, studies on cities and consumption will contribute to conceptualize the urbanscape holistically and a better understanding to citizens' urban life experiences.

Today, it is often stated that we are in the "experience economy" era (Pine and Gilmore, 1999), where an organization's success depends on the experiences it provides. Therefore, customer experience is considered the primary concern for every organization, the key premise of all business (Lipkin, 2016), the strategic management goal (Silva et al., 2021) and a dominant marketing concept in service research (Mishra, 2025). For all organizations, this process creates the need to develop new competencies in creating and managing superior customer experiences. This is also true for cities and urban decision-makers. Thus, understanding the urbanscape experiences that citizens desire to live is one of the priority issues to be addressed in urban design and success (Uygun et al., 2016:130).

Cities have become places, where individual and collective consumption occurs on a large scale (Jayne, 2006:2). Consequently, individuals' expectations and needs regarding living areas have also changed (Koçak-Güngör and Terzi, 2024:59). Jayne (2006:2) states that the relationship between consumption and urban life is one of the fundamental components of the development and transformation of consumer society. Therefore, cities can also be conceptualized as series of services offered to citizens (Metwally and Samir, 2024:2) and defined through consumption and consumer experience (Jayne, 2006:3). Since consumption occurs in the city, it is involved in constructing urban daily life, and the city is also experienced through consumption (Lilius, 2019:87). Consumption acts as a bridge connecting individuals to urban places, thereby linking people's daily lives to the organization of the city (Jayne, 2006:10). Thus, it becomes important to rethink what cities offer their inhabitants. Studying how citizens interact with urbanscape, from their perspective can provide valuable insights into the issue.

The servicescape concept has expanded from initially referring to the well-designed physical environment of a service organization (Bitner, 1992) to encompass multiple dimensions, including social and natural aspects (Rosenbaum and Massiah, 2011), as research in this area has progressed (Huang, 2024). Although customer experiences have been widely studied based on this concept in various service contexts, the subject has been neglected at the city level. A review of studies on cities (Edwards et al., 2009; Minaei et al., 2020; Paulauskaite et al., 2017; Seyfi et al., 2020; Shang et al., 2020; Wickens, 2017) reveals that most research focuses cities as tourist destinations, examining experiences of tourists who temporarily visit part of a city. Therefore, there is a need for studies that consider the urban as complex servicescape that shapes citizens' experiences and perceptions

(Godefroit-Winkel et al., 2021:1), and evaluate urbanscape experiences from a consumer perspective. Moreover, these studies focus on extraordinary experiences (Hosany et al., 2022) rather than ordinary experiences. Ordinary experiences are an integral part of consumers' daily lives (Heinonen and Lipkin, 2023:1725), as these simple, typical experiences form "the texture of everyday life" (Bhattacharjee and Mogilner, 2014:1). Citizen urbanscape experiences also correspond to ordinary experiences. Heinonen and Lipkin (2023) emphasize that only a few studies have empirically examined the ordinary customer experience so far. They discuss the necessity of conducting such studies in various contexts in the future and developing measurement tools.

Unlike a single organization, a city is an action platform where different stakeholders such as private and public organizations, local residents and newcomers interact through co-creating experiences (Saraniemi and Kylänen, 2010:1). Thus, cities should be viewed as large-scale service providers (Küçükergin and Uygur, 2019:2), and holistic places where experiences occur. Some field experts have conceptualized this as the "experiencescape" (Mossberg, 2007; Pizam and Tasci, 2019), a term that combines the concepts of 'experience' and 'landscape'. When urbanscapes are handled experiencescapes, it is necessary to consider their emotional and social qualities (Rodrigues et al., 2020:274) as well as their physical features. Therefore, since the citizens' urbanscape experiences are formed through interactions with multiple city touchpoints, the phenomenon must be addressed holistically and be developed a tool for measuring context-specific urbanscape experiences.

The key question in the urbanscape experience management is which urban places offer or could offer the experiences that citizens have had or wish to have. As experiences are co-created with all actors (Hwang and Seo, 2016), another important question is how urban places can empower their consumers-who are citizens-to co-create their experiences. Within these questions framework, conceptualizing citizens' urbanscape experiences and determining how to measure them in a valid and reliable way is critical to better understand and manage residents' opinions regarding their experiences (Bueno et al., 2019:780; Silva et al., 2021:906). Some researchers argue that no single "measurement tool" can be used across all sectors, emphasizing the context-and culture-specific nature of customer experience (Rahimian et al., 2021:1416) and state the need for more research to accurately measure customer experience in specific contexts (Bueno et al., 2019:783; Silva et al., 2021:916). In this study, based on a mixed-methods approach, aimed to create a theoretical model reflecting ordinary daily life experiences of citizens living in Aksaray, Türkiye, from servicescape and experiencescape perspectives, and develop valid and reliable scales for measuring their urbanscape experiences based on this model's findings. For this purpose: answers to questions "*In which main touchpoints and themes do citizens' urbanscape experiences occur?*" and "*What is the dimensional structure of urbanscape experiences at each main touchpoint?*" were sought.

According to Insch (2010:165), measuring and identifying citizens' experiences of urbanscapes helps managers to design places that enable desired experiences. Answering the research questions in the study will help identify the touchpoints where citizens interact most frequently with urban areas. Identifying these touchpoints will provide a useful starting point for determining the experiences they have during these interactions. City managers will be better able to design offerings that meet residents' expectations if they understand the sources, characteristics, and mechanisms of citizens' everyday experiences in urban places. This way, citizens will also be able to enjoy the urban experiences they desire. Additionally, the measurement tool developed in the study, which takes a holistic perspective on ordinary urbanscape experiences, is expected to be useful for researchers and urban decision-makers working in this field.

1. From Customer and Service Experience to Citizen Urbanscape Experience

Regarding the conceptualization and operationalization of customer experience, there is no consensus in the literature (Hwang and Seo, 2016:2221; Kandampully et al., 2018:25). These differences may lead to measurement difficulties and validity concerns (Buenos et al., 2019:83; Jain et al., 2017:655) and preclude decision-makers from drawing meaningful inferences (Becker and Jaakkola, 2020:630; Silva et al., 2021:906). Therefore, it is essential to conceptualize and operationalize the customer experience within relevant context before the measurement process.

Customer experience has generally been approached using two dominant meta-theoretical conceptualizations: facilitation and co-creation. The facilitation approach examines customer experience in terms of providing an integrated interface at various touchpoints throughout the customer journey (Mishra, 2025:804). Accordingly, experience was conceptualized as customers' reactions to organizations or brands, including objective and subjective elements or certain stimuli. Gentile et al. (2007:397) defined it as "a series of interactions with a product, company, or any part of an organization that evoke a response". According to Meyer and Schwager (2007), customer experience is the intrinsic and subjective response of customers to all direct or indirect interactions with a company's touchpoints. Studies that adopt a stimulus-based perspective focus on an instrumental approach. In this approach, the organization designs the experience for the customer, then invites them to live it. However, this did not sufficiently consider social interactions and individual processes. From an interaction-based perspective, individuals were no longer seen as passive recipients of external stimuli, but as active contributors to social reality (Lipkin, 2016:688). Accordingly, customer experience was conceptualized as a phenomenon involving subjective, active, collective, and dynamic meaning-making within a phenomenological lifeworld (Jain et al., 2017:648), which the individual typically actively participates and controls. In other words, the co-creation approach (Prahalad and Ramaswamy, 2004) was adopted. According to this approach, individuals socially construct their realities through the process of individual and collective meaning-making (Lipkin, 2016:687), co-created at the interaction points between themselves and organizations. The core principle is that "the customer is always the co-creator of value (experience)" (Luo et al., 2019:1310), which is "a process of interaction", and "always uniquely and phenomenologically determined by the consumer" (Jain et al., 2017:646). As a result of co-creation during interactions between customers and all other actors (Kandampully et al., 2018:26), experience is accepted to encompass all stimuli that are not only under the control of the organization throughout the entire consumption process, embedded in the customer's lifeworld and interpreted by the customer (Becker and Jaakkola, 2020:637).

In recent years, the literature has increasingly focused on how consumers create value through their participation in the service delivery process and their interactions with all actors, for both their own experiences and other consumers' experiences. The consumer is considered an integral part of the service encounter (Lipkin, 2016:688), and it is stated that the co-creation of the experience is mostly due to these social interaction opportunities (Luo et al., 2019:1313). According to Heinonen and Lipkin (2023:1722), service and consumer research has recently been based on dialogic and phenomenological traditions. The dialog-based perspective emphasizes the importance of social interactions in the formation of the customer experience. The phenomenological approach asserts that experiences define an individual's life world, and experiences can only be understood within that context. This is referred to as "customer-dominant logic" (Heinonen and Strandvik, 2015), rather than focusing on service consumption, focuses on how consumers embed and experience services in their daily lives.

In the literature, “customer experience” and “service experience” concepts are sometimes interchangeably (Lipkin, 2016:680). The fundamental difference between the two concepts is the subject of the experience. While service experience occurs within a multi-actor network, including customers and service provider representatives, the focus in customer experience is on customers as experience actors (Bueno et al., 2019:780; Jain et al., 2017:649). In this study, service experience is defined as shaped with people involved in the service, other individuals (public), the physical environment, and the service performance dimensions (Bueno et al., 2019:783), and is specific to the customer and the context of service consumption, a combination of rational and emotional customer responses (Jain et al., 2017:647).

A place is also considered a dynamic, complex, and multifaceted service system emerging from the multiple narratives of various actors (Henshaw et al., 2016:156). Accordingly, experience is core of place, gaining meaning through the individual’s experience, as place is the accumulation of the experiences that individuals have. Composed of a combination of material and symbolic elements such as the constructed environment, social relations and cultural elements, place is shaped with individuals’ experiences, defines their lives and enables their participation in everyday life (Skandalis, 2023:525-526). In this sense, the urbanscape is the largest interaction place (Antchak, 2018:52), where experiences occur. According to Henshaw et al. (2016:154), cities exhibit the characteristics of service areas at a broader spatial scale. Thus, the place concept has gained increasing attention in recent years, particularly among city administrators and researchers (Taecharungroj and Stoica, 2024:49). In this sense, cities are viewed as places that provide citizens with holistic experiences through various retail services such as food and beverage and shopping, various activities such as culture, arts and sports, spaces for these activities; and outdoor spaces such as parks and green areas (White et al., 2023:1836). As experience includes everything an individual perceives, feels and encounters in an urbanscape, a holistic approach is imperative to comprehend its meaning (Pizam and Tasci, 2019) for citizens. The experiencescape concept provides a framework for understanding the holistic nature of urbanscape experiences, considering emotional, social, cultural and sensory aspects (Samuel-Saragih, 2023:552).

While in the 1990s, customer experience was mostly associated with an extraordinary experience characterized by a high level of hedonism, after 2000, it has been extended to include ordinary experiences (Silva et al., 2021:896). Much of what consumers experience in their daily lives is ordinary, reflecting their basic expectations. This structure also characterizes citizens’ urbanscape experiences. Pecoraro and Uusitalo (2014:438) define ordinary experiences as the simple enjoyments, arising from multifaceted everyday events and responsibilities containing social, aesthetic, and ideological aspects. These experiences emphasize that offerings and contexts are part of consumers’ lives. According to Heinonen and Lipkin (2023:1732), these experiences, which is not a one-time event, arise from the accumulation of daily routine stimuli relevant to accomplishing various goals and desires. Ordinary experiences make an impact on individuals through their long-term presence and embeddedness in their lifeworld. Thereby, the ordinary experience’ mechanisms create preconditions for a good quality of life and well-being, even transcend extraordinary experiences, which are often more intense but more transient. So, organizations should focus on how individuals embed the services in their life processes rather than how they should provide services (Heinonen and Strandvik, 2015:472).

Since everyday life is based on the social construction of “the interactions between subjective meanings and external conditions produced by objective structures” (Pecoraro and Uusitalo, 2014:433), ordinary experience can be conceptualized as the everyday life interactions arising from context, offerings and actors (Heinonen and Lipkin, 2023:1729). Considering the previous explanations, “ordinary urbanscape experience” can be conceptualized as “both rational and

emotional responses specific to the individual that emerge daily life interactions arising from a citizen' subjective context (micro-life context), urban place context (all social actors in place, the place's physical environment, service performance), and the urban public context (macro-life context/other individuals in the city)".

The city as an experiencescape can be described as an urbanscape of contexts and services that organize citizens' everyday lives and offer many experiences (Roederer and Revat, 2019:17). Encounters between citizens and the urbanscape are shaped with its physical, cultural and social contexts in which they occur (Rodrigues et al., 2020:281-282). Everything citizens experience as a result of their interactions with urbanscape becomes a component of their spatial self (Zmyslony and Wędrawicz, 2019:186). An urbanscape where citizens want to wander its streets, socialize in its places, browse or shop in its stores is an indicator of the transformation into an experience city. Urbanscape experiences are enriched with retail places, cafes and restaurants, shopping centers, leisure, entertainment and recreational activities, and parks and green spaces (White et al., 2023:1844-1848). Transforming the urbanscape into an experiencescape, beyond functional amenities such as housing, education, health and working conditions, citizens' emotional experiences can be diversified. Thereby, residents can meet new people, learn new things and have fun by having a pleasant time. This allows them to escape the mundane aspects of everyday life and be culturally enriched, awaken fantasies and stimulate emotional moods (Jacobs and Appleyard, 1987:116).

2. Methods

The study used an exploratory sequential mixed methods research design consisting of three phases. In the qualitative research phase, the focus was on exploring the touchpoints at which citizens interacted with the urbanscape, and the details of their experiences through these interactions. In the mid-phase, the qualitative findings were used to construct the scales for each key touchpoint and a pre-application was conducted. In the quantitative research phase, the focus was on item analysis, construct exploration, structure verification, validity, and reliability analyses using datasets collected with related scales sequentially conducted field studies.

2.1 Phase-1: Qualitative Research-Exploring Urbanscape Experiences

A grounded theory design was used to create a theory revealing what kind of experiences citizens have by interacting with Aksaray urbanscape at touchpoints and the conceptual relationship patterns between these experiences. This design allows the definition of concepts and theoretical explanations development, and then forms the basis for further studies conducted using quantitative approaches (Corbin and Strauss, 2015:33).

Participant Selection and Data Collection: The maximum diversity sampling method was used. Studies indicate that individuals' experiences in urban areas differ according to age (Insch and Sun, 2013; Zenker and Beckman, 2013), marital status and child ownership (Insch, 2010). Considering these personal characteristics, four groups of participants were identified: (1) single; (2) married without children; (3) married under 40 years of age with children; and (4) married aged 40 years or older with children. The number of participants for each group was determined based on data saturation. A total of 59 people over the age of 18 voluntarily participated in the study. Data were collected through semi-structured and photo-based interviews. During the interview process, participants were asked to explain what Aksaray city means to them, how they interact with it in their daily lives, and their experiences in this context. They were then asked to bring visuals that best represent the theme of "the meaning of Aksaray city for them". Interviews were conducted with these visuals, capturing their stories. The interviews were digitally recorded to prevent data loss and transcribed verbatim for analysis.

Data Analysis: First, data were reviewed to gain an initial understanding. The data were then coded using the three-stage technique described by Corbin and Strauss (2015). In open coding stage, each transcript was analyzed line by line to identify the touchpoints where participants interacted with the city and to reveal their experiences in these contexts, and first-order codes were determined. During axial coding, codes were associated based on their similarities and differences, thus determining second-order categories. The experiences were categorized by touchpoints. Finally, in selective coding, all categories were combined into a single core category.

2.2 Phase-2 (Mid-Phase): Scale Construction

This phase represents an interface where qualitative and quantitative phases are linked in mixed methods research (Creswell and Plano-Clark, 2011:87). At this phase, the “Urbanscape Experience (UE)” theoretical model developed in the qualitative phase has been converted into “Indoor Urban Experiences (IUE)” and “Outdoor Urban Experiences (OUE)” scales. For this phase, the first five stages of Bandalos’ (2018) seven-stage scale development process were followed:

(1) Determining the Purpose, Structure and Current Situation of the Scale: The UE structure, derived from grounded theory, revealed the types of experiences participants had at each touchpoint and provided a theoretical basis for constructing the scale. In literature, scales that accurately capture the citizen’s experiences in urban places are quite limited. Therefore, the scales developed are expected to validly and reliably measure experiences at urban indoor and outdoor touchpoints within their respective contexts. The purpose of these scales is to measure the rational, emotional and social experiences of citizens in indoor places such as shopping malls, cafes, cinemas and outdoor places such as parks and green spaces, which they visit and spend most of the time in the city.

(2) Creating an Item Pool: An item pool was created by transforming the codes obtained from qualitative data into items, themes from codes into dimensions, and categories into subscales (Zhou, 2019:43).

(3) Determining the Format of the Scale: The scale items were written as five-category Likert-type response options [(1)Strongly Disagree, (2)Disagree, (3)Partially Agree, (4)Agree and (5)Strongly Agree] and corresponding statements (DeVellis, 2017:121).

(4) Examining the Initial Item Pool: The item pool was evaluated by field experts, a scale development expert, and a language expert. Field experts provided feedback on whether each item adequately reflects the intended construct and represents its corresponding subdimension, as well as on the items’ discrimination, wording, and clarity. Scale development expert examined the features of scale items and the appropriateness of the response categories. Language expert evaluated the statements regarding their linguistic, semantic, and spelling appropriateness.

(5) Preliminary Application: Thirty participants were invited to complete a designed questionnaire. Participants were asked to answer the questions and provide feedback on items that were unclear, ambiguous, confusing, repetitive, uncomfortable to answer, or misspelled. This process was conducted face-to-face.

The scales were finalized by rephrasing, combining, and adding new items according to the expert reviews and pre-application. Consequently, the IUE scale was represented by 29 items, and the OUE scale by 36 in the measurement tool³.

³ The quantitative data collection tools at each stage of the study and the outputs obtained from the mentioned analyses can be traced in the cloud link, “<https://drive.google.com/drive/folders/1o3SyQ-CsO3vIspXVExC4GK46QaM0hB3H?usp=sharing>”.

2.3 Phase-3: Quantitative Research-Scale Testing (Validation)

This phase was based on the last two steps of Bandalos' (2018) scale development process. The large-scale field test was conducted between September 2022 and July 2023, and the second field test was performed between August 2023 and July 2024.

(6) Large-scale Field Test: The first quantitative field application for constructed IUE and OUE scales was conducted.

Sampling and Data Collection: The study population consists of Aksaray residents who are over the 18 old. According to 2024 TÜİK records, the population of Aksaray is 439,474, with approximately equal numbers of women and men. The first constructed questionnaire was distributed to 800 participants according to the convenience sampling method, considering the personal characteristics accepted as the maximum diversity criterion in the qualitative phase. A total of 669 usable questionnaires were included in the analysis. For EFA conducted at this stage, at least 100 participants are needed for good factorization when considering the common variance, number of factors, and number of variables (Watkins, 2021:36). However, in poor conditions, such as low common variance and weak factors, more than 500 participants are needed (Tabachnick and Fidell, 2012:618). Therefore, the sample of 669 participants appears to be sufficient for conducting EFA.

Participant characteristics at this stage, a relatively balanced distribution is observed for gender (54% male-46% female), marital status (54.4% married-45.6% single), children ownership (55.4% with at least one child-44.6% without children) and native status (52% not from Aksaray-48% from Aksaray) variables. 43.9% of the participants were between 18-30 age, followed by 31-40 age with 30.1%, 41-50 age with 18.6%, 51-60 age with 7.1% and over 60 ages with 3.0%. More than half of the participants were undergraduate (60.9%), followed by postgraduate (19.0%), high school (11.0%), associate degree (6.5%) and primary school (2.6%).

Data Analysis: The data were tested using exploratory factor analysis (EFA) to assess the construct validity of the IUE and OUE scales and examine the underlying dimensionality of the item set (Worthington and Whittaker, 2006:807), in addition to the item analyses of the scales. Item analyses were conducted, including descriptive statistics, inter-item correlations (Pearson and Spearman), item-total correlations, comparisons of lower-upper 27% groups (independent sample t-tests and Mann-Whitney U-tests), and univariate linear regressions. These analyses were performed using Jamovi version 2.3.28. EFAs were conducted using version 12.04.05 of the FACTOR software developed by Lorenzo-Seva and Ferrando (2021).

Before EFAs, assumptions indicating the data suitability for analysis were examined. The univariate normal distribution was confirmed by examining histograms and normal distribution curves, skewness (-2 to +2 range) and kurtosis coefficients (-7 to +7 range) (Bandalos, 2018:343; Watkins, 2021:43). However, the results of Mardia's multivariate normality test showed that the data were far from the assumption. Linearity between variable pairs was examined and confirmed with scatter plots. The data were evaluated for multicollinearity, revealing that the relationships between the variables were below .90 (Tabachnick and Fidell, 2012:88). Mahalanobis distances were calculated (Watkins, 2021:47), and outliers were identified using .005 or .001 significance levels (Hair et al., 2019:89). EFAs were conducted with and without outliers. Since there were no major differences in the resulting constructs (Bandalos, 2018:390), the results with outliers were reported. Missing values were also examined, and they were below 10% in each data. EFAs were conducted with and without missing data. Since there were no significant differences between the resulting constructs, the results with missing data are reported.

Since the study aimed to reveal the latent structure underlying the measured phenomena, the common factor model was selected. As the multivariate assumption could not be met, EFAs were conducted with a polychoric correlation matrix to reveal more accurate factor loadings (Kılıç, 2022:105). The Unweighted Least Squares (ULS) estimation method was used for factor extraction, because it is more suitable for this type of data, consist of Likert-type ordinal-level items. ULS provides stronger estimations due to violations of multivariate normality and produces better results regarding correlations between factors, especially in multidimensional structures (Kılıç, 2022:81; Watkins, 2021:74). Since factors related to each other, the promax rotation technique was used to prevent the loss of information in related structures (Kılıç, 2022:90). In deciding the factors number, a combination of empirical results such as parallel analysis (PA) and minimum average partial tests (MAP), and theoretical perspectives such as “interpretability and theoretical relevance” (Bandalos, 2018:324), “comprehensiveness and parsimony balance” (Watkins, 2021:77) were used.

(7) Second Field Test: The second field test was conducted using the revised data collection tool based on the results of the item analysis and EFA.

Sampling and Data Collection: The same sampling and data collection processes used in the previous field test were employed at this stage. Questionnaires were distributed to 850 participants and 524 usable questionnaires were included in the analysis. Kline (2023) recommends having more than 200 participants for confirmatory factor analysis (CFA) to reduce potential biases in model estimation. 524 participants could be considered sufficient for both EFAs and CFAs.

Similar to the previous stage, a relatively balanced distribution is observed for the following characteristics of the participants: gender (49% male-51% female), marital status (48.2% married-51.8% single), ownership of children (41.3% with at least one child-58.7% without children), and native status (50.5% not from Aksaray-49.5% from Aksaray). Of the participants, 47.8% were aged 18-30, followed by 31-40 (27.9%), 41-50 (16.6%), 51-60 (6.0%), and over 60 (1.7%). More than half of the participants were undergraduate (52.2%), followed by postgraduate (19.3%), high school (16.3%), associate degree (9.8%) and primary school (1.2%).

Data Analysis: Since both scales were edited and some new items were added, it was conducted EFAs using the same procedures with the second field data. Next, first-order and second-order multifactor CFAs were conducted to assess the construct verification of the scales and the accuracy of the measurement models (Worthington and Whittaker, 2006). This analysis was performed using the SEMLj module (Gallucci and Jentschke, 2021; Rosseel, 2012) with version 2.3.28 of the Jamovi statistical package program. Before the analyses, the data were checked for the assumptions of EFA and CFA. The missing data rate was less than 2% and according to the MCAR test ($p>.05$), the missing data were completely randomly distributed. Therefore, the delete listwise method (Kline, 2023) was used in all analyses. z scores and visual methods were used to examine univariate outliers, and Mahalanobis distance was used for multivariate outliers (Tabachnick and Fidell, 2013; Watkins, 2021). Sensitivity analyses were conducted, and these were repeated using dataset from which outliers had been removed. As the results of the two datasets are very similar, the analyses conducted with the dataset containing outliers are reported. Linearity was checked using scatter plots based on individual scores for the scale items and total scores for the factors in the measurement models. For multicollinearity, it was observed that the bivariate correlations did not exceed .90 threshold value (Kline, 2023). The univariate normality assumption, it was met cut-off values of <2 for univariate skewness and <7 for kurtosis. However, Mardia’s multivariate kurtosis and skewness coefficients revealed that the data did not meet multivariate normality assumption (upper limit<10) (Gürbüz, 2021; Kline, 2023). Due to the ordinal nature of the data and deviations from multivariate normality, the ULS method (Watkins, 2021:74) was used in the analysis.

3. Results

3.1 Qualitative Research Findings: Urbanscape Experiences (UEs)

The UEs theoretical model, which emerged from the qualitative data analysis, explained the touchpoints which citizens interacted with Aksaray city, and the experiences they had at these touchpoints. A visual of this model is presented in Figure 1.

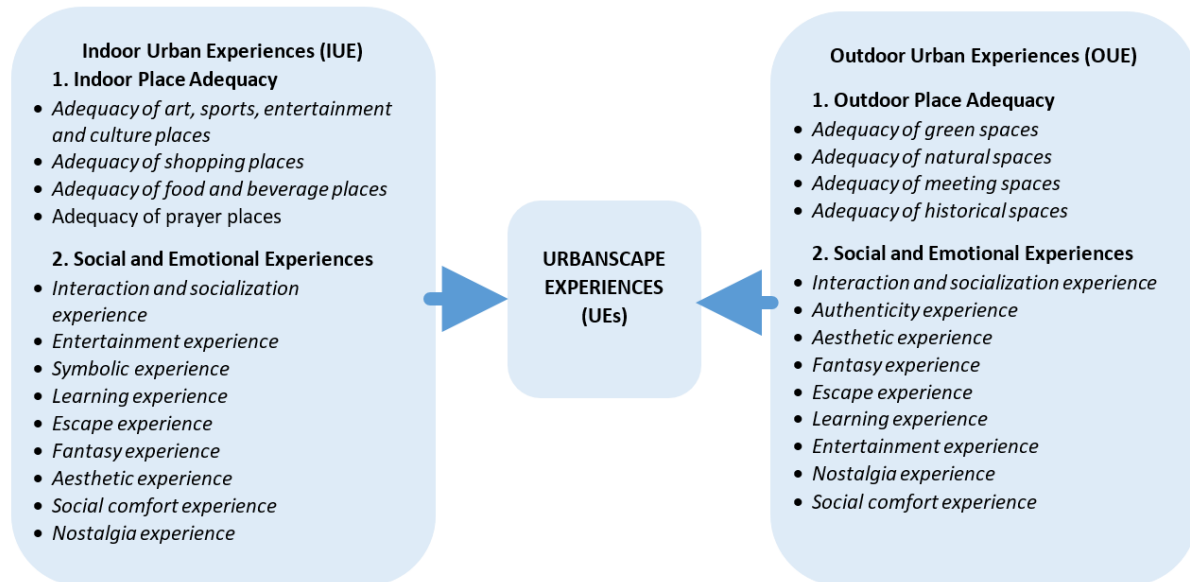

Figure 1: Theoretical Model of Urbanscape Experiences (UEs)

Participants emphasized two main touchpoints in their interaction with the Aksaray city: “indoor and outdoor places”. They highlighted the city’s art, sports, entertainment-recreation, culture, shopping, food and beverages, and prayer places, including cinemas, theaters, libraries, sports facilities, shopping malls, stores, cafes, restaurants, mosques, and mausoleums as indoor places. Participants stated that they experienced indoor place adequacy with rational content, and interaction and socialization, entertainment, symbolism, learning, escapism, fantasy, aesthetics, social comfort and nostalgia with emotional content. They emphasized outdoor places such as green spaces, natural areas, meeting areas, and historical areas as another touchpoint of the urbanscape. Similarly, participants stated that they experienced the outdoor place adequacy with rational aspect, and interaction and socialization, authenticity, aesthetics, fantasy, escape, learning, entertainment, nostalgia and social comfort with emotional aspects. Qualitative findings indicated that the indoor and outdoor places adequacy in the city enabled participants to have more emotionally-oriented experiences. Based on these findings, scale development studies were conducted in the quantitative phase for IUE and OUE structures, representing the experiences at these two touchpoints.

3.2 Quantitative Research Results

3.2.1 Large Scale-Quantitative Field Test: Item Analysis and Construct Validity Results

The frequency distributions to the items of the IUE and OUE scales were examined. The results showed that responses to items on both scales were predominantly concentrated on the midpoint option, “(3) *Partially Agree*”. This may suggest that the relevant item is expressed in a confusing, or that it is bidirectional (Bandalos, 2018:134). Upon reviewing the 29 items in the IUE scale and the 36 items in the OUE scale, it was observed that place adequacy and experiences in place were intertwined, the statements focused on general experiences, and some items were bidirectional.

The lower-upper 27% groups comparisons showed that all items on both scales differed statistically significantly between the two groups ($p<.001$), thus differentiating individuals with the measured trait from those without it. The calculated Cohen's d values also revealed that this discrimination was at a high effect level ($d>.08$) (Büyüköztürk, 2017:44) for most items.

Univariate linear regression analyses revealed that all items on both scales significantly contributed to their respective scale's explanatory power ($p<.001$). Items I11-I12 for the IUE scale, and items O30-O31 for the OUE scale provided the highest contribution. Conversely, item I8 for the IUE scale and item O8 for the OUE scale made the least contribution. Inter-item correlation coefficients showed that item I8 had a correlation value below .30 with most items, and removing from the scale increased Cronbach's α and McDonald's ω coefficients from .85 to .86. Additionally, items I21-I23-I26-I29 were correlated with two items; items I22-I24-I27-I28 with three items; item O15 with one item; items O8-O21 with two items; items O22-O24 with four items; and item O23 with five items value below .30. Upon reviewing these items, it was concluded that they were confusing and bidirectional.

The item-total score correlation coefficients were above .50 for all items on the relevant scales, except I8, and when they were removed from the scale, Cronbach's α and McDonald's ω internal consistency coefficients decreased. For the IUE scale, the first nine items (I1-I9) had correlation values from .52 to .78 with the total first-factor score, and the next 20 items (I10-I29) had correlation values from .64 to .75 with the total second-factor score. For the OUE scale, the first six items (O1-O6) from .74 to .84 with the total 1st-factor score; Items O19-O20-O21-O22-O23-O24 from .76 to .86 with the total 2nd-factor score; Items O7-O14-O15-O16-O17 from .70 to .83 with the total 3rd-factor score; Items O32-O34-O35-O36 from .73 to .83 with the total 4th-factor score; Items O25-O26-O27-O28-O29-O30-O31-O33 from .70 to .83 with the total 5th-factor score; Items O8-O9-O10-O11-O12-O13-O18 from .79 to .89 with the total 6th-factor score, had correlation values. These values suggest that the items within the sub-dimensions of both scales are relatively homogeneous and measure the same construct. Although all items had higher correlation values with their respective sub-dimensions and lower values with the others, it was determined that all were statistically significant ($p<.001$). However, correlation values above .30 with other dimensions may also indicate intertwinedness among the relevant dimensions. Upon review, it was determined that they were written by focusing on general experiences, and some bidirectional.

Simultaneously with the item analyses, EFAs was conducted to examine the dimensional structure of the scales. The inter-item correlation matrices obtained for both scales showed that a significant proportion of the coefficients were greater than .30 and none exceeded .90 (Hair et al., 2019:135). Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sampling adequacy values were $KMO_{IUE}=.95$, $KMO_{OUE}=.96$, and Bartlett's Sphericity test results were statistically significant ($\chi^2_{IUE}=7305.0$, $p<.001$; $\chi^2_{OUE}=7278.1$, $p<.001$). These results indicate that the data are suitable for the EFA and support factorability (Tabachnick and Fidell, 2012:620).

The EFA conducted for the IUE scale suggested a two-factor structure based on PA and MAP. To determine the most appropriate structure, three-and four-factor solutions were also examined, and two-factor structure was deemed appropriate according to the evaluation criteria. Table 1 shows that the 29 items were meaningfully grouped under two factors, explaining 56% of the total variance. Items I1 through I9 were grouped under the first-factor, items I10 through I29 the second-factor. Theoretically, item I3 should be included under 2nd-factor. But, it loaded more on 1st-factor, and found to overlap. Items I10-I14 were also determined to load on both dimensions. Item I8 had a very low common variance value.

In the EFA conducted for the OUE scale, PA proposed a two-factor structure and MAP proposed a three-factor structure. Examining solutions with two-three-four-five and six-factors concluded that the six-factor structure was the most appropriate. Table 2 indicates the 36 items in the OUE scale are grouped into six dimensions, explaining 71% of the total variance. Accordingly, items O1-O2-O3-O4-

O5-O6 are in the first-factor, items O19-O20-O21-O22-O23-O24 are in the second-factor, items O7-O14-O15-O16-O17 are in the third-factor, items O32-O34-O35-O36 in the fourth-factor, items O25-O26-O27-O28-O29-O30-O31-O33 in the fifth-factor, and items O8-O9-O10-O11-O12-O13-O18 are gathered in the sixth-factor. However, O33 is located in a sub-dimension that differs from the expected theoretical dimension.

Table 1: EFA Results of the Indoor Urban Experiences Scale

Items (n=669)	Factor Loadings		Communality
	1.Factor	2.Factor	
I1	.28	.48	.50
I2	.18	.51	.43
I3	.39	.35	.49
I4	.04	.70	.53
I5	-.27	.94	.58
I6	-.19	.91	.62
I7	.15	.56	.45
I8	-.07	.51	.21
I9	.30	.48	.53
I10	.43	.38	.57
I11	.49	.35	.61
I12	.53	.30	.61
I13	.56	.26	.60
I14	.46	.35	.58
I15	.61	.17	.55
I16	.57	.15	.47
I17	.71	.07	.59
I18	.66	.14	.59
I19	.69	.11	.60
I20	.74	.05	.60
I21	.78	-.05	.55
I22	.86	-.12	.60
I23	.79	-.08	.53
I24	.74	-.10	.44
I25	.66	-.01	.42
I26	.70	-.02	.46
I27	.83	-.14	.54
I28	.80	-.15	.49
I29	.80	-.10	.54
Eigenvalue	14.34	1.86	
Explained Variance	%49.5	%6.5	
Total Explained Variance		%56	
Correlation Coefficient between Factors (F1-F2):	.73		

Item numbers are reported using the abbreviation of the word "indoor".

In the whole study, all statistical values are reported by rounding to two-digit values after the comma.

At this stage, without deleting any items, some revision decisions were made on the scales based on item analysis and EFA results. Some complex items were simplified. Items representing general experiences were restated to emphasize individual experiences. New items were added for some bidirectional items. For example, the item "I26: *In some indoor places in the city, I can spend time without any problems (without feeling uncomfortable) because no one disturbs each other*" was simplified as "I31: *I can spend time in some indoor places of the city without being disturbed*". The item "O11: *Some outdoor places in the city offer the opportunity to take a stroll or wander to relieve boredom*" was revised to "O11: *In some outdoor places in the city, I can wander to relieve boredom*" focusing on the individual experience. The item "I27: *Some indoor places in the city remind me of special days or people from my past*" was split into two items as "I32: *Some indoor places in the city remind me of special days from my past*" and "I33: *Some indoor places in the city remind me of special people from my past*". Consequently, the IUE scale was represented by 36 items and the OUE scale by 38 items in the revised data collection tool.

Table 2: EFA Results of Outdoor Urban Experiences (OUE) Scale

Items (n=669)	Factor Loadings						Communality
	1.Factor	2.Factor	3.Factor	4.Factor	5.Factor	6.Factor	
O1	.59	-.08	.23	-.11	.21	-.01	.60
O2	.82	.16	-.03	-.03	.04	-.09	.76
O3	.73	.03	-.04	-.11	-.02	.19	.64
O4	.49	.01	-.10	.12	.05	.20	.48
O5	.50	.17	.02	.25	-.05	-.01	.56
O6	.52	.14	.02	.22	-.13	.04	.51
O7	.20	-.18	.51	.10	.08	.12	.57
O8	.07	-.33	.18	.09	-.05	.71	.52
O9	.06	-.18	.05	.07	.03	.82	.71
O10	.02	.11	.10	.13	-.21	.71	.61
O11	.04	-.11	.21	.06	.05	.62	.65
O12	-.01	.05	.19	.10	.01	.57	.65
O13	-.08	.22	.27	.09	.07	.34	.59
O14	-.04	-.03	.72	.10	-.04	.12	.63
O15	-.06	.04	.87	-.06	-.02	.07	.74
O16	-.06	.30	.71	-.08	.05	-.01	.70
O17	.01	.04	.74	-.14	.11	.07	.69
O18	.07	.12	.23	-.11	.17	.41	.67
O19	-.02	.39	.13	-.07	.19	.20	.54
O20	.02	.34	.18	-.09	.23	.17	.58
O21	.08	.78	.05	.07	-.01	-.07	.72
O22	.04	.91	.05	.10	-.07	-.19	.71
O23	.08	.87	-.02	.15	-.04	-.19	.71
O24	-.02	.63	.01	.05	.14	-.04	.54
O25	.01	.22	-.18	-.11	.65	.22	.71
O26	.06	.15	-.13	-.11	.64	.27	.76
O27	-.05	.16	-.12	.03	.64	.21	.71
O28	.03	-.11	.20	.06	.81	-.15	.68
O29	.05	-.04	.18	.10	.88	-.28	.75
O30	-.02	-.10	.19	.18	.85	-.18	.78
O31	-.02	.06	-.04	.11	.60	.18	.65
O32	-.07	.22	-.03	.39	.25	.14	.59
O33	-.06	-.03	.25	.25	.44	.06	.64
O34	.01	.26	.01	.55	.09	.05	.66
O35	-.01	.18	-.06	.52	.19	.17	.72
O36	-.02	.25	-.11	.48	.13	.23	.69
Eigenvalue	18.49	2.37	1.60	1.10	.99	.91	
Explained Variance	%51	%7	%4	%3	%3	%3	
Total Explained Variance:			%71				
Inter-Factors Correlation Matrix							
	F1	F2	F3	F4	F5		
F1	-						
F2	.60	-					
F3	.54	.43	-				
F4	.49	.47	.45	-			
F5	.59	.72	.68	.52	-		
F6	.65	.66	.66	.48	.76		

Item numbers are reported using the abbreviation of the word "outdoor".

3.2.2 Second Quantitative Field Test: IUE Scale Construct Validation Results

The $KMO_{IUE}=.93$ and Bartlett's sphericity test $\chi^2_{IUE}=5869.7$, $p<.001$ values showed that the second field data were suitable for EFA. Although PA proposed two factors and MAP suggested three factors, two-three-and-four-factor solutions were examined for the most appropriate structure. The four-factor structure was deemed more appropriate. This structure explained 63.5% of the total variance. The explained variance was 47.2% for the first-factor, 6.9% for the second-factor, 5.1% for the third-factor, and 4.3% for the fourth-factor. However, since item I8 loaded on two factors, it was removed and the analysis was repeated. This time, item I15 overlapped, so it was removed from the scale. Then the most suitable structure was obtained. Table 3 presents the factor loadings and the characteristics of the items in the IUE scale. The factor loading values of items were above .50 (from .51 to .88), except for I10 (>.32) and I13-I14-I29-I30-I31 (>.40). The item-total correlation coefficients of each item with its factor, except for I2 ($r_{mt}=.58$) and I7 ($r_{mt}=.58$), exceeded .60 (from .60 to .77) and were quite satisfactory. Similarly, except for a few items (I2=.44, I7=.46, I30=.43), the common

variance values were above .50 (from .51 to .75). Kline (2023:239) states that R^2 values can be interpreted as >.50 excellent, >.40 very good, >.30 good, respectively.

Table 3: IUE Scale EFA Item Factor Loadings and Item Characteristics

Factors and Items**	Factor Loading	Mean	SD	Skewness	Kurtosis	r_{mt}
Indoor Place Adequacy Experience (Eigenvalue: 1.72; Explained Variance: %5.1)						
I1: Having adequate entertainment places	.66	2.33	1.06	.41	-.42	.63
I2: Having adequate sports halls	.62	2.54	1.08	.23	-.61	.58
I3: Having adequate culture and arts activity places	.69	2.22	1.05	.52	-.20	.63
I4: Having adequate shopping stores	.88	2.58	1.18	.23	-.89	.66
I5: Having adequate cafes	.69	2.93	1.16	.03	-.78	.64
I6: Having adequate food and beverage places	.69	2.97	1.14	-.05	-.78	.66
I7: Having adequate shopping centers	.69	2.50	1.21	.42	-.75	.58
Indoor Place Social and Symbolic Experiences (Eigenvalue: 2.36; Explained Variance: %6.9)						
I9: Socializing together with relatives	.58	2.88	1.07	-.13	-.54	.65
I10: Meeting new people	.33	2.49	1.11	.34	-.65	.64
I11: being able to move around	.61	2.86	1.07	-.05	-.62	.68
I12: Guest walk-around	.51	2.81	1.08	.01	-.60	.70
I13: Interact with other people	.42	2.51	1.11	.33	-.61	.68
I14: Having fun with relatives	.45	2.71	1.06	.07	-.56	.69
I16: Being able to come together with people with similar lifestyles	.54	2.79	1.11	-.01	-.74	.68
I17: Being able to meet peers	.74	3.13	1.11	-.31	-.57	.58
I18: Encounter people of similar social status	.71	3.07	1.08	-.27	-.52	.64
Indoor Place Emotional Experiences (Eigenvalue: 1.46; Explained Variance: %4.3)						
I19: To be able to improve oneself by gaining new knowledge-skills	.59	2.55	1.09	.27	-.62	.66
I20: Being able to relax away from the stress of the day	.81	2.65	1.11	.14	-.67	.74
I21: Being able to get away from the hustle and bustle of modern life	.84	2.60	1.14	.28	-.64	.73
I22: Escape the city crowds	.76	2.71	1.16	.20	-.73	.66
I23: Being able to get rid of boredom	.85	2.65	1.16	.14	-.86	.77
I24: Finding spiritual peace	.77	2.74	1.17	.13	-.88	.71
I25: Feeling good about yourself	.84	2.73	1.12	.08	-.71	.76
I26: Being happy	.87	2.67	1.10	.15	-.65	.76
I27: Entering different moods and feeling like you are in another world	.73	2.43	1.18	.52	-.53	.66
I28: Feeling the pleasure of watching stylish designs	.60	2.53	1.11	.36	-.64	.69
I29: Historical buildings are aesthetically pleasing to look at	.44	2.79	1.17	.04	-.87	.65
I30: Authentically designed indoor places are pleasing to the eye	.41	2.94	1.14	-.08	-.78	.60
I31: Spending time undisturbed	.41	2.76	1.17	.08	-.85	.63
Indoor Place Nostalgia Experience (Eigenvalue: 16.04; Explained Variance: %47.2)						
I32: Reminders of some special days in the past	.81	2.62	1.18	.24	-.82	.75
I33: Reminds of some special people from the past	.82	2.62	1.18	.29	-.80	.73
I34: Reminiscent of childhood or youth memories	.84	2.51	1.23	.39	-.84	.75
I35: Reminiscent of childhood or youth memories	.71	2.79	1.18	.07	-.93	.74
I36: Places with historical traces make us think of historical figures	.72	2.84	1.17	.08	-.87	.68

Notes: SD: Standard Deviation; r_{mt} : Item-Total Correlation; χ^2 : Chi-Square; df: degree of freedom; p: Significance level

* indicates that it is significant at the .001 level. **The items have been abbreviated and reported in phrase form, keeping to their essence.

Considering the items' contents and the literature, the obtained dimensions were named as "Indoor Place Adequacy Experience (IPAE) (I1-I2-I3-I4-I5-I6-I7)", "Indoor Place Social and Symbolic Experiences (IPSSE) (I9-I10-I11-I12-I13-I14-I16-I17-I18)", "Indoor Place Emotional Experiences (IPEE) (I19-I20-I21-I22-I23-I24-I25-I26-I27-I28-I29-I30-I31)" and "Indoor Place Nostalgia Experience (IPNE) (I32-I33-I34-I35-I36)". The IPAE dimension comprises items related to the quantitative adequacy of places where citizens frequently engage in social, cultural and shopping activities. The IPSSE dimension contains items reflecting social and symbolic interactions with family members, friends, and other citizens in the indoor city places. The IPEE dimension consists of learning, escape, fantasy, aesthetic and social comfort experiences such as self-development, emotional states, mental well-being, aesthetic satisfaction and relaxation that indoor places provide. The IPNE dimension includes items representing experiences based on emotional connections, memories and historical awareness related to the past in indoor places.

In the next confirmation stage, CFA analyses were conducted considering this four-factor construct. First, the fit of this measurement model with the dataset was tested using first-order CFA. The CFA results (Table 4) showed that the standardized β coefficient of all items were above .60 and significant ($p < .001$). The most of R^2 values were $> .50$ (excellent), except for items I2-I5-I9-I10-I11-I18-I22-I27-I29-I30 ($> .40$) (very good), I4-I7-I17 ($> .35$) (good) (Kline, 2023:239). The goodness-of-fit values [$\chi^2(521)=1282$, $p < .001$; $\chi^2/df=2.5$; $CFI=.99$; $RMSEA=.05$; $SRMR=.05$] are within acceptable limits ($\chi^2/df \leq 3$ very good and $3 < \chi^2/df < 5$ good, $CFI \geq .95$, $RMSEA \leq .06$ and $SRMR \leq .08$) (Chen, 2007; Kline, 2023), and the IUE measurement model built on the 34-item four-factor structure fits the data quite well. Inter-item correlation values for the residuals (almost all $< .10$) and standard error values ($< .10$) (Kline, 2023) (from .017 to .024) for parameter estimates also supported these results. The Cronbach's α , McDonald's ω and CR values calculated for all factors were $> .70$ (Fornell and Larcker, 1981).

Table 4: First-Order Multifactor CFA and Reliability Analysis Results of the IUE Measurement Model

Factor	Item	Estimate	SE	β	z	p	R^2	α	ω	CR
Indoor Place Adequacy Experience (IPAE)	I1	1.00	.000	.75			.56			
	I2	0.89	.023	.65	39.3	$< .001$	.43			
	I3	1.03	.024	.77	42.1	$< .001$	.60			
	I4	0.92	.023	.61	39.9	$< .001$	.38	.86	.86	.86
	I5	0.99	.024	.67	41.3	$< .001$	.45			
	I6	1.03	.024	.71	42.1	$< .001$	.50			
	I7	0.94	.023	.62	40.5	$< .001$	.38			
Indoor Place Social and Symbolic Experiences (IPSE)	I9	1.00	.000	.68			.46			
	I10	1.06	.023	.70	45.9	$< .001$	.48			
	I11	1.01	.022	.69	44.9	$< .001$	.47			
	I12	1.08	.023	.73	46.2	$< .001$	.53			
	I13	1.10	.024	.72	46.6	$< .001$	.52	.90	.90	.90
	I14	1.09	.023	.75	46.4	$< .001$	.56			
	I16	1.14	.024	.75	47.3	$< .001$	.56			
	I17	0.92	.021	.60	42.9	$< .001$	.37			
Indoor Place Emotional Experiences (IPEE)	I18	1.02	.023	.69	45.1	$< .001$	.48			
	I19	1.00	.000	.72			.51			
	I20	1.07	.021	.76	51.0	$< .001$	.58			
	I21	1.07	.021	.74	51.0	$< .001$	.55			
	I22	0.99	.020	.67	49.1	$< .001$	.45			
	I23	1.16	.022	.78	52.6	$< .001$	.62			
	I24	1.06	.021	.71	50.7	$< .001$	.50			
	I25	1.10	.021	.77	51.6	$< .001$	.60	.93	.93	.93
	I26	1.08	.021	.77	51.2	$< .001$	.60			
	I27	1.01	.020	.68	49.7	$< .001$	.46			
	I28	1.02	.020	.72	49.9	$< .001$	.52			
	I29	1.04	.021	.70	50.3	$< .001$	.49			
	I30	0.93	.019	.64	47.8	$< .001$	.41			
	I31	1.05	.021	.70	50.6	$< .001$	.50			
Indoor Place Nostalgia Experience (IPNE)	I32	1.00	.000	.84			.70			
	I33	0.91	.018	.77	51.0	$< .001$	.59			
	I34	0.95	.018	.76	51.8	$< .001$	.58	.89	.89	.89
	I35	0.98	.019	.82	52.5	$< .001$	.67			
	I36	0.87	.017	.74	49.9	$< .001$	.54			

Notes: Estimate: Unstandardized Beta Coefficient; SE: Standard Error; β : Standardized Beta Coefficient (Factor Load); p: Significance level; R^2 : Communality; α : Cronbach's Alpha; ω : McDonald's Omega; CR: Composite Reliability; UIPE: Urban Indoor Place Experiences
Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

The convergent and discriminant validity of the IUE measurement model was also examined. The standardized β coefficients were above .50 (from .60 to .84) and significant ($p < .001$) (Table 4). The all CR values were $> .70$ (from .86 to .93), and the AVE values were $\geq .50$ (from .50 to .62) (Fornell and Larcker 1981), except for the $AVE_{IPAE}=.46$ (Table 5). Additionally, the CR values were greater than the AVE values (Gürbüz, 2021). According to Fornell and Larcker (1981), if the AVE is below .50, but the CR is higher than .60, it can be accepted that the construct meets the convergent validity criterion. Since the $CR_{IPAE}=.86$, it was concluded that the AVE_{IPAE} falls within acceptable limits. In conclusion, the IUE measurement model can be said to have acceptable convergent validity. For discriminant validity, $MSV < AVE$, $ASV < AVE$, $\sqrt{AVE} >$ inter-factor correlation (Gürbüz, 2021), HTMT ratio values should be $< .90$ for similar constructs and $< .85$ for different constructs (Henseler et al, 2015). Table 5

reveals that all the discriminant validity conditions were met and the IUE measurement model has a satisfactory discriminant validity.

Table 5: Convergent and Discriminant Validity Results of the IUE Measurement Model

Factor	CR	AVE	MSV	ASV	VAVE	UIPE-Inter-Factors Correlation Matrix			
						IPNE	IPSSE	IPEE	IPEE
IPNE	.89	.62	.45	.36	.79	-			
IPSSE	.90	.50	.48	.40	.70	.57	-		
IPEE	.86	.46	.38	.35	.68	.55	.62	-	
IPEE	.93	.52	.48	.43	.72	.67	.69	.61	-

UIPE Heterotrait-Monotrait (HTMT) Ratios					
Factor	IPNE	IPSSE	IPEE	IPEE	IPEE
IPNE	-				
IPSSE	.72	-			
IPEE	.63	.82	-		
IPEE	.57	.69	.73	-	

Notes: CR: Composite Reliability; AVE: Average Variance Extracted; MSV: Maximum Squared Variance; ASV: Average Shared Square Variance; IPNE: Indoor Place Nostalgia Experience; IPSSE: Indoor Place Social and Symbolic Experiences; IPEE: Indoor Place Adequacy Experience; IPEE: Indoor Place Emotional Experiences; IUE: Indoor Urban Experiences

The second-order CFA model was used to examine whether the independent factors in the multifactor structure could be aggregated under more inclusive high-level IUE factor. In the model, 34 observed variables were represented by four-factors (IPEE-IPSSE-IPEE-IPNE). These factors were linked to the latent variable IUE. Table 6 shows that VIF values were lower than the 5.0 (Hair et al., 2019; Kline, 2023), that there is no multicollinearity between the dimensions, and the formative approach is empirically supported in constructing the second-order measurement model. Standardized β coefficients between the second-level and the first-level constructs were above .70 (from .73 to .92), significant ($p < .001$), and relatively strong. The goodness-of-fit values [$\chi^2(523)=1351.7$, $p < .01$; $\chi^2/df=2.58$; $CFI=.99$; $RMSEA=.05$; $SRMR=.05$] are within acceptable limits ($\chi^2/df \leq 3$ very good and $3 < \chi^2/df < 5$ good, $CFI \geq .95$, $RMSEA \leq .06$ and $SRMR \leq .08$) (Chen, 2007; Kline, 2023), and the second-order IUE measurement model also fits the data quite well. Inter-item correlation values for the residuals (almost all $< .10$) and standard error values ($< .10$) (Kline, 2023) for parameter estimates (from .028 to .031) also supported these results.

Table 6: Second-Order CFA Results for the IUE Measurement Model

Second-Order Structure	First-Order Structures	VIF	Estimate	SE	β	z	p
Urban Indoor Place Experiences (UIPE)	IPEE	1.74	1.00	.000	.73		
	IPSSE	2.78	1.15	.028	.92	40.9	< .001
	IPEE	2.78	1.22	.029	.90	41.6	< .001
	IPNE	1.93	1.34	.031	.79	43.9	< .001

Notes: Estimate: Unstandardized Beta Coefficient; SE: Standard Error; β : Standardized Beta Coefficient (Factor Load); p: Significance level; IPEE: Indoor Place Adequacy Experience; IPSSE: Indoor Place Social and Symbolic Experiences; IPEE: Indoor Place Emotional Experiences; IPNE: Indoor Place Nostalgia Experience
Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

Dimitrov (2010:124) argues that testing model fit is related to structural validity, not generalizability, that for this purpose, researchers usually examine differences between groups. Therefore, the measurement invariance of the IUE scale was tested by using the first-order multifactor CFA base model to verify whether the construct is measured similarly among different groups in the Aksaray population. The four-stage, sequential multi-group CFAs involving the estimation and comparison of a series of nested models (configural, weak, strong and strict invariance) were conducted with “gender, age, marital status, and child ownership” variables, which were also considered in qualitative and quantitative sampling. Age and child ownership variables were transformed into two-category variables and used. As the chi-square difference test is very sensitive to sample size, the evaluation of relevant invariance type was used the CFI, RMSEA and SRMR fit indices recommended in the literature (Dimitrov, 2010:125). If the difference between fit indices obtained from two models tested and compared sequentially does not exceed the adopted threshold value, this supports acceptance of the relevant invariance type. Firstly, as it was necessary to identify a baseline model estimated separately for each group (Kline, 2023), multi-group CFAs were conducted separately without fixing the parameters in the IUE measurement model at the sublevel of each group variable.

The results indicated that the standardized β coefficients of all items on their respective factor were above .50 (from .52 to .90) and significant ($p<.001$).

Table 7: IUE CFA Baseline Model Goodness of Fit Values by Groups

Group Variable		χ^2	df	CFI	TLI	RMSEA	SRMR
Gender	Female	913.9 ^a	521	.988	.987	.053	.060
	Male	761.2 ^b	521	.994	.994	.043	.052
Age	18-30	954.4 ^c	521	.987	.986	.058	.058
	30+	736.6 ^d	521	.995	.995	.039	.054
Marital Status	Single	986.2 ^e	521	.988	.987	.057	.057
	Married	722.8 ^f	521	.995	.994	.039	.055
Child Ownership	None	966.7 ^g	521	.990	.990	.053	.053
	Present	684.3 ^h	521	.995	.995	.038	.059

Notes: χ^2 : Chi-Square; df: Degree of freedom; CFI: Comparative Fit Index; TLI: Tucker-Lewis Index; SRMR: Standardized-Root Mean Square Residual; RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation

^a (n=269), $\chi^2 / df = 1.75$; ^b (n=253), $\chi^2 / df = 1.46$; ^c (n=248), $\chi^2 / df = 1.83$; ^d (n=271), $\chi^2 / df = 1.41$; ^e (n=270), $\chi^2 / df = 1.89$; ^f (n=251), $\chi^2 / df = 1.39$; ^g (n=309), $\chi^2 / df = 1.85$; ^h (n=215), $\chi^2 / df = 1.31$

Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

Table 7 suggests, according to the acceptable criteria ($\chi^2/df \leq 3$ very good and $3 < \chi^2/df < 5$ good, $CFI \geq .95$, $TLI \geq .95$, $RMSEA \leq .06$ and $SRMR \leq .08$) (Kline, 2023), the basic CFA model for these group variables fit the data quite well and configural invariance was achieved. Inter-item correlation values for the residuals (most $< .10$) also supported these results. This model was used as a basis for comparing the weak invariance model, and model invariance tests were then continued with other nested models.

Table 8: IUE Measurement Model Invariance Test Results

Group Variable	Model	χ^2	df	$\Delta\chi^2$	CFI	ΔCFI	RMSEA	$\Delta RMSEA$	SRMR	$\Delta SRMR$
Gender (Female – Male)	0	1675.1	1042		.992		.048		.056	
	1	1941.1	1072	266.0	.989	-.003	.056	.008	.061	.005
	2	1982.8	1102	41.7	.989	.000	.055	-.001	.062	.001
	3	2027.2	1136	44.4	.989	.000	.055	.000	.062	.000
Age (18-30 – 30+)	0	1691.0	1042		.992		.049		.056	
	1	1997.2	1072	306.2	.989	-.003	.058	.009	.060	.004
	2	2040.0	1102	42.8	.989	.000	.057	-.001	.061	.001
	3	2217.6	1136	177.6	.987	-.001	.061	.004	.064	.003
Marital Status (Single – Married)	0	1709.0	1042		.992		.050		.056	
	1	1950.3	1072	241.3	.989	-.003	.056	.006	.060	.004
	2	1989.4	1102	39.1	.989	.000	.056	.000	.061	.001
	3	2115.9	1136	126.5	.988	-.001	.058	.002	.063	.002
Child Ownership (None – Present)	0	1651.0	1042		.992		.047		.055	
	1	1841.3	1072	190.3	.990	-.002	.052	.005	.059	.004
	2	1871.0	1102	29.7	.990	.000	.052	.000	.059	.000
	3	1991.6	1136	120.6	.989	-.001	.054	.002	.061	.002

Notes: Model 0: Configural invariance (estimated without any constrained parameters); Model 1: Weak (metric) invariance (estimated with factor loadings constrained to be fixed, other parameters unconstrained); Model 2: Strong (scalar) invariance (estimated with factor loadings and item constants constrained to be fixed, other parameters unconstrained); Model 3: Strict invariance (estimated with factor loadings, item constants and error variances constrained to be fixed)

Model Comparisons: Model 1-Model 0, Model 2-Model 1 and Model 3-Model 2

χ^2 : Chi-Square; df: Degree of freedom; Δ : The delta (difference) between a model and the previous model; CFI: Comparative Fit Index; RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation; SRMR: Standardized-Root Mean Square Residual

Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

If the group observation numbers is relatively small ($n < 300$) and unequal (Table 7), it is recommended $\Delta CFI \leq .005$; $\Delta RMSEA \leq .010$; $\Delta SRMR \leq .020$ goodness-of-fit criteria (Chen, 2007; Kline, 2023). Accordingly, Table 8 indicates that these criteria are satisfactorily met for each group variable. These results suggest that the IUE measurement model has configural, weak, strong and strict invariance properties for gender, age, marital status and child ownership group variables.

3.2.3 Second Quantitative Field Test: OUE Scale Construct Validation Results

The $KMO_{OUE}=.95$ and Bartlett's sphericity test $\chi^2_{OUE}=5865.8$, $p<.001$ values revealed that the second field data were suitable for EFA. Though PA and MAP suggested a three-factor structure, two-three-four-five-and-six factors solutions were examined to determine the most appropriate structure. The six-factor structure was deemed more appropriate, explaining 71% of the total variance. The first-factor explained 49.2%, the second-factor 5.5%, the third-factor 5.4%, the fourth-factor 3.9%, the fifth-factor 3.8% and the sixth-factor 3.2% of the variance. However, since item O6 loaded on two factors, it was removed and the analysis was repeated. This time, item O32 overlapped, so it was removed and the analysis was repeated, item O37 loaded on two factors, it was also removed. After removing these items from the scale, the common variances increased. Then the most suitable structure was obtained.

Table 9: OUE Scale EFA Item Factor Loadings and Item Characteristics

Factors and Items**	Factor Loading	Mean	SD	Skewness	Kurtosis	r_{mt}
Emotional Outdoor Place Experiences (Eigenvalue: 17.2; Explained Variance: %49.2)						
O17: <i>Feel good.....(of some green / nature / historical areas)</i>	.64	3.16	1.12	-.25	-.67	.74
O18: <i>giving spiritual peace of mind</i>	.59	3.03	1.14	-.10	-.79	.75
O19: <i>Make you feel like a different city</i>	.51	2.65	1.18	.24	-.83	.69
O20: <i>Being aesthetically pleasing to the eye</i>	.48	2.89	1.14	-.01	-.77	.72
O25: <i>Distracting from the hustle and bustle of modern life</i>	.55	2.64	1.15	.23	-.73	.66
O26: <i>Providing an escape from the city crowds</i>	.80	2.85	1.13	-.02	-.76	.71
O27: <i>Mentally relaxing</i>	.90	2.89	1.13	-.05	-.72	.77
O28: <i>Being able to make a difference in life outside of routine life</i>	.83	2.74	1.13	.13	-.75	.76
O29: <i>Arouse curiosity attracting interest of natural and historical areas</i>	.67	2.88	1.10	.02	-.72	.75
O30: <i>Explore new places in natural and historical areas</i>	.63	2.80	1.13	.04	-.71	.75
O31: <i>Acquiring new knowledge in natural and historical areas</i>	.59	2.79	1.14	.03	-.84	.72
Outdoor Place Adequacy Experience (Eigenvalue: 1.91; Explained Variance: %5.5)						
O1: <i>Having adequate natural beauty and outdoor spaces</i>	.71	2.94	1.14	-.05	-.77	.68
O2: <i>Having adequate green and wooded areas</i>	.94	2.55	1.12	.33	-.57	.74
O3: <i>Having adequate parks and picnic areas</i>	.79	2.83	1.11	.06	-.73	.71
O4: <i>Having suitable climatic conditions for life</i>	.56	2.92	1.11	-.13	-.73	.62
O5: <i>Having adequate water resources (such as rivers, streams, dams and lakes)</i>	.66	2.61	1.11	.18	-.72	.63
Authentic Outdoor Place Experience (Eigenvalue: 1.88; Explained Variance: %5.4)						
O13: <i>Evoke the feeling that they bear traces of celestial religions of historical sites</i>	.69	2.78	1.14	.10	-.79	.71
O14: <i>Giving the impression of being home to civilizations of historical sites</i>	.87	3.01	1.16	-.13	-.77	.77
O15: <i>Providing a sense of authenticity of unspoiled outdoor areas</i>	.75	2.86	1.17	.02	-.84	.73
O16: <i>Evoke a sense of having a deep-rooted past of historical sites</i>	.84	3.01	1.17	-.10	-.82	.77
Social Outdoor Place Experience (Eigenvalue: 1.37; Explained Variance: %3.9)						
O7: <i>Having certain outdoor spaces that are known and easy to meet</i>	.45	3.20	1.08	-.20	-.52	.55
O8: <i>Spending time with relatives in some outdoor areas</i>	.73	3.19	1.04	-.35	-.37	.74
O9: <i>Making new friends in some outdoor spaces</i>	.44	2.64	1.06	.23	-.48	.55
O10: <i>Ability to walk guests in some outdoor areas</i>	.84	3.13	1.08	-.29	-.45	.75
O11: <i>Being able to go for a walk to relieve boredom</i>	.68	3.06	1.05	-.14	-.50	.67
Aesthetic Outdoor Place Experience (Eigenvalue: 1.31; Explained Variance: %3.8)						
O12: <i>The pleasure of watching crowds of people</i>	.48	2.54	1.10	.27	-.71	.52
O21: <i>Pleasure to watch of the general modern physical appearance of the city</i>	.56	2.59	1.13	.25	-.73	.69
O22: <i>Pleasing to the eye of the appearance of the city square</i>	.69	2.59	1.12	.21	-.74	.72
O23: <i>Pleasing to the eye aesthetically of urban architecture</i>	.77	2.39	1.10	.37	-.67	.73
O24: <i>Pleasure to watch of the decorations in the city</i>	.74	2.53	1.12	.31	-.72	.67
Outdoor Place Nostalgia and Social Comfort Experiences (Eigenvalue: 1.11; Explained Variance: %3.2)						
O33: <i>Reminiscence of some special past experiences</i>	.87	2.62	1.16	.26	-.80	.69
O34: <i>Reminds you of some of the places you have lived before</i>	.97	2.63	1.14	.21	-.73	.74
O35: <i>Natural/historical sites suggesting the harsh conditions experienced in the past</i>	.57	2.85	1.15	.03	-.83	.60
O36: <i>Spending undisturbed time in outdoor areas</i>	.43	2.74	1.20	.05	-.96	.65
O38: <i>Reflect a person's lifestyle of some outdoor spaces</i>	.43	2.73	1.24	.16	-.95	.66

Notes: SD: Standard Deviation; r_{mt} : Item-Total Correlation; χ^2 : Chi-Square; df: degree of freedom; p: Significance level

* indicates that it is significant at the .001 level. **Items related to outdoor places such as green, natural and historical areas were abbreviated and reported as phrases, keeping the essence of the experience.

Except for O7=.44 and O9=.45 (very good), the common variance values were above .50 (from .51 to .82) (excellent) (Kline, 2023:239). Table 9 shows the factor loadings and the characteristics of the items in the OUE scale. The factor loadings of items were >.50 (from .51 to .97), except for items O7-O9-O12-O20-O36-O38 (>.40). Item-total correlation coefficients of each item with its factor were >.60 (from .60 to .77), except for O7 (r_{mt} =.55) and O12 (r_{mt} =.52) and were quite satisfactory. The dimensions were named as “Emotional Outdoor Place Experiences (EOPE) (O17-O18-O19-O20-O25-O26-O27-O28-O29-O30-O31)”, “Outdoor Place Adequacy Experience (OPAE) (O1-O2-O3-O4-O5)”, “Authentic Outdoor Place Experience (AutoPE) (O13-O14-O15-O16)”, “Social Outdoor Place Experience (SOPE) (O7-O8-O9-O10-O11)”, “Aesthetic Outdoor Place Experience (AesOPE) (O12-O21-O22-O23-O24)” and “Outdoor Place Nostalgia and Social Comfort Experiences (OPNSCE) (O33-O34-O35-O36-O38)” considering the items they contain and the literature. The EOPE dimension consists of fantasy, escape and learning experiences such as well-being, relaxation and discovery feelings, eliciting in green, natural and historical areas. The OPAE dimension includes the natural resources in an urban area, such as green space capacity and climatic suitability. The AutoPE dimension represents past-related cultural meaning bonds, experienced in the city’s historical and natural places. The SOPE dimension encompasses social bonding and spending time in the city’s outdoor areas, with family members, friends and other residents. The AesOPE dimension indicates the visual pleasure derives from the aesthetic qualities of city’ outdoor places. Finally, the OPNSCE dimension includes items related to urban outdoor places that evoke memories of the past and provide individual social comfort. CFA analyses were conducted considering this six-factor structure. First, the fit of this measurement model with the dataset was tested using first-order CFA.

Table 10: First-Order Multifactor CFA and Reliability Analysis Results of the OUE Measurement Model

Factor	Item	Estimate	SE	β	z	p	R^2	α	ω	CR
Emotional Outdoor Place Experiences (EOPE)	O17	1.00	.000	.76			.58			
	O18	1.04	.018	.79	57.9	<.001	.62			
	O19	0.99	.017	.72	56.6	<.001	.52			
	O20	1.01	.018	.77	57.2	<.001	.59			
	O25	0.94	.017	.71	55.3	<.001	.50			
	O26	0.95	.017	.73	55.5	<.001	.53	.94	.94	.94
	O27	1.02	.018	.78	57.3	<.001	.60			
	O28	1.02	.018	.77	57.2	<.001	.60			
	O29	0.99	.017	.77	56.5	<.001	.60			
	O30	1.02	.018	.78	57.3	<.001	.61			
	O31	1.00	.018	.75	56.9	<.001	.57			
Outdoor Place Adequacy Experience (OPAE)	O1	1.00	.000	.81			.65			
	O2	0.86	.019	.71	46.0	<.001	.51			
	O3	0.88	.019	.74	46.6	<.001	.54	.86	.86	.86
	O4	0.89	.019	.74	46.8	<.001	.55			
	O5	0.84	.018	.69	45.3	<.001	.48			
Authentic Outdoor Place Experience (AutoPE)	O13	1.00	.000	.79			.62			
	O14	1.02	.019	.79	52.9	<.001	.63	.88	.88	.88
	O15	1.07	.020	.83	54.0	<.001	.68			
	O16	1.07	.020	.82	53.9	<.001	.68			
Social Outdoor Place Experience (SOPE)	O7	1.00	.000	.61			.38			
	O8	1.23	.029	.78	42.9	<.001	.61			
	O9	1.09	.027	.68	40.9	<.001	.46	.84	.85	.85
	O10	1.22	.028	.75	42.8	<.001	.56			
	O11	1.27	.029	.80	43.4	<.001	.64			
Aesthetic Outdoor Place Experience (AesOPE)	O12	1.00	.000	.69			.48			
	O21	1.16	.024	.78	48.1	<.001	.61			
	O22	1.11	.023	.75	47.2	<.001	.57	.85	.85	.86
	O23	1.06	.023	.74	46.5	<.001	.54			
	O24	1.06	.023	.72	46.4	<.001	.52			
Outdoor Place Nostalgia and Social Comfort Experiences (OPNSCE)	O33	1.00	.000	.72			.52			
	O34	1.00	.020	.73	50.1	<.001	.53			
	O35	0.92	.019	.67	48.1	<.001	.44	.85	.86	.85
	O36	1.11	.021	.77	52.4	<.001	.59			
	O38	1.16	.022	.78	53.2	<.001	.61			

Notes: Estimate: Unstandardized Beta Coefficient; SE: Standard Error; β : Standardized Beta Coefficient (Factor Load); p: Significance level; R^2 : Communality; α : Cronbach's Alpha; ω : McDonald's Omega; CR: Composite Reliability; OUE: Outdoor Urban Experiences
Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

The CFA results (Table 10) revealed that the standardized β coefficients were all above .60 and significant ($p < .001$). The R^2 values of items O5-O9-O12-O35 were $>.40$ (very good), the R^2 values of all remaining items were $>.50$ (excellent) (Kline, 2023:239). The goodness-of-fit values, $\chi^2(545)=1204$, $p < .001$; $\chi^2/df=2.2$; $CFI=.99$; $RMSEA=.05$; $SRMR=.05$, are within acceptable limits ($\chi^2/df \leq 3$ very good and $3 < \chi^2/df < 5$ good, $CFI \geq .95$, $RMSEA \leq .06$ and $SRMR \leq .08$) (Chen, 2007; Kline, 2023), the OUE measurement model built on the 35-item six-factor structure fits the data quite well. Inter-item correlation values for the residuals (almost all $<.10$) and standard error values ($<.10$) (Kline, 2023) (from .017 to .029) for parameter estimates also supported these results. Additionally, the Cronbach's α , McDonald's ω and CR values calculated for all factors were $>.70$. (Fornell and Larcker, 1981).

The convergent and discriminant validities of the OUE measurement model were also examined. Table 10 shows that the standardized β coefficients are above .60 and significant ($p < .001$), and Table 11 indicates that the other conditions required for convergent validity ($CR \geq .70$, $AVE \geq .50$ and $CR > AVE$) (Fornell and Larcker 1981; Gürbüz, 2021) are fully met. Also, Table 11 reveals that all conditions of discriminant validity ($MSV < AVE$, $ASV < AVE$, $VAVE >$ inter-factor correlation; HTMT ratio $<.90$ in similar constructs, $<.85$ in different constructs) (Gürbüz, 2021; Henseler et al, 2015) were met.

Table 11: Convergent and Discriminant Validity Results of the OUE Measurement Model

Factor	CR	AVE	MSV	ASV	VAVE	UOPE - Inter-Factors Correlation Matrix				
						EOPE	OPAE	AutoOPE	SOPE	AesOPE
EOPE	.94	.57	.50	.43	.76	-				
OPAE	.86	.55	.37	.36	.74	.60	-			
AutoOPE	.88	.65	.50	.36	.81	.70	.57	-		
SOPE	.85	.53	.43	.32	.73	.65	.57	.58	-	
AesOPE	.86	.54	.41	.31	.73	.64	.54	.51	.46	-
OPNSCE	.85	.54	.44	.35	.74	.67	.51	.61	.54	.62
UOPE Heterotrait-Monotrait (HTMT) Ratios										
Factor		EOPE	OPAE	AutoOPE	SOPE	AesOPE	OPNSCE			
EOPE		-								
OPAE		.67	-							
AutoOPE		.79	.59	-						
SOPE		.78	.68	.71	-					
AesOPE		.78	.65	.66	.63	-				
OPNSCE		.78	.60	.69	.69	.75	-			

Notes: CR: Composite Reliability; AVE: Average Variance Extracted; MSV: Maximum Squared Variance; ASV: Average Shared Square Variance
EOPE: Emotional Outdoor Experiences; OPAE: Outdoor Place Adequacy Experience; AutoOPE: Authentic Outdoor Experience; SOPE: Social Outdoor Experience; AesOPE: Aesthetic Outdoor Experience; OPNSCE: Outdoor Nostalgia and Social Comfort Experiences; OUE: Outdoor Urban Experiences

A second-order CFA was also conducted using the OUE measurement model for the same purpose. Six factors (EOPE-OPAE-AutoOPE-SOPE-AesOPE-OPNSCE) represented by 35 observed variables were defined by linking to the OUE latent variable.

Table 12: Second-Order CFA Results for the OUE Measurement Model

Second-Order Structure	First-Order Structures	VIF	Estimate	SE	β	z	p
Outdoor Urban Experiences (OUE)	EOPE	1.82	1.00	.000	.93		
	OPAE	2.22	0.85	.017	.74	49.3	$<.001$
	AutoOPE	2.26	0.92	.018	.83	50.8	$<.001$
	SOPE	3.56	0.68	.016	.83	43.3	$<.001$
	AesOPE	2.27	0.79	.017	.83	47.1	$<.001$
	OPNSCE	2.29	0.88	.018	.85	49.6	$<.001$

Notes: Estimate: Unstandardized Beta Coefficient; SE: Standard Error; β : Standardized Beta Coefficient (Factor Load); p : Significance level
EOPE: Emotional Outdoor Experiences; OPAE: Outdoor Place Adequacy Experience; AutoOPE: Authentic Outdoor Experience; SOPE: Social Outdoor Experience; AesOPE: Aesthetic Outdoor Experience; OPNSCE: Outdoor Nostalgia and Social Comfort Experiences; OUE: Outdoor Urban Experiences
Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

All VIF values (Table 12) were less than 5.0 (Hair et al., 2019; Kline, 2023), indicating the absence of multicollinearity between dimensions. This supports the formative approach to constructing the second-order OUE measurement model. The standardized β coefficients are all above .65, significant ($p < .001$), and relatively strong. The goodness-of-fit values [$\chi^2(449)=967$, $p < .001$; $\chi^2/df=2.1$; $CFI=.99$; $RMSEA=.05$; $SRMR=.04$] are within acceptable limits ($\chi^2/df \leq 3$ very good and $3 < \chi^2/df < 5$ good, $CFI \geq .95$,

$RMSEA \leq .06$, and $SRMR \leq .08$) (Chen, 2007; Kline, 2023), and the second-order OUE measurement model also fits the data quite well. Inter-item correlation values for the residuals (almost all $< .10$) and standard error values ($< .10$) (Kline, 2023) (from .016 to .018) for parameter estimates also supported these results.

For the same purpose, the measurement invariance of the OUE scale was tested by using the first-order multifactor CFA model as the base model. Sequential multi-group CFAs were conducted by repeating the same process with the gender, age, marital status, and child ownership variables. Firstly, the OUE measurement model was tested for configural invariance. The standardized β coefficients of all items on their respective factors were above .50 (from .56 to .88) and significant ($p < .001$). Table 13 shows, according to the acceptable criteria ($\chi^2/df \leq 3$ very good and $3 < \chi^2/df < 5$ good, $CFI \geq .95$, $TLI \geq .95$, $RMSEA \leq .06$ and $SRMR \leq .08$) (Kline, 2023), the basic CFA model for these group variables fit the data quite well and configural invariance was provided. Inter-item correlation values for the residuals (most of them $< .10$) also supported these results.

Table 13: OUE CFA Baseline Model Goodness of Fit Values by Groups

Group		χ^2	df	CFI	TLI	RMSEA	SRMR
Gender	Female	874.1 ^a	545	.993	.992	.047	.056
	Male	690.9 ^b	545	.997	.997	.033	.050
Age	18-30	807.9 ^c	545	.993	.993	.044	.053
	30+	712.8 ^d	545	.997	.996	.034	.052
Marital Status	Single	744.1 ^e	545	.996	.995	.037	.050
	Married	784.2 ^f	545	.995	.995	.042	.056
Child Ownership	None	868.3 ^g	545	.994	.993	.044	.050
	Present	650.5 ^h	545	.997	.997	.030	.057

Notes: χ^2 : Chi-Square; df : Degree of freedom; CFI: Comparative Fit Index; TLI: Tucker-Lewis Index; SRMR: Standardized-Root Mean Square Residual; RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation

^a($n=269$), $\chi^2 / df = 1.60$; ^b($n=253$), $\chi^2 / df = 1.27$; ^c($n=248$), $\chi^2 / df = 1.48$; ^d($n=271$), $\chi^2 / df = 1.31$; ^e($n=270$), $\chi^2 / df = 1.36$; ^f($n=251$), $\chi^2 / df = 1.44$; ^g($n=309$), $\chi^2 / df = 1.59$; ^h($n=215$), $\chi^2 / df = 1.19$

Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

Table 14: OUE Measurement Model Invariance Test Results

Group	Model	χ^2	df	$\Delta\chi^2$	CFI	ΔCFI	RMSEA	$\Delta RMSEA$	SRMR	$\Delta SRMR$
Gender (Female – Male)	0	1565	1090		.995		.041		.053	
	1	1879.5	1119	314.5	.992	-.003	.051	.010	.058	.005
	2	1897.3	1148	17.8	.992	.000	.050	-.001	.059	.001
	3	1929.1	1183	31.8	.992	.000	.049	-.001	.059	.000
Age (18-30 – 30+)	0	1520.7	1090		.995		.039		.053	
	1	1752.9	1119	232.2	.993	-.002	.047	.008	.057	.004
	2	1787.5	1148	34.6	.993	.000	.046	-.001	.057	.000
	3	1921.6	1183	134.1	.992	-.001	.049	.003	.060	.003
Marital Status (Single – Married)	0	1528.3	1090		.995		.039		.053	
	1	1906.7	1119	378.4	.992	-.003	.052	.013	.059	.006
	2	1939.6	1148	32.6	.991	-.001	.052	.000	.059	.000
	3	2018.1	1183	78.5	.991	.000	.052	.000	.061	.002
Child Ownership (None – Present)	0	1518.8	1090		.995		.039		.053	
	1	1794.7	1119	275.9	.993	-.002	.048	.009	.057	.004
	2	1824.1	1148	29.4	.993	.000	.047	-.001	.058	.001
	3	1921.5	1183	97.4	.992	-.001	.049	.002	.060	.002

Notes: Model 0: Configural invariance (estimated without any constrained parameters); Model 1: Weak (metric) invariance (estimated with factor loadings constrained to be fixed, other parameters unconstrained); Model 2: Strong (scalar) invariance (estimated with factor loadings and item constants constrained to be fixed, other parameters unconstrained); Model 3: Strict invariance (estimated with factor loadings, item constants and error variances constrained to be fixed)

Model Comparisons: Model 1-Model 0, Model 2-Model 1 and Model 3-Model 2

χ^2 : Chi-Square; df : Degree of freedom; Δ : The delta (difference) between a model and the previous model; CFI: Comparative Fit Index; RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation; SRMR: Standardized-Root Mean Square Residual

Parameters are estimated using the ULS (Unweighted Least Squares) approach.

Table 14 indicates that the goodness-of-fit criteria ($\Delta CFI \leq -.005$; $\Delta RMSEA \leq .010$; $\Delta SRMR \leq .020$) (Chen, 2007; Kline, 2023) were met for each group variable, except for a $\Delta RMSEA$ value at the limit (.013), belongs to the weak invariance level of the marital status variable. These results suggest that the

OUE measurement model has relatively configural, weak, strong and strict invariance properties for these group variables.

4. Discussion and Conclusion

This study had two aims: to create a theoretical model reflecting citizens' daily life experiences in Aksaray related to various touchpoints with the urbanscape; and to develop valid and reliable scales for measuring citizens' urbanscape experiences based on the model's findings. Qualitative research phase, revealed that citizens interacted with the urbanscape at two main touchpoints (indoor and outdoor places) and had a variety of experiences. The qualitative findings also indicated that the experiences were interconnected and that the number and variety of the city's these places enriched the experiences. For city's indoor places, participants emphasized emotional interaction experiences such as socialization, entertainment, symbolism, learning, escapism, fantasy, aesthetics, social comfort, and nostalgia, based on their frequency of occurrence. Regarding the city's outdoor places, participants highlighted emotional interaction experiences such as socialization, authenticity, aesthetics, escapism, fantasy, learning, entertainment, nostalgia, and social comfort, based on their frequency of occurrence. Participants also underlined as a rational experience, the quantitative adequacy of the city's indoor and outdoor places. These experiences align with the theoretical perspective of service experience (Bueno et al., 2019; Heinonen and Lipkin, 2023; Silva et al., 2021). Both indoor and outdoor urban experiences are embedded in everyday life world (Becker and Jaakkola, 2020), and largely shaped by individual and collective meaning-making (Jain et al., 2017). This meaning-making was based on interactions with people in the place, especially citizen-citizen interactions with the immediate environment and other residents, and the physical environment. These places were socially co-created (Lipkin, 2016; Prahalad and Ramaswamy, 2004) and included also all stimuli and interactions beyond the control of place planners.

The IUE and OUE scales were constructed based on the qualitative findings, and their validity and reliability were tested through two sequential quantitative studies. The EFA and CFA results supported the validity and reliability of the IUE scale and its four-factor measurement model. The IUE scale satisfactorily explained 63.5% of the variance. IPNE dimension made the highest contribution with 47.2% variance, followed by IPSSE with 6.9%, IPAE with 5.1% and IPEE with 4.3%. The IUE scale with the four-factor measurement model produced satisfactory fit indices with both first-order and second-order CFA and had satisfactory reliability coefficients with acceptable convergent and discriminant validity. Therefore, it can be said that this scale enables the evaluation of citizen IUEs. In the final scale consisting of 34 items and five-category Likert-type response options (*1.Strongly Disagree, 2.Disagree, 3.Partially Agree, 4.Agree, 5.Strongly Agree*), IPAE was represented by 7 items (*I1-I2-I3-I4-I5-I6-I7*), IPSSE by 9 items (*I9-I10-I11-I12-I13-I14-I16-I17-I18*), IPEE by 13 items (*I19-I20-I21-I22-I23-I24-I25-I26-I27-I28-I29-I30-I31*) and IPNE by 5 items (*I32-I33-I34-I35-I36*). The second-order multifactor CFA results indicated that the analyses could also be conducted on the total IUE score. The higher the score on the scale, the more positive the experience of the city's indoor places.

The IUE findings are consistent with previous studies. Tran et al. (2020) determined that cafes are a social interaction place and that interactions with actors in this setting enrich visitors' experience quality. Ponnamm and Balaji (2014) found that customers go to restaurants not only to eat, but also to have a pleasant and fun time with family or friends, develop social ties, and interact with the opposite sex. Uygun (2016), explored young people's shopping mall experiences, revealed that along with socialization experiences such as spending time with friends, making new friends, and interacting with other consumers, symbolic experiences are experienced, the essence of which is the appeal of peer group or similar social status. In the same study, participants also stated that they experienced social comfort with the experience of escape such as relieving boredom, distraction and stress relief, and being able to move freely. Lin (2016) examined how consumers evaluate service areas regarding aesthetics, and found that the hotel lobbies' design provides visual satisfaction and pleasure. Hamilton and Wagner (2014), in a small business offering afternoon tea service, revealed

that the way the product is prepared, the ritual elements in the tea presentation, and the aesthetic appearance of the place evoke childhood memories in consumers, resulting in an emotionally powerful nostalgia experience.

The EFA and CFA results also supported the validity and reliability of the OUE scale and its six-factor measurement model. The OUE scale satisfactorily explained 71% of the variance. The EOPE dimension provided the highest contribution with 49.2% variance, followed by OPAE with 5.5%, AutoPE with 5.4%, SOPE with 3.9%, AesOPE with 3.8% and OPNSCE with 3.2%. The OUE scale with the six-factor measurement model produced satisfactory fit indices with both first-order and second-order CFA and had satisfactory reliability coefficients with acceptable convergent and discriminant validity. So, it can be said that this scale enables the assessment of citizen OUEs. In the final scale consisting of 35 items and five-category Likert-type response options, OPAE was represented by 5 items (O1-O2-O3-O4-O5), SOPE by 5 items (O7-O8-O9-O10-O11), AutoPE by 4 items (O13-O14-O15-O16), EOPE by 11 items (O17-O18-O19-O20-O25-O26-O27-O28-O29-O30-O31), AesOPE by 5 items (O12-O21-O22-O23-O24) and OPNSCE by 5 items (O33-O34-O35-O36-O38). The second-order multifactor CFA results suggested that the analyses could also be conducted on the total OUE score. The higher the score on the scale, the more positive the experience of the city's outdoor places.

The OUE findings are also consistent with previous studies. Due to work pressure, urban noise and other stress factors, citizens generally prefer to relax in urban outdoor spaces. The desire for escape and fantasy experiences, such as watching the scenery, contact with nature, avoiding the crowd attracts citizens to outdoor places such as parks, natural or green areas (Hartig et al., 2003:109). In Fadamiro and Adediji's (2014) study, participants stated that experienced relaxation, revitalization and unwinding by relieving stress in outdoor places such as parks and gardens, emphasizing the escape and fantasy experiences. Also, outdoor places encourage social interactions, and strengthen social ties (Zhou and Rana, 2012:175). Čepić et al. (2024) found that residents improve their social relationships with family members, friends, neighbors or acquaintances through interactions in urban gardens. Peters (2010) determined that citizens visit parks for fun and relaxation with family or friends, and that most visitors focus on their own groups and activities without disturbing others. This study also revealed that visitors feel more comfortable and enjoyable when interacting with people from their own ethnic background. Parks and green spaces are also very important as pleasant visual elements (Gowda et al., 2008:270). Some research results (Jim and Chen, 2006; Zhou and Rana, 2012) indicated that outdoor places, especially green spaces, provided citizens with great aesthetic pleasure by decorating cityscape. Rishbeth and Finney (2006), studied on the immigrants' experiences towards urban green spaces, found that visited by reminded them of places they knew in the past, memories and even their own country, and thus aroused nostalgic feelings in them.

Consequently, the theoretical model of urbanscape experience developed in the qualitative phase was tested and validated through the scales constructed. The measurement models in the quantitative phase largely matched the theoretical model in the qualitative phase. Additionally, the IUE and OUE scales and the measurement models met measurement invariance levels for gender, age, marital status, and child ownership group variables. This indicates that these scales and measurement models can be generalized to the Aksaray sample for these personal characteristics and used to examine group differences.

This study is expected to contribute significantly to existing literature and practice. In study, new scales were developed to measure experiences in an urbanscape. The scales within this scope are almost the beginning in the literature. The study will enable the measurement of citizens' urban experiences, considering Türkiye' cultural differences. In-depth qualitative research also contributed to the development of scales reflecting the participants' views and allowing their voices to be heard. These scales can be used to future studies and help practitioners' decision-making, especially in the Türkiye context. This study offers a holistic perspective to the literature on the subject by treating urbanscape as a servicescape or experiencescape. Additionally, given the intensity of studies focusing on the physical and functional qualities of cities, this study contributed to the literature by

highlighting emotional experiences in urbanscapes. From a managerial perspective, the study's results can be an important resource for urban decision-makers to create citizen-oriented urban planning and strategy by raising awareness of citizens' experiences. Experience-oriented strategies, based on the wants and needs of citizens will ensure the retention of citizens, and also transform the city into an attraction center for investors, skilled labor and tourists. The transformation of a city into an "experience city" is now key for its success.

This preliminary study is limited to a certain period and only to Aksaray, a medium-sized city. Therefore, replicating this research in other cities, especially metropolitan, may reveal valuable comparative results. In study, two main touchpoints regarding urbanscape were identified. Future studies can focus on a single touchpoint, map the citizen journey in detail and identify satisfaction points. Using the scales developed in study, future research could examine the role of citizens' urbanscape experiences in developing key attitudes toward the city, such as urban satisfaction, attachment, and life satisfaction. Studies can also be conducted that aim to construct new theories of social urbanscapes and develop culture-specific scales from a social servicescape theoretical perspective. Furthermore, the urbanscape experiences of different groups such as children, the elderly, and the disabled can be examined detailed studies.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest: The authors declare that there are no conflicts of interest between themselves and/or any third parties or institutions regarding this work.

Ethics Committee Approval: This study was approved by the Aksaray University Ethics Committee for Human Research, under reference number 2016-56, on 23.12.2016.

Financial Support: The authors received no financial support for this research.

REFERENCES

- Antchak, V. (2018). City rhythms and events. *Annals of Tourism Research*, 68, 52–54.
- Bahr, S. (2024). The relationship between urban greenery, mixed land use and life satisfaction: An examination using remote sensing data and deep learning. *Landscape and Urban Planning*, 251, 1-14.
- Bandalos, D. (2018). *Measurement theory and applications for the social sciences*. New York: The Guilford Press.
- Becker, L. and Jaakkola, E. (2020). Customer experience: Fundamental premises and implications for research. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48, 630-648.
- Bhattacharjee, A. and Mogilner, C. (2014). Happiness from ordinary and extraordinary experiences. *Journal of Consumer Research*, 41, 1-17.
- Bitner, M. (1992). Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees. *Journal of Marketing*, 56(2), 57-71.
- Bueno, E.V., Beauchamp Weber, T.B., Bomfim, E.L. and Kato, H.T. (2019). Measuring customer experience in service: A systematic review. *Service Industries Journal*, 39(11-12), 779-798.
- Büyükoztürk, Ş. (2017). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem.
- Čepić, S., Tomićević-Dubljević, J. and Pálsdóttir, A. M. (2024). Unveiling human-nature interaction: Qualitative exploration of perceived benefits of urban gardening. *Health & Place*, 88, 103276.
- Chen, F. (2007). Sensitivity of goodness of fit indexes to lack of measurement invariance. *Structural Equation Modeling*, 14(3), 464-504.
- Corbin, J. and Strauss, A. (2015). *Basics of qualitative research (4th. ed.)*. Thousand Oaks, CA: Sage Publishing.

- Creswell, J.W. and Plano-Clark, V.L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. CA: SAGE.
- DeVellis, R. (2017). *Scale development: Theory and applications*. Thousand Oaks.: Sage Publications.
- Dimitrov, D. (2010). Testing for factorial invariance in the context of construct validation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 43(2), 121-149.
- Edwards, D.C., Griffin, T., Hayllar, B.R., Dickson, T. and Schweinsberg, S.C. (2009). *Understanding tourism experiences and behaviour in cities: An Australian case study*. CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd.
- Fadamiro, J. and Adediji, A. (2014). Recreational experiences in parks and gardens, Ibadan, Nigeria. *Journal of Place Management and Development*, 7(1), 5-26.
- Fornell, C. and Larcker, D. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gallucci, M. and Jentschke, S. (2021). *Semli: Jamovi SEM Analysis. Computer software*. <https://semli.github.io>.
- Gentile, C., Spiller, N. and Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience. *European Management Journal*, 25(5), 395-410.
- Godefroit-Winkel, D., Schill, M., Longo, C. and Chour, M. (2021). Building city identities: A consumer perspective. *Markets, Globalization & Development Review*, 5(2), 1-31.
- Gowda, K., Sridhara, M.V. and Rajan, S. (2008). Planning and management of parks and green areas: The case of Bangalore metropolitan area. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 19(3), 270-282.
- Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, J., Black, W., Babin, B. and Anderson, R. (2019). *Multivariate data analysis*. England: Pearson Prentice.
- Hamilton, K. and A. Wagner, B.A. (2014). Commercialised nostalgia: Staging consumer experiences in small businesses. *European Journal of Marketing*, 48(5/6), 813-832.
- Hartig, T., Evans, G.W., Jamner, L.D., Davis, D.S. and Gärling, T. (2003). Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology*, 23(2), 109-123.
- He, X., Zhou, Y., Yuan, X. and Zhu, M. (2024). The coordination relationship between urban development and urban life satisfaction in Chinese cities-An empirical analysis based on multi-source data. *Cities*, 150, 1-13.
- Heinonen, K. and Lipkin, M. (2023). Ordinary customer experience: Conceptualization, characterization, and implications. *Psychology & Marketing*, 40, 1720-1736.
- Heinonen, K. and Strandvik, T. (2015). Customer-dominant logic: Foundations and implications. *Journal of Services Marketing*, 29(6/7), 472-484.
- Henseler, J., Ringle, C. and Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Henshaw, V., Medway, D., Warnaby, G. and Perkins, C. (2016). Marketing the 'city of smells'. *Marketing Theory*, 16(2), 153-170.
- Hosany, S., Sthapit, E. and Björk, P. (2022). Memorable tourism experience: A review and research agenda. *Psychology & Marketing*, 39(8), 1467-1486.
- Huang, S. (2024). The impact of ski servicescape on tourist loyalty: Evidence from Chinese market. *Current Issues In Tourism*, 28(2), 220-239.
- Hwang, J. and Seo, S. (2016). A critical review of research on customer experience management: Theoretical, methodological and cultural perspectives. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(10), 2218-2246.
- Insch, A. (2010). Managing residents' satisfaction with city life: Application of importance-satisfaction analysis. *Journal of Town & City Management*, 1(2), 164-174.
- Insch, A. and Sun, B. (2013). University students' needs and satisfaction with their host city. *Journal of Place Management and Development*, 6(3), 178-171.

- Jacobs, A. and Appleyard, D. (1987). Toward an urban design manifesto. *Journal of the American Planning Association*, 53(1), 112-120.
- Jain, R., Aagja, J. and Bagdare, S. (2017). Customer experience—a review and research agenda. *Journal of Service Theory and Practice*, 27(3), 642-662.
- Jayne, M. (2006). *Cities and consumption*. New York: Routledge.
- Jim, C.Y. and Chen, W.Y. (2006). Perception and attitude of residents toward urban green spaces in Guangzhou (China). *Environmental Management*, 38(3), 338-49.
- Kandampully, J., Zhang, T. and Jaakkola, E. (2018). Customer experience management in hospitality: A literature synthesis, new understanding and research agenda. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1), 21-56.
- Kılıç, A. (2022). *Ölçek Geliştirme Sürecinde Açıklayıcı Faktör Analizi*. M. Acar Güvendir and Y. Özer Özkan (Eds), in *Tüm Yönleriyle Ölçek Geliştirme Süreci* (pp.69-125), Ankara: Pegem Akademi.
- Kline, R. (2023). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Koçak-Güngör, M. and Terzi, F. (2024). Residential satisfaction and quality of urban life: Examining diverse housing environments. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 18(1), 58-80.
- Küçükergin, K.G. and Uygur, S.M. (2019). Are emotions contagious? Developing a destination social servicescape model. *Journal of Destination Marketing & Management*, 14 (2019), 1-10.
- Lilius, J. (2019). *Reclaiming cities as spaces of middle class parenthood*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Lin, I.Y. (2016). Effects of visual servicescape aesthetics comprehension and appreciation on consumer experience. *Journal of Services Marketing*, 30(7), 692-712.
- Lipkin, M. (2016). Customer experience formation in today's service landscape. *Journal of Service Management*, 27(5), 678-703.
- Lorenzo-Seva, U. and Ferrando, P.J. (2021). *Factor analysis*. <https://psico.fcep.urv.cat/utilitats/factor/>
- Luo, J., Wong, I.A., King, B., Liu, M.T. and Huang, GQ (2019). Co-creation and co-destruction of service quality through customer to-customer interactions: Why prior experience matters. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(3), 1309-1329.
- Metwally, E. and Samir, E. (2024). Assessing citizen satisfaction indicators for urban public services to enhance quality of life in Sharm el-Sheikh. *Ain Shams Engineering Journal*, 15, 1-17.
- Meyer, C. and Schwager, A. (2007). Understanding customer experience. *Harvard Business Review*, 85, 116-126.
- Minaei, A., Heydari Chianeh, R. and Ghorbani, R. (2020). Analysis of the components of memorable experiences on urban sustainability and competitiveness of tourism destinations case study: Ardabil City. *Urban Tourism*, 7(2), 143-155.
- Mishra, M. (2025). A holistic review of customer experience research: Topic modelling using BERTopic. *Marketing Intelligence & Planning*, 43(4), 802-820.
- Mossberg, L. (2007). A marketing approach to the tourist experience. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 7(1), 59-74.
- Paulauskaite, D., Powell, R., Coca-Stefaniak, J.A. and Morrison, A.M. (2017). Living like a local: Authentic tourism experiences and the sharing economy. *International Journal of Tourism Research*, 19(6), 619-628.
- Pecoraro, M. and Uusitalo, O. (2014). Exploring the everyday retail experience: The discourses of style and design. *Journal of Consumer Behaviour*, 13(6), 429-441.
- Peters, K. (2010). Being together in urban parks: Connecting public space, leisure, and diversity. *Leisure Sciences*, 32(5), 418-433.
- Pine, B.J. and Gilmore, J.H. (1999). *The Experience economy: Work is theatre and every business a stage*. Boston: Harvard Business School Press, MA.

- Pizam, A. and Tasci, A. (2019). Experienscape: expanding the concept of servicescape with a multi-stakeholder and multi-disciplinary approach. *International Journal of Hospitality Management*, 76, 25-37.
- Ponnam, A. and Balaji, M.S. (2014). Matching visitation-motives and restaurant attributes in casual dining restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 37, 47-57.
- Prahalad, C.K. and Ramaswamy, V. (2004). Co-creating unique value with customers. *Strategy & Leadership*, 32(3), 4-9.
- Rahimian, S., Zanjani, M.S., Manian, A. and Esfidani, M.R. (2021). A framework of customer experience management for hotel industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(5), 1413-1436.
- Rishbeth, C. and Finney, N. (2006). Novelty and nostalgia in urban greenspace: Refugee perspectives. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 97(3), 281-295.
- Rodrigues, C., Skinner, H., Dennis, C. and Melewar, T.C. (2020). Towards a theoretical framework on sensorial place brand identity. *Journal of Place Management and Development*, 13(3), 273-295.
- Roederer, C. and Revat, R. (2019). Experiential staging in the urban space: Video mapping of places and non-places. *International Journal of Arts Management*, 21(2), 15-26.
- Rosenbaum, M. and Massiah, C. (2011). An expanded servicescape perspective. *Journal of Service Management*, 22(4), 471-490.
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1-36.
- Samuel-Saragih, H. (2023). Navigating the postpandemic theme park experience: An experiencescape perspective. *Consumer Behavior in Tourism and Hospitality*, 18(4), 551-562.
- Saraniemi, S. and Kylänen, M. (2010). Problematizing the concept of tourism destination: An analysis of different theoretical approaches. *Journal of Travel Research*, 1-11.
- Seyfi, S., Hall, C.M. and Rasoolimanesh, S.M. (2020). Exploring memorable cultural tourism experiences. *Journal of Heritage Tourism*, 15(3), 341-357.
- Shang, W., Qiao, G. and Chen, N. (2020). Tourist experience of slow tourism: From authenticity to place attachment—a mixed-method study based on the case of slow city in China. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(2), 170-188.
- Silva, J.H.O., Mendes, G.H.S., Miguel, P.A.C., Amorim, M. and Teixeira, J.G. (2021). Customer experience research: Intellectual structure and future research opportunities. *Journal of Service Theory and Practice*, 31(6), 893-931.
- Skandalis, A. (2023). Towards an experiential identity of place: The case of Manchester's Craft and Design Centre. *Journal of Place Management and Development*, 16(4), 525-540.
- Tabachnick, B. and Fidell, L. (2012). *Using multivariate statistics*. New York: Pearson.
- Taecharungroj, V. and Stoica, I. (2024). Assessing place experiences in Luton and Darlington on Twitter with topic modelling and AI-generated lexicons. *Journal of Place Management and Development*, 17(1), 49-73.
- Tran, Q.X., Dang, M.V. and Tournois, N. (2020). The role of servicescape and social interaction toward customer service experience in coffee stores. The case of Vietnam. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 14(4), 619-637.
- URL-1, <https://ourworldindata.org/urbanization> (Access Data: 15.02.2025).
- URL-2, <https://data.tuik.gov.tr> (Access Data: 18.02.2025).
- Uygun, M. (2016). Tüketicilerin alışveriş merkezi deneyimlerinin üçüncü mekân kuramı çerçevesinde incelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 122-143.
- Uygun, M., Güner, E. and Kılıç, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin kent tatmini ve bağlılık duygularının gelişiminde kent deneyimlerinin rolü. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 129-152.

- Watkins, M. (2021). *A step-by-step guide to exploratory factor analysis with SPSS*. New York: Routledge.
- White, J., Hickie, J., Orr, A., Jackson, C. and Richardson, R. (2023). The experience economy in UK city centres: A multidimensional and interconnected response to the 'death of the high street'? *Urban Studies*, 60(10), 1833-1852.
- Wickens, E. (2017). The consumption of cultural experiences in city tourism. *Tourism and Hospitality Research*, 17(3), 264-271.
- Worthington, R. and Whittaker, T. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806-838.
- Zenker, S. and Beckman, S. (2013). My Place is not your place-different place brand knowledge by different target groups. *Journal of Place Management and Development*, 6(1), 6-17.
- Zhou, X. and Rana, M.P. (2012). Social benefits of urban green space: A conceptual framework of valuation and accessibility measurements. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 23(2), 173-189.
- Zhou, Y. (2019). A mixed methods model of scale development and validation analysis. *Measurement: Interdisciplinary Research and Perspectives*, 17(1), 38-47.
- Zmyslony, P. and Wędrawicz, K. (2019). Cities in the experience economy: The rise and the future of urban leisure formats. *Journal of Tourism Futures*, 5(2), 185-192.

Governance Challenges in Implementing Hospital Disaster Resilience Strategies: A Delphi-DEMATEL Study.

Hastane Afet Dayanıklılığı Stratejilerinin Uygulanmasında Yönetişim Zorlukları: Bir Delphi- DEMATEL Çalışması

Ersin KOCAMAN¹

ABSTRACT

The level of resilience of hospitals to disasters has become an increasingly important issue at the urban scale with the increase in climate change and human-induced risks. This study was conducted to identify the fundamental governance problems that hinder the implementation of hospital disaster resilience strategies and to reveal the structural relationships of these problems. In the first phase of the study, the Delphi method was applied with a group of 12 experts; as a result of the content analysis, 23 governance problems were identified and these problems were classified into 7 thematic areas. In the second stage, the DEMATEL method was used with the participation of 11 experts to examine the cause-effect connections between the themes in question. The findings show that the themes "Operational Preparedness and Implementation Deficiencies (OPID)" (1.50), "Communication, Information Management and Disinformation (CIMD)" (1.47) and "Institutional Coordination and Role Ambiguity (ICRA)" (1.42) have the highest centrality value. This situation reveals that these factors are the most affected and most important elements in the system. The strongest themes in terms of causality were determined as "Strategic Governance and Leadership (SGL)" (+0.29), "ICRA" (+0.10) and "Resource and Infrastructure Deficiencies (RID)" (+0.10). These themes represent the causal dimension of the system and constitute priority areas for strategic interventions. On the other hand, "Psychosocial Support and Employee Resilience (PSER)" (-0.25), "OPID" (-0.15) and "Data and Digital System Resilience (DDSR)" (-0.12) were identified as consequential factors. These factors are heavily influenced by other variables. Disaster risk management in hospitals needs to be integrated into strategic planning, while crisis leadership and sustainable coordination must be strengthened. To this end, improving digital infrastructure and communication systems, conducting regular drills, and developing resilience plans for potential disasters are crucial. Furthermore, establishing psychosocial support programs for healthcare personnel and implementing backup digital systems to secure the continuity of critical information flow are strongly recommended.

Keywords: Healthcare Management, Disaster Management, Healthcare Systems Resilience, Strategic Management, Multi-Criteria Decision Making

Öz

Hastanelerin afetlere karşı direnç düzeyi, iklim değişikliği ve insan kaynaklı risklerin artışıyla birlikte kent ölçeğinde giderek daha önemli bir konu haline gelmiştir. Bu çalışma, hastane afet dayanıklılığı stratejilerinin uygulanmasını güçleştiren temel yönetim sorunlarını tanımlamak ve bu sorunların yapısal ilişkilerini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın ilk aşamasında, 12 uzmandan oluşan bir grup ile Delphi yöntemi uygulanmış; içerik analizi sonucunda 23 yönetim sorunu belirlenmiş ve bu sorunlar 7 tematik alanda sınıflandırılmıştır. İkinci aşamada, söz konusu temalar arasındaki neden-sonuç bağlantılarını incelemek amacıyla 11 uzmanın katılımıyla DEMATEL yöntemi kullanılmıştır. Bulgular, "Operasyonel Hazırlık ve Uygulama Yetersizlikleri (OHUY)" (1,50), "İletişim, Bilgi Yönetimi ve Dezenformasyon (İBYD)" (1,47) ve "Kurumsal Koordinasyon ve Rol Belirsizliği (KKRB)" (1,42) temalarının en yüksek merkezilik değerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, söz konusu faktörlerin sistem içinde en fazla etkilenen ve yüksek önem düzeyine sahip unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Nedensellik açısından en güçlü temalar ise "Stratejik Yönetişim ve Liderlik (SYL)" (+0,29), "Kurumsal Koordinasyon ve Rol Belirsizliği (KKRB)" (+0,10) ve "Kaynak ve Altyapı Yetersizlikleri (KAY)" (+0,10) olarak belirlenmiştir. Bu temalar, sistemin neden boyutunu temsil etmekte ve stratejik müdahaleler açısından öncelikli alanları oluşturmaktadır. Buna karşılık, "Psikososyal Destek ve

¹ Corresponding Author: Tekirdağ Namık Kemal University, ekocaman@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3825-1548

Çalışan Dayanıklılığı (PDÇD)" (-0,25), "Operasyonel Hazırlık ve Uygulama Yetersizlikleri (OHUY)" (-0,15) ve "Veri ve Dijital Sistem Dayanıklılığı (VDSD)" (-0,12) ise sonuçsal faktörler olarak tanımlanmıştır. Bu faktörler, ağırlıklı olarak diğer değişkenlerden etkilenmektedir. Hastanelerde afet risk yönetiminin stratejik planlara entegre edilmesi, kriz liderliğinin ve sürdürülebilir koordinasyonun güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda dijital altyapının ve iletişimin geliştirilmesi, düzenli tatbikatların yapılması ve olası afetlere karşı dirençlilik planlarının oluşturulması önem arz etmektedir. Sağlık personeline yönelik psikososyal destek programlarının geliştirilmesi ve kritik bilgi akışını güvence altına alacak yedek dijital sistemlerin uygulamaya geçirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri Yönetimi, Afet Yönetimi, Sağlık Sistemleri Dayanıklılığı, Stratejik Yönetim, Çok Kriterli Karar Verme

INTRODUCTION

The increasing frequency and intensity of natural and man-made disasters pose a significant threat to the functioning of healthcare systems. Hospitals, which respond to emergencies and crises on the front lines, must remain resilient by ensuring the continuity of critical healthcare services even under extreme external conditions (Luke et al., 2023). Hospital resilience encompasses not only the physical infrastructure and technical readiness but also the ability of management structures to adapt quickly, coordinate actions, and support effective decision-making (Kruk et al., 2015; Seyghalani Talab et al., 2024; Zhong et al., 2014).

Effective governance is a critical component for implementing resilience strategies because it directly impacts the ability of hospitals, the largest healthcare facilities, to prepare for, respond to, and recover from adverse events (Ali et al., 2021; Fallah-Aliabadi et al., 2020). While the need to enhance the resilience of healthcare institutions has been increasingly emphasized in recent years within health policy plans, governance challenges remain a key obstacle to the successful implementation of these strategies (Ghanaatpisheh et al., 2019). Challenges such as institutional coordination problems, unclear response procedures, inadequate staff training, lack of intersectoral collaboration, and weak risk assessment systems undermine the effectiveness of efforts to build disaster-resilient hospitals (Azarmi et al., 2022). Clearly identifying and understanding these challenges is crucial for developing policies and practices that strengthen hospital resilience. However, studies that identify and structure the management challenges hospitals face when implementing resilience strategies are limited in the existing scientific literature. In particular, studies using multi-criteria analysis methods that examine cause-and-effect relationships between such challenges are quite limited. Using the Delphi method, which allows for systematic collection of expert opinion under conditions of uncertainty, in conjunction with the DEMATEL method, which maps the influences between variables, provides a systematic approach to the analysis of governance challenges (Mehnen et al., 2013; Ortiz-Barrios et al., 2020).

This study aims to identify the fundamental governance problems that hinder the implementation of hospital disaster resilience strategies and to reveal the structural relationships of these problems. Beyond identifying these barriers, the study also seeks to provide insights into their interrelationships and offer practical recommendations to strengthen hospitals' response and adaptation capacities in the face of disasters.

In this regard, the study adopted a mixed method approach and sought to answer the following basic research question: *What are the governance challenges that most affect the implementation of hospital disaster resilience strategies and what is the cause-effect relationship between these challenges?*

The first part of the study examines current literature on the concept of hospital resilience and key managerial and institutional issues identified in previous studies. The next section explains the research methodology, including the use of the Delphi technique to gather expert opinions and the

DEMATEL approach to analyze causal relationships among managerial factors. The subsequent sections present a detailed analysis of the results, identifying both key problem areas and their interactions. Finally, the study discusses the practical and theoretical implications of the findings, draws conclusions, and offers recommendations for managers and policymakers involved in developing resilient healthcare systems.

1. Literature Review

Disaster resilience is defined as the ability of hospitals to maintain their core functions, adapt to changing conditions and recover from crises (Fallah-Aliabadi et al., 2020; Zhong et al., 2014). This concept encompasses not only physical infrastructure but also organization, management and information systems (Azarmi et al., 2022). Studies emphasize the importance of integrating vulnerability and preparedness assessments into system planning (Ali et al., 2021; Arboleda et al., 2009).

Despite the existence of relevant strategies, hospitals in developing countries face numerous challenges, including limited financial and human resources and weak institutional coordination (Balikuddembe et al., 2019; Ghanaatpisheh et al., 2019). As Dagnino et al. (2024), argue natural disasters create a “rippled effect” on healthcare systems, disrupting supply chains and service resilience.

Effective leadership is considered one of the most important factors in increasing institutional resilience during disaster situations. Current approaches emphasize the need for adaptive and strategic management under conditions of high uncertainty (Adobor et al., 2021; Mei et al., 2024). According to Schaedler et al. (2022), crisis conditions require leaders to make rapid decisions, be flexible and coordinate resources. Lack of leadership and strategic focus, particularly in the context of humanitarian crises; have been identified as barriers to resilience by Kruk et al. (2015) and Qaddour et al. (2025). Similarly, Grote (2019) argues that resilient institutions develop internal adaptation mechanisms through the strategic role of their leaders.

Weak institutional coordination, role conflicts and fragmentated governance structures in health systems are frequently discussed in the literature as key challenges. Research shows that fragmentation in governance roles increases system vulnerability to disasters (Kocaman, 2015; Öztürk and Şeremet, 2021). Both horizontal and vertical coordination capacities are considered essential indicator of resilience (Ravaghi et al., 2018; Spicer et al., 2020). Rodríguez and Aguirre (2006) demonstrate that in the case of Hurricane Katrina, even when technical resources were available, a lack of clear governance and authority led to a failure in response efforts.

Information technologies play a critical role in ensuring situational awareness, coordination and data sharing during disaster events (Abbasi et al., 2024; Van de Walle et al., 2014). However, Li et al. (2016) and Schwertner et al. (2018) warn that implementing digital solutions without strong backup mechanisms can create new vulnerabilities. Çınar and Yıldız (2024) together with Memiş and Babaoğlu (2020) emphasize that communication breakdowns and the spread of disinformation in crisis situations weaken governance effectiveness. This underscores the need for strategic data management and cyber resilience.

Healthcare professionals experience high level of stress during disasters, leading to burnout, anxiety and reduced performance (Alexander and Klein, 2009; King and Steinmann, 2007). Supporting staff and developing organizational resilience programs are crucial elements of preparedness (Arıca et al., 2023; Luke et al., 2023). Fanelli et al. (2022) emphasize that without sufficient institutional support,

healthcare professionals are often unprepared to assume leadership roles in crisis conditions, even when they occupy formal management positions.

The use of multi-criteria analysis methods such as Delphi and DEMATEL has become increasingly common in organizational sustainability and risk assessment studies. The Delphi method facilitates expert consensus under uncertainty (Mehnen et al., 2013; Nasa et al., 2021) while DEMATEL identifies causal relationships among managerial factors (Alinezhad et al., 2019; Ortiz-Barrios et al., 2020). These methods are recognized as effective tools for strategic analysis in complex and sensitive systems.

A review of the literature reveals that hospital resilience to emergencies and disasters is a multidimensional construct encompassing administrative, infrastructural, educational and psychosocial components. Despite numerous studies, existing research often lacks a comprehensive perspective on the cause-and-effect relationships among these elements. Strategic leadership, institutional coordination and digital resilience are typically analyzed in isolation, rather than as part of an integrated management framework. This highlights the need for systematic analytical approaches, such as Delphi and DEMATEL, to identify key intervention points and design effective governance models. This study aims to fill this gap by providing a structured framework to analyzing governance challenges within the context of hospital resilience, based on expert insights and inter-factor causality.

2. Methodology

This section provides a detailed description of the research process employed in this study. The “Research Design” subheading explains the general approach to the study and the rationale for using the Delphi and DEMATEL methods. The “Research Population and Sample” subheading explains the participant selection criteria and the process of forming the expert panel. The “Data Collection Tools” subheading provides information about the tools used to collect expert opinions. Finally, the “Data Analysis” subheading covers the processing and interpretation of the obtained information, including the creation of matrices and the calculation of causal relationships.

2.1 Research Design

The study used a mixed-methods (qualitative → quantitative) research design integrating Delphi and DEMATEL approaches to systematically identify the governance challenges encountered in the implementation of hospital disaster resilience strategies and to reveal the structural relationships of these challenges. The study employed an exploratory sequential design, a type of mixed-methods design (Subedi, 2016; Wang et al., 2023). In the first stage, a baseline of challenges identified by participants was established using the Delphi method (Nasa et al., 2021); in the second stage, the causal relationships between these challenges were identified using DEMATEL analysis (Alinezhad et al., 2019). This approach allows for both qualitative and quantitative exploration and analysis of the topic.

2.2 Research Population and Sample

The target population of the study consisted of academics and professional hospital administrators specializing in disaster management, healthcare management, or hospital administration.

The Delphi method generally requires 10-30 participants, but 5-10 participants are sufficient for specific topics (Nasa et al., 2021); whereas the DEMATEL method generally requires 5-15 participants, but 3-5 participants are sufficient for specific topics (Alinezhad et al., 2019). This study, which used a purposive sampling method, comprised a total of 12 experts: 6 academics specializing

in disaster management, healthcare management, or hospital administration, and 6 professional hospital administrators (Rai and Thapa, 2015). While all 12 experts participated in the Delphi method, 11 experts participated in the DEMATEL method because one expert chose not want to participate. Basic information about the experts participating in the study is presented in Table 1.

Table 1. Characteristics of Participating Experts

Participant	Position	Area of Expertise	Professional Experience
Participant 1	Academician	Health Management	12 Years
Participant 2		Health Management	10 Years
Participant 3		Health Management	15 Years
Participant 4		Emergency Aid and Disaster Management	8 Years
Participant 5		Emergency Aid and Disaster Management	16 Years
Participant 6	Hospital Administrator	Deputy Chief Physician (Hospital Emergency Disaster Plan Manager)	8 Years
Participant 7		Deputy Chief Physician (Hospital Emergency Disaster Plan Manager)	14 Years
Participant 8*		Hospital Manager (Hospital Emergency Disaster Plan Manager)	12 Years
Participant 9		Hospital Deputy Director (Hospital Emergency Disaster Plan Manager)	9 Years
Participant 10		Hospital Emergency Disaster Plan Manager	12 Years
Participant 11	Academician and Hospital Administrator	Health Management- Hospital Manager (Hospital Emergency Disaster Plan Manager)	22 Years
Participant 12		Health Management- Hospital Manager (Hospital Emergency Disaster Plan Manager)	24 Years

*Only participated in the Delphi method.

2.3 Data Collection Tools

The study utilized the Delphi and DEMATEL methods as data collection tools. The Delphi method involved two sequential surveys. The first survey was designed as an open-ended questionnaire to collect a list of governance challenges. The second Delphi survey was designed as a closed-ended questionnaire using a Likert scale (1-5) to assess each governance challenge. For the DEMATEL method, an expert rating matrix was used to assess the inter-pair impact of themes formed by grouping governance challenges, from 0 (no impact) to 4 (very strong impact).

2.4 Data Analysis

In the data analysis process, content analysis was used in the first stage of the Delphi method and descriptive statistical methods were used in the second stage. In the second Delphi round, the mean and standard deviation were used to assess participant consensus (Nasa et al., 2021). The analysis for the DEMATEL method was conducted by following the steps of creating a direct impact matrix, normalizing the matrix, calculating the total impact matrix, determining causality (D+R) and centrality/importance (D-R) factors, and creating a cause-and-effect diagram (Alinezhad et al., 2019). All calculation procedures and data analyses in the study were conducted using Microsoft Excel software.

3. Findings

This section presents the key findings from the Delphi and DEMATEL methods applied to identify governance challenges affecting the implementation of hospital disaster resilience strategies and to

reveal the structural relationships of these challenges. First, the findings from the expert assessments of the Delphi method, which allowed for the identification and consensus-building of key challenges, are presented. Then, the findings from the DEMATEL analysis, which established cause-and-effect relationships among the identified challenges and the determination of their relative impacts on each other, are presented.

3.1 Findings Regarding the Delphi Method

The Delphi method was implemented in two stages in this research. As part of the first Delphi round, participants were asked to respond to the question, "What governance challenges most significantly hinder the implementation of hospital disaster resilience strategies?" From these responses, 90 governance challenges were identified. This data was analyzed using content analysis, combining repetitive, overlapping, and semantically similar statements to identify 25 unique governance challenges. These challenges were then categorized and coded into thematic categories. Table 2 lists the codes, categories, descriptions, and examples of the 25 governance challenges.

Table 2. First Delphi Round Coding Results and Categories

Art. No.	Governance Challenge Article	Code	Category	Description	Sample Expression
A1	Disaster management should be integrated into institutional strategic plans.	Lack of a strategic plan	Strategic governance	Disaster plans are not integrated with institutional strategies.	"Although the plans are very detailed, they remain on paper, making them difficult to implement."
A2	In disaster situations, managers must possess sufficient crisis leadership.	Inadequate crisis leadership	Leadership and governance	During disasters, managerial reflexes and leadership are ineffective.	"Managers can't intervene in a timely manner, and public relations are not effective."
A3	Post-disaster evaluation processes should be implemented at the institutional level.	Lack of learning	Institutional evaluation	Post-event learning and institutional memory creation are lacking.	"Institutional learning and evaluation mechanisms are lacking."
A4	Compliance with legislation and procedures must be sustained during a disaster.	Legislative applicability	Administrative system	Legal frameworks can become ineffective during a disaster.	"During a disaster, decisions that violate legislation but are necessary are often made."
A5	During a disaster, internal organizational roles and responsibilities must be clearly defined.	Role ambiguity	Internal governance	When roles are unclear, teams cannot act effectively.	"Role ambiguity occurs due to the lack of up-to-date internal disaster roles."
A6	Interagency	Interagency	External	Interagency	"An effective crisis

	coordination must be effectively ensured during a disaster.	disconnection	stakeholder management	communication breaks down during a disaster.	communication mechanism has not been established with external stakeholders such as the governor's office and municipality."
A7	Disaster response teams must be identified and briefed in advance.	Uncertainty about the response team	Operational preparedness	Operational preparedness If crisis teams aren't defined, resource and infrastructure deficiencies sometimes occurs.	"The fact that the team that will respond to the incident is missing or not defined at all is a big problem."
A8	Responsible teams should be clearly defined in disaster plans.	Uncertainty in planning	Disaster management planning	If plans do not include team allocations, the division of labor will be disrupted.	"Scenario drills and awareness programs are insufficient, and plans remain inadequate."
A9	Personnel turnover should be managed in a way that does not negatively impact the functioning of disaster job descriptions.	Lack of role continuity	Human Resources	Constant personnel turnover leads to role confusion.	"Due to frequent personnel turnover, roles are unclear, creating ambiguity."
A10	During a disaster, communication and information systems must function without interruption.	Weak communication infrastructure	Technological systems	When information systems fail, crisis management is disrupted.	"There are access problems with platforms such as PTMS, coordination systems, and Disaster and Emergency Management Authority (AFAD)."
A11	Real-time access to accurate information must be provided during a disaster.	Delayed access to information	Information management	Accurate and rapid information flow cannot be ensured during a crisis.	"Lack of real-time access leads to information pollution."
A12	Information sharing with other institutions must be effectively ensured during a disaster.	Lack of information between sharing institutions	Institutional communication	Information sharing with external stakeholders remains weak.	"Coordination with stakeholders such as the municipality is lacking, and

	disaster.				communication is problematic."
A13	Preventive communication strategies should be implemented to combat disinformation.	Disinformation Risk	Crisis Communication	Misleading information can influence public and employees.	"Measures against disinformation are insufficient or nonexistent."
A14	Risk analyses must be conducted clearly and kept up-to-date before a disaster.	Lack of up-to-date information	Risk management	Possible disaster risks may not be clearly defined.	"Risks are not clearly defined in advance, and preparation is inadequate."
A15	Regular drills should be conducted for disaster response processes.	Lack of drills	Operational Preparation	Lack of practical disaster preparation weakens the actual response.	"Because realistic evacuation drills are not conducted, plans remain on paper."
A16	Personnel should be regularly trained in disaster management.	Inadequate training	Institutional capacity building	Personnel may be unequipped for disaster response.	"Continuing disaster-related training programs are inadequate."
A17	Operational procedures must be clearly understood during a disaster.	Procedural uncertainty	Crisis management system	Personnel do not know which steps to follow.	"Incident-specific procedures are missing or not prepared at all."
A18	Adequate budget and resources must be allocated for disaster management.	Lack of financial resources	Resource management	Disaster-specific resource planning is not implemented.	"Financial resources allocated to disaster management are uncertain or insufficient."
A19	The institution's physical infrastructure must be resilient to disasters.	Infrastructure Vulnerability	Structural Durability	Physical spaces and systems may be inadequate.	"Coordination is weakened due to infrastructure problems."
A20	Post-disaster logistics, shelter, and transportation support must be adequate.	Logistics inadequacy	Operational support	Transportation, shelter, and material supplies may be delayed during an emergency.	"Aid is delayed due to road damage."
A21	Psychosocial support should be provided to employees during a disaster.	Lack of psychosocial support	Employee resilience	Employees may experience burnout during a disaster.	"Employees in a disaster zone are both responders and victims."
A22	Measures should	Burnout	Human	Post-crisis	"There is no

	be taken to Management prevent staff burnout after a disaster.	Resources Management	employee attrition should be prevented.	systematic support for increasing employee resilience after a disaster."
A23	Panic and chaos experienced during times of crisis must be kept at a manageable level.	Chaos Management	Disaster Psychology	Panic and confusion can disrupt response. "A chaotic environment is created due to anxiety and panic."
A24	Health information systems (e.g., HIMS) must be operational during a disaster.	HIMS outage	Digital systems	The collapse of the health information infrastructure creates serious problems. "Access to systems such as HIMS was not provided."
A25	Backup and continuity plans must be in place for digital systems in the event of a crisis.	Lack of a backup plan	Digital security and continuity	Protective measures must be taken against system crashes. "Backup and continuity plans have not been established."

The 25 major governance challenges consist of 25 codes and 24 categories. The most frequently cited challenges include the failure to integrate action plans into the overall corporate strategy, inadequate crisis leadership, ambiguity of roles within the organization, poor coordination between institutions, lack of training and exercises, delays in information sharing, and the fragility of infrastructure and digital systems. Participants also identified a lack of psychosocial support for staff and the ineffective management of post-disaster burnout as management challenges that most significantly hinder the implementation of hospital disaster resilience strategies. This demonstrates the need for a systemic and multi-level approach to strengthen the resilience of healthcare organizations in emergencies.

In the second Delphi round, a five-point Likert-scale was used to assess participant consensus on the 25 identified governance challenges related to hospital disaster resilience. Participants rated the importance of each challenge on a scale of 1 to 5, with 5 indicating the strongest consensus. The Likert-scale findings from the second Delphi round are presented in Table 3.

Table 3. Second Delphi Round Likert Results

Art. No.	M	SD*	Decision	Theme (DEMATEL)
A1	4.92	0.28	Included	Strategic Governance and Leadership
A2	4.92	0.28	Included	Strategic Governance and Leadership
A3	4.58	0.64	Included	Strategic Governance and Leadership
A4	4	0.91	Included	Strategic Governance and Leadership
A5	4.75	0.43	Included	Institutional Coordination and Role Ambiguity
A6	4.75	0.43	Included	Institutional Coordination and Role Ambiguity
A7	4.92	0.27	Included	Institutional Coordination and Role Ambiguity
A8	4.75	0.43	Included	Institutional Coordination and Role Ambiguity
A9	4.75	0.43	Included	Institutional Coordination and Role Ambiguity

A10	4.83	0.55	Included	Communication, Information Management and Disinformation
A11	4.67	0.62	Included	Communication, Information Management and Disinformation
A12	4.75	0.43	Included	Communication, Information Management and Disinformation
A13	4.33	0.85	Included	Communication, Information Management and Disinformation
A14	4.5	0.5	Included	Operational Preparedness and Implementation Deficiencies
A15	4.33	0.75	Included	Operational Preparedness and Implementation Deficiencies
A16	4.5	0.65	Included	Operational Preparedness and Implementation Deficiencies
A17	4.25	0.82	Included	Operational Preparedness and Implementation Deficiencies
A18	4.58	0.49	Included	Resource and Infrastructure Deficiencies
A19	4.92	0.28	Included	Resource and Infrastructure Deficiencies
A20	4.75	0.43	Included	Resource and Infrastructure Deficiencies
A21	4.33	0.94	Included	Psychosocial Support and Employee Resilience
A22	4.25	1.09	Excluded	-
A23	4.08	0.95	Included	Psychosocial Support and Employee Resilience
A24	4.33	0.85	Included	Data and Digital System Resilience
A25	4.17	1.07	Excluded	-

*SD ≤1= Strong consensus

In Table 3, the governance challenges with the highest mean value (M: 4.92) are A1 (*Disaster management should be integrated into corporate strategic plans*), A2 (Managers' crisis leadership should be adequate in disaster situations), A7 (Disaster response teams should be pre-determined and briefed) and A19 (The institution's physical infrastructure should be resilient to disasters). All 25 governance challenges have mean values of 4.00 or higher. This indicates that participants largely agreed on the majority of the statements.

Two governance challenges, A22 (Measures should be taken to prevent staff burnout after a disaster) and A25 (Backup and continuity plans should be in place for digital systems in times of crisis), have high standard deviations (SD= 1.09 and SD= 1.07, respectively). This indicates that participants expressed differing opinions regarding these governance challenges. Therefore, A22 and A25 (SD>1) were excluded. A total of 23 governance challenges, generated based on participant statements, were coded into seven themes. The findings formed the basis for causal structuring using the DEMATEL method.

3.2 Findings Regarding the DEMATEL Method

This phase of the research includes findings from the DEMATEL analysis to identify cause-and-effect relationships among the seven themes generated by coding the 23 governance challenges identified through the Delphi method. Table 4 provides explanations of the themes.

Table 4. Explanations Regarding the Themes

Shortcode	Theme	Description
SGL	Strategic Governance and Leadership	Determination of disaster resilience strategies, effectiveness of leadership roles and functioning of managerial decision processes.
ICRA	Institutional Coordination and Role Ambiguity	Effectiveness of intra- and inter-institutional coordination during a disaster, clarity of roles and responsibilities.
CIMD	Communication, Information Management and Disinformation	Information flow, data sharing, communication strategies, and prevention of misinformation during a crisis.

OPID	Operational Preparedness and Implementation Deficiencies	Drills, awareness of operational procedures, and the applicability of disaster plans.
RID	Resource and Infrastructure Deficiencies	Budget, physical equipment, shelter, transportation, and logistical capacity deficiencies.
PSER	Psychosocial Support and Employee Resilience	Psychosocial support practices to prevent burnout among healthcare professionals during a disaster.
DDSR	Data and Digital System Resilience	HIS, digital recording systems, data continuity, and the operability of systems during a crisis.

In the first stage of the DEMATEL analysis, a direct influence matrix was created for each of the 11 experts participating in the study. The experts evaluated the degree of influence of each criterion on the other criterion using a five-point scale (0 = no influence, 4 = very strong influence). Based on the individual matrices, the arithmetic mean of the corresponding elements was calculated to obtain group opinion matrix. Subsequently, a normalized direct influence matrix (D matrix) was created to standardize the data reflect the average intensity of direct influence among the variables to ensure both comparability and stability. This normalized matrix forms served as the foundation for the subsequent stages of the calculations.

Table 5. The normalized direct-relation matrix

	SGL	ICRA	CIMD	OPID	RID	PSER	DDSR
SGL	0	0.18	0.17	0.16	0.14	0.14	0.14
ICRA	0.15	0	0.18	0.18	0.12	0.15	0.13
CIMD	0.14	0.16	0	0.18	0.12	0.17	0.14
OPID	0.13	0.17	0.15	0	0.13	0.15	0.14
RID	0.11	0.11	0.11	0.17	0	0.15	0.16
PSER	0.11	0.12	0.14	0.13	0.11	0	0.10
DDSR	0.11	0.11	0.14	0.14	0.13	0.10	0

Table 5 shows the normalized direct effect matrix (D matrix), which reflects the degree of influence of one criterion on another. Each value in the matrix represents the influence of a row variable on a column. For example, the value of 0.18 in the SGL row and the ICRA column indicates the impact of Strategic Governance and Leadership (SGL) on Institutional Coordination and Role Ambiguity (ICRA).

Following the DEMATEL analysis, the I-D matrix, which is the difference between the identity matrix (I) and the D matrix, is constructed based on the D matrix. This process is necessary to calculate the total effect matrix T, which includes both direct and indirect (mediated) effects between the variables. Each value in the matrix is obtained by subtracting the corresponding element from 1. The calculation equation (1) is as follows:

$$I - D = I_{n \times n} - D_{n \times n} \quad (1)$$

It is the identity matrix of size $n \times n$ (diagonals are 1, other elements are 0). Negative values outside the diagonal indicate how much each variable reduces its impact on the others when subtracted from 1.

The diagonal elements of this matrix (all equal to 1) reflect the absence of self-effect and the remaining elements reflect the inverse effect of a given variable on the others. For example, the value of -0.18 in the SGL row and ICRA column indicates that the effect of SGL on ICRA in the normalized matrix is 0.18 and is therefore subtracted from 1 here. The I-D matrix is used to obtain the total effect.

Then, based on the previously calculated D matrix and the I-D matrix, the final (total) effect matrix T, which reflects the total effect of each variable on the others, both directly and through intermediate factors, is obtained. The calculation is performed using the following equation (2):

$$T = D \times (I - D)^{-1} \quad (2)$$

In Table 6, each value in a cell reflects the strength of the effect of the row on the column, including both direct and indirect contributions. For example, a value of 0.15 in the SGL row and ICRA column means that SGL has a total (direct + indirect) effect of 0.15 on ICRA.

Table 6. The total relation matrix

	SGL	ICRA	CIMD	OPID	RID	PSER	DDSR	D*
SGL	0	0.15	0.15	0.15	0.11	0.13	0.11	0.80
ICRA	0.11	0	0.16	0.16	0.09	0.13	0.10	0.76
CIMD	0.10	0.14	0	0.16	0.09	0.15	0.11	0.75
OPID	0.09	0.14	0.12	0	0.09	0.12	0.11	0.68
RID	0.07	0.08	0.09	0.14	0	0.12	0.12	0.62
PSER	0.06	0.08	0.10	0.10	0.07	0	0.07	0.48
DDSR	0.07	0.07	0.10	0.11	0.08	0.07	0	0.50
R*	0.51	0.67	0.72	0.82	0.53	0.72	0.62	

Note: *0.00 – 0.10=Very Low Effect (Nearly no effect or a marginal interaction), 0.11 – 0.30=Low Effect (Weak but observable effect), 0.31 – 0.50=Moderate Effect (Significant effect, requiring inclusion in structural analysis), 0.51 – 0.70=High Effect (Strong moderating effect, a critical relationship), 0.71 – 1.00=Very High Effect (Dominant or systemic determining effect)

In addition, summary rows (D) and summary columns (R) were calculated in Table 6. Accordingly, D (impact giving) represents the total impact of each variable on the others; R (impact received) represents the total impact of each variable on the others. Looking at the most significant values of D and R, the highest impact (D) is observed for the SGL criterion (0.80), followed by ICRA (0.76) and CIMD (0.75); the highest impact (R) is observed for OPID (0.82), PSER (0.72) and CIMD (0.72); the lowest impact is observed for PSER (0.48) and the lowest impact is observed for SGL (0.51). The T matrix forms the basis for the significance (D+R) and causality calculations.

In the final stage of the DEMATEL analysis, four integral indicators were calculated for each criterion based on the T matrix.

Table 7. The cause-and-effect values

	D	R	D+R	D-R
SGL	0.80	0.51	1.32	0.29
ICRA	0.76	0.66	1.42	0.10
CIMD	0.75	0.72	1.47	0.03
OPID	0.68	0.82	1.50	-0.15
RID	0.62	0.53	1.15	0.10
PSER	0.48	0.72	1.20	-0.25
DDSR	0.50	0.62	1.12	-0.12

According to Table 7, the highest centrality (or highest total importance) is for OPID (1.50), CIMD (1.47) and ICRA (1.42). These values indicate that OPID, CIMD and ICRA are most affected and because they are most affected have high systemic importance.

SGL (+0.29), ICRA (+0.10) and RID (+0.10) have the highest causal power. SGL, ICRA and RID are positioned as causal factors in the system and represent the basic building blocks of strategic intervention processes.

PSER (-0.25), OPID (-0.15) and DDSR (-0.12) have negative causality. PSER, OPID and DDSR are heavily dependent on other factors and are referred to as "outcomes." This situation also demonstrates the need for systemic improvement of more fundamental causal factors.

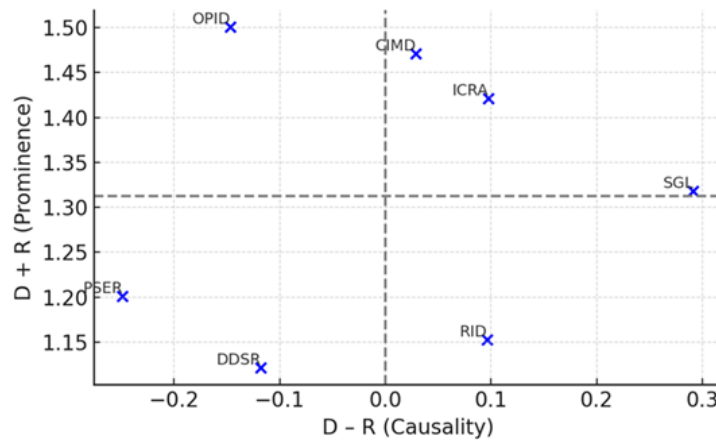
Figure 1. Causal Relationship Diagram

Figure 1 shows a graph based on D+R (centrality/importance) and D-R (causality) values obtained from a DEMATEL analysis to visualize the causal relationships between key governance challenges. The X-axis reflects the causal direction of the issue; positive values indicate causal factors and negative values indicate effects. The Y-axis reflects the extent to which the issue contributes to the overall system (importance).

In Figure 1, the diagram is divided into four quadrants using the average axis values, allowing us to classify issues as the upper right quadrant (causal and important issues), the upper left quadrant (consequential but important issues), the lower right quadrant (causal but less important issues) and the lower left quadrant (dependent and less important issues).

SGL has the highest positive value on the X-axis and one of the highest values on the Y-axis. This makes SGL a key causal factor of systemic importance.

Although OPID has negative values on the causality axis, it ranks high on the importance axis. This suggests that OPID is highly dependent on other factors but plays a significant role in the overall structure.

CIMD and ICRA exhibit moderate importance and positive causality values. This suggests that CIMD and ICRA act as causal and important factors, while RID plays a secondary causal factor.

PSER and DDSR have both low values on the D+R axis and negative values on the D–R axis. This suggests that PSER and DDSR are significantly influenced by other factors and represent the results of system interactions.

4. Discussion

This study aims to systematically identify and structure the key governance challenges that shape hospital disaster resilience through the sequential application of Delphi and DEMATEL methods. Among the examined issues, SGL has the greatest causal impact on the system, while OPID, PSER and DDSR primarily acted as systemic impact outcomes.

The findings partially confirm and extend the literature on disaster resilience management in healthcare institutions. In particular, the identification of SGL as the main causal factor aligns with studies emphasizing that leadership's strategic vision, adaptive capacity and crisis management skills are key determinants of systemic resilience under uncertainty (Adobor et al., 2021; Al-Aali and Masmoudi, 2021; Çınar and Yıldız, 2024; Folke et al., 2005; Grote, 2019; Mei et al., 2024; Schaedler et al., 2022; Sunoto and Daryanto, 2025). Similarly, integrating disaster management into institutional strategies has been cited as the most critical factor in improving emergency preparedness in healthcare institutions (Tosun and Yılmaz, 2022; Yılmaz and Gülüm, 2024).

The inclusion of ICRA as one of the most central factors is confirmed by prior research which highlights that role ambiguity, lack of coordination mechanisms across management levels and fragmentation within healthcare institutions significantly reduce intervention effectiveness (Kocaman, 2015; Mendes and Almeida, 2020; Öztürk and Şeremet, 2021; Qaddour et al., 2025; Spicer et al., 2020; Uslu et al., 2024). This is consistent with the high systemic involvement of the ICRA (D+R= 1.42) observed in the study.

Regarding CIMD, the study findings align with studies on digital platforms and their roles in emergency management, demonstrating that failures in information systems and delays in data transmission exacerbate disaster impacts (Abbasi et al., 2024; Kocaman, 2021; Li et al., 2016; Memiş and Babaoğlu, 2020; Schwertner et al., 2018; Van De Walle et al., 2014; Yaman and Çakır, 2018). The high importance of CIMD in this study (high D+R and medium D–R) suggests that it occupies an intermediate position between causality and dependency. CIMD is both an outcome of strategic management and prerequisite for effective response.

The study also highlights the secondary nature of PSER and DDSR, expanding on previous research. While many studies (Alexander and Klein, 2009; Arica et al., 2023; Khirekar et al., 2023; King and Steinmann, 2007; Schwertner et al., 2018) consider psychosocial stress and technological failures as primary vulnerabilities, the DEMATEL analysis demonstrates that structural and governance factors are more fundamental and largely dependent on them. This suggests that resilience at both human and systems levels reflects the state of the strategic and organizational framework rather than isolated problems.

Comparative findings from different countries reinforce the findings of this study. Assessments in Japan and New Zealand highlight the importance of long-term strategic governance and inter-institutional collaboration for sustainable preparedness (Huck et al., 2020; Nomura et al., 2022). Similarly, studies in China and Thailand indicate that, despite strong technical resources, fragmented authority and weak institutional coordination undermine crisis response capacity (Christensen and Ma, 2020; Marks and Lebel, 2016). In contrast, studies in European countries such as Italy and France indicate that continuous leadership training and the integration of digital communication systems significantly increase organizational adaptability (Agasisti et al., 2020; Bourret, 2021). These international examples support the causal structure identified in the study, emphasizing governance and leadership are key determinants of healthcare systems resilience.

In this study, RID emerged as important, but dependent rather than causal. The literature highlights the criticality of these factors in disaster contexts (Arboleda et al., 2009; Balikuddembe et al., 2019; Dagnino et al., 2024; Geiling et al., 2014; Rodríguez and Aguirre, 2006; Tosun and Yılmaz, 2022; Zusman and Marghella, 2013). DEMATEL indicate that resource and infrastructure problems are often result from weak strategic governance and institutional coordination rather than causing them. This suggests that investments in physical and digital resilience are effective only when systemic governance gaps, particularly at the strategic leadership level are addressed. Additionally, OPID are treated as an autonomous management area in some studies (Fanelli et al., 2022; Mendez et al., 2013; Ravaghi et al., 2018; Torpuş and Bostan, 2022; Tosun and Yılmaz, 2022). This study, however, demonstrates its strategically dependent on personnel and information support, functioning as an output component of an integrated system rather than as an independent mechanism.

Overall, this study not only confirms the critical points identified in the literature but also contributes to hierarchization and structural understanding of hospital disaster resilience through a cause-effect lens.

Results and Recommendations

The increasing frequency and severity of natural disasters make the resilience of healthcare institutions strategically important. The aim of this study is to systematically identify the main governance challenges encountered in the implementation of hospital disaster resilience strategies and present their structural framework. Using the Delphi method, 25 critical challenges were identified, with consensus was reached on 23. The DEMATEL method does not allow for the establishment of causal relationships among the seven themes resulting from the coding of the 23 challenges, nor does it identify dominant impact factors or system-dependent elements.

The study demonstrates that SGL, ICRA and CIMD possess high causal power and occupy a central place in the system. These themes should be prioritized in hospital disaster management policies as they serve as key leverage points. Conversely, OPID, PSER and DDSR exhibit dependent structures, indicating the need for improvement through indirect organizational measures.

Practical Recommendations:

The following recommendations offer practical guidance for managers, policymakers and professionals involved in the planning and implementation of hospital disaster resilience policies.

- Integrate disaster risk management into hospital strategic plans and encouraged senior management to develop crisis leadership competencies. (SGL)
- Establish clear emergency roles and duties and sustainable interagency coordination mechanisms (ICRA)

- Strengthen digital infrastructure and develop communication protocols to ensure accurate, timely and secure information flow during crises. (CIMD)
- Conduct regular interagency drills and scenario exercises to practice emergency actions and response procedures. (OPID)
- Develop resilient plans should be to secure human and material infrastructure resources, considering disaster scenarios. (RID)
- Institutionalized mental health and post-crisis support programs for healthcare personnel in disaster-affected areas. (PSER)
- Implement backup digital systems and mechanisms to maintain the continuity of critical information platforms during and after emergencies. (DDSR)
- Conduct comprehensive disaster preparedness drills at least twice a year, including inter-institutional stakeholders such as local governments, public institutions, and civil society organizations, using realistic scenarios to test communication and coordination processes.
- Provide hospital administrators with ongoing crisis leadership and adaptive management programs to strengthen their ability to make rapid decisions under uncertainty, ethical leadership, and inter-institutional collaboration.
- Allocate 5–10% of institutions' annual operational budgets to resilience-related activities including improving digital infrastructure improvements, emergency stock maintainance, and staff training.
- Establish a transparent budget line for “resilience preparedness” and regularly monitor.
- Establish routine system testing and data backup checks at least every six months to ensure that digital communication platforms remain functional during crises.
- Establish a “Regional Hospital Resilience Coordination Board” within health directorates to standardize disaster preparedness indicators, share best practices, and conduct biennial performance evaluations.

Despite the methodological rigor, this study has a number of limitations. Although the number of participants (Delphi (n=12) and DEMATEL (n=11)) met the methodological standards, this limited sample size limits the external validity and generalizability of the results. Therefore, the findings reflect a consensus based on expert opinion and do not form the basis for universal generalizations. Demographic differences (geographic distribution, gender, age, etc.) prevent a complete representation. Furthermore, DEMATEL identifies the relationships between factors but does not measure result intensity. Nonetheless, its comprehensive design and meticulous application increase the validity of the results.

Future research could expand the expert sample, include international comparative analyses, and apply additional multi-criteria methods to increase the generalizability and deepen understanding of hospital resilience across different emergency contexts.

Hospital disaster resilience should be considered a systemic attribute built on strategic vision organizational alignment and information readiness. The causal model presented here can be a valuable tool for policymakers, administrators and academics seeking to establish proactive, adaptable and disaster-resilient hospital systems.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest Declaration: This study was prepared by a single author. The author declares that he/she has no conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this study.

Ethics Committee Approval: This study was approved by the Istanbul Medipol University Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee, under reference number 1306, on 26.12.2024.

Funding Statement: The author received no financial support for this research.

Acknowledgments: The authors have no acknowledgments to report.

REFERENCES

- Abbasi, A., Dillon, R., Rao, H. R., & Liu Sheng, O. R. (2024). Preparedness and response in the century of disasters: overview of information systems research frontiers. *Information Systems Research*, 35(2), 460-468.
- Adobor, H., Darbi, W. P. K., & Damoah, O. B. O. (2021). Strategy in the era of “swans”: the role of strategic leadership under uncertainty and unpredictability. *Journal of Strategy and Management*. 14(3), 1-21. <https://doi.org/10.1108/JSMA-09-2020-0242>
- Agasisti, T., Frattini, F., & Soncin, M. (2020). Digital innovation in times of emergency: Reactions from a school of management in Italy. *Sustainability*, 12(24), 10312.
- Al-Aali, E., & Masmoudi, M. (Eds.). (2021). *Global perspectives on change management and leadership in the post-COVID-19 era*. IGI Global.
- Alexander, D. A., & Klein, S. (2009). First responders after disasters: a review of stress reactions, at-risk, vulnerability, and resilience factors. *Prehospital and Disaster Medicine*, 24(2), 87-94.
- Ali, H. M., Desha, C., Ranse, J., & Roiko, A. (2021). Planning and assessment approaches towards disaster resilient hospitals: A systematic literature review. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 61, 102319.
- Alinezhad, A., Khalili, J., Alinezhad, A., & Khalili, J. (2019). DEMATEL method. New Methods and Applications in Multiple Attribute Decision Making (MADM), 103-108.
- Arboleda, C. A., Abraham, D. M., Richard, J. P. P., & Lubitz, R. (2009). Vulnerability assessment of health care facilities during disaster events. *Journal of Infrastructure Systems*, 15(3), 149-161.
- Arica, F., Çakır, C., & Kağnıcı, D. (2023). Psychosocial services in disasters, specifically for vulnerable groups. *Journal of Disaster and Risk*, 6(1), 176-187.
- Azarmi, S., Pishgooie, A. H., Sharififar, S., Khankeh, H. R., & Hejrypour, S. Z. (2022). Challenges of hospital disaster risk management: A systematic review study. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 16(5), 2141-2148.
- Balikuddembe, J. K., Fu, B., & Reinhardt, J. D. (2019). Health care challenges after disasters in lesser developed countries. In *Oxford Research Encyclopedia of Natural Hazard Science*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389407.013.337>

- Bourret, C. (2021). The Impact of the Covid Pandemic and the Resilience of the Healthcare System in France: Cooperation, Digital and Territorial Challenges with Information and Communication Approaches. *Advances in Intelligent Systems: Reviews*, 2(2), 149-178.
- Christensen, T., & Ma, L. (2020). Coordination structures and mechanisms for crisis management in China: Challenges of complexity. *Public Organization Review*, 20(1), 19-36.
- Çınar, Ö., & Yıldız, E. (2024). Preparedness level for disasters and emergencies in hospitals: effects of planning, practice and unit activity level. *International Journal of Economic and Administrative Reviews*, (43), 125-140.
- Dagnino, F., Qian, Z., & Beatrice, E. (2024). Assessing the ripple effects of natural disasters on healthcare systems: a narrative review. *Current Opinion in Urology*, 34(5), 371-376.
- Fallah-Aliabadi, S., Ostadtaghizadeh, A., Ardalan, A., Fatemi, F., Khazai, B., & Mirjalili, M. R. (2020). Towards developing a model for the evaluation of hospital disaster resilience: a systematic review. *BMC Health Services Research*, 20, 1-11.
- Fanelli, S., Pratici, L., & Zangrandi, A. (2022). Managing healthcare services: Are professionals ready to play the role of manager?. *Health Services Management Research*, 35(1), 16-26.
- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P., & Norberg, J. (2005). Adaptive governance of social-ecological systems. *Annual Review of Environment and Resources*, 30(1), 441-473.
- Geiling, J., Burkle Jr, F. M., Amundson, D., Dominguez-Cherit, G., Gomersall, C. D., Lim, M. L., ... & Task Force for Mass Critical Care. (2014). Resource-poor settings: infrastructure and capacity building. *Chest*, 146(4), e156S-e167S.
- Ghanaatpisheh, E., Khankeh, H. R., & Masoumi, G. R. (2019). Challenges for hospital resilience in emergencies and disasters: A qualitative study in Iran. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 13(9), IC01-IC05.
- Grote, G. (2019). Leadership in resilient organizations. In *Exploring resilience* (pp. 59-67). Springer.
- Huck, A., Monstadt, J., & Driessen, P. (2020). Building urban and infrastructure resilience through connectivity: An institutional perspective on disaster risk management in Christchurch, New Zealand. *Cities*, 98, 102573.
- Khirekar, J., Badge, A., Bandre, G. R., & Shahu, S. (2023). Disaster preparedness in hospitals. *Cureus*, 6;15(12):e50073. <https://doi.org/10.7759/cureus.50073>
- King, F., & Steinmann, W. C. (2007). Why current medical management is failing victims of Hurricane Katrina: a review of past successes and failures in postdisaster psychosocial treatment. *Southern Medical Journal*, 100(10), 991-998.
- Kocaman, E. (2015). *The relationship between burnout and role conflict and role ambiguity in nurses: The example of Çorlu State Hospital* (Master's thesis). Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences.
- Kocaman, E. (2021). *Development of a platform for a sustainable digital healthy city ecosystem* (Doctoral dissertation). Istanbul Medipol University, Institute of Health Sciences.
- Kruk, M. E., Myers, M., Varpilah, S. T., & Dahn, B. T. (2015). What is a resilient health system? Lessons from Ebola. *The Lancet*, 385(9980), 1910-1912.
- Li, T., Zhou, W., Zeng, C., Wang, Q., Zhou, Q., Wang, D., ... & Rische, N. (2016, October). DI-DAP: an efficient disaster information delivery and analysis platform in disaster management.

In *Proceedings of the 25th ACM International on Conference on Information and Knowledge Management* (pp. 1593-1602).

- Luke, J., Franklin, R. C., Dyson, J., & Aitken, P. (2023). Building toward a disaster resilient health system: a study of hospital resilience. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17, e219.
- Marks, D., & Lebel, L. (2016). Disaster governance and the scalar politics of incomplete decentralization: Fragmented and contested responses to the 2011 floods in Central Thailand. *Habitat International*, 52, 57-66.
- Mehnen, N., Mose, I., & Strijker, D. (2013). The Delphi method as a useful tool to study governance and protected areas?. *Landscape Research*, 38(5), 607-624.
- Mei, J., Chen, K., & Sun, W. (2024). Adaptive leadership in crisis: Strategies for managing uncertainty and enhancing organizational resilience. *EPRA International Journal of Economics, Business and Management Studies*, 9(9), 45-58.
- Memiş, L., & Babaoğlu, C. (2020). Acil Durum ve Afet Yönetiminde Süreç Yaklaşımı ve Teknoloji. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 776-791.
- Mendes, L. D. S., & Almeida, P. F. D. (2020). Do primary and specialized care physicians know and use coordination mechanisms?. *Revista de Saúde Pública*, 54, 121.
- Mendez, C. A., Miranda, C., Torres, M. C., & Marquez, M. (2013). Hospital self-management policy in Chile: perceptions of decision-makers. *Revista Panamericana de Salud Publica= Pan American Journal of Public Health*, 33(1), 47-53.
- Nasa, P., Jain, R., & Juneja, D. (2021). Delphi methodology in healthcare research: how to decide its appropriateness. *World Journal of Methodology*, 11(4), 116-129.
- Nomura, S., McEnany, M., Sugawara, J., Noritake, R., & Miyata, H. (2022). *Sustainability and resilience in Japan's health system: The Partnership for Health System Sustainability and Resilience (PHSSR) country report: Japan*. Health and Global Policy Institute & Keio University.
- Ortiz-Barrios, M., Gul, M., López-Meza, P., Yucesan, M., & Navarro-Jiménez, E. (2020). Evaluation of hospital disaster preparedness by a multi-criteria decision making approach: The case of Turkish hospitals. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 49, 101748.
- Öztürk, Z., & Şeremet, G. G. (2021). The relationship between role ambiguity and role conflict and organizational commitment (A public hospital example in Ankara). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 20(4), 1805-1829.
- Qaddour, A., Yan, L., Wendo, D., Elisama, L., Lindahl, C., & Spiegel, P. (2025). Leadership and governance, financing, and coordination and their impact on the operationalization of health interventions in the humanitarian-development nexus in South Sudan. *PLoS One*, 20(5), e0312788.
- Rai, N., & Thapa, B. (2015). A study on purposive sampling method in research. *Kathmandu: Kathmandu School of Law*, 5(1), 8-15.
- Ravaghi, H., Foroughi, Z., Nemati, A., & Bélorgeot, V. D. (2018). A holistic view on implementing hospital autonomy reforms in developing countries: a systematic review. *Health Policy and Planning*, 33(10), 1118-1127.

- Rodríguez, H., & Aguirre, B. E. (2006). Hurricane Katrina and the healthcare infrastructure: a focus on disaster preparedness, response, and resiliency. *Frontiers of Health Services Management*, 23(1), 13-24.
- Schaedler, L., Graf-Vlachy, L., & König, A. (2022). Strategic leadership in organizational crises: A review and research agenda. *Long range planning*, 55(2), 102156.
- Schwertner, K., Zlateva, P., & Velev, D. (2018). Digital technologies of industry 4.0 in management of natural disasters. In *Proceedings of the 2nd International Conference on E-commerce, E-Business and E-Government* (pp. 95-99).
- Seyghalani Talab, F., Ahadinezhad, B., & Khosravizadeh, O. (2024). Investigating the Organizational Resilience of hospitals during emergencies and disasters: a Comprehensive Review of the components. *Health in Emergencies and Disasters Quarterly*, 9(3), 159-172.
- Spicer, N., Agyepong, I., Ottersen, T., Jahn, A., & Ooms, G. (2020). 'It's far too complicated': why fragmentation persists in global health. *Globalization and Health*, 16, 1-13.
- Subedi, D. (2016). Explanatory sequential mixed method design as the third research community of knowledge claim. *American Journal of Educational Research*, 4(7), 570-577.
- Sunoto, S. P., & Daryanto, E. (2025). The Role of Strategic Leadership in Building Organizational Resilience. *International Journal of Integrative Sciences*, 4(3), 517-532.
- Torpuş, K., & Bostan, S. (2022). Organization of Emergency Health Services and Problems in Flood Disasters: The Case of Hopa. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 8(2), 396-407.
- Tosun, S., & Yılmaz, İ. (2022). Determination of critical success factors related to emergency management in firefighting in hospitals. *Bilecik Seyh Edebali University Journal of Science*, 9(2), 761-770.
- Uslu, Y. D., Gedikli, E., Yılmaz, E., Özbey, Y., & Çakmak, I. (2024). Determining Risk Management Priorities and Suggesting Strategies in the Management of Family Health Centres. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 18(2), 181-187.
- Van De Walle, B., Turoff, M., & Hiltz, S. R. (2014). *Information systems for emergency management* (Vol. 16). Routledge.
- Wang, L., Omar, M. K., Zakaria, N. S., & Zulkifli, N. N. (2023). Constructing a Relationship Model of Influencing Factors to Optimize the Implementation of Blended Learning: An Exploratory Sequential Design. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, 103. 208-228.
- Yaman, M., & Çakır, E. (2018). Smart disaster and emergency applications in the digital world. *Journal of Human and Social Sciences Research*, 7(2), 1124-1138.
- Yılmaz, H., & Gülüm, E. (2024). Disaster emergency management and disaster response plan applications: Pazarcık–Elbistan earthquake. *Academic Approaches Journal*, 15(1-Earthquake Special Issue), 1-25.
- Zhong, S., Clark, M., Hou, X. Y., Zang, Y. L., & Fitzgerald, G. (2014). Development of hospital disaster resilience: conceptual framework and potential measurement. *Emergency Medicine Journal*, 31(11), 930-938.
- Zusman, E. E., & Marghella, P. D. (2013). Disaster management in the era of lean healthcare. *Neurosurgery*, 72(2), N11-N14.

Bölgesel Girişimcilik Düzeyinin Teknolojik İnovasyon Üzerindeki Etkisi: Türkiye İllerine Yönelik Bir İnceleme ¹

*The Impact of Regional Entrepreneurship Level on Technological Innovation:
An Analysis of the Provinces in Türkiye*

Esra SİPAHİ DÖNGÜL²

Öz

Girişimcilik, işletme biliminin temel araştırma alanlarından biri olarak ekonomik büyüme ve yenilikçi faaliyetlerin itici gücü kabul edilmektedir. Türkiye’de kalkınma ajansları, KOSGEB ve TÜBİTAK gibi kurumların destekleri girişimciliği teşvik etse de illeri kapsayan panel veri yapısı üzerinden girişimcilik ile teknolojik inovasyon arasındaki ilişki literatürde yeterince incelenmemiştir. İllerin gelişmişlik düzeyi, beşerî sermaye yoğunluğu ve yatırım ortamı, bu ilişkinin bölgesel farklılık göstermesine yol açmaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı, Türkiye’nin 81 ilini kapsayan girişimcilik düzeyi ile teknolojik inovasyon çıktıları arasındaki etkileşimi panel veri analiziyle incelemektir. Araştırma 2010-2023 dönemini kapsamaktadır. Bağımlı değişken il bazlı patent başvurusu sayısı, bağımsız değişken yeni şirket sayısı, kontrol değişkeni ise kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla olarak belirlenmiştir. Analizler STATA 17 ile gerçekleştirilmiştir. Bulgular, girişimcilik düzeyindeki artışın patent başvurularını anlamlı biçimde artırdığını ve Türkiye’de bölgesel inovasyon kapasitesine önemli katkı sağladığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, girişimciliğin politika yapıcılar açısından girişimcilik ekosistemini güçlendirecek stratejilerin bu kapasitenin artırılmasında kilit rol oynayabileceğine işaret etmektedir. Çalışma, işletme yönetimi ve politika yapıcılar için bilimsel kanıt sunarken ölçüm yalnızca patent verilerine dayalı olduğundan gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı inovasyon göstergelerinin dahil edilmesiyle modellerin zenginleştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknolojik İnovasyon, Yeni Firma Kuruluşları, Patent Başvuruları, Bölgesel Kalkınma, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Entrepreneurship is widely regarded as one of the fundamental research areas in business studies and as a key driver of economic growth and innovation. Although the support of institutions such as development agencies, KOSGEB and TÜBİTAK encourages entrepreneurship in Türkiye, the relationship between entrepreneurship and technological innovation has not been sufficiently examined in the literature through the panel data structure covering the provinces. The level of development of the provinces, human capital density and investment environment cause this relationship to differ regionally. Therefore, the aim of the study is to examine the interaction between entrepreneurship level and technological innovation outputs covering 81 provinces of Türkiye with panel data analysis. The research covers the period 2010-2023. The dependent variable is the number of patent applications at the province level, the independent variable is the number of new firms, and the control variable is gross domestic product per capita. The analyses were performed with STATA 17. The findings show that the increase in the level of entrepreneurship significantly increased patent applications and made a significant contribution to regional innovation capacity in Türkiye. The results obtained indicate that strategies that will strengthen the entrepreneurship ecosystem can play a key role in increasing this capacity for entrepreneurship policymakers. While the study provides scientific evidence for business management and policy makers, it is recommended to enrich the models by including different innovation indicators in future research, since the measurement is based only on patent data.

Keywords: Technological Innovation, New Firm Establishments, Patent Applications, Regional Development, Panel Data Analysis

¹ Bu çalışma, 31 Temmuz-3 Ağustos 2025 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen 11. Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Corresponding Author: Aksaray University, esrasipahidongul@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6495-4378

GİRİŞ

Küresel ölçekte yaşanan teknolojik dönüşümler, ekonomik yapıların yeniden şekillenmesine yol açarken, girişimcilik bu dönüşümün hem tetikleyicisi hem de sürdürücüsü olarak ön plana çıkmaktadır (Audretsch & Thurik, 2001:3). Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği son yıllarda, girişimcilik faaliyetleri yalnızca yeni iş alanlarının ortaya çıkmasına aracılık etmemekte, aynı zamanda yenilikçi üretim biçimlerinin, istihdam yaratma kapasitesinin ve rekabet gücünün artmasına da katkıda bulunmaktadır (Carree & Thurik, 2010: 579). Kent merkezlerinde yoğunlaşan yenilikçi faaliyetler, girişimciliğin bölgesel kalkınmadaki rolünü daha da belirgin kılmaktadır (Hu vd., 2024:1). Zira girişimcilik, yalnızca yeni işletmelerin kurulmasını değil, aynı zamanda bilgi üretiminin ve teknolojik ilerlemenin hızlandırılmasını da mümkün kılmaktadır (Audretsch & Keilbach, 2007: 1242). İller arasındaki girişimcilik düzeyi farklılıkları, bu ilişkinin mekânsal boyutunun dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır (Bosma & Sternberg, 2014:1016). Bu bağlamda girişimcilik ve inovasyon arasındaki etkileşimin doğru analiz edilmesi, hem yerel kalkınma politikalarının etkinliğini artıracak hem de ulusal düzeyde teknoloji odaklı büyüme stratejilerine katkı sunacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin 81 ilini kapsayan 2010-2023 dönemi verileri üzerinden girişimcilik düzeyinin teknolojik inovasyon üzerindeki etkisini dinamik panel veri yöntemlerinden Arellano-Bond Fark Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ile incelemektir. Çalışma, bu yönüyle Türkiye'deki illerdeki girişimcilik dinamiklerinin başta patent başvuruları olmak üzere inovasyon çıktılarını önemli ölçüde etkileyip etkilemediğini ve bu içgörülerin bölgesel kalkınma stratejilerine nasıl rehberlik edebileceğini inceleyerek literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemekte ve elde edilecek bulgularla politika yapıcılara bölgesel kalkınma perspektifinden yol gösterici öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kentleşme ve Bölgesel Kalkınma Bağlamında Girişimcilik

Kentleşme, bölgesel kalkınma üzerinde önemli rol oynamakta; girişimcilik ise özellikle kentsel bağlamda ekonomik büyümeyi tetikleyen kritik bir mekanizma olarak öne plana çıkmaktadır. Kentleşme ile girişimcilik arasındaki etkileşim, sürdürülebilirlik, yenilikçilik ve sosyo-ekonomik dönüşüm gibi çok boyutlu dinamikleri içermektedir. Özellikle kentleşmiş bölgelerde, girişimciliği destekleyen devlet politikaları ve altyapı yatırımları, yerel ekonomik canlanmayı teşvik etmektedir. Mayer (2010:195), bilim ve teknoloji temelli devlet politikalarının, ekonomik olarak çevresel konumda yer alan bölgelerde dahi kurumsal girişimlerin ve yeni işletmelerin oluşumunu kolaylaştırdığını vurgulamakta ve gelişmekte olan açık inovasyon modelinin özellikle AR-GE kapasitesi zayıf olan devletlerdeki teknoloji tabanlı ekonomik kalkınma uygulamaları üzerindeki etkisini incelemektedir. Açık inovasyon; firmaların kendi sınırları dışında yaratılan bilgiyi kullanmaları ve ayrıca ticarileştirmeyecekleri fikirleri pazarlamaları gibi yeni bir uygulamayı ifade etmektedir. Bu modele katılan firmalar, bilgi taşmalarından faydalanmakta; AR-GE bakımından zayıf bölgeler ise Marshall dışsallıkları yaratarak açık inovasyondan yararlanabilmektedir (Mayer, 2010:195). Bu bağlamda, AR-GE'si zayıf olan devletlerin bu modelden gerçekten faydalanıp faydalanmadığı sorusu önem kazanmaktadır. Bu tür faaliyetler, istihdam yaratımı ve bölgesel kalkınma açısından hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla, girişimcilik kentleşme süreçleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği destekleyen stratejik bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir kentsel girişimcilikte performans göstergelerinin ölçümüne ilişkin, Franco ve Rodrigues (2020:19) kentsel girişimciliğin, kaynakları yakalayan ve yatırımları çeken yerel iş ve sosyal ağların oluşturulmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu ve böylece şehirlerde ekonomik, sosyal ve çevresel canlanmayı teşvik ettiğini öne sürmektedir. Kent merkezleri stratejilerini giderek daha fazla girişimciliğe yönelttikçe, bu çerçeve sürdürülebilir bölgesel kalkınma için gerekli olan katma değeri

üretmektedir. Girişimcilik faaliyetlerinden kaynaklanan yaratıcı yayılmalar, kentsel ekonomik kalkınmayı canlandırmaktadır. Belitski ve Desai (2015:1355), bölgesel ekonomik büyümeyi teşvik etmek için yaratıcılığın girişimcilikle etkileşime girdiğine dair kanıtlar sunmakta ve yüksek düzeyde girişimcilik faaliyetine sahip metropol alanların gelişmiş yaratıcılık ve inovasyon yayılmalarından yararlandığını iddia etmektedir. Bu etkileşim, yeni fikirlerin gelişebileceği ve bölgesel kalkınma yörüngelerini önemli ölçüde etkileyebileceği bir ortamı teşvik ettiği için çok önemlidir. Girişimcilik ve bölgesel özellikler arasındaki ilişki, ekonomik kalkınma dinamiklerini anlamak için hayati önem taşımaktadır. Dan ve Agoston'a (2018:276) göre, girişimcilik sadece inovasyon tarafından yönlendirilmese de büyümesi, ekonomik olgunluk seviyelerine bakılmaksızın tüm bölgeleri ilerletmek için esastır. Wyrwich (2012:423), girişimcilik kültürünün tarihsel sürekliliğini vurgulamakta ve sosyalist sistemin baskılarına rağmen bazı bölgelerde bu kültürün korunarak, piyasa ekonomisine geçişte yeni girişim faaliyetlerini olumlu etkilediğini göstermektedir. Girişimciliği teşvik etmek, genellikle kentsel ve bölgesel kalkınma stratejilerini uyumlu hale getiren destekleyici politikalar ve çerçeveler gerektirmektedir. Winden (2019:97), girişimlerin kentsel ortamlarda ölçeklenmesi ve büyütülmesi sürecinde girişimcilik ekosistemlerinin geliştirilmesinin önemine dikkat çekmekte; kentsel politikalar ile bölgesel endüstriyel stratejiler arasındaki uyumun, kaynakların etkin kullanımı ve yerel ihtiyaçlara uygun yenilikçi çözümlerin teşvik edilmesi açısından belirleyici olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda kentleşme eğilimlerinin giderek güçlenmesiyle birlikte, değişen ekonomik dinamiklere uyum sağlayabilen ve bu dönüşümden fayda sağlayabilecek nitelikte girişimcilik politikalarının geliştirilmesi bir gereklilik hâline gelmiştir.

1.2. Teknolojik İnovasyonun Girişimcilik Üzerindeki Rolü

Teknolojik yenilik, özellikle yeni kurulan girişimler ve küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) açısından girişimcilik ekosisteminin şekillenmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Teknolojinin çok yönlü etkileri; müşteri katılımının artırılması, operasyonel süreçlerin sadeleştirilmesi ve pazarda rekabet avantajı yaratılması gibi çeşitli kanallarla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, girişimlerin teknolojik gelişmeleri etkin bir biçimde kullanabilme kapasiteleri yalnızca pazar payını genişletmekle kalmamakta, aynı zamanda uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından da müşteri sadakatini güçlendirmektedir. İnovasyon, özellikle erken aşama girişimlerde operasyonel verimliliği artırma ve üretkenliği kolaylaştırma potansiyeli taşımaktadır. Triono vd. (2024:84), girişimcilik stratejilerinin pazar taleplerine uyarlanması, A/B testi ve esnek iş modelleri gibi yenilikçi uygulamalarla desteklendiğinde firma performansını doğrudan artırabildiğini ortaya koymaktadır. Bu tür yenilikçi yöntemler, karar alma süreçlerini hızlandırmakta ve girişimlerin piyasa değişimlerine daha duyarlı hâle gelmelerini sağlamaktadır. Teknolojik girişimcilik, aynı zamanda içerdiği risk ve fırsat dengesiyle de dikkat çekmektedir. Badzińska (2016:57), bilim, teknoloji ve iş dünyası arasındaki etkileşimin, yenilikçi ürünler aracılığıyla yeni fırsatlar yarattığını ve bu etkileşimin teknolojik girişimciliği beslediğini ileri sürmektedir. Buna karşılık, Glukhikh ve Golovina (2021:1), Rusya'daki inovasyon eksikliğinin yeni sanayileşme süreci açısından kritik bir sorun oluşturduğunu belirtmekte; bu bağlamda, seri teknoloji girişimciliğini hem teorik hem de metodolojik açıdan ele alarak yeni bir kalkınma kaynağı olarak konumlandırmaktadır. Bu yaklaşımlar ekonomik gelişmeye odaklanırken, teknolojik inovasyonun girişimcilik üzerindeki etkisi yalnızca ekonomik alanla sınırlı değildir; eğitim sektörü de teknolojiyle uyumlu girişimcilik becerilerinin geliştirilmesinde kilit bir rol üstlenmektedir. Jiang ve Yan (2023:1), bilgi teknolojilerinin girişimcilik eğitime entegrasyonunun, inovasyon kültürünü beslediğini ve öğrencileri teknoloji odaklı bir ekonomi ortamında başarılı olabilecek donanımlarla buluşturduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda, eğitimde gerçekleştirilen dönüşümler, yeni nesil girişimcileri karmaşık piyasa yapılarında etkili bir biçimde yönlendirme becerileriyle donatmaktadır. Bu dolayında teknolojik inovasyonun etkisi yalnızca ekonomik büyüme açısından değil, aynı zamanda toplumsal fayda üretimi açısından da değerlidir. Gidron vd. (2023:1), teknolojiyle desteklenen girişimlerin, kârlılık hedeflerinin ötesine geçerek toplumsal ve çevresel değerlerle

uyumlu ürün ve hizmetler geliştirebileceğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, girişimcilik faaliyetlerine daha bütüncül ve sürdürülebilir bir bakış açısı kazandırmaktadır.

1.3. Türkiye’de Bölgesel Girişimcilik ve Mekânsal Dengesizlikler

Türkiye’de bölgesel girişimcilik konusu, yalnızca ekonomik göstergelerle sınırlı kalmayıp hükümet politikaları, sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve küresel krizlerin etkileri gibi çok boyutlu dinamiklerle şekillenmektedir. Yapılan çeşitli ampirik araştırmalar, Türkiye’deki iller arasında girişimcilik düzeylerinin belirgin biçimde farklılaştığını ve bu farklılıkların mekânsal eşitsizliklerle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Demirdağ ve Eraydın (2020:254), devlet müdahalelerinin yeni firma kurulum oranları üzerindeki belirleyici etkisine dikkat çekerek, bölgesel özellikleri merkeze alan hedeflenmiş politika yaklaşımlarının gerekliliğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Gezici ve Hewings (2004:113), girişimcilik faaliyetlerinde artış olmasına rağmen, bölgeler arasında ciddi ölçüde devam eden yapısal eşitsizliklerin altını çizmektedir. Yıldırım vd. (2008:221), Türkiye’deki iller arasında belirgin mekânsal gelişmişlik farklılıklarının bulunduğunu ve bu farklılıkların mekânsal bağımlılık içerdiğini ortaya koyarak, mekânsal ekonometrik yöntemlerin bu tür eşitsizliklerin analizinde önemli olduğunu vurgulamaktadır. Merkezde yer alan İstanbul ve Ankara gibi büyükşehirler ekonomik büyümeye öncülük ederken, çevresel konumda bulunan iller bu gelişimden sınırlı biçimde faydalanabilmektedir. Bu durum hem ekonomik performansta mekânsal bağımlılığı hem de eşitsizlik döngüsünü pekiştiren bir yapı oluşturmaktadır. Söz konusu tablo, stratejik devlet müdahalelerinin gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Öte yandan, Covid-19 pandemisi gibi küresel düzeyde yaşanan dışsal şoklar, bölgesel girişimcilik üzerindeki kırılganlıkları derinleştirmiştir. Tüysüz vd. (2022), pandeminin farklı sektörlerde yarattığı etkileri analiz ederek mevcut mekânsal eşitsizliklerin daha da görünür hâle geldiğini ve ekonomik kırılganlık ile dirençlilik düzeylerinde bölgesel farklılıkların belirginleştiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, Benzer şekilde, Özkubat ve Selim (2019:449) de sosyoekonomik kalkınmadaki eşitsizliklerin, yerelleştirilmiş yaklaşımlar yoluyla azaltılabileceğini savunmakta; bu tür yaklaşımların inovasyon ve iş büyümesine elverişli ortamlar yaratarak bölgesel girişimciliği destekleyeceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de bölgesel girişimcilik politikalarının geliştirilmesi, yalnızca ekonomik yapıların değil; aynı zamanda mekânsal dağılım, sosyal farklılıklar ve küresel krizlerin etkileriyle birlikte ele alınması gereken çok boyutlu bir stratejik gerekliliktir. Bu doğrultuda, bölgesel kalkınmayı gözetken, yerel potansiyelleri destekleyen ve kırılgan bölgeleri güçlendirmeyi hedefleyen bütüncül politikalar, dengeli ve sürdürülebilir bir girişimcilik ekosistemi inşa etmenin temel koşulu olarak görülmelidir.

1.4. Araştırma Soruları ve Hipotezler

Girişimcilik ile teknolojik inovasyon arasındaki ilişkinin yönü ve gücü, özellikle makro düzeyde politika üretimi ve bölgesel kalkınma stratejileri açısından kritik öneme sahiptir. Türkiye’de girişimcilik ile teknolojik inovasyon arasındaki ilişki, 2010-2023 dönemine ait Türkiye verileri kullanılarak dinamik panel veri analizi gerçekleştirilmiş; girişimcilik ile teknolojik inovasyon arasındaki ilişkinin genel yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın temel amacı doğrultusunda yanıt aranan araştırma soruları şunlardır:

Firma kuruluş oranları ile ölçülen girişimcilik, Türkiye’de iller düzeyindeki teknolojik inovasyon eğilimini anlamlı şekilde etkiliyor mu?

Girişimcilik, patent başvurularını ne ölçüde etkiler?

Girişimcilik ve yenilikçilik arasındaki ilişki, Türkiye’deki iller genelinde gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak anlamlı ve istikrarlı mı?

Bu sorular çerçevesinde, çalışmanın aşağıdaki hipotezleri test etmesi amaçlanmaktadır:

H₁: Girişimcilik düzeyi (kurulan yeni şirket sayısı), Türkiye’de iller düzeyindeki teknolojik inovasyon eğilimini (patent başvuruları) pozitif ve anlamlı şekilde etkiler.

H₂: Girişimcilik düzeyi, kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) kontrol edildiğinde dahi, teknolojik inovasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H₃: Girişimcilik ve inovasyon arasındaki ilişki, illerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak Türkiye genelinde pozitif ve istikrarlı bir yapıdadır.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan panel veri seti, Türkiye’nin 81 iline ait yıllık gözlemlerden oluşmaktadır. Ancak analizler il bazında ayrı ayrı yapılmamış, tüm illeri kapsayan panel yapı üzerinden ortak etkiler tahmin edilmiştir. Bu nedenle elde edilen bulgular, illerin tekil düzeydeki farklılıklarını değil, Türkiye genelinde iller bazında gözlenen girişimcilik–inovasyon ilişkisinin ortalama ve genel eğilimini yansıtmaktadır. Ayrıca kullanılan Arellano-Bond Fark Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) de panel veri tahmincisi olduğundan, il bazında farklılıkları değil, tüm illeri kapsayan ortak dinamik eğilimi ölçmektedir. Dolayısıyla sonuçlar, il düzeyinde ayrıntılı karşılaştırmalar içermemekle birlikte, ulusal ölçekte bölgesel kalkınma politikaları açısından yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

2.1. Veri ve Değişkenler

Bu çalışmada, Türkiye’nin 81 ilinde girişimcilik düzeyinin teknolojik inovasyon üzerindeki etkisini incelemek amacıyla panel veri analizi yöntemlerini kullanılmıştır. Analiz, 2010-2023 dönemini kapsayan ve 81 il için yıllık bazda toplam 1134 gözlem içeren dengeli bir panel veri setine dayanmaktadır. 2023 yılı baz alınmasının nedeni, ilgili değişkenlere dair açık erişim sağlanabilen en güncel istatistiksel verileri içermesidir. Çalışmada bağımlı değişken olarak illerdeki patent başvurusu sayısı (PB); bağımsız değişken olarak yeni kurulan şirket sayısı (YKŞS) ve kontrol değişkeni olarak kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) kullanılmıştır. Patent başvuruları, bölgelerin veya ülkelerin inovasyon kapasitesini öne çıkaran temel göstergelerden biri olarak değerlendirilmektedir (Griliches, 1990:1661). Bağımsız değişkenler arasında, illerin girişimcilik düzeyini yansıtan göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergelerin en önemlilerinden biri olan şirket sayısı, bölgesel girişimcilik faaliyetlerinin nicel ölçümü olarak kabul edilmektedir. YKŞS oranı gibi girişimcilik altyapısını yansıtan değişken model de bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir (Acs & Audretsch, 1990:10-11). Kişi başına GSYH, iller arasındaki ekonomik gelişmişlik farklarını dengelemek amacıyla kontrol değişkeni olarak analize dâhil edilmiştir. Dinamik panel veri yapısını modellemek, olası içsellik (endojenlik) sorunlarını gidermek ve sabit etkileri kontrol altına almak amacıyla temel tahmin yöntemi olarak Arellano-Bond Fark GMM tercih edilmiştir.

Ayrıca veri yapısını ve modelin geçerliliğini sınamak amacıyla sabit etkiler modeli ve birim kök testleri (Baltagi, 2005:274) uygulanmıştır. Veri seti, Türkiye’nin 81 iline ait 2010–2023 dönemine ilişkin yıllık verilerden oluşturulmuş olup, Türkiye Patent ve Marka Kurumu (TÜRKPATENT, 2023) (patent başvuru sayısı), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2023) (kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB, 2023) (yeni kurulan şirket sayısı) verileri kullanılarak derlenmiştir.

2.2. Birim Kök Testleri

2.2.1. Fisher Tipi Test

Fisher testi panel özgül (panel-specific) otoregresif parametreler varsayımı altında, her panel birimi için ayrı ayrı uygulanan artırılmış Augmented Dickey-Fuller (ADF) test istatistiklerini birleştirerek serilerin durağanlığını değerlendirmektedir (Choi, 2001:258). Test, aşağıdaki modele dayanmaktadır:

$$[\Delta y_{it} = \alpha_i + \delta_i y_{i,t-1} + \beta_i t + \sum_{j=1}^p \phi_{ij} \Delta y_{i,t-j} + \dot{\alpha}_{it}]$$

Burada:

(δ_i): Panel-specific otoregresif parametre,

Diğer terimler Levin–Lin–Chu (LLC) birim kök testindeki ile aynıdır. LLC testi, panel veri analizinde durağanlık (stationarity) sınaması için kullanılan en yaygın testlerden biridir (Levine vd., 2000:1; Westerlund, 2009:517).

Bu çalışmada Fisher testi, panel veri setinde birim kök varlığını sınamak amacıyla kullanılan Fisher'in Birleştirilmiş Olasılık Testi (Fisher's Combined Probability Test) ile gerçekleştirilmiştir. Bu test, panel birimleri arasındaki heterojenliği dikkate alması ve uzun zaman boyutları için uygun olması nedeniyle tercih edilmiştir (Choi, 2001:250).

1. PB ve YKŞS için sabit terim dahil, zaman trendi hariç,
2. GSYH için zaman trendi dahil, sabit terim hariç,
3. GSYH'nin farkı (D.GSYH) için zaman trendi dahil.

Testlerde 1 gecikme kullanılmış ve çapraz kesit ortalamaları çıkarılmıştır. Fisher testi, panel birimleri arasında heterojenliğe izin vermesi ve uzun zaman boyutları için uygun olması ($T \rightarrow \infty$) nedeniyle tercih edilmiştir (Maddala & Wu, 1999:632; Choi, 2001:252). PB değişkeninin zaman trendi içerdiği, zamana karşı En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares (OLS)) regresyonu ile doğrulanmış olduğundan, test spesifikasyonları bu özelliği hesaba katacak şekilde seçilmiştir (Choi, 2001:258). Bu çalışmada kullanılan kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) değişkeni düzeyde durağanlık göstermediğinden, analizlerde bu değişkenin birinci farkı alınarak (D.GSYH) kullanılmıştır. Bu bağlamda "D." ifadesi, serinin birinci farkını temsil etmekte aynı zamanda ilgili değişkenin ardışık iki dönem arasındaki değişimini göstermektedir. Bu uygulama hem modelin istatistiksel geçerliliğini artırmakta hem de girişimcilik ile inovasyon arasındaki ilişkinin ekonomik gelişmişlikten arındırılmış etkisini sistematik ve yanlışlıktan arındırılmış şekilde incelenmesini analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu testler, değişkenlerin durağanlık durumunu belirlemek ve Arellano-Bond Fark GMM uygunluğunu doğrulamak için kullanılmıştır. LLC testi, ortak dinamikleri yakalamak için, Fisher testi ise panele özgü heterojenliği hesaba katmak için tercih edilmiştir (Choi, 2001:249).

2.3. Dinamik Panel Veri Modeli ve Arellano-Bond Fark Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)

Patent başvurusu sayısının (PB) dinamik yapısını ve girişimcilik göstergesi olarak yeni kurulan şirket sayısı (YKŞS) ile kişi başına GSYH üzerindeki etkilerini modellemek amacıyla Arellano-Bond Fark GMM tahmincisi kullanılmıştır (Arellano & Bond, 1991:277). Arellano-Bond Fark GMM, özellikle bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin potansiyel olarak endojen olması durumunda geçerli tahminler sağlayabilmektedir. Ayrıca bu yöntem, değişkenler arasında gözlenebilecek diğer olası içsellik sorunlarını da kontrol altına almak açısından etkilidir. Çalışmada kullanılan panel veri seti kısa zaman boyutuna ($T = 14$) ve büyük birim sayısına ($N = 81$) sahip olduğundan, Arellano-Bond Fark GMM bu yapıya istatistiksel olarak uygun bir tahmin yaklaşımı sunmaktadır (Blundell & Bond, 1998:138; Roodman, 2009:88).

Arellano-Bond Fark GMM modeli, aşağıdaki fark denklemi ile ifade edilmiştir:

$$[\Delta PB_{it} = \beta_1 \Delta PB_{i,t-1} + \beta_2 \Delta PB_{i,t-2} + \beta_3 \Delta PT_{it} + \beta_4 \Delta GSYH_{it} + \Delta \epsilon_{it}]$$

Burada:

(ΔPB_{it}): Patent başvurusu sayısının farkı (($PB_{it} - PB_{i,t-1}$)),

($\Delta PB_{i,t-1}, \Delta PB_{i,t-2}$): PB'nin bir ve iki dönem gecikmeli farkları,

($\Delta YKSS_{it}$): YKSS'nin farkı (($YKSS_{it} - YKSS_{i,t-1}$)),

($\Delta GSYH_{it}$): GSYH'nin farkı (($GSYH_{it} - GSYH_{i,t-1}$)),

($\Delta \epsilon_{it}$): Hata teriminin farkı.

Fark alma işlemi, il-özel sabit etkileri ((α_i)) ortadan kaldırarak modelin tutarlı tahminler üretmesini sağlamaktadır. Model, iki aşamalı Arellano-Bond Fark GMM ile ve sağlam (robust) standart hatalar kullanılarak tahmin edilmiştir. İki aşamalı Arellano-Bond Fark GMM Yöntemi, tek aşamalı yöntemle kıyasla daha verimli tahminler sunmakta; sağlam standart hatalar ise hata terimlerindeki değişen varyans (heteroskedastisite) ve otokorelasyon sorunlarına karşı düzeltme yaparak kümelenmiş yapının etkilerini azaltmaktadır (Arellano & Bond, 1991:277).

2.3.1. Enstrümanlar

Arellano-Bond Fark GMM, içsellik sorunlarını çözmek için aşağıdaki enstrümanlar kullanılmıştır:

- **GMM-tipi Enstrümanlar:** PB'nin 2 ila 7. gecikmeleri (($PB_{i,t-2}, PB_{i,t-3}, \dots, PB_{i,t-7}$)), fark denklemi için enstrüman olarak seçilmiştir.
- **Standart Enstrümanlar:** YKSS'nin farkı (($\Delta YKSS_{it}$)), kişi başına GSYH'nin farkı (($\Delta GSYH_{it}$)) ve sabit terim.

Enstrüman sayısı, panel sayısından (81) az olacak şekilde sınırlandırılmıştır (toplam 59 enstrüman) ve aşırı uyum (overfitting) riski en aza indirilmiştir.

2.4. Model Geçerliliği

Modelin geçerliliği, Arellano-Bond Otokorelasyon testi ve Sargan testi ile değerlendirilmiştir. Arellano-Bond testi, fark alınmış hata terimlerinde otokorelasyonun varlığını kontrol etmektedir. Birinci dereceden otokorelasyon (AR(1)) beklenirken, ikinci dereceden otokorelasyonun (AR(2)) olmaması, enstrümanların geçerli olduğunu ve modelin tutarlı olduğunu göstermektedir (Arellano & Bond, 1991:277). Sargan testi, enstrümanların aşırı uyum kısıtlamalarının geçerliliğini değerlendirmek için kullanılmıştır (Sargan, 1958:393; Hansen, 1982:1029; akt. Albarrán ve Arellano, 2019:5).

2.5. Ek Analizler

Patent başvurusu sayısının (PB) zaman trendi içerdiği, zamana karşı En Küçük Kareler (OLS) regresyonu ile doğrulanmıştır. Bu nedenle, birim kök testleri ve Arellano-Bond Fark GMM tahmincisi zaman trendinin etkisini hesaba katacak biçimde tasarlanmıştır. Ayrıca, YKSS ve kişi başına GSYH değişkenlerinin zamanla ilişkisi, rastgele etkiler modeli ile incelenmiştir. Çapraz kesit bağımlılığı (Pesaran testi) ve grup-içi değişen varyans (modifiye Wald testi), sabit etkiler modelinin varsayımlarını değerlendirmek için uygulanmıştır (Pesaran, 2004).

2.6. Arellano-Bond Fark Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM)

Arellano-Bond Fark GMM tahmincisi, özellikle içsellik sorunlarının giderilmesi ve sabit etkilerin kontrol altına alınması amacıyla panel veri analizlerinde sıklıkla tercih edilen sağlam bir yöntemdir. Bu yaklaşım, modeldeki sabit etkileri ortadan kaldırmak için değişkenlerin birinci farklarının alınmasına dayanmaktadır. Böylece, gözlemlenemeyen varlık düzeyindeki heterojenlik kontrol altına alınmış olur. Fark alınmış denklemlerde, gecikmeli bağımlı ve bağımsız değişken seviyeleri araç değişken olarak kullanılarak, içsellik sorunlarına karşı etkili bir çözüm sağlanmaktadır. Arellano ve Bond (1991:277) ile Ashley ve Sun (2016:1) tarafından yapılan çalışmalar, Arellano-Bond Fark GMM, otokorelasyon ve sabit etkilerin var olduğu panel veri modellerinde tutarlı ve güvenilir tahminler sunduğunu ortaya koymuştur. Panel veri modellerinde özellikle gecikmeli bağımlı değişkenlerin kullanımı, içsellik sorununu beraberinde getirmekte ve bu durum, tahmin sonuçlarının tutarlılığını zayıflatılabilmektedir. Bu nedenle, dinamik panel tahmincilerinin kullanılması, özellikle panel veri hem zamansal hem de kesitsel bağımlılık içerdiğinde, temel ilişkilerin doğru biçimde modellenmesi açısından kritik öneme sahiptir (Levine vd., 2000:33).

Arellano-Bond Fark GMM tahmincisi, durağanlığı barındırmayarak ve daha geniş bir araç seti sağlayarak analitik çerçeveyi daha da geliştirmekte Blundell ve Bond (1998:115), böylece tahminin verimliliğini ve çıkarımın güvenilirliğini artırmaktadır (Hayakawa, 2014:647; Chen vd., 2021: 630). Ayrıca, Arellano-Bond Fark GMM ampirik uygulamaları, özellikle küçük örneklem boyutları ve kalıcı dinamik ilişkiler ile karakterize edilen ortamlarda, havuzlanmış En Küçük Kareler (OLS) gibi diğer tahmin tekniklerine göre üstün performansını göstermiştir (Albarrán ve Arellano, 2019:6). Bu bağlamda Arellano-Bond tahmincisi aracılığıyla elde edilen sonuçların sağlamlığı, çağdaş ekonometride, özellikle ekonomik büyüme ve kalkınma araştırmalarında önemini vurgulamaktadır (Nguyen, 2019:601). Bu bağlamda Arellano-Bond Fark GMM tahmincisi, dinamik panel verilerini analiz eden araştırmacılar için önemli bir araç olarak öne çıkmakta, içsellik sorunu ve sabit etkilerin ikili zorluklarını etkili bir şekilde ele almakta ve böylece ampirik verilerde mevcut karmaşık etkileşimlere ilişkin daha derin içgörüler elde edilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada Arellano-Bond Fark GMM tercih edilmesinin temel nedenleri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Arellano-Bond Fark GMM Tercih Edilme Gerekçeleri

Gerekçe	Açıklama
Dinamik Yapı	Patent başvurusu sayısının (PB) gecikmeli değerleri (PB_{t-1} , PB_{t-2}), inovasyonun zamanla kendi geçmiş değerlerinden etkilendiğini göstermektedir. Arellano-Bond Fark GMM, bu dinamik ilişkiyi etkili bir şekilde yakalamaktadır.
İçsellik	PB_{t-1} , PB_{t-2} ve potansiyel olarak YKŞS ve kişi başına GSYH’nin endojen olması durumunda, GMM enstrümanları tutarlı tahminler sağlamaktadır.
Sabit Etkiler	Fark alma işlemi, illere özgü sabit etkileri ortadan kaldırarak modelin yanlılığını azaltmaktadır.
Panel Veri Yapısı	Veri setinde kısa zaman boyutu ($T = 14$) nispeten kısa, panel sayısı ($N = 81$) ise büyük olduğundan, Arellano-Bond Fark GMM uygun bir seçimdir.

Kaynak: Tablo 1 yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.7. Yazılım ve İstatistiksel Araçlar

Çalışmada gerçekleştirilen tüm analizler Stata 17 yazılımı aracılığıyla yürütülmüştür. Panel veri tahminlerinde, değişen varyans ve birim düzeyinde otokorelasyon olasılıklarına karşı, kümelenmiş hata yapısı dikkate alınarak sağlam standart hatalar kullanılmıştır (White, 1980: 817; Cameron & Miller, 2015:317; StataCorp, 2021).

3. BULGULAR

3.1. Zaman Trendine Göre Değişim: Rassal Etkiler (Random Effects) Tahmin Sonuçları

Bu kısımda her bir değişkenin zaman değişkenine göre gösterdiği eğilim, Rassal Etkiler Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Amaç, her bir değişkenin zamansal eğiliminin olup olmadığını incelemektir.

Tablo 2. Zaman Değişkeninin PB Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-değeri	p-değeri	%95 Güven Aralığı
Zaman	-0,1730	0,1070	-1,62	0,106	-0,3828 , 0,0367
Sabit	179,0431	70,2795	2,55	0,011	41,2979 ; 316,7884

Kaynak: Tablo 2 yazar tarafından oluşturulmuştur.

PB zaman içinde negatif bir eğilim gösteriyor olsa da bu ilişki %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,106$). Ekonometrik analizlerde, p-değerinin 0,10'dan küçük olması durumunda hipotezin %90 güven düzeyinde reddedilebileceği kabul edilmektedir (Wooldridge, 2013: 133). Sabit katsayının anlamlılığı ise, değişkenin zaman dışındaki ortalama etkisinin varlığını göstermektedir. Ayrıca, rho değeri (0,895) çok yüksektir ve bu durum varyansın büyük kısmının grup içi farklılıklardan kaynaklandığını göstermektedir (Greene, 2018:896).

Tablo 3. Zaman Değişkeninin YKŞS Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-değeri	p-değeri	%95 Güven Aralığı
Zaman	-0,0681	0,0361	-1,88	0,060	-0,1389 , 0,0027
Sabit	62,2748	23,6986	2,63	0,009	15,8265 , 108,7231

Kaynak: Tablo 3 yazar tarafından oluşturulmuştur.

YKŞS için zamanın etkisi %10 anlamlılık düzeyine oldukça yakındır ($p = 0,060$). Bu durum girişimcilik düzeyinin zaman içerisinde azalma eğilimi gösterdiğini ima etmektedir. Sabit katsayı anlamlıdır ve temel düzeydeki girişimcilik seviyesini ifade etmektedir (Acs & Audretsch, 1990:141).

Tablo 4. Zaman Değişkeninin Kişi Başına Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH) Üzerindeki Etkisi

Değişken	Katsayı	Std. Hata	z-değeri	p-değeri	%95 Güven Aralığı
Zaman	-38,8016	5,7404	-6,76	0,000	-50,0525 , -27,5506
Sabit	72,556.47	3,760.81	19,29	0,000	65,185.42 , 79,927.52

Kaynak: Tablo 4 yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kişi başına GSYH zamanla belirgin bir şekilde azalmaktadır ve bu ilişki oldukça anlamlıdır ($p < 0,001$). Zamanla birlikte reel kişi başı GSYH'de bir düşüş eğilimi gözlemlenmektedir.

3.2. Panel Birim Kök Testi: Durağanlık Analizi

Panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadığı, model sonuçlarının güvenilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle PB, YKŞS ve kişi başına GSYH değişkenlerinin durağanlığını test etmek için Fisher tipi panel ADF testi kullanılmıştır. Testler sabit ve/veya trend bileşenleri içerecek şekilde yapılandırılmış ve çapraz kesit ortalamasından arındırılmış verilere uygulanmıştır. ADF tabanlı Fisher testinde (Choi, 2001:249):

H₀ (Null Hipotezi): Tüm paneller birim kök içerir (yani durağan değildir).

H₁ (Alternatif Hipotez): En az bir panel durağandır.

Burada yer alan H₀ ve H₁ hipotezleri, çalışmanın araştırma hipotezlerinden farklı olarak, ADF-Fisher birim kök testi kapsamında kullanılan istatistiksel hipotezlerdir.

Test sonuçları Tablo 5’ te özetlenmiştir:

Tablo 5. Panel Birim Kök Test Sonuçları (Fisher ADF Testi)

Değişken	Durağanlık Düzeyi	Bileşen	Ki kare Olasılık (Chi ² (P))	Z (Normalleştirilmiş Test İstatistiği)	L* (Logit Dönüşümü İstatistiği)	P _m Modified (Düzeltilmiş Test İstatistiği)	Yorum
PB	Düzeyde	Sabit	355,3725	-10,3650	-9,9842	10,7429	Durağan
YKŞS	Düzeyde	Sabit	374,7842	-11,4274	-10,9075	11,8213	Durağan
GSYH	Düzeyde	Trend	82,4126	8,4784	9,0823	-4,4215	Durağan Değil
ΔGSYH	Birinci fark	Trend	371,7018	-1,0143	-3,5997	11,6501	Durağan

Kaynak: Tablo 5 yazar tarafından oluşturulmuştur.

PB değişkeninin düzey değerleri üzerinde gerçekleştirilen Fisher tipi panel ADF testinde, tüm istatistikler (ki kare, Z, L ve P_m) %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,01$). Bu sonuç, temel hipotezin reddedildiğini ve serinin düzeyde durağan olduğunu göstermektedir (Maddala & Wu, 1999:638; Choi, 2001:269). YKŞS değişkeni için de tüm test istatistikleri oldukça anlamlı bulunmuştur. Bu, YKŞS değişkeninin sabit bir ortalama etrafında dalgalandığını ve düzeyde durağan olduğunu göstermektedir (Acs & Audretsch, 1990:69). Kişi başına GSYH değişkeni düzeyde birim kök içerdiği için durağan değildir. Tüm test istatistiklerinin p-değerleri 1,0000 olup, bu durum H₀ hipotezinin reddedilemediğini ve serinin birim kök taşıdığını göstermektedir.

ΔGSYH (Birinci farkı alınmış GSYH)’nın birinci farkı alındıktan sonra yapılan testlerde 3 istatistik (ki kare, Z, L ve P_m) istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu, serinin I(1) özellik taşıdığını ve analizlerde farkı alınarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda;

PB ve YKŞS değişkenleri düzeyde durağandır ve doğrudan modele dahil edilebilir.

Kişi başına GSYH değişkeni düzeyde durağan değildir; ancak birinci farkı durağandır.

Bu nedenle, kişi başına GSYH modelde farkı alınarak (ΔGSYH) kontrol değişkeni olarak kullanılmalıdır.

Bu bulgular doğrultusunda, dinamik panel veri analizlerinde kullanılacak model oluşturulurken, her değişkenin durağanlık düzeyi dikkate alınacaktır.

3.3. Çapraz Kesit Bağımlılığı ve Arellano-Bond Fark Genelleştirilmiş Momentler Yöntemine (GMM) Uyum Analizi

Panel veri analizinde önemli varsayımlardan biri, çapraz kesit birimleri (bu çalışmada iller) arasında bağımsızlık olmasıdır. Ancak gerçek hayatta, özellikle aynı ekonomik çevre içinde yer alan bölgeler arasında eşzamanlı etkiler ve dışsal şoklar nedeniyle bu varsayım çoğu zaman ihlal edilmektedir. Bu çalışmada, çapraz kesit bağımlılığı Pesaran (2004) tarafından önerilen Pesaran CD Çapraz Kesit Bağımlılık Testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 6. Pesaran CD Çapraz Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Test Adı	Test İstatistiği	p-değeri
Pesaran CD Çapraz Kesit Bağımlılık Testi (Cross-section Dependence)	35,436	0,0000

Kaynak: Tablo 6 yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu testin sıfır hipotezi (H₀), tüm çapraz kesitlerin (çalışmada iller) birbirinden bağımsız olduğu varsayımına dayanmaktadır. Analiz sonucunda elde edilen $p < 0,001$ olarak bulunmuştur. Bu değer, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bağlamda, H₀ hipotezi reddedilmiş ve panel

veri setinde çapraz kesit bağımlılığının mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Pesaran CD testinin sıfır hipotezi (H_0), paneldeki tüm birimlerin birbirinden bağımsız olduğunu belirtmektedir. Alternatif hipotez ise birimler arasında bağımlılık olduğunu ifade etmektedir. Test sonucunda elde edilen istatistik değeri 35,436 gibi oldukça yüksek bir seviyededir ve $p < 0,001$ 'dir. Bu durum H_0 hipotezinin çok güçlü bir şekilde reddedildiğini göstermekte yani panel veri setinde çapraz kesit bağımlılığının açık ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde mevcut olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Pesaran, 2004:1).

Panel birim kök testlerinin uygulanmasında bu durum göz önünde bulundurulmuş ve her değişken için demean (çapraz kesit ortalamasının çıkarılması) işlemi uygulanarak birimler arası ortak şokların etkisi giderilmiştir. Böylece, değişkenlerin durağanlık testlerinde çapraz kesit bağımlılığı kaynaklı sapmaların etkisi azaltılmıştır. Bu çalışmada kullanılan Arellano-Bond Fark GMM, sabit etkileri ve olası içsellik problemlerini giderme kapasitesine sahip dinamik bir panel veri modelidir (Arellano & Bond, 1991:277). Gecikmeli bağımlı değişkenlerin neden olduğu içsellik sorunlarını araç değişkenlerle kontrol etme avantajı taşır. Ancak bu yöntemin temel varsayımlarından biri de çapraz kesit bağımsızlığıdır. Bu nedenle, Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi tahminleri yapılırken çapraz kesit bağımlılığının etkisini azaltmak amacıyla sağlam varyans kovaryans matrisi tahmincisi (robust vce (variance-covariance estimator) komutu ile değişen varyans ve otokorelasyona dayanıklı standart hatalar kullanılmıştır. Windmeijer (2005:25) tarafından önerilen düzeltmeler, küçük örneklemelerde iki aşamalı Arellano-Bond Fark GMM tahmincisinin standart hata tahminlerindeki sistematik sapmaları azaltmaktadır. Yapılan Monte Carlo simülasyonları, bu düzeltmelerin tahminlerin varyansını dengeleyerek, standart hata tahminlerinin daha doğru olmasını sağladığını ortaya koymuştur (Windmeijer, 2005:25). Bu durum, çıkarımların güvenilirliğini artırmakta ve tahmin sonuçlarının istatistiksel geçerliliğini güçlendirmektedir. Dolayısıyla, çapraz kesit bağımlılığı bulunsa da bu durum gerek birim kök testlerinde çapraz ortalama etkisinin giderilmesi, gerekse Arellano-Bond Fark GMM tahminlerinde sağlam standart hata kullanımıyla minimize edilmiştir. Ancak yine de sonuçların yorumlanmasında bu bulgu dikkate alınmalı ve çalışmanın sınırlılıkları arasında açıkça ifade edilmelidir.

3.4. Arellano-Bond Fark GMM Modeli Tahmin Sonuçları ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde, PB değişkeni bağımlı değişken olarak kullanılarak Arellano-Bond Fark GMM ile yapılan tahmin sonuçları yorumlanmıştır. Modelde PB'nin gecikmeli değerlerinin yanı sıra YKŞS ve farkı alınmış kişi başına GSYH değişkeni kullanılmış, araç değişken yapısında hem düzey hem de fark enstrümanları kullanılarak içsellik sorunu giderilmeye çalışılmıştır.

Tablo 7. Arellano-Bond Fark GMM Tahmin Sonuçları (Two-Step, Robust)

Değişken	Katsayı	WC-Robust Stand. Hata	z-değeri	p-değeri	%95 Güven Aralığı
L1.PB	0,4241	0,1242	3,41	0,001	0,1806 , 0,6677
L2.PB	0,1445	0,0265	5,46	0,000	0,0926 , 0,1964
YKŞS	0,5352	0,1995	2,68	0,007	0,1443 , 0,9262
Sabit	19,8015	3,7733	5,25	0,000	12,4060 , 27,1970

Kaynak: Tablo 7 yazar tarafından oluşturulmuştur.

PB'nin birinci ve ikinci gecikmeleri istatistiksel olarak anlamlıdır ve pozitif katsayılara sahiptir. Bu durum, PB oranının geçmiş dönem değerlerinin bugünkü değer üzerinde belirleyici olduğunu ve dinamik model yapısının geçerliliğini göstermektedir. Özellikle L1.PB'nin katsayısı 0,42 ve L2.PB'nin katsayısı 0,14 olup, her ikisi de %1 anlamlılık düzeyindedir. Bu durum, geçmiş yıllarda yapılan patent başvurularının, güncel inovasyon çıktıları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

YKŞS değişkeni modelde hem istatistiksel hem de ekonomik olarak anlamlıdır. Katsayısı 0,535 ve $p = 0,007$ 'dir. Bu bulgu, girişimcilik faaliyetlerinin inovasyon performansı üzerinde güçlü bir etkisi

olduğunu göstermektedir. Yeni kurulan şirket sayısındaki artış, patent başvuru sayısını artırmaktadır. Yani girişimciliğin yoğun olduğu illerde, inovatif faaliyetlerin daha fazla üretildiği görülmektedir.

Sabit katsayının anlamlılığı, modelin yapısal olarak geçerli olduğunu ve PB'nin açıklanmasında yalnızca bağımsız değişkenlerin değil, sabit terimin de önemli katkı sağladığını göstermektedir. Sabit terim (19,80), $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı bulunmuş ve bu da açıklanamayan sistematik farklılıkların model içinde kapsandığını ortaya koymuştur.

Tablo 8. Model Geçerlilik Testleri

Test	Değer	p-değeri
Wald Chi ² (3)	12309,98	0,0000
Arellano–Bond AR(1)	-1,2897	0,1971
Arellano–Bond AR(2)	-1,1996	0,2303
Sargan Test (df = 55)	57,5082	0,3825

Kaynak: Tablo 8 yazar tarafından oluşturulmuştur.

Wald testi, modeldeki tüm katsayıların ortaklaşa sıfır olmadığını çok güçlü şekilde göstermektedir ($p < 0,001$). Bu, modelin genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu kanıtlamaktadır.

AR(1) ve AR(2) testleri, hata terimlerinin otokorelasyon içermediğini göstermektedir. Birinci dereceden otokorelasyon (AR(1): $z = -1,2897$, $p = 0,1971$) beklenmekte ve modelde gözlemlenmektedir, ancak istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlı değildir. Bu modelde kullanılan enstrümanlar (L(2/7).PB, D.YKŞS, D.GSYH) ve robust standart hatalar, hata terimlerindeki varyansı kontrol ederek AR(1) otokorelasyonunun anlamlılığını azaltmıştır ve bu nedenle AR(1) anlamlı olması önemsizdir. AR(2) p-değeri 0,2303 olup, ikinci dereceden otokorelasyonun bulunmadığını ve modelin geçerlilik koşulunu sağladığını göstermektedir. Sargan testi, kullanılan araç değişkenlerin geçerli olduğunu doğrulamaktadır. p-değerinin 0,3825 olması, modelin aşırı tanımlı olmadığını ve enstrümanların güvenilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Arellano-Bond Fark GMM ile tahmin edilen bu model, hem teorik hem de ampirik açıdan tutarlılık göstermektedir. PB üzerindeki gecikmeli etkiler ve YKŞS'nin anlamlı pozitif ilişkisi, finansal değerlemelerde dinamik unsurların dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Kullanılan testler, modelin varsayımlarını sağladığını ve elde edilen sonuçların güvenilir olduğunu teyit etmektedir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye'nin 81 ili için 2010-2023 dönemi verileri kullanılarak girişimcilik düzeyinin teknolojik inovasyon üzerindeki etkisi Arellano-Bond Fark GMM ile analiz edilmiştir. Bulgular, yeni kurulan şirket sayısının patent başvuruları üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, girişimciliğin yalnızca ekonomik büyümenin bir unsuru değil, aynı zamanda inovasyon kapasitesinin de temel belirleyicilerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, literatürde girişimcilik ve inovasyon arasındaki güçlü ilişkiye işaret eden çalışmalarla paralellik göstermektedir. Acs ve Audretsch (1990:1), küçük işletmelerin yenilikçi faaliyetlerde oynadığı kritik rolü vurgulamış; Belitski ve Desai (2015:1354), girişimcilikten kaynaklanan yaratıcılık yayılmalarının bölgesel inovasyonu beslediğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Choi, Sung ve Park (2020:1) teknoloji tabanlı girişimlerin istihdam ve verimlilik açısından inovasyon performansını artırdığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, bazı farklı yönler de tespit edilmiştir. Gezici ve Hewings (2004:113), Türkiye'nin doğu ve batı bölgeleri arasındaki yapısal eşitsizliklerin girişimcilik faaliyetlerinin inovasyona dönüşmesini sınırladığını belirtmiş, Türkiye'de sanayileşme sürecinin tarihsel bağlamda batı bölgelerinde yoğunluk göstermesi, bilgi ağları ve sermaye birikiminin bu bölgelerde daha fazla gelişmesini sağlamıştır. Bu çalışmanın bulguları ise, kişi başına GSYH kontrol

edildikten sonra dahi girişimcilik düzeyinin patent başvuruları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, inovasyon kapasitesinin yalnızca ekonomik gelişmişliğe bağlı olmadığını, girişimcilik faaliyetlerinin doğrudan inovasyonu tetikleyebileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışmanın sonuçları, girişimcilik düzeyindeki artışın bahse geçen tarihsel eşitsizlikleri kısmen de olsa dengeleyebileceğini göstermektedir. Bu durum, bölgesel inovasyonun sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kurumsal altyapı farklılıklarıyla da ilişkili olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle araştırma, literatüre özgün katkı sunmakta ve bölgesel eşitsizliklerin yalnızca makro göstergelerle değil, girişimcilik düzeyleriyle de aşılabileceğine işaret etmektedir. Demirdağ ve Eraydın'ın (2020:254) devlet politikalarının yeni firma kuruluş oranları üzerindeki belirleyici etkisine yönelik bulguları da bu çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. İller düzeyinde kurulan yeni şirket sayısının artışı, yalnızca firma sayısındaki yükselişi değil, aynı zamanda patent başvurularındaki artışı da beraberinde getirmektedir. Bu durum, girişimcilik destek programlarının inovasyon kapasitesini doğrudan güçlendiren politika araçları olduğunu göstermektedir. Franco ve Rodrigues'in (2020:19) girişimcilik ekosisteminin yerel kalkınmadaki rolünü vurgulayan bulguları da Türkiye illeri bağlamında elde edilen sonuçlarla uyumludur. Çalışmada ayrıca inovasyon çıktılarının önceki dönem performansından güçlü biçimde etkilendiği görülmüştür. Bu bulgu, inovasyonun dinamik ve kümülatif bir süreç dayandığını, geçmiş yıllardaki patent başvurularının güncel inovasyon faaliyetleri üzerinde kalıcı etkiler yarattığını göstermektedir. Bu sonuç, Albarran ve Arellano'nun (2019:24) dinamik panel veri analizleriyle örtüşmekte ve inovasyon süreçlerinin süreklilik arz eden yapısına işaret etmektedir. Dolayısıyla çalışma, Türkiye illeri özelinde girişimcilik-inovasyon ilişkisini Arellano-Bond Fark GMM ile ele alarak literatüre; girişimcilik düzeyinin ekonomik gelişmişlikten bağımsız biçimde inovasyon çıktıları üzerinde anlamlı etkiler yaratması, inovasyonun dinamik yapısını ortaya koyması ve politika yapıcılarının sürdürülebilirlik odaklı stratejiler geliştirmesine bilimsel zemin hazırlaması açısından katkı sunmaktadır.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Türkiye illeri bağlamında girişimcilik düzeyi ile teknolojik inovasyon arasındaki ilişkinin güçlü ve dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Literatürle genel olarak uyumlu olan bulgular, girişimciliğin patent başvurularını artırarak inovasyon kapasitesini doğrudan beslediğini göstermektedir. Ayrıca ekonomik gelişmişlikten bağımsız bir etki tespit edilmesi, çalışmanın özgün katkılarında biri olarak öne çıkmaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, belirlenen araştırma sorularına doğrudan yanıt vermektedir. İlk olarak, firma kuruluş oranları ile girişimcilik destek programlarına katılım düzeyini yansıtan girişimcilik göstergelerinin, Türkiye'deki illerde teknolojik inovasyonu anlamlı biçimde etkilediği görülmüştür. Arellano-Bond Fark GMM tahmin sonuçları, özellikle kurulan yeni şirket sayısının patent başvurularını pozitif ve istatistiksel olarak güçlü bir şekilde artırdığını ortaya koymaktadır. İkinci olarak, girişimciliğin inovasyon üzerindeki etkisinin, kişi başına GSYH kontrol altına alındığında da geçerliliğini koruduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, girişimciliğin inovatif faaliyetlerin temel belirleyicilerinden biri olduğunu ve ekonomik gelişmişlikten bağımsız olarak yenilikçi çıktılara katkı sağladığını göstermektedir. Son olarak, girişimcilik ile inovasyon arasındaki ilişkinin 2010-2023 dönemine ait Türkiye il düzeyindeki panel veri yapısı genelinde pozitif ve istikrarlı bir etki gösterdiği, ancak bu etkinin iller arası farklılıklara değil, tüm illeri kapsayan genel eğilime dayandığı belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, bölgesel kalkınma stratejilerinin yalnızca makroekonomik yatırımlara değil, girişimcilik faaliyetlerini doğrudan destekleyen politikalara da odaklanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Özellikle girişimcilik düzeyi düşük bölgelerde teknoparkların yaygınlaştırılması, üniversite-sanayi iş birliklerinin geliştirilmesi, kuluçka merkezleri ve fonlama mekanizmalarının güçlendirilmesi kritik önem taşımaktadır. Ayrıca girişimcilik destek programlarının başarısının, patent verileri gibi somut inovasyon çıktıları üzerinden düzenli olarak izlenmesi, politika etkinliğini artıracaktır.

Bu çalışmada önerilen hipotezler Arellano-Bond Fark GMM ile test edilmiş olup; H_1 hipotezi desteklenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, girişimcilik düzeyi (kurulan yeni şirket sayısı), Türkiye’de iller düzeyinde teknolojik inovasyon eğilimini (patent başvuruları) pozitif ve anlamlı şekilde etkilemektedir ($p < 0,001$). H_2 hipotezi doğrulanmıştır. Girişimcilik düzeyinin etkisi, kişi başına GSYH kontrol edildiğinde dahi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı kalmaya devam etmektedir ($\beta = 0,53$, $p < 0,05$). H_3 hipotezi de desteklenmiştir. Girişimcilik ile inovasyon arasındaki ilişki, illerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak Türkiye genelinde pozitif ve istikrarlı bir yapı sergilemektedir. Arellano-Bond Fark GMM tahmin sonuçlarında girişimcilik düzeyi (YKŞS) değişkeninin, kişi başına gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) kontrol edilmesine rağmen pozitif ve anlamlı bir etki üretmeye devam etmesi ($\beta = 0,535$; $p = 0,007$), bu ilişkinin illerin gelişmişlik düzeylerinden bağımsız olarak istikrarlı bir şekilde sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, girişimcilik ile inovasyon arasındaki ilişkinin bölgesel düzeyde yapısal bir karakter taşıdığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma girişimcilik düzeyi ile teknolojik inovasyon arasındaki ilişkinin Türkiye genelinde il düzeyinde gözlemlenen veriler üzerinden değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı ve sürdürülebilir bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Politika yapımcıların bu bulguları dikkate alarak girişimcilik ekosistemini güçlendirmeye yönelik somut adımlar atması, inovasyon farklarının azaltılması ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, öncelik, girişimcilik düzeyinin düşük olduğu bölgelerde teknoloji ve inovasyon altyapısını güçlendirmeye verilmeli, teknoparkların ve inovasyon merkezlerinin yaygınlaştırılarak üniversite-sanayi iş birliğini destekleyen ortak AR-GE fonlarının artırılması, girişimcileri ilgilendiren yerel finansman ve mentorluk mekanizmalarının güçlendirilmesi önerilmektedir. Bununla beraber, girişimciliğin yalnızca ekonomik değil, toplumsal değer bağlamında da desteklenmesi, iller arası inovasyon farklarının azaltılmasına fayda sağlayacak, böylelikle hem tarihsel gelişmişlik farklarını dengelemeye hem de yenilikçi girişimlerin sürdürülebilir biçimde gelişmesine fırsat sunacaktır. Bununla birlikte, çalışmanın ölçüm aracı yalnızca patent verilerine dayandığından, gelecekte yapılacak araştırmalarda AR-GE harcamaları, faydalı model ve marka tescilleri, yenilikçi ürün sayıları gibi farklı inovasyon göstergelerinin kullanılması, modellerin zenginleştirilmesine ve sonuçların daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığına ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek

Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür

Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Acs, Z. J., ve Audretsch, D. B. (1990). *Innovation and Small Firms*. MIT Press.
- Albarran, P., ve Arellano, M. (2019). GMM Estimation from Incomplete and Rotating Panels. *Annals of Economics and Statistics*, 134, 5-42. <https://doi.org/10.15609/annaeconstat2009.134.0005>
- Arellano, M., ve Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: monte carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297 <https://doi.org/10.2307/2297968>
- Ashley, R., ve Sun, X. (2016). Subset-continuous-updating gmm estimators for dynamic panel data models. *Econometrics*, 4(4), 1-13. <https://doi.org/10.3390/econometrics4040047>
- Audretsch, D. B., ve Thurik, A. R. (2001). *Linking entrepreneurship to growth*. OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 2001/02. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2001/05/linking-entrepreneurship-to-growth_g17a1542/736170038056.pdf
- Audretsch, D. B., ve Keilbach, M. (2007). The theory of knowledge spillover entrepreneurship. *Journal of Management Studies*, 44(7), 1242-1254. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2007.00722.x>
- Badzińska, E. (2016). The concept of technological entrepreneurship: the example of business implementation. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, 4(3), 57-72. <https://doi.org/10.15678/eber.2016.040305>
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.
- Belitski, M., ve Desai, S. (2015). Creativity, entrepreneurship and economic development: city-level evidence on creativity spillover of entrepreneurship. *The Journal of Technology Transfer*, 41(6), 1354-1376. <https://doi.org/10.1007/s10961-015-9446-3>
- Bosma, N., ve Sternberg, R. (2014). Entrepreneurship as an urban event? Empirical evidence from European cities. *Regional Studies*, 48(6), 1016-1033. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.904041>
- Blundell, R., ve Bond, S. (1998). *Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models*. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8)

- Cameron, A. C., ve Miller, D. L. (2015). *A practitioner's guide to cluster-robust inference*. *Journal of Human Resources*, 50(2), 317-372. <https://doi.org/10.3368/jhr.50.2.317>
- Carree, M., ve Thurik, R. (2010). *The impact of entrepreneurship on economic growth*. In Handbook of Entrepreneurship Research. Springer.
- Chen, F., Law, S. H., Wong, Z. W. V., ve Ngh, W. A. S. W. (2021). The role of institutions in private investment: panel data evidence. *Studies in Economics and Finance*, 39(4), 630-643. <https://doi.org/10.1108/sef-09-2020-0381>
- Choi, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2), 249-272. [https://doi.org/10.1016/S0261-5606\(00\)00048-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5606(00)00048-6)
- Choi, D. S., Sung, C. S., ve Park, J. Y. (2020). How does technology startups increase innovative performance? the study of technology startups on innovation focusing on employment change in korea. *Sustainability*, 12(2), 1-14. <https://doi.org/10.3390/su12020551>
- Griliches, Z. (1990). Patent statistics as economic indicators: A survey. *Journal of Economic Literature*, 28(4), 1661-1707. <https://www.jstor.org/stable/2727442>
- Dan, M., ve Agoston, S. (2018). Entrepreneurship and regional development. a bibliometric analysis. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*, 12(1), 276-287. <https://doi.org/10.2478/picbe-2018-0025>
- Demirdağ, İ., ve Eraydın, A. (2020). Explaining regional differences in firm formation rates: how far are government policies important for entrepreneurship?. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 13(2), 254-281. <https://doi.org/10.1108/jee-02-2020-0040>
- Franco, M., ve Rodrigues, M. (2020). Indicators to measure the performance of sustainable urban entrepreneurship: an empirical case study applied to portuguese cities and towns. *Smart and Sustainable Built Environment*, 11(1), 19-38. <https://doi.org/10.1108/sasbe-03-2020-0017>
- Gezici, F., ve Hewings, G. J. D. (2004). Regional convergence and the economic performance of peripheral areas in Turkey. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 16(2), 113-132. <https://doi.org/10.1111/j.1467-940x.2004.00082.x>
- Gidron, B., Bar, K., Finger, M., Gafni, D., Hodara, Y., Krasnopolskaya, I., ..., ve Mannor, A. (2023). The impact tech startup: initial findings on a new, sdg-focused organizational category. *Sustainability*, 15(16), 1-26, <https://doi.org/10.3390/su151612419>
- Glukhikh, P., ve Golovina, A. (2021). Strategies for creating technology businesses by serial entrepreneurs as a source of new industrialization. *SHS Web of Conferences*, 93, 1-6. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219301023>
- Greene, W. H. (2018). *Econometric analysis* (8th ed.). Pearson.
- Hansen, L. P. (1982). Large sample properties of generalized method of moments estimators. *Econometrica*, 50(4), 1029-1054. <https://doi.org/10.2307/1912775>
- Hayakawa, K. (2014). The asymptotic properties of the system gmm estimator in dynamic panel data models when both n and T are large. *Econometric Theory*, 31(3), 647-667. <https://doi.org/10.1017/s0266466614000449>

- Hu, G., He, S., Dong, X., Li, C., Wang, Z., Wang, Z., ve Mardani, A. (2024). The impact of urban digital platforms on entrepreneurial activity: Evidence from China, *Journal of Innovation & Knowledge*, 9(1), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.jik.2024.100468>
- Jiang, Y., ve Yan, H. (2023). The theory of innovation and entrepreneurship education practice with the integration of modern information technology and new engineering. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, 9(1), 1-14, <https://doi.org/10.2478/amns.2023.2.00206>
- Levin, A., Lin, C. F., ve Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(01\)00098-7](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(01)00098-7)
- Levine, R., Loayza, N., ve Beck, T. (2000). Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 31-77. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(00\)00017-9](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(00)00017-9)
- Maddala, G. S., ve Wu, S. (1999). A comparative study of unit root tests with panel data and a new simple test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652. <https://doi.org/10.1111/1468-0084.0610s1631>
- Mayer, H. (2010). Catching up: the role of state science and technology policy in open innovation. *Economic Development Quarterly*, 24(3), 195-209. <https://doi.org/10.1177/0891242410366563>
- Nguyen, V. B. (2019). The role of institutional quality in the relationship between fdi and economic growth in vietnam: empirical evidence from provincial data. *The Singapore Economic Review*, 64(03), 601-623. <https://doi.org/10.1142/s0217590816500223>
- Özkubat, G., ve Selim, S. (2019). Türkiye’de illerin sosyo-ekonomik gelişmişliği: bir mekânsal ekonometrik analiz. *Alphanumeric Journal*, 7(2), 449-470. <https://doi.org/10.17093/alphanumeric.507697>
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross-section dependence in panels. CESifo Working Paper Series No. 1229.
- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata. *The Stata Journal*, 9(1), 86-136. <https://doi.org/10.1177/1536867X0900900106>
- Sargan, J. D. (1958). The Estimation of Economic Relationships using Instrumental Variables. *Econometrica*, 26(3), 393-415. <https://doi.org/10.2307/1907619>
- StataCorp. (2021). *Stata Statistical Software: Release 17*. College Station, TX: StataCorp LLC.
- Triono, S. P. H., Rahayu, A., Wibowo, L. A., ve Alamsyah, A. (2024). The impact of entrepreneurial strategy on the firm performance of indonesian technology startups. *Jurnal Manajemen Indonesia*, 24(1), 84-104. <https://doi.org/10.25124/jmi.v24i1.7303>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *İl bazında gayrisafi yurt içi hasıla, 2023*. 30 Haziran 2025 tarihinde erişildi, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2023-53575>
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. (2025). *Kurulan-kapanan şirket istatistikleri*. 30 Haziran 2025 tarihinde erişildi, <https://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>

- Türkiye Patent ve Marka Kurumu. (2025). *Patent istatistikleri*. 30 Haziran 2025 tarihinde erişildi, <https://www.turkpatent.gov.tr/patent-istatistik>
- Tüysüz, S., Baycan, T., ve Altuğ, F. (2022). Economic impact of the covid-19 outbreak in Turkey: analysis of vulnerability and resilience of regions and diversely affected economic sectors. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, 6(3), 1133-1158. <https://doi.org/10.1007/s41685-022-00255-6>
- Yıldırım, J., Öcal, N., ve Özyıldırım, S. (2008). Income inequality and economic convergence in Turkey: A spatial effect analysis. *International Regional Science Review*, 32(2), 221-254. <https://doi.org/10.1177/0160017608331250>
- Westerlund, J. (2009). A note on the use of the LLC panel unit root test. *Empirical Economics*, 37, 517-531. <https://doi.org/10.1007/s00181-008-0244-8>
- White, H. (1980). A Heteroskedasticity-Consistent Covariance Matrix Estimator and A Direct Test for Heteroskedasticity. *Econometrica*, 48(4), 817-838. <https://doi.org/10.2307/1912934>
- Winden, W. V. (2019). Boosting the entrepreneurial scene in cities: experiences and reflections from the infocus network - a short communication. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 10(2), 97-106. <https://doi.org/10.1504/ijkbd.2019.100988>
- Windmeijer, F. (2005). A finite sample correction for the variance of linear efficient two-step GMM estimators. *Journal of Econometrics*, 126(1), 25-51. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2004.02.005>
- Wooldridge, J. M. (2013). *Introductory econometrics. A modern approach* (5th ed.). Cengage Learning.
- Wyrwich, M. (2012). Regional entrepreneurial heritage in a socialist and a postsocialist economy. *Economic Geography*, 88(4), 423-445. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2012.01166.x>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

Entrepreneurship is widely is recognized as a key driver of economic growth and technological innovation. In Türkiye, regional disparities in development, human capital, and investment climate leads to variations in how entrepreneurial activities translate into innovation outcomes. While institutions such as KOSGEB and TÜBİTAK have developed support mechanisms, the relationship between entrepreneurship and technological innovation at the provincial level remains underexplored. This research addresses this gap by investigates whether entrepreneurial dynamics in Turkish provinces significantly affect innovation outputs, particularly patent applications, and it is also explores how these insights can guide regional development strategies.

Research Questions:

The direction and strength of the relationship between entrepreneurship and technological innovation is critical for policy-making and regional development strategies, especially at the macro level. This study aims to reveal the structural characteristics of this relationship by employing dynamic panel data analysis that covers all provinces in Türkiye. In line with the study's main objective, this paper addresses the following research questions:

Does entrepreneurship, measured by firm establishment rates, significantly affect the technological innovation trend at the provincial level in Türkiye?

To what extent does entrepreneurship affect patent applications while controlling for economic development (per capita income)?

Is the relationship between entrepreneurship and innovation significant and stable across provinces in Türkiye, regardless of the level of development?

Building on these questions, the study aims to test the following hypotheses:

H₁: The level of entrepreneurship (measured by the number of newly established firms) has a positive and significant effect on technological innovation (patent applications) at the provincial level in Türkiye.

H₂: The level of entrepreneurship has a positive and significant impact on technological innovation, even after controlling for per capita income.

H₃: The relationship between entrepreneurship and innovation is positive and stable across the provinces of Türkiye, regardless of their level of development.

Literature Review

Entrepreneurship and innovation are widely acknowledged as complementary drivers of financial and economic growth, technological advancement, and regional competitiveness. Acs and Audretsch (1990) have shown that small and medium-sized enterprises (SMEs) often act as catalysts for technological transformation. Likewise, Belitski and Desai (2015:1355) emphasized that the ideas and services produced by entrepreneurs contribute to regional innovation systems, facilitate the rapid dissemination of information and increase economic dynamism. Choi, Sung, and Park (2020:1) further emphasized that technology-oriented start-up companies can enhance employment and productivity through the introduction of new business models.

The regional and urban context plays a crucial role in shaping entrepreneurial outcomes. Entrepreneurship tends to cluster in metropolitan areas where human capital, infrastructure and innovation networks are more advanced (Bosma & Sternberg, 2014:1016). Franco and Rodrigues (2020:19) argue that urban entrepreneurship fosters socio-economic revitalization by developing collaborative networks that use resources efficiently and effectively. However, Winden (2019:97) emphasized the necessity of aligning urban policies with regional industrial strategies to promote entrepreneurial scaling and sustainable growth.

In the context of technological transformation, Badzińska (2016:57) identified the interaction between science, technology, and business as a Crucial source of new market opportunities. Likewise, Jiang and Yan (2023:1) underscored the importance of integrating information technologies into entrepreneurship education to foster innovation-driven mindsets.

In Türkiye's case, structural and spatial inequalities significantly affect the entrepreneurship-innovation nexus. Gezici and Hewings (2004:113) reported that regional disparities influence the extent to which entrepreneurial activity into innovation outcomes, while Demirdağ and Eraydın (2020:254) emphasized the role of targeted government interventions in promoting new firm formation. Despite the growing body of literature, empirical studies using dynamic panel data techniques to explore the causal link between entrepreneurship and innovation at the provincial level in Türkiye remain limited.

To addresses this gap, the present study applies the Arellano-Bond difference GMM estimator to provincial panel data spanning 2010 to 2023, thus providing robust evidence of how entrepreneurship influences technological innovation across Türkiye's regions.

Methodology:

The study employs a balanced panel dataset covering 81 Turkish provinces from 2010 to 2023. The dependent variable is the number of provincial patent applications, which represents technological innovation. In addition, the key independent variables include the number of newly established firms and participation in entrepreneurship support programs, which capture the intensity of entrepreneurial activity. Per capita income is incorporated as a control variable to account for regional economic disparities. To address potential endogeneity issue and dynamic interrelationships, the study utilizes the Arellano-Bond Difference Generalized Moments Method (GMM), a technique well-suited for analyzing causal relationships in panel data while controlling for unobserved heterogeneity, autocorrelation, and simultaneity bias. All estimations were conducted using STATA 17 software.

Findings:

The analysis demonstrates that new firm creation has a positive and statistically significant effect on patent applications, highlighting the crucial role of entrepreneurship in fostering technological innovation. Furthermore, this relationship remains significant even after controlling for per capita income, suggesting that innovation capacity is not solely determined by economic development levels. The results also show a strong path dependency in innovation, as past patent applications significantly influence current innovation performance. Compared with traditional panel estimators, Arellano-Bond Difference GMM provided more robust insights by effectively addressing potential endogeneity and dynamic panel biases.

Discussion:

The findings are in line with previous studies emphasizing the positive role of entrepreneurship in regional innovation systems. They confirm that entrepreneurship is not only a mechanism for job creation and economic growth but also a fundamental driver of technological advancement. Unlike studies emphasizing structural constraints (e.g., regional inequalities), this research highlights that entrepreneurship can stimulate innovation regardless of economic development levels. This finding presents a novel contribution to the literature by underscoring the transformative potential of entrepreneurial activity across diverse regional contexts.

The results obtained in the study directly address to the identified research questions. First, entrepreneurship indicators, such as firm establishment rates, significantly influence technological innovation across Turkish provinces. Arellano-Bond Difference GMM estimation results reveal that the number of newly established firms, has a positive and statistically significant impact on patent applications, indicating a nationwide trend rather than province-specific effects. Second, the positive impact of entrepreneurship on innovation remains robust even after controlling for per capita income, indicating that entrepreneurship contributes independently to innovation capacity. Finally, the relationship between entrepreneurship and innovation exhibits a positive

and stable effect across Türkiye's province-level panel data during the 2010–2023 period, revealing a consistent structural pattern rather than localized variations.

The hypotheses proposed in this study were tested by employing the Arellano-Bond Difference GMM method and the results were as follows:

H₁: Supported. The level of entrepreneurship, as indicated by number of newly established firms, has positive and significant effects on the trend of technological innovation (patent applications) at the provincial level in Türkiye.

H₂: Supported. The positive and significant effect of entrepreneurship on innovation remains robust and statistically significant even when per capita income is controlled.

H₃: Supported. The relationship between entrepreneurship and innovation exhibits a positive and stable structure throughout Türkiye, regardless of the development level of the provinces.

The persistence of innovation outcomes further underscores the cumulative and dynamic nature of technological progress. Overall, these findings provide empirical evidence that entrepreneurship serves as a crucial driver shaping regional innovation trajectories, and contribute to the expanding body of literature emphasizing the interdependence between entrepreneurial activity and innovation capacity.

Conclusions

This research concludes that entrepreneurship significantly enhances technological innovation across Turkish provinces, with effects that remain robust even after controlling for differences in economic development. These results underscore the necessity for regional development strategies to focus not only on macroeconomic investment but also on policies that directly strengthen entrepreneurial activity. Initiatives such as expanding technoparks, promoting university–industry collaborations, and establishing incubation centers are particularly crucial to fostering innovation-driven growth.

While the study provides strong empirical evidence, it is limited by its reliance on patent applications as the sole indicator of innovation. Future research would benefit from the inclusion of additional indicators such as R&D expenditures, trademarks, or innovative product introductions to provide a more comprehensive evaluation of regional innovation capacity.

While the study provides strong empirical evidence, it is limited by its reliance on patent applications as the sole indicator of innovation. Future research could incorporate additional measures such as R&D expenditures, trademarks, or innovative product introductions to provide a more comprehensive understanding of innovation dynamics. Overall, this study contributes to both academic literature and policy-making by empirically confirming the causal role of entrepreneurship in shaping regional innovation performance in Türkiye.

Çevre Ahlakı Bağlamında Yeşil Girişimcilik: Sürdürülebilirlik için Normatif Bir Çerçeve Önerisi

Green Entrepreneurship in the Context of Environmental Ethics: A Normative Framework Proposal for Sustainability

Emel BURAK¹

Öz

Sanayi Devrimi'nden günümüze, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve bilinçsiz kaynak kullanımı gibi küresel sorunlar, daha kurumsal ve derinlikli çözümler geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu sorunlar yalnızca teknolojik girişimlerle çözümlenebilecek teknik meseleler olmaktan çıkarak etik temelli, çok boyutlu bir değerlendirme gerektiren alanlara dönüşmüştür. İnsan-doğa ilişkisini ahlaki bir perspektiften yeniden ele almak, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada stratejik bir yaklaşım sunmaktadır. Çalışma, çevre ahlakı ve yeşil girişimcilik alanlarında yayımlanan ulusal ve uluslararası akademik makaleler, kitap bölümleri ve tezler taranarak yürütülmüştür. Kaynaklar, konunun kuramsal çeşitliliğini temsil etmesi ve çevre ahlakı ile girişimcilik kesişimini ele alması ölçütleriyle seçilmiştir. Derleme araştırması olan bu çalışmada çevre ahlakının felsefi temelleri, yeşil girişimciliğin kuramsal dayanakları ve bu iki alanın normatif kesişim noktaları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, yalnızca bir sentez oluşturmakla kalmayıp, etik temelli bir yeşil girişimcilik modelinin teorik altyapısını görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bulgular, literatürdeki kavramsal boşlukları belirginleştirmiş ve yeşil girişimciliğin etik temellerinin genellikle göz ardı edildiğini göstermiştir. Doğaya karşı saygılı, etik duyarlılık gösteren, merhameti odağa alan ve doğa ile uyumlu ahlaki değer üreten yeşil girişimcilik faaliyetlerinin, uzun vadede tüm paydaşlara katkı sunabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, çevre ahlakı temelli girişimciliğin yalnızca bireysel bir etik sorumluluk değil, aynı zamanda kamu politikaları ve kurumsal stratejiler açısından da yönlendirici bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, ahlaki tesis akreditasyon sistemi, çevre odaklı eğitim müfredatları ve yeşil işletmelere yönelik vergi teşvikleri gibi politika araçlarının geliştirilmesi önerilmektedir. Bu çerçeve, yeşil girişimcilik faaliyetlerinin etik sorumluluk bilinciyle yürütülmesinin, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada kritik bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Modernizasyon Teorisi, Planlı Davranış Teorisi, Derin Ekoloji, Normatif Sürdürülebilirlik, Değer-Temelli Girişimcilik

ABSTRACT

From the Industrial Revolution to the present, global problems such as climate change, loss of biodiversity, and the unsustainable use of natural resources have necessitated the formulation of more institutionalized and in-depth solutions. These problems have evolved from technical issues solvable through technology-driven innovation into domains requiring ethical and multidimensional evaluation. Reconsidering the human-nature relationship from a moral perspective provides a strategic approach to achieving sustainability goals. This study was conducted through a review of national and international academic articles, book chapters, and theses published in the fields of environmental ethics and green entrepreneurship. These problems have evolved from technical issues solvable through technology-driven innovation into domains requiring ethical and multidimensional evaluation. As a review study, the paper examines the philosophical foundations of environmental ethics, the theoretical bases of green entrepreneurship, and the normative intersections between these two domains. This evaluation not only synthesizes the literature but also seeks to clarify the theoretical groundwork for an ethics-based model of green entrepreneurship. The findings highlight conceptual gaps in the literature and reveal that the ethical foundations of green entrepreneurship are frequently overlooked. The study concludes that green entrepreneurial activities-those that respect nature,

¹ Corresponding Author: Kırklareli Üniversitesi, emelburak@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7782-9149

demonstrate ethical sensitivity, emphasize compassion, and generate moral values aligned with environmental well-being-can yield long-term benefits for all stakeholders. The study demonstrates that entrepreneurship grounded in environmental ethics is not merely an individual moral responsibility but also a guiding framework for public policies and corporate strategies. Accordingly, the development of policy instruments-such as an 'ethical facility' accreditation system, environmentally oriented educational curricula, and tax incentives for green enterprises-is recommended. This framework emphasizes that conducting green entrepreneurial activities with ethical responsibility is a critical component for achieving sustainability objectives.

Keywords: *Ecological Modernization Theory, Theory of Planned Behavior, Deep Ecology, Normative Sustainability, Value-Based Entrepreneurship*

GİRİŞ

Küresel ölçekte artan çevresel bozulmalar, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kaynak tükenmesi gibi sorunlar, insan faaliyetlerinin doğa üzerindeki yıkıcı etkilerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Sanayi Devrimi'nden bu yana süregelen ekonomik büyüme odaklı anlayış, özellikle neoliberal politikalar ve küreselleşmenin etkisiyle çevresel krizi derinleştirmiştir (Eckersley, 2007). Bu kriz yalnızca teknolojik bir yetersizliğin değil, aynı zamanda ahlaki bir boşluğun sonucudur (Naess, 2001). Bu nedenle çevre sorunlarının çözümü, teknik önlemlerle sınırlı kalmamalı; insanın doğa ile ilişkisini etik temelde yeniden düşünmeyi gerektirmektedir. Çevre ahlakı, bu bağlamda doğayı yalnızca fayda nesnesi olarak değil, öz değeri olan bir varlık olarak ele almakta ve bireyleri, kurumları ve politika yapıcılarını sorumluluk temelli bir anlayışa çağırmaktadır (Oğurlu, 2016:171; Özdemir, 1999).

Girişimcilik, çevresel krizlerle mücadelede önemli bir toplumsal aktör olarak görülmektedir. Ancak geleneksel girişimcilik anlayışı, büyüme ve kâr maksimizasyonu hedefleri nedeniyle çoğu zaman çevresel sürdürülebilirliği ikinci plana itebilmektedir (Rosário vd., 2022). Bu noktada yeşil girişimcilik, yalnızca ekonomik fayda üretmekle kalmayıp doğa ile uyumlu üretim süreçleri, yenilikçi çevre dostu uygulamalar ve toplumsal fayda üretimiyle öne çıkan alternatif bir girişimcilik biçimi olarak değerlendirilmektedir (Isaak, 2002; Schaper, 2010). Yeşil girişimciler, girişimsel kararlarında etik sorumluluk bilinciyle hareket ederek, ekonomik büyüme ile ekolojik denge arasında yeni bir köprü kurmaktadır (Gevrenova, 2015:322; Vatansever ve Arun, 2016).

Mevcut literatürde yeşil girişimcilik kavramı geniş biçimde incelenmekle birlikte, bu alandaki çalışmaların çoğu çevresel performans, yenilikçilik veya rekabet avantajı gibi ekonomik ve teknik boyutlara odaklanmaktadır (Chell vd., 2008; Habip, 2022; Yalçıntaş, 2023). Buna karşın, yeşil girişimcilik faaliyetlerinin arkasındaki etik motivasyonlar ve ahlaki temeller yeterince açıklanmamıştır. Bu durum, literatürde çevre ahlakı perspektifinin eksik kaldığını ve kavramsal bir boşluk bulunduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın temel problemi, yeşil girişimcilik olgusunun çevre ahlakı temelli etik bir çerçevede yeterince ele alınmamış olmasıdır. Yapılan literatür taraması sonucu girişimcilik literatüründe çevresel sorumluluğun çoğunlukla ekonomik araçsallık içinde değerlendirilmesinden kaynaklı bir boşluk olduğu ve bu yönde kavramsal bir zemin oluşturulmasının ilgili literatürde katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın amacı, yeşil girişimciliği çevre ahlakı perspektifinden kavramsal olarak değerlendirmek ve girişimcilik süreçlerine yön veren etik temelleri görünür kılmaktır. Bu kapsamda temel yaklaşım olarak ise, literatürdeki temel kuramsal modeller (Ekolojik Modernizasyon Teorisi, Planlı Davranış Teorisi, Değer-İnanç-Norm Teorisi) çevre ahlakı ilkeleriyle ilişkilendirilmiş, bu iki alanın kesişim noktaları kavramsal düzeyde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, yeşil girişimciliğin yalnızca ekonomik ya da yönetsel bir pratikten ibaret olmadığını; aynı zamanda ahlaki sorumluluk bilincine dayalı bir değer sistemi olduğunu savunmakta ve çevre ahlakı perspektifinin girişimcilik literatürüne entegre edilmesiyle sürdürülebilir kalkınma hedeflerine etik bir derinlik kazandırmayı amaçlamaktadır.

1. Literatür Taraması

1.1 Yeşil Girişimcilik Kavramı

Girişimcilik kavramı ilk olarak 1755 yılında Richard Cantillon tarafından literatüre kazandırılmış olsa da (Brown ve Thornton, 2013: 402-403), zaman içerisinde kapsamı ve bağlamı çeşitlenmiştir (Low, 2001: 20). Girişimci, yeni ve yaratıcı bir fikri ortaya atan ve bu işe ilk başlayan kişidir (Başer ve Büber, 2012: 137). Daha geniş bir perspektiften girişimci; fırsatları gören veya yaratan, gerekli kaynakları sağlayıp bir araya getiren ve tüm süreçlerden sorumlu olan kişidir (Carton vd., 1998: 7). Girişimcilik temelinde insan, toplum ve onların ihtiyaçları yer almaktadır (Karadal vd., 2017: 138). Toplamlar için refah ve zenginlik kaynağı olarak görülmesi (Berglann vd., 2011: 180) ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir itici gücü olması girişimciliğe kritik bir önem kazandırmaktadır. Girişimcilik; değişim aracısı olarak yaratıcı ve yenilikçi iş uygulamalarının eyleme dönüştürülmesi, fırsatlara yanıt verilerek değer yaratılması ve ekonomik sistemlerde değişim sağlanması süreçlerini kapsamaktadır (Muzyka vd., 1995: 352).

Yeşil girişimcilik, çevresel sorunların giderek derinleştiği günümüz dünyasında geleneksel girişimcilik anlayışına alternatif olarak ortaya çıkmıştır. En genel tanımıyla çevre ve girişimcilik kavramlarını birleştiren bir olgu olarak literatürde yer almaktadır (Jayasinghe vd., 2020: 1; Kapusuz ve Çavuş, 2017: 112). Berle (1991) tarafından literatüre kazandırılan kavram (Navarathinam ve Amutha, 2022: 7520; Habip ve Doğan, 2020: 309), ortaya çıkışından itibaren artan bir ilgiyle karşılanmış ve daha detaylı araştırmalara zemin hazırlamıştır (Adıgüzel ve Sönmez Çakır, 2025; Harini ve Meenakshi, 2012: 79). Ancak, farklı perspektiflerden ele alınması nedeniyle evrensel bir tanım üzerinde uzlaşma sağlanamamaktadır (Anisah ve Wandary, 2015: 110; Muo ve Azeez, 2019: 19).

Yeşil girişimcilik, ekolojik sorumluluk taşıyan ve çevresel etkileri azaltmayı hedefleyen bir girişimcilik biçimi olarak tanımlanır. Bu bağlamda yeşil girişimcilik; yeşil mal ve hizmet sunarak çevreyi gözetten (Pachaly, 2012: 8) veya ekonomik, sosyal ve çevresel sermaye optimizasyonunu sağlayan bir girişim olarak da değerlendirilmektedir (Shishcan ve Kaim, 2020: 359). Bu girişimciler, doğayı sadece bir üretim faktörü olarak görmekten ziyade, ekosistemle uyumlu sürdürülebilir iş modelleri geliştirirler. Pachaly (2012: 8) bu yaklaşımın temel itici unsurunu ekonomik kalkınma adına sürdürülebilirlik olarak değerlendirmektedir. Schaper (2010), yeşil girişimciliğin kavramsal gelişimini inceleyerek, geleneksel sürdürülebilirlik anlayışı ile nasıl bütünleştiğini ortaya koymuş ve yeşil girişimcileri hem ekonomik değer yaratan hem de çevresel sürdürülebilirliği iş stratejilerinin merkezine yerleştiren kişi olarak ifade etmiştir. York vd. (2016: 698) ise doğal çevrenin korunmasına yönelik ekolojik felsefe ile ekonomik verimliliğin birleşimini yeşil girişimciliğin temeli olarak görmektedir.

Yeşil girişimciliğin kuramsal arka planı iki temel düzlemde incelenmektedir: bireysel (mikro) düzlem ve yapısal (makro) düzlem. Mikro düzeyde, Ajzen'in (1991: 181) Planlı Davranış Teorisi (PDT) bireylerin çevreci girişim niyetlerini açıklarken, tutum, öznel normlar ve algılanan kontrol gibi psikolojik faktörleri vurgular (Fietze ve Boyd, 2017; Yalçıntaş, 2023). Makro düzeyde ise Ekolojik Modernizasyon Teorisi (EMT), çevre sorunlarının teknolojik yenilik ve ekonomik dönüşüm yoluyla çözülebileceğini savunur (Andersen ve Massa, 2000: 338; Gibbs, 2006). EMT, çevresel sorunları sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle bütünleştirerek, ekonomik büyüme ile çevresel sorumluluk arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır (Wicaksono, 2025: 6). Bu teoriler birlikte değerlendirildiğinde, yeşil girişimcilik hem çevresel farkındalığı hem de ekonomik sürdürülebilirliği bütünleştiren etik temelli bir model olarak konumlandığı düşünülmektedir.

1.2. Çevre Ahlakı Kavramı

Çevre, canlıların doğumuyla birlikte tüm canlıları kuşatan doğal ve sosyal ortamların bütünüdür (Göz, 2011: 94). Bu kavram, fiziksel, teknolojik, kimyasal ve toplumsal unsurları içeren çok boyutlu bir yapıya sahiptir (Uslu ve Erkan, 2016: 213). Ahlak ise bireylerin toplum tarafından kabul edilen davranış biçimlerini ve kuralları içeren, uygulamaya dönük bir normatif sistemdir (Martı, 2021:

57). Çevre ahlakı, insanın doğayla olan ilişkisini yalnızca fayda merkezli bir çerçevede değil, ahlaki sorumluluk temelinde değerlendiren bir etik disiplindir. Bu anlayış, doğayı insanın üzerinde hâkimiyet kurabileceği bir nesne olarak değil, öz değere sahip bir varlık olarak görür. Çevre ahlakı, insan dışındaki varlıkların yalnızca biyosferin bir parçası oldukları için ahlaki değer taşıdıklarını savunur (Oğurlu, 2016: 181). Bu yaklaşım, çevre sorunlarının yalnızca teknik veya ekonomik değil, aynı zamanda etik sonuçlar doğurduğunu vurgular (Jardins, 2006: 26). Dolayısıyla çevre ahlakı, sürdürülebilirlik kavramıyla doğrudan örtüşen bir normatif bakış açısına sahiptir.

Çevre ahlakının kuramsal temelleri iki ana ekseninde şekillenmektedir: insan merkezli (antroposentrik) ve çevre merkezli (ekosentrik) yaklaşımlar. Antroposentrik yaklaşım, insanın doğadaki diğer varlıklardan üstün olduğunu ve çevresel süreçlerin insanın yararına göre değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu bakış açısına göre, çevreye yönelik sorumluluklar insan çıkarlarını koruma amacı taşır (Jardins, 2006: 199). Antroposentrik çevre ahlakı, korumacı ve sakıncacı alt yaklaşımlar olarak ikiye ayrılmaktadır (Demir, 2023). Korumacı çevre ahlakı, çevre bilimi insanı George Perkins Marsh tarafından ortaya konulmuş, Gifford Pinchot tarafından geliştirilmiştir (Demir, 2023: 58). Faydacı bir etik anlayışla, çevreyi insana sağladığı fayda ölçüsünde değerli kabul eder. Bu yaklaşım, doğal kaynakların dengeli ve planlı biçimde kullanılarak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabileceğini savunur (Demir, 2023: 59). Sakıncacı (veya kaçınmacı) yaklaşım ise John Muir tarafından geliştirilmiş olup, doğanın ticari çıkarlar için sömürülmesine karşı çıkar; doğal alanların insan için manevi, estetik ve ruhsal değer taşıyan varlıklar olarak korunması gerektiğini vurgulamaktadır (Demir, 2023: 67). Buna karşın ekosentrik yaklaşım, doğanın kendi başına değerli olduğunu ve insanın çevredeki diğer canlılardan yalnızca biri olduğunu savunur. Bu perspektifte çevre, ilişkiler ağına dayalı bir sistem olarak değerlendirilir; dolayısıyla çevreye zarar vermeyen her eylem ahlaken uygun kabul edilir. Ekosentrik yaklaşımın en önemli paradigması, "Derin Ekoloji" anlayışıdır. Oslo Üniversitesi'nden Arne Naess tarafından geliştirilen bu felsefe, insanın doğa üzerindeki hakimiyetini kökten reddeder. Naess'e göre modern insan, sorunları teknik çözümlerle gidermeye çalışmakta olduğunu savunmakta ve asıl problemin doğayı ve kendini algılama biçiminde yatmakta olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle, çevre tahribatının arka planında bilinç bulanıklığını savunan bu anlayış, zihinsel dönüşüm gerçekleşmeden çevreyi korumaya çalışmak sonuçsuz kalacağını savunmaktadır. Derin ekoloji, bireyi doğa karşısında yeniden konumlandırarak, insanın doğayı korumaktan ziyade onun ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgulayan bir bakış açısına odaklanmaktadır.

Çevre ahlakı literatüründe yalnızca antroposentrik ve ekosentrik yaklaşımlar değil, hayvan hakları, nesiller arası adalet, eko-feminizm, bütüncül etik, yaşam merkezli etik ve toplumsal ekoloji gibi farklı düşünce okulları da yer almaktadır (Demir, 2023: 116; Martı, 2021: 42, 71). Bu bakış açıları, doğa-insan ilişkisinin etik temellerini çeşitlendirmekte ve çevresel sorumluluğun kapsamını genişletmektedir. Özellikle eko-feminist yaklaşım, doğanın sömürülmesini kadınların toplumsal konumlarıyla benzer bir tahakküm biçimi olarak değerlendirerek, çevresel adalet kavramına yeni bir eleştirel boyut kazandırmaktadır. Bütüncül etik anlayışı ise insan ve doğayı birbirinden ayrı değil, karşılıklı etkileşim içinde var olan bir bütün olarak ele almaktadır. Bu çerçevede çevre ahlakı, yeşil girişimciliğin etik zeminini güçlendiren normatif bir çerçeve sunar. İnsan merkezli ekonomik modellerin çevre üzerindeki olumsuz etkileri dikkate alındığında, ekosentrik yaklaşımın girişimcilik uygulamalarına entegre edilmesi sürdürülebilirlik açısından kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla çevre ahlakı, girişimcilik faaliyetlerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda ahlaki sorumluluk temelli bir paradigma üzerinde yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

1.3.Kavramlar Arası İlişkiler

Sanayileşme ile modern dönemlere geçiş, yeni paradigmaların ve büyük hedeflerin doğmasına yol açmış; bu süreç insanın çevreyle kurduğu ilişkiyi ve beklentilerini köklü biçimde dönüştürmüştür (Martı, 2021: 3). Bu dönemde ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma kavramı, farklı yaklaşımlar

tarafından çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Kimi araştırmacılar bu kavramı kapitalist ekonomik büyüme modeline verilmiş sınırlı bir taviz olarak görürken, kimileri tüketim toplumunun çöküşünü gizleyen bir 'kozmetik söylem' olarak değerlendirmekte; bir diğer yaklaşım ise sürdürülebilir kalkınmayı sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları dengeleyen adil bir büyüme modeli olarak tanımlamaktadır (Demir, 2023: 65). Bu farklı yaklaşımlar, sürdürülebilir kalkınma kavramının hem ekonomik hem de etik boyutunu tartışmalı hâle getirmiştir. Ancak çevre ahlakı ile girişimcilik arasındaki ilişkinin sürdürülebilirlik ekseninde ele alınması, yeşil girişimciliğin özünde etik bir farkındalık taşıdığını kabul etmeyi gerektirmektedir.

Bu perspektiften bakıldığında çevre ahlakı, girişimcilik faaliyetlerinin yalnızca ekonomik kazanç odaklı değil, ahlaki sorumluluk temelli biçimde yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla çevre ahlakı, yeşil girişimciliği sıradan bir iş stratejisinden çıkararak normatif ve etik bir eyleme dönüştürmektedir. Bu yönüyle çevre ahlakı, yeşil girişimcilik için sürdürülebilir bir değer kanalı oluşturur. Yeşil girişimcilik, geleneksel girişimcilik sınırlarını aşarak çevresel duyarlılığı, sosyal sorumluluğu ve etik değerleri merkeze alan bir dönüşüm modeline karşılık gelmektedir. Çevresel değerlerin iş süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olduğu (Allen ve Malin, 2008: 829) bu model, literatürde çevre odaklı girişimcilik olarak tanımlanmaktadır (McEwen, 2013: 269). Bu bağlamda yeşil girişimcilik, yalnızca çevreye duyarlı üretim biçimlerini değil, insan-doğa ilişkisinin ahlaki bir temelde yeniden yorumlanmasını içeren normatif bir çabadır. Bu yeniden yorumlama süreci, çevre ahlakı ile yeşil girişimcilik arasındaki karşılıklı etkileşimi belirginleştirmektedir.

Yeşil girişimcilik, çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda ekonomik kalkınmayı hedeflerken, çevre ahlakının çizdiği etik sınırlar içinde şekillenmektedir. Bu iki kavramın kesişiminde hem bireysel hem de kurumsal düzeyde ahlaki sorumluluk bilinci gelişmekte, girişimci kararlarının yönünü belirleyen temel bir faktör ortaya çıkmaktadır. Bu noktada çevre ahlakı, bireylerin ve kurumların çevresel etkilerini değerlendirme kapasitesini artırırken; yeşil girişimcilik, bu etik duyarlılığın pratik düzeyde uygulanmasını sağlayan bir araç işlevi görmektedir. Diğer bir ifadeyle çevre ahlakı kuramsal bir zemin, yeşil girişimcilik ise bu zeminin uygulamadaki karşılığıdır (Schaper, 2010). Bu ilişki, yeşil girişimciliğin yalnızca ekonomik fırsatlara tepki veren bir davranış biçimi değil, aynı zamanda değer temelli stratejik bir yönelim olduğunu göstermektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı, çevre boyutuyla ele alındığında sosyal ve ekonomik faktörlerin iç içe geçtiği, sürdürülebilir insani kalkınmanın özünü oluşturan bir sistemdir (Acar Kara, 2024: 196). Bu bütünleşme, çevre ile kurulan değerler sistemiyle daha da güçlenmektedir. Çevre ahlakı, insanın doğa üzerindeki egemenlik anlayışını sorgulayan, doğa ile karşılıklı bir varlık ilişkisi kurmayı esas alan bir etik düşünce sistemidir. Bu yaklaşım, doğayı yalnızca insanın hizmetinde bir kaynak olarak gören antroposentrik bakış açısından uzaklaşarak, doğanın öz değerini tanıyan ekosentrik bir perspektif geliştirmektedir. Yeşil girişimcilik, bu perspektifi iş dünyasına taşıyarak doğaya zarar vermeyen üretim biçimlerini, yenilenebilir enerji kullanımını ve sürdürülebilir tüketim modellerini desteklemektedir. Dolayısıyla yeşil girişimcilik, çevre sorunlarının çözümünün ötesinde, ekonomik davranışların etik temelini yeniden tanımlayan bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Bu yapı, girişimciliği yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı olmaktan çıkararak, sosyal ve çevresel bir bilinç alanına taşımaktadır. Çevre ahlakı, yeşil girişimcilik faaliyetlerinin değer yönelimini belirleyen bir pusula işlevi görürken, yeşil girişimcilik bu pusulanın rehberliğinde doğayla uyumlu ekonomik modellerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Böylece çevre ahlakı, girişimcilik faaliyetlerinin normatif meşruiyetini sağlarken, yeşil girişimcilik çevre ahlakının uygulama alanı hâline gelmektedir. Bu bağlamda iki kavram arasındaki etkileşim, girişimcilik literatürüne etik bir derinlik kazandırmakta ve sürdürülebilirlik söylemini normatif bir zemine dayandırmaktadır. Sonuç olarak, çevre ahlakı ve yeşil girişimcilik arasındaki ilişki, hem teorik düzeyde hem de pratik uygulamalarda çevresel duyarlılığın, etik sorumlulukla birleşerek yeni bir sürdürülebilir kalkınma modeli oluşturabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, girişimciliğin

yalnızca ekonomik bir araç değil, aynı zamanda doğaya ve topluma karşı etik bir görev bilinciyle yürütülmesi gerektiğini savunmaktadır.

2. Metot

Literatür incelendiğinde birçok araştırma, yeşil girişimcilere özgü özellikleri belirlemek amacıyla çeşitli tipolojiler geliştirmiş, itici motivasyon unsurlarını ortaya koymaya çalışmış ve çevresel unsurlarını dikkate alarak sürdürülebilirlik uygulamalarını değerlendirmiştir (Chell vd., 2008; Dean ve McMullen, 2007; Gürol ve Atsan, 2006; Isaak, 2002; Linnanen, 2002; O'Neill ve Gibbs, 2014; Pastakia, 1998; Schaltegger, 2002; Schaper, 2010; Taylor ve Walley, 2003; Vatansever ve Arun, 2016; Volery, 2002; Walley ve Taylor, 2002; Yalçıntaş, 2023). Ancak bu çalışmaların çoğunda, yeşil girişimcilik eğiliminin temelinde yer alan etik motivasyonların ve çevre ahlakı perspektifinin nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir değerlendirme bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle, sürdürülebilirlik kavramının çevre ahlakından beslenme potansiyeli çoğunlukla teorik düzeyde ele alınmış; ancak bütüncül bir ahlaki çerçeveye dönüştürülmemiştir. Bu durum, söz konusu araştırmanın çıkış noktasını oluşturarak çalışmanın temel problemini şekillendirmiş ve bu doğrultuda mevcut derleme çalışması planlanmıştır. Araştırmada herhangi bir nitel veya nicel veri toplanmamış; bunun yerine temel kaynaklar ve kuramsal tartışmalar doğrultusunda analitik bir literatür okuması gerçekleştirilmiştir. İncelenen kaynaklar, çevre ahlakı, sürdürülebilirlik, girişimcilik ve özellikle yeşil girişimcilik konularını doğrudan ya da dolaylı biçimde ele alan akademik makaleler, kitaplar, kitap bölümleri ve tezlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda önce çevre ahlakının temel kuramları (antroposentrik ve ekosentrik yaklaşımlar), ardından yeşil girişimciliğin kuramsal dayanakları (Ekolojik Modernizasyon Teorisi, Planlı Davranış Teorisi, Değer-İnanç-Norm Teorisi) kapsamlı olarak değerlendirilmiştir. İki kavramın kesişim noktaları, etik duyarlılığın girişimcilik anlayışına etkisi bağlamında tartışılmıştır. Çalışma, mevcut literatürdeki bulguları birleştirerek yeşil girişimciliğin çevre ahlakı temelli olarak kavramsallaştırılmasına yönelik bütüncül bir bakış sunmakta ve gelecekte yapılacak nicel ve nitel araştırmalara teorik zemin sağlamayı hedeflemektedir.

3. Bulgular

21. yüzyılda kurumların hangi ürünleri ürettiklerinden çok, hangi değerlerle var oldukları önem kazanmaya başlamıştır (Gürdoğan, 2020: 109). Literatür incelemesi, yeşil girişimciliğin geleneksel girişimcilik anlayışından ayrılarak çevre odaklı bir değer sistemi üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Dean ve McMullen (2007), Isaak (2002) ve Schaltegger (2002), yeşil girişimciliğin yalnızca ekonomik faydaya değil, aynı zamanda ekolojik sürdürülebilirliğe de öncelik verdiğini vurgulamaktadır. O'Neill ve Gibbs (2014) ile Vatansever ve Arun (2016) ise bu dönüşümün girişimcilik ekosistemlerinde 'etik bilinçli iş modelleri' oluşturduğunu ve bu yönüyle yeşil girişimciliğin klasik kâr odaklı paradigmayı sorguladığını ifade etmektedir. Teorik çıkarımlar, çevre ahlakı kavramının yeşil girişimcilik içinde ikincil bir unsur değil, yönlendirici bir normatif çerçeve sunduğunu göstermektedir. Doğa ile kurulan ilişkinin faydacı değil, ahlaki bir temele dayanması gerektiği bulgusu, yeşil girişimcilik anlayışının daha derin bir etik zeminle bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Literatürde bu etik yönelimin somut yansımalarına dair çeşitli örnekler mevcuttur. Örneğin, Avrupa Yeşil Mutabakatı sonrasında geliştirilen 'döngüsel ekonomi girişimleri', yalnızca çevre dostu üretim süreçleriyle değil, aynı zamanda üretim zincirinin tamamına entegre edilen yeşil tedarik uygulamalarıyla öne çıkmaktadır.

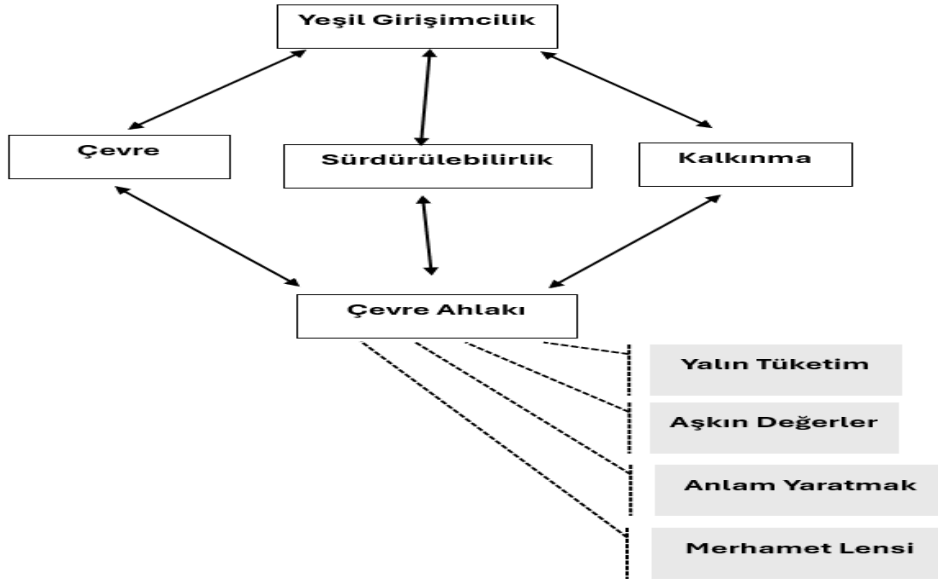
Schaper (2010), yeşil girişimcilerin çevresel farkındalık temelinde hareket ettiklerini, doğa dostu üretim süreçleri benimsediklerini ve doğaya zarar vermemeyi temel etik ilke olarak kabul ettiklerini ifade etmektedir. Gürol ve Atsan (2006) ise bireysel değerlerin girişimcilik eğilimlerinde belirleyici rol oynadığını ve çevre bilincinin bireysel düzeyde girişimcilik kararlarını yönlendirdiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, çevresel sürdürülebilirliğin yalnızca bir yönetim stratejisi değil, aynı zamanda

ahlaki bir sorumluluk alanı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla literatürde yeşil girişimcilik, ekonomik bir faaliyet biçimi olmanın ötesinde, etik değerlere dayalı bir dönüşüm alanı olarak konumlanmaktadır. Isaak (2002) ve Schaper (2010), çevreye zarar vermeyen üretim biçimlerinin, ekosentrik etik ilkelerin işletme süreçlerine dâhil edilmesiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Bu durum, çevre ahlakının yalnızca teorik bir kavram değil, yeşil girişimcilik için yönlendirici bir normatif sistem olduğunu ortaya koymaktadır.

Yeşil girişimcilik anlayışı, çevresel duyarlılığı üretim ve tüketim süreçlerinin her aşamasına dâhil etmeyi amaçlamaktadır. Habip (2022) ve Yalçıntaş (2023), çevre ahlakına dayalı iş modellerinin hem toplumsal farkındalık hem de işletme meşruiyeti açısından olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir. Bu yönüyle çevre ahlakı, girişimcilik davranışlarını hem makro düzeyde (politikalar, stratejiler) hem de mikro düzeyde (bireysel karar süreçleri) etkileyen bir değer sistemi olarak değerlendirilebilir. Girişimcinin etik farkındalığı, işletme faaliyetlerinin çevresel ve sosyal etkilerini değerlendirme biçimini doğrudan şekillendirmektedir.

Analizler, mevcut literatürde yeşil girişimcilik ile çevre ahlakı arasındaki ilişkinin bütüncül biçimde ele alınmadığını göstermektedir. Çalışmaların önemli bir kısmı teknik, ekonomik ve yönetsel boyutlara odaklanırken etik boyut genellikle ikincil düzeyde kalmıştır (Dean ve McMullen, 2007; Schaper, 2010). Bu durum, yeşil girişimcilik araştırmalarında çevre ahlakına dayalı teorik entegrasyonun eksikliğine işaret etmektedir. Literatürde üç temel yaklaşım öne çıkmaktadır: ekonomik, yönetsel ve etik-normatif. Ekonomik yaklaşım, çevre dostu teknolojiler ve verimlilik üzerine odaklanırken (Schaltegger, 2002); yönetsel yaklaşım, örgüt kültürü ve kurumsal sürdürülebilirlik politikalarını ön plana çıkarmaktadır (O'Neill ve Gibbs, 2014). Etik-normatif yaklaşım ise çevre ahlakını değer, norm ve sorumluluk ekseninde girişimcilik kararlarının merkezine yerleştirmektedir (Isaak, 2002; Gürol ve Atsan, 2006). Bu eğilimler birlikte değerlendirildiğinde, çevre ahlakı temelli bütüncül modellerin sınırlı olduğu ve bu alanda yeni kuramsal çerçevelere ihtiyaç bulunduğu görülmektedir. Çevre ahlakının sunduğu temel ilkeler sorumluluk, zarar vermeme, kuşaklar arası adalet ve sürdürülebilirlik bilinci girişimcilik süreçlerinin etik bir çerçevede yeniden tanımlanmasına katkı sunmaktadır. Yeşil girişimcilik, ekosentrik bir sistem için alternatif bir iş modeli önererek çevre ahlakının pratikteki yansımaları temsil etmektedir. Bu bağlamda yeşil girişimcilik, ekonomik faaliyetleri çevreyle uyumlu hale getirirken; çevre ahlakı bu faaliyetlerin meşruiyetini ve değer temelini sağlayan normatif bir çerçeve sunmaktadır.

Çevre yalnızca bir girdi olarak değil, sosyal ahlakı ve doğa merhametini de kapsayan geniş bir sistemin bileşenidir. Bu anlayış ben-merkezci yaklaşımdan ziyade, bireyin toplum içindeki konumuna odaklanmak ekolojik sürdürülebilirliği mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, insanların ekosistemin aktif bir parçası oldukları bilinciyle çevreyi pasif bir unsur değil, karşılıklı etkileşim içindeki bir sistem olarak görmelerini gerektirir. Bu bütüncül yaklaşım değerlendirildiğinde çevre ahlakı, sosyal ahlaktan beslenmekte ve tüm canlı sistemleriyle bütünleşerek dayanışma sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsam doğrultusunda, yazar tarafından geliştirilen normatif bir çerçeve önerisi Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Normatif bir çerçeve önerisi

Araştırma bulgularına göre normatif öneri çerçevesi bağlamında Şekil 1 oluşturulmuştur. Şekil 1’ de belirtildiği üzere çevre ahlakına yönelik eylem planının ilk adımı olarak “yalın tüketim” kavramı önerilmektedir. Gürdoğan’a (2020: 97) göre dünyanın geleceği atıksız ekonomiye, atıksız ekonominin ise yalın düşünce ve yalın yaşama bağlıdır. Bu durum, yalın üretim ve yalın tüketimi zorunlu kılmaktadır. Bir uygulamanın ‘yeşil’ olarak nitelendirilmesi çoğu zaman üretim sürecinden değil, tüketim biçiminden kaynaklanmaktadır. Yeşil Hareket’in öncülerinden Jonathon Porrit, insanlığın gerçek ihtiyaçları ile sistemin dayattığı suni ihtiyaçların ayrılması gerektiğini vurgulamış ve çevrenin eşsiz değerini korumak için ‘yetinme seviyesinde’ kalmanın rasyonel bir strateji olduğunu savunmuştur (Gökdayı, 1997). Birleşmiş Milletler Raporu (1977:15), ekolojik baskıya karşı kaynakların tasarruflu kullanılabileceği bir kalkınma modeline geçişin aciliyetini vurgulamaktadır (Demir, 2023: 63).

Araştırma sonuçlarına dayanarak Şekil 1’ de gösterilen yeşil girişimciliğin ahlaki bir dönüşüme entegrasyonunda ikinci adım olarak “aşkın değerler” önerilmektedir. Aşkın değerler, ilahi bir bilinçle çevreyi okumayı gerektiren ve teoloji, ilahiyat ile çevre felsefesi gibi alanlardan beslenen bir anlayışı temsil etmektedir. Tüm kutsal kitaplar çevreye değer atfetmektedir. İslam dini açısından Rahman Suresi’nin 7. ve 8. ayetlerinde (Kur’an-ı Kerim, 55:7–8) çevrenin bir denge üzerine yaratıldığı ve bu dengenin bozulmaması gerektiği belirtilmektedir. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi Prof. Dr. Halis Aydemir (2025, 5:21 dk), Rahman Suresi 7 ve 8. ayetleri üzerinden yaptığı değerlendirmede doğanın insan için bir emanet olduğunu vurgulamıştır. Benzer biçimde Martı (2021), insanın çevreye “emanet” mefhumuyla yaklaşması gerektiğini savunmuştur. Martı (2014:1506–1507), çevrenin ilahi kudretin eseri bir emanet olarak öz değer taşıdığını ve ona iyi muamelenin bir hak olduğunu belirtmiş; İslami referanslardan beslenen bir çevre ahlakı eğitimi önermiştir. Turhan vd. (2025:1963) de bu görüşü destekleyerek İslam’a dayalı çevresel etik anlayışının modern çevre stratejilerine entegrasyonunun hem bireysel hem de kurumsal düzeyde yayılma potansiyeline sahip olduğunu vurgulamıştır. Teoloji temelli bu bakış açısına ek olarak “Derin Ekoloji” felsefesi de değerlendirilmiştir. Naess’e göre derin ekoloji, insanın tüm evrenle bütünleşmesini ve evrendeki tüm canlılarla özdeşlik kurarak derinlik kazanmasını savunur (Tamkoç, 1994). Derin ekoloji, insan-doğa ilişkisini varoluşsal bir ekolojik bütünlük çerçevesinde değerlendirir ve doğayı insandan bağımsız, aşkın ve içsel bir değere sahip varlık alanı olarak görmektedir. Bu yaklaşım, çevre ahlakının yeşil girişimcilik anlayışına entegre edilmesinde güçlü bir teorik çerçeve sunabilecek alternatif stratejilerden biri olarak kabul edilebilir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, Şekil 1’ de üçüncü öneri olarak yeşil girişimcilikte ahlaki temel oluşturma bir diğer adımının ‘anlam yaratmak’ olduğu savunulmaktadır. Yapılan iş ve uygulamalarda anlam düzeyi yükseldikçe birey, ahlaki tutum ve davranış geliştirme olasılığını artırmaktadır (Demir, 2023: 10). Bu kapsamda, bireyin kavrayamadığı ya da anlam yükleyemediği bir değeri ahlaki olarak benimsemesi zor olmaktadır. Yapılan işi anlamlı bir eyleme dönüştürmek, o işe ilgi duymayı ve onu takdir etmeyi beraberinde getirmekte, bu durum bilinçlilik ve duyarlılık düzeyini artırmaktadır (Duchon ve Plowman, 2005: 807). Bu noktada çevreye yönelik eylemlere aşina olmak, bireyin entelektüel gelişmişliğini ve idrak düzeyini yükseltmekte, böylece çevre ahlakını yeşil girişimcilik pratiklerinde bir kılavuz olarak benimsemeyi kolaylaştırmaktadır.

Son olarak, çevre ahlakı zemininde yeşil girişimcilik dinamiklerini (çevre, sürdürülebilirlik, kalkınma) değerlendirirken ‘merhamet lensinin’ kullanılması önemli bir parametre olarak görülmektedir. Merhamet, işletmelerde bireyler arası ilişkilerde başarının belirleyicisi olmanın (Dutton ve Worline, 2021; Simpson vd., 2024) yanı sıra, insan-doğa etkileşiminde etik sorumluluk bilincini güçlendiren bir erdemdir. Bu yaklaşım, yeşil girişimciliğin yalnızca ekonomik çıktılara odaklanmak yerine, ekosistemlerin korunması, kaynakların adil paylaşımı ve gelecek nesillerin yaşam hakkının gözetilmesi gibi etik öncelikleri içermesini sağlamaktadır. Merhamet temelli bir perspektif, girişimcilerin stratejik kararlarında duygusal zekâ ve empati gibi insani değerleri içselleştirmesine olanak tanımakta; çevre ahlakı çerçevesinin yalnızca rasyonel ve normatif ilkelerle değil, aynı zamanda insani değerlerle de zenginleşmesini sağlamaktadır. Bu da yeşil girişimciliğin hem çevresel hem toplumsal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasını destekleyen bütüncül bir stratejik yaklaşım sunmaktadır.

4. Tartışma

Geleneksel girişimcilik anlayışı, uzun yıllar boyunca ekonomik büyüme, verimlilik ve kâr maksimizasyonu odaklı bir paradigma çerçevesinde gelişmiştir. Ancak çevresel krizlerin derinleşmesiyle birlikte bu yaklaşımın doğa üzerindeki olumsuz etkileri daha görünür hâle gelmiş; ekonomik başarı ile ekolojik sorumluluk arasındaki gerilim, girişimcilik literatüründe yeni bir etik sorgulama alanı yaratmıştır. Bu bağlamda yeşil girişimcilik, doğa ile uyumlu üretim süreçleri ve tüketime duyarlı iş modelleri geliştirmeyi amaçlayan, etik ve ekolojik sorumluluk temelli bir dönüşüm biçimi olarak öne çıkmaktadır. Isaak (2002), yeşil girişimciliği ‘ekolojik değerlerle bütünleşmiş yenilikçi iş yapma biçimi’ olarak tanımlamakta; bu girişimcilerin çevreye zarar vermeyen üretim süreçleri benimseyerek sistemik bir dönüşüm hedeflediklerini belirtmektedir. Bu tanım, çevre ahlakının ‘doğaya zarar vermeme’ ve ‘ekosisteme saygı’ ilkeleriyle doğrudan örtüşmektedir.

Elde edilen bulgular, yeşil girişimciliğin yalnızca çevresel performans göstergelerine indirgenemeyeceğini; aksine, bireysel değerler, toplumsal sorumluluk ve ahlaki farkındalıkla güçlü bir ilişki içinde bulunduğunu göstermektedir. Literatürdeki tipolojiler, bu ilişkinin teorik olarak nasıl yapıldığını anlamada kritik bir araç sunmaktadır. Pastakia (1998)’nin ‘ticari–sosyal yeşil girişimci’ ayrımı, çevre ahlakı bakımından faydacı (antroposentrik) ve özgeci (ekosentrik) motivasyonların girişimcilik davranışlarını nasıl farklılaştırdığını açıklamaktadır. Benzer biçimde Volery (2002)’nin ‘çevreye duyarlı işletmeler–yeşil girişim işletmeleri’ ayrımı, çevreye yönelik davranışların etik derinliğini ortaya koymaktadır. Isaak (2002)’in ‘yeşil işletme–yeşil yeşil işletme’ tipolojisi, çevresel değerlerin işletme kimliğine ne ölçüde içselleştirildiğini tartışarak, çevre ahlakının örgütsel düzeydeki yansımalarına dikkat çekmektedir. Schaltegger (2002)’in çevre–pazar odaklılık ayrımı ise piyasa başarısı ile etik sorumluluk arasında denge kurma arayışını yansıtarak çevre ahlakının normatif rehberliğini desteklemektedir.

Bu tipolojiler birlikte değerlendirildiğinde, yeşil girişimcilik davranışlarının yalnızca ekonomik fırsatlar doğrultusunda değil, aynı zamanda ahlaki yükümlülükler çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Walley ve Taylor (2002) tarafından geliştirilen ve Walley vd. (2016) tarafından genişletilen model,

girişimcilerin çevresel duyarlılık ve ahlaki yönelim düzeylerine göre sınıflandırılmasına imkân tanımaktadır. Çevre ahlakı açısından bakıldığında ‘vizyoner şampiyon’ kategorisi yüksek etik farkındalık ve ekosentrik değerlere dayanan bir yaklaşımı temsil ederken; ‘geçici çevreci’ ve ‘etik kural tanımaz’ profiller sürdürülebilirlik ilkeleriyle çelişmektedir. Bu farklılıklar, girişimcinin doğa karşısındaki ahlaki konumunu belirleyen değer sisteminin çeşitliliğini göstermektedir.

Linnanen (2002)’in doğa odaklı işletmeler, çevre teknolojisi sağlayıcıları, çevre yönetimi hizmetleri sunanlar ve çevre dostu ürün üreticileri biçimindeki ayrımı, etik motivasyon düzeyine göre farklılaşan uygulama biçimlerini sergilemektedir. Göktaş ve Yıldırım (2019) ile Habip (2022)’in yorumları bu çerçeveyi desteklemekte; yeşil girişimcilerin yalnızca ekonomik kazanç elde etmeyi değil, aynı zamanda ‘dünyayı değiştirme’ ve toplumsal farkındalık yaratma idealiyle hareket ettiklerini vurgulamaktadır. Bu bulgu, çevre ahlakının girişimcilik faaliyetlerine yön veren değer sistemini nasıl şekillendirdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu bağlamda, mevcut araştırma literatürdeki tipolojileri çevre ahlakı perspektifinden yeniden yorumlayarak yeşil girişimcilikte ‘ahlaki pusula’ işlevi görebilecek bir kavramsal bakış açısı önermektedir. Bu pusula, girişimcinin doğayla ilişkisinde etik farkındalığı merkeze alarak ekonomik kararlarını ahlaki sorumlulukla dengeleyen bir yönelim sunmaktadır. Schwartz (1992)’ın Değer-İnanç-Norm Teorisi bu çerçeveyi desteklemekte; bireyin değerlerinin çevreci davranışlara dönüşümünde inanç ve kişisel normların aracılık rolünü vurgulamaktadır (Stern, 2000; Maisaroh vd., 2022). Bu bağlamda çevre ahlakı temelli bir normatif yönelim, yeşil girişimcilik davranışlarını yalnızca ekonomik fayda arayışıyla değil, ahlaki yükümlülük bilinciyle şekillendiren bir itici güç olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, yeşil girişimcilik tipolojilerinin çevre ahlakı ilkeleriyle birlikte ele alınması, girişimcilik kavramına hem teorik hem de etik bir derinlik kazandırmaktadır. Bu tartışma, yeşil girişimciliğin sadece çevreye duyarlı bir üretim modeli değil; aynı zamanda insanın doğa karşısındaki ahlaki sorumluluğunu yeniden tanımlayan bir düşünsel paradigma olduğunu göstermektedir. Böylece çevre ahlakı, yeşil girişimciliğe yön veren normatif bir çerçeve sunarak ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle etik bir bütünlük içinde uyumlaştırılmasını mümkün kılmaktadır.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bedava olarak algılanan doğal kaynakların bilinçsizce kullanımı, küresel ısınmayı giderek daha baskın bir tehdit haline getirmektedir (Foster ve Clark, 2009: 1-2). Dünya sıcaklıklarının artışı, hava olaylarını aşırı ve öngörülemez hale getirmekte; sanayileşme, teknolojik yayılım, kitlesel üretim, aşırı tüketim, enerji kaynaklarının sömürülmesi ve çevresel kirlilik, ekosistemin tüm bileşenlerini etkilemektedir. Ancak unutulmamalıdır ki dünya ekonomi ile yaşanır, etik ile anlam bulur. Günümüzde kurumlar, ürettikleri ürünlerden çok, savundukları değerlerle değerlendirilmektedir (Gürdoğan, 2020: 101, 109).

Bu çalışma, yeşil girişimcilik olgusunu çevre ahlakı perspektifinden ele alarak girişimcilik literatürüne yeni bir etik boyut kazandırmayı amaçlamıştır. Bulgular ve tartışma bölümlerinde de ortaya konduğu üzere, çevre tahribatı yalnızca teknolojik araçlarla çözülemeyecek kadar derinleşmiş; dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma için bireysel ve kurumsal düzeyde ahlaki bir dönüşüm zorunlu hale gelmiştir. Sanayi Devrimi’nden günümüze ekonomik büyüme odaklı sistemlerin doğa ile kurduğu araçsal ilişki, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı ve kaynak tükenmesi gibi küresel krizlerin temel nedenlerinden biri olmuştur (Eckersley, 2007). Bu nedenle çevre ahlakının girişimcilik faaliyetlerine entegre edilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda etik temellerini güçlendirmektedir.

Çalışmanın temel sorunsalı, mevcut girişimcilik anlayışlarının çevresel sorumluluklar karşısında ne ölçüde yeterli olduğu ve yeşil girişimciliğin bu boşluğu nasıl doldurabileceğidir. Bulgular, yeşil girişimciliğin yalnızca çevresel performans göstergeleriyle sınırlı kalmadığını; girişimcinin değer

sistemi, etik farkındalığı ve doğayla kurduğu ilişkinin yönüyle de tanımlandığını göstermektedir. Bu bağlamda çevre ahlakı, doğaya yönelik sorumlulukların bireyin ahlaki donanımıyla bütünleşmesini sağlayan bir normatif çerçeve sunmaktadır. Girişimcinin çevreye karşı sorumluluğu, yalnızca yasal yükümlülükleri yerine getirmekle sınırlı olmayıp, doğaya zarar vermeme, kaynakları koruma ve ekolojik dengeyi gözetme gibi etik yükümlülükleri de içermektedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, uygulamaya dönük öneriler üç düzeyde ele alınabilir. İlk olarak eğitim düzeyinde, üniversitelerde ve meslek yüksekokullarında verilen girişimcilik, yönetim ve işletme derslerine ‘çevre etiği’ ve ‘sürdürülebilir iş modelleri’ başlıklı içeriklerin dâhil edilmesi önem taşımaktadır. Böyle bir yaklaşım, öğrencilerin yalnızca ekonomik değer üretimine değil, aynı zamanda ekolojik ve etik değer yaratımına da yönlendirilmesini sağlayacaktır. Kurumsal düzeyde, işletmelerin mevcut çevre yönetim sistemlerine ek olarak ‘etik değerlendirme’ süreçleri geliştirmeleri, üretim zincirlerinde çevre ahlakını izleme, raporlama ve hesap verebilirlik mekanizmaları oluşturmaları gerekmektedir. Bu tür uygulamalar, çevre dostu üretimi yalnızca teknik bir süreç olmaktan çıkararak değer-odaklı bir dönüşüm haline getirecektir. Politika düzeyinde ise, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile KOSGEB gibi kurumların yeşil girişimcilik destek programlarında çevre ahlakı temelli ölçütleri -örneğin ‘ekosentrik iş modeli’ ve ‘ahlaki tedarik zinciri’ gibi- teşvik kriterleri arasına dâhil etmeleri önerilmektedir. Böylelikle hem girişimcilik politikalarının etik yönelimi güçlenecek hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine daha bütüncül bir katkı sağlanacaktır.

Ayrıca, yalın tüketim, aşkın değerler, anlam yaratma ve merhamet temelli yaklaşımların çevreye duyarlı davranışlarda güçlü bir dönüştürücü etki yaratma potansiyeli taşıdığı kanısına varılmıştır. Bu nedenle, ahlaki temelli çevre okuryazarlığı eğitiminin yalnızca yükseköğretimde değil, erken yaşlardan itibaren müfredata entegre edilmesi önerilmektedir. Ancak bu eğitim, salt bilgi aktarımı biçiminde değil; doğayla etkileşim kurmayı, duyuşal farkındalığı ve değer temelli öğrenmeyi içeren pedagojik yaklaşımlarla yürütülmelidir. Nitekim çevreye ilişkin bilgi düzeyinin artmasının tek başına davranış değişikliğini garanti etmediği ortaya konmuştur (Okur Berberoğlu, 2015: 97). Bu noktada, doğanın anlamının deneyim yoluyla içselleştirilmesi gerektiği vurgulanmakta (Oğurlu, 2016: 173); bu da çevre ahlakı temelli eğitimlerin etkileşimsel biçimde tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Sonuçlar, yeşil girişimcilik ile çevre ahlakı arasındaki etkileşimin, girişimciliğin doğa ile uyumlu, etik temelli bir paradigma olarak yeniden tanımlanması gerekliliğini açık biçimde göstermektedir. Bu çerçevede çevre ahlakı, yeşil girişimciliğin teorik derinliğini artıran, değer yönelimli bir bütünleşme alanı olarak işlev görmektedir. Yeşil girişimcilik, yalnızca çevre dostu üretim biçimlerinin ötesinde; ahlaki sorumluluk bilincine dayalı bir ekonomik ve toplumsal dönüşüm modeli olarak değerlendirilmektedir. Sektörel düzeyde ise, çevre ahlakını içselleştiren işletmeler için kurumsal sertifikasyon ve akreditasyon sistemlerinin geliştirilmesi önerilmektedir. ‘Ahlaki tesis’ veya ‘etik üretim standardı’ gibi akreditasyon modelleri, işletmelerin çevre ahlakı kriterlerine uygunluğunu belgeleyebilir ve piyasa güvenilirliğini artırabilir. Bu tür uygulamalar hem tüketici farkındalığını hem de işletmelerin etik rekabet gücünü yükseltecektir.

Gelecekte yapılacak çalışmalar için üç temel yönelim öne çıkmaktadır. İlk olarak, yeşil girişimcilik ile çevre ahlakı arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik özgün ölçeklerin geliştirilmesi, bu alandaki kavramsal temellerin ampirik olarak sınanmasına ve literatürdeki ölçüm boşluğunun giderilmesine katkı sağlayacaktır. İkinci olarak, farklı sektörlerde faaliyet gösteren girişimcilerin çevresel karar alma süreçlerinin niteliksel olarak incelenmesi, sektörel farklılıkların, değer yönelimlerinin ve etik duyarlılık düzeylerinin daha derinlemesine anlaşılmasına imkân tanıyacaktır. Üçüncü olarak, politika yapıcılarının çevresel etik ilkeleri karar mekanizmalarına ne ölçüde entegre ettiklerinin karşılaştırmalı biçimde araştırılması, çevre politikalarının etik temellerle uyum düzeyini ortaya koyarak politika-pratik ilişkisine yönelik önemli çıkarımlar sunacaktır. Ayrıca yeşil girişimciliğin yalnızca genel çevre boyutuyla

değil; su, hava ve toprak gibi farklı ekolojik unsurlarla olan ilişkilerinin ayrı ayrı incelenmesi, sürdürülebilir kalkınma politikalarına daha bütüncül ve sistematik bir bakış kazandıracaktır. Son olarak, bu çalışmanın kavramsal düzeyde sınırlı olduğu ve ampirik verilere dayalı analizler içermediği belirtilmelidir. Bu durum, elde edilen sonuçların genellenebilirliğini sınırlasa da gelecekte yapılacak nitel ve nicel araştırmalar için teorik bir zemin sunmaktadır. Çalışmanın temel amacı, yeşil girişimciliğin özündeki 'yeşil misyonu'2 çevre ahlakı perspektifiyle yeniden değerlendirmek; bu alanın stratejik, etik ve insani yönünü görünür kılmaktır. *Zira küpün içinde ne varsa, dışına da o sızacaktır.*

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazarın ile diğer şahıs ve kurumlarla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Bu doğrultuda ıslak imzalı belge sistem üzerindeki makale süreci dosyaları arasına eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Bu doğrultuda ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin belge sistem üzerindeki makale süreci dosyaları arasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Acar Kara, T. (2024). Sürdürülebilir insani kalkınma ve kent bağlamında çevresel sürdürülebilirliğin dinamikleri: semiparametrik panel ikili nitel tercih modelinden kanıtlar. *Kent Akademisi*, 17(Sürdürülebilir İnsani Kalkınma ve Kent Özel Sayı), 195-219. <https://doi.org/10.35674/kent.1503492>
- Adıguzel, Z. & Sönmez Çakır, F. (2025). Empowering sustainability: green entrepreneurial orientation, innovative strategies, culture and operational performance. *Management decision*, (2025), 1-33. <https://doi.org/10.1108/MD-07-2024-1700>
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Allen, J. C. & Malin, S. (2008). Green entrepreneurship: a method for managing natural resources?. *Society & Natural resources*, 21(9), 828-844. <https://doi.org/10.1080/08941920701612917>
- Andersen, M. S. & Massa, I. (2000). Ecological modernization — origins, dilemmas and future directions. *Journal of environmental policy & Planning*, 2(4), 337-345. <https://doi.org/10.1080/714852820>
- Anisah, H. U. & Wandary, W. (2015). Shaping entrepreneurship's human resource by green entrepreneurial behaviour approachment: Instrument preparation's preliminary study. *Mediterranean Journal of social sciences*, 6(5), 109-117.
- Aydemir, H. (2025), *Teoloji temelli insan doğa ilişkisi*, Tarım Orman Ekranı TV, <https://www.youtube.com/watch?v=RkWA9GYNZPM> Erişim Tarihi: 01.07.2025
- Başer, H. & Büber, R. (2012). İş kurma amacı olan adayların girişimcilik özelliklerinin ölçülmesi: Aydın ilinde bir uygulama. *Sosyal ve beşerî bilimler dergisi*, 4(1), 135-143.
- Berglann, H., Moen, E. R., Roed, K. & Skogstrom, J. F. (2011). Entrepreneurship: origins and returns. *Labour economics*, 18(2), 180-193.

- Brown, C. & Thornton, M. (2013). How entrepreneurship theory created economics. *Quarterly journal of Austrian economics*, 16(4), 401-420.
- Carton, R. B., Hofer, C. W. & Meeks, M. D. (1998,). The entrepreneur and entrepreneurship: Operational definitions of their role in society. *In annual international council for small business conference*, 1-12.
- Chell, E., Wicklander, D.E., Sturman, S.G. & Hoover, L.W. (2008). *The entrepreneurial personality: a social construction*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203938638>
- Dean, T. J. & McMullen, J. S. (2007). Toward a theory of sustainable entrepreneurship: Reducing environmental degradation through entrepreneurial action. *Journal of Business Venturing*, 22(1), 50-76. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2005.09.003>
- Demir, V. M. (2023). *Çevre ahlakı*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
- Duchon, D. & Plowman, D. A. (2005). Nurturing the spirit at work: Impact on work unit performance. *The leadership quarterly*, 16(5), 807-833. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.07.008>
- Dutton, J. E. & Worline, M.C. (2021). *İş yerinde merhamet: İnsanı ve şirketi yücelten sessiz güç* (Çev. A. Manisalıgil & Salim Korkmaz). İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Eckersley, R. (2007), Ecological intervention: Prospects and limits. *Ethics & International affairs*, 21, 293-316. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2007.00101.x>
- Fietze, S. & Boyd, B. (2017) Entrepreneurial intention of Danish students: A correspondence Analysis. *International Journal of entrepreneurial behavior & Research*, 23, 656-672. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-08-2016-0241>
- Foster, J. B. & Clark, B. (2009). The paradox of wealth: Capitalism and ecological destruction. *Monthly review*, 61(6), 1-18. <https://monthlyreview.org/2009/11/01/the-paradox-of-wealth-capitalism-and-ecological-destruction/> Erişim Tarihi: 05.07.2025
- Gevrenova, T. (2015). Nature and characteristics of green entrepreneurship. *Trakia journal of sciences*, 13(2), 321-323, <https://doi.org/10.15547/TJS.2015.S.02.068>
- Gibbs, D. (2006). Prospects for an environmental economic geography: linking ecological modernisation and regulationist approaches. *Economic Geography*, 82(2), 193-215. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.2006.tb00296.x>
- Gökdayı, İ. (1997), *Çevrenin geleceği-yaklaşımlar ve politikalar*, Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Göktaş, P. & Yıldırım, G. (2019). Kırsal bölgelerde kadın girişimciliğinin artırılmasına yönelik yeşil girişimcilik uygulamaları. *Mehmet Akif Ersoy University journal of social sciences institute*, 11(28), 284-294. <https://doi.org/10.20875/makusobed.501750>
- Göz, K. (2011). Çevre ahlakı ve insan. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi dergisi*, 12(1), 92-100.
- Gürdoğan, E. N. (2020). *Girişimcilik ve girişimcilik kültürü*. İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Gürol, Y. & Atsan, N. (2006). Entrepreneurial characteristics amongst university students: Some insights for entrepreneurship education and training in Turkey. *Education + Training*, 48(1), 25-38. <https://doi.org/10.1108/00400910610645716>

- Habip, E. & Doğan, E. (2020). Girişimcilikte yeşil boyut. *Social Sciences Research Journal*, 9(4), 307-318.
- Habip, E. (2022). *Yeşil girişimcilik; çevresel değişimler, kültürel dinamikler ve sermaye biçimleri bağlamında yeşil şehir girişimcileri üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Harini, V. & Meenakshi, D.T. (2012). Green entrepreneurship alternative (business) solution to save environment, *Asia Pacific journal of management & Entrepreneurship research*, 1(3), 79-89.
- Isaak, R. (2002). The making of the ecopreneur. *Greener management international*, 38, 81-91. <https://doi.org/10.9774/GLEAF.3062.2002.su.00009>
- Jardins, J. R. (2006). *Çevre etiği: çevre felsefesine giriş*. Çev. (Keleş, Ruşen). Ankara: İmge Kitabevi.
- Jayasinghe, R., Liyanage, N. & Baillie, C. (2020). Sustainable waste management through eco-entrepreneurship: an empirical study of waste upcycling eco-enterprises in Sri Lanka. *Journal of material cycles and waste management*, 23(5) 1-9. <https://doi.org/10.1007/s10163-020-01140-0>
- Kapusuz, A. G. & Çavuş, M. F. (2017). Geçmişten yeni bir kavram: Yeşil (eko) girişimcilik. *Üçüncü sektör sosyal ekonomi dergisi*, 52(ÖZELSAYI), 104–119. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.17.12.810>
- Karadal, H., Duman, N. & Saygın, M. (2017). Girişimcilik yazını: Türkiye’deki lisansüstü tezlere yönelik bir inceleme. *Uluslararası iktisadi ve idari incelemeler dergisi*, (16. ÜİK Özel Sayısı), 137-148. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.323649>
- Kur’an-ı Kerim, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/rahman-suresi-55/ayet-1/diyanet-vakfi-meali-4#reload> Erişim Tarihi: 2.07.2025
- Linnanen, L. (2002). An insider’s experiences with environmental entrepreneurship. *Greener Management International*, 38(38), 71-82, <https://doi.org/10.9774/GLEAF.3062.2002.su.00008>
- Low, M. B. (2001). The adolescence of entrepreneurship research: specification of purpose. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 25(4), 17-26. <https://doi.org/10.1177/104225870102500402>
- Maisaroh, M., Sawitri, H. S. R. & Ramli, N. H. (2022). The green entrepreneurship behavior. *Jurnal analisis bisnis ekonomi*, 20(1), 31-49. <https://doi.org/10.31603/bisnisekonomi.v20i1.6753>
- Martı, H. (2014). Çevre ahlâkı ve eğitim: çevre kirliliği mi, bilinç kirlenmesi mi?. 2. *Uluslararası çevre ve ahlak sempozyumu*. 1501-1508.
- Martı, H. (2021), *Hadisler ekseninde çevre ahlakı*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- McEwen, T. (2013), Entrepreneurship as a solution to environmental problems: implications for college level entrepreneurship education, *International Journal of academic research in business and social sciences*, 3 (5), 264-288.
- Muo, I. & Azeez, A. (2019). Green entrepreneurship: Literature review and agenda for future research. *International journal of entrepreneurial*, 7(2), 17-29. <https://doi.org/10.2478/ijek-2019-0007>

- Muzyka, D., De Koning, A. & Churchill, N. (1995). On transformation and adaptation: Building the entrepreneurial corporation. *European management journal*, 13(4), 346-362. [https://doi.org/10.1016/0263-2373\(95\)00029-K](https://doi.org/10.1016/0263-2373(95)00029-K)
- Naess, P. (2001). Urban planning and sustainable development. *European planning studies*, 9(4), 503–524. <https://doi.org/10.1080/713666490>
- Navarathinam, K. & Amutha, V. (2022). Green entrepreneurship: a sustainable development initiative with special reference to selected districts. *Journal of positive school psychology*, 6(3), 7517-7526.
- O'Neill, K. J. & Gibbs, D. C. (2014). Towards a sustainable economy? Socio-technical transitions in the green building sector. *Local environment*, 19(6), 572-590. <http://doi.org/10.1080/13549839.2013.818954>
- Oğurlu, İ. (2016). Ahiliğin çevre ahlakı ve eğitime bakan yönleri üzerine bir değerlendirme, *Avrasya bilimler akademisi*, 8, 169-187 <http://doi.org/10.17740/eas.soc.2016.V8-10>
- Okur Berberoğlu, E. (2015). Ekopedagoji temelli sınıf dışı çevre eğitiminin çevre farkındalığı üzerinde etkisi. *HAYEF journal of education*, 12(1), 67-81.
- Özdemir, İ. (1999). Çevre biliminin gelişiminde çevre ahlâkının önemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 41(4), 295-318.
- Pachaly, M. V. W. (2012). *Barriers and triggers to green entrepreneurship: An exploratory study, thesis, to obtain the degree of master of science in economics and business economics, specialisation entrepreneurship and strategy economics*, Erasmus School of Economics, Rotterdam. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=65d142ec4b771ea6f0f62823638302bad93455a9> Erişim Tarihi: 12.06.2025
- Pastakia, A. (1998). Grassroots ecopreneurs: Change agents for a sustainable society. *Journal of organizational change management*, 11(2), 157-170.
- Rosário, A. T., Raimundo, R. J. & Cruz, S. P. (2022). Sustainable entrepreneurship: a literature review. *Sustainability*, 14(9), 5556. <https://doi.org/10.3390/su14095556>
- Schaltegger, S. (2002). A framework for ecopreneurship. *Greener management international*, (38), 45-58. <https://doi.org/10.9774/GLEAF.3062.2002.su.00006>
- Schaper, M. (2010). *Understanding the green entrepreneur* (2nd Edition). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315593302>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Shishcan, Z. & Kaim, M. (2020), *Green entrepreneurship in the Republic of Moldova and European circular economy trend*, <https://irek.ase.md/xmlui/handle/1234567890/973> Erişim Tarihi: 18.05.2025
- Simpson, A. V., Cunha, M.P.E., Clegg, S., Rego, A. & Berti, M. (2024). *Organizational compassion: a relational approach* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367822507>

- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of social issues*, 56(3), 407-424. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175>
- Tamkoç, G. (1994). *Derin ekoloji*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Taylor, D. & Walley, L. (2003). The green entrepreneur: visionary, maverick or opportunist?. *Manchester Metropolitan University business school working paper*, 1-22. <https://doi.org/10.1504/IJESB.2004.005377>
- Turhan, T., Paka, B. A. H., Wulandari, T. J., Raihanah, R. & Şeker, M. (2025). İslam ve çevre yönetimi: sürdürülebilir su ekolojisine bütüncül bir yaklaşım. *Kent Akademisi*, 18(4), 1961-1987. <https://doi.org/10.35674/kent.1624594>
- Uslu, Y. D. & Erkan, U. (2016). Çevre yönetim sistemlerinde yenilenebilir enerji uygulamaları: Yeşil ofis. *Alternatif Politika*, 8(1), 211-233.
- Vatansever, Ç. & Arun, K. (2016). What color is the green entrepreneurship in Turkey?. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, 8(1), 25-44. <https://doi.org/10.1108/JEEE-07-2015-0042>
- Volery, T. (2002). *Ecopreneurship: Rationale, current issues and future challenges*. In H. F. Klandt, J. Mugler, & K. Hauser (Eds.), *Umbruch der Welt – KMU vor Höhenflug oder Absturz?* (541-553). Köln: Verlag Josef Eul.
- Walley, E. E. & Taylor, D. W. (2002). Opportunists, champions, mavericks...?. *Greener management international*, (38), 31-43. <https://doi.org/10.9774/GLEAF.3062.2002.su.00005>
- Walley, L., Taylor, D. & Greig, K. (2016). Beyond the visionary champion: Testing a typology of green entrepreneurs. (Ed. M. Schaper), *Making ecopreneurs: developing sustainable entrepreneurship* (Second ed). Routledge. 59-74.
- Wicaksono, T. (2025). Green entrepreneurship: transforming challenges into profitable solutions. *Jurnal pengabdian dan kewirausahaan*, 9(1), 1-13. <https://doi.org/10.30813/jpk.v9i1.8185>
- Yalçıntaş, D. (2023). *Yeşil girişimcilik niyetine etki eden faktörlerin belirlenmesi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. Doktora Tezi: Çag Üniversitesi.
- York, J. G., O'Neil, I. & Sarasvathy S. D. (2016). Exploring environmental entrepreneurship: identity coupling, venture goals, and stakeholder incentives. *Journal of Management Studies*, 53(5), 695-737. <https://doi.org/10.1111/joms.12198>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This article addresses a conceptual gap at the intersection of environmental ethics and green entrepreneurship. While green entrepreneurship is often framed through economic growth, innovation, and sustainability metrics, its underlying moral underpinnings and ethical dimensions have received limited attention. The study therefore asks how green entrepreneurship can be conceptualized within an environmental ethics framework and how such a framework can inform practice, given that existing scholarship tends to overlook ethical aspects in favor of technical or managerial approaches.

Research Questions:

Guided by the existing research gap, the study formulates a central question: How can green entrepreneurship be conceptualized within a normative framework rooted in environmental ethics, and how might such a framework inform the practice of green entrepreneurship? This question responds to a common tendency in the literature to define green entrepreneurship largely through eco-innovation or eco-efficiency, while its ethical foundations have received limited attention.

Literature Review

The study situates itself within a context of accelerating ecological crises - such as climate change, biodiversity loss, and environmental degradation, and argues that these challenges cannot be resolved solely through technological or managerial interventions; rather, they require an ethical reframing of the human-nature relationship (Eckersley, 2007; Oğurlu, 2016; Demir, 2023). Within this normative perspective, green entrepreneurship emerges as a model that integrates environmental awareness with entrepreneurial action, emphasizing moral responsibility alongside economic innovation (Isaak, 2002; Schaper, 2010).

Despite this potential, the existing literature predominantly focuses on environmental performance, innovation, and competitive advantage, while often neglecting the ethical and value-based underpinnings of green entrepreneurship (Chell et al., 2008; Habip, 2022; Yalçıntaş, 2023). This conceptual gap underscores the need for a stronger theoretical bridge between environmental ethics and entrepreneurial practice, positioning moral consciousness as a central determinant of sustainable business behavior (Gürol and Atsan, 2006; O'Neill and Gibbs, 2014).

Drawing on prior works that link individual values with entrepreneurial tendencies and moral motivation, this study contributes to the growing call for a normative turn in entrepreneurship research, one that complements technical and managerial approaches with ethical reasoning (Dean and McMullen, 2007; Volery, 2002; Schaltegger, 2002). Accordingly, the paper integrates principles of environmental ethics, such as responsibility, non-maleficence, and intergenerational justice, into green entrepreneurial decision-making and proposes an ethicized conceptual framework that extends beyond eco-efficiency toward moral accountability and ecological harmony. In doing so, it advances the literature by positioning environmental ethics as a guiding compass for value-driven, sustainable, and compassion-based green entrepreneurship (Isaak, 2002; Habip, 2022; Oğurlu, 2016).

Methodology:

In this study, which is conceptual and literature-based in nature, a conceptual analysis of green entrepreneurship within the context of environmental ethics was conducted through a critical examination of the core academic literature, leading to the proposal of a value-driven theoretical model. Conducted as a conceptual analysis using the literature review method, the study explored the fundamental theories of environmental ethics and discussed their capacity to inform green entrepreneurship practices. The analytical process involved structuring the topic under thematic headings, synthesizing core arguments, and presenting them as an integrative model that establishes the foundation for subsequent discussion and conclusions.

Findings:

The synthesis indicates that green entrepreneurship rests on a value system that prioritizes ecological sustainability alongside economic outcomes. Environmental ethics is not a secondary add-on but a normative frame that guides how opportunities are interpreted and how value is created without degrading ecosystems. This ethical grounding aligns green venturing with responsible production, renewable-energy use, and sustainable consumption.

At the individual level, evidence linking values and entrepreneurial tendencies suggests that heightened environmental awareness can shift entrepreneurial choices toward more sustainable alternatives—supporting the ethical trigger role of environmental ethics. Conceptually, the study distinguishes its approach from empirical assessments by offering a theoretical integration that brings values and norms to the foreground rather than focusing only on environmental or financial metrics.

The analysis further proposes that the ethical core of green entrepreneurship can be articulated through a set of practice-oriented elements—positioned as a normative scaffold—including lean consumption, transcendental values (e.g., the stewardship/“trusteeship” view of nature), meaning-making in work, compassion as a lens for human–nature relations.

Discussion:

Interpreting these findings, the study argues that green entrepreneurship should be reconstructed on an environmental-ethics foundation: entrepreneurs are responsible not only for legal compliance but also for avoiding ecological harm, conserving resources, and respecting ecological balance as ethical duties. This reframing reinforces green entrepreneurship as a normative, value-led practice rather than a purely technical strategy, and it relates to educational and policy instruments that promote ethical awareness within organizational contexts. The proposed elements (lean consumption, transcendental values, meaning-making, compassion) operationalize this orientation and can inform organizational systems and accreditation mechanisms that embed ethical oversight across green entrepreneurial processes.

Conclusions

The article develops a normative framework that anchors green entrepreneurship in environmental ethics, illustrating that sustainable venturing depends on ethical responsibility beyond eco-efficiency and innovation. The framework articulates practicable elements—consumption discipline, values, meaning, compassion, and ethical literacy—to guide decision-making. Positioning environmental ethics as the core of green entrepreneurship strengthens its contribution to sustainable development and offers clear implications for education, policy, and investment priorities that can mainstream ethically grounded green ventures.

As a conceptual study, the work does not include empirical data; therefore, the study’s generalizability is limited, and its practical transferability requires further testing across contexts. The study calls for the following future research directions: (1) developing measurement scales to examine the linkage between environmental ethics and green entrepreneurship, followed by large-sample quantitative testing; (2) conducting in-depth sectoral investigations into ethics-based decision-making processes; (3) performing policy analyses to understand how environmental ethics principles are embedded in organizational decision systems; and (4) undertaking disaggregated studies across specific ecological domains, such as water, air, and soil.

Women's Cooperatives as Agents of Social Transformation and the Local Economy: A Content Analysis

Kadın Kooperatifleri: Toplumsal Dönüşüm ve Yerel Ekonominin Önemli Aktörleri Üzerine Bir İçerik Analizi

Kubilayhan GÖÇ¹

Öz

Türkiye'de kadın emeği, uzun yıllar boyunca görünmez bir iş gücü olarak değerlendirilmiş, özellikle kırsal alanlarda ücretsiz aile işçiliği ve kayıt dışı istihdamla sınırlandırılmıştır. Son yıllarda artan kadın kooperatifleri, bu görünmez emeği ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan görünür kılan önemli örgütlenmeler hâline gelmiştir. Bu çalışma, kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir kalkınmaya katkılarını ve kadınların bireysel, toplumsal ve kurumsal düzeyde nasıl güçlendiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma soruları, kadın kooperatiflerinin yerel ekonomi ve toplumsal kalkınmaya etkisi, hangi temaların ön plana çıktığı ve destek mekanizmalarının nasıl işlediği etrafında şekillendirilmiştir. Araştırma verileri, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) tarafından yayımlanan ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki kadın kooperatiflerini konu alan Hayallerinin Peşinde adlı programın 12 bölümünden elde edilmiştir. Veriler, yönlendirilmiş içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş; beş üst tema ve bunlara bağlı alt temalar doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Bulgular, kadınların yalnızca üretim süreçlerinde değil; teknik beceriler, girişimcilik kültürü, karar alma ve liderlik alanlarında da aktif aktörler olarak temsil edildiklerini göstermektedir. Ayrıca, aile desteği öne çıkarken, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) iş birliklerinin sınırlı kaldığı görülmüştür. Sonuç olarak çalışma, kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir kalkınma, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın emeğinin görünürlüğü açısından kritik bir rol oynadığını ortaya koymakta; literatürde ekonomik odaklı araştırmaların ötesinde kültürel ve söylemsel bir boyut sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Beceri, Kadın Emeği, Toplumsal Cinsiyet, Girişimcilik, Kadın Girişimciliği, Türkiye

ABSTRACT

In Türkiye, women's labor has long been considered invisible work, particularly evident in rural areas, where it has been limited to unpaid family labor and informal employment. In recent years, the growing number of women's cooperatives has transformed this invisible labor into significant organizations that makes this invisible labor visible economically, socially, and culturally. This study examines women's cooperatives' contributions to sustainable development and how women are empowered at individual, social, and institutional levels. The research questions focus on the impact of women's cooperatives on the local economy and social development, which themes are most prominent, and how support mechanisms operate. The research data were obtained from 12 episodes of the program *Hayallerinin Peşinde* (In Pursuit of Dreams), broadcast by the Turkish Radio and Television Corporation (TRT) which features women's cooperatives in the Central Anatolia Region. The data was analyzed using a directed content analysis method and classified under five main themes and their corresponding sub-themes. The findings show that women are represented not only in production processes but also as active actors in technical skills, entrepreneurial culture, decision-making, and leadership. Additionally, while family support emerged as a key factor, Non-Governmental Organization (NGO) were found to be limited. In conclusion, the study highlights that women's cooperatives play a critical role in sustainable development, gender equality, and the visibility of women's labor; it offers a cultural and discursive dimension beyond the economic-focused research in the literature.

Keywords: Sustainable Skills, Women's Labor, Social Gender, Entrepreneurship, Women's Entrepreneurship, Türkiye

¹ Corresponding Author: Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, khagoc@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7481-0837

INTRODUCTION

In recent years, women's cooperatives have become an important tool for rural development and gender equality policies in Türkiye. Official statistics show that the number of women's cooperatives in Türkiye rose from 78 in 2017 to 669 in 2021, exceeding the overall rate of cooperativization (Şakırgün, 2024). This rapid rise shows that women's cooperatives should be reevaluated for their economic functions and roles in the context of gender equality, local development, and sustainability. The United Nations 2030 Sustainable Development Goals (United Nations, 2015) have positioned women's empowerment and gender equality among global development priorities. Türkiye has also adopted the 2018–2030 Women's Empowerment Strategy Documents to align with these goals and has prioritized policies supporting women's cooperatives (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018; 2024).

Women's labor, especially in rural areas, has long been considered an invisible workforce (Chen, Sebstad & O'Connell, 1999; Dedeoğlu, 2010). In Türkiye, rural women's labor has primarily been limited to unpaid family work or informal employment, restricting their economic independence and social visibility. Numerous studies in the literature examine the economic outputs, production models, and governance issues of women's cooperatives. However, research on how these structures are evaluated in terms of women's social empowerment, daily resistance practices, or media representations remains limited, highlighting gap in understanding the multidimensional effects of women's cooperatives.

Women's cooperatives are not only economic production sites but also forms of social organization where social capital accumulation, a culture of solidarity, and leadership practices develop (Putnam, 1993; Kızıldağ, 2019). In particular, the participation of women from disadvantaged groups in production processes through cooperatives, the acquisition of sustainable skills, the dissemination of an entrepreneurial culture, and the attainment of public visibility play a transformative role in the gender regime. Thus, women's cooperatives are significant not only for their economic contributions but also as areas of social empowerment and transformation (Scott, 1985).

This study examines the transformation created by women's cooperatives at the individual, social, and institutional levels through media discourse, moving beyond the economically focused approaches in the existing literature. The television series *Hayallerinin Peşinde* (In Pursuit of Dreams), produced by *Turkish Radio and Television Corporation (TRT)* and focusing on women's cooperatives in the Central Anatolia Region, formed the basis of the research for this purpose. The episodes were analyzed in detail, and women's experiences were thematically classified and evaluated under five main themes: economic contributions, sustainable skills, social empowerment, support mechanisms, and resilience processes.

The research seeks to answer the following key questions:

- (1) What role do women's cooperatives play in women's economic independence and sustainable skills development?
- (2) How do these cooperatives contribute to the local labor force and regional economy?
- (3) How do these cooperatives shape women's social visibility, leadership, and representation?
- (4) To what extent do public institutions, development agencies, and civil society organizations support women's cooperatives?
- (5) How do women overcome challenges in the cooperative process, and what strategies do they use to bring about change?

Within this framework, the study examines women's cooperatives' economic and social contributions from an interdisciplinary perspective and reveals how these contributions are represented in media content. Thus, it aims to contribute to both the theoretical gap in the literature and current debates in the policy and practice fields.

1. CONCEPTUAL FRAMEWORK

The theoretical foundations of this study are shaped around women's labor, gender roles, sustainable development, and the theory of everyday resistance. Through cooperatives, women's organizations generate economic gains while facilitating social, cultural, and political transformation. Media content plays critical role in understanding how this transformation is communicated to the public, making certain themes and discourses visible. In this context, the research is framed by the following four theoretical foundations:

Women's labor and the social gender regime: Women's labor for a very long period has been characterized as an "auxiliary," "secondary," or "invisible" form of labor (Dedeoğlu, 2010; Kutay, 2022). In Türkiye, rural women's labor is often limited to unpaid family work or low-paid temporary jobs. Women's labor is predominantly situated in non-market or precarious sectors, including unpaid family work and informal employment (Adar et al., 2024; Yıldırım & Şenkal, 2025). Lower female labor force participation rates compared to men are a key factor deepening poverty (Taş & Kazar, 2019; Adar et al., 2024). Kutay (2022) states a linear relationship between female poverty and unregistered employment, suggesting that unregistered work creates conditions in which women's labor is more easily exploited. Poverty and insecure working conditions often force women to accept unfavorable employment terms. Another example is unpaid labor in the form of housework, childcare, and elder care which limits the time and energy women can dedicate to t professional work (Akar, 2024). These conditions reflect the persistence of gender stereotypes and the gendered nature of labor (Yıldırım & Şenkal, 2025), placing women in a disadvantaged economic position and increases their vulnerability (Kutay, 2022).

Women's cooperatives have the potential to disrupt this gender regime by formalizing invisible labor, transforming it into economic value, and increasing women's participation in decision-making processes (Karakuş, 2022). These cooperatives are creating positive change and transforming the lives of many women (Dedeoğlu, 2023; Demircan Yıldırım & Şenkal, 2025; Özcengel & Geçgin, 2025). The most important of these are economic independence and income generation (Serinikli, 2019; Demircan Yıldırım, 2020; Değirmenci, 2023; Demircan Yıldırım & Şenkal, 2025; Nuhoglu & Hamamcı, 2025); social security and improved working conditions (Taş & Kazar, 2019; Değirmenci, 2023; Demircan Yıldırım & Şenkal, 2025); self-confidence and personal development (Duguid et al., 2015; Topaloğlu & Topaloğlu, 2017; Akgül, 2021; Demircan Yıldırım & Şenkal, 2025); socialization and solidarity (Duguid et al., 2015; Değirmenci, 2023; Kurtuluş & Demircan Yıldırım, 2023; Özcengel & Geçgin, 2024); democratic management and decision-making (Duguid et al., 2015; Demircan Yıldırım, 2020; Yıldırım et al., 2021; Demircan Yıldırım & Şenkal, 2025); and raising awareness (Demircan Yıldırım & Şenkal, 2025; Nuhoglu & Hamamcı, 2025).

Social capital: Cooperativism is a human-centered organizational model in which people voluntarily come together to achieve their basic economic, social, and cultural needs. Cooperatives are owned by their members and democratically governed (Köse, 2022; Durmaz & Baran, 2024). Therefore, they can be described not only as economic units producing goods and services but also as fields where social capital is generated (Kızıldağ, 2019). This model is based on fundamental values such as mutual aid, personal responsibility, democratic governance, equality, fairness, integrity, and unity. Cooperatives naturally create and utilize a substantial accumulation of social capital through these principles (Akar, 2024). Strengthening trust, reciprocity, and solidarity relationships increases

collective action capacity in rural areas (Putnam, 1994). Therefore, cooperativism provides both economic benefits and an important social capital tool by promoting social integration and supporting collective well-being (İrmiş & Boz, 2023; Akar, 2024).

Sustainable skills: Sustainable skills contain the knowledge, abilities, and practices that can sustain the environmental, economic, and social dimensions of the production process in the long term (UNESCO, 2017). In the context of women's cooperatives, these skills span a wide range, from food processing techniques to marketing strategies, handicrafts, and digital sales platforms (Özcengel & Geçgin, 2024). The development of these skills enables women not only to achieve economic independence but also actively contribute to reducing gender inequality and revitalizing local economies by fostering social inclusion, self-esteem, leadership, and collective action awareness (Karakuş, 2022; Nuhoglu & Hamamcı, 2025).

Everyday resistance/resistance theory: Scott's (1985) Theory of Everyday Resistance describes resistance sustained through everyday practices and symbolic actions rather than open conflict against patriarchal structures. Johansson and Vinthagen (2014) interpret these forms of resistance as an significant drivers of social change. Therefore, women's cooperatives serve as spaces of resistance that enable women to gain social empowerment through economic independence, public visibility, and collective organization. Women's economic independence through cooperatives, increased self-confidence, development of leadership skills, and the creation of a collective consciousness (Doğan & Atabay, 2022; Elçi, 2024) can be considered acts of resistance in and of themselves. Cooperatives offer solutions to problems affecting women's lives, addressing issues such as restrictive gender roles, economic dependency, and limited participation in leadership processes (Demircan Yıldırım & Şenkal, 2024).

2. METHOD

The research material consists of publicly available video recordings from the TRT program *Hayallerinin Peşinde* (In Pursuit of Dreams), focusing on women's cooperatives in the Central Anatolia Region (see Table 1). These episodes have been transcribed for analysis. The statements analyzed belong to women's cooperatives' presidents, members, and female employees. A purposive sampling method (Patton, 2002) was adopted in selecting the episodes taking into account both the filming location (city) and organizational structure. A total of 12 episodes were examined. During the analysis, each participant's statement was recorded along with the episode number and timestamp to ensure the reliability and traceability of the data set. The women's cooperatives operate in different fields such as food production, agriculture, and handicrafts.

Table 1: Information on the Cooperatives Included in the Study

No	Episodes	City	YouTube Publication Date	Type of Initiative	Organizational Structure	Duration (min)
1	1	Ankara	11.10.2022	Food Production/Agriculture	Cooperative	20:39
2	4	Aksaray	04.06.2022	Food Production/Agriculture	Cooperative	20:47
3	20	Ankara	01.4.2023	Food Production/Agriculture	Cooperative	21:44
4	23	Ankara	22.04.2023	Local Handicrafts (Textiles) Products	Cooperative	22:05
5	36	Ankara	19.02.2023	Food Production/Agriculture	Cooperative	22:50
6	45	Eskişehir	27.11.2023	Food Production/Agriculture and Local Handicrafts	Cooperative	24:09

				(Textiles) Products		
7	58	Nevşehir	30.05.2024	Food Production/Agriculture	Cooperative	20:39
8	59_1	Kayseri	13.05.2024	Local Handicrafts (Textiles) Products	Cooperative	21:53
9	59_2	Kayseri	13.05.2024	Local Handicrafts (Textiles) Products	Cooperative	22:50
10	60	Kayseri	29.05.2024	Local Handicrafts (Textiles, Leather, Jewelry) Products	Cooperative	25:20
11	75	Ankara	23.11.2024	Food Production/Agriculture	Cooperative	20:57
12	91	Ankara	25.05.2025	Food Production/Agriculture	Cooperative	20:15

A directed content analysis approach was adopted for the data analysis (Humble, 2009). Participants' conversations were transcribed into text with time stamps and reviewed several times to understand the overall context and repeating patterns. Subsequently, the texts were reread based on the main themes created from the literature and research questions, and meaningful data units were coded according to these themes. Subthemes derived from the data were created during the coding process. Thus, the pre-determined (main themes) and field-derived (subthemes) dimensions were identified. Finally, participant statements were classified according to the main theme-subtheme framework, and recurring patterns were identified, quantified, and presented in tables. This method enabled the use of qualitative and quantitative data, facilitating a systematic interpretation of the findings.

Once coding was complete, another researcher checked the codes, compared them with the initial findings, and resolved any inconsistencies to reach a consensus. In addition, the findings were made more transparent by including direct quotes from participants.

3. FINDINGS

This study adopted a directed content analysis approach for data analysis (Humble, 2009). The five main themes identified based on the research question and relevant literature, as well as the sub-themes that emerged during the coding process, are presented below with their frequency and percentage of occurrence in the texts and sample statements representing these themes.

3.1 Sustainable Skills

Sustainable skills cover the knowledge and practices developed by women in cooperative activities in areas such as production, financial management, organization, and environmental awareness. This theme (see Table 2) demonstrates the transfer and continuity of skills contributing to the economy and sustainable development.

Table 2: Sustainable Skills

Main Theme	Sub-theme	Frequency	Percentage (%)
1-Sustainable Skills	Technical production skills	46	40,71
	Digital skills	2	1,77
	Financial literacy	22	19,47
	Leadership and organization	29	25,66
	Environmental awareness	14	12,39
	Total	113	100,00

Technical production skills refer to the traditional or technical knowledge and practices of cooperative workers related to production. This theme was the most frequently repeated finding within the main theme of sustainable skills, which was mentioned 46 times (40.71%). Women particularly mentioned their experience in food and local product production.

As an example of this situation,

- *"We started producing bulgur, and we are producing tons of it"* (Episode 36, 32:48) and
- The phrase *"Famous for its apples... we produce natural apple cider vinegar"* (Episode 75, 40:29) can be shown.

Digital skills refer to the use of social media and digital tools in women's cooperatives, for activities such as information gathering, research, promotion, and e-commerce sales. This theme was appeared only twice across all content and was the least emphasized among the themes.

Examples representing this theme are as follows:

- *"We started e-commerce sales two months after our establishment... Our e-commerce sales are now on par with our regular wholesale sales"* (Episode 20, 38:10) and
- *"We posted our products on social media, received orders, and shipped them all over Türkiye and the world"* (Episode 59, 19:18) can be cited as examples.

Financial literacy refers to women gaining financial awareness, attitudes, and behaviors during the cooperative process. In this context, women actively participate in cost accounting, budgeting, and profit and loss management.

For example,

- *"You earn it with your own labor... this is my money, I earned it myself, it's my sweat and tears"* (Episode 36, 43:00) and
- *"We registered with 100 lira... now we've reached 100,000 in turnover... we've reached 1 million in turnover"* (Episode 59, 13:49) reflect this situation.

Leadership and organizational skills refer to assuming roles in women's cooperatives, participating in decision-making processes, and fostering egalitarian structures. This was the second most frequently mentioned theme (25.66%) among women. It is observed that women take on active responsibility in organizational processes, assume leadership roles, and adopt an egalitarian approach.

For example,

- "In 2007, we established the Ayaş Akkaya Agricultural Development Cooperative with 11 female farmers" (Episode 1, 7:38) and
- "Sure, I'm the president of the cooperative, but there's no hierarchy among us; we're all equal" (Episode 58, 31:50) illustrate this situation.

Environmental awareness refers to the care and sensitivity shown in the production processes of cooperatives. Women's cooperatives produce without harming nature, operate recycling processes, take care to use local resources, and demonstrate a sustainable attitude.

The following statements can be given as examples of the sensitivity of cooperatives:

- "The reason we established this factory was to transform discarded items (small, damaged, or unusable products)" (Episode 1, 10:04).
- "Our solar panels... we generate electricity from them" (Episode 36, 34:58). These statements can be presented as representative of the environmental awareness of women's cooperatives.

3.2 Contribution to the Local Workforce and Regional Economy

Women's participation in economic life through the establishment of cooperatives and their contributions to the regional economy are grouped under this main theme (see Table 3).

Table 3: Contribution to the Local Workforce and Regional Economy

Main Theme	Sub-theme	Frequency	Percentage (%)
2- Contribution to the Local Workforce and Regional Economy	Women's employment	21	22,83
	Promoting a culture of entrepreneurship,	3	3,26
	Connection with local markets	17	18,48
	Occupational transformation	14	15,22
	Value-added production	14	15,22
	Use of local raw materials	11	11,96
	Economic diversification	12	13,04
	Total	92	100,00

Women's employment refers to participation in production and income-generating activities through cooperatives. This was one of the most emphasized sub-themes in the program, accounting for 22.83% of the total. It can be seen that women are included in economic life through employment and that broad participation at the village level has been achieved/is being targeted.

The statements,

- "We have about 250 women who work with the cooperative." (Episode 23, 44:03) and,
- "My dream is for this cooperative to be able to provide jobs to almost every woman in the village" (Episode 60, 20:14) can be cited as supporting evidence for this situation.

Promoting a culture of entrepreneurship, setting an example for establishing new cooperatives, partnerships, and ventures, and inspiring others to take action. According to participants' statements, this theme was mentioned three times (3.26%).

For example, the statements,

- *"First they came to work, then... we told them to become partners, they became partners, and now they have their own business"* (Episode 20, 34:33) and
- *"There were associations that wanted to be established after us, for example, these are positive developments, and it is commendable to serve as a role model"* (Episode 60, 22:57) exemplifies this situation.

Connection with local markets refers to the availability of products in local markets and points of sale. This theme was highlighted 17 times (18.48%).

For example,

- *"We started setting up stalls at all the society markets that opened in Ankara"* (Episode 20, 30:00) and
- *"Our products are now on the shelves in markets, pickles and bulgur"* (Episode 75, 33:42) these statements show the connection women have established with the markets.

Occupational transformation reflects women's transition from traditional domestic roles to those of producers or employees. According to the findings, this theme was mentioned 14 times (15.22%).

One participant illustrated this transformation with the words,

- *"My life, which began as a laborer or housewife, continued with the cooperative president"* (Episode 1, 13:50), while another described a similar situation with the words,
- *"My sister started working in the cooperative for the first time in her life at the age of 63"* (Episode 58, 43:40).

Value-added production is related to the branding or geographical indication process of local products. This theme was identified 14 times (15.22%).

For example, the following statements demonstrate the contribution of cooperatives to the region:

- *"We have filed our trademark application and received our trademark registration"* (Episode 1, 14:29) and
- *"Enhancing the value of geographically indicated Nallıhan Needle Lace as a High-Value Product"* (Episode 23, 24:11).

The use of local raw materials refers to the use of products sourced from the region in the production process. This theme was mentioned 11 times (11.96%).

For example,

- *"Ayaş tomatoes... the soil makes them taste so good"* (Episode 1, 10:15) and
- *"We use fruit grown by my parents"* (Episode 75, 41:42) are examples that reflect this approach.

The sub-theme of economic diversification is related to providing alternative sources of income for the region. In addition to existing local products, cooperative workers contribute to the regional economy with new products. This theme was mentioned 12 times (13.04%).

For example,

- one participant said, *"We decided to make vegan and gluten-free products"* (Episode 20, 36:47),

- while another said, *"We created a different field with the production of horse equipment"* (Episode 45, 14:09), providing an example of this economic diversification.

3.3 Social Empowerment and Representation

The third theme of the study, social empowerment and representation (see Table 4), includes aspects such as the social visibility women gained through their involvement in cooperatives, the formation/adoption of a culture of solidarity, the development of self-confidence, the transformation of their social roles, and their assumption of leadership roles.

Table 4: Social Empowerment and Representation

Main Theme	Sub-theme	Frequency	Percentage (%)
3- Social Empowerment and Representation	Social visibility	13	12,87
	Culture of solidarity	20	19,80
	Increased self-confidence	16	15,84
	Social role transformation	14	13,86
	Becoming a role model	11	10,89
	Overcoming gender stereotypes	13	12,87
	Women's leadership	14	13,86
	Total	101	100

Social visibility refers to women's participation in the public sphere. This sub-theme was mentioned 13 times (12.87%).

For example,

- one participant emphasized the official venues where women were invited, saying, *"We are invited to places where our minister, governor, and mayor are present"* (Episode 20, 40:15).
- Similarly, another participant said, *"My identity has changed. I mean, you can go to a district governor... and call him 'my boss'"* (Episode 91, 43:08), showing the change in social representation.

The culture of solidarity refers to cooperation, support, and collective power among women. Statements related to the culture of solidarity were frequently emphasized (20 times, 19.80%) by women in cooperatives.

One of the women described the process as follows:

- *"I was supporting Serpil when she fell, and Serpil was supporting me when I fell"* (Episode 20, 42:18).

In another example,

- *"We learned to say 'we' rather than 'I' ... we love each other more"* (Episode 60, 19:39) shows that the culture of solidarity has been internalized.

Increased self-confidence is related to women recognizing their own power and was emphasized 16 times (15.84%).

- Participants expressed their newly gained confidence with the words, *"We now have the strength to say, 'I can do this job too. I can do it too'"* (Episode 36, 25:00).
- Similarly, the statement, *"I used to be someone who couldn't speak in front of people and whose palms would sweat, but now I'm teaching"* (Episode 60, 25:34) reflects this change.

Social role transformation refers to women transitioning from the role of housewife to that of producer or decision-maker. This theme was highlighted 14 times (13.86%).

For example,

- One participant emphasized the transformation, saying, *"Life began with being a laborer or a housewife and continued with becoming the president of a cooperative"* (Episode 1, 13:50).
- Another participant expressed this role change by saying, *"First we were at home... now we are doing it, we are earning"* (Episode 59, 15:44).

Being a role model reflects situations of inspiring other women. This sub-theme was mentioned 11 times (10.89%).

- The statement, *"A woman who can serve as a role model for women living in different villages, towns, and small cities"* (Episode 1, 0:38) highlights the importance of role models at the individual level, while
- *"After us, other associations were established, for example, these are good things, being a role model is good"* (Episode 60, 22:57) shows the collective dimension of this effect.

Overcoming gender stereotypes refers to women standing up against the perception that *"women cannot do it."* This sub-theme was repeated 13 times (12.87%).

- Participants referred to the prejudices at the beginning of the process with the words, *"We couldn't even get a little support from our spouses; they said, 'You can't do it, you won't be able to do it'"* (Episode 1, 0:50).
- In another example, the statement, *"The men didn't accept it and said they wouldn't hand it over... So we said, 'Then let's set up a separate cooperative'"* (Episode 91, 29:22) shows that these stereotypes have been overcome.

Women's leadership refers to the assumption of management and leadership roles in cooperatives. This sub-theme was mentioned 14 times (13.86%).

For example,

- One participant conveyed the leadership position he had attained by saying, *"I am the chairman of the board"* (Episode 20, 32:54).
- Another participant emphasized female leadership, saying, *"She discovered the power of collaborative production and embarked on an exciting journey by taking on the presidency of the cooperative she founded"* (Episode 58, 26:21).

3.4 Support Mechanisms and Institutions

This main theme encompasses all the institutional and individual support and support mechanisms that women's cooperatives have benefited from throughout the entire process, from the start of their activities to their development and continuation (see Table 5). In addition to public institutions' financial and logistical support, civil society organizations and family support have also been important pillars in women's production and organization processes.

Table 5: Support Mechanisms and Institutions

Main Theme	Sub-theme	Frequency	Percentage (%)
4- Support Mechanisms and Institutions	Support from the governor's office/municipality	15	38,46
	Contribution from the Development Agency	8	20,51
	NGO partnerships	3	7,69
	Family support	13	33,33
	Total	39	100

Support from the governor's office/municipality refers to free workshops, marketplaces, or logistical support provided to women's cooperatives by local governments and public institutions (governor's office, district governor's office, municipality, village administration). There are 15 (38.46%) statements regarding the support provided by these institutions.

Examples of these statements include:

- One of the participants stated the support of official institutions by saying, *"Our project was carried out with the support of the Special Provincial Administration and the support of the Governorship"* (Episode 1, 10:52).
- In another example, the statement, *"The district governor said, 'Let me be your first customer, I'll place an order for 100 pieces'"* (Episode 59, 13:25) shows that this support is also a symbolic motivational tool for cooperatives.

The Development Agency strengthens women's cooperatives through institutional contributions such as technical consulting, training, feasibility studies, and machinery and equipment support. This sub-theme was mentioned 8 times (20.51%).

For example,

- One of the participants explained this contribution by saying, *"This year, we submitted a project to the Ankara Development Agency, and our project was accepted... we will receive machinery and equipment support"* (Episode 1, 16:46).
- Similarly, the statement, *"We received 250,000 lira in machinery support from the project... It was a project prepared by the Oran Development Agency and YIKOB"* (Episode 59, 17:23) demonstrates the concrete support provided by development agencies.

Non-Governmental Organization (NGO) partnerships refer to civil society organizations that provide training, mentoring, trade fair participation, logistics, or sales network support to women's cooperatives. This sub-theme was mentioned only three times (7.69%).

- One participant expressed the support of NGOs for events, saying, *"We go to fairs, we go to conferences"* (Episode 36, 35:14).
- Another participant pointed out the importance of individual academic/mentoring support, saying, *"Professor Üstün Sönmez provided tremendous support in this regard"* (Episode 45, 12:12).

Family support refers to the moral and practical support women receive from family members (spouse, mother, father, or children) during the cooperative formation process. This theme was mentioned 13 times (33.33%).

Looking at examples of this important support,

- One participant emphasized the fundamental role of family support, saying, *"My mother was always there for us in every aspect of our lives"* (Episode 1, 3:06).
- Another participant expressed the importance of spousal support in terms of motivation and continuity, saying, *"My wife has always been there for me. She trusts me and knows what I will do"* (Episode 59, 41:45).

3.5 Resistance and Transformation

This main theme addresses women's attempts to begin employment, continue in production, gain new technical and institutional expertise, and empower themselves via solidarity, despite the challenges of forming cooperatives (see Table 6). This theme reveals that women have become more resilient by transforming themselves within a collective structure, beyond their individual efforts.

Table 6: Resistance and Transformation

Main Theme	Sub-theme	Frequency	Percentage (%)
5- Resistance and Transformation	Determination not to give up	24	36,36
	Technical transformation	13	19,70
	Organizational learning	13	19,70
	Empowerment through cooperatives	16	24,24
	Total	66	100

Determination not to give up: This sub-theme, which refers to persevering despite difficulties, was mentioned 24 times (36.36%).

- One participant's statement reveals this situation with the following words: *"Cooperatives are not easy, you have to put in the work, you won't give up, and you keep going without giving up"* (Episode 58, 26:50).
- In another example, this determination is emphasized with the words, *"We received a lot of criticism, but we never listened... They said we couldn't do it, but we showed we could do it"* (Episode 59, 15:39).

Technical transformation, technical transformation, in which women acquire technical knowledge and skills in production processes, is grouped under this sub-theme (13 statements, 19.70%).

- This situation was reflected in a conversation as follows: *"She started working like a mechanical engineer"* (Episode 1, 13:55).
- In another statement, technological transformation is clearly emphasized: *"We started to industrialize... we needed to reduce human labor and produce more products"* (Episode 4, 12:38).

Organizational learning, along with cooperativism, and the organizational knowledge and experiences acquired by women are included in this sub-theme (13 statements, 19.70%).

- One participant described the process as follows: *"We received cooperative training and mentoring training"* (Episode 23, 43:30).

- In another account, the institutional dimension of the learning process is expressed as follows: *"We took a course at the municipality for about a month and a half... then we established a cooperative"* (Episode 58, 31:33).

Empowerment through cooperatives: Women's resilience gained through collective solidarity stood out under this sub-theme (16 statements, 24.24%).

- One participant explains this collective empowerment as follows: *"We learned to say 'we' rather than 'I'... we saw that women could do something together"* (Episode 60, 19:39).
- Another participant emphasizes that the cooperative is not only a place of production but also a place of solidarity: *"The cooperative was not only a union that produced goods but also a house of solidarity"* (Episode 91, 38:46).

4. DISCUSSION

This research on women's cooperatives reveals a multi-layered transformation process in economic, social, institutional, and cultural dimensions. The findings show that women are empowered in the production process and in different areas, such as developing self-confidence, gaining social visibility, creating a culture of solidarity, and showing resistance. In this respect, cooperatives stand out as areas where women's labor is made visible, local development is supported, and the gender regime is renegotiated.

The important findings obtained in the study were discussed within the framework of five main themes and evaluated in comparison with the existing literature.

Sustainable skills developed through women's cooperatives play an important and transformative role in rural development. This role contributes to individual and societal development by bringing about comprehensive improvements in women's economic, social, and cultural lives. The findings that emerge in this theme are consistent with discussions in the literature regarding the transformative role of women's labor in rural development (Kurtuluş & Demircan Yıldırım, 2022; Sayın, 2025). Research data indicates that women emphasize their technical production skills the most. Women have highlighted their experience and knowledge in producing food and local products.

This finding reveals that women in rural areas have integrated traditional production practices with contemporary cooperative structures (Başaran & Irmak, 2022). Considering that one of the most significant problems for women is gaining economic freedom, the prominence of the theme of financial literacy in the findings shows that women have taken an active role in financial decision-making and management processes alongside the cooperative process. Women's emphasis on budgeting, profit and loss accounting, and capital accumulation reveals that cooperatives provide women with both production and economic autonomy. This finding supports assessments in the literature regarding women's economic empowerment and increased financial awareness (Adar & Dedeoğlu, 2023; Özcengel & Geçgin, 2025). Another noteworthy point in sustainable skills is the theme of environmental awareness. It is observed that women are tending toward methods that do not harm nature in production processes. Examples such as recycling waste products or using renewable energy demonstrate that women's cooperatives have added an environmental dimension to their sustainability vision. This finding shows that cooperatives play a role not only in economic development but also in the context of environmental sustainability (Öcal & Ercoskun, 2021; Kutay, 2022). However, it is observed that there are very few references to digital skills. This situation shows that digital skills have not yet gained sufficient ground in cooperatives – they have not become widespread. Although there are sales or e-commerce initiatives on social media, the fact that participants mention only a limited number of digital skills shows that digital transformation is an

important area that needs to be developed. Similarly, studies (Demirkol, 2022; Topuz & Ege, 2024) indicate a demand for addressing the lack of education in developing women's digital skills and effectively using digital platforms. Concerns about balancing household and family responsibilities with work requirements (Kutay, 2022; Gürsoy, 2022), financial constraints, and infrastructure issues (Kızıldaş & Gönültaş, 2011) emerge as other barriers to acquiring digital skills.

Women's cooperatives contribute to women's economic life as individuals and emerge as important actors in the local labor market and regional economy (Aldırmaz Akkaya, 2018). Women's cooperatives play a strategic role in regional development through elements such as women's participation in employment, connections with local markets, and economic diversification (Taş & Kazar, 2019; Özcengel & Geçgin, 2025). The valuation of women's labor, especially in rural areas, is a critical gain in economic and social sustainability (Kutay, 2022). An important finding that stands out here is that women, through cooperatives, not only offer existing products to the market but also diversify the local economy with value-added production and innovative ventures. For example, the development of vegan and gluten-free products or geographically indicated products demonstrates that women have become innovative actors in production. This finding supports studies that reveal that women's cooperatives offer alternative and sustainable contributions to regional development (Karakuş, 2022; Demircan Yıldırım, 2020). Thus, women not only participate in the labor market but also play a leading role in transforming the local economy.

Cooperatives have become an important tool for social empowerment by enabling women to become visible in the social sphere (as managers, partners, members, leaders, and female employees), gain self-confidence, and develop a culture of solidarity. Women's representation in the public sphere, their assumption of leadership roles, and their role as role models demonstrate that lasting changes in the gender regime are possible (Dedeoğlu, 2023; Demircan Yıldırım & Şenkal, 2024).

Another striking finding in this theme is that women challenge the perception that "women cannot do it" by overcoming gender stereotypes. Women becoming role models in their villages or regions has created a domino effect that has inspired other women to act. This is consistent with findings in the literature showing that women's cooperatives develop socialization, solidarity, and leadership skills (Duguid et al., 2015; Demircan Yıldırım, 2020). Therefore, women's cooperatives can be seen as a tool for individual and collective transformation in the context of social empowerment and representation.

The study's findings reveal that institutional and individual support are critical for the sustainability of women's cooperatives. Logistical support provided by provincial governments and municipalities, training and equipment contributions from development agencies, NGO partnerships, and family support have formed the fundamental pillars of support for women in their production processes (İrmiş & Boz, 2023; Nuhoğlu & Hamamcı, 2025). It has been observed that family support (spouse, mother, children) is as important as the support provided by official institutions. The fact that family support, which is evaluated chiefly at a secondary level in the literature, has come to the fore to such an extent shows that the immediate environment plays a decisive role in women's entrepreneurial experience (Nuhoğlu & Hamamcı, 2025). Conversely, family attitudes that discourage women's desire to work may also emerge in some cases. For example, "We couldn't even get a little support from our spouses. You can't do it, you can't do it" (Episode 1, 0:50). Despite the difficulties women encounter in the process of cooperativization, their determination not to give up, technical learning processes, and institutional development have enabled them to become more resilient actors. Women's struggle against the perception that "you cannot do it" through production, organization, and leadership can be considered an example of everyday forms of resistance (Scott, 1985; Johansson &

Vinhagen, 2014). These findings show that cooperatives are not only an economic structure but also an area of transformation and resistance.

RESULTS AND RECOMMENDATIONS

This study aims to reveal the economic and social functions of women's cooperatives, understand the transformation experienced by women in the context of gender roles, and analyze how this transformation is represented through media content. The results show that women's cooperatives have created multi-layered effects at the individual and social levels. The study's first finding is that women's cooperatives provide women with economic independence by making invisible labor visible. Women's participation in production is not only a process of earning income, but also brings with it social security, formal employment, and the acquisition of sustainable skills. Thus, women's labor has become an element that gains value in the market, is recorded, and contributes to rural development. Secondly, it has been seen that cooperatives play a strategic role in terms of local labor and the regional economy. The branding of local products, geographical indication initiatives, and digital sales opportunities demonstrate that women have become producers and entrepreneurial actors. This situation increases the importance of cooperatives in terms of ensuring the sustainability of local development. Thirdly, the research has revealed that women's cooperatives strongly contribute to social empowerment and representation. Women's gain in self-confidence, social visibility, adoption of a culture of solidarity, and orientation toward leadership roles demonstrate that cooperatives have a transformative effect on the social gender regime. Fourthly, the findings on support mechanisms show that women's cooperatives benefit significantly from public institutions and development agencies, but civil society collaborations remain limited. This situation indicates that NGO support needs to be developed to increase cooperatives' institutional resilience. Finally, it has been observed that women have developed resilience through collective solidarity, despite the difficulties they face in the cooperative process. Acquiring technical skills, participating in institutional learning processes, and empowerment through cooperatives have revealed that women have transformed at both the individual and societal levels.

Limitations of the Study:

The limited availability of data on women's cooperatives operating in the Central Anatolia region may not reflect the full diversity and contextual dynamics of women's cooperatives across Türkiye. The fact that the data source is limited to media representations and does not include direct interviews with individuals is a factor that negatively affects the depth of the research. Similarly, the fact that no direct observations could be made about the internal structures of cooperatives, their governance processes, or power relations among women based on statements reflected in the media highlights the study's limitations.

Future Research:

For future studies, a comparative analysis of the economic, social, and cultural impacts of women's cooperatives operating in different regions of Türkiye could make important contributions to the literature on cooperatives.

Compliance with Ethical Standard

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest with any third parties or institutions. If a conflict of interest arises, it will be disclosed and appropriately resolved. The signed author contribution declaration form is included in the article submission files.

Ethics Committee Approval: There is no need for ethics committee approval in this article, the wet signed consent form stating that the ethics committee decision is not required has been added to the article process files on the system.

REFERENCES

- Adar, A. Ş., & Dedeoğlu, S. (2023). The impact of women's cooperatives on women's empowerment in Turkey. *Fe Journal: Feminist Critique*, 15(2), 8–49.
- Adar, A., Dedeoğlu, S., & Kurtuluş, G. (2024). The paradox of between women's cooperatives and cooperative principles in Turkey. *Public Administration Journal*, 57(4).
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2018). *Women's Empowerment Strategy Document and Action Plan 2018-2023*. https://www.aile.gov.tr/KSGM/PDF/kadinin_guclenmesi_strateji_ve_eylem_plani.pdf
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *Women's Empowerment Strategy Document and Action Plan 2024–2028*. <https://kadingirisimci.gov.tr/yayinlar/2024-2028-kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani/>
- Akgül, D. (2021). The contributions of the Bacıyân-Rum and the TOBB women entrepreneurs boards on women's participation in business life. *Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsehir Ahi Evran University, Special Issue*, 114–131.
- Akkaya, F. A. (2018). *The importance of women cooperatives in sustainable rural tourism in Turkey and analysis of their financial performance* [Doctoral dissertation, Inonu University, Department of Business Administration, Accounting and Finance Division].
- Başaran, H., & Irmak, E. (2022). The importance of cooperatives in local product production and local women's entrepreneurship in Devrek. *Ahi Evran Academy*, 3(1), 19–31.
- Chen, M., Sebstad, J., & O'Connell, L. (1999). Counting the invisible workforce: The case of homebased workers. *World Development*, 27(3), 603–610.
- Dedeoğlu, S. (2010). Visible hands–invisible women: Garment production in Turkey. *Feminist Economics*, 16(4), 1–32.
- Değirmenci, S. (2023). Women cooperatives as a model of organization: Criticism of success criteria in patriarchal capitalism. *Fe Journal: Feminist Critique*, 15(1), 210–231.
- Doğan, H. G., & Atabay, A. A. (2022). Agricultural development cooperatives and women members interaction (Case of Bursa province). *Gaziosmanpasa Journal of Scientific Research*, 11(2), 219–235.
- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). *The current situation of women's cooperatives in Turkey*. World Bank.

- Durmaz, Ş., & Baran, B. (2024). A study on women's cooperatives: The case of Antalya village market. *Third Sector Social Economic Review*, 59(3), 1997–2023.
- Elçi, D. Ö. (2024). A descriptive approach to women's cooperatives: Şırnak kadın eli production and business cooperative. *Istanbul Nişantaşı University Journal of Social Sciences*, 12(1), 226–245.
- Gürsoy, Ö. B. (2022). A survey on the rural women cooperatives active in e-commerce platforms in Turkey. *Beykoz Akademi Dergisi*, 10(1), 265–279.
- Humble, Á. M. (2009). Technique triangulation for validation in directed content analysis. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(3), 34–51.
- İrmiş, A., & Boz, N. (2023). Women's cooperatives as an example of social entrepreneurship. *Third Sector Social Economic Review*, 58(3), 2088–2124.
- Johansson, A., & Vinthagen, S. (2014). Dimensions of everyday resistance: An analytical framework. *Critical Sociology*, 1–19.
- Karakuş, G. (2022). The role of women's cooperatives in women's empowerment and gender equality. *Pamukkale University Journal of Business Research*, 9(1), 247–259.
- Kızıldağ, D. (2019). Women's cooperatives as a tool of employment policy in Turkey. In *Contemporary Issues in Behavioral Finance* (pp. 65–76). Emerald Publishing Limited.
- Köse, Z. (2022). A study on the role of agricultural cooperatives in rural development. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 33–42.
- Kutay, T. (2022). The importance of women's cooperatives in rural development: an evaluation based on Turkey. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(1), 119–150.
- Kurtuluş, G., & Demircan Yıldırım, P. (2023). Looking at women's co-operatives in Turkey from political power's point of view: A feminist poststructuralist analysis. *Memleket Siyaset Yönetim*, 18(40), 441–460.
- Nuhoğlu, E., & Hamamcı, E. D. E. (2025). The role of women's cooperatives on local economic development. *Third Sector Social Economic Review*, 60(2), 1377–1403.
- Öcal, Y., & Ercoskun, O. (2021). Ecological production and social sustainability in cities: Ankara Mamak women's cooperative (MAKKOP) *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, 14(Special Issue of the 20th Regional Science and Planning Congress), 76–86.
- Özcengel, G. N., & Geçgin, E. (2022). A micro study on the role of women's cooperatives in combating women's poverty: The case of Niğde. *Politik Ekonomik Kuram*, 9(1), 55–79.
- Patton, M. Q. (2002). Two decades of developments in qualitative inquiry: A personal, experiential perspective. *Qualitative Social Work*, 1(3), 261–283.
- Putnam, R. D. (1993). The prosperous community. *The American Prospect*, 4(13), 35–42.
- Sayın, Z. (2025). A qualitative research on the socially transformative role of women entrepreneurs and women's achievements in Turkey. *Journal of Business Research-Turk*, 17(1), 226–247.

- Scott, J. C. (1985). *Weapons of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. Yale University Press.
- Serinikli, N. (2019). The Attitudes of The Micro Female Entrepreneurs in The Rural Area Towards Becoming A Cooperative: Agro-Tourism Woman Cooperative. *Journal of Entrepreneurship and Development*, 14(1), 45–57.
- Şakırgün, N. (2024). *The role of active membership of women's cooperatives in the empowerment of women: The case of Istanbul women's cooperatives* [Master's thesis, Istanbul Beykent University, Graduate School of Social Sciences].
- Taş, H. Y., & Kazar, E. N. (2019). The effect of women's cooperatives in İstanbul on women's poverty. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 1836–1863.
- Topaloğlu, M., & Topaloğlu, H. (2017). Women entrepreneurial cooperatives in Turkey: Case of Bacıyan-ı Meram. *Third Sector Social Economic Review*, 52(Özel Sayı), 203–218.
- Topuz, B. K., & Ege, F. (2024). Non-financial performance analysis of women cooperatives in Samsun province. *Journal of Regional Development*, 2(1), 28–44.
- UNESCO. (2017). *Education for sustainable development goals: Learning objectives*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
- United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development (A/RES/70/1)*. New York, NY: UN General Assembly. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- Yıldırım, P. D. (2020). The role of the women co-operatives in rural development: Case study for Ahatlı women co-operative. *ETU Journal of Social Sciences Institute*, (11), 159–170.
- Yıldırım, P. D., & Şenkal, A. (2025). Economic transformation through women's cooperatives: The road from problems to solutions. *Third Sector Social Economic Review*, 60(1), 874–894.
- Yıldırım, S., İslamoğlu, E., & Ateş Torun, M. (2021). The role and importance of women's cooperatives in economic and social life: The case of Antalya province. *International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences*, 5(3), 111–133.

Balıkesir İlinde Kadın Girişimciliği: Bölgedeki Kalkınma Politikaları Açısından Bir Değerlendirme

Women's Entrepreneurship in Balıkesir Province: An Assessment in the Context of Development Policies.

Gülaçtı ŞEN¹ , Oya HANSU ÇOLAK²

Öz

Bu çalışma; Balıkesir ilinde kadın girişimciliğini desteklemek amacıyla Balıkesir'de faaliyet gösteren belediye, kalkınma ajansı, üniversite, ticaret odası, kooperatifler ve kadın dernekleri gibi kuruluşların yürüttükleri çalışmaların incelenmesini amaçlamaktadır. Çünkü, stratejik olarak bir bölgedeki kadın girişimciliğinin gelişimi, bölgesel ekonomiye dinamizm kazandırmak ve yerel kalkınmayı sürdürülebilir kılmak açısından stratejik öneme sahiptir. Bu doğrultuda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum deseninden faydalanılmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak nitel araştırmalarda ikincil kaynaklardan olan doküman incelemesinden yararlanılmaktadır. İlk olarak Balıkesir ilinde kadın girişimciliği ele alınmakta, sonrasında bölgedeki kalkınma politikalarını yürüten tüm kuruluşların kadın girişimciliğine yönelik faaliyetleri ortaya konulmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, Balıkesir'de kadın girişimciliği için çeşitli destek programları, eğitim faaliyetleri ve kooperatiflik girişimlerinin mevcut olduğu, ancak bu faaliyetlerin kurumsal eş güdüm eksikliği nedeniyle sınırlı etki yarattığı görülmektedir. Balıkesir, yüzölçümü ile Türkiye'nin en büyük illeri arasındadır. Coğrafi konumu başta olmak üzere, doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel zenginlikleri ile turizm, tarım, sağlık, eğitim, ulaşım ve lojistik sektörlerinde önemli illerden biridir. Bölgedeki kadın girişimciliği faaliyetlerinin artırılmasının, yerel ürünlerin markalaşması ve pazara açılması başta olmak üzere; üretimi artırmak, bölgesel istihdamı desteklemek ve yerel ekonomilere dinamizm kazandırmak açısından önemli olabileceği ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma Politikaları, Yerel Kalkınma, Girişimcilik Ekosistemi, Kırsal Kadın Girişimciliği, Kadın İstihdamı

ABSTRACT

This study examines the activities of organization such as municipalities, development agencies, universities, chambers of commerce, cooperatives, and women's associations operating in Balıkesir province to support women's entrepreneurship. Strategically, the development of women's entrepreneurship in a region holds critical importance, as it can enhance the regional economic dynamism and contribute to sustainable local development. Accordingly, the study employs a qualitative research method, specifically the case study design. As a data collection method, document analysis is utilized, drawing on secondary sources commonly used in qualitative research. First, women's entrepreneurship in Balıkesir is examined, followed by a comprehensive analysis of all the activities carried out by all organizations implementing regional development policies that target women entrepreneurs. The research findings reveals that various support programs, training activities, and cooperative-based projects exist to promote women entrepreneurs in Balıkesir. However, these initiatives have had limited impact due to a lack of institutional coordination. Balıkesir is among Turkey's largest provinces in terms of surface area. Its geographical location, along with its natural beauty, historical and cultural riches make it an important province in sectors such as tourism, agriculture, healthcare, education, transportation, and logistics. Increasing women's entrepreneurial activities in the region is anticipated to be crucial for enhancing enhancing production, supporting regional employment, boosting the branding and market access of local products, and providing greater dynamism to the local economy.

Keywords: Regional Development Policies, Local Development, Entrepreneurship Ecosystem, Rural Women's Entrepreneurship, Women's Employment

¹ Corresponding Author: Balıkesir Üniversitesi, Edremit Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi Bölümü, gulacti.sen@balikesir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4168-0586

GİRİŞ

Girişimcilik bir fikirle başlamaktadır. Girişimcilik fikrinin kalitesi, iş başarısının temel belirleyicisi olmaktadır (Ahmad vd., 2022). Bu fikri; bir iş modeline dönüştürmek, piyasaya sürebilmek ve başarılı olabilmek, ciddi bir girişimcilik sürecini gerektirmektedir. Girişimcilik süreci, gelişmiş ekonomiler ve gelişmekte olan ekonomiler açısından farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca, politika yapıcılar ve eğitim açısından bakıldığında sürecin kolay olmadığı ifade edilebilir (Guerrero et al., 2021).

Girişimcilik süreci yönetmek kolay değildir; ama aynı zamanda bir kadınsanız, sürecin daha da zorlaşacağı bir gerçektir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde ülke özelinde yapılan araştırmalar, kadın girişimcilerin karşılaştığı sosyokültürel, ekonomik ve politik zorluklara dikkat çekilmektedir (Panda, 2018). Dolayısıyla girişimcilik sürecinin kadınlar açısından zor olduğu kabul edilmektedir. Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında ve ataerkil toplum yapısı sebebiyle, kadın girişimciliği açısından desteklenmesi gereken ülkelerden biridir. Bir diğer ifadeyle, çalışma yaşamındaki kadın iş gücü oranının erkek işgücünün üçte birine karşılık geldiği ve bu oranın Avrupa Birliği'nin çok gerisinde olduğu bilinmektedir. Buna ilaveten Türkiye'de rakamlar kadın girişimci sayısının oldukça düşük olduğunu ve girişimcilik potansiyeline sahip kadınlardan girişimcilik alanında etkin bir biçimde faydalanılmadığı görülmektedir (Sayın ve Ergin, 2018).

Bir ülkede kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi ülkelerin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmaktadır (Jamali, 2009). Dolayısıyla kadın girişimciliğine önem artarken, dünya çapında kadın girişimcilerin büyüme oranı erkek girişimcilerin büyüme oranından daha hızlı olmaktadır (Miniti ve Naude, 2010). Türkiye'de kadın girişimciliğinin desteklenmesi, ülkenin sosyoekonomik kalkınması ve özellikle kırsal bölgelerdeki kadın girişimciliğinin artırılması için daha önemli hale gelmektedir. Son zamanlarda bölgelerin kalkınmasında önemli etkiye sahip olan kadın girişimciler, üretimi artırmakta, bölgesel istihdamı desteklemekte ve yerel ekonomilere dinamizm kazandırmaktadır. Özellikle kırsal alanlardaki kadınlar dünya nüfusunun dörtte birinden fazlasını oluşturmakta ve dünya genelinde sosyoekonomik ilerlemenin ana faktörü olan kalkınma süreçlerinde önemli rol oynamaktadırlar (Makhijani vd., 2015).

Kadın girişimciliğinde kamu kurumlarının ya da özel işletmelerin desteği önemli hale gelmektedir. Türkiye'nin en büyük illeri arasında yer alan Balıkesir ilinde kadın girişimciliği faaliyetlerinde, kurumların desteğinin önemli olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye'nin en büyük illeri arasında yer alan Balıkesir'de kadın girişimciliği ele alınmaktadır.

Sullivan ve Meek (2012), kadınların girişimcilik kariyerlerinden daha fazla yararlanabilmeleri için, önemli girişimcilik kaynaklarına erişimlerini artıracak yollar aramaları gerektiğini öne sürmektedirler. Bunun yollarından biri olarak bölgedeki kalkınma politikalarını yürüten kuruluşların kadın girişimciliğine yönelik çalışmalarının incelenmesi hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek literatürü ilk olarak üç boyutlu bakış açısı ile ele alınmakta (Pazar, para ve yönetim) sonrasında iki boyut daha eklenerek (makro ve mezo genişletilmektedir. Kadın girişimciliğinde mikro düzeydeki araştırmalara ilaveten makro ve mezo bakış açısını ortaya konulmaktadır (Brush et al., 2009).

Mikro düzeydeki araştırma bireysel girişimciyi, mezo düzeydeki araştırma süreçler, yapı ve strateji gibi organizasyonla ilgili faktörleri araştırmaktadır. Makro bakış açısı ise normatif kısıtlamalar, hükümet ve ekonomi gibi kadınların yaşadığı ve hareket ettiği daha geniş çevreyle ilgilenmektedir (Bastian et al., 2018). Makro çevre genellikle ulusal düzeydeki politikalar, kültür, yasalar ve ekonomi olarak tanımlanırken; mezo çevre bölgesel, destek hizmetleri, girişimler ve örgütleri ifade etmekte ve endüstrileri de kapsamaktadır (Pitelis, 2005).

Bu çalışmada Balıkesir ilinde kadın girişimciliğinin mezo düzeyde ele alınması planlanmaktadır. İldeki mezo kurumların yürüttüğü kadın girişimciliği çalışmalarının bölgesel kalkınma politikaları açısından önemini ortaya koymak hedeflenmektedir. Bir bölgenin kalkınmasında kadın girişimciliği çalışmaları etkilidir ve bu çalışmaların önemi gün geçtikçe artmaktadır. Balıkesir ilinde bölgesel kalkınma ve kadın girişimciliği, son birkaç yılda önemli bir ivme kazanmış, ildeki belediye, kalkınma ajansı ve ticaret odası gibi kurumların kadın girişimciliğine yönelik iş birlikleri artmıştır. Ancak, bu iş birliklerinin kadın girişimciliğini ne şekilde destekledikleri bilinmemektedir. Balıkesir’de kadın girişimciliği çalışmalarının daha önce hiç ele alınmadığı veya bölgenin kalkınmasının nasıl bir etkisinin araştırılmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Balıkesir ilinde 2025 yılının ilk yarısında gerçekleştirilen kadın girişimciliği faaliyetleri araştırılmakta ve bölge kalkınmasındaki rolü ele alınmaktadır.

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizine başvurulmakta ve başta bölgedeki kalkınma politika geliştirici kurumların dokümanları olmak üzere, devlet kayıtları, yasal belgeler, raporlar vb. kadın girişimciliğine yönelik tüm belgeler ve veriler araştırılmaktadır. Elde edilen verilerle araştırmanın sorularının yanıtlanması hedeflenmektedir. Buradan hareketle araştırma soruları aşağıdaki şekilde geliştirilmektedir.

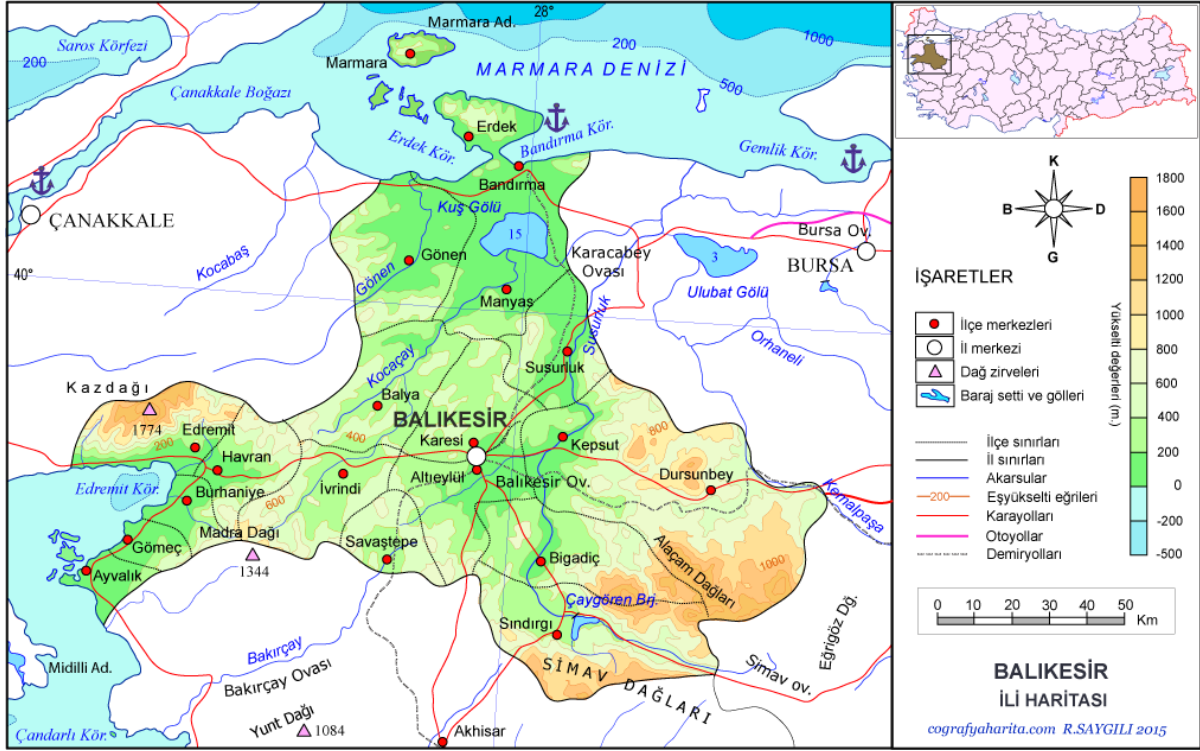
- Balıkesir’de kadın girişimcilerin iş girişimlerini geliştirmeleri ve bu girişimlerden yararlanmaları için hangi fırsatlar mevcuttur?
- Balıkesir’de kadın girişimciliği projeleri yapan kurumlar hangileridir ve hangi projeleri yürütmektedirler?
- Balıkesir’de kadın girişimciliğine yönelik kurumlar veya işletmeler arasında iş birlikleri olarak neler yapılmaktadır?
- Kadınların iş girişimlerinde başarılarını artırmak için girişimcilik eğitimleri verilmekte midir?

Balıkesir ilinin kadın girişimciliğinin geliştirilmesi açısından fırsatları barındırdığı; ancak mezo çerçevede özellikle bölgedeki kalkınma politikaları açısından etkili olan kurumların bu girişimciliğin desteklenmesinde önemli rol oynaması gerektiği ön görülmektedir.

1. Literatür Taraması

1.1 Balıkesir’de Girişimcilik

Bir ilin ya da bir bölgenin coğrafi konumu, ekonomisi ve kültürü bölgedeki girişimcilik faaliyetleri açısından önemlidir. Özellikle ticaret yollarına ve ham maddeye yakın olan iller, yürütülen girişimcilik faaliyetlerini etkilemektedir (Fernhaber, Gilbert ve McDougall, 2008; Sternberg, 2022; Karaman ve Karası, 2024). Bu doğrultuda Balıkesir ilinin girişimcilik faaliyetlerinde coğrafi konumu başta olmak üzere, kültürü ve ekonomisi, girişimcilik faaliyetlerinin yürütülmesi açısından önemlidir. Balıkesir ili, coğrafi konumu itibarıyla Türkiye’nin kuzeybatısında yer almakta olup hem Marmara Bölgesi içerisinde bulunması hem de hem Ege Denizi’ne hem de Marmara Denizi’ne kıyısının olması bakımından stratejik bir konumda bulunmaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025).

Resim 1: Balıkesir İli Haritası

Kaynak: (Özbey ve Bayraktar, 2023).

Balıkesir'in hem Marmara hem de Ege Denizi'ne açılan kapısı olması, girişimcilik faaliyetleri açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. Balıkesir hem kültürel hem de doğal miras açısından zengin bir potansiyele sahip olup, kent kültürünü canlı tutma noktasında özgün bir coğrafi ve sosyo-kültürel yapıya sahiptir (Güler et al., 2016). Turizm açısından zengin kaynaklara sahip bölgede ekoturizm, kuş gözlemciliği, endemik bitki gözlemciliği, yayla turizmi, trekking, kamp-karavan turizmi, mağara turizmi, dağ turizmi ve av turizmi faaliyetleri yürütülmektedir (Yılmaz ve Gürol, 2012). Bölgenin ekonomik yapısının çoğunluğu tarıma dayalı olmakla birlikte (Özbey ve Bayraktar, 2023), hayvancılık, sanayi ve madencilik başlıca geçim kaynakları arasında sayılabilir. Buna ilaveten bir bölgenin tarım ürünleri, doğal ürünleri, maden, el sanatları, gıda ve sanayi ürünlerini kapsayan coğrafi işaretli ürünleri üzerinden girişimcilik faaliyetleri yürütülebilir. Balıkesir, coğrafi işaret tescilli ürünleri ve coğrafi konumu itibari ile potansiyeli oldukça fazla olan bir ildir (Saritaş, 2023).

Coğrafi işaretin "Mahreç işareti" ve "Menşe adı" olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Mahreç işareti ile üretilen ürünler farklı coğrafi bölgelerde üretilebilirken, menşe adı ile üretilen ürünler ise sadece bulundukları coğrafi bölge ile sınırlandırılmıştır (Durusoy, 2017). Balıkesir ilinin iki adet menşe adlı coğrafi işareti bulunmaktadır: Ayvalık zeytinyağı ve Edremit Körfez Bölgesi zeytinyağıdır. Yağcıbedir El Halısını ise ağırlıklı olarak Sındırgı ilçesi ve yöresinde dokunması nedeniyle Balıkesir iline ait mahreç işareti bir coğrafi işaret olarak kabul edilmektedir (Polat, 2017). Balıkesir höşmerim tatlısı, Balıkesir kaymaklısı, Ayvalık lor tatlısı, Ayvalık sakızlı kurabiye, Savaştepe Sarıbeyler Seferberlik Çöreği ise mahreç işareti ürünleri arasında yer almaktadır (Ulema et al., 2024).

Gıda alanında büyük potansiyele sahip ilde, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2024 yılı Tarımsal Yatırım Rehberi'nde Balıkesir ilinde tarıma yatırım yapmak için sebepleri, bir diğer ifadeyle bölgenin avantajları sıralanmıştır. Bunlar (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024);

- Mevcut geniş ve verimli tarım arazileri ile ilde görülen farklı iklimsel şartlar nedeniyle tarımsal ürün çeşitliliğinin ve farklı tarımsal ürünler yetiştirme imkânının çok olması.

- İlde büyükbaş, küçükbaş hayvancılık, kanatlı hayvan üretimi konularında üretimin yoğun olması ve bu ürünlere yönelik yatırım potansiyelinin bulunması.
- İlde organik tarım ve arıcılık için elverişli arazi ve zengin doğal ortamların var olması.
- İlde zeytin, çeltik, bamya, ceviz, kivi, muz, yem bitkileri tarımsal ürünlerinin yüksek miktarlarda üretilmesi ve bu ürünlere yönelik yatırım potansiyellerinin bulunması.
- İlde bitkisel ve hayvansal üretimin yoğunluğu ile birlikte tarıma dayalı sanayinin gelişmekte olması.
- İlin sahip olduğu iklim koşulları, sulama imkânları ve uzun hasat süresi ile tohum yetiştiriciliği için en uygun bölge olması.
- İlde bulunan mikro klima bölgelerinin varlığı sayesinde çok çeşitli meyve türlerinin yetiştirilebilmesi.
- İlde hayvancılık sektöründe iyi işleyen bir örgütlenmenin mevcut olması.
- İlde sözleşmeli üretim modelinin başarıyla uygulanıyor olması.
- Hem Ege hem de Marmara Denizi'ne kıyısı olan ilde, su ürünleri yetiştiriciliğine uygun deniz alanlarının var olması.
- Yenilenebilir enerji kaynakları bakımından öne çıkan ilde; rüzgâr, biyokütle, biyogaz, güneş enerjisi ve jeotermal enerjinin, tarımsal üretim ve tarıma dayalı sanayide kullanım açısından güçlü bir potansiyelin bulunması.
- Konumu itibarıyla İstanbul, Bursa ve İzmir gibi nüfusu yoğun olan illere yakınlığı ile dikkat çeken ilde, ulaşım imkânlarının geniş olması (sivil kullanıma uygun iki havayolu, karayolu, demiryolu ve deniz yolu).
- İlde jeotermal kaynaklar sebebiyle seracılık potansiyelinin bulunması.

Bölgeye yönelik tarımın geliştirilmesinin sebepleri, bölgenin diğer sektörler açısından avantajlı olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, yenilenebilir enerji kaynakları bakımından öne çıkan ilde; rüzgâr, biyokütle, biyogaz, güneş enerjisi ve jeotermal enerjinin diğer sektörlerde ve sanayide kullanımı mümkündür. Bölgenin konumu itibarıyla ve havayolu, karayolu, demiryolu, deniz yolu ulaşımı diğer sektörleri ve sanayiye desteklemektedir. Buradan hareketle Balıkesir'de girişimcilik faaliyetlerinin başta tarımsal ürünler olmak üzere, sanayide, turizmde, enerji ve madencilik sektöründe geliştirilmesi mümkündür.

Balıkesir ilinin sahip olduğu özellikler, girişimcilik faaliyetleri açısından etkili olabilir. Özbey ve Bayraktar (2023)'in ortaya koyduğu Balıkesir ilinin üç temel özelliğini bunu doğrulamaktadır. Bunlar;

- 1) Balıkesir, sadece tek sektörle sınırlı kalmamaktadır.
- 2) Ekonomi değer il geneline dengeli bir şekilde dağılmıştır.
- 3) Çevredeki metropollere hizmet etmek konusunda uzmanlaşmıştır.

Balıkesir, tarım, hayvancılık, sanayi, turizm, madencilik, yenilenebilir enerji ve lojistik gibi birçok sektörde faaliyet göstererek ekonomisini sadece tek bir sektöre bağımlı bırakmamaktadır. Bu çeşitlilikte, ilin coğrafi konumu büyük bir avantaj sağlamaktadır. Balıkesir'de ekonomik faaliyetler sadece bir merkezde toplanmamış, il geneline dengeli bir şekilde yayılmıştır. Bu doğrultuda, merkez yöresi tarıma dayalı sanayi merkezi iken, Güney Marmara yöresi ağır sanayi ve körfez yöresi ise turizm merkezidir. İstanbul, Bursa ve İzmir gibi üç büyük metropol ile çevrili olması sayesinde Balıkesir, bu şehirlerin "manavı" (tarım ürünleri sağlayıcısı) ve "mandırası" (hayvansal ürün sağlayıcısı) konumunda olup; tarım, hayvancılık ve tarıma dayalı sanayi alanlarında uzmanlaşmıştır. Bölgenin sahip olduğu bu üç temel özellik dikkate alındığında, Balıkesir ilinin girişimcilik açısından potansiyeli yüksek bir il olduğu ifade edilebilir.

1.2 Girişimcilikte Kadının Gücü

Kadın girişimciliği üzerine yapılan araştırmalar 1990'ların sonu ile 2000'lerin başına kadar ayrı bir alan olarak gelişmiştir. İlk olarak, 1998'de küçük ve orta ölçekli işletmelerdeki kadın girişimciler üzerine politika odaklı bir 'Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)' Konferansı, ikinci olarak, 2003'te akademik bir konferans olan 'Diana International' düzenlenmiştir (Yadav ve Unni, 2016). Küresel ekonomide kadınların iş sahibi olarak rolünün ortaya çıkışı, son otuz yıldır kadın girişimciliğini inceleyen çalışmaların çoğalmasıyla artış göstermiştir (Jennings ve Brush, 2013). Kadınların, ekonomide, toplumda, kültürde ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmede, kalkınmanın ve dönüşümün temel aracı olarak, ekonominin büyümesine ciddi derecede katkı sağlayabilecekleri ön görülmüştür (Jabeen vd., 2020).

Literatürde kadın girişimci, bir iş girişimini başlatan, yaratan ve yöneten ve risk almaya hazır olan bir kadın olarak tanımlanmaktadır (Manerkar, 2015). Kadın girişimci, potansiyel olarak karlı ekonomik fırsatları belirleyen, yeni bir işletme başlatan, yönetiminde aktif olarak yer alan ve en az bir yıldır faaliyette olması gereken işletmenin en az %50'sine sahip olan bireylerdir (Xavier et al., 2011).

Kadının girişimcilikteki gücü gün geçtikçe artmaktadır. Günümüzde milyonlarca kadının küresel olarak yeni işletmeler kurduğu veya yönettiği, ekonomik kalkınmaya ve toplumsal refaha katkıda bulunduğu kanıtlanmıştır (Makandwa et al., 2023). Dünyada yaklaşık 252 milyon kadın girişimci vardır. Son 20 yılda kadın girişimcilerin oranı %114 artmıştır. Ancak dünya genelindeki girişimcilerin yalnızca üçte biri kadındır (Force & Brothers, 2024). Küresel Girişimcilik Monitörü GEM (Global Entrepreneurship Monitor) tarafından yapılan, 43 seçilmiş ülkede kadınların beş yıllık ortalama girişimcilik oranları, 2001-2023 yıl bazlı olarak incelendiğinde, Türkiye 2021-2023 döneminde %12 oranında kalmıştır. Rapora göre birçok Avrupa ülkesinde girişimcilik oranları genellikle düşük olsa da Türkiye son 20 yılda kadınlar için girişimcilik oranlarının üç katına ulaştığını açıklamıştır. Bunda en büyük etkinin ise, hükümetlerin kadın girişimciliği desteklemesinin ve teşvik etmesinin etkili olabileceği ifade edilmiştir (GEM, 2024).

Dünya çapındaki ekonomiler, özellikle kırsal alanlarda kadın girişimciliğini teşvik etmek için girişimcilik programları benimsemektedir (Aggarwal & Johal, 2021). Diğer taraftan yoğun rekabet ortamında, kadınların erkek egemenliğine karşı iş hayatında kalma mücadelesi zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bu doğrultuda kadın girişimcileri, özellikle genç kadın girişimcilerini desteklemek önem arz etmektedir (Skeja Sadiku-Dushi & Keskin, 2023).

Kadın girişimciler, iş dünyasına atıldıklarında erkek girişimcilere kıyasla çeşitli yapısal, toplumsal ve bireysel zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Literatürde bu zorluklar genel olarak finansal kaynaklara erişim sıkıntısı (Carter & Rosa, 1998), kadınların öncelikli olarak ev içi sorumlulukları üstlenmesinin beklenmesi gibi toplumsal cinsiyet normları (Brush et al., 2009) kendilerine örnek alabilecekleri kadın rol modellerin ve mentorluk sistemlerinin yetersizliği (Bosma vd., 2012), kültürel ve toplumsal ön yargılar (Ahl, 2006) şeklinde ifade edilebilir.

Kadın girişimcilerin ciddiyetten uzak oldukları yönündeki olumsuz algılar sonucunda, kadınların erkeklere kıyasla krediye erişim imkânlarının sınırlı olduğunu; bu nedenle, işlerini finanse etmek için yetersiz kişisel birikimlerine ve aile kredilerine başvurma eğiliminde olduklarını ve bunun da yetersiz stoklama ve yeniden stoklama ile sonuçlandığını savunan görüşler mevcuttur (Rudhumbu et al., 2020). Gül ve Gül (2018) tarafından Balıkesir ilinde kadın girişimciliğine yönelik yiyecek sektöründe yapılan bir araştırma, bu sorunları ortaya koymaktadır. Balıkesir ilinde kadınların karşılaştığı başlıca sorunlar; sermayeyi temin etme, iş yeri bulma ve bürokratik engellerdir. İş kurulumunda evli kadınlar için en fazla desteğin eşlerden sağlanması ise, kurumların kadın girişimciliğini desteklemesi konusunda yetersiz olabileceğini düşündürmektedir. Kadın girişimciler iş kurma aşamasında başarılı

olsalar da iş kurulumundan sonra ise nitelikli eleman bulma ve müşteri edinme sorunları ile karşılaşabilmektedirler.

1.3 Bölgesel Kalkınma Politikaları

Bölgesel kalkınma politikaları, genel olarak bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkları azaltmayı amaçlamaktadır. Çoğunlukla geleneksel ve modern olmak üzere iki farklı yaklaşımla ele alınmaktadır. Geleneksel yaklaşım, temel ulusal aktörler olarak büyük işletmelere yapılan büyük ölçekli yatırımlara odaklanırken; modern yaklaşım ise, bölgenin kalkınma potansiyelini oluşturan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ'ler) ağına beşerî sermaye ve yatırım aktarımını esas almaktadır. Bu modern yaklaşım, yenilikçi yöntemlerle üretim fazlası yaratmayı hedeflemektedir (Çetin ve Kara, 2008).

Bölgesel kalkınmada, geleneksel kalkınma politikalarının tek başına yeterli olmadığı artık geniş kabul görmektedir. Bu nedenle uygulanacak kalkınma politikalarının hem yerel düzeydeki içsel potansiyelleri hem de ulusal düzeydeki kaynak ve olanakları kapsamlı bir şekilde analiz etmesi gerekmektedir. Etkin bir kalkınma süreci için, çok düzeyli yönetim anlayışı çerçevesinde, ulusal, bölgesel ve yerel aktörlerin katılımını esas alan bütüncül bir politika yaklaşımı benimsenmelidir. Zira yerel düzeyde faaliyet gösteren aktörler ve bunlara bağlı olarak gelişen kurumsal yapılar, bulundukları bölgenin özgün ihtiyaçlarını daha yakından tanıma kapasitesine sahiptir. Ayrıca, bu aktörler kalkınma sürecine daha yüksek bir sahiplenme ve motivasyonla katkı sunabilecek potansiyele sahiptir. Bu yönüyle yerel birimler, halkla doğrudan temas kurarak bölgesel kalkınmanın temel belirleyicilerini planlama ve uygulama noktasında kritik bir rol üstlenmektedir (Sevinç, 2011). Bu doğrultuda bir bölgedeki girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi, bölgesel kalkınma açısından etkili olabilmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarında hükümetlerin yürüttükleri politikalar etkili olmaktadır. Girişimcilik faaliyetlerini güçlendirmeye yönelik hükümet politikaları günümüzde tüm sanayileşmiş ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda mevcuttur (Sternberg, 2022).

Türkiye’de bölgesel politika alanındaki dönüşüm süreci, 2000’li yıllar itibarıyla belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönüm noktası, özellikle Avrupa Birliği (AB) ile yürütülen üyelik öncesi uyum sürecinin başlatılmasıyla birlikte daha da hız kazanmıştır. Türkiye, AB müktesebatına uyum çerçevesinde bölgesel politikalar alanında çeşitli yükümlülükler üstlenmiş ve bu doğrultuda kurumsal ve yapısal düzenlemelere gitmiştir (Eryılmaz ve Tuncer, 2013). Bu kapsamda 2002 yılında, bölgesel istatistiklerin derlenmesi ve geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik yapılarının analiz edilmesi, bölgesel politika çerçevesinin oluşturulması ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemi ile uyumlu, karşılaştırılabilir istatistikî verilerin elde edilmesi amacıyla, Türkiye genelinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) sistemi tanımlanmıştır. Söz konusu yapısal dönüşüm sürecine ek olarak, 2001 yılında Ulusal Program, 2003 yılında ise Ön Ulusal Kalkınma Planı belgeleri hazırlanarak bölgesel kalkınma politikalarına yön veren stratejik çerçeveler oluşturulmuştur. Öte yandan, son yıllarda Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Endüstri Bölgeleri ve Kalkınma Ajansları gibi daha çağdaş politika araçlarının uygulanmaya başlanmasıyla, Türkiye’nin bölgesel kalkınma yaklaşımında yenilikçi ve çok aktörlü modellerin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. Bu araçlar, yerel düzeyde rekabet gücünün artırılması, yenilik kapasitesinin geliştirilmesi ve sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanması açısından önemli işlevler üstlenmektedir (İncekara ve Savrul, 2011). Bu doğrultuda TR22 Güney Marmara Bölgesi Balıkesir ve Çanakkale illerini kapsamaktadır. Bölgede GMKA (Güney Marmara Kalkınma Ajansı), bölgesel kalkınma politikalarını yürütmektedir (Akpınar, 2013).

Bölgesel kalkınma eylem planlarında girişimciliğin ve teknolojik düzeyinin geliştirilmesi önemli bir etken olarak görülmektedir (Sevinç ve Eren, 2016). Dolayısıyla bölgelerin kalkınmasın girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi mezo kurumlar açısından önem arz etmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasında, geleneksel olarak merkezi idare tarafından yukarıdan aşağıya doğru uygulamaya konulan politikaların yerini, bölgesel düzeydeki ihtiyaç ve sorunlara odaklanan, aynı

zamanda ulusal programlarla uyumlu bir biçimde geliştirilen alttan üste yönlü plan ve programlar almaya başlamıştır. Böylece, uygulamaya konulan bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğinin artırılabilmesi için, yerel yönetimlerle merkezi idare arasında güçlü bir koordinasyonun sağlanması önem kazanmaktadır. Bu süreçte, yerel kurum ve kuruluşların politika oluşturma süreçlerine katılımını teşvik eden, bölgeye özgü sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan ve yerel kaynakları harekete geçirebilecek kurumsal bir yapılanmaya duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır (Söylemez, 2019).

Türkiye’de hükümet politikaları ile bir bölgeye yönelik mezo kurumlar olarak ifade edilebilecek, bakanlıklar, belediyeler, kalkınma ajansları, üniversiteler, kooperatifler vb. bölgeye yönelik faaliyetlerini yürüten kurumların girişimcilik faaliyetlerini desteklemesi önemlidir. Bölgesel kalkınmada girişimcilik bağlamında etkili olan bir diğer kurum KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı)’dır. Kuruluşundan bu yana bölgesel, sektörel ve işletme düzeyindeki farklılıkları dikkate alarak Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) yönelik destek faaliyetlerini sürdürmekte ve bölgesel kalkınmada etkili olmaktadır (Yalman ve Zorlutuna, 2021).

TR22 Bölgesinde Balıkesir ilinde, özellikle kırsal girişimciliğin en önemli ve bilinen katkıları üç alanda gerçekleşmektedir. Bunlar, işletmenin bulunduğu bölgenin ilerlemesiyle kırsal kalkınma, şehirlere göçü önleyerek kentsel kalkınma, sanayiye ara ve sözleşmeli üretim sağlanması ve insanların ihtiyaçlarının desteklenmesi ve ulusal geliri, üretim hacmini, ihracat oranını, eğitim ve uzmanlaşmayı, istihdamı ve kişi başına düşen geliri artırarak bir bütün olarak sosyal ve ulusal kalkınmadır (Saxena, 2012). Genel olarak dünya çapında kadın girişimciler, yeni istihdam fırsatları yarattığı için ekonomik kalkınma üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır (Akehurst vd., 2012). Balıkesir ilinde de önemli bir etkiye sahip olabileceği ön görülmektedir.

2. Metot

Balıkesir ilinde kadın girişimciliğinin araştırıldığı bu çalışmada durum deseninden yararlanılmış ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Sosyal bilimlerde sık kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizinde, araştırılmak istenen konu hakkında bilgi sağlayan her türlü yazılı materyal, bir diğer ifadeyle doküman kullanılmaktadır (Balci, 2016). Bu çalışmada Balıkesir ilinde kadın girişimciliğine yönelik kitaplar, dergiler, anılar, davetiyeler, haritalar, yasal metinler, raporlar, istatistikler, okul ve sağlık kayıtları, devlet kayıtları, faturalar, fotoğraf ve videolar vb. dokümanlar olarak ele alınmaktadır. İkincil kaynaklardan ve ilgili birimlerden elde edilen veriler doğrultusunda, il genelinde kadın girişimciliğinin değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Böylece, Balıkesir ilinde kadın girişimciliğinin teşvik edilmesine ve bölgesel kalkınma açısından önemine vurgu yapılacaktır.

3. Bulgular

3.1 Balıkesir İlinde Kalkınma Politikası Geliştirici Mezo Kurumlar

Bir bölgedeki kadın girişimciliği için teşvik edici bir ortam hazırlamak, bölgedeki girişimcilik zorluklarının, olası fırsatlarının ve gerçek sosyo-ekonomik bağlamının kapsamlı bir analizini gerektirmektedir (Elkafrawi, N., & Refai, D. (2022)). Bu sosyo-ekonomik bağlam, kadın girişimcilerin, girişimlerini başlatma ve işletmelerini etkileyen temel faktörleri (gelenek ve görenekler, finansal kaynakların mevcudiyeti, iş maliyeti ve girişimci motivasyonu) içermektedir (Khan, 2014). Bu sebeple Balıkesir ilindeki kadınlara yönelik kalkınma politikalarının geliştirilmesinde rol oynayan her kurum, bölgenin fiziksel ve sosyal açıdan tüm dinamiklerine hâkim olmalıdır. Bölgedeki kalkınmanın yerel ölçekte sürdürülebilir bir biçimde sağlanabilmesi, öncelikle yerel dinamiklerin ve üretim faktörlerinin kalkınma sürecine etkin biçimde dâhil edilmesi, bu süreçte kullanılacak müdahale araçlarının yerelin

ihtiyaçlarına uygun şekilde belirlenmesi ve kamusal politikaların bu doğrultuda yapılandırılması gerekmektedir (Yalman ve Gündoğdu, 2014). Bu bağlamda, yerel aktörler arasında yer alan kadın girişimcilerin kalkınma süreçlerine dâhil edilmesi, uygun biçimde yönlendirilmesi ve çeşitli mekanizmalarla desteklenmesi, kalkınmanın toplumsal tabana yayılması açısından hayati bir öneme sahiptir (Göküş et al., 2013). Balıkesir ilinde kalkınma politikaları açısından kadın girişimciliğinin araştırıldığı bu çalışmada, kadın girişimciliğine katkı sağlayabileceği düşünülen, bir diğer ifadeyle katkı sağlaması gerektiği öngörülen tüm kurumlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Balıkesir İli Politika Geliştirici Kurumlar

Kurum	Görevi ve Kapsadığı Alan
Balıkesir Valiliği	En üst yerel devlet otoritesidir. Kamu kurum ve kuruluşlarını koordine etmekte ve denetlemektedir.
Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)	5449 sayılı yasa ile kurulmuş, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlı özerk bir kalkınma ajansıdır. TR22 Düzey 2 Bölgesi – Balıkesir ve Çanakkale
Balıkesir Büyükşehir Belediyesi	5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’na dayalı olarak görev yapar. Seçilen başkan, tüm birimleri yönetir; strateji ve bütçe planlamasını yürütmektedir.
Balıkesir İlçe Belediyeleri	Altıeylül Belediyesi, Ayvalık Belediyesi, Balya Belediyesi, Bandırma Belediyesi, Bigadiç Belediyesi, Burhaniye Belediyesi, Dursunbey Belediyesi, Edremit Belediyesi, Erdek Belediyesi, Gömeç Belediyesi, Gönen Belediyesi, Havran Belediyesi, İvrindi Belediyesi, Karesi Belediyesi, Kepsut Belediyesi, Manyas Belediyesi, Marmara Belediyesi, Savaştepe Belediyesi, Sındırgı Belediyesi, Susurluk Belediyesi
İlgili Bakanlıkların İl Müdürlükleri	Balıkesir İl Ticaret Müdürlüğü Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Balıkesir İl Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Balıkesir İl Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Müdürlüğü Balıkesir İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Balıkesir İl Gençlik ve Spor Müdürlüğü Balıkesir İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (AFAD) Balıkesir Tapu ve Kadastro Müdürlüğü
Balıkesir Ticaret Odası	Balıkesir Kadın Girişimciler Kurulu Türkiye’deki tüm ticaret ve sanayi odalarının üst kuruluşu olan Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)’ne bağlı

	olarak faaliyetlerini yürütmektedir.
KOSGEB Balıkesir İl Müdürlüğü	Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Balıkesir'deki girişimciler için çeşitli destek programları sunar. Çeşitli ilçelerde temsilcilik ofisleri bulunmaktadır. - Edremit Ticaret Odası KOSGEB Temsilcilik Ofisi - Burhaniye Ticaret Odası KOSGEB Temsilcilik Ofisi - Bandırma Ticaret Odası KOSGEB Temsilcilik Ofisi
Balıkesir Üniversitesi	Balıkesir Üniversitesi Teknokent Balıkesir Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Teknokent Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi
Kooperatifler	Kadın Girişimi Kooperatifleri - Bandırma Üreten Kadınlar Girişimi Kooperatifi - Manyas Kadın Kooperatifi - Gönen Kadın Girişimi Kooperatifi
Kadın Dernekleri	Balıkesir İş Kadınları Derneği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Balıkesir ilinde kalkınma politikalarında kadınlara yönelik çalışmalar yürütebilecek olan kurumların sayısı az değildir. Bu kurumların hangisinin, ne şekilde kadın girişimciliğini desteklediği, hangisinin projeler yürüttüğü ya da planladığı herhangi bir akademik çalışmada ortaya konulmamıştır. Bu kurumlar, Balıkesir ilinin çevresel, sosyal ve ekonomik kalkınmasında etkili olan kurumlardır. Özellikle ekonomik performansın belirleyicileri üzerine yapılan araştırmaların büyük kısmı kurumların rolünü vurgulamaktadır. Son zamanlarda araştırmanın odak noktası makroekonomik politikalardan kurumlara kaymıştır. Dahası, araştırmalarda kanıtlandığı gibi, iyi ekonomik politikalar ile kalkınma arasındaki pozitif ilişkinin iyi kurumların ve çalışmalarının sayesinde olduğu ortaya konulmuştur (Hashim et al., 2011). Kurumların yürüttüğü tüm kalkınma faaliyetlerinin, kadın girişimciliğini destekleyeceği düşünülmektedir. Ancak bu çalışmada, Balıkesir ilinde kadın girişimciliği adı altında yürütülen faaliyetler ele alınmaktadır. Bu girişimcilerin başarısı ve katkısının nasıl olduğu, başka bir çalışmanın konusu olarak ele alınabilir.

3.2 Balıkesir İlinde Kadın Girişimciliği Faaliyetleri

Kadın girişimciliği bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Araştırmalar her bölgedeki kadınların sorunlarının ve önceliklerinin farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, kadınlar için programlar ve politikalar geliştirirken bölgesel farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir (Gürbüz

ve Özkan, 2020). Aynı şekilde bir ildeki kadın girişimciliğinin değerlendirilmesi, bölgenin fiziksel yapısı başta olmak üzere, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının ve kadın girişimciliğine yönelik bölgedeki kalkınma politikalarının incelenmesini gerektirmektedir.

Yapılan araştırma sonucunda Balıkesir ilinin kalkınmasında etkili olan mezo kurumlar ve bu kurumların kadın girişimciliğine yönelik yürüttükleri kadın girişimciliği projeleri ve projelerin sonuçları ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular çerçevesinde Balıkesir ilinde kadın girişimciliği faaliyetleri 2025 yılının ilk çeyreği göz önünde bulundurularak Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Balıkesir’de Mezo Kurumlar Çerçevesinde Kadın Girişimciliği Faaliyetleri (2025 ilk altı aylık dönem)

Girişimin Adı	Girişimin Amacı	Girişim Sahibi Kurum	Tarih	Kaynak
2025 Yılı Beşerî ve Sosyal Gelişim Teknik Destek Programı	Güney Marmara Bölgesindeki yerel aktörlerin bölgesel kalkınma açısından önem arz eden hususlarda kapasitelerinin geliştirilerek bölgede beşerî ve sosyal gelişime katkı sunulması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte Kalkınma Ajansları 2025 yılı Kadın Girişimciliği / Kadın İstihdamı Teması kapsamında kadınlara yeni beceriler kazandırılması, bilgi-becerilerinin artırılması ve girişimlerini kurmaları için profesyonel destek sağlanması ile kadın istihdamının artırılması hedeflenmektedir.	GMKA (Güney Marmara Kalkınma Ajansı)	Ocak – Ekim 2025	GMKA (2025a).
Satış ve Pazarlama Eğitimi	Altıeylül Halk Eğitimi Merkezi’nde düzenlenen GMKA destekli programda 20 kadın kursiyer ve 5 eğitmen; satış, pazarlama, e-ticaret ve markalaşma konularında eğitim alarak yöresel el sanatlarını dijitalleşme yoluyla pazarlamaya yönelmişlerdir.	GMKA (Güney Marmara Kalkınma Ajansı)	Ocak 2025	GMKA (2025b).
Çarşı 2025 – Kadın Üretici Etkinliği	2025 yılına girerken Balıkesir’de 27–31 Aralık 2024 tarihlerinde düzenlenen kadın girişimci pazarıdır. 200 üretici kadın, kurulan 102 stantta el emeği ürünler sergilemiş ve	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve Kent Konseyi	Ocak 2025	DHA – Demirören Haber Ajansı (2024).

	satışa sunmuştur. Kadın üreticilerin görünürlüğünü artırmak ve kadın emeğini ekonomik değere dönüştürmek amaçlanmıştır.			
Üreten Emekçi Kadın Etkinliği	Balıkesir Cumhuriyet Meydanı'nda kadın girişimci ve üretici kadınlara ücretsiz olarak stant verilmiş ve gıda ürünleri, yöresel el sanatları, hijyen ve yöresel lezzetler gibi ürünler sergilenip, satışa sunulmuştur. Kadın üreticilerin görünürlüğünü artırmak ve kadın emeğini ekonomik değere dönüştürmek amaçlanmıştır.	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi	Mart 2025	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2025a).
Kadın Emeği İletişim Ofisi Eğitimi	Kadın Emeği İletişim Ofisi tarafından düzenlenen eğitimler, özellikle Balıkesir gibi şehirlerde kadınların ekonomik ve toplumsal olarak güçlenmesi amacıyla verilmektedir.	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi	Nisan 2025	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2025b).
Kadın Buluşması Etkinliği	Kadın Danışma Merkezi aracılığıyla dayanışma ve bilgilendirme platformu oluşturulmuştur.	Burhaniye Belediyesi	Ocak 2025	Burhaniye Belediyesi (2025).
Dünya Emekçi Kadınlar Günü Etkinlikleri	El emeği pazarı, atölyeler, söyleşiler, bisiklet turu gibi sosyal ve üretim odaklı faaliyetler üç gün boyunca belediye ilçelerinde gerçekleştirilmiştir.	Burhaniye Belediyesi	Mart 2025	Burhaniye Belediyesi (2025).
Kadın Kooperatifleri Birlikte Daha Güçlü Projesi	Kadın girişimciliğini desteklemek ve kadın kooperatiflerini güçlendirmek amacıyla tanışma ve tanıtım toplantıları gerçekleştirilmiştir.	Balıkesir Ticaret Odası ve GMKA	Şubat 2025 Nisan 2025	Balıkesir Ticaret Odası (2025).
Dijital Pazarlama Eğitimi	Gönen Ticaret Odası, Bandırma Ticaret Odası ve Erdek Ticaret Odası 'Kadın Girişimciler Kurulları İş Birliği ile organize edilen Dijital Pazarlama Eğitimi gerçekleştirilmiştir.	Gönen Ticaret Odası, Bandırma Ticaret Odası ve Erdek Ticaret Odası	Şubat 2025	Bandırma Ticaret Odası (2025).

KOSGEB Girişimcilik Eğitimi ve Turizm Destekleri Etkinliği	Etkinlik, bölgedeki katılımcıların genel girişimcilik temellerini sağlamlaştırmayı ve Balıkesir'in turizm avantajlarını fırsata çevirme kapasitesinin artırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.	KOSGEB Balıkesir İl Müdürlüğü ve Balıkesir Üniversitesi Turizm Araştırma ve Uygulama Merkezi	Mart 2025	Balıkesir Üniversitesi (2025a).
Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Kongresi	Balıkesir Üniversitesi ev sahipliğinde ve Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi iş birliğiyle düzenlenen kongrede, "Eğitimde Dijital Çağa Geçiş" temasıyla 40 üniversiteden 211 katılımcı 131 çevrimiçi ve 113 yüz yüze bildiri sunulmuştur.	Balıkesir Üniversitesi Burhaniye Uygulamalı Bilimler Fakültesi	Mayıs 2025	Balıkesir Üniversitesi (2025b).
O'dan 100'e Girişimcilik Konulu Konferans	26 Nisan Dünya Fikri Mülkiyet Günü kapsamında "O'dan 100'e Girişimcilik" konulu konferans düzenlenmiştir.	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Bandırma Meslek Yüksekokulu	Nisan 2025	Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi (2025).
Gelenekten Geleceğe Yünün Perileri	Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı) kapsamında, yerel koyun yetiştiriciliğinden elde edilen yünün işlenip katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesidir. Böylece kadınların istihdamının ve ekonomik katkısının artırılması hedeflenmiştir.	Gönen Merkez Hasanbey Tuzakçı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi GMKA (Güney Marmara Kalkınma Ajansı), Gönen Kaymakamlığı, Gönen Ticaret Odası, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Gönen Meslek Yüksekokulu Diğer kooperatifler	Şubat 2025	GMKA (2025c).
Kaz-evi ve Kaz Çiftliği Projesi	Gönen Bostancı Mahallesi'nde, kadınlar tarafından işletilecek 500 kapasiteli kaz çiftliği ve kaz restoranı kurulması hedeflenmiştir. Kadın kaz çobanları" konseptiyle	S.S. Gönen Merkez Hasanbey Tuzakçı Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Mayıs 2025	Balıkesir Gerçek Haber Ajansı (2025).

	kadınlara sürdürülebilir gelir sağlamak amaçlanmıştır.			
Büyü-Yün Projesi	Temelleri 2023 yılında atılan proje 2025 yılında aktif hale gelmiştir. Organik yün ürünlerinin kadınlar tarafından üretilmesi, katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülmesi ve uluslararası pazarlara açılması hedeflenmiştir. Bölgedeki kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.	Manyas Kadın Kooperatifi	Nisan 2025	Erdek Haber (2025).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Balıkesir’de mezo kurumlar çerçevesinde 2025 yılının ilk altı aylık döneminde kadın, kadın çalışmaları, kadın girişimciliği faaliyetleri bulunmaktadır. Bölgedeki nerdeyse tüm mezo kurumların bu konuda faaliyetleri bulunmaktadır. Özellikle kurumların kadın girişimciliğine yönelik yürüttüğü girişimcilik faaliyetlerinin, başka kurumlar tarafından desteklendiği veya kurumların iş birlikleri ile gerçekleştirildikleri konusu dikkat çekmektedir. Balıkesir ilinde kadın girişimciliğine yönelik yapılan iş birlikleri arasında üniversite iş birlikleri ve protokolleri bulunmaktadır. Balıkesir’de kadın girişimciliğine yönelik, 2025 yılına ait iş birliği protokolleri Tablo 3’ de gösterilmektedir.

Tablo 3: Balıkesir İlinde Kadın Girişimciliğinin Gelişimine Yönelik Yapılan İşbirliği Protokolleri (2025 yılı)

İş Birliği Yapan Kurumlar		Protokolün Adı	Kaynak
GMKA	Balıkesir Ticaret Odası ve Kadın Girişimciler Kurulu	Kadın Kooperatifleri Birlikte Daha Güçlü Protokolü	Gafarov (2025).
Balıkesir Büyükşehir Belediyesi	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)	İş Birliği Protokolü	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2025c).
Balıkesir Üniversitesi	Balıkesir İş Kadınları Derneği	Kurumlararası İş Birliği Protokolü	Balıkesir Üniversitesi (2025c).

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Balıkesir Ticaret Odası ve Kadın Girişimciler Kurulu arasında ‘Kadın Kooperatifleri Birlikte Daha Güçlü Protokolü’ imzalanmıştır. Bu proje kapsamında 2025’in ilk çeyreğinde tanışma ve tanıtım toplantıları gerçekleştirilmiştir. Anlaşma çerçevesinde 2025’in ikinci yarısında projeler planlanmıştır. Kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu olan Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) ile Balıkesir Büyükşehir Belediyesi arasında imzalanan iş birliği protokolü ile Balıkesir’de ‘Kadın Emeği İletişim Ofisi’ kurulmuştur. Bu ofis ile kadınlara temel girişimcilik, markalaşma, e-ticaret, sosyal medya ve satış teknikleri gibi eğitimler verilmekte ve kadınlara yönelik etkinlikler düzenlenmektedir. Balıkesir

Üniversitesi ve Balıkesir İş Kadınları Derneği arasında 2025 Haziran ayında imzalanan ‘Kurumlararası İş Birliği Protokolü’ çerçevesinde hayata geçirilmiş bir proje henüz olmamakla birlikte, üniversitede kadın girişimciliği seminerinin düzenlenmesi planlanmaktadır.

4. Tartışma

Bu araştırmada, Balıkesir ilinde kadın girişimciliği faaliyetlerine yönelik mezo düzeyde derinlemesine araştırma yapılmaktadır. Mezo düzey bölgesel destek hizmetleri, girişimleri, örgütleri ifade etmekte ve endüstrileri de kapsamaktadır. Mezo çevre, makro toplum ve ekonomi düzeyi ile mikro düzey arasındaki ara yapıları/kurumları ilgilendirmektedir. Mezo kurumlar mesleki ağları, iş derneklerini ve benzerlerini içermektedir. Ağ oluşturma etkinliğinin ve sosyal sermayenin kadın işletme sahiplerinin finansal sermayeye erişiminde önemli bir rol oynadığı giderek daha fazla kabul görmektedir (Carter vd., 2003). Mezo düzey, makro ve mikro düzey arasını ifade ettiği için, araştırma boyunca bir etken olarak makro düzey (ulusal düzeydeki politikalar, kültür, yasalar ve ekonomi) ve mikro düzey (kamu ve özel işletmeler) göz önünde bulundurulmuştur. Bu doğrultuda, Balıkesir ilinde aktif olan mezo kurumlar ortaya konulmuş ve bu kurumların kadın girişimciliği faaliyetlerine yönelik projeleri araştırılmıştır. Ortaya konulan girişimcilik faaliyetlerinin sonuçları tablo 4’te aktarılmıştır.

Tablo 4: Balıkesir’de Kadın Girişimciliği Faaliyetlerinin Somut Çıktısı (2025 ilk altı aylık dönem)

Girişimin Adı	Girişimin Somut Çıktısı
2025 Yılı Beşerî ve Sosyal Gelişim Teknik Destek Programı	Kadın Girişimciliği / Kadın İstihdamı Teması kapsamında kadınlara yeni beceriler kazandırılması, bilgi-becerilerinin artırılması ve girişimlerini kurmaları için profesyonel destek sağlanması ile kadın istihdamının artırılması hedeflenmektedir. Proje devam ettiği için somut çıktısı belirlenmemiştir.
Satış ve Pazarlama Eğitimi	20 kadın kursiyer ve 5 eğitmen; satış, pazarlama, e-ticaret ve markalaşma konularında eğitim alarak yöresel el sanatlarını dijitalleşme yoluyla pazarlamaya yönelmişlerdir.
Çarşı 2025 – Kadın Üretici Etkinliği	200 üretici kadın, kurulan 102 stantta el emeği ürünler sergilemiş ve satışa sunmuştur.
Üreten Emekçi Kadın Etkinliği	Balıkesir Cumhuriyet Meydanı’nda kadın girişimci ve üretici kadınlara ücretsiz olarak stant verilmiş ve gıda ürünleri, yöresel el sanatları, hijyen ve yöresel lezzetler gibi ürünler sergilenip, satışa sunulmuştur.
Kadın Emeği İletişim Ofisi Eğitimi	Eğitim bir kez düzenlenmiştir. Eğitimi kaç kişinin aldığı belirtilmemiştir.
Kadın Buluşması Etkinliği	Kadın Danışma Merkezi aracılığıyla dayanışma ve bilgilendirme platformu oluşturulmuştur.
Dünya Emekçi Kadınlar Günü Etkinlikleri	El emeği pazarı, atölyeler, söyleşiler, bisiklet turu gibi sosyal ve üretim odaklı faaliyetler üç gün boyunca belediye ilçelerinde gerçekleştirilmiştir.
Kadın Kooperatifleri Birlikte Daha Güçlü Projesi	Proje kapsamında iki toplantı gerçekleştirilmiştir.

Dijital Pazarlama Eğitimi	Gönen Ticaret Odası, Bandırma Ticaret Odası ve Erdek Ticaret Odası 'Kadın Girişimciler Kurulları İş Birliği ile organize edilen Dijital Pazarlama Eğitimi gerçekleştirilmiştir. Eğitimi kaç kişinin aldığı belirtilmemiştir.
KOSGEB Girişimcilik Eğitimi ve Turizm Destekleri Etkinliği	Etkinlik, bölgedeki katılımcıların genel girişimcilik temellerini sağlamlaştırmayı ve Balıkesir'in turizm avantajlarını fırsata çevirme kapasitesinin artırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.
Uluslararası Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Kongresi	"Eğitimde Dijital Çağa Geçiş" temasıyla 40 üniversiteden 211 katılımcı 131 çevrimiçi ve 113 yüz yüze bildiri sunulmuştur.
O'dan 100'e Girişimcilik Konulu Konferans	26 Nisan Dünya Fikri Mülkiyet Günü kapsamında "O'dan 100'e Girişimcilik" konulu bir konferans düzenlenmiştir. Konferansa kaç kişinin katıldığı belirtilmemiştir.
Gelenekten Geleceğe Yünün Perileri	Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı kapsamında, yerel koyun yetiştiriciliğinden elde edilen yünün işlenmesi projesi devam etmektedir.
Kaz-evi ve Kaz Çiftliği Projesi	Gönen Bostancı Mahallesi'nde, kadınlar tarafından işletilecek 500 kapasiteli kaz çiftliği ve kaz restoranı kurulması proje aşamasındadır.
Büyü-Yün Projesi	Temelleri 2023 yılında atılan proje 2025 yılında aktif hale gelmiştir. Proje 10 kadın ile başlamıştır.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Balıkesir ilinde kadın girişimciliği çalışmaları proje kapsamında değerlendirildiğinde, çoğu projenin kadın el emeği ürünlerine yönelik kısa süreli sergi ve satış girişimleri olduğu görülmektedir. Girişimcilik faaliyetleri somut çıktılar açısından ele alındığında, katkının istatistiki boyutu yetersiz kalmaktadır. Girişimlerde özellikle toplantılar ve eğitimler ön plana çıkmaktadır. Bu eğitimler çoğunlukla temel girişimcilik ya da satış eğitimleri olarak görülmektedir. Sergilerde satışa sürülen ürünler ise çoğunlukla bölgeye özgü olan gastronomi ürünleri ya da yöresel giyim-kuşam ürünleridir.

Balıkesir ilinde kadın girişimciliğine yönelik geliştirilen faaliyetler kapsamında kooperatiflerin de etkili olduğu ve valilik başta olmak üzere mezo kurumların bu faaliyetleri desteklediği görülmektedir. Tarım ve hayvancılık açısından önemli olan bölgede, kooperatifler aracılığıyla kadınların evde ürettikleri ürünleri ticarileştirmeleri kolaylaşmaktadır. Kooperatifler, kadınlara kendi işlerini kurma, üretim yapma ve ürünlerini pazarlama fırsatı sunmaktadır. Buna ilaveten kaz çiftliği projesinden ve koyun yetiştiriciliğinden elde edilen organik yün projelerinin hayata geçirilmesi, bölgedeki kadın girişimciliği açısından etkili projeler olarak ön plana çıkmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ferdi kredi desteği ve kooperatif kredi desteği göz önünde bulundurulursa (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2024), bölgede kadın girişimciliği çalışmalarının artırılması mümkündür.

Girişimciliğin gelişiminde, özellikle kırsal alanlarda kadın girişimciliğinin artırılmasında, iş birliklerinin önemli olduğu bilinmektedir. Bunlara en iyi örneklerden biri olarak, Türkiye'de son on yılda hızla gelişen üniversite-sanayi iş birlikleri gösterilebilir. Türkiye'de mevcut üniversitelerde yer alan teknokent, teknopark veya teknoloji merkezi gibi birimlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Ancak henüz istenen verim alınamadığı gerekçesiyle, bu birimlerin çalışmalarının daha aktif bir hale gelmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Cevher ve Öztürk, 2024). Çünkü üniversite-şirket işbirlikleri de bölgesel kalkınmada önemli bir faktördür. Üniversitenin eylemleri ve kurumsal çevre ile kurulan ilişkiler,

inovasyonu ve kalkınmayı teşvik eden bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Pereira ve Franco, 2023).

İş birlikleri çerçevesinde bölgedeki kooperatiflerin diğer mezo kurumlarla çalışmaları mevcuttur. İş birliklerinin ortak üretim ve birlikte markalaşma süreçlerinin yeni iş modelleri ile güçlendirilmesi sağlanması gerekmektedir. Örneğin organik yün üretiminde ya da tekstilde, geleneksel motifleri modern tasarımlarla birleştirerek yeni iş modelleri kurulabilir. Bu doğrultuda girişimcilikte yeni iş modellerine yönelik eğitimlerin verilmesi gerçekleştirilebilir. Balıkesir ilinde girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik, bölgedeki ticaret odası, kalkınma ajansı, belediye, üniversite gibi mezo kurumların iş birliği içerisinde oldukları; ancak etkili girişimcilik faaliyetlerini henüz gerçekleştirmedikleri görülmektedir. 2025 yılının ilk çeyreğinde yapılan iş birliklerinin, bölgedeki kadın girişimciliği faaliyetlerine yönelik etkili olabileceği ön görülmektedir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmada kritik rol oynayan kadın girişimciler, bir bölgede işletmeler kurup yöneterek istihdam yaratmakta ve yatırımlar yaparak yerel kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, inovasyonu teşvik etmekte ve tüm sektörlerde ekonomik faaliyetleri yönlendirmektedir. Bu nedenle belediyeler, kalkınma ajansları, ticaret odaları, kooperatifler ve dernekler gibi mezo kurumların, kadın girişimciliğini bölgesel kalkınmanın temel stratejisi olarak desteklemesi önem kazanmaktadır.

2025'te Balıkesir ilinde mezo kurumlar çerçevesinde yapılan bu araştırmada, kadın girişimciliğine yönelik projelerin olduğu; özellikle mentörlük, eğitim, fuarlar, kalıcı satış yerleri ve devlet destekli kapasite geliştirme çalışmalarının yürütüldüğü görülmektedir. İlçelerde ise bu çalışmaların yaygınlaştırılması için güçlü bir zemin oluşturulması, planlama yapılması ve mezo kurumlarda iş birlikleri gerekmektedir. Ayrıca, elde edilen bulgular çerçevesinde Balıkesir ilinde kadın girişimciliğinin geleceğine yönelik sadece geleneksel üretim değil, teknoloji tabanlı bir dönüşüm sürecine gidilmesi önerilmektedir.

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi, kuruluşların iş modellerini ve süreçlerini yeniden düşünmelerine neden olmaktadır. Bu da ekonomi ve toplumda büyük bir dijital dönüşüme yol açmaktadır (Dornberger vd., 2018). Bir bölgenin kalkınmasında ve girişimcilik faaliyetlerin de dijital dönüşüm bir zorunluluk olmaktadır. Nesnelerin İnterneti ve Yapay Zeka sistemleri büyümeye devam etmektedir ve artan değer yaratma ve yakalama fırsatlarını artırmaktadır (Castillo ve Taherdoost, 2023). Yapay zekanın kadın liderliğindeki işletmelerin yeni veya yeterince hizmet alamayan pazar segmentlerine proaktif olarak erişmesini sağladığı konusunda hemfikiridir.

Yeni iş dünyasında dijitalleşme, e-ticaret, yapay zekâ gibi teknolojilerin zorunluluğunu, Balıkesir ilinin zengin kaynaklarında kullanmak, bir diğer ifadeyle yeni teknolojilerle ortaya koymak gerekmektedir. Temel girişimcilik eğitimlerinin günümüz iş dünyasının beklentilerine yönelik geliştirilmesi, kadın girişimcilerin temel finans yönetimi, bütçe oluşturma, kârlılık analizi konularında bilgilendirilmesi ve desteklenmesi amacıyla eğitimlerin şekillendirilmesi mümkündür. Kadın girişimcilere eğitim vererek, işletme düzeyinde uyumluluk girişimleri geliştirerek ve daha da önemlisi makro düzeyde (hükümetler, uluslararası kurumlar) yasa ve yönetmelikleri yürürlüğe koymada daha kurumsal bir yaklaşım benimseyerek ve ekosistemin 'üç kontrol kolu' (girişimciler, işletmeler ve kurumlar) genelinde özel destek sağlamak gerekmektedir (Altınay vd., 2026). Bu eğitimlerde kadınların hangi iş kolunda olduğuna yönelik (tarım, hayvancılık, sanayi vb.) uygun finansman modellerinin spesifik olarak anlatılması, rehberlik edilmesi ve özellikle finansal okuryazarlık konusunda kadın girişimcilerin desteklenmesi önem kazanmaktadır. Özellikle, bölgeye özgü olmak üzere ürün satışları için dijital platformların nasıl kullanılacağına anlatıldığı eğitim ya da bu platformlarda nasıl başarılı

olunabileceğine yönelik rehberlik verilmesi yararlı olabilir. Böylece, kadın üreticiden tüketiciye doğrudan satış gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca, günümüz iş dünyasında önemi artan dijitalleşme, yapay zekâ ve sürdürülebilirlik çerçevesinde eğitimlerin verilmesi önerilebilir. Böylece, bölgenin mevcut değerlerine ilaveten yeni değerlerin kazandırılması mümkün olabilir.

Araştırmada, Balıkesir ilinde kadın girişimciliğine yönelik yürütülen kalkınma politikalarının, gün geçtikçe artış gösterdiği tespit edilmiştir. Bölgedeki yerel otoriteler başta olmak üzere, neredeyse tüm kamu kurumlarında kadının ülke ekonomisine katkı sağlayacak boyutta faaliyetleri, projeleri ve hedefleri bulunmaktadır. Ancak, bu hedeflere hangi boyutta, ne kadar ulaşılabildiğine ya da bu projelerin gerçekleştirilmesinin bölgedeki kadın girişimciliğine ne kadar etkisinin olduğuna yönelik araştırmaların genişletilebileceği, ampirik araştırmalarla desteklenebileceği öngörülmektedir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

KAYNAKÇA:

- Aggarwal, M., & Johal, R. K. (2021). Rural women entrepreneurship: a systematic literature review and beyond. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*, 18(4), 373-392.
- Ahl, H. (2006). Why research on women entrepreneurs needs new directions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(5), 595-621.
- Ahmad, N. A., Rasul, M. S., Othman, N., & Jalaludin, N. A. (2022). Generating entrepreneurial ideas for business development. *Sustainability*, 14(9), 4905.
- Akehurst, G., Simarro, E., & Mas-Tur, A. (2012). Women entrepreneurship in small service firms: motivations, barriers and performance. *The Service Industries Journal*, 32(15), 2489-2505.
- Akpınar, R. (2013). Türkiye’de değişen bölgesel kalkınma politikaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6), 29-46.
- Altınay, L., Vatankhah, S., De Vita, G., & Arici, H. E. (2026). Could AI technologies be harnessed to break down barriers to inclusivity for women entrepreneurship in tourism?. *Tourism Management*, 112, 105285.
- Balcı, A. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Pegem Akademi.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2025b). Balıkesir’de Kadın Emeği Yeni Fikirlerle İşe Dönüşüyor. <https://balikesir.bel.tr/haberler/balikesirde-kadin-emegi-yeni-fikirlerle-ise-donusuyor#:~:text=Bal%C4%B1kesir%20B%C3%BCy%C3%BCK%C5%9Fehir%20Belediye%20>

Ba%C5%9Fkan%C4%B1%20Ahmet,ticaret%20gibi%20e%C4%9Fitimlerle%20donan%C4%B1mlar%C4%B1n%C4%B1%20art%C4%B1r%C4%B1yor.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi (2025c). Kadın kooperatifleri buluştu. <https://balikesir.bel.tr/haberler/kadin-kooperatifleri-bulustu-> (Erişim Tarihi: 28.07.2025).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi. (2025a). Üreten Emekçi Kadın 2025. <https://balikesirkentkonseyi.org/haber/ureten-emekci-kadin-2025.html>. (Erişim Tarihi: 20.07.2025).

Balıkesir Gerçek Haber Ajansı (2025). Balıkesir'de kadın kooperatifiyle kurulan "Kaz Evi" üretimi Artıracak. <https://www.balikesirgercek.com/haber/33940/balikesir-de-kadin-kooperatifiyle-kurulan-kaz-evi-uretimi-artiracak.html>. (Erişim: 15.07.2025).

Balıkesir Ticaret Odası. (2025). SOGEP Kadın kooperatifleri birlikte Daha güçlü Projesi Hayata Geçiyor. <https://www.bato.org.tr/sogep-kadin-kooperatifleri-birlikte-daha-guclu-projesi-hayata-geciyor>. (Erişim Tarihi: 20.07.2025).

Balıkesir Üniversitesi (2025a). KOSGEB girişimcilik eğitimi ve turizm destekleri" Konulu Etkinlik Gerçekleştirildi. <https://turizm.balikesir.edu.tr/haberler/kosgeb-girisimcilik-egitimi-ve-turizm-destekleri-konulu-etkinlik-gercekleştirildi-202503121340> (Erişim Tarihi: 25.07.2025).

Balıkesir Üniversitesi (2025c). Üniversite ve İş dünyası el ele: Balıkesir Üniversitesi ile BAİKAD Arasında Güç Birliği. <https://balikesir.edu.tr/haberler/universite-ve-is-dunyasi-el-ele-balikesir-universitesi-ile-baikad-arasinda-guc-birligi-202506101520>. (Erişim Tarihi: 28.07.2025).

Balıkesir Üniversitesi. (2025b). BAÜN'de Uluslararası Eğitim Buluşması: Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknolojide Dijital Çağa Yön Veren Kongre. <https://balikesir.edu.tr/haberler/haberlerbaunde-uluslararasi-egitim-bulusmasi-fen-matematik-girisimcilik-ve-teknolojide-dijital-caga-yon-veren-kongre-202505202021> (Erişim Tarihi: 20.07.2025).

Bandırma Onyedİ Eylül Üniversitesi. (2025). Üniversitemizde "0'dan 100'e Girişimcilik" Konulu Konferans Düzenleniyor. <https://bandirmamyo.bandirma.edu.tr/tr/muhasebevevergiuygulamaları/d/Universitemizde-0dan-100e-Girisimcilik-Konulu-Konferans-Duzenleniyor-52141>. (Erişim Tarihi: 15.07.2025).

Bandırma Ticaret Odası (2025). Kadın girişimcilere dijital pazarlama eğitimi. <https://www.bandirmaticaretodasi.org/tr/haberler/d/kadin-girisimcilere-dijital-pazarlama-egitimi-1281>. (Erişim Tarihi: 20.07.2025).

Bastian, B. L., Sidani, Y. M., & El Amine, Y. (2018). Women entrepreneurship in the Middle East and North Africa: A review of knowledge areas and research gaps. *Gender in Management: An International Journal*, 33(1), 14-29.

Bosma, N., Hessels, J., Schutjens, V., Van Praag, M., & Verheul, I. (2012). Entrepreneurship and role models. *Journal of economic psychology*, 33(2), 410-424.

Brush, C. G., De Bruin, A., & Welter, F. (2009). A gender-aware framework for women's entrepreneurship. *International Journal of Gender and entrepreneurship*, 1(1), 8-24.

- Burhaniye Belediyesi (2025). Burhaniye'de 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü Etkinlikleri Başladı. https://www.burhaniye.bel.tr/Guncel/Haberler_Detay.aspx?ID=14306. (Erişim: 15.07.2025).
- Carter, N., Brush, C., Greene, P., Gatewood, E., & Hart, M. (2003). Women entrepreneurs who break through to equity financing: the influence of human, social and financial capital. *Venture Capital: an international journal of entrepreneurial finance*, 5(1), 1-28.
- Carter, S., & Rosa, P. (1998). Indigenous rural firms: farm enterprises in the UK. *International Small Business Journal*, 16(4), 15-27.
- Castillo, M. J., & Taherdoost, H. (2023). The impact of AI technologies on e-business. *Encyclopedia*, 3(1), 107-121.
- Cevher, E., & Öztürk, U. C. (2024). Üniversitelerin Ar & Ge ve teknolojik altyapı değerlendirmelerine yönelik bir araştırma. *The Journal of Academic Social Science*, 19(19), 106-127.
- Çetin, M., & Kara, M. (2008). Bir kalkınma aracı olarak 'Organize Sanayi Bölgeleri': Isparta Süleyman Demirel organize sanayi bölgesi üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (31), 49-68.
- DHA – Demirören Haber Ajansı (2024). Üreten kadınlar 'Çarşı 2025' te buluşacak. <https://www.dha.com.tr/yerel-haberler/balikesir/ureten-kadınlar-carsi-2025-te-bulusacak-2550824>. (Erişim Tarihi: 15.07.2025).
- Dornberger, R., Inglese, T., Korkut, S., & Zhong, V. J. (2018). Digitalization: yesterday, today and tomorrow. In *Business Information Systems and Technology 4.0: New Trends in the Age of Digital Change* (pp. 1-11). Cham: Springer International Publishing.
- Durusoy, Y. Y. (2017). Coğrafi işaretli gastronomik ürünlerin bölge halkı tarafından algılanması üzerine analitik bir araştırma: Kars kaşarı örneği. (Doktora Tezi), Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Elkafrawi, N., & Refai, D. (2022). Egyptian rural women entrepreneurs: Challenges, ambitions and opportunities. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 23(3), 203-214.
- Erdek Haber (2025). Manyas'ta 'Büyü-Yün' Projesi Gelişiyor. https://yenierdekgazetesi.com/haber/manyasta_buyu-yun_projesi_gelisiyor-60807.html (Erişim Tarihi: 19.07.2025).
- Eryılmaz, B., & Tuncer, A. (2013). Avrupa Birliği uyum sürecinde bölgesel kalkınma politikaları: Bölgesel kalkınma ajansları ve Türkiye uygulaması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 165-189.
- Fernhaber, S. A., Gilbert, B. A., & McDougall, P. P. (2008). International entrepreneurship and geographic location: an empirical examination of new venture internationalization. *Journal of International Business Studies*, 39(2), 267-290.
- Force & Brothers Development Accelerator (2024). Dünyada ve Türkiye'de kadın girişimciliği. <https://www.forcebrothers.com/wp-content/uploads/2024/11/Du%CC%88nyada-ve-Tu%CC%88rkiyede-Kadin-Giris%CC%A7imcilig%CC%86i.pdf>.

- Gafarov, Z. (2025). Balıkesir’de ‘Kadın Kooperatifleri Birlikte Daha Güçlü’ Projesi Hayata Geçiyor. <https://www.habercigazetesi.net/guncel/balikesirde-kadin-kooperatifleri-birlikte-daha-guclu-projesi-hayata-geciyor.html>. (Erişim Tarihi: 28.07.2025).
- GEM (2024). 2023/24 Women’s Entrepreneurship Report: Reshaping Economies and Communities. <file:///C:/Users/Dell/Downloads/open.pdf>.
- GMKA (2025b). Balıkesir’in Kadınları, GMKA ile Ekonomiye Değer Katacak. <https://www.gmka.gov.tr/haber/balikesirin-kadinlari-gmka-ile-ekonomiye-deger-katacak>. (Erişim Tarihi: 20.07.2025).
- GMKA (2025c). SOGEP Gücüyle Kadınlar Üretiyor, Yerel Ekonomi Canlanıyor. <https://www.gmka.gov.tr/haber/sogep-gucuyle-kadınlar-uretiyor-yerel-ekonomi-canlanıyor> (Erişim Tarihi: 19.07.2025).
- GMKA. (2025a). 2025 Yılı Teknik Destek Programları Ocak-Şubat Dönemi. <https://www.gmka.gov.tr/duyuru/2025-yili-teknik-destek-programlari-ocak---subat-donemi-sonuclari>. (Erişim Tarihi: 20.07.2025).
- Göküş, M., Özdemiray, S. M., & Göksel, Z. S. (2013). Bölgesel kalkınmada kadın girişimciliğinin önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 87-97.
- Guerrero, M., Liñán, F., & Cáceres-Carrasco, F. R. (2021). The influence of ecosystems on the entrepreneurship process: a comparison across developed and developing economies. *Small Business Economics*, 57(4), 1733-1759.
- Güler, T., Şahnağil, S., & Güler, H. (2016). Kent kimliğinin oluşturulmasında kültürel unsurların önemi: Balıkesir üzerine bir inceleme. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 12 (1): 86-104.
- Gürbüz, I. B., & Özkan, G. (2020). Integrated environmental impact and risk assessment in rural women entrepreneurs. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 23837-23848.
- Hashim O. R., Alexiou, C., & Tsaliki, P. (2011). The role of institutions in economic development: Evidence from 27 Sub-Saharan African countries. *International journal of social Economics*, 39(1/2), 142-160.
- İncekara, A., & Savrul, B. (2011). Bölgesel kalkınma politikaları ve Türkiye açısından bir değerlendirme. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (44), 91-132.
- Jabeen, S., Haq, S., Jameel, A., Hussain, A., Asif, M., Hwang, J., & Jabeen, A. (2020). Impacts of rural women’s traditional economic activities on household economy: Changing economic contributions through empowered women in rural Pakistan. *Sustainability*, 12(7), 2731.
- Jennings, J. E., & Brush, C. G. (2013). Research on women entrepreneurs: challenges to (and from) the broader entrepreneurship literature?. *Academy of Management Annals*, 7(1), 663-715.
- Karaman, U., & Karasu, M. A. (2024). Kent Kültürünün Kentsel Girişimciliğe Etkileri. *Econharran*, 8(13), 21-32.
- Khan, F. R. (2014). Socio-economic factors influencing entrepreneurship development: An empirical study across the small and medium enterprises of Chennai, State of Tamil Nadu,

- India. *International Journal of Students Research in Technology & Management*, 2(03), 89-94.
- Makandwa, G., Makudza, F., & Muparangi, S. (2023). Augmenting family businesses in craft tourism through entrepreneurial skills development among southern Africa rural women. In *Family businesses in tourism and hospitality: Innovative studies and approaches* (pp. 15-31). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Makhijani, H. B., Kumbhar, M. I., Mughal, S., & Talpur, U. (2015). Women entrepreneurship: Problems faced by rural women entrepreneurs in Sindh province of Pakistan. *Journal of Basic & Applied Sciences*, 11, 274-277.
- Manerkar, G. (2015). Women entrepreneurs in Goa: Issues and challenges. *Indian Streams Research Journal*, 4(12), 1-8.
- Özbey, Ö., & Bayraktar, B. (2023). Balıkesir'in ekonomik yapısı. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 21-42.
- Panda, S. (2018). Constraints faced by women entrepreneurs in developing countries: review and ranking. *Gender in Management: An International Journal*, 33(4), 315-331.
- Pereira, R., & Franco, M. (2023). University-firm cooperation and regional development: proposal of a model of analysis. *Journal of the Knowledge Economy*, 14(2), 676-690.
- Polat, E. (2017). Turizm ve coğrafi işaretleme: Balıkesir örneği. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 17-31.
- Rudhumbu, N., Du Plessis, E. C., & Maphosa, C. (2020). Challenges and opportunities for women entrepreneurs in Botswana: revisiting the role of entrepreneurship education. *Journal of International Education in Business*, 13(2), 183-201.
- Sarıtaş, S. (2023). Coğrafi işaretleri açısından Balıkesir ili üzerine bir değerlendirme. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (19), 308-325.
- Saxena, S. (2012). Problems faced by rural entrepreneurs and remedies to solve it. *Journal of Business and Management*, 3(1), 23-29.
- Sayın, H. C., & Ergin, B. Z. (2018). Ekonomik kalkınma ve büyüme için bir fırsat olarak kadın girişimciler. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1(1), 15-29.
- Sevinç, A., & Eren, T. (2016). Bölgesel kalkınma ve girişimcilik: Ahiler kalkınma ajansı örneği. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 1-22.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı: Türkiye'de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2.
- Skeja, A., Sadiku-Dushi, N., & Keskin, G. (2023). Altruism and female entrepreneurship: evidence from the Turkish community in Kosovo. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, 17(6), 1275-1292.
- Söylemez, A. (2019). Balıkesir ili kuzeyinin kalkınmasında Güney Marmara Kalkınma Ajansı'nın rolü üzerine bir değerlendirme. *Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 20-30.

- Sternberg, R. (2022). Entrepreneurship and geography—some thoughts about a complex relationship. *The Annals of Regional Science*, 69(3), 559-584.
- Sullivan, D. M., & Meek, W. R. (2012). Gender and entrepreneurship: a review and process model. *Journal of Managerial Psychology*, 27(5), 428-458.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2025). Coğrafi Konum, Fiziki Özellikler. Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. <https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65836/fiziki-ozellikler.html> (Erişim Tarihi: 02.07.2025).
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2024). Balıkesir Tarımsal Yatırım Rehberi. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Tarımsal Yatırımcı Danışma Ofisi. <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/TARYAT/Belgeler/Tar%C4%B1msal%20yat%C4%B1r%C4%B1m%20rehberi/Bal%C4%B1kesir%20Tar%C4%B1msal%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Rehberi.pdf>.
- Ulema, Ş., Karakaş, D., & Semint, S. (2024). Coğrafi işaretli pastacılık ve fırıncılık ürünleri: Marmara bölgesi örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 31(3), 573-596.
- Xavier, S. R., Ahmad, S. Z., Perumal, S., Nor, L. M., & Mohan, J. C. (2011). The transition from corporate Careers to business ownership: The case for women entrepreneurs in Malaysia. *International Journal of Business Administration*, 2(3), 148.
- Yadav, V., & Unni, J. (2016). Women entrepreneurship: research review and future directions. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6, 1-18.
- Yalman, İ. N., & Gündoğdu, Ö. (2014). Kadın girişimciliği ve bölgesel kalkınma: TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgesinde uygulama. *Girisimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1).
- Yalman, İ. N., & Zorlutuna, Ş. (2021). KOSGEB Desteklerinin TR 72 Bölgesi'nde İhracat ve Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(29), 65-79.
- Yılmaz, G. Ö., & Gürol, N. K. (2012). Balıkesir ilinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 23-32.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

This study aims to examine women's entrepreneurship at the meso level in Balıkesir Province. The aim is to highlight the importance of women's entrepreneurship activities conducted by meso-level institutions in the province in relation to regional development policies. Women's entrepreneurship has never been addressed in Balıkesir before, nor has its impact on regional development been investigated. Therefore, this study investigates women's entrepreneurship activities in Balıkesir Province during the first half of 2025 and examines their role in regional development.

Research Questions:

The study explores the following questions:

- What opportunities are available for women entrepreneurs in Balıkesir to develop and expand their business ventures?
- Which institutions in Balıkesir are involved in women's entrepreneurship projects, and what kinds of projects are they implementing?
- Are there collaborations among institutions or businesses in Balıkesir that focus on promoting women's entrepreneurship?
- Is entrepreneurship training provided to increase women's success in their business ventures?

Literature Review

The literature review covers the power of women in entrepreneurship, the challenges they face, entrepreneurship activities in Balıkesir province, and regional development policies. Mobilizing local dynamics in a region, supporting women entrepreneurship, and integrating it into regional development policies plays a critical role in making the development process inclusive. Women entrepreneurship stands out as a strategic area for both gender equality and the sustainability of economic development. In this context, Balıkesir province, with its geographical location, natural and cultural riches, and developed agricultural, tourism, and logistics infrastructure, is considered one of Turkey's strategic regions. It is anticipated that this potential can be effectively utilized through the coordinated work of local actors and, in particular, through the support of women entrepreneurs.

This study examines entrepreneurial activities and regional development policies in Balıkesir province from the perspective of women activities. Despite the large female workforce in the region, translating these activities into economic output through entrepreneurship is challenging. Relevant institutions in the region need to provide and increase support for women's initiatives.

This research is based on studies examining the impact of institutions operating at the meso level within the framework of regional development policies on entrepreneurship. Furthermore, the contribution of women's entrepreneurship to economic development has been extensively discussed in the international literature (Jamali, 2009; Akehurst et al., 2012; Makhijani et al., 2015; Jabeen et al., 2020; Makandwa et al., 2023). In addition, there is no study in the literature on women entrepreneurship at the meso-institutional level in Balıkesir province.

Methodology:

This study utilizes a case study design and uses document analysis. Women studies, and women entrepreneurship activities are being investigated within the framework of meso-institutions in Balıkesir during the first six months of 2025. Data obtained from secondary sources and relevant units includes books, articles, journals, legal texts, reports, statistics, news, and photographs related to women entrepreneurship. In Balıkesir, within the framework of meso-institutions, women studies, and women's entrepreneurship activities are included in the first six months of 2025.

Findings:

This research, conducted in 2025 within the framework of meso-institutions in Balıkesir province, reveals that services are available for women's entrepreneurship, particularly mentoring, training, fairs, permanent sales outlets, and state-supported capacity building. However, it has been observed that the majority focus on general development policies rather than directly supporting women's entrepreneurship, leaving women's specific programs limited and fragmented. Lack of inter-institutional coordination and lack of planning are among the key factors that reduce the effectiveness of women's entrepreneurship initiatives. Furthermore, it has been observed that many of the existing programs are short-term and project-based, leaving them vulnerable to sustainability. Another noteworthy finding is that these organizations were implemented through collaborations between numerous organizations. Entrepreneurship-focused initiatives were observed to be carried out not solely through the efforts of a single organization, but with the support and contributions of multiple units. This suggests that collective institutional awareness and coordination regarding women's entrepreneurship has been achieved. However, it appears that long-term planning has not been sufficiently developed at the institutional level.

Discussion:

In Balıkesir province, cooperatives are also effective in developing activities for women's entrepreneurship, and meso-institutions, particularly the governor's office, are supporting these activities. In the region, which is important for agriculture and livestock farming, cooperatives facilitate the commercialization of home-grown products by women. Cooperatives offer women the opportunity to start their own businesses, engage in production, and market their products. Additionally, the implementation of organic wool projects derived from the goose farm and sheep farming projects stand out as effective projects for women's entrepreneurship in the region. Considering the Ministry of Agriculture and Forestry's individual loan support and cooperative loan support (Ministry of Agriculture and Forestry, 2024), it is possible to increase women's entrepreneurship in the region.

Conclusions

For these countries to expand, a strong foundation, planning, and the consolidation of meso-institutions are necessary in the districts. Furthermore, based on the findings, it is essential that the future of women's entrepreneurship in Balıkesir province embraces not only traditional production but also a technologically driven transformation. In the new business world, technologies such as digitalization, e-commerce, and artificial intelligence must be embraced, and Balıkesir province's richness—in other words, it must emerge with new technologies.

Akıllı Kent Algısının Bireysel Girişimcilik Yönelimine Etkisi *

The Impact of Smart City Perception on Individual Entrepreneurial Orientation

Hülya ATEŞOĞLU¹

Öz

Günümüzde dijitalleşme, hızlı kentleşme ve sürdürülebilirlik, akıllı kent uygulamalarını önemli bir gündem haline getirmiştir. Akıllı kentler; bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımıyla yaşam kalitesini yükseltmeyi, kaynakları verimli yönetmeyi ve yenilikçi fırsatlar sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, bu çalışma üniversite öğrencilerinin akıllı kent algılarının bireysel girişimcilik yönelimleri üzerindeki etkilerini incelemeyi ve bu algının girişimcilik yönelimleri üzerindeki olası etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Kullanılan Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği; Yenilikçilik-Risk Alma ve Proaktiflik olarak iki boyutlu bir yapı sergilemiş ve toplam varyansın %64,21'ini açıklamıştır. Akıllı Kent Algısı Ölçeği ise Yaşam-Çevre-Ekonomi, İnsan-Yönetişim ve Ulaşım olmak üzere üç boyutlu bir yapı ortaya koymuş ve toplam varyansın %70,13'ünü açıklamıştır. Doğrulamalı faktör analizi her iki ölçeğin de iyi uyum verdiğini göstermiş, ayrıca güvenilirlik katsayıları yüksek bulunmuştur (girişimcilik $\alpha = .832$; akıllı kent algısı $\alpha = .882$). Regresyon analizleri, akıllı kent algısının bireysel girişimcilik yönelimlerini anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymuştur. Bulgulara göre, İnsan ve Yönetişim boyutu bireysel girişimcilik yönelimi ve yenilikçilik-risk alma üzerinde pozitif etkiler gösterirken, proaktiflik üzerinde negatif etkili olmuştur. Buna karşın Yaşam-Çevre-Ekonomi ve Ulaşım boyutları proaktifliği pozitif yönde yordamıştır. Sonuçlar, akıllı kent algısının bireysel girişimcilik yönelimini farklı boyutlar üzerinden şekillendirdiğini ve özellikle insan ve yönetim boyutunun kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, akıllı kent uygulamalarının girişimcilik ekosistemini desteklemede önemli bir potansiyel taşıdığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kent, Bireysel Girişimcilik Yönelimi, Dijitalleşme, Yenilikçilik, Teknoloji Yönetimi.

ABSTRACT

In today's world, digitalization, rapid urbanization, and sustainability have made smart city applications an important agenda item. Smart cities aim to improve quality of life, manage resources efficiently, and offer innovative opportunities through the effective use of information and communication technologies. In this context, this study aims to examine the effects of university students' perceptions of smart cities on their individual entrepreneurial orientations and to evaluate the potential impact of these perceptions on entrepreneurial orientations. A quantitative research approach was adopted, and the data were analyzed using the SPSS program. The Individual Entrepreneurial Orientation Scale exhibited a two-dimensional structure, Innovation-Risk Taking and Proactivity, explaining 64.21% of the total variance. The Smart City Perception Scale revealed a three-dimensional structure consisting of Life-Environment-Economy, People-Governance, and Transportation, explaining 70.13% of the total variance. Confirmatory factor analysis indicated a good fit for both scales, and reliability coefficients were found to be high (Entrepreneurship $\alpha = .832$; Smart City Perception $\alpha = .882$). Regression analyses revealed that smart city perception significantly predicts individual entrepreneurial orientations. According to the findings, the Human and Governance dimension had positive effects on individual entrepreneurial orientation and innovation-risk taking, but a negative effect on proactiveness. In contrast, the Life-Environment-Economy and Transportation dimensions positively predicted proactiveness. The results demonstrate that smart cities perception shapes individual entrepreneurial orientation through different dimensions, and highlight the critical role of the Human-Governance dimension. In this context, the study indicates that smart city applications have significant potential to support the entrepreneurial ecosystem.

Keywords: Smart City, Individual Entrepreneurial Orientation, Digitalization, Innovation, Technology Management.

¹ Corresponding Author: (Dr. Öğr. Üyesi) İstanbul Gelişim Üniversitesi, hatesoglu@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2116-3821.

* Bu çalışma, 31 Temmuz – 3 Ağustos 2025 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen 11. Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi kapsamında sözlü bildiri olarak sunulmuş ve En İyi Bildiri Ödülü'ne layık görülmüştür.

GİRİŞ

21. yüzyılda şehirler, yalnızca insanların yaşadığı mekânlar değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve teknolojik dönüşümlerin merkezleri haline gelmiştir. Bu hızlı kentleşme, çevresel sürdürülebilirlik, yaşam kalitesi, ekonomik olanaklar ve toplumsal yönetim gibi birçok alanda yeni çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan “akıllı kent” yaklaşımı ise bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak şehirleri daha yaşanabilir, etkin ve yenilikçi hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Akıllı kentler, yalnızca altyapı ve teknolojik yenilikleriyle değil, aynı zamanda girişimcilik ekosistemlerine sundukları fırsatlarla da önem kazanmaktadır. Bireysel girişimcilik yönelimi, bireylerin yenilikçi olma, risk alma ve proaktif davranış sergileme eğilimlerini ifade eder ve ekonomik kalkınmanın temel dinamiklerinden biri olarak görülür. Önceki araştırmaların incelenmesi sonucunda bireysel girişimcilik yönelimi genellikle bireysel özellikler, kültürel faktörler veya eğitim boyutlarıyla incelenmiş; akıllı kent algısının bireysel girişimcilik yönelimi üzerindeki etkisi ise hâlâ keşfedilmeyi bekleyen önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma, teknolojik dönüşümün şekillendirdiği kentsel algının bireylerin girişimcilik yönelimleriyle ilişkisini ortaya koyarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın başlıca amacı, üniversite öğrencilerinin akıllı kent algılarının bireysel girişimcilik yönelimi üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırma, özellikle akıllı kent algısının yaşam-çevre-ekonomi, insan-yönetişim ve ulaşım gibi farklı boyutlarının, bireysel girişimcilik yöneliminin alt boyutları olan yenilikçilik, risk alma ve proaktiflik üzerindeki etkilerini değerlendirmeye odaklanmaktadır. Çalışmanın temel hipotezi, akıllı kent algısının boyutlarının bireysel girişimcilik yönelimini anlamlı ve farklı yönlerde etkilediği varsayımına dayanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, akıllı kent ve bireysel girişimcilik yönelimi kavramları ile bu alanlarda yapılmış çalışmalar literatür çerçevesinde ele alınmaktadır. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi, kullanılan ölçekler ve analiz süreçleri açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde bulgular sunulup tartışılmakta, son bölümde ise sonuçlar değerlendirilerek hem teorik hem de pratik katkılar ortaya konmakta ve uygulayıcılara yönelik öneriler sunulmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde öncelikle akıllı kent ve bireysel girişimcilik yönelimi kavramlarına ilişkin kuramsal çerçeve sunulmuş, ardından akıllı kent algısı ile bireysel girişimcilik yönelimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

1.1 Akıllı Kent

Günümüzde dünya nüfusunun yarısından fazlası (%58) (World Bank Group, 2025a) kentsel alanlarda yaşamakta ve bu sayının 2050 yılına kadar üçte ikiye (%70) çıkması beklenmektedir (World Bank Group, 2025b). Şehirler büyüdükçe ulaşım sorunları, atık yönetimi, kirlilik, park tahsisi ve benzeri yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kaynakların sınırlı olduğu dikkate alındığında, şehrin mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlara uyarlanması üzerinde çalışmak öncelik haline gelmiştir (Camero ve Alba 2019: 1).

Akıllı şehir kavramı ilk olarak yirminci yüzyılın sonlarında, gelişmiş bilgi ve iletişim teknolojilerinin şehir planlamasına dahil edilmesi amacıyla ortaya atılmıştır (Bibri ve Krogstie, 2017: 184). Akıllı şehir kavramı, bireylerin ve toplumun yaşam kalitesini artırmak, ekonomiyi teşvik etmek, uygun yönetim yoluyla ulaşım ve trafik sorunlarını çözme sürecini kolaylaştırmak, temiz ve sürdürülebilir bir çevreyi teşvik etmek ve hükümetin ilgili otoritesi ile erişilebilir etkileşim sağlamak için bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmayı kapsamaktadır (Ismagilova vd., 2019: 97).

Artan kentsel genişleme, planlamacıların bilgi erişimi, kullanımı ve diğer teknolojik gelişmelerin kombinasyonundan yararlanarak çevresel, sosyal, kültürel, enerji, kentsel nüfusun refahını dikkate alan akıllı şehir konseptine odaklanmalarını teşvik etmektedir (Apostol vd., 2015: 3).

Akıllı şehir konseptine dayalı şehir planlamasının, sıkışık ulaşım, yüksek karbonlu enerji ağı, altyapı bakım ve onarımı ve kentsel güvenlik ve politika gibi kentsel zorlukların üstesinden gelmesi ve ileri teknoloji ve sistemler kullanması beklenmektedir. Dubai, Hong Kong, Londra, New York, Moskova ve Ottawa gibi şehir örnekleri, akıllı uygulamalar geliştirmek için yapay zekâ ve robotiği benimsemiştir. Bu teknolojilerle ilgili olarak akıllı bir şehrin işleyişine tehdit oluşturabilecek ilişkili risklerin olduğu unutulmamalıdır (Golubchikov ve Thornbush, 2020: 9). İletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımından kaynaklanan riskler arasında, güvenlik, gizlilik ve emniyetle ilgili riskler en önemlileri arasında gösterilebilir. Risklerin seviyesi ve bunların yönetimindeki karmaşıklık, teknoloji ve süreçlerin gelişimi nedeniyle zamanla değişmektedir. Bu nedenle akıllı şehirler kavramlarının planlanması ve uygulanmasının karmaşık ve çok disiplinli olarak değerlendirilmesi ve birden fazla boyutun dikkate alınması gerekmektedir (Al Sharif ve Pokharel, 2022: 12).

Akıllı şehirlere yönelik politikalar ve yeni teknolojiler sayesinde elde edilen sosyal kazanımlar arttıkça akıllı şehir uygulamaları da artmaktadır. Kendini akıllı olarak tanımlayan yeni şehirlerin sayısı artarken, mevcut akıllı şehirler de kendini geliştirmektedir (Batty vd. 2012: 515). Bununla birlikte akıllı şehir politikalarını benimseyerek bu dönüşümü başlatmak isteyen şehirlerin her birinin farklı özellikleri ve öncelikleri olduğu için her şehrin farklı yaklaşımlarla çalışmalarını ilerletmesi gerekmektedir. Bu gerekliliğin her şehirde kendine özgü hale getirilmesi standardizasyonsuzluk sorununu yaratmaktadır. Bu nedenle akıllı şehir politikalarını benimseyen şehirler belirli kriterlere göre sınıflandırılmalı ve bu sınıflar doğrultusunda akıllı şehir gelişim stratejileri oluşturulmalıdır. Bu kriterler toplum, yaşam kalitesi, altyapı, hareketlilik, faaliyetler, fırsatlar, akıllı ekonomi, akıllı çevre olarak ifade edilmiştir (Samasti vd. 2025: 2).

1.2 Bireysel Girişimcilik Yönelimi

Girişimcilik, ülkelerin ekonomik kalkınmasında kritik bir rol oynamaktadır. Dünya genelinde ve Türkiye’de girişimciliği teşvik etmek amacıyla çeşitli destek programları ve teşvikler sağlanmaktadır. Bu kaynakları etkin bir şekilde değerlendirebilen başarılı girişimciler, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik değer yaratmakta ve sürdürülebilir büyüme ile kalkınmanın temelini oluşturmaktadır (Şen ve Aslan, 2017: 1848).

Son yıllarda girişimcilik, ekonomik büyüme, yenilikçilik ve istihdam yaratmanın hayati bir itici gücü olarak büyük ilgi görmüştür. Bireysel girişimcilik genellikle erkek egemen endüstrilerle ilişkilendirilirken, kadınlar girişimcilik yönelimlerini sürdürmeye giderek daha fazla ilgi göstermektedir (Shahid vd, 2025: 1835).

Girişimcilik, önemli engellere rağmen basit bir fikri gelişen bir işe dönüştürme yeteneği olarak veya bir işletme hakkında fikir üretmeyi, fırsatların farkında olmayı, ürün ve hizmet üretmek için sermaye ve doğal kaynaklar gibi üretim fonksiyonlarını bir araya getirmeyi içeren faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımda ise toplumun neye ihtiyacı olduğunu diğerlerinden önce gören, plan yapabilen ve bunları uygulamaya koyabilen, her koşulda üretime devam eden, risk almaktan kaçınmayan, sorumluluk alan, değişim ihtiyacının farkında olan ve değişime ayak uydurabilen bireylerin yürüttüğü faaliyetler olarak gösterilmektedir (Soyşekerci, 2013: 5). Shane ve Venkataraman (2000) çalışmalarında girişimciliğin, fırsatların keşfedilmesi, değerlendirilmesi ve kullanılması süreci olduğu görüşünü savunmuşlardır (Kummitha, 2019: 4).

Girişimci kişiliğe sahip bireylerin girişimcilik yönelimleri, bireysel faktörler ve çevresel faktörlerin bir kombinasyonu ve bireylerin işlerini yapma arzusuna bağlılığıdır. Bireysel girişimcilik yönelimi, kişinin algılanan girişimcilik eğitimi, yeni girişim operasyonu ile ilgili bilgi ve yetkinlik düzeyi, ekonomideki

girişimcilik fırsatlarıyla ilgili inançları ve mevcut fırsatlara erişebilme yeteneğine olan güveni olmak üzere üç faktörün bir fonksiyonudur (Parnell vd., 1995: 40).

Girişimciler için beş temel durum belirlenmiştir: Yeni bir ürün geliştirmek veya mevcut bir ürünü farklı bir nitelikte sunmak, yeni bir üretim yöntemi geliştirmek, yeni bir pazar oluşturmak, yeni hammadde kaynakları ya da yarı mamul ürünler elde etmek ve endüstriyel alanda yeni bir organizasyon yapısı kurmayı başarmak. Girişimcilik, değişimle birlikte rekabet avantajı elde etmek için bir fırsat penceresi olmakla birlikte, sosyal değişkenlerden ve sosyokültürel çevre bileşenlerinden etkilenmektedir. Girişimcilik, inisiyatif almak, kaynakları birleştirmek, yönetim, özerklik ve risk alma eğilimlerinden oluşmaktadır. Bu nedenle bireysel girişimcilik eğilimi, bireylerin girişimcilik faaliyetinde bulunmadan önce girişimciliğe girme yaklaşımı olarak da tanımlanmaktadır. Girişimci bireyler, bir girişimde bulunmak için gerekli bilgi ve özelliklere sahip olduğundan dolayı önlerine çıkan fırsatları değerlendirebilir. Girişimci olma, kendi işini kurma isteği ve arzusu gibi girişimcilik özellikleri, girişimcilik eğilimleri ile yakından ilişkilidir (Kılıç, 2022: 2).

Girişimcilik özelliklerine ilişkin farklı tanımlamalar incelendiğinde; başarıya duyulan ihtiyaç, kontrol odağı ve risk alma eğilimi (Bygrave, 1989), özgüven (Robinson vd., 1991), kârlı fırsatları yakalama ve sürdürebilme, değişimleri yeni ve önemli birer fırsat olarak değerlendirme, ayrıntılara dikkat etme ve en iyiyi başarma isteği (Littunen, 2000), yaratıcılık, çalışkanlık, zorluklar karşısında yılmama, belirsizliğe karşı tolerans (Karabulut, 2015) ile yenilikçilik (Bozkurt ve Erdurur, 2013) gibi unsurların öne çıktığı görülmektedir.

1.3 Akıllı Kent ve Bireysel Girişimcilik Yönelimini İnceleyen Çalışmalar

Kummitha (2019) girişimciliğin akıllı şehirler inşa etmede oynadığı rolü ve akıllı şehirlerin girişimci iş modellerini nasıl etkilediğini bağlamsallaştırmak için 479 makaleyi gözden geçirerek kümelenmiş içerik analizi yöntemi kullanılarak girişimcilik ile ilgili olanlardan toplam 35 makale ile çalışmasını tamamlamıştır. Araştırma bulguları, akıllı şehirlerin aynı zamanda girişimci şehirler olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen sonuçlar, girişimcilik ile akıllı şehirler arasında karşılıklı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bu ilişkinin ilk boyutunda girişimciler, teknolojik yenilikler geliştirerek şehirlerin sosyoteknik dönüşüm sürecinden geçmesine ve akıllı şehir yapısına kavuşmasına katkı sağlamaktadır. Diğer boyutunda ise şehirlerde kullanılan teknolojiler, işletmelerin yeni fırsatları fark etmesine imkân tanıyan veriler üretmektedir.

Richter (2016), Yedi makalesini sentezlediği tez çalışmasında akıllı şehir, ekonomi ve kitle kaynak kullanımı ve girişimcilik faaliyetleri araştırma alanları ile girişimciler için belirli uygulama alanları, başarı faktörleri ve koşulları arasındaki bağlantıları incelemiştir. Çalışmada literatür incelemesi, ampirik saha çalışması ve bulanık küme/nitel karşılaştırmalı analiz ve ikili lojistik regresyon analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, akıllı şehir kavramı ile girişimcilik yönelimi arasında güçlü ilişki olduğu, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı mevcudiyeti, kapasitesi ve kullanımının, iş odaklı kentsel gelişim, yüksek teknoloji, yaratıcı endüstriler gibi akıllı şehrin elverişli koşulları ve özelliklerinin, girişimcilik fırsatları için önemli bir zemin oluşturduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (Richter, 2016: 66).

Mitra vd. (2022) odak grup yöntemiyle gerçekleştirdikleri çalışmalarında, akıllı şehirlerde girişimciliği teşvik etmek amacıyla start-up ekosisteminin unsurlarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Akıllı şehirlerde bir girişimcilik ekosistemi geliştirmek için bir çerçeve önerisiyle başlayan çalışmada, girişimcilik çerçevesinin unsurları olan bilgi merkezi, kamu politikası, girişimcilik ve şehir ekonomisi gibi unsurların yanı sıra teknoloji alt yapısının önemi vurgulanmıştır. Sağlam bir girişimcilik çerçevesinin, genellikle ekonomik faaliyetler ve bölgesel kalkınma için teknolojilerin kullanımını etkilediği, akıllı şehirlerin evriminin, hükümetler, bölge sakinleri, işletmeler ve girişimciler gibi çeşitli paydaşları içeren sosyal bir girişim olduğu ve akıllı şehirlerde bir girişimcilik ekosisteminin oluşturulmasının, yeni programlar ve kurumsal reformlar gibi çeşitli düzeylerde müdahaleler gerektirdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Scornavacca vd. (2020) çalışmalarında, bibliyometrik ve sosyal ağ analizi yöntemleriyle akıllı şehirler alanındaki araştırmaların evrimsel eğilimlerini ve girişimcilik yönlerini ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Çalışmada, 2003-2023 yılları arasında incelenen makalelerden elde edilen sonuçlara göre güçlü kurumsal destekle akıllı şehirler, girişimcilerin yeni ilham ve fikirler bulması için verimli bir alan görevi üstlenmektedir.

Barba-Sánchez vd. (2019), orta ölçekli bir akıllı şehrin sunabileceği potansiyel girişimcilik fırsatlarının kaynaklarını belirlemeye çalıştıkları çalışmalarında 44 İspanyol akıllı şehir girişimini incelemişlerdir. Çalışmada akıllı şehir etiketi ile girişimcilik oranı pozitif yönlü ilişki olduğu ve akıllı şehir etiketinin, yeni işletmelerin etkili bir şekilde kurulmasını olumlu yönde etkilediği sonuçları elde edilmiştir.

Ferraris vd. (2020) akıllı şehirlerde kamu yönetimlerinin açıklığının, inovasyon ve girişimcilik yönelimleri önündeki engeller ile ilişkisini somut örneklerle incelemişlerdir. Çalışmada açık inovasyon uygulamalarının, her bir kuruluş tarafından sağlanan kaynakların ve bilginin tamamlayıcılığı ve benzersizliğinin inovasyon ve girişimciliği olumlu yönde etkilediği, bu nedenle girişimcilik faaliyetlerinin gelişmesi ve şehirlerin daha akıllı şehirler haline getirilebilmesi için kamu yönetimi ve ilgili paydaşlar arasında senkronizasyonun gerekli olduğu vurgulanmıştır. Akıllı şehirlere ilişkin somut örnekler incelendiğinde, kamu yönetimlerinin yenilikçi ve girişimci yaklaşımlara sahip olmadığı; kural eksikliği, idari tarzlar ve bölümler arası koordinasyon ve iletişim uyumsuzluğu, kaynak eksikliği, teknolojik yeteneklerin eksikliği gibi ilgili şirket ve paydaşların ekosistemlerinden dolayı birçok sorun nedeniyle yeterince iş birliği yapılamadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Radu ve Voda (2022) çalışmalarında, akıllı şehirlerin girişimciliği teşvik etme ve geliştirmede oynayabileceği rol ve bu süreçte akıllı şehirlerin zorluklarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda akıllı şehir ile girişimcilik yönelimi arasında çift yönlü ilişki olduğu, akıllı şehirlerin kentsel toplulukların sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için girişimcilere yeni fırsatlar sunduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bilgi iletişim teknolojilerinin kullanılabilirliği ve kalitesi, hükümetle gerçek zamanlı bağlantı, yüksek vasıflı, akıllı, yaratıcı ve katılımcı insan kaynaklarının mevcudiyeti gibi yeni fırsatlar sunduğu ancak aynı zamanda sürekli inovasyonla karakterize olan ultra bağlantılı ve akıllı ortamlarda faaliyet göstermenin girişimciler için yeni zorluklar getirdiği bulguları elde edilmiştir.

2. METOT

2.1 Katılımcılar

Araştırmaya İstanbul’da öğrenim gören toplam 400 öğrenci katılmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, veriler anket yoluyla toplanmıştır. Katılımcıların 189’u kadın, 211’i erkektir. Örneklem, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş olup, katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır.

2.2 Materyaller ve Veri Toplama Araçları

Veriler çevrimiçi anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Form üç bölümden oluşmuştur:

Demografik Bilgi Formu: Katılımcıların yaş, cinsiyet ve eğitim bilgilerini içermektedir.

Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği: Beşli Likert tipi ölçekten oluşan 10 maddelik bu ölçekte “Yenilikçilik-Risk Alma” ve “Proaktiflik” boyutları yer almaktadır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı $\alpha = .832$ ’dir.

Akıllı Kent Algısı Ölçeği, 26 madde içeren ve beşli Likert tipinde hazırlanmış bir ölçektir. “Yaşam-Çevre-Ekonomi”, “İnsan-Yönetişim” ve “Ulaşım” boyutlarından oluşmakta olup toplam varyansın %70,13’ünü açıklamaktadır ($\alpha = .882$).

2.3 Prosedür

Katılımcılara araştırmanın amacı açıklanmış, bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır. Anket çevrimiçi ortamda gerçekleştirilmiştir. Tüm veriler anonim şekilde toplanmış, gizlilik ilkeleri korunmuştur. Analiz sürecinde, ölçeklerin geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş, hipotezlerin sınanmasında ise çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu araştırmada, İstanbul’da öğrenim gören üniversite öğrencilerinin akıllı kent uygulamalarına yönelik algılarının bireysel girişimcilik yönelimleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak iki ölçek kullanılmıştır: Göksoy Sevinçli (2023) tarafından geliştirilen Akıllı Kent Algısı Ölçeği ve Bolton ve Lane (2012) tarafından geliştirilen, Türkçe’ye uyarlaması Ercan ve Yıldırım (2021) tarafından yapılan Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği. Araştırma verileri üzerinde yapılan analiz sürecinde, öncelikle ölçeklerin faktör yapısını belirlemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi uygulanmış; ardından elde edilen yapının geçerliliğini değerlendirmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach’s Alpha katsayıları ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın son aşamasında, bireysel girişimcilik yönelimi üzerinde akıllı kent algısının etkisini ortaya koymak amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Demografik Bilgilere İlişkin Frekans Dağılımları

	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	189	47,3
	Erkek	211	52,8
Yaş	18-20	208	52,0
	21-23	80	20,0
	24-26	48	12,0
	27 ve üzeri	64	16,0

n: frekans; %: yüzde

Tablo 1’de sunulan demografik bulgulara göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %47,3’ü kadın (n = 189), %52,8’i erkek (n = 211) olup cinsiyet dağılımı dengeli bir örneklem yapısına işaret etmektedir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında ise çoğunluğun 18-20 yaş aralığında (%52,0; n = 208) olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla 21-23 yaş grubu (%20,0; n = 80), 27 yaş ve üzeri (%16,0; n = 64) ve 24-26 yaş grubu (%12,0; n = 48) takip etmektedir.

Tablo 2: Ölçeklere İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Ölçek	Alt Boyut	Kodu	Anket Sorusu	Yük Değeri	Açıklanan Varyans
Bireysel Girişimcilik Yönelimi		risk1	“Bilmediğim konularda cesaretle girişimde bulunmayı severim”	0,840	46,667
		risk3	“Riskli durumlarda cesur davranma eğilimindeyim”	0,822	
		yenilik1	“Riskli olsun ya da olmasın, genellikle, standart olmayan yeni ve sıra dışı aktiviteler denemeyi severim”	0,798	
		yenilik2	“Genel olarak, daha önce kullanılan, denenmiş ve mevcut proje ve yöntemleri ele almak yerine, özgün ve eşi benzeri olmayan projeler ve yaklaşımlara daha çok önem veririm”	0,746	

	risk2	“Yüksek getiri sağlayacağına inandığım bir şeye çok fazla zaman ayırmaya ve/veya para yatırmaya meyilliyim”	0,715	
	proaktif2	“Projeleri önceden planlama eğilimindeyim”	0,841	
2	proaktif3	“Bir projeyi oturup başkasının yapmasını beklemek yerine, onu hızlandırmayı ve üzerinde çalışmayı tercih ederim”	0,838	17,546
	proaktif1	“Genellikle gelecekte yaşanabilecek problemleri, ihtiyaçları veya değişiklikleri öngörebilirim”	0,630	
<i>KMO: ,832; Barlett Testi p:<.001; Toplam Açıklanan Varyans: 64,213; 1: Yenilikçilik ve Risk Alma; 2: Proaktiflik</i>				
	cevre2	“Enerji güvenliğini artırır”	0,972	
	ekonomi3	“Sürdürülebilir kalkınmayı sağlar”	0,842	
	cevre4	“Yenilebilir ve sürdürülebilir modelleri destekler”	0,816	
1	yasam2	“Kültürel ve eğitim faaliyetleri ile imkânlarının çeşitlendirilmesi akıllı yaşama dahildir”	0,760	46,604
	ekonomi2	“Akıllı kentlere değer kazandırır”	0,686	
	yasam4	“Konut kalitesinin artırılması akıllı yaşama dahildir”	0,623	
	yonetisim1	“Geleneksel kamu yönetimi yaklaşımlarından farklı olarak daha hızlı, daha doğru ve verimli karar almayı sağlayan bir yönetişimi ifade eder”	0,865	
	yonetisim2	“Akıllı yönetim, analiz, planlama, uygulama ve politika oluşturma gibi idari süreçlerde şeffaflığı, katılımı ve hesap verebilirliği içerir”	0,837	12,330
	insan3	“Akıllı insan, toplum dokusunun temel taşı olanı oluşturan eğitim, sağlık, kültür, turizm, sanat, spor ve sosyal yardım gibi insanların ve toplumların yaşam kalitesini artırmaya yönelik faaliyet ve hizmetlere katılırlar”	0,682	
	insan1	“Akıllı insan, bilişim teknolojilerini hayatına dahil etmiş bireydir”	0,653	
	ulasim6	“Akıllı ulaşım insanların, yaşam kalitesini artırır”	0,838	
3	ulasim4	“Akıllı ulaşım; azalan trafik kazası, azalan trafik sıkışıklığı ve kısalan ulaşım süresi demektir”	0,817	11,200
<i>KMO: ,787; Barlett Testi p:<.001; Toplam Açıklanan Varyans: 70,133; 1: Yaşam Çevre ve Ekonomi; 2: İnsan ve Yönetişim, 3: Ulaşım</i>				

Not: KMO: Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Ölçüsü

Tablo 2’de yer alan açıklayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde, her iki ölçeğin de faktör yapılarının istatistiksel olarak anlamlı ve geçerli olduğu görülmektedir. Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği için KMO değeri ,832 ve Bartlett testi sonucu anlamlıdır ($p < .001$), bu da verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Analiz sonucunda ölçeğin iki boyutlu bir yapı sergilediği ve toplam varyansın %64,21’ini açıkladığı bulunmuştur. Birinci faktör olan Yenilikçilik ve Risk Alma boyutunda yer alan beş maddenin faktör yükleri ,715 ile ,840 arasında değişirken; ikinci faktör olan Proaktiflik boyutunda yer alan üç maddenin faktör yükleri ,630 ile ,841 arasında bulunmuştur. Benzer şekilde, Akıllı Kent Algısı Ölçeği için KMO değeri ,787 olup Bartlett testi anlamlıdır ($p < .001$). Ölçek üç faktörlü bir yapı sergilemiş ve toplam varyansın %70,13’ünü açıklamıştır. İlk faktör olan Yaşam-Çevre ve Ekonomi boyutu altı madde ile ,623 ile ,972 arasında değişen faktör yüklerine sahiptir. İkinci faktör olan İnsan ve Yönetişim boyutunda dört madde yer almakta olup yük değerleri ,653 ile ,865 arasındadır. Üçüncü faktör olan Ulaşım boyutunda ise iki madde bulunmakta ve yük değerleri ,817 ile ,838 arasında değişmektedir. Elde edilen açıklayıcı faktör analizi bulguları her iki ölçeğin de yapı geçerliliğinin sağlandığını ve alt boyutların anlamlı bir şekilde ayrıştığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Ölçklere İlişkin Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum Ölçütleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği	Akıllı Kent Algısı Ölçeği
NFI	$0.95 \leq NFI \leq 1$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$	0,968	0,941
CFI	$0.97 \leq CFI \leq 1$	$0.95 \leq CFI \leq 0.97$	0,982	0,960
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0,976	0,926
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0,951	0,880
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0,055	0,070
χ^2/df	$0 < \chi^2/df \leq 3$		39,907/18=2,217	141,139/48=2,940

Not: NFI: Normed Fit Index; CFI: Comparative Fit Index; GFI – Goodness-of-Fit Index; AGFI: Adjusted Goodness-of-Fit Index; RMSEA: Root Mean Square Error of Approximation; χ^2/df – Chi-Square
Kaynak: Schermelleh vd. (2003: 52).

Tablo 3’de verilen doğrulayıcı faktör analizi sonuçları incelendiğinde hem Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği hem de Akıllı Kent Algısı Ölçeği için model-veri uyumunun kabul edilebilir ve iyi düzeylerde olduğu görülmektedir. Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği için NFI = 0,968; CFI = 0,982; GFI = 0,976 ve AGFI = 0,951 değerleri iyi uyum kriterlerini karşılarken, RMSEA= 0,055 değeri kabul edilebilir uyum aralığındadır ve χ^2/df oranı 2,217 ile 3’ün altında kalmıştır. Akıllı Kent Algısı Ölçeği için NFI = 0,941; CFI = 0,960; GFI = 0,926 ve AGFI = 0,880 değerleri kabul edilebilir uyumu göstermekte, RMSEA = 0,070 ise kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer almakta ve χ^2/df oranı 2,940 ile 3’ün altında bulunmuştur. Bu bulgular, her iki ölçeğin de doğrulanan faktör yapılarının istatistiksel olarak güçlü bir geçerliliğe sahip olduğunu ve ölçümlerin güvenilir biçimde kullanılabileceğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Ölçek ve Alt Boyutlara İlişkin Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçek ve Faktörler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha
Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği	8	0,832
Yenilikçilik ve Risk Alma	5	0,861
Proaktiflik	3	0,687
Akıllı Kent Algısı Ölçeği	12	0,882
Yaşam Çevre ve Ekonomi	6	0,896
İnsan ve Yönetişim	4	0,821
Ulaşım	2	0,648

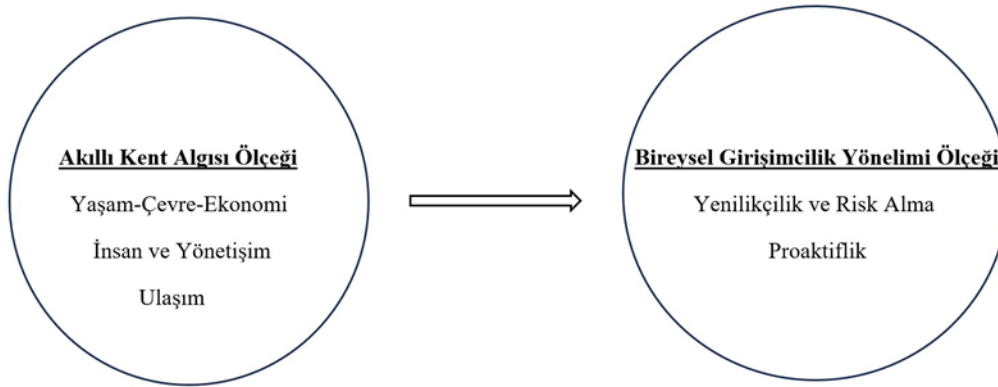
Tablo 4’de verilen güvenilirlik analizi sonuçlarına göre, her iki ölçeğin de iç tutarlılık düzeyi genel olarak kabul edilebilir ve yüksek seviyededir. Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği için Cronbach’s Alpha değeri 0,832 olup ölçeğin güvenilirliğini göstermektedir. Alt boyutlardan Yenilikçilik ve Risk Alma faktörü 0,861 ile yüksek güvenilirlikte, Proaktiflik faktörü 0,687 ile kabul edilebilir sınırdadır. Akıllı Kent Algısı Ölçeği için Cronbach’s Alpha değeri 0,882 olup ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu görülmektedir. Alt boyutlara bakıldığında, Yaşam-Çevre ve Ekonomi faktörü 0,896 ile oldukça yüksek güvenilirlikte, İnsan ve Yönetişim boyutu da 0,821 ile güçlü bir iç tutarlılığa sahiptir. Ulaşım boyutu 0,648 ile bir miktar düşük düzeyde olsa da 2 maddeli faktör yapısı için kabul edilebilir güvenilirlik düzeyinde bulunmuştur.

Tablo 5: Ölçek ve Alt Boyutlara İlişkin İstatistikler

Ölçek ve Alt Boyutlar	Ort	Med	Ss	Çarpıklık	Basıklık	Min	Maks
Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği	30,34	30,00	5,21	-0,053	-0,606	19,00	40,00
Yenilikçilik ve Risk Alma	18,26	19,00	4,17	-0,548	-0,138	9,00	25,00
Proaktiflik	12,08	12,00	1,90	-0,204	-0,628	8,00	15,00
Akıllı Kent Algı Ölçeği	46,64	47,00	6,64	-0,122	-0,453	31,00	60,00
Yaşam Çevre ve Ekonomi	23,52	24,00	4,11	-0,167	-0,280	13,00	30,00
İnsan ve Yönetişim	15,42	16,00	2,44	-0,145	-0,462	10,00	20,00
Ulaşım	7,70	8,00	1,65	-0,369	-0,307	3,00	10,00

Ort:ortalama; med:medyan; ss:standart sapma; min:minimum; maks:maksimum

Tablo 5’de ölçekler ve alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği için ortalama puan 30,34 (Ss = 5,21) olup değerlerin 19 ile 40 arasında değiştiği ve dağılımın normal dağılıma uygun olduğunu gösteren çarpıklık (–0,053) ve basıklık (–0,606) değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir. Alt boyutlardan Yenilikçilik ve Risk Alma için ortalama 18,26 (Ss = 4,17), Proaktiflik için ortalama 12,08 (Ss = 1,90) bulunmuş; her iki boyutun da çarpıklık ve basıklık katsayılarının –2,5 ile +2,5 aralığında yer aldığı görülmüştür. Akıllı Kent Algısı Ölçeği için ortalama puan 46,64 (Ss = 6,64) olup, değerler 31 ile 60 arasında değişmektedir; çarpıklık (–0,122) ve basıklık (–0,453) değerleri ise normal dağılıma işaret etmektedir. Alt boyutlardan Yaşam-Çevre ve Ekonomi (Ort. = 23,52, Ss = 4,11), İnsan ve Yönetişim (Ort. = 15,42, Ss = 2,44) ve Ulaşım (Ort. = 7,70, Ss = 1,65) puanlarının da normal dağılıma uygun değerler sergilediği görülmektedir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Şekil 1’de araştırma modeli paylaşılmıştır. Model kapsamında Akıllı Kent Algısı Ölçeği Alt Boyutlarının Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği ve Alt Boyutları üzerindeki etkileri incelenecektir.

Tablo 6: Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği ve Alt Faktörlerine İlişkin Regresyon Modelleri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	Std. Beta	t	p	F	p	Adj. R ²
Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği	Sabit	22,216	1,868		11,894	0,000			
	Yaşam Çevre ve Ekonomi	0,049	0,078	0,039	0,621	0,535			
	İnsan ve Yönetişim	0,328	0,131	0,154	2,502	0,013	17,020	,000	,039
	Ulaşım	0,249	0,164	0,079	1,520	0,129			
Yenilikçilik ve Risk Alma	Sabit	14,760	1,500		9,837	0,000			
	Yaşam Çevre ve Ekonomi	-0,114	0,063	-0,113	-1,812	0,071			
	İnsan ve Yönetişim	0,437	0,105	0,255	4,152	< .001	6,544	,000	,040
	Ulaşım	-0,072	0,132	-0,029	-0,547	,585			
Proaktiflik	Sabit	7,456	0,622		11,982	< .001			
	Yaşam Çevre ve Ekonomi	0,163	0,026	,353	6,234	< .001			
	İnsan ve Yönetişim	-0,109	0,044	-0,140	-2,501	,013	5,868	,001	,035
	Ulaşım	0,322	0,055	0,280	5,883	< .001			
Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği	Sabit	22,937	1,812		12,655	< .001			
	Akıllı Kent Algı Ölçeği	0,1587	0,038	0,2	4,1256	< .001	17,020	,000	,039

Tablo 6’da verilen regresyon analizi sonuçlarına göre Akıllı Kent Algısı boyutlarının girişimcilik yönelimlerini açıklamada istatistiksel olarak anlamlı katkılar sunduğu görülmektedir. Kurulan genel model (Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği Modeli) anlamlı bulunmuştur ($F = 17.020$, $p < ,001$) ve toplam varyansın %3,9’unu açıklamaktadır. Bağımsız değişkenlerden yalnızca İnsan ve Yönetişim boyutu Bireysel Girişimcilik Yönelimi üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir ($\beta = 0,154$, $t = 2,502$, $p = ,013$). Yenilikçilik ve Risk Alma alt boyutuna ilişkin kurulan model de anlamlı bulunmuş $F = 6,544$, $p < ,001$; $Adj. R^2 = 0,040$ ve bu modelde de İnsan ve Yönetişim boyutu anlamlı bir yordayıcıdır ($\beta = 0,255$, $t = 4,152$, $p < ,001$). Proaktiflik alt boyutu için kurulan model de anlamlıdır ($F = 5,868$, $p = ,001$; $Adj. R^2 = 0,035$) ve bu modele göre Yaşam-Çevre-Ekonomi ($\beta = 0,353$, $t = 6,234$, $p < ,001$) ve Ulaşım ($\beta = 0,280$, $t = 5,883$, $p < ,001$) boyutları proaktifliği pozitif yönde yordarken, İnsan ve Yönetişim boyutu ise negatif yönde anlamlı etki göstermektedir ($\beta = -0,140$, $t = -2,501$, $p = ,013$). Akıllı Kent Algısı Ölçeği’nin Bireysel Girişimcilik Yönelimi üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu bulunmuştur ($\beta = 0,203$, $t = 4,126$, $p < ,001$).

Tablo 7: Hipotezler ve Sonuçlar

Hipotez	Açıklama	Sonuç
H1	Yaşam-Çevre-Ekonomi → Bireysel Girişimcilik Yönelimi	Red ($p = 0,535$)
H2	İnsan ve Yönetişim → Bireysel Girişimcilik Yönelimi	Kabul ($\beta = 0,154$, $p = 0,013$)
H3	Ulaşım → Bireysel Girişimcilik Yönelimi	Red ($p = 0,129$)
H4	Yaşam-Çevre-Ekonomi → Yenilikçilik ve Risk Alma	Red ($p = 0,071$)
H5	İnsan ve Yönetişim → Yenilikçilik ve Risk Alma	Kabul ($\beta = 0,255$, $p < 0,001$)
H6	Ulaşım → Yenilikçilik ve Risk Alma	Red ($p = 0,585$)
H7	Yaşam-Çevre-Ekonomi → Proaktiflik	Kabul ($\beta = 0,353$, $p < 0,001$)
H8	İnsan ve Yönetişim → Proaktiflik	Kabul ($\beta = -0,140$, $p = 0,013$)
H9	Ulaşım → Proaktiflik	Kabul ($\beta = 0,280$, $p < 0,001$)
H10	Akıllı Kent Algi Ölçeği → Bireysel Girişimcilik Yönelimi	Kabul ($\beta = 0,203$, $p < 0,001$)

Tablo 7’de araştırmanın hipotezleri ve sonuçları sunulmuştur. Dokuz hipotezden beşinin kabul, dördünün reddedildiği görülmektedir. Bulgulara göre, İnsan ve Yönetişim boyutunun Bireysel Girişimcilik Yönelimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu (H2: $\beta = .154$, $p = .013$) ve aynı zamanda yenilikçilik ve risk alma üzerinde de güçlü bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir (H5: $\beta = .255$, $p < .001$). Aynı boyutun proaktiflik üzerinde ise negatif yönde anlamlı bir etkisi bulunmuştur (H8: $\beta = -.140$, $p = .013$). Yaşam-Çevre-Ekonomi boyutunun Bireysel Girişimcilik Yönelimi (H1) ve yenilikçilik-risk alma (H4) üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmazken, proaktiflik üzerinde pozitif ve güçlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir (H7: $\beta = .353$, $p < .001$). Ulaşım boyutu Bireysel Girişimcilik Yönelimi (H3) ve yenilikçilik-risk alma (H6) üzerinde anlamlı etki göstermemiş, ancak proaktifliği anlamlı ve pozitif yönde yordadığı bulunmuştur (H9: $\beta = .280$, $p < .001$). Akıllı Kent Algısı’nın Bireysel Girişimcilik Yönelimi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu yönündedir. Analiz sonuçları, bu ilişkinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir (H10: $\beta = .203$, $p < .001$). Genel olarak sonuçlar, akıllı kent algısının özellikle “İnsan ve Yönetişim” boyutunun Bireysel Girişimcilik Yönelimlerinin bazı alt boyutları üzerinde kritik bir rol oynadığını, “Yaşam-Çevre-Ekonomi” ve “Ulaşım” boyutlarının ise özellikle proaktiflik üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin akıllı kent algılarının bireysel girişimcilik yönelimleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Bulgular, akıllı kent algısının bireysel girişimcilik yönelimini farklı boyutlar üzerinden etkilediğini göstermektedir. İnsan ve Yönetişim boyutu, bireysel girişimcilik yönelimi ile yenilikçilik-risk alma üzerinde pozitif etkiler gösterirken, proaktiflik üzerinde negatif bir etki yaratmıştır. Yaşam-Çevre-Ekonomi ve Ulaşım boyutları ise özellikle proaktiflik üzerinde anlamlı ve pozitif etkiler sergilemiştir. Bu durum, literatürdeki önceki çalışmalarla paralellik göstermektedir. Kummitha (2019) akıllı şehirlerin aynı zamanda girişimci şehirler olduğunu ve girişimcilerin teknolojik yeniliklerle şehirlerin sosyoteknik dönüşümüne katkıda bulunduklarını ifade etmiştir. Benzer şekilde, Richter (2016) akıllı şehir kavramı ile girişimcilik yönelimi arasında güçlü bir ilişki bulunduğunu ve bilgi-iletişim teknolojilerinin girişimcilik için elverişli bir zemin oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Mitra vd. (2022) akıllı şehirlerde girişimciliği destekleyen start-up ekosisteminin önemine değinerek, teknoloji altyapısının ve kamu politikalarının girişimcilik faaliyetleri üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamıştır. Scornavacca vd. (2020) ise akıllı şehirlerin, girişimcilerin yenilikçi fikirler geliştirmeleri için verimli bir ortam sunduğunu belirtmiştir. Bu sonuçlar, mevcut araştırmada ulaşılan bulgularla örtüşmekte ve akıllı kent algısının bireylerin girişimcilik yönelimleri üzerindeki etkisini desteklemektedir.

Araştırmanın hipotezleri genel olarak kısmen desteklenmiş olup, İnsan ve Yönetişim boyutunun bireysel girişimcilik yönelimi ve yenilikçilik-risk alma üzerinde güçlü bir yordayıcı olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bu boyutun proaktiflik üzerinde negatif etkisinin bulunduğu da diğer

bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, yönetim süreçlerinin bireylerin yenilikçi risk alma eğilimlerini desteklerken, bazı durumlarda proaktif davranışları sınırlayabileceğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, Yaşam-Çevre-Ekonomi ve Ulaşım boyutlarının yalnızca proaktifliği etkilemesi, çevresel ve fiziksel altyapının bireylerin girişimcilik süreçlerinde özellikle planlı ve ileriye dönük davranışlarını şekillendirdiğini göstermektedir.

Teorik açıdan, araştırma bulguları akıllı kent kavramının yalnızca teknolojik altyapı değil, bireysel girişimcilik yönelimlerini etkileyen çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. İnsan ve Yönetişim boyutunun belirleyici rolü, literatürdeki girişimcilik yönelimi çalışmalarına yeni bir perspektif sunarak, yönetsel uygulamaların bireysel algıyı nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Uygulayıcılar açısından ise, yerel yönetimler ve politika yapıcılar, İnsan ve Yönetişim boyutunu güçlendirerek gençlerin yenilikçilik risk alma eğilimlerini artırabilir. Yaşam-Çevre-Ekonomi ve Ulaşım boyutları ise proaktif girişimcilik davranışlarını destekleyebilir. Bu bulgular, dijitalleşen kent yaşamının girişimcilik ekosistemini şekillendirmede kritik bir rol oynadığını göstermesi açısından önemlidir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin akıllı kent algılarının bireysel girişimcilik yönelimleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bulgular, akıllı kent algısının bireysel girişimcilik yönelimini farklı boyutlar üzerinden etkilediğini göstermektedir. Bireysel Girişimcilik Yönelimi Ölçeği, “Yenilikçilik-Risk Alma” ve “Proaktiflik” boyutlarıyla iki boyutlu bir yapı sergilerken, Akıllı Kent Algısı Ölçeği “Yaşam-Çevre-Ekonomi”, “İnsan-Yönetişim” ve “Ulaşım” olmak üzere üç boyutlu bir yapı ortaya koymuştur. Her iki ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ve yüksek Cronbach’s Alpha değerleri, ölçeklerin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir.

Regresyon analizleri, akıllı kent algısının bireysel girişimcilik yönelimleri üzerinde belirli boyutlar aracılığıyla etkili olduğunu ortaya koymuştur. İnsan ve Yönetişim boyutu, bireysel girişimcilik yönelimi ve yenilikçilik-risk alma üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler gösterirken, proaktiflik üzerinde negatif bir etki yaratmıştır. Yaşam-Çevre-Ekonomi ve Ulaşım boyutları ise özellikle proaktiflik üzerinde pozitif etkili olmuştur. Bu bulgular, akıllı kent algısının bireysel girişimcilik yönelimleri üzerindeki çok boyutlu etkilerini ve İnsan ve Yönetişim boyutunun kritik rolünü vurgulamaktadır.

Çalışmanın Kısıtları:

Araştırma, İstanbul’daki üniversitelerde öğrenim gören üniversite öğrencileri örnekleminde gerçekleştirilmiştir; bu nedenle bulguların diğer şehirler veya farklı üniversitelerde de test edilmesi, sonuçların daha geniş bağlamlarda değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Bazı hipotezler istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır; bu durum, ölçeklerin farklı popülasyonlar ve bağlamlar üzerinde yeniden incelenmesi için fırsat sunmaktadır.

Gelecek Araştırmalar:

Gelecek araştırmalarda, İstanbul dışındaki farklı üniversiteler veya yaş gruplarıyla genişletilmiş örneklemler kullanılabilir. İnsan ve Yönetişim boyutunun proaktiflik üzerindeki etkileri, farklı teorik çerçeveler ve nitel yöntemlerle detaylı şekilde incelenebilir. Diğer akıllı kent boyutlarının bireysel girişimcilik yönelimi üzerindeki etkileri, farklı şehirler ve kültürel bağlamlarda araştırılarak literatüre değerli katkılar sunabilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar, bu çalışma kapsamında herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Çalışmada etik kurul izni alınmıştır. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Etik Kurul Komisyonunun 01.07.2025 tarihli 2025/13 sayılı toplantı kararına istinaden etik olarak uygun bulunmuştur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek kullanılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Al Sharif, R., Pokharel, S. (2022). Smart city dimensions and associated risks: Review of literature. *Sustainable Cities and Society*, 77, <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.103542>.
- Apostol, D., Balaceanu, C., Constantinescu, E. M. (2015). Smart - economy concept - facts and perspectives. *Institute for Economic Forecasting Conference Proceedings from Institute for Economic Forecasting*, 14(5), 1-19.
- Barba-Sánchez, V., Arias-Antúnez, E., Orozco-Barbosa, L. (2019). Smart cities as a source for entrepreneurial opportunities: Evidence for Spain. *Technological Forecasting and Social Change*, 148, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119713>.
- Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F., Pozdnoukhov, A., Bazzani, A., Wachowicz, M., Ouzounis, G., Portugali, Y. (2012). Smart cities of the future, *The European Physical Journal Special Topics*, 214, 481-518.
- Bibri, S. E., Krogstie, J. (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable Cities and Society*, 31, 183-212.
- Bolton, D. L., Lane, M. D. (2012). Individual Entrepreneurial Orientation: Development Of A Measurement Instrument, *Education+Training*, Vol. 54, No. 2/3, 219-233.
- Bozkurt, Ö., Erdurur, K. (2013). Girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimindeki etkisi: Potansiyel girişimciler üzerinde bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 57-78.
- Bygrave, W. D. (1989). The entrepreneurship paradigm (I): A philosophical look at its research methodologies. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 14, 7-26.
- Camero, A., Alba, E. (2019). Smart city and information technology: A review. *Cities*, 93, 84-94.
- Ercan, S., Yıldırım, C. (2021). Bireysel girişimcilik yönelimi ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(1), 91-105.
- Ferraris, A., Santoro, G., Pellicelli, A. C. (2020). "Openness" of public governments in smart cities: Removing the barriers for innovation and entrepreneurship. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 16, 1259-1280.
- Golubchikov, O., Thornbush, M. (2020). Artificial intelligence and robotics in smart city strategies and planned smart development. *Smart Cities*, 3(4), 1133-1144.
- Ismagilova, E., Hughes, L., Dwivedi, Y. K., Raman, K. R. (2019). Smart cities: Advances in research-An information systems perspective. *International Journal of Information Management*, 47, 88-100.
- Karabulut, T. (2015). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerini ve eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1), 331-356.

- Kılıç, F. (2022). The relationship among entrepreneurship tendency, income level and life satisfaction of future business people: Generation Z. *International Business Research*, 15(3), <https://doi.org/10.5539/ibr.v15n3p1>.
- Kummitha, R. K. R. (2019). Smart cities and entrepreneurship: An agenda for future research. *Technological Forecasting and Social Change*, 149, <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119763>.
- Littunen, H. (2000). Entrepreneurship and the characteristics of the entrepreneurial personality. *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research*, 6(6), 295-299.
- Mitra, S., Kumar, H., Gupta, M. P., Bhattacharya, J. (2022). Entrepreneurship in smart cities: Elements of start-up ecosystem. *Journal of Science and Technology Policy Management*, 14(3), 592-611.
- Parnell, J., Crandall, W., Menefee, M. L. (1995). Examining the impact of culture on entrepreneurial propensity: An empirical study of prospective American and Egyptian Entrepreneurs. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 1, 39-53.
- Radu, L. D., Voda, A. I. (2022). The role of smart cities in stimulating and developing entrepreneurship. In: Visvizi, A., Troisi, O. (eds.) *Managing Smart Cities*, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-93585-6_8.
- Richter, C. (2016). Digital collaborations and entrepreneurship – the role of shareconomy and crowdsourcing in the era of smart city. *Thesis for the degree of Doctor of Science*, Lappeenranta University of Technology.
- Robinson, P. B., Stimpson, D. V., Huefner, J. C., Hunt, H. K. (1991). An attitude approach to the prediction of entrepreneurship. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 15(4), 13-31.
- Samasti, M., Çakmak, E., Özpinar, A. (2025). Strategic classification of smart city strategies in developing countries. *Engineering Science and Technology, an International Journal*, 61, <https://doi.org/10.1016/j.jestch.2024.101936>.
- Scornavacca, E., Paolone, F., Za, S., Martiniello, L. (2020). Investigating the entrepreneurial perspective in smart city studies. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 16, 1197-1223.
- Shahid, U., Munir, R., Rehman, T., Umar, M., Naeem, A., Malik, N. (2025). Facilitators and barriers to female student entrepreneurship: Insights from a qualitative study. *Journal of Asian Development Studies*, 14(3), 1835-1844.
- Shane, S., Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226.
- Soyşekerçi, S. (2013). *Uygulamalar ve Şirket Örnekleriyle Girişimcilik* (2. Baskı). İstanbul: Kriter Yayınları.
- Şen, E., Aslan, İ. (2017). Girişimci kişilik özelliklerinin girişimcilik eğilimi üzerine etkisi. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 4(15), 1847-1855.
- Sevinçli, B. G. (2023). Akıllı kent uygulamalarına yönelik ölçek geliştirme ve geçerlik çalışması. *Kent Akademisi*, 16(3), 1497-1524.
- World Bank Group (2025a). *Urban population (% of total population)*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS>.
- World Bank Group (2025b). *Urban development*, <https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/overview>.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

Today, the accelerating pace of urbanization directly affects individuals' lifestyles and economic opportunities. In particular, “smart city” initiatives not only provide technological infrastructure but also shape individuals' attitudes toward innovation, creativity, and entrepreneurship. However, the effect of smart city perception on young people's entrepreneurial orientation has not been thoroughly examined in the literature. In this context, the present study aims to explore how university students in İstanbul's perceive smart cities and how these perceptions relate to their individual entrepreneurial orientation. The significance of the study stems lies in highlighting that smart cities represent not only a technical transformation but also a social and governance transformation that nourishes the entrepreneurial ecosystem.

Research Questions:

This study examines how university students' perceptions of smart cities influence their individual entrepreneurial orientation, examining the roles of human and governance dimensions in shaping innovation, risk-taking, and proactivity, as well as the contribution of living, environmental, and transportation dimensions

Literature Review:

The concept of smart cities first emerged in the late twentieth century aiming to integrate advanced information and communication technologies into urban planning (Bibri and Krogstie, 2017: 184). Smart cities encompass the use of these technologies to improve the quality of life for individuals and society, stimulate the economic activity, address transportation and traffic problems through effective management, promote a clean and sustainable environment, and enable accessible interaction with the relevant government authorities (Ismagilova et al., 2019: 97).

Rapid urban expansion has prompted planners to focus on the smart city concept, which considers environmental, social, cultural, energy, and urban population welfare by leveraging information access, technological developments, and their practical applications (Apostol et al., 2015: 3).

Entrepreneurship is defined as activities carried out by individuals who anticipate societal needs, plans and implement solutions, maintain productivity under various conditions, embrace risks, take responsibility, recognize the need for change, adapt accordingly (Soyşekerici, 2013: 5). Shane and Venkataraman (2000) argue that individual entrepreneurship involves the process of discovering, evaluating, and exploiting opportunities (Kummitha, 2019: 4). Entrepreneurial orientation is influenced by factors such as perceived entrepreneurial education, knowledge and competence in new entrepreneurial ventures, beliefs about entrepreneurial opportunities in the economy, and confidence in accessing existing opportunities (Parnell et al., 1995: 40).

The literature indicates that entrepreneurial orientation can be conceptualized through sub-dimensions such as innovation, risk-taking, and proactivity. However, research on how these dimensions are shaped by the perception of smart cities remains limited. Nevertheless, the digital infrastructure, governance mechanisms, transportation options, and sustainable living conditions provided by smart cities have the potential to influence individuals' entrepreneurial behavior directly or indirectly. Therefore, examining the relationship smart city perception and entrepreneurial orientation represents a crucial research with theoretical and for practical significance.

Methodology

This study examined the effect of university students' perceptions of smart city applications in Istanbul on their individual entrepreneurial orientation. Two valid scales were used as data collection tools: the Smart City Perception Scale developed by Göksoy Sevinçli (2023) and the Individual Entrepreneurial Orientation Scale developed by Bolton and Lane (2012), with its Turkish adaptation conducted by Ercan and Yıldırım (2021).

Exploratory Factor Analysis (EFA) was first conducted to examine the factor structures of the scales; followed by Confirmatory Factor Analysis (CFA) to test the model's data fit and validity. The internal consistency of the scales was evaluated using Cronbach's alpha coefficients. Finally, multiple linear regression analysis was performed to determine the effects of smart city perception on individual entrepreneurial orientation.

This methodological approach was designed to ensure the validity and reliability of the scales and to statistically investigate the relationships between smart city perception and individual entrepreneurial orientation.

Findings

This study examined the effects of university students' perceptions of smart cities in Istanbul on their individual entrepreneurial orientation. Quantitative methods were employed, and data analysis was conducted in three stages. First, factor structures of the obtained data were examined. Next, the validity and fit of the measurement models were tested. Finally, multiple linear regression analysis was applied to assess the effects of smart city dimensions on individual entrepreneurial orientation. This approach allows simultaneous evaluation of the contributions of different dimensions.

The results indicate that the dimensions of smart city perception influence sub-dimensions of individual entrepreneurial orientation in distinct ways. The Human and Governance dimension positively affects innovation and risk-taking but negatively affects proactivity. In contrast, the Life-Environment-Economy and Transportation dimensions positively support proactivity. These findings demonstrate that perceptions of smart cities shape entrepreneurial orientation through specific dimensions, emphasizing the critical role of governance, living conditions, and infrastructure.

Discussion

The findings partially support the study hypotheses. The positive effect of the Human and Governance dimension aligns with prior studies emphasizing the importance of governance and leadership in entrepreneurship, while its negative association with proactivity suggests that certain governance processes may constrain individual initiative. Conversely, improvements in living conditions and transportation can foster proactive entrepreneurial behavior.

This study contributes to understanding the role of smart city perceptions in the entrepreneurial ecosystem. For stakeholders, reinforcing governance structures and enhancing living and transportation conditions could promote more proactive and innovative entrepreneurship among students.

A key limitation is that the study focused exclusively on university students in Istanbul. Future research should include diverse regions and age groups and explore the Human and Governance–proactivity relationship using alternative frameworks or qualitative approaches. Additionally, examining other smart city dimensions in different cultural and spatial contexts could further enrich the literature.

Conclusions

The study demonstrates that perceptions of smart cities significantly influence university students' individual entrepreneurial orientation. Regression analyses reveal that the Human and Governance dimension positively impacts innovation and risk-taking while negatively affecting proactivity, whereas the Life-Environment-Economy and Transportation dimensions enhance proactivity.

These findings highlight the multidimensional effects of smart city perception on entrepreneurial behavior, with governance, living conditions, and infrastructure playing crucial roles. The study provides practical insights for stakeholders and managers, suggesting that strategies targeting governance and infrastructure improvements can simultaneously foster innovation, risk-taking, and proactive entrepreneurship.

Kibyra Antik Kenti'ne Yönelik Çevrim İçi Ziyaretçi Yorumlarının İncelenmesi: Tripadvisor Örneği*

Investigation of Online Visitors' Reviews for Kibyra Ancient City: The Case of Tripadvisor

Burcu GÖK OLGUN¹

Öz

Antik kent ziyaretçileri özellikle son yıllarda deneyimlerini çevrim içi platformlar üzerinden yazdıkları yorumlarla paylaşmaktadır. Paylaşılan yorumlar karar vericilere yol göstermesinin yanı sıra, potansiyel ziyaretçilerin kararlarını da etkileyebilmektedir. Ziyaretçilerin yorumlarını paylaşabilecekleri pek çok çevrim içi platform bulunmakla birlikte, Tripadvisor dünya genelinde yaygın olarak tercih edilenlerden biridir. Buradan hareketle çalışmada, Burdur ili Gölhisar ilçesindeki Kibyra Antik Kenti'ni ziyaret etmiş kişilerin Tripadvisor web sitesindeki Kibyra ile ilgili yazdıkları yorumları incelemek amaçlanmıştır. Tripadvisor web sitesinde, 12 Mayıs 2025 tarihi itibarıyla Kibyra ile ilgili 13 Haziran 2013-5 Aralık 2024 tarihleri arasında yazılmış 80 ziyaretçi yorumu bulunmaktadır. Çalışmada sadece, Türkçe ve İngilizce yorumlar incelenmiştir. Türkçe yorum sayısı 62 (%77,5), İngilizce yorum sayısı ise 13'tür (%16,25). Buna göre, çalışmada incelenen toplam yorum sayısı 75'tir. Veriler, Tripadvisor web sitesinden 5 Mayıs-12 Mayıs 2025 tarihleri arasında toplanmıştır. Toplanan verilere içerik analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda tavsiye, hayranlık, eserler, özgünlük ve çevre olmak üzere beş ana kategori belirlenmiştir. Ziyaretçilerin Kibyra Antik Kenti ile ilgili yaptıkları yorumlar, ağırlıklı olarak tavsiye ve hayranlık kategorilerindedir. Çalışmanın Kibyra Antik Kenti'nde ziyaretçilerin dikkatini çeken eserlere ilişkin bilgiler ile Kibyra'ya gelen ziyaretçi sayısını artırmaya yönelik öneriler sunulması sebebiyle, Burdur ili için destinasyon yönetimi açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevrim içi Ziyaretçi Yorumları, Kibyra Antik Kenti, Tripadvisor.

ABSTRACT

Especially in recent years, visitors of ancient cities share their experiences through reviews on online platforms. Shared reviews can guide decision-makers as well as influence the decisions of potential visitors. While there are many online platforms where visitors can share their reviews, Tripadvisor is one of the most widely preferred around the world. In this context, the study aims to examine the reviews written by people who have visited the ancient city of Kibyra in Gölhisar district of Burdur province on the Tripadvisor website (www.tripadvisor.com.tr) about Kibyra. As of May 12th, 2025, there are 80 visitors' reviews about Kibyra on the Tripadvisor website, written between June 13th, 2013 and December 5th, 2024. Only Turkish and English reviews were examined in the study. The number of reviews in Turkish is 62 (77.5%), and the number of reviews in English is 13 (16.25%). Accordingly, the total number of reviews examined in the study is 75. Data were collected from Tripadvisor website between May 5th and May 12th, 2025. Content analysis was applied to the collected data. As a result of the analysis, five main categories were identified: recommendation, admiration, artifacts, originality and environment. Visitors' reviews about the ancient city of Kibyra are mainly in the categories of recommendation and admiration. It is thought that this study will contribute to destination management for Burdur province, as it provides information on the artifacts that attract visitors' attention in the ancient city of Kibyra and offers suggestions to increase the number of visitors to Kibyra.

Keywords: Kibyra Ancient City, Online Reviews of Visitors, Tripadvisor.

* Bu çalışma 31 Temmuz - 3 Ağustos 2025 tarihlerinde İstanbul Beykent Üniversitesi ev sahipliğinde Ayazağa-Maslak Yerleşkesi'nde yüz yüze ve çevrim içi olarak gerçekleştirilen 11.Uluslararası EMI Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ **Corresponding Author:** Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ağlasun Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, burcugok@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0795-9436

GİRİŞ

Günümüzde sürekli gelişen teknolojiler sebebiyle geleneksel ağızdan ağıza pazarlama (WOM), elektronik ağızdan ağıza pazarlamaya (e-WOM) dönüşmüştür. Buna bağlı olarak turistler de ürün deneyimlerini paylaşmak, turistik ürünler hakkında bilgi sahibi olmak ve birbirleriyle iletişim kurmak için Facebook, Instagram, Expedia, Tripadvisor gibi farklı çevrim içi platformları kullanmaya başlamışlardır (Reyes-Menendez vd, 2020). Bu bağlamda Tripadvisor'ın öne çıkan platformlardan biri olduğu söylenebilir. Tripadvisor 2007 yılında USA Today tarafından en iyi 25 seyahat kilometre taşlarından biri olarak seçilmiş, tüketicilerin seyahat araştırma ve planlama şekli üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir (O'Connor, 2010). Turistik deneyimlerin Tripadvisor gibi çevrim içi platformlar üzerinden paylaşılması, sadece turizm işletmelerinin sunduğu ürünlerle sınırlı kalmayarak; müzeler, antik kentler gibi destinasyon çekicilik unsurları konusunda da görülmeye başlanmıştır. Özellikle antik kentlerin sahip oldukları tarihi, mitolojik ve mimari unsurlar nedeniyle, kültür turları açısından düşünüldüğünde, önemli destinasyon çekicilik unsurlarından biri olduğu söylenebilir. Türkiye sahip olduğu antik kentlerin sayısıyla bu noktada öne çıkan bir destinasyondur (Karadağ & Akyurt Kurnaz, 2018).

Türkiye'de öne çıkan birçok antik kent bulunmaktadır. Burdur ili için özellikle son yıllarda Kibyra Antik Kenti, bunlardan biridir. Kibyra Antik Kenti'ni 2023 yılında 24 bin 897 kişi, 2024 yılında ise 35 bin 774 kişi ziyaret etmiştir (İletişim Başkanlığı, 2025). Kibyra Antik Kenti, Burdur ili Gölhisar ilçesinin kuzeybatısındaki üç belirgin tepenin üzerindeki dağlık bir alanda yer almaktadır. Antik Roma Dönemi'nde Kabalia veya Kibyrtis olarak adlandırılan şehir Likya, Karia, Pisidya ve Frigya'nın kültürel bölgelerinin kesiştiği önemli kuzey-güney ve doğu-batı ticari yollarının kavşağında olması nedeniyle zenginleşmiş; gelişmiş endüstrisi, sahip olduğu doğal kaynakları ve stratejik coğrafi konumu sayesinde Roma Dönemi'nde bu bölgedeki en önemli ticari, politik ve askeri güç haline gelmiştir (Dökü & Kaya, 2013). Kibyra Antik Kenti'nde yapılan kazı çalışmaları sonucunda stadion, odeion, Geç Roma hamamı, agora, ana cadde, tiyatro, doğu nekropolis, yer altı oda mezarları, Roma hamamı, yuvarlak planlı anıtsal çeşme yapısı öne çıkan kalıntılardandır (Özüdoğru, 2018).

Çalışmada, Kibyra Antik Kenti'ne yönelik çevrim içi ziyaretçi yorumlarını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, turistik deneyim paylaşımı konusunda dünya genelinde yaygın olarak kullanılan çevrim içi platformlardan biri olan Tripadvisor web sitesindeki yorumlar incelenmiştir. Böylece ziyaretçilerin Kibyra Antik Kenti hakkındaki görüşleri ortaya konularak, karar vericilere yön göstermek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında özellikle odeion binasındaki Medusa Mozaïği ile son yıllarda merak uyandıran bir antik kent haline gelmesi nedeniyle Kibyra Antik Kenti tercih edilmiştir. Literatürde Kibyra Antik Kenti'nin turistik deneyim bağlamında incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak çalışma hem literatüre hem de turizm sektörüne katkı sağlaması bakımından önemlidir.

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle, Kibyra Antik Kenti ve Tripadvisor web sitesi hakkında bilgi vererek, literatürdeki konu ile ilgili benzer çalışmalara yer verilmiştir.

1.1 Kibyra Antik Kenti

Kibyra Antik Kenti, Burdur ili Gölhisar ilçesindeki Çameli Havzası'na uzanan Akdağ silsilesinin eteklerinde, Gölhisar ovasına ve Gölhisar Gölü'ne bakan Gölhisar ilçesinin batı kesimindeki tepeler üzerinde yer almaktadır (Özüdoğru, 2014). Kibyra'nın kurulduğu coğrafi alan, Demir Çağ ortalarından Helenistik Dönem ortalarına kadar Kabalia ismiyle anılmış; Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren ise antik kentin bölge üzerindeki hâkimiyeti nedeniyle Kibyrtis adı kullanılmıştır (Özüdoğru & Tarkan, 2023). Antik kent; Likya, Frigya, Karia ve Pisidia bölgelerinin kavşak noktasındadır. MS 23 yılında meydana gelen depremden sonra kent Roma imparatoru Tiberius tarafından yeniden inşa edilmiş ve

Caesarea Cibyra adını almıştır. Ancak şehir, MS 417 yılında meydana gelen deprem ve maruz kaldığı saldırılar sonucunda 6. yüzyılda terk edilmiştir (Demiraslan vd, 2018).

Kentteki arkeolojik kazılar, 1988-1989 yıllarında Selçuk Başer önderliğinde tiyatro tepesinin güneybatı yamacındaki yeraltı mezar odalarında ve odeionda başlamıştır. Bunlar daha çok kurtarma kazıları şeklindedir. Sistematik kazılar ise Burdur Müze Müdürlüğü himayesinde ve Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün bilimsel danışmanlığıyla 2006 yılında başlatılmıştır (Dökü & Kaya, 2013). 2010 yılı itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü adına Prof. Dr. Şükrü Özudoğru başkanlığında yürütülen sürekli bir kazı ve araştırma sahasına dönüşmüştür (Özudoğru, 2018). Arkeolojik kazılar sonucunda kentte tamamı yöre halkınca "tamaşalık ya da temaşalık" olarak adlandırılan merkez tepe üzerine inşa edilmiş kamu binaları ortaya çıkmıştır. Buluntular arasında stadion, agoraya ait I. teras caddesi, Erken Hristiyanlık Dönemi bazilikası, yuvarlak planlı anıtsal çeşme ve A yapısı, Olympeion odeionu, tiyatro, Roma'nın imparatorluk dönemine ait hamam yapısı, gymnasion, tiyatro tapınağı, Geç Antik Çağ hamamı, kaisairon bulunmaktadır. Nekropolis ise kentin dört bir yanını çevrelemektedir (Özudoğru & Tarkan, 2023). Çalışmada kentteki bu yapılardan ziyaretçiler için öne çıkanlardan stadion, I. teras caddesi, yuvarlak planlı anıtsal çeşme, Olympeion odeionu ve tiyatro ile ilgili görseller ve bilgiler paylaşılmıştır.

Fotoğraf 1.

Stadion

Kaynak: Araştırmacı tarafından 31 Mayıs 2025 tarihinde çekilmiştir.

Fotoğraf 1'deki Kibyra stadionu, ziyaretçileri kentin doğu eteklerinde nekropol yolunun sonunda karşılayan ilk anıtsal yapıdır. Kentte iyi korunmuş yapılardan biridir. MS 2. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş ve MS 417'deki depreme kadar kullanılmıştır. Yapı U formudur. Stadionun batı oturma sıraları yamaca yaslandığı için yirmi bir sıra kadar yükseltilmiş, doğu oturma sıraları ise kodun birden düşmesi nedeniyle arkası tonozlarla desteklenmiş bir istinat duvarının üzerine sadece sekiz basamak yerleştirilmiştir. Yaklaşık 10.000 kişi kapasitelidir. 200 metre uzunluğunda koşu pisti bulunmaktadır. Stadionun yakınından geçen bir fay hattının varlığı dikkat çekicidir (Dökü & Kaya, 2013; Karabacak vd, 2013).

Fotoğraf 2.*I. Teras Caddesi*

Kaynak: Araştırmacı tarafından 31 Mayıs 2025 tarihinde çekilmiştir.

Fotoğraf 2'deki I. teras caddesi Kibyra agorasına aittir. Agora; antik şehirlerde kent sakinlerinin politik, ticari, dinî ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirdiği ve kentin merkez noktasını oluşturan bir alandır. Kibyra agorası düzlük bir alanda konumlanmış olup, doğudan batıya yükselen üst üste üç teras halinde dikdörtgenimsi bir planı vardır. Doğudan batıya giderek yükselen bu üç teras dışında, kuzey, batı ve güney yönlerinde kesme bloklarla düzgün örülmüş teras duvarıyla çevrelenmiştir. Doğu yönde bu teras duvarları agoradaki cadde kenarlarında sıralanmış dükkânların ve diğer mekânların cephelerini oluşturur. Uzunluğu 180 metre, genişliği ise 130 metredir (Özüdoğru, 2018).

Fotoğraf 3.*Yuvarlak Planlı Anıtsal Çeşme*

Kaynak: Araştırmacı tarafından 31 Mayıs 2025 tarihinde çekilmiştir.

Fotoğraf 3'teki yuvarlak planlı anıtsal çeşme yapısı Kibyra agorasının III. terasında yer almaktadır. İç içe konumlandırılmış iki yuvarlak planlı havuzdan oluşmaktadır. Yapının künk sistemleri tüm yapı çevresinde devam etmektedir (Özüdoğru, 2018). Çeşme, günümüzde antik dönemdeki işlevini yerine getirir durumdadır.

Fotoğraf 4.

Olympeion Odeionu ve Medusa Mozaiği

Kaynak: Araştırmacı tarafından 31 Mayıs 2025 tarihinde çekilmiştir.

Fotoğraf 4'te Olympeion odeionu ve Medusa mozaiği görülmektedir. Kibyra odeionu kamu yapılarının bulunduğu merkez tepenin güneybatı ucunda cephesi doğuya bakacak şekilde konumlanmıştır. Yarım daireyi aşan formda cavea ve önündeki dikdörtgen şekilli sahne binasından oluşan bir planı vardır. Odeionda yedi adet cephede ve yedi adet yarım yuvarlak çevre duvarında olmak üzere on dört pencere bulunmaktadır. Yaklaşık 2500 kişilik seyirci kapasitesiyle Türkiye'deki odeionların en büyüğü olduğu söylenebilir. Kibyra odeionunun temel kullanım amacı müzikal ve teatral gösteri olmakla birlikte kentin siyasal kurumları için toplantı salonu, kış ayları için çatı örtüsünden dolayı kapalı bir tiyatro binası ve mahkeme binası gibi farklı işlevleri de olmuştur. Yapının orkestra zemin süslemesinin tam merkezinde Medusa başı bulunmaktadır. Medusa'nın saçlarının arasında kıvrılmış yılanlar görülmektedir. Bu yılanlar gri renk üzeri beyaz benekli, bordo, açık ve koyu kırmızı renklerde mermer kullanılarak yapılmıştır. Medusa'nın başındaki yılanların deri desenleri kakma tekniğiyle çok küçük, renkli parçaların, yılanın gövdesini oluşturan alt plaka üzerindeki küçük oyuklara beyaz renkte benekler meydana getirecek şekilde yerleştirilmesiyle yapılmıştır. Medusa'nın yüzü detaylı bir şekilde betimlenmiş; yüzün sol tarafı sağa göre daha geniş tasarlanarak hafifçe sağa dönük bir ifade oluşturulmuştur. Medusa'nın ağzı üst dişlerinin görüneceği şekilde hafif açıktır. Medusa'nın boyun kısmının hatları belirsizdir. Medusa başının etrafını saran pulların yapımında siyah, açık yeşil, kırmızı, beyaz, koyu yeşil üzeri gri damarlı, dalgalı ve kılcal uzanan kırmızı ve beyaz damarlı, gri ve kırmızı renkte olmak üzere farklı renklerde mermer plakalar kullanılmıştır. Renklerin açık-koyu kontrastları estetik etkiyi arttırmıştır. Bu teknik normal mozaik süsleme tekniklerinden daha prestijlidir ve önemli yapılarda kullanılmaktadır. Kibyra Medusa'sı etkileyici güzelliği ile ülke genelinde büyük yankı uyandırmış ve kentin isminin geniş kitleler tarafından duyulmasını sağlamıştır. (Özüdoğru, 2018; Özüdoğru & Tarkan, 2023).

Fotoğraf 5.*Tiyatro*

Kaynak: Araştırmacı tarafından 31 Mayıs 2025 tarihinde çekilmiştir.

Fotoğraf 5'te Kibyra tiyatrosu görülmektedir. Tiyatro kentin merkezinde bir tepenin doğu yamacına yaslanarak ve cephesi doğuya bakar şekilde konumlandırılmıştır. Görüş alanı en geniş kamu yapısıdır. İlk inşa evresi için Geç Helenistik Dönem, sonrasında onarım ve eklemeler için mimari bezemelerine göre Severuslar Dönemi söylenmektedir. Kibyra tiyatrosunda gladyatör oyunlarının oynandığı bilinmektedir. Yapı 5000 ve üzeri seyirci kapasiteli büyük boyutlu tiyatro örneklerindendir. Caveası at nalı formundadır. Sahne binası üç katlıdır. Arkasında tiyatro tapınağı bulunmaktadır. Tiyatroda Kibyra'ya büyük başarılar sağlayan ve faydası dokunan Quintus Veranius Philagros için bir onurlandırma yazıtı vardır (Özdilek, 2016; Tarkan, 2021).

1.2 Tripadvisor Web Sitesi

Web 2.0, O'Reilly tarafından 2005 yılında internet üzerinden kullanılan platformlar ile bilişim sektöründe yaşanan yeni iş devrimi ve bu yeni platformda başarının kurallarını anlama çabası olarak tanımlanmıştır (Noti, 2013, s. 117). Web 2.0 teknolojileri içinde bloglar, vikiler, podcastler, bilgi etiketleme, tahmin pazarları ve sosyal ağlar bulunmaktadır (Almeida, 2012). Web 2.0 teknolojilerine ilişkin detaylı bilgiler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1

Web 2.0 Teknolojileri

Teknoloji Türü	Tanım	Kategori
Wikiler, paylaşımlı çalışma alanları	Geniş katılımcı grupları arasında ortak içeriklerin oluşturulmasını sağlar.	Geniş kapsamlı işbirliği
Bloglar, podcast'ler, video yayınları	Bireylere diğer insanlarla iletişim kurma ve bilgi paylaşma olanağı sunar.	Geniş kapsamlı iletişim
Tahmin piyasaları, anketler	Toplu olarak türetilmiş bir cevap üretir.	Toplu tahmin
Etiketleme, kullanıcı takibi, derecelendirmeler	Bilgileri sıralamak için birincil içeriğe ek bilgi ekler.	Meta veri oluşturma
Sosyal ağ oluşturma, ağ haritalama	İnsanlar arasındaki bağlantıları kullanarak yeni uygulamalar sunar.	Sosyal grafikleme

Kaynak: Almeida, 2012, s.152

Tablo 1'e göre Tripadvisor web sitesinin turistlere ortak konularda bilgi üretme ve paylaşma imkânı sunması, turistlerin birbirleriyle paylaşımlar üzerinden etkileşim kurmasını sağlaması, turistler arasındaki bağlantıları kullanarak öneriler vermesi gibi özellikleri nedeniyle turizm sektörüne yönelik bir web 2.0 teknolojisi olduğu söylenebilir (O'Connor, 2010).

Tripadvisor gezginlerin seyahatlerini planlamak için diğer gezginlerin yorumlarına güvendiği veya en azından kararlarında onlardan tatmin edici bir şekilde yardım alabileceği fikrine dayanan bir web sitesidir. Tripadvisor'daki içerikler kullanıcılar tarafından oluşturulmaktadır. Kullanıcılar Tripadvisor'da daha önce ziyaret ettikleri bir destinasyon, cazibe merkezi, konakladıkları bir otel işletmesi ya da turizmle ilgili başka bir nesne veya hizmet hakkında incelemeler, yorumlar ve derecelendirmeler yayınlatabilirler (Miguens vd, 2008). Turistler, planlama aşamasında ya da tatilleri sırasında otel, uçak bileti ve gemi seyahatinde düşük fiyatları karşılaştırmak; popüler gezilecek yer ve turlar ile restoranlarda rezervasyon yaptırmak için Tripadvisor'ı ziyaret etmektedir (Tripadvisor, 2025).

Tripadvisor; özellikle potansiyel turistlerin tatile çıkmadan önce beklentilerine uygun konaklama, ulaşım, yeme-içme olanakları ve gezilecek rotaları belirlemede yaygın olarak kullandıkları bir platformdur (Khorsand vd, 2020). Tripadvisor; her ay yaklaşık 463 milyon turiste 8,6 milyon konaklama yeri, restoran, deneyim, hava yolu şirketi ve gemi seyahati hakkında 859 milyonu aşkın yoruma dayalı bilgi sunmaktadır. Tripadvisor 49 pazarda ve 28 dilde hizmet vermektedir (Tripadvisor, 2025). Benzer şekilde Xiang ve Gretzel (2010), Google arama motoru verilerine göre seyahatle ilgili içerik barındıran yirmi popüler sosyal medya web sitesi olduğunu ve bunların en popüler olanının Tripadvisor olduğunu belirtmişlerdir.

1.3. Literatür Taraması

Literatürde antik kentlere ya da ören yerlerine yönelik çevrim içi ziyaretçi yorumlarının incelendiği çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Topsakal (2019) çalışmasında, Malatya ilindeki Arslantepe höyüğüne yönelik Tripadvisor'da yazılmış ziyaretçi yorumlarını içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. Yorumların ağırlıklı olarak olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arıca ve Çorbacı (2019) çalışmalarında, Adıyaman'daki turistik çekiciliklere ilişkin Tripadvisor web sitesinde yer alan ziyaretçi yorumlarını içerik ve tanımlayıcı analiz yöntemiyle analiz etmişlerdir. Buna göre Nemrut Dağı ören yeri ve Perra antik kenti çalışmada incelenmiş tarihî alanlardır. Her iki alan da ziyaretçiler tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir. Halaç ve arkadaşları (2020) çalışmalarında, Konya ilindeki Çatalhöyük Neolitik kenti ile ilgili Google haritalarda yazılmış çevrim içi yorumları SPSS paket programı üzerinden analiz etmişlerdir. Ziyaretçilerin bazı eleştirileri ve önerileri olsa da ağırlıklı olarak ziyaretlerinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Liu ve Chang (2020) çalışmalarında, Xunxian antik kentinin ziyaretçilerin gözünden otantiklik algısını anket ve derinlemesine görüşme yöntemleri ile araştırmışlardır. Buna göre, antik kentteki kalıntıların ziyaretçilerin otantiklik algısı üzerinde yüksek oranda etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Başaran ve Somuncu (2021) çalışmalarında, Çanakkale ilindeki Assos antik kentine yönelik sosyal medyada yazılmış çevrim içi ziyaretçi yorumlarını içerik analizi ve betimsel analiz yaparak incelemişlerdir. Buna göre Tripadvisor'daki yorumlarda Assos ve çevresinin olumlu olarak manzarası ve tarihî atmosferiyle öne çıktığı, olumsuz olarak yüksek fiyatlı bulunduğunu belirtmişlerdir. Mancı ve Tengilimoğlu (2021) çalışmalarında, Şanlıurfa ilindeki Göbeklitepe örenyeri ile ilgili Tripadvisor'da yazılmış ziyaretçi yorumlarını içerik analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Ziyaretçilerin ağırlıklı olarak olumlu yorumlar yazdıklarını tespit etmişlerdir. Vural ve Çavuşoğlu (2024) çalışmalarında, Kütahya ilindeki Aizanoi antik kentine yönelik Tripadvisor'da yazılmış ziyaretçi yorumlarını MAXQDA programı aracılığıyla analiz etmişlerdir. Ziyaretçilerin ağırlıklı olarak antik kenti ziyaretlerinden memnun kaldıklarını ve bu memnuniyetin antik kentin tarihî, kültürel ve doğal özelliklerinden kaynaklandığını saptamışlardır.

Literatüre göre antik kent ve ören yerleri ile ilgili ziyaretçi yorumlarını inceleyen çalışmaların genellikle Tripadvisor web sitesini veri kaynağı olarak kullandıkları ve içerik analizi yöntemini tercih ettikleri dikkat çekmektedir. Buna ek olarak literatürde Kibyra Antik Kenti ile ilgili çevrim içi ziyaretçi deneyimlerini araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmada, Kibyra Antik Kenti'ne yönelik Tripadvisor'da yazılan çevrim içi ziyaretçi yorumları içerik analizi yöntemi ile incelendiği için literatürdeki bu boşluk doldurulmuştur. Çalışma bu yönüyle hem literatüre katkı sağlamakta, hem de Burdur ili destinasyon yönetimi kararları açısından Kibyra Antik Kenti için ziyaretçi memnuniyeti ve sayısını arttırmada önemli bulguları ortaya koymaktadır.

2. Yöntem

Çalışmada, Kibyra Antik Kenti'ni gezen ziyaretçilerin antik kent ile ilgili yaptığı Tripadvisor web sitesindeki (www.tripadvisor.com.tr) çevrim içi yorumları incelemek amaçlanmıştır. Turistlerin satın aldıkları turistik ürünlerle ilgili deneyimlerini paylaşabilecekleri birçok çevrim içi platform bulunmakla birlikte, Tripadvisor 49 pazarda ve 28 dilde hizmet vermesi dolayısıyla yaygın olarak tercih edildiği için çalışmada sadece Tripadvisor web sitesindeki yorumlar analize dâhil edilmiştir (Tripadvisor, 2025). 12 Mayıs 2025 tarihi itibarıyla Tripadvisor web sitesinde Kibyra ile ilgili 13 Haziran 2013-5 Aralık 2024 tarihleri arasında yazılmış 80 ziyaretçi yorumu bulunmaktadır. Bu yorumlar Türkçe, İngilizce, Fransızca, Rusça ve Felemenkçe dillerinde yazılmıştır. Çalışmada araştırmacının bildiği diller olması nedeniyle çeviri hatası olmaması için sadece Türkçe ve İngilizce yorumlar incelenmiştir. Türkçe yorum sayısı 62 (%77,5), İngilizce yorum sayısı ise 13 (%16,25)'tür. Buna göre çalışmada incelenen toplam yorum sayısı 75'tir.

Veriler doküman incelemesi yöntemiyle 5 Mayıs-12 Mayıs 2025 tarihleri arasında toplanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Tripadvisor web sitesindeki yorumlardan doküman incelemesi yöntemiyle toplandığı için bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi yöntemi sözel, görsel veya yazılı verilerden geçerli çıkarımlar yapmayı sağlayan sistematik ve nesnel bir araç olması (Downe-Wamboldt, 1992), metinlerin belirli olgular hakkında değerli bilgiler ortaya çıkarma potansiyeli yüksek zengin bir veri kaynağı olduğu varsayımına dayanması (Kleinheksel vd, 2020) ve nitel araştırmalarda toplanan verilerin değerlendirilmesi için bilimsel bir yöntem sağlaması (Kondracki vd, 2002) nedeniyle tercih edilmiştir. Özellikle turistik deneyimlerle ilgili Tripadvisor'daki çevrim içi yorumların analizini konu alan çeşitli çalışmalarda (Vásquez, 2011; Aydın, 2016; Eren & Çelik, 2017; Yaşar, 2019; Arkadaş & Ayyıldız, 2020; Arslan, 2020; Padma & Ahn, 2020) içerik analizi yöntemi yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. İçerik analizi ile elde edilen verileri görselleştirerek daha anlaşılır hale getirmek amacıyla WordArt (wordart.com) programı kullanılarak kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutu en sık kullanılan kelimeleri alarak, bunları frekanslara göre farklı boyut ve renklerde tanımlayan çekici bir görsel oluşturması nedeniyle tercih edilmiştir (DePaolo & Wilkinson, 2014).

3. Bulgular

Tripadvisor web sitesinde değerlendirmeler mükemmel, çok iyi, orta, kötü ve berbat şeklindedir. Kibyra Antik Kenti için sadece mükemmel (66 yorum-%82,5) ve çok iyi (14 yorum-%17,5) değerlendirmeleri yapılmıştır. Buna göre Kibyra Antik Kenti ile ilgili olumsuz ziyaretçi yorumları bulunmaması nedeniyle yorumların olumlu ve olumsuz olarak ayrılmasına gerek duyulmamıştır. Tripadvisor web sitesindeki Kibyra Antik Kenti ile ilgili ziyaretçi yorumlarına yönelik içerik analizinde yorumlar Türkçe ve İngilizce olarak ayrı ayrı filtrelenmiş ve incelenmiştir. Yapılan içerik analizi sonucunda yorumların ortak yönleri saptanarak ana ve alt kategoriler belirlenmiştir. Tavsiye, hayranlık, eserler, özgünlük ve çevre ana kategorilerdir. Kibyra Antik Kenti'ni ziyaret tavsiyesi, Kibyra Antik Kenti hakkında beğeniler, Kibyra Antik Kenti'nde dikkat çeken eserler, Kibyra Antik Kenti'nin orijinalliği ve Kibyra Antik Kenti'nde çevre

ise alt kategorilerdir. Ana ve alt kategoriler ile bunlara ilişkin örnek ziyaretçi yorumları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

İçerik Analizine İlişkin Bulgular

Ana Kategoriler	Alt Kategoriler	Örnek Ziyaretçi Yorumları	n
Tavsiye	Kibyra Antik Kenti'ni ziyaret tavsiyesi	"Yol üstünde Kibyra tabelası varsa mutlaka uğrayın." "Yolunuz düşerse mutlaka bu antik kenti görmelisiniz, hatta yolunuzu düşürmeye çalışın." "Kibyra mutlaka gezilmesi gereken bir yer." "Antik kent meraklılarının kaçırmaması gereken bir yer, mutlaka görülmeli." "Kesinlikle görmeniz gereken bir antik kent." "Burdur ilinde mutlaka görülmesi gereken bir yer."	34
Hayranlık	Kibyra Antik Kenti hakkında beğeniler	"Muhteşem bir yer." "Çok güzel bir antik kent." "Tek kelimeyle şaheser." "Umdüğumdan çok daha büyük ve etkileyici." "Mükemmel."	20
Eserler	Kibyra Antik Kenti'nde dikkat çeken eserler	"Odeon, Doğu Roma hamamı, tiyatro yapıları nefes kesen güzellikte." "Odeondaki mozaik Medusa çok etkileyici, ben sırf bunu görmeye gitmiştim." "Odeondan sonra çeşme sizi büyüleyecek!" "Stadyum çok büyük ve ovalara bakan muhteşem manzarasıyla gerçekten etkileyici."	13
Özgünlük	Kibyra Antik Kenti'nin orijinallliği	"Diğer antik kentlerden farklı." "Kesinlikle daha önce başka antik kentlerde görmediğiniz yapılar görebilirsiniz."	7
Çevre	Kibyra Antik Kenti'nde çevre	"İlk defa içerisinde bir tane bile gezenlerden kaynaklı çöp olmayan bir ören yeri görmüş oldum."	1
TOPLAM			75

Tablo 2'ye göre Kibyra Antik Kenti ile ilgili Tripadvisor web sitesindeki yorumlar ağırlıklı olarak tavsiye ve hayranlık kategorilerindedir. Ziyaretçiler yazdıkları yorumlarda potansiyel ziyaretçilere Kibyra Antik Kenti'nin görülmesini tavsiye etmektedir. Antik kente olan hayranlıklarını da vurgulamışlardır. Daha sonra ise eserler, özgünlük ve çevre kategorilerindeki yorumlar bulunmaktadır. Kibyra Antik Kenti'nde ziyaretçileri en çok etkileyen eser Olympeion odeionu ve Medusa mozağıdır. Ziyaretçiler ayrıca Kibyra'da gördükleri eserlerin benzerlerini daha önce gezdikleri antik kentlerde görmediklerini belirtmişlerdir. Çevre kategorisinde yazılmış tek bir yorum bulunmaktadır. Bu yorumun Kibyra'da ziyaretçilerden kaynaklı çevre kirliliği olmadığını belirtmesi dikkat çekicidir. Tripadvisor web sitesinde Kibyra Antik Kenti ile ilgili ziyaretçi yorumlarında en çok tekrarlanan ifadeler kelime bulutu ile görselleştirilmiştir. Kelime bulutu Şekil 1'de görülebilir.

Şekil 1.

Ziyaretçi Yorumlarında En Çok Tekrarlanan Kelimeler

Şekil 1'deki kelime bulutuna göre Kibyra Antik Kenti ile ilgili ziyaretçilerin Tripadvisor web sitesinde yazdıkları yorumlarda özellikle tavsiye, mutlaka, müthiş, muhteşem, güzel, Medusa, çeşme, odeion kelimelerinin en çok tekrarlananlar arasında olması dikkat çekmektedir. Kelime bulutu Tablo 2'deki bulgularla benzer bir şekilde Kibyra Antik Kenti ziyaretçi yorumlarının ağırlıklı olarak tavsiye ve hayranlık kategorilerinde olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın amacı, Kibyra Antik Kenti'ni gezen ziyaretçilerin Tripadvisor web sitesinde yazdıkları çevrim içi yorumları içerik analizi yöntemiyle incelemektir. Bu amaçla ziyaretçi yorumları analiz edilerek, ziyaretçilerin Kibyra Antik Kenti ziyaret deneyimlerine ilişkin kategoriler belirlenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre ziyaretçilerin Kibyra Antik Kenti ile ilgili yorumları tavsiye, hayranlık, eserler, özgünlük ve çevre kategorilerine ayrılmıştır. Ziyaretçilerin antik kent ile ilgili yorumları özellikle tavsiye ve hayranlık kategorilerinde yoğunlaşmıştır.

Çalışma bulgularına göre ziyaretçi yorumlarının geneline bakıldığında Kibyra Antik Kenti ile ilgili olumsuz yorum bulunmamaktadır. Ziyaretçiler Kibyra'yı Tripadvisor web sitesindeki yüksek puanlı değerlendirmeler olan dört ve beş puan ile değerlendirmişlerdir. Kibyra Antik Kenti'ni gezen ziyaretçilerin Tripadvisor'da yazdığı çevrim içi yorumların tavsiye ve hayranlık kategorilerinde yoğunlaştığı göz önüne alındığında ziyaretçilerin Kibyra'nın mutlaka görülmesi gereken bir yer olduğunu düşündükleri ve eserlere hayran kaldıkları için olumsuz yorum yapma gereği duymadıkları varsayılabilir. Benzer şekilde Arıca ve Çorbacı'nın (2019) çalışmasında, turistler Adıyaman ilindeki Nemrut Dağı ören yeri ve Perre antik kenti ile ilgili ağırlıklı olarak olumlu yorumlar yazmışlar; olumsuz yorum ya hiç yazılmamış ya da düşük düzeyde yazılmıştır. Buna göre turistlerin beğendikleri yerler hakkında olumsuz yorumlar yazmaktan kaçındıkları düşünülebilir.

Yorumların diğer kategorileri eserler, özgünlük ve çevredir. Ziyaretçiler Kibyra'daki eserleri, özellikle de Olympeion odeionu ve Medusa mozağini, çok beğendiklerini belirtmişlerdir. Ziyaretçilerin yorumlarından Kibyra'yı daha önce gezdikleri antik kentlerle kıyasladıkları ve Kibyra'yı onlardan daha çok beğendikleri anlaşılmaktadır. Bunda Medusa mozağının etkisi olabilir. İlgili eserin benzeri Türkiye'deki antik kentlerde, bilindiği kadarıyla dünyada da, bulunmamaktadır. Sahip olduğu bu özellik Kibyra Antik Kenti'ni ziyaretçilerin gözünde hem hayranlık uyandırıcı hem de eşsiz kılmaktadır. Benzer şekilde Başaran ve Somuncu (2021), Assos antik kentini gezen ziyaretçilerin tarihî unsurlardan etkilendiklerini belirtmişlerdir. Buna göre antik kentleri ya da ören yerlerini ziyaret eden kişilerin alanın sahip olduğu tarihi eserlerden etkilendikleri söylenebilir. Sadece bir ziyaretçi Kibyra'yı gezerken çevre

kirliliği olup olmadığına dikkat etmiş ve ziyaretçilerden kaynaklı çevre kirliliği olmadığını belirtmiştir. Ziyaretçinin bu yorumundan daha önce gezdiği antik kentlerde ziyaretçilerden kaynaklı çevre kirliliği ile karşılaştığı ve Kibyra'da böyle bir durumla karşılaşmamasını olumlu bulduğu anlaşılabılır. Halaç ve arkadaşları (2020), Çatalhöyük Neolitik kentini gezen ziyaretçilerin çevre konusunda olumsuz yorum yaptıklarını belirtmişlerdir. Buna göre ziyaretçilerin antik kentler ve ören yerlerinde çevrenin temiz ve bakımlı olmasına önem verdikleri söylenebilir.

Sonuç olarak Kibyra Antik Kenti'ni gezen ziyaretçilerin antik kenti beğendiklerini ve görülmesini tavsiye ettiklerini söylemek mümkündür. Ziyaretçileri en çok etkileyen eser Olympeion odeionu ve Medusa mozaiğidir. Ziyaretçiler alanda çevre kirliliği olmamasından memnundur. Buna bağlı olarak Kibyra Antik Kenti kazı ve restorasyon çalışmalarının tüm hızıyla devam ederek daha çok eserin gün yüzüne çıkarılması kenti daha ilgi çekici hale getirecektir. Kibyra'daki doğal çevrenin korunmasına ve ziyaretçilerin çevre kirliliğine neden olmasının önüne geçilmesine devam etmek gerekmektedir. Kibyra'nın tanıtım faaliyetlerinin yoğunlaştırılması ziyaretçi sayısını artıracaktır. Kibyra'yı ziyaret eden kişilerin çektikleri görselleri ve deneyimlerini çevrim içi platformlarda paylaşımları teşvik edilmelidir. Bu durum özellikle turizm sektöründe ürünlerin tanıtımı ve satışı noktasında gücün turistlere geçtiği düşünüldüğünde ziyaretçi sayısını arttırmada etkili bir strateji olabilir (Reyes-Menendez vd, 2020). Elbette tüm bu öneriler Kibyra'nın taşıma kapasitesine dikkat edilerek yapılmalıdır. Böylece Burdur ili için turizm sektörü açısından Kibyra üzerinden sürdürülebilirlik anlayışı çerçevesinde sosyoekonomik faydalar sağlanacaktır.

Mevcut literatürde Kibyra Antik Kenti ziyaretçi deneyimini konu alan bir çalışma olmadığı göz önüne alındığında Kibyra ile ilgili bu gibi çalışmaların artırılması gerekliliği açıktır. Çalışmada bazı kısıtlılıklar bulunmaktadır. Buna bağlı olarak gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur. Çalışmada yaygın olarak kullanılan bir platform olması nedeniyle sadece Tripadvisor web sitesinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Gelecek çalışmalarda Kibyra Antik Kenti ile ilgili farklı çevrim içi platformlarda yazılmış ziyaretçi yorumları incelenebilir. Çalışma kapsamında araştırmacının bildiği diller olması nedeniyle sadece Türkçe ve İngilizce yorumlar incelenmiştir. Gelecek çalışmalarda farklı dillerdeki yorumlar analiz edilebilir. Çalışmada, incelenen yabancı ziyaretçi yorum sayısının azlığı nedeniyle yerli ve yabancı turist ayrımı yapılmamıştır. Gelecek çalışmalarda böyle bir ayrım yapılarak, Kibyra ile ilgili yerli ve yabancı turistler arasındaki deneyim farklılıkları ya da benzerlikleri açıklanabilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazar ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni: Bu çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: Bu çalışma için teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Almeida, F. (2012). Web 2.0 Technologies and Social Networking Security Fears in Enterprises. (*IJACSA International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 3(2), 152-156.
- Arıca, R. ve Çorbacı, A. (2019). Turizm Sektöründe Müşterilerin Bilgi Üretici Rolü: Adıyaman'daki Turistik Çekiciliklere Yönelik Tripadvisor Sitesinde Yer Alan Yorumlar Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 437-455.
- Arkadaş, A. R. ve Ayyıldız, T. (2020). Uludağ'da Faaliyet Gösteren 4 ve 5 Yıldızlı Konaklama İşletmelerinin Çevrimiçi Tüketici Yorumlarının İncelenmesi: "TripAdvisor.com" Üzerinden İçerik Analizi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(30), 2633-2658. <https://doi.org/10.26466/opus.780219>
- Arslan, E. (2020). Çevrimiçi Gastronomik Turist Deneyimlerinin İçerik Analiziyle İncelenmesi. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(2), 442-460.
- Aydın, B. (2016). Sosyal Medyada Restoran İmajı: Tripadvisor Örneği. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism (JOMAT)*, 1(1), 13-30.
- Başaran, T. ve Somuncu, M. (2021). Sürdürülebilir Destinasyon İçin Ziyaretçi Görüşlerinin Önemi: Assos Antik Kenti Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 8(2), 31-45.
- Demiraslan, Y., Gürbüz, İ., Dilek, Ö. G., Özudoğru, Ş., Özel, Ö. (2018). Skeletal Remains of Ruminantia Uncovered in Excavations Performed in Ancient City of Kibyra. *Journal of Applied Biological Sciences*, 12(2), 12-18.
- DePaolo, C. A. ve Wilkinson, K. (2014). Get your Head into the Clouds: Using Word Clouds for Analyzing Qualitative Assessment Data. *Techtrends Tech Trends*, 58, 38-44. <https://doi.org/10.1007/s11528-014-0750-9>
- Downe-Wamboldt, B. (1992). Content Analysis: Method, Applications, and Issues. *Health Care for Women International*, 13(3), 313-321. <http://dx.doi.org/10.1080/07399339209516006>
- Dökü, F. E. ve Kaya, M. C. (2013). The Architecture and Function of the Stadium of Kibyra. *Adalya*, XVI, 177-201.
- Eren, R. ve Çelik, M. (2017). Çevrimiçi Gastronomi İmajı: Türkiye Restoranlarının Tripadvisor Yorumlarının İçerik Analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 121-138.
- Halaç, H. H., Ulaş Sarıaydın, E., Karaçor, F. (2020). Çevrimiçi Ziyaretçi Yorumlarında Çatalhöyük Neolitik kenti. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1506-1520. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.895902>
- İletişim Başkanlığı (2025, 15 Ocak). *Burdur'un Kültür ve Turizm Başarısı: Ziyaretçi Sayılarında Büyük Artış*. 5 Haziran 2025 tarihinde https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/burdurun-kultur-ve-turizm-basarisi-ziyaretci-sayilarinda-buyuk-artis adresinden edinilmiştir.
- Karabacak, V., Yönlü, Ö., Dökü, E., Kıyak, N. G., Altunel, E., Özudoğru, Ş., Yalçiner, C. Ç., Akyüz, H. S. (2013). Analyses of Seismic Deformation at the Kibyra Roman Stadium, Southwest Turkey. *Geoarchaeology: An International Journal*, 28, 531-543.

- Karadağ, L. ve Akyurt Kurnaz, H. (2018). Kültür Turizminde Antik Kentlerin Destinasyon Çekiciliği Açısından Değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(85), s. 170-183. DOI: 10.16992/ASOS.14454
- Khorsand, R., Rafiee, M., Kayvanfar, V. (2020). Insights into TripAdvisor's Online Reviews: The Case of Tehran's Hotels. *Tourism Management Perspectives*, 34, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2020.100673>
- Kleinheksel, A. J., Rockich-Winston, N., Tawfik, H., Wyatt, T. R. (2020). Qualitative Research in Pharmacy Education: Demystifying Content Analysis. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 84(1), 127-137.
- Kondracki, N. L., Wellman, N. S., Amundson, D. R. (2002). Content Analysis: Review of Methods and their Applications in Nutrition Education. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 34(4), 224-230. [https://doi.org/10.1016/S1499-4046\(06\)60097-3](https://doi.org/10.1016/S1499-4046(06)60097-3)
- Liu, R. ve Chang, F. (2020). *Tourism Authenticity of Ancient City Based on Tourist Perception: A Case Study of Xunxian County* [Tam Metin]. 4th International Conference on Culture, Education and Economic Development of Modern Society (ICCESE 2020), Atlantis Press, 1483-1488. DOI: 10.2991/assehr.k.200316.317
- Mancı, A. R. ve Tengilimoğlu, E. (2021). TripAdvisor Ziyaretçi Yorumlarının İçerik Analizi: Göbeklitepe Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1525-1545. DOI: 10.26677/TR1010.2021.779
- Miguens, J., Baggio, R., Costa, C. (2008, 26-28 May). *Social Media and Tourism Destinations: TripAdvisor Case Study* [Bildiri Sunumu]. Advances in Tourism Research, Aveiro.
- Noti, E. (2013). Web 2.0 and the its Influence in the Tourism Sector. *European Scientific Journal*, 9(20), 115-123.
- O'Connor, P. (2010). Managing a Hotel's Image on TripAdvisor. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(7), 754-772. <https://doi.org/10.1080/19368623.2010.508007>
- Özdilek, B. (2016). Lykia Tiyatrolarına Genel Bakış. *Cedrus*, IV, 139-185. DOI: 10.13113/CEDRUS/201610
- Özüdoğru, Ş. (2014). Kibyra'dan Hellenistik Dönem'e Ait Yeni Veriler Üzerine Değerlendirmeler. *Cedrus*, II, 171-188. DOI: 10.13113/CEDRUS.201406458
- Özüdoğru, Ş. (2018). Kibyra 2014-2016 Yılı Çalışmaları ve Sonuçları. *Phaselis Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, IV, 108-146.
- Özüdoğru, Ş. ve Tarkan, D. (2023). Kibyra Olympeion Odeionu Pulpitum Cephesi Opus Sectile Kaplaması ve Orkestra Opus Sectile Aigis / Medusa Döşemesi. *Olba*, XXXI, 143-198.
- Padma, P. ve Ahn, J. (2020). Guest Satisfaction & Dissatisfaction in Luxury Hotels: An Application of Big Data. *International Journal of Hospitality Management*, 84, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.102318>
- Reyes-Menendez, A., Correia, M. B., Matos, N., Adap, C. (2020). Understanding Online Consumer Behavior and eWOM Strategies for Sustainable Business Management in the Tourism Industry. *Sustainability*, 12(21), 8972. <https://doi.org/10.3390/su12218972>
- Tarkan, D. (2021). *Kibyra Odeionu* (Tez No: 674068) [Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Topsakal, Y. (2019). Arslantepe Höyüğü Tripadvisor Çevrimiçi Yorumlarının İçerik Analizi ile İncelenmesi. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3 (4-Özel Sayı), 753-764.

Tripadvisor (2025, 2 Haziran). *Tripadvisor Hakkında*. 2 Haziran 2025 tarihinde <https://tripadvisor.mediaroom.com/tr-about-us> adresinden edinilmiştir.

Vásquez, C. (2011). Complaints Online: The Case of TripAdvisor. *Journal of Pragmatics*, 43 (6), 1707–1717. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.11.007>

Vural, İ. ve Çavuşoğlu, F. (2024). Kültür Turizmi Kapsamında Aizanoi Antik Kentini Ziyaret Eden Turistlerin Ziyaretçi Deneyimlerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 83-99.

Xiang, Z. ve Gretzel, U. (2010). Role of Social Media in Online Travel Information Search. *Tourism Management*, 31, 179–188. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.02.016>

Yaşar, Z. (2019). Kastamonu'da Yöresel Yiyecek İçecek Hizmeti Sunan Restoranlara İlişkin Tüketici Şikâyetlerinin Değerlendirilmesi: Tripadvisor Örneği. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 241-250.

https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g7620533-d4237156-Reviews-Kibyra_Antik_Kenti-Golhisar_Burdur_Province.html

<https://wordart.com/>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

This study aimed to examine online visitors' reviews of the ancient city of Kibyra. For this purpose, reviews on the Tripadvisor website, which is one of the most widely used online platforms worldwide for sharing touristic experiences, were analyzed. Thus, by revealing the opinions of visitors about Kibyra, it is aimed to guide decision-makers. The ancient city of Kibyra was chosen because it has become an intriguing ancient city in recent years, especially with the Medusa Mosaic in the odeion building. There is no study in the literature examining the ancient city of Kibyra in the context of tourist experience. Accordingly, the study is important in terms of contributing to both the literature and the tourism sector.

Literature Review

In the literature, studies examining visitors' reviews on ancient cities and archaeological sites generally used the Tripadvisor website as a data source and preferred the content analysis method. There are various studies in the literature, such as Topsakal (2019), Arıca & Çorbacı 2019, Halaç et. al. (2020), Liu & Chang (2020), Başaran & Somuncu (2021), Mancı & Tengilimoğlu (2021), Vural & Çavuşoğlu (2024), examining online visitors' reviews about ancient cities or archaeological sites. There is no study investigating online visitors' experiences related to Kibyra. This gap in the literature was filled in the study by examining the online visitors' reviews written on Tripadvisor regarding the ancient city of Kibyra using the content analysis method. In this respect, the study contributes to the literature and reveals important findings in increasing visitor satisfaction and number for Kibyra in terms of destination management decisions in Burdur province.

Methodology

The purpose of this study is to examine the online reviews made by visitors to the ancient city of Kibyra on the Tripadvisor website (www.tripadvisor.com.tr). Although there are many online platforms where tourists can share their experiences about the tourist products they purchase, only the reviews on the Tripadvisor website were included in the analysis because Tripadvisor is widely preferred due to its service in 49 markets and 28

languages (Tripadvisor, 2025). There are 80 visitors' reviews about Kibyra on the Tripadvisor website, written between June 13th, 2013 and December 5th, 2024. These reviews are written in Turkish, English, French, Russian and Dutch. In the study, only Turkish and English reviews were analyzed to avoid translation errors since these are the languages that the researcher knows. The number of reviews in Turkish is 62 (77.5%) and the number of reviews in English is 13 (16.25%). Accordingly, the total number of reviews analyzed in the study is 75. The data were collected between May 5th and May 12th, 2025 by document review method. The collected data were subjected to content analysis. In order to visualize the data obtained through content analysis and make them more understandable, a word cloud was created using the WordArt (wordart.com) program.

Findings

The reviews on the Tripadvisor website are excellent, good, average, poor and terrible. Only excellent (66 reviews -82.5%) and good (14 reviews -17.5%) evaluations were made for Kibyra. The reviews were filtered and analyzed separately in Turkish and English. As a result of the content analysis, the common aspects of the reviews were identified and main and subcategories were determined. Recommendation, admiration, artifacts, originality and environment are the main categories. Recommendation to visit the ancient city of Kibyra, likes about the ancient city of Kibyra, remarkable artifacts in the ancient city of Kibyra, originality of the ancient city of Kibyra and environment in the ancient city of Kibyra are subcategories. The reviews on the Tripadvisor website about the ancient city of Kibyra are mainly in the categories of recommendation and admiration. In their reviews, visitors recommend potential visitors to see Kibyra. They also emphasized their admiration for Kibyra. Then there are reviews in the categories of artifacts, originality and environment. The artifacts that the most impress visitors in Kibyra are the Olympeion Odeon and the Medusa mosaic. Visitors stated that they had not seen artifacts similar to those they saw in Kibyra in the ancient cities they had visited before. There is only one review in the environment category. It is noteworthy that this review states that there is no environmental pollution caused by visitors in Kibyra.

Conclusion

It is possible to say that the visitors who visited Kibyra liked and recommended it to be seen. The excavation and restoration works of Kibyra will continue at full speed and unearthing more artifacts will make the city more interesting. It is necessary to continue protecting the natural environment in Kibyra and preventing visitors from causing environmental pollution. Intensifying the promotional activities of Kibyra will increase the number of visitors. People who visit Kibyra should be encouraged to share their images and experiences on online platforms. This can be an effective strategy to increase the number of visitors, especially considering that tourists have the power to promote and sell products in the tourism sector (Reyes-Menendez et al., 2020). Of course, all these suggestions should be made by taking into account Kibyra's carrying capacity. Thus, socio-economic benefits will be provided for the Burdur province in terms of the tourism sector through Kibyra within the framework of sustainability. The study has some limitations. Only data obtained from the Tripadvisor website was used in the study because it is a widely used platform. In future studies, visitors' reviews about Kibyra written on different online platforms can be examined. Only Turkish and English reviews were examined because these were the languages known by the researcher. In future studies, reviews in different languages can be analyzed. Due to the low number of foreign visitor reviews examined in the study, no distinction was made between local and foreign tourists. By making such a distinction in future studies, the differences or similarities in the experiences of local and foreign tourists about Kibyra can be explained.

Çocuk Haklarının Uygulanma Mekanizmaları: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Karşılaştırmalı Sistematik Derleme

Implementation Mechanisms of Children's Rights: A Comparative Systematic Review of Developed and Developing Countries

Serdal SEVEN¹ Zeynep Deniz SEVEN² Yüksel YENTÜRK³

Öz

Bu araştırmanın amacı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk haklarının uygulanma mekanizmalarını sistematik ve karşılaştırmalı biçimde incelemektir. Çalışma, çocuk haklarının hayata geçirilmesinde karşılaşılan engelleri, başarılı uygulama örneklerini ve bağlamsal faktörleri bütüncül biçimde ele alarak, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışma, PRISMA yönergeleri izlenerek yürütülen sistematik derleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. 2020–2025 yılları arasında yayımlanan, hakların uygulanmasına yönelik mekanizmaları, engelleri ve bağlamsal dinamikleri ele alan 35 İngilizce akademik çalışma incelenmiştir. Kodlama sürecinde tematik analiz yaklaşımı benimsenmiş; veriler “engeller”, “uygulamalar” ve “bağlam” başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Bulgular, çocuk haklarının uygulanmasında yasal boşluklar, kaynak yetersizlikleri, kurumsal koordinasyon eksiklikleri ve kültürel normların önemli engeller oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte, bazı ülkelerde bağlama duyarlı politika tasarımları, yerel katılım mekanizmaları ve disiplinler arası iş birliği modelleri, hakların daha etkin biçimde korunmasına katkı sağlamaktadır. Bağlamsal çatışmaların doğru analiz edilmesi, bu başarıların sürdürülebilirliği açısından kritik görülmektedir. Etkili çocuk hakları uygulamaları, yasal düzenlemeler ile yerel koşullar arasında uyum gerektirir. Politika yapıcılar, uygulamaların tasarımında ve değerlendirilmesinde bağlamsal faktörleri dikkate almaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Çocuk Koruma, Engeller ve Kolaylaştırıcılar, Hukuki Çerçeveler, Bağlamsal Faktörler.

ABSTRACT

The aim of this study is to systematically and comparatively examine the mechanisms for implementing children's rights in developed and developing countries. By addressing the barriers, successful implementation examples, and contextual factors in the realization of children's rights, the study seeks to fill a significant gap in the literature. The research was conducted using the systematic review method, following PRISMA guidelines. A total of 35 English-language academic studies published between 2020 and 2025 were analyzed, focusing on implementation mechanisms, barriers, and contextual dynamics. A thematic analysis approach was adopted during the coding process, and the data were classified under **three main** themes: “barriers,” “practices,” and “context.” The findings revealed that legal gaps, resource constraints, lack of institutional coordination, and cultural norms are major obstacles to the realization of children's rights. However, in some countries, context-sensitive policy designs, local participation mechanisms, and interdisciplinary cooperation models contribute to more effective protection of these rights. Accurate analysis of contextual conflicts is considered critical for ensuring the sustainability of successes. Effective implementation of children's rights requires alignment between legal frameworks and local conditions. It is recommended that policymakers consider contextual factors in both the design and evaluation of practices.

Keywords: Children's Rights, Child Protection, Barriers and Facilitators, Legal Frameworks, Contextual Factors

¹ İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, serdalseven@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3965-4725

² Corresponding Author: İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, denizeyepseven@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3900-989X

³ İstanbul Gelişim Üniversitesi, yukselyen@gmail.com, ORCID: 0009-0001-3508-2777

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu sözleşme, çocukların medeni, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını bütüncül biçimde güvence altına alan ilk bağlayıcı uluslararası belgedir (United Nations, 1989). Sözleşme, 18 yaş altındaki tüm bireyleri çocuk olarak tanımlar ve taraf devletlere çocukların korunma, gelişim, katılım ve yaşama haklarını güvence altına alma yükümlülüğü getirir.

Sözleşme hükümlerinin hayata geçirilmesi, yalnızca hukuki bir gereklilik değil, aynı zamanda çocukların sağlık, eğitim ve güvenlik gibi temel gelişim alanlarında tam potansiyellerine ulaşabilmelerinin ön koşuludur (UNICEF, 2024a). Ancak küresel veriler endişe verici bir tablo ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'nin 2024 raporuna göre, dünya genelinde yaklaşık 244 milyon çocuk okula devam etmemekte, 160 milyon çocuk hâlâ çocuk işçiliği içinde yer almakta ve bunların 79 milyonu tehlikeli koşullarda çalışmaktadır (International Labour Organization ve United Nations Children's Fund, 2023). WHO (2023) verilerine göre ise, yılda yaklaşık 1 milyar çocuk fiziksel, duygusal veya cinsel şiddetle karşı karşıya kalmaktadır.

Savaş ve çatışma bölgeleri, çocuk haklarının en ağır biçimde ihlal edildiği ortamları oluşturmaktadır. Bu bölgelerde hakların uygulanmasına yönelik mekanizmalar da ciddi şekilde zayıflamaktadır. Hukuki koruma, kurumsal işleyiş ve insani yardım süreçleri, çatışma koşullarında ya tamamen devre dışı kalmakta veya işlevini büyük ölçüde yitirmektedir. Örneğin, İngiliz gazetesi Guardian'ın 5 Ağustos 2025 tarihli haberinde UNICEF verilerine göre, Gazze'deki insani krizin derinleştiği ve günde ortalama 28 çocuğun hayatını kaybettiği belirtilmektedir (The Guardian, 2025). Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun 7 Ağustos 2025 açıklamasına göre, Temmuz 2025'te bölgede 12.000'den fazla beş yaş altı çocuk akut malnütrisyon yaşamış ve bu, bugüne kadar kaydedilen en yüksek aylık oran olmuştur (WHO, 2025). Bu durum, savaş koşullarında yalnızca doğrudan ihlallerin değil, aynı zamanda uygulama süreçlerindeki aksaklıkların ve yapısal yetersizliklerin de çocuk haklarının hayata geçirilmesinin önünde kritik engeller oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, mevcut durumun çok boyutlu olarak anlaşılması zorunludur.

Mevcut çalışmalar, çocuk haklarının uygulanma süreçlerinin ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, üç temel faktörün etkileşimiyle şekillenmektedir: Engeller (yasal boşluklar, kaynak yetersizlikleri, kurumsal koordinasyon eksiklikleri), uygulamalar (hakların hayata geçirilmesini sağlayan politika ve programlar) ve bağlamsal faktörler (kültürel normlar, politik istikrar, ekonomik koşullar) (Hodgkin ve Newell, 2013; Quennerstedt, 2013; Vaghri vd., 2020). UNICEF Innocenti (2022) ve Save the Children (2023) raporları, güçlü yasal çerçevelere sahip bazı ülkelerde bile, çocukların eğitim, sağlık ve koruma hizmetlerine erişimde ciddi engellerle karşılaştığını belgelemektedir. Bu bulgular, salt mevzuatın varlığının yeterli olmadığını; hukuki, idari ve toplumsal düzeylerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir (Quennerstedt, 2013; Parkes, 2015). Dolayısıyla, sadece mevcut engellerin tespiti yeterli değildir. Hakların korunması ve güçlendirilmesine yönelik etkili ve kanıta dayalı uygulamaların geliştirilmesi, çocuk haklarının farklı bağlamlarda nasıl daha etkin hayata geçirilebileceğine dair stratejik bilgi sağlamaktadır. Ayrıca, uygulama süreçlerinde ortaya çıkan toplumsal ve kurumsal çatışmaların anlaşılması, politikaların yerel ihtiyaçlara uyarlanması ve olası risklerin öngörülmesi açısından kritik önem taşır (Bhutta, 2024; Schaller, 2025). Ancak mevcut çalışmaların çoğu tek bağlamli analizlerle sınırlı kalmakta ve farklı kalkınma düzeylerindeki özgün koşulların karşılaştırmalı değerlendirmesine nadiren yer vermektedir (Kilkelly ve Liefaard, 2019; Reynaert vd., 2015). Bu eksiklik, engeller, başarılı uygulamalar ve bağlamsal faktörler arasındaki ilişkilerin bütüncül biçimde anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Bu araştırma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk haklarının uygulanma mekanizmalarını sistematiik ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmamız üç temel eksen üzerinde yapılandırılmıştır. Bunlar: (1) Çocuk haklarının uygulanmasının önündeki engellerin belirlenmesi, (2) dünya genelindeki başarılı uygulama örneklerinin tespiti ve (3) farklı ülkelerde uygulamaları doğrudan etkileyen bağlamsal faktörlerin analizi. Bu araştırma, sadece akademik bilgi üretimi açısından değil, aynı zamanda yasa yapıcılar, politika geliştiriciler ve uygulayıcılar için çok boyutlu ve yol gösterici stratejiler sunması bakımından da önem taşımaktadır. Bu yolla literatürdeki boşluğun doldurulması ve çocuk haklarının daha etkili biçimde hayata geçirilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1. Metot

Bu sistematiik derleme, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çocuk hakları uygulama mekanizmalarını bütüncül şekilde incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Araştırma, PRISMA yönergelerine (Moher vd., 2009) göre yürütölmüş olup, çocuk hakları alanındaki ampirik bulguların sentezlenmesinde temel bir yöntem olarak kullanılmıştır (Petticrew ve Roberts, 2006).

Web of Science Core Collection ve Semantic Scholar kapsamlı disiplinler arası içeriğı nedeniyle veri kaynağı olarak seçilmiştir (Falagas vd., 2008). Tarama, 2020-2024 arası İngilizce makalelerle sınırlandırılmış, böylece metodolojik karşılaştıırılabilirlik güçlendirilmiştir (Egger vd., 1997).

Tarama stratejisi üç anahtar kavram etrafında yapılandırılmıştır: Çocuk hakları uygulaması/meکانizmaları; gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler ve engeller/kolaylaştırıcılar/hukuki çerçeveler. Bu terimlerle ilk aramada 546 kayıt bulunmuş, tekrarların elenmesiyle 418 makale kalmıştır. Başlık ve özet incelemesiyle 372 makale daha elenmiştir.

Detaylı değerlendirme için seçilen 46 çalışma, metodolojik kalite, bağlamsal kapsam ve ampirik dayanaklar açısından incelenmiştir. Dahil etme kriterleri şunlardır:

1. Çalışmanın 0–18 yaş arası çocukları merkeze alması ve çocuklara özgü bulguları net biçimde sunması.
2. Hukuki çerçeveler, kurumsal politikalar veya toplumsal müdahaleler gibi somut çocuk hakları uygulama mekanizmalarını incelemesi.
3. Savunmasız çocuk gruplarına (Örneğın, yetimler, sokakta yaşayan çocuklar, erken yaşta evlendirilen çocuklar) odaklanması.
4. Ülkeler arası veya bölgeler arası karşılaştırmalı veri sunması.

Bu kriterlere göre 35 makale derlemeye dahil edilmiştir.

Veri çıkarma sürecinde her çalışmadan beş boyutta bilgi toplanmıştır: Çalışma tasarımı, coğrafi bağlam, katılımcı özellikleri, veri toplama yöntemleri ve bulgular. Çalışmalar, tasarımlarına göre sınıflandırılmış (Pope ve Mays, 2006), coğrafi bağlam Dünya Bankası (2024) gelir sınıflandırmasına göre "gelişmiş" ve "gelişmekte olan" ülke olarak kategorize edilmiştir.

Çalışmaların verileri yakınsayıcı tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş, farklı metodolojilere sahip çalışmaların bulgularından ortak temalar oluşturulmuştur (Thomas ve Harden, 2008).

Bu yaklaşım, çocuk haklarının uygulanmasına ilişkin çok düzeyli faktörleri sistematiik ve karşılaştırmalı biçimde incelememizi sağlamıştır.

2. Bulgular

2.1. Metodolojiye İlişkin Bulgular

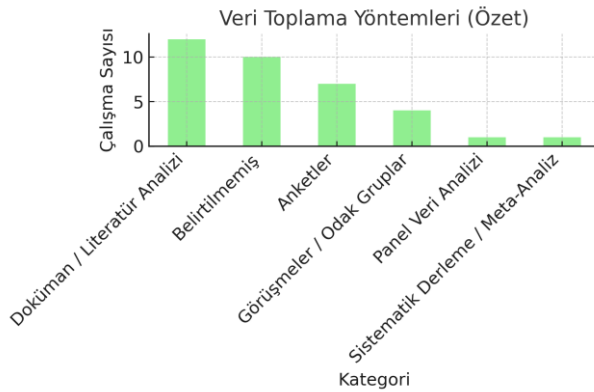
İncelenen çalışmaların metodolojik özellikleri; araştırma türleri, veri toplama yöntemleri, katılımcı profilleri ve coğrafi bağlam açısından çeşitlilik göstermektedir.

2.1.1. Çalışma Tasarımı:

Çalışmaların büyük bir kısmı nitel tasarım ile yürütülmüştür (n=16). Nicel yöntemleri kullanan çalışmaların sayısı ise n=5 olup, geri kalanlar vaka çalışmaları, karşılaştırmalı araştırmalar, sistematik derlemeler, meta-analizler ve karma yöntem uygulamalarından oluşmaktadır. Bazı çalışmalarda özellikle karşılaştırmalı analiz ve sistematik inceleme gibi birden fazla yöntem bir arada kullanılmıştır.

2.1.2. Veri Toplama Yöntemleri:

Şekil 1 de görüldüğü gibi, çalışmalarda en sık kullanılan veri toplama teknikleri şunlardır: Ülkelerarası karşılaştırmaya olanak tanıyan demografik ve sağlık araştırmaları, çocuklar ve kadınların yaşam koşullarına ilişkin kapsamlı veriler sağlayan çok göstergeli küme araştırmaları gibi anketler, yasa, politika belgeleri ve akademik makalelere yönelik doküman analizi, görüşmeler ve odak grup tartışmaları. Bazı çalışmalarda sistematik literatür taraması yapılmış ve PRISMA protokolü gibi uluslararası standartlar kullanılmıştır. Ancak, özellikle derleme türündeki birçok makalede veri toplama yöntemleri açıkça belirtilmemiştir.

Şekil 1: Veri toplama yöntemleri

2.1.3. Katılımcı Özellikleri:

Araştırmalarda katılımcı sayısı ve profili açısından geniş bir çeşitlilik görülmektedir. Bazı çalışmalar binlerce katılımcıyla ulusal/uluslararası temsiliyet sağlarken, diğerleri sınırlı sayıda (ör. 20-30 kişi) derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Katılımcılar çocuklar, ebeveynler, sosyal hizmet uzmanları, yargı mensupları ve politika yapıcılar gibi farklı gruplardan oluşmaktadır. İncelenen çalışmalarda en büyük katılımcı grubunu sosyal hizmet uzmanları ve diğer profesyoneller (n=16), ikinci sırada ise çocuklar (n=13) oluşturmaktadır.

2.1.4. Coğrafi ve Sosyoekonomik Bağlam:

İncelenen çalışmalarda toplam 24 farklı ülke tespit edilmiştir.

Gelişmiş ülkeler: İngiltere (6 çalışma) en fazla temsil edilirken, bunu Norveç ve ABD (4'er çalışma) takip etmektedir. Finlandiya, Almanya, İspanya ve Estonya gibi ülkeler 1-2 çalışmayla incelemeye dahil edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler: Endonezya (5 çalışma) ve Etiyopya (3 çalışma) en çok temsil edilen ülkelerdir. Türkiye, Güney Afrika ve Umman ikiye çalışmayla; Gana, Nijerya ve Meksika ise birer çalışmayla değerlendirmeye alınmıştır.

2.2. Çocuk Haklarının Uygulanmasına Dair Temel Bulgular

2.2.1. Ortak Engeller

İncelenen çalışmaların büyük bir kısmı, çocuk haklarının uygulanmasında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan yapısal ve bağlamsal engelleri açıkça ortaya koymaktadır (Adonteng-Kissi, 2020; Horii, 2020; Danjuma ve Joel, 2021).

Tanım ve Müdahale Eşiği Farklılıkları

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çocuk ihmali tanımında ortak bir uluslararası standardın olmaması, devletlerin müdahale eşiklerinde farklılıklara yol açmaktadır (Parton, 2022; Riddell ve Tisdall, 2021).

Gelişmiş ülkelerde bu farklılık, ağırlıklı olarak hukuki yorum çeşitliliğinden ve profesyonel karar vericiler ile kamuoyu arasındaki algı farklarından kaynaklanır. İngiltere, Finlandiya, Norveç ve ABD (California) gibi dört farklı çocuk koruma yargı bölgesinde yapılan karşılaştırmalı bir araştırma, halkın çocukların hizmet ihtiyacı ve hizmet verilmediğinde doğabilecek olumsuz sonuçlara ilişkin görüşlerinin ülkeler arasında oldukça benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak çocuk ihmali tanımlanması ve devlet müdahalesi söz konusu olduğunda, çocuk koruma uzmanları ve yargı mensuplarının görüşleri halkınkinden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Her ülkede çocuk koruma personeli ile hâkimlerin bakış açıları genellikle uyumlu olup, yerleşik sistemlerin karar süreçleri üzerindeki etkisini yansıtır (Berrick, vd., 2020). Bu farklılıklar sadece hukuki uygulamalarda değil, aileler ve çocuklarla kurulan güven ilişkilerinde de belirleyici rol oynar.

Gelişmekte olan ülkelerde ise bu farklılık, yasal boşluklar ve geleneksel normların baskınlığı nedeniyle daha da derinleşir. Etiyopya ve Nijerya'da hukuki eksiklikler ve toplumsal kabuller, devletin müdahale eşiğini yükselterek çocuk haklarının etkin korunmasını güçleştirmektedir (Ayele, 2020; Danjuma ve Joel, 2021). Endonezya'da çocuk yaşta evliliği önlemeye yönelik yasal düzenlemeler bulunmasına karşın, ebeveynlere tanınan evlilik yaşında istisna yetkisi, tüm önleyici çabaları etkisiz kılabilmektedir (Aditya ve Waddington, 2021).

Kültürel ve Hukuki Uyumsuzluklar

Gelişmekte olan ülkelerde, çocuk yaşta evlilik gibi kültürel olarak meşru görülen uygulamalar, uluslararası çocuk hakları normlarıyla doğrudan çatışmaktadır (Horii, 2020; Suhariyati, 2020). Örneğin Endonezya'da, yasalarla belirlenen asgari evlilik yaşına rağmen, dini ve toplumsal baskılar nedeniyle erken evlilikler sürmektedir. Bu durum, çocuk haklarının evrensel ilkeleriyle yerel bağlamların, kültürel normların ve toplumsal değerlerin uyumsuzluğunu gözler önüne sermektedir. Collins ve Wright (2022), çocuk koruma sistemlerindeki başarısızlıkların temel nedeninin çocuk hakları çerçevesinin evrenselliği değil, bu hakların yerel düzeyde nasıl anlaşıldığı ve uygulandığı olduğunu vurgulamaktadır.

Arap Körfezi Ülkeleri de Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni (ÇHS) onaylamış olmasına karşın, bu uluslararası standartların uygulanması, bölgenin topluluk temelli "utanma" kültürü ile birey merkezli "suçluluk" kültürü arasındaki farklardan dolayı zorluklarla karşılaşmaktadır. Umman örneğinde, bireysel özerkliğin aile ve toplumun kolektif çıkarları karşısında ikincil konumda kalması, çocuk istismarı ve ihmali tanımlarının, vaka tespit yöntemlerinin, önleme stratejilerinin ve yaptırım mekanizmalarının uluslararası uygulamalarla tam olarak uyuşmamasına neden olmaktadır (Al-Saadoon, vd., 2021).

Gelişmiş ülkelerde ise kültürel çatışmadan ziyade, göçmen toplulukların beraberinde getirdiği farklı değer sistemleri ve entegrasyon zorlukları ön plana çıkmaktadır (Collin ve Talbot, 2023). Bu bağlamda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, yerel ve küresel çocuk hakları yorumları arasındaki gerilim, hakların pratikte uygulanabilirliğini ve etkinliğini doğrudan etkilemektedir.

Karar Alma Süreçlerinde Katılım Eksikliği

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çocukların karar alma süreçlerine katılımı sınırlıdır, ancak bu sınırlılığın nedenleri ve bağlamı farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde çocuklar genellikle danışma organlarına sembolik olarak dahil edilmekte, fakat görüşleri politika süreçlerine

yeterince yansınamamaktadır (Riddell ve Tisdall, 2021). Riddell ve Tisdall (2021), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) yürürlüğe girmesinden otuz yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen, uygulamada çeşitli pratik, kavramsal ve etik sorunların ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu sorunlar arasında çocukların özerk karar verme kapasitesi, anlaşmazlık çözüm süreçlerine katılımları ve çocuk hakları ile ebeveyn hakları arasındaki dengenin sağlanması yer almaktadır. Özellikle küçük yaşta ve ağır engeli olan çocuklar için hakların hayata geçirilmesinde ciddi zorluklar yaşanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise çocuk katılım mekanizmaları çoğunlukla hiç bulunmamakta veya yalnızca uluslararası projeler kapsamında sınırlı olarak uygulanmaktadır (Ayele, 2020). Ayele'nin (2020) Etiyopya'da yürüttüğü nitel araştırma, çocukların haklarını kullanabilmelerinin önündeki engelleri ortaya koymuştur: çocuklara yönelik olumsuz toplumsal algılar, kültürel olarak kökleşmiş karar alma pratikleri, yoksulluk, yasal düzenlemelerdeki boşluklar, kaynak eksikliği, kurumlar arası koordinasyon sorunları ve sorumlu aktörlerin düşük taahhüt düzeyi. Çalışma, çocukların karar süreçlerine etkin katılımının sağlanabilmesi için sadece yasal mekanizmaların değil, aynı zamanda yapısal ve toplumsal engellerin de bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Personel Kapasite Sorunları

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal hizmet uzmanları ve uygulayıcıların hak temelli yaklaşımlar konusundaki bilgi eksiklikleri ve kaynak yetersizlikleri, ihlallerin tespit ve müdahale süreçlerinde ciddi sınırlılıklar yaratmaktadır (Molakeng vd., 2021; Ayele, 2020). Eğitim eksiklikleri, kurumsal koordinasyon sorunları ve maddi kaynak yetersizlikleri, çocuk haklarının korunmasında sistematik engeller oluşturmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde ise kapasite sorunları daha çok bürokratik yük, personel sirkülasyonu ve politika değişimlerinin yarattığı uyum zorluklarından kaynaklanmaktadır (Littlechild, 2021). Norveç örneğinde yapılan bir inceleme, güçlü yasal çerçeveye rağmen Çocuk Koruma Sistemi (ÇKS) uygulamalarında önemli eksiklikler olduğunu göstermiştir. Melinder, vd., (2021), Norveç'te ÇKS'in üç temel zorlukla karşı karşıya olduğunu belirtmektedir. Bunlar: (1) Çocuğun hakları ile ebeveyn haklarının dengelenmesi, (2) "Çocuğun üstün yararı" kavramının, özellikle bağlanma kuramının etkisiyle dar yorumlanması, (3) ÇKS'in çalışma biçimindeki örgütsel ve eğitimsel eksiklikler. Bu sorunlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) son dönemde Norveç'e yönelttiği eleştirilerin merkezinde yer almakta ve çocuğun hukuki bir özne olarak tam anlamıyla tanınmadığını göstermektedir. Bu çalışmalar, kırılgan durumdaki ailelere yeterli destek sağlanabilmesi için ÇKS önlemleri ve örgütlenmesine yönelik daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

2.2.2. Başarılı Uygulamalar

İncelenen çalışmalar, farklı sosyoekonomik bağlamlarda çocuk haklarının korunmasını ve uygulanmasını güçlendiren etkili stratejileri ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu stratejiler çoğunlukla mevcut sistemlerin etkinliğini artırmaya odaklanırken, gelişmekte olan ülkelerde temel hizmet altyapısının kurulması ve yerel katılım mekanizmalarının geliştirilmesi öncelik kazanmaktadır. İskandinav modeline dayalı bütünleşmiş aile hizmetleri, çocukların korunmasında önleyici ve koruyucu unsurların başarıyla bir arada işlediği uygulamalardır. Norveç'te ulusal çocuk koruma modeli, koruyucu ve önleyici hizmetleri entegre ederek erken müdahale kapasitesini güçlendirmiştir (Melinder vd., 2021). Finlandiya'da ise evrensel ve hedeflenmiş aile destek hizmetleri, aile-çocuk bütünlüğünü korumada etkili sonuçlar vermektedir (Collin ve Talbot, 2023).

İngiltere, Finlandiya, Norveç ve ABD (California) gibi dört farklı yargı alanında yapılan karşılaştırmalı bir çalışma, kamuoyu ile çocuk koruma profesyonelleri ve yargıçlar arasındaki görüş farklılıklarını ortaya koymuştur. Bu çalışma, halkın çocukların hizmet ihtiyacı konusundaki görüşlerinin benzer olduğunu, ancak ihmal tanımı ve müdahale düzeyinde önemli farklılıklar bulunduğunu göstermiştir (Berrick, vd., 2020).

Başarılı örnekler arasında yasal reformlar önemli bir yer tutmaktadır. Birleşik Krallık'ta 2014 tarihli Çocuklar ve Aileler Yasası, engelli çocuklar ve özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitime erişiminde temyiz hakkını güçlendirmiştir (Croke vd., 2021). Etiyopya'da Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne uyum amacıyla yapılan mevzuat revizyonları yasal altyapıyı iyileştirmiş (Ayele, 2020), Endonezya'da çocuk

evliliklerini önlemeye yönelik yasal düzenlemeler uluslararası standartlara uyum açısından önemli bir adım olmuştur (Aditya ve Waddington, 2021). Meksika'da ise topluluk temelli mekanizmalarla desteklenen yasal çerçeve, hakların yerel düzeyde uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Guillén-Fernández, 2021).

2.2.3. Bağlamsal Faktörler ve Hak–Bağlam Çatışmaları

Çocuk haklarının uygulanmasını yalnızca hukuki düzenlemeler ve kurumsal kapasite değil, aynı zamanda yerel sosyokültürel bağlam, geleneksel normlar ve toplumsal değerler de şekillendirmektedir. İncelenen çalışmalar, uluslararası normlar ile yerel uygulamalar arasında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çeşitli çatışma alanları bulunduğunu göstermektedir (Collin ve Talbot, 2023; Horii, 2020; Melinder vd., 2021).

Endonezya'da yapılan araştırmalar, çocuk yaşta evlilikler yasalarla sınırlandırılmış olmasına rağmen, dini otoritelerin ve toplumsal geleneklerin bu uygulamayı hala meşrulaştırdığını ortaya koymaktadır (Horii, 2020; Suhariyati, 2020). Resmi yasal çerçeve ile dini/kültürel normlar arasındaki bu gerilim, yasa dışı evliliklerin kayıt dışı sürmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde Nijerya'da, Çocuk Hakları Sözleşmesi iç hukuka aktarılmasına rağmen, geleneksel hukukun uygulandığı bölgelerde çocuk yaşta evlilik ve çocuk işçiliği yaygınlığını korumaktadır (Danjuma ve Joel, 2021).

Norveç'te çocuk koruma hizmetleri uluslararası alanda yüksek standartlarıyla öne çıkarken, çocukların ailelerinden alınması kararları zaman zaman ebeveyn haklarıyla çatışmaktadır. Melinder vd. (2021), özellikle göçmen aileler arasında, devletin çocukları koruma amacıyla uyguladığı bakım altına alma kararlarının ebeveynlik hakkının ihlali olarak algılandığını bildirmiştir. Bu durum, devletin koruma görevi ile ebeveynlerin çocuk üzerindeki hakları arasında bir çatışma alanı yaratmaktadır. Birleşik Krallık'ta ise çocukların karar alma süreçlerine katılımı yasal güvence altına alınmış olsa da uygulamada çocuk görüşlerinin politika yapımındaki etkisi sınırlı kalmaktadır (Riddell ve Tisdall, 2021). Bu durum, hakların sembolik tanınması ile pratikteki uygulanması arasındaki boşluğu ortaya koymaktadır.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gözlenen bu çatışmaların ortak noktası, uluslararası çocuk hakları normlarının yerel bağlamda farklı öncelikler ve değer sistemleriyle karşılaşmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde bu çatışma genellikle geleneksel normlar ve dini inançlar üzerinden şekillenirken, gelişmiş ülkelerde daha çok devlet müdahalesi ile bireysel/ebeveyn hakları arasındaki sınır tartışmaları çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

3. Tartışma

Bu çalışmanın bulguları, çocuk haklarının uygulanma süreçlerinin sadece yasal çerçevenin yanı sıra aynı zamanda kurumsal kapasite, toplumsal normlar ve bağlamsal faktörlerle şekillendiğini göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıklar, literatürde daha önce vurgulanan çok boyutlu etkileşim modelini (Hodgkin ve Newell, 2013; Vaghri vd., 2020; Quennerstedt, 2013) doğrulamaktadır. Araştırma, çocuk haklarının sürdürülebilir biçimde güvence altına alınabilmesi için bu üç boyutun (engeller, uygulamalar ve bağlam) birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bulgular hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde tanım ve müdahale eşiği farklılıklarının, kültürel ve hukuki uyumsuzlukların, çocuk katılım eksikliğinin ve personel kapasite sorunlarının yaygın engeller olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, Parton (2022) ve Riddell ve Tisdall'ın (2021) çocuk koruma sistemlerindeki müdahale eşiği farklılıklarına ilişkin tespitleriyle örtüşmektedir. Çalışmamız, gelişmekte olan ülkelerde bu farkların çoğunlukla yasal boşluklar ve geleneksel normların baskınlığı nedeniyle derinleştiğini, gelişmiş ülkelerde ise daha çok hukuki yorum farkları ve profesyonel–kamuoyu algı ayrışmaları üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Personel kapasite sorunlarına ilişkin bulgular, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hak temelli yaklaşım bilgisinin sınırlı olması ve kaynak yetersizliklerinin ihlallerin tespitini zorlaştırdığını gösteren önceki çalışmaları desteklemektedir (Molakeng vd., 2021; Ayele, 2020). Gelişmiş ülkelerde ise benzer

sorunlar bürokratik yük ve yüksek personel devri gibi yapısal faktörlerle ilişkilidir, bu durum Littlechild (2021) ve Melinder vd. (2021) tarafından da belirtilmektedir.

Araştırmamız, bağlama duyarlı biçimde tasarlanan uygulamaların daha etkili sonuçlar verdiğini göstermektedir. İskandinav ülkelerindeki entegre aile hizmetleri modeli, önleyici ve koruyucu mekanizmaları birleştirerek erken müdahale kapasitesini güçlendirmektedir (Collin ve Talbot, 2023). Bu bulgular, Gilbert vd. (2011) ve Daly vd. (2015) tarafından vurgulanan "önleyici odaklı, çok sektörlü" çocuk koruma anlayışının pratikteki önemini doğrulamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise temel hizmet altyapısının güçlendirilmesine yönelik yasal reformlar ve topluluk temelli uygulamalar öne çıkmaktadır. Etiyopya ve Endonezya örneklerinde görüldüğü gibi, yasal değişiklikler tek başına yeterli olmamakta; uygulamanın başarısı için yerel kültürel normların dönüştürülmesine yönelik sosyal politikalarla desteklenmesi gerekmektedir (Aditya ve Waddington, 2021; Guillén-Fernández, 2021).

Bulgular, uluslararası çocuk hakları normları ile yerel bağlamlar arasındaki çatışmanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde hakların uygulanabilirliğini sınırlandırdığını göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu çatışma çoğunlukla geleneksel normlar ve dinî değerler üzerinden ortaya çıkarken (Horii, 2020; Suhariyati, 2020), gelişmiş ülkelerde devlet müdahalesi ile ebeveyn/çocuğun özerkliği arasındaki sınır tartışmaları ön plana çıkmaktadır (Melinder vd., 2021). Bu durum, Parkes (2015) ve Reynaert vd.'nin (2015) belirttiği gibi, hakların yalnızca evrensel normlar çerçevesinde değil, yerel bağlamın değer sistemleriyle uyumlu biçimde ele alınması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Çalışmamız, önceki literatürde nadiren karşılaştırmalı olarak incelenen farklı kalkınma düzeylerindeki çocuk hakları uygulamaları konusuna odaklanarak, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için çok boyutlu bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır. Bulgularımız hem mevcut engellerin aşılması hem de bağlama uygun başarılı uygulamaların tasarlanması için hukuki, idari ve sosyokültürel düzeylerin bütüncül biçimde analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, Buhutta (2024) ve Schaller'ın (2025) kriz ve çatışma ortamlarında bile, etkili çocuk koruma mekanizmaları geliştirilmesi yönündeki önerileriyle de örtüşmektedir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışma, çocuk haklarının uygulanmasına ilişkin engelleri, başarılı uygulamaları ve bağlamsal faktörleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler özelinde karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bulgular, hakların hayata geçirilmesinin sadece yasal düzenlemelerin varlığına değil, bu düzenlemelerin uygulanabilirliğine, yerel bağlamla uyumuna ve kurumsal kapasiteye bağlı olduğunu göstermektedir. Araştırma, üç temel boyutun (engeller, uygulamalar ve bağlam) bütüncül değerlendirilmesinin, etkili çocuk hakları politikaları geliştirmek için kritik önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, şu adımların atılması gerekmektedir: Yasal çerçevenin uluslararası standartlarla uyumlaştırılması, müdahale eşiği farklılıklarının giderilmesi, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, çocukların karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanması, kültürel duyarlılık içeren bağlama özgü politikalar geliştirilmesi ve başarılı uygulamaların farklı sosyoekonomik koşullara uyarlanarak yaygınlaştırılması.

Bu sonuçlar, çocuk haklarının etkin biçimde hayata geçirilmesinin yalnızca hukuki düzenlemelerin iyileştirilmesiyle değil; kurumsal güçlenme, kültürel uyum ve çocuk katılımının güvence altına alınmasıyla mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın önemli sınırlılıklarından biri, yalnızca 2020–2024 yılları arasında yayımlanmış İngilizce akademik çalışmaları kapsamasıdır. İncelenen çalışmaların metodolojik çeşitliliği, karşılaştırmalı analizlerde derinlemesine yorum yapmayı zaman zaman zorlaştırmıştır. Ayrıca, örneklemdeki ülkelerin dağılımı tüm coğrafi bölgeleri eşit düzeyde temsil etmemektedir. Bu sınırlılıklar, gelecek araştırmalarda daha geniş ve kapsayıcı bir veri seti oluşturulması gerektiğini göstermektedir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) kendileri ve/veya diğer üçüncü taraflar ve kurumlarla çıkar çatışması içinde olmadıklarını, veya eğer varsa, bu çıkar çatışmasının nasıl ortaya çıktığını ve nasıl çözüleceğini beyan ederler ve yazar katkı beyan formları ıslak imzalı olarak makale işlem dosyalarına eklenmiştir.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur, buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine ilişkin onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bu makale için finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi ya da kuruluş bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

Aditya, B., & Waddington, C. (2021). Preventing child marriage in Indonesia: The role of legal reforms and local practices. *Child Abuse & Neglect*, 117, 105072.

<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105072>

Adonteng-Kissi, O. (2020). Child labour versus realising children's right to provision, protection, and participation in Ghana. *Australian Social Work*, 74(4), 464-479.

<https://doi.org/10.1080/0312407X.2020.1742363>

Al-Saadoon, M., Al-Adawi, S., & Al-Adawi, S. (2021). Socio-cultural constraints in protecting child rights in a society in transition: A review and synthesis from Oman. *Child Indicators Research*, 14(6), 2245–2262. <https://doi.org/10.1007/s12187-020-09766-y>

Ayele, D. G. (2020). Challenges to children's rights: Experiences from Ethiopia. *Global Studies of Childhood*, 11(3), 221–229. <https://doi.org/10.1177/2043610619900178>

Berrick, J., Dickens, J., Pösö, T., & Skivenes, M. (2020). Are child protection workers and judges in alignment with citizens when considering interventions into a family? A cross-country study of four jurisdictions. *Children and Youth Services Review*, 108, 104562.

<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104562>

Bhutta, Z. A., Dominguez, G. B., & Wise, P. H. (2024, September 4). When is enough, enough? Humanitarian rights and protection for children in conflict settings must be revisited. *BMJ*, 386, e081515. <https://doi.org/10.1136/bmj-2024-081515>

Collin, M., & Talbot, T. (2023). Are age-of-marriage laws enforced? Evidence from developing countries. *Journal of Development Economics*, 160, 102950.

<https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2022.102950>

Collins, T., & Wright, J. (2022). The challenges for children's rights in international child protection: Opportunities for transformation. *World Development*, 150, 106032.

<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.106032>

Croke, R., Franklin, A., & Tarleton, B. (2021). Education rights of disabled children in the UK: The impact of the Children and Families Act 2014. *British Journal of Special Education*, 48(2), 123–140. <https://doi.org/10.1111/1467-8578.12349>

Danjuma, I., & Joel, K. A. (2021). The legal conundrum in the implementation of the Convention on the Rights of the Child in Nigeria. *Sriwijaya Law Review*, 5(1), 1–13.

<https://doi.org/10.28946/slrev.Vol5.Iss1.603.pp1-13>

Guillén-Fernández, Y. B., & Vargas-Chanes, D. (2021). Multidimensional child poverty from the child rights-based approach: A latent class analysis to estimating child poverty groups in Mexico. *Child Indicators Research*, 14, 1949–1978. <https://doi.org/10.1007/s12187-021-09840-1>

Hodgkin, R., & Newell, P. (2013). Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child (3rd ed.). UNICEF.

Horii, H. (2020). Child marriage in Indonesia: Cultural and legal perspectives. *Asian Journal of Law and Society*, 7(2), 1–20. <https://doi.org/10.1017/als.2020.19>

International Labour Organization, & United Nations Children's Fund. (2023). Child labour: Global estimates 2020, trends and the road forward. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipec/documents/publication/wcms_797515.pdf

Kilkelly, U., & Liefaard, T. (2019). International human rights of children. Springer.

Littlechild, B. (2021). Discourses on the place of mothers' rights where they are subject to domestic violence within child protection work in England. *Sustainability*, 13(19), 10691.

<https://doi.org/10.3390/su131910691>

Melinder, A., van der Hagen, M. A., & Sandberg, K. (2021). In the best interest of the child: The Norwegian approach to child protection. *International Journal on Child Maltreatment*, 4, 209–230. <https://doi.org/10.1007/s42448-021-00078-6>

Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & PRISMA Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *PLoS Medicine*, 6(7), e1000097.

<https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>

Parkes, A. (2015). Children and international human rights law: The right of the child to be heard. Routledge.

Parton, N. A. (2022). Comparative research and critical child protection studies. *Social Sciences*, 11(4), 156. <https://doi.org/10.3390/socsci11040156>

Quennerstedt, A. (2013). Children's rights research moving into the future: Challenges on the way forward. *The International Journal of Children's Rights*, 21(2), 233–247.

<https://doi.org/10.1163/15718182-02102006>

- Reynaert, D., Bouverne-de-Bie, M., & Vandeveld, S. (2015). A review of children's rights literature since the adoption of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Childhood*, 16(4), 518–534. <https://doi.org/10.1177/0907568209344270>
- Riddell, S., & Tisdall, E. K. M. (2021). Transforming children's rights? Dilemmas, challenges and implementation. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 43(1), 1–7. <https://doi.org/10.1080/09649069.2021.1876304>
- Save the Children. (2023). Global childhood report 2023. Save the Children International.
- Suhariyati, S., Haryanto, J., & Probowati, R. (2019). Trends of early marriage in developing countries: A systematic review. *Jurnal Ners*, 14(3si), 277–282.
[http://dx.doi.org/10.20473/jn.v14i3\(si\).17019](http://dx.doi.org/10.20473/jn.v14i3(si).17019)
- The Guardian. (2025, August 5). Gaza crisis: 28 children dying daily amid worsening humanitarian conditions. <https://www.theguardian.com>
- Thomas, J., & Harden, A. (2008). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, 8, 45.
<https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-45>
- United Nations. (1989). Convention on the Rights of the Child.
<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- UNICEF. (2024a). The state of the world's children 2024. <https://www.unicef.org/reports>
- UNICEF. (2024b, March 20). Children in Gaza facing catastrophic levels of malnutrition. <https://www.unicef.org/press-releases>
- UNICEF Innocenti. (2022). World report on child rights 2022. UNICEF Office of Research – Innocenti.
- Vaghri, Z., Arkadas, A., & Kruse, T. (2020). Monitoring child rights globally: The role of the global child rights monitoring indicators. *Child Indicators Research*, 13(2), 399–420.
<https://doi.org/10.1007/s12187-019-09689-6>
- Vaghri, Z., Zermatten, J., Lansdown, G., & Ruggiero, R. (2020). Monitoring state compliance with the UN Convention on the Rights of the Child. Springer.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

This study systematically and comparatively examines how children's rights are implemented across developed and developing countries. While the UN Convention on the Rights of the Child (CRC) provides a shared legal foundation, the realization of rights depends on the interplay of law, institutional capacity, social norms, politics, and economic conditions. Existing work seldom treats these elements holistically. By mapping barriers, highlighting effective practices, and foregrounding contextual dynamics, this review seeks to inform policy and practice with a synthesis that is both comparative and actionable.

Research Questions

(1) What are the principal barriers to implementing children's rights? (2) Which practices demonstrate effectiveness in protecting these rights? (3) In what ways do contextual (cultural, economic, political) factors shape implementation pathways and outcomes?

Literature Review

The scholarship on children's rights implementation is substantial yet fragmented. Early and influential contributions emphasized legal codification and doctrinal interpretation, often within single-country frames, leaving less examined the on-the-ground operationalization of rights in diverse governance settings (e.g., courts, child protection agencies, schools, municipalities). As several reviews note, research frequently privileges legal frameworks over institutional design, inter-agency coordination, and everyday professional practice; it also under-theorizes how culture, political polarization, austerity, and migration reshape rights work. Comparative and cross-sector syntheses remain scarce, particularly those bridging high-income and low-/middle-income contexts. In crisis and conflict settings, analyses tend to document violations without fully integrating implementation mechanics and community-level mitigations into a single evaluative lens. Addressing these gaps, this review integrates legal, institutional, and socio-cultural dimensions and situates promising practices alongside structural constraints to clarify where and why implementation succeeds—or stalls.

Methodology.

Following PRISMA principles, we conducted a systematic search of English-language academic studies published between 2020 and 2025. Thirty-five studies met inclusion criteria based on relevance to the implementation of children's rights and the presence of empirical evidence or robust policy analysis. Records were coded thematically under "barriers," "practices," and "context," and then synthesized using thematic analysis. The approach prioritizes analytic comparability across diverse governance regimes and recognizes that implementation is mediated by multi-level institutions, resources, and norms.

Findings.

Barriers. In many high-income settings, legal protections coexist with contested political priorities, resource trade-offs, and mounting pressures linked to migration and social polarization, producing uneven access for specific groups (e.g., refugee or undocumented children). In low- and middle-income contexts, common impediments include legislative gaps, chronic under-funding, fragmented inter-agency coordination, limited workforce capacity, and geographical or social barriers that restrict access to services. These barriers are not static: fiscal austerity, crises, and rapid demographic change can widen implementation gaps even where formal protections exist.

Effective practices. In developed countries, integrated, rights-based policy frameworks; cross-sectoral collaboration among health, education, justice, and social services; and meaningful child participation (e.g., advisory councils, school-based forums) consistently correlate with improved outcomes and better accountability. In developing countries, community-based programming, internationally supported initiatives, and low-cost inclusive education models emerge as feasible and scalable pathways—especially when they embed local knowledge, leverage paraprofessional networks, and align with national strategies. Across contexts, participatory monitoring and transparent data use underpin adaptive learning, helping agencies identify gaps and recalibrate services.

Contextual dynamics. Political polarization and anti-immigrant sentiment in high-income democracies can impede equitable implementation by eroding consensus and constraining resources for inclusion. In lower-

income or politically unstable settings, macroeconomic volatility, institutional churn, and entrenched social norms (e.g., gendered expectations) shape both demand for and supply of protective services. Implementation is thus contingent: the same policy instrument may perform differently depending on institutional maturity, civic trust, and the strength of community partnerships.

Discussion

Three cross-cutting insights arise. First, law is necessary but insufficient: statutory alignment with the CRC must be coupled with resourced, monitored, and coordinated implementation infrastructures. Second, context matters for mechanism selection: interventions travel poorly when unmodified; practices should be co-designed with local actors, reflect cultural logics, and anticipate political economy constraints (e.g., election cycles, budget ceilings). Third, participation and measurement are catalytic: when children and communities participate in design and oversight—and when agencies use disaggregated data for real-time course correction—implementation gains are larger and more durable. Theoretically, these insights advocate a “law–institutions–context” triad for implementation studies, extending scholarship beyond compliance checklists toward dynamic capability building. Practically, they suggest that ministries and municipalities should budget for coordination (not only service inputs), institutionalize child participation, and embed monitoring indicators linked to accountability and learning. This directly addresses prior feedback that earlier drafts blurred findings with implications; here, we delineate interpretation from results to clarify contribution.

Conclusions & Recommendations

1. Align law with delivery: Periodically audit national and sub-national statutes for CRC alignment, but pair reforms with investments in case management systems, inter-agency protocols, and workforce training.
2. Center participation: Establish routine child and caregiver participation in policy design and service evaluation (e.g., youth councils, community juries).
3. Coordinate across sectors: Formalize data-sharing and joint budgeting between health, education, social protection, and justice agencies, with a lead coordination unit accountable for outcomes.
4. Resource the last mile: Expand outreach in underserved communities via community health workers, school-linked social services, and mobile service units, ensuring language and cultural mediation.
5. Measure what matters: Track equity-sensitive indicators (e.g., outcomes for migrant, refugee, and minority children) and publish dashboards to promote transparency and iterative improvement. These recommendations are consistent with the comparative evidence synthesized above and are designed to be context-adaptable.

Limitations & Future Research.

This review focused on English-language studies published between 2020 and 2025 and may under-represent local-language evidence and earlier programmatic evaluations. Country representation is uneven, and heterogeneity in methods can complicate effect attribution. Future work should incorporate multilingual databases, mixed-methods designs linking administrative records with lived-experience data, and prospective evaluations of co-designed, context-tailored implementation models.

The Impact of Emotional Factors on Service Robot Acceptance in Global Hospitality: A Mixed-Method Analysis

Küresel Konaklama Sektöründe Hizmet Robotlarının Kabulüne Duygusal Faktörlerin Etkisi: Karma Yöntemli Bir Analiz

Ali Eren BALIKEL¹

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate how consumers perceive and accept service robots specifically designed for use in thermal hotel environments. To achieve this objective, the research focuses on the roles of positive emotions, negative emotions, and consumers' behavioral intentions toward adopting service robots. Employing a mixed-methods design, the study integrates both qualitative insights and quantitative rigor to examine the interrelationships among emotional and cognitive factors. Data were collected from 458 guests staying at thermal hotels across Türkiye. The analysis was conducted using Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) alongside fuzzy-set Qualitative Comparative Analysis (fsQCA), enabling a robust and multidimensional evaluation of the proposed hypotheses. The findings from PLS-SEM indicate that novelty and satisfaction exert a statistically significant positive influence on consumers' acceptance of service robots, whereas the effects of enjoyment and negative emotions were non-significant. However, fsQCA results revealed that specific combinations of emotional states rather than individual factors alone, can effectively lead to higher acceptance levels of acceptance. These findings provide valuable implications for **developing** strategies for implementing service robot in hospitality environments.

Keywords: Human-robot interaction, Hotel industry, Technology adoption, PLS-SEM, fsQCA

Öz

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin termal otel ortamlarında kullanılmak üzere özel olarak tasarlanmış servis robotlarını nasıl algıladıklarını ve kabul ettiklerini araştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için araştırma, olumlu duygu, olumsuz duygu ve tüketicilerin servis robotlarını benimsemeye yönelik davranışsal niyetlerinin rollerine odaklanmaktadır. Karma yöntemli bir tasarım kullanan çalışma, duygusal ve bilişsel faktörler arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemek için hem nitel içgörülerini hem de nicel titizliği entegre etmektedir. Veriler, Türkiye genelinde termal otellerde kalan 458 müşteriden toplanmıştır. Analiz, önerilen hipotezlerin sağlam ve çok boyutlu bir değerlendirmesine olanak sağlayan bulanık kümeli Nitel Karşılaştırmalı Analiz (fsQCA) ile birlikte Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi (PLS-SEM) kullanılarak yürütülmüştür. PLS-SEM'den elde edilen bulgular, yenilik ve memnuniyetin tüketicilerin servis robotlarını kabulü üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkiye sahip olduğunu, keyif ve olumsuz duygu etkilerinin ise anlamsız olduğunu göstermektedir. Ancak fsQCA sonuçları, tek başına bireysel faktörlerden ziyade belirli duygusal durum kombinasyonlarının daha yüksek kabul seviyelerine etkili bir şekilde yol açabileceğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, konaklama ortamlarında hizmet robotu uygulama stratejilerini geliştirmek için değerli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: fsQCA, İnsan-robot etkileşimi, Otelcilik sektörü, PLS-SEM, Teknoloji benimseme

¹ Corresponding Author: Istanbul Kent University, alierenbalikel453@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9739-9729

INTRODUCTION

Service robots have become integral across a wide range of industries, including hospitality, healthcare and aged care. This rise is attributed to remarkable advancements in automation technologies. This is also reflected in the market projections. In fact, Fu et al. (2022) forecasted that by 2027, the service robotics market will reach an estimated value of US \$41.49 billion. Tziolas et al. (2023) argued that cost-effectiveness of the service robots is the major reason behind this increased attention. Moreover, the Covid-19 pandemic further accelerated the use of service robots as it helped in decreasing the interactions between people (Chi et al., 2020).

The emergence of service robots has resulted in an increasing body of literature examining consumer reactions (Kim et al., 2022). At the heart of these studies, consumer acceptance is considered a focal point (Kim et al., 2022). Here, acceptance is defined as encompassing consumers' willingness and intention to use service robots and based on this, it serves as a pivotal investment decision factor for hospitality enterprises (Schepers et al., 2022). Despite the steps taken by scholars to understand consumer acceptance, it is still believed that gaps persist, especially regarding the interplay between cognition and emotion in shaping consumer behavior (Khoa et al., 2023). According to Gursoy et al. (2019), consumer emotions have considerable influence. Neglecting this dual impact could lead to misconstrued perceptions of consumer behavior in automated service settings.

This study aims to address this research gap by providing an in-depth examination of how specific cognitive and affective factors determine consumer reactions to service robots. The findings demonstrate the relative influence of both cognitive and emotional variables on key outcome variables, such as intention to use, satisfaction, and recommendation behavior. By investigating actual consumer experiences through direct interaction, this study generates insights grounded in real-world data. The choice of variables is informed by consumer perspectives rather than theoretical assumptions alone. This dual perspective, combining cognition and emotion, fills an important gap in literature and integrates two previously disconnected areas of research. The novel framework and empirical approach advance theoretical knowledge of human-robot interactions in services. They also offer valuable practical insights to hospitality businesses regarding the adoption and implementation of service robots.

In the realm of automated service settings, the relationship between cognition and emotion in influencing consumer behavior towards service robots has emerged as a critical research gap. Specifically, there remains a notable lack of comprehensive investigation into how cognitive and affective factors jointly shape consumer reactions and behavior in this context. The existing literature has predominantly focused on cognitive acceptance factors, such as perceived usefulness, perceived ease of use, and trust in technology. While crucial, they represent only one facet of consumer response. Conversely, the emotional dimension of consumer responses has been largely overlooked. Feelings of comfort, anxiety or satisfaction in interacting with service robots play an equally pivotal role in shaping overall consumer attitudes and behaviors. Understanding consumer behavior requires direct observation and interaction. Consumers who have first-hand experience with service robots offer valuable insights that go beyond theoretical assumptions. The variables selected for this study were based on real-world data, ensuring that the findings are applicable in practical settings and offer actionable insights for businesses and policymakers.

1. Theoretical Background

1.1 Service Robots in Global Hospitality

This research explores various aspects of how consumers interact with service robots, focusing particularly on the elements that shape their willingness to adopt such technologies. Building on the conceptualization of Gursoy et al. (2019), consumer acceptance is understood here as a behavioral tendency to engage with service robots. Although acceptance can be approached from several perspectives, the present study highlights the consumer's perspective viewpoint (Ayyildiz et al., 2022).

In recent years, scholars have expanded traditional frameworks by integrating them with complementary theories and constructs. For example, Shu and Ye (2023) combined Technology Acceptance Model (TAM) (Davis, 1989) with privacy calculus theory. In this integrated model, scholars added "personal innovativeness" as one of the main determinants for adoption of robots in the hospitality sector.

Recognizing the limitations of traditional models, a second stream of research has emerged that focuses on the development of novel theoretical frameworks (Tussyadiah & Park, 2018). Two of the most frequently cited frameworks are the Artificial Intelligent Device Use Acceptance (AIDUA) model proposed by Gursoy et al. (2019) and the Service Robot Acceptance Model (sRAM) formulated by Wirtz et al. (2018). Both frameworks provide structured explanations for understanding consumer adoption of service robots.

In addition to these models, alternative theoretical perspectives have been employed, including Attribution Theory (AT) (Kelley & Michela, 1980), Construal Level Theory (CLT) (Trope and Liberman, 2012), Social Exchange Theory (SET) (Cook et al., 2013), the Stereotype Content Model (Canton et al., 2023), and Psychological Ownership Theory (Asatryan & Oh, 2008). Each perspective offers unique insights into the multifaceted nature of consumer interactions with service robots.

Despite significant strides in understanding customer acceptance of service robots, notable gaps remain in the existing body of research. Earlier research has largely concentrated on functional benefits and anthropomorphic features of service robots, which may have resulted in overlooking other important viewpoints (Lu et al., 2020). In addition, the psychological outcomes of customer–robot interactions remain insufficiently addressed, especially regarding the role of emotions in shaping users' intentions and subsequent behaviors (Seo & Lee, 2021).

1.2 Theoretical Frameworks for Technology Acceptance

The integration of robots into various service industries has become increasingly prevalent. From automated customer service assistants to robotic baristas, these technological advancements are reshaping the way people interact with services. However, beyond the functionality and efficiency of these robots lies a critical factor: their emotional impact on consumers. Understanding how positive and negative emotions influence consumer acceptance of service robots is crucial for their successful implementation and widespread adoption (Canton et al., 2023).

Positive affect or the experience of positive emotions has long been recognized as a driving force behind consumer behavior. When consumers feel joy, excitement, or satisfaction during their interactions with service robots, their acceptance of this technology is significantly enhanced. Research by Ajina et al. (2023) highlights that positive affect serves as a strong predictor of customer technology acceptance. One of the key factors contributing to positive affect is the enjoyment derived from these interactions. As noted by Won et al. (2023), consumer acceptance of technology is closely tied to the level of enjoyment experienced. Service robots designed to provide delightful experiences, through personalized interactions or entertaining features, are more likely to evoke positive emotions in consumers. When consumers derive pleasure from their interactions with service robots, it further influences their acceptance. Novelty, characterized by experiences of surprise and the “wow effect,” is closely tied to emotional experience. It has been identified as a driving force behind the intention to adopt new technologies (Chirico & Gaggioli, 2023).

Conversely, negative affect, encompassing emotions such as frustration, disappointment, or fear, can hinder consumer acceptance of service robots. When consumers experience negative emotions during their interactions, it can lead to skepticism, distrust, and even avoidance of technology (Rosete et al., 2020).

Positive affect has been identified as a strong predictor of customer technology acceptance (Ajina et al., 2023). When consumers experience positive emotions during their interactions with service robots, their intention to use them increases significantly. In contrast, negative affect often arises from consumers’ cognitive appraisal of service robots. Factors such as perceived usability issues, concerns about privacy and security, or fear of job displacement can trigger negative emotions. Huang et al. (2023) emphasize the importance of addressing these concerns to mitigate the impact of negative affect on consumer behavior. Understanding how negative affect impact consumer behavior is crucial for the successful implementation of service robots.

While existing literature provides valuable insights there remains a theoretical gap that warrants exploration (McCartney & McCartney, 2020). Much of the current research focuses on descriptive analyses of consumer behavior, without delving deeply into the underlying psychological mechanisms driving these emotions (Asatryan & Oh, 2008; Seo & Lee, 2021; Tuomi et al., 2021; Venkatesh, 2000).

To truly understand the impact of positive and negative affect on consumer acceptance, future research should aim to unravel the emotional dynamics at play (Ou & Verhoef, 2017). This involves exploring the cognitive processes underlying consumers’ emotional responses to service robots, as well as identifying effective strategies for managing and influencing these emotions. Drawing on theories from psychology and behavioral economics can provide a deeper understanding of how emotions shape behavior (Cohen et al., 2018). By integrating concepts such as emotional regulation, cognitive appraisal theory and prospect theory, researchers can uncover nuanced insights into the emotional drivers of consumer acceptance.

The integration of service robots into various industries had profound implications for consumer behavior (Seo & Lee, 2021). Understanding the emotional impact of these interactions, particularly the effects of positive and negative affect, is essential to ensuring the successful adoption of this technology (Huang et al., 2023). While positive affect can enhance consumer acceptance, negative affect poses significant challenges that must be addressed (Won et al., 2023). Moving forward, bridging the theoretical gap through in-depth research into the emotional dynamics of consumer interactions with service robots will pave the way for more effective implementation strategies. Based on this discussion, the following hypothesis and research model (see Figure 1) are proposed in this study:

- H1. When consumers experience enjoyment, their willingness to use service robots is likely to increase.
- H2. Higher levels of negative affect among consumers are expected to reduce their intention to adopt service robots.
- H3. Novelty has a positive effect on consumers' intention to use service robots.
- H4. Satisfaction has a positive effect on consumers' intention to use service robots.

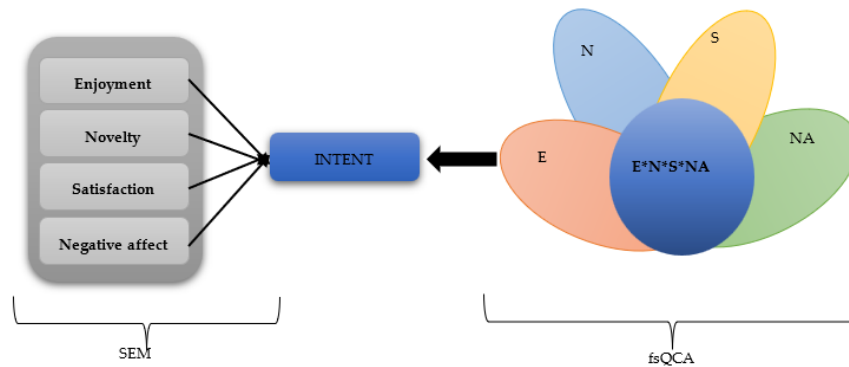

Figure 1. Proposed Configuration Model

2. Materials and Methods

In this study, a survey was carried out to explore how consumers perceive the integration of service robots in thermal hotels. The survey employed a structured questionnaire adapted from validated scales used in previous studies. It covered a range of aspects, including sociodemographic characteristics of consumers and their evaluations of thermal hotels. The sociodemographic section of the questionnaire included items such as age, gender, educational background, marital status, and length of their stay in thermal hotels. Moreover, participants' positive and negative emotions toward thermal hotels, along with their intention to adopt service robots, were measured using a five-point Likert scale.

2.1 Research Design

The study employed a purposive sampling method to collect from consumers, targeting individuals who met specific inclusion criteria relevant to the research objectives (Lim & Ting, 2012). The population of interest consisted of customers who visit and stay at thermal hotels. To mitigate potential biases associated with non-random sampling, the questionnaire was administered at randomly selected thermal hotels across Türkiye on different days and at various times.

A total of 600 questionnaires were distributed; however, only 458 were fully completed and returned. Additionally, eight questionnaires were identified as incomplete and subsequently excluded from the analysis, resulting in a final sample size of 458 respondents.

PLS-SEM and fsQCA were used to study the acceptance of service robots intended for use in thermal hotels. Both methods provide comprehensive insights by identifying adequate causal configurations of antecedents that determine outcomes. Previous research on tourist experiences (Kumar et al., 2023) has applied methods such as fsQCA to identify significant heterogeneity among participants by analyzing their positive and negative perceptions. PLS-SEM was chosen for this study because it offers a unique structure score that allows for the application of fsQCA (Rasoolimanesh et al., 2023). Based on the study by Becker et al. (2023), Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) is a combination of explanatory and predictive analytics owing to its causal nature. This is pertinent to contemporary hospitality and tourism research, which requires scientifically backed hypotheses to

steer managerial recommendations. PLS-SEM is an appropriate methodology for both exploratory and confirmatory studies (Hair & Alamer, 2022). The use of fsQCA with PLS-SEM in this study enhances the results by effectively configuring antecedents for random combinations, given its predictive nature (Kumar et al., 2023). This is because of the proximity and asymmetrical assumptions between the independent and dependent variables made by the fsQCA (Rasoolimanesh et al., 2023).

Ragin (2014) popularized Qualitative Comparative Analysis (QCA), which has been widely recognized and applied across diverse domains (Zhang & Zhang, 2021). Because of its potential to reveal intricate causal relationships, QCA was deemed appropriate for this study's objectives. QCA allows for the analysis of how multiple conditions can interact to cause an outcome, revealing different pathways rather than simple single-factor effects. This configurational approach reflects the diverse and overlapping influences that shape tourism entrepreneurship. Additionally, QCA's set-theoretic foundation enables the identification of conditions that are sufficiently or necessarily linked to the outcomes.

3. Results

The two-stage PLS-SEM method, which consists of measurement and structural model evaluation, was implemented to substantiate and confirm the structure of the created model (Hair & Alamer, 2022). According to Table 1, all loading factors exceed 0.7, Average Variance Extracted (AVE) values exceed the recommended cut-off value of 0.5, and the Composite Reliability (CR) and rho_A values exceed 0.7 (Hair & Alamer, 2022).

Table 1. Results of Model Assessment

Item	OL	CA)	rho_a	CR	AVE
Positive Affect (PA)					
Enjoyment (Venkatesh, 2000)					
PA1	0.819				
PA2	0.883				
PA3	0.841				
PA4	0.876	0.953	0.954	0.953	0.771
PA5	0.920				
PA6	0.926				
Novelty (N) (Kim et al., 2022)					
N1	0.964				
N2	0.923				
N3	0.895	0.961	0.961	0.961	0.859
N4	0.924				
Satisfaction (S) (Tussyadiah & Park, 2018)					
S1	0.873				
S2	0.914				
S3	0.939	0.942	0.944	0.942	0.803
S4	0.857				
Negative affect (NA)					
NA1	0.847				
NA2	0.889				
NA3	0.704	0.938	0.945	0.936	0.748
NA4	0.867				
NA5	0.993				

Consumers' intentions to use service robots (I) (Wirtz et al., 2018)					
I1	0.957				
I2	0.946	0.965	0.965	0.965	0.872
I3	0.920				
I4	0.913				

Note. OL = Outer Loading; CA = Cronbach's Alpha; $p <_{sub>A</sub>} = \rho_A$; CR = Composite Reliability; AVE = Average Variance Extracted. All values are above the recommended thresholds (Hair & Alamer, 2021).

Discriminant validity was assessed using the Heterotrait-Monotrait Ratio (HTMT), Fornell-Larcker, and Cross-Loading analyses. All HTMT values were below the recommended cut-off value (0.9) (Hair & Alamer, 2022), demonstrating an acceptable level of discrimination for the proposed model. See Table 2 for details.

Table 2. Results of Discriminant Validity

	Enjoyment	Intention	Negative Affect	Novelty	Satisfaction
HTMT Ration					
Enjoyment					
Intention	0.787				
Negative Affect	0.761	0.683			
Novelty	0.751	0.752	0.601		
Satisfaction	0.890	0.819	0.764	0.733	
Fornell Larcker					
Enjoyment	0.878				
Intention	0.787	0.934			
Negative Affect	0.766	0.689	0.865		
Novelty	0.752	0.753	0.607	0.927	
Satisfaction	0.889	0.819	0.766	0.733	0.896

3.1 Assessment of Model Using PLS-SEM

Prior to conducting the model tests, it was imperative to evaluate the fit indices. To determine the misfit in the observed correlations, the Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) was utilized, with a recommended threshold value of less than 0.08 as per Hu and Bentler (1998). The proposed model's improved fit in the χ^2 value was measured using another fit index, the Normed Fit Index (NFI). Upon analyzing the fit indices in this research (SRMR = 0.037, d_{ULS} = 0.377, d_G = 0.636, χ^2 = 1,752,004, NFI = 0.870), it was concluded that all values suggested a satisfactory fit.

Table 3. PLS-SEM Results

	HYPOTHESES	β	M	2.5%	97.5%	Bias	STDEV	f^2	t	p	Result
H1	Enjoyment -> Intention	0.099	0.097	-0.134	0.318	-0.002	0.115	0.006	0.866	0.387	X
H2	Negative Affect -> Intention	0.094	0.098	-0.037	0.237	0.004	0.070	0.013	1.348	0.178	X
H3	Novelty -> Intention	0.299	0.304	0.179	0.439	0.005	0.066	0.136	4.537	$p < .001$	✓
H4	Satisfaction -> Intention	0.438	0.433	0.235	0.632	-0.005	0.102	0.130	4.307	$p < .001$	✓

The predictive power of the structural model was evaluated using the R^2 and Q^2 values. Accordingly, the R^2 values indicate that the structural model possesses ample predictive capability (Hair & Alamer,

2022). Path coefficients (β) determined the strength of the relationships in the model, while effect size (f^2) established the amount of variance explained by the variables.

The significance of the path coefficients was evaluated using the bootstrap method with 5000 subsamples. The predictive efficacy of the model was assessed using R^2 values. The importance of the variables was determined using the f^2 values. A blinded analysis was performed to calculate the Q^2 index; a positive Q^2 in the outcome variables indicated the model's predictive ability. In addition, a novel CVPAT method was employed. The superior predictive power of the model was confirmed by comparing the mean error to PLS-SEM, mean index, and linear models. If the average error is lower and statistically significant compared with the other methods, it implies that the model has strong predictive capabilities.

Based on the path analysis results shown in Table 3, there was no significant and positive influence of enjoyment and negative affect on consumers' intention to use service robots. As a result, hypotheses H1 and H2 were not supported. However, satisfaction and novelty have a significant positive influence on consumers' intentions to use service robots. Therefore, Hypotheses H3 and H4 were supported.

3.2 Assessment of Model Using FsQCA Analysis

Evaluation of the model using fsQCA: The fuzzy set qualitative comparative analysis (fsQCA) method was used to test the model and assess its robustness. fsQCA is a qualitative comparative approach that allows the examination of combinations of independent variables and their effects on dependent variable outcomes. The observation units in the dataset were defined as fuzzy sets, with membership degrees ranging from 0 to 1. As a result of the analysis, the effects of different combinations of variables that make up the model on the dependent variable were examined. The results demonstrate the validity of the model and its explanatory capability under different conditions. The tests performed with fsQCA revealed that the model was consistent and well founded.

Table 4. Sufficient Causal Configurations

Pahts	Enjoyment	Novelty	Negative Affect	Satisfaction	Raw Coverage	Consistency
$\sim E^*N^*NA$	$\sim$	●	●	$\sim$	0.683	0.863
$E^*\sim N^*\sim S$	●	$\sim$	$\sim$	$\sim$	0.693	0.855
$E^*N^*S^*\sim NA$	●			●	0.432	0.990
Solution Coverage				0.712		
Solution Consistency				0.835		

fsQCA analysis followed the steps recommended by Rasoolimanesh et al. (2023). Initially, PLS-SEM was used to obtain all construct scores, which were then calibrated between 0-1 in the fsQCA software package. Scores of 0 were assigned 0.5, scores of -3 or less were assigned a value of 0, and scores of 3 or more were assigned 1, thereby creating the "fuzzy sets." Subsequently, truth tables were constructed to examine all possible configurations. Rows that had two or fewer cases and consistency values below 0.80 were disregarded based on prior research recommendations. An intermediate solution was applied to calculate consistency scores for the configurations, following the guidance of Maggetti and Levi-Faur (2013). All probable configurations were examined to determine the consistency and coverage scores. Configurations with consistency above 0.80 and coverage above 0.20 was deemed adequate. fsQCA is an asymmetrical approach that enables the evaluation of the model through a qualitative comparative analysis.

The fsQCA results indicated that a diverse combination of positive and negative affect can lead to increased general intentions to use robots. All three cases produced high results owing to the various configurations formed, surpassing those obtained from PLS-SEM (refer to Table 4). Novelty and negative affect are crucial in Configuration 1. In contrast, Configuration 2 exhibits elevated levels of enjoyment. Configuration 3, on the other hand, shows a high level of negative affect enjoyment, whereas novelty and satisfaction indicate low levels of negative affect. Therefore, when travelers simultaneously rate high levels of enjoyment, novelty, negative affect, and satisfaction, their levels of satisfaction, repurchase intention, and word-of-mouth will increase. The data showed patterns indicating high enjoyment levels and low levels of negative affect and satisfaction, along with low levels of hospitality, interaction, knowledge, and memorability experiences.

3.3 Necessary Conditions Analysis

The analysis of necessary conditions revealed that no single condition met the strict necessity criterion (consistency > 0.9). However, novelty approached this threshold with a consistency value of 0.87 and coverage of 0.79, suggesting its importance across most cases of high intention to use service robots. The absence of negative affect also showed relatively high consistency (0.83) and coverage (0.76), indicating its relevance as a quasi-necessary condition (Figure 2).

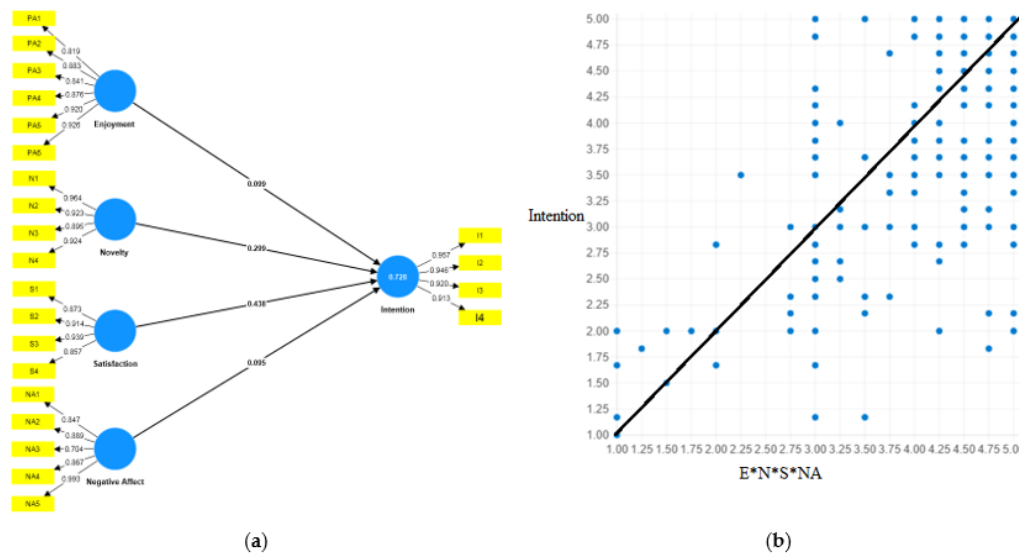

Figure 2. (a) Results of the Research Model; (b) Configuration 3 Intentions to Use Service Robots

4. Discussion

This study investigated consumer attitudes towards the adoption of service robots in thermal hotels. It examined four hypotheses: H1 predicts that enjoyment influences the intention to use service robots. However, PLS-SEM results showed that this effect was not statistically significant. H2 suggests that negative affect affects the intention to use service robots. However, this analysis did not yield a statistically significant effect. H3 posited a positive impact of the novelty factor on acceptance, which was confirmed by the test. H4 predicted a positive effect of satisfaction on acceptance and the analysis result supported this prediction. The fuzzy set method findings revealed that varying combinations of emotion increased the acceptance of service robots. Therefore, this research examined the factors affecting acceptance and tested the hypotheses in line with the study's goal.

This study indicates that service robots are significant in eliciting positive emotions and reducing negative emotions in consumers. Moreover, utilitarian aspects, such as functionality, proved vital in promoting positive emotions. Insignificant affect were found regarding the impact of interactivity on positive affect, aligning with the results of Fernandes and Oliveira (2021). Interestingly, the results also

indicated that interactions between consumers and robots could lead to negative emotional responses. Interesting outcome can be explained through lessen human touches in the service (Mori et al., 2012). Consequently, observing negative affect in human-robot encounters is plausible. Notably, the finding that a negative emotional state can have a positive impact on the consumers' intention to use service contradicts previous research (Jung & Yoon, 2011). There are possible explanations for this. First, consumers may be able to manage the negative effects of interacting with service robots, allowing them to accept the robots despite experiencing negative emotions.

In the realm of artificial intelligence (AI) and robotic technologies, understanding consumers' intentions to engage with service robots is paramount. This article delves into the theoretical and methodological contributions of a study focused on unraveling the complexities surrounding consumers' acceptance of service robots in thermal hotels. By integrating human, technological, and consumer characteristics, this study sheds light on the multifaceted factors influencing consumer behavior in this domain.

Emotions play a pivotal role in shaping individuals' attitudes and behaviors towards technology, including service robots. The study underscores the significance of emotional factors such as enjoyment, negative affect, novelty and satisfaction in influencing consumers' acceptance of service robots. Contrary to conventional wisdom, it reveals that service robots have the capacity to evoke positive emotions and alleviate negative ones. Furthermore, the functionality of robots emerges as a critical determinant in fostering positive emotions among users.

An intriguing finding of the study pertains to the impact of interaction on consumer emotions. Unlike conventional assumptions, the study indicates that the effect of interaction on positive emotion is negligible, echoing previous research on digital voice assistants. Surprisingly, interactions with service robots were also found to elicit negative emotions. This unexpected outcome challenges existing paradigms and underscores the need for nuanced examinations of human-robot interactions. This departure from conventional understandings of human-human interaction dynamics highlights the unique dynamics of human-robot interactions. By elucidating the role of negative emotions in shaping consumer behavior, the study opens new avenues for understanding and leveraging emotional responses in technology adoption contexts.

Conducting this study contributes to previous research that primarily utilized PLS-SEM to investigate the balanced relationships between the factors related to robot adoption (e.g., Lu et al., 2019). By adopting an asymmetrical approach, the study unveils the nuanced configurations of factors that influence consumer behavior in this domain. While the study offers valuable insights into consumers' intention to use service robots, notable gaps in theoretical discourse remain. Specifically, the absence of a robust theoretical discussion and the lack of identification of theoretical gaps underscores the need for more comprehensive examinations of the underlying mechanisms driving consumer behavior in human-robot interaction contexts. Future research should strive to address these gaps by integrating diverse theoretical perspectives and adopting interdisciplinary approaches.

The theoretical and methodological contributions of this study represent a significant step forward in understanding consumers' intention to use service robots. By unraveling the complexities of human-robot interactions and leveraging innovative analytical techniques, the study enriches the theoretical understanding of technology adoption processes. Moving forward, addressing theoretical gaps and embracing interdisciplinary approaches will be crucial in advancing knowledge in this burgeoning field.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Thermal hotel businesses should design customer-service robot interactions that simplify process and create positive experiences. The functionality and usefulness of robots should be emphasized. To reduce the complexity of using robots, companies should strike a balance between their appearance and behavior, avoiding an excessive number of human-like features. Staff should receive training to alleviate negative emotions and address concerns about privacy and security. Service robot applications should be introduced gradually, incorporating consumer feedback for continuous improvement. Robot adaptability and personalization should cater to the diverse needs of different customer segments.

Thermal hotel businesses can gain practical benefits from robotic applications. Reception robots can accelerate registration processes and reduce customer waiting times, thereby increasing satisfaction and productivity. Room-cleaning robots can ease staff workload, enabling more rooms to be serviced and increasing guest capacity. Restaurant and dining robots can handle tasks such as menu services, order taking, and food delivery, reducing the need for human personnel while enhancing speed and service quality. Guidance robots can provide in-hotel directions, information and recommendations, assisting guests more efficiently. By employing robots in treatment areas, staff workload can be reduced, allowing more patients to be cared for and ultimately enhancing treatment quality and efficiency. The use of guide robots for out-of-hotel activities and excursions, automaton of room controls such as ventilation, heating-cooling, and lighting, and offering bellbot (robotic bellboy), valet, and baggage handling services, can all further enhance service quality. Robots can also conduct surveys on customer satisfaction. In summary, the use of robots increases both comfort and quality for guests. Consequently, hotel businesses can enhance productivity and overall service quality by integrating robots across various operations, thereby gaining a competitive advantage.

This study examined the factors that influence the acceptance of service robots in thermal hotels. However, some limitations be noted. The demographic diversity was limited, as only staying customers were included. The sample was confined to thermal hotels in Türkiye, which may restrict generalizability to other countries. Although only five independent variables were analyzed, broader emotions, attitudes, and behaviors could have been included. Incorporating in-depth qualitative data alongside the survey could strengthen the model.

Future research should addressed these limitations. Comparative studies across countries and cultures could test the universality of the findings. Research evaluating the opinions of hotel employees and managers would also be valuable. Longitudinal studies could measure long-term effects and sustainability of robotic implementation. Separate modeling for different types of hotels and accommodation could be conducted and mixed-methods studies incorporating qualitative approaches can provide a more comprehensive understanding. These findings offer important insights for hotel businesses seeking to implement service robots effectively.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest Declaration: The author declares that he does not have a conflict of interest with other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval for this research was obtained by the Istanbul Kent University, Social and Human Sciences Research Ethics Committee with the decision dated 30.05.2025 and meeting number 2025/05.

Funding Statement: The author received no financial support for this research.

Acknowledgments: The author has no acknowledgments to report.

REFERENCES:

- Ajina, A. S., Joudeh, J. M., Ali, N. N., Zamil, A. M., & Hashem, T. N. (2023). The effect of mobile-wallet service dimensions on customer satisfaction and loyalty: An empirical study. *Cogent Business and Management*, 10(2), 2229544. <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2229544>
- Asatryan, V. S., & Oh, H. (2008). Psychological ownership theory: An exploratory application in the restaurant industry. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 32(3), 363-386. <https://doi.org/10.1177/1096348008317391>
- Ayyildiz, A. Y., Baykal, M., & Koc, E. (2022). Attitudes of hotel customers towards the use of service robots in hospitality service encounters. *Technology in Society*, 70, 101995. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2022.101995>
- Canton, E., Hedley, D., & Spoor, J. R. (2023). The stereotype content model and disabilities. *The Journal of Social Psychology*, 163(4), 480-500. <https://doi.org/10.1080/00224545.2021.2017253>
- Chi, O. H., Gursoy, D., & Chi, C. G. (2020). Tourists' attitudes toward the use of artificially intelligent (AI) devices in tourism service delivery: moderating role of service value seeking. *Journal of Travel Research*, 61(1), 170-185. <http://dx.doi.org/10.1177/0047287520971054>
- Chirico, A., & Gaggioli, A. (2023). How real are virtual emotions?. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 26(4), 227-228. <https://doi.org/10.1089/cyber.2023.29272.editorial>
- Cohen, J. B., Pham, M. T., & Andrade, E. B. (2018). The nature and role of affect in consumer behavior. In *Handbook of Consumer Psychology* (pp. 306-357). New York: Routledge.
- Cook, K. S., Cheshire, C., Rice, E. R., & Nakagawa, S. (2013). Social exchange theory. In *Handbook of social psychology* (pp. 61-88). https://doi.org/10.1007/978-94-007-6772-0_3
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 319-340. <https://doi.org/10.2307/249008>
- Fernandes, T., & Oliveira, E. (2021). Understanding consumers' acceptance of automated technologies in service encounters: Drivers of digital voice assistants adoption. *Journal of Business Research*, 122, 180-191. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.08.058>
- Fu, S., Zheng, X., & Wong, I. A. (2022). The perils of hotel technology: The robot usage resistance model. *International Journal of Hospitality Management*, 102, 103174. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2022.103174>

- Gursoy, D., Chi, O. H., Lu, L., & Nunkoo, R. (2019). Consumers acceptance of artificially intelligent (AI) device use in service delivery. *International Journal of Information Management*, 49, 157-169. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.03.008>
- Hair, J., & Alamer, A. (2022). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) in second language and education research: Guidelines using an applied example. *Research Methods in Applied Linguistics*, 1(3), 100027. <https://doi.org/10.1016/j.rmal.2022.100027>
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification. *Psychological Methods*, 3(4), 424. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1082-989X.3.4.424>
- Huang, D., Chen, Q., Huang, S., & Liu, X. (2023). Consumer intention to use service robots: a cognitive–affective–conative framework. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(6), 1893-1913. <http://dx.doi.org/10.1108/IJCHM-12-2022-1528>
- Jung, H. S., & Yoon, H. H. (2011). The effects of nonverbal communication of employees in the family restaurant upon customers' emotional responses and customer satisfaction. *International Journal of Hospitality Management*, 30(3), 542-550. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.09.005>
- Kelley, H. H., & Michela, J. L. (1980). Attribution theory and research. *Annual Review of Psychology*, 31(1), 457-501. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.31.020180.002325>
- Khoa, D. T., Gip, H. Q., Guchait, P., & Wang, C. Y. (2023). Competition or collaboration for human–robot relationship: a critical reflection on future cobotics in hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 35(6), 2202-2215. <http://dx.doi.org/10.1108/IJCHM-04-2022-0434>
- Kim, H., So, K. K. F., & Wirtz, J. (2022). Service robots: Applying social exchange theory to better understand human–robot interactions. *Tourism Management*, 92, 104537. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2022.104537>
- Kumar, S., Sahoo, S., Ali, F., & Cobanoglu, C. (2023). Rise of fsQCA in tourism and hospitality research: a systematic literature review. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 36(7), 2165-2193. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2023-0288>
- Lim, W. M., & Ting, D. H. (2012). E-shopping: an analysis of the technology acceptance model. *Modern Applied Science*, 6(4), 49. <http://dx.doi.org/10.5539/mas.v6n4p49>
- Lu, L., Cai, R., & Gursoy, D. (2019). Developing and validating a service robot integration willingness scale. *International Journal of Hospitality Management*, 80, 36-51. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.01.005>
- Lu, V. N., Wirtz, J., Kunz, W. H., Paluch, S., Gruber, T., Martins, A., & Patterson, P. G. (2020). Service robots, customers and service employees: what can we learn from the academic literature and where are the gaps?. *Journal of Service Theory and Practice*, 30(3), 361-391. <https://doi.org/10.1108/JSTP-04-2019-0088>
- Maggetti, M., & Levi-Faur, D. (2013). Dealing with errors in QCA. *Political Research Quarterly*, 198-204. <https://www.jstor.org/stable/23563603>

- McCartney, G., & McCartney, A. (2020). Rise of the machines: towards a conceptual service-robot research framework for the hospitality and tourism industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 32(12), 3835-3851. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-05-2020-0450>
- Mori, M., MacDorman, K.F., & Kageki, N. (2012). The uncanny valley. *IEEE Robotics and Automation Magazine*, 19(2), 98-100. <http://dx.doi.org/10.1109/MRA.2012.2192811>
- Ou, Y. C., & Verhoef, P. C. (2017). The impact of positive and negative emotions on loyalty intentions and their interactions with customer equity drivers. *Journal of Business Research*, 80, 106-115. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.07.011>
- Ragin, C. C. (2014). *The comparative method: Moving beyond qualitative and quantitative strategies*. Univ of California Press.
- Rasoolimanesh, S. M., Valaei, N., & Rezaei, S. (2023). Guideline for application of fuzzy-set qualitative comparative analysis (fsQCA) in tourism and hospitality studies. In *Cutting Edge Research Methods in Hospitality and Tourism* (pp. 137-156). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/978-1-80455-063-220231009>
- Rosete, A., Soares, B., Salvadorinho, J., Reis, J., & Amorim, M. (2020). Service robots in the hospitality industry: An exploratory literature review. In *Exploring Service Science: 10th International Conference, IESS 2020, Porto, Portugal, February 5–7, 2020, Proceedings 10*, pp. 174-186, Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-38724-2_13
- Schepers, J., Belanche, D., Casaló, L. V., & Flavián, C. (2022). How smart should a service robot be?. *Journal of Service Research*, 25(4), 565-582. <https://doi.org/10.1177/10946705221107704>
- Seo, K. H., & Lee, J. H. (2021). The emergence of service robots at restaurants: Integrating trust, perceived risk, and satisfaction. *Sustainability*, 13(8), 4431. <https://doi.org/10.3390/su13084431>
- Shu, X., & Ye, Y. (2023). Knowledge discovery: Methods from data mining and machine learning. *Social Science Research*, 110, 102817. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2022.102817>
- Trope, Y., & Liberman, N. (2012). Construal level theory. *Handbook of Theories of Social Psychology*, 1, 118-134.
- Tuomi, A., Tussyadiah, I. P., & Stienmetz, J. (2021). Applications and implications of service robots in hospitality. *Cornell Hospitality Quarterly*, 62(2), 232-247. <https://doi.org/10.1177/1938965520923961>
- Tussyadiah, I. P., & Park, S. (2018). Consumer evaluation of hotel service robots. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2018: Proceedings of the International Conference in Jönköping, Sweden, January 24-26, 2018*, pp. 308-320, Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-72923-7_24
- Tziolas, E., Karapatzak, E., Kalathas, I., Karampatea, A., Grigoropoulos, A., Bajoub, A., ... & Kaburlasos, V. G. (2023). Assessing the economic performance of multipurpose collaborative robots toward skillful and sustainable viticultural practices. *Sustainability*, 15(4), 3866. <https://doi.org/10.3390/su15043866>

- Venkatesh, V. (2000). Determinants of perceived ease of use: Integrating control, intrinsic motivation, and emotion into the technology acceptance model. *Information Systems Research*, 11(4), 342-365. <https://doi.org/10.1287/isre.11.4.342.11872>
- Wirtz, J., Patterson, P.G., Kunz, W.H., Gruber, T., Lu, V.N., Paluch, S., & Martins, A. (2018). Brave new world: service robots in the frontline. *Journal of Service Management*, 29(5), 907-931.
- Won, D., Chiu, W., & Byun, H. (2023). Factors influencing consumer use of a sport-branded app: The technology acceptance model integrating app quality and perceived enjoyment. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 35(5), 1112-1133. <https://doi.org/10.1108/APJML-09-2021-0709>
- Zhang, J. & Zhang, Y. (2021). A qualitative comparative analysis of tourism and gender equality in emerging economies. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 46, 284-292. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.01.009>

Akıllı Kent Uygulamalarının Sosyal Eşitsizlikler Bağlamında Değerlendirilmesi

Evaluation of Smart City Applications in the Context of Social Inequality

Neslihan DUMAN¹

öz

Kentsel alanların yoğunlaşması ve karmaşıklığı, kent yönetiminde yeni yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel yönetim süreçlerine entegre edilmesi, literatürde “akıllı kent” kavramının ortaya çıkmasına ve gelişimine zemin hazırlamıştır. Akıllı kentler, teknolojinin sunduğu olanaklar sayesinde sürdürülebilirlik, etkinlik ve yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Ancak, bu teknolojik dönüşüm süreci, kentte yaşayan farklı sosyoekonomik gruplar arasındaki güç ilişkilerini ve eşitsizlik dinamiklerini yeniden şekillendirmektedir. Akıllı kent uygulamalarının sosyal eşitsizlikler üzerindeki etkilerini teorik bir perspektifle irdeleyen ve dijital bölünme, mekânsal adalet, toplumsal kapsayıcılık kavramları üzerinden değerlendiren bu çalışmanın amacı, akıllı kent uygulamalarının dijital dönüşüm sürecinde sosyal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini ya da dönüştürebileceğini eleştirel bir perspektifle analiz ederek, teknolojik gelişmelerin sosyal adalet, katılım ve kapsayıcılık ilkeleriyle bütünleştirilmesine yönelik kuramsal bir çerçeve sunmaktır. Teknolojinin kent yönetimindeki artan rolü, toplumsal yapı üzerindeki etkileri bağlamında incelenmiş ve bu bağlamda, sosyal eşitlik perspektifinin kent politikalarına entegrasyonunun gerekliliği vurgulanmıştır. Literatürde kavramsal olarak dijital uçurum, mekânsal adalet, toplumsal dışlanma ekseninde geliştirilen tartışmalar, çoğunlukla teknik erişim veya altyapı eşitsizliği düzeyinde kalmıştır. Bu çalışmada ise bu kavramlar, kültürel sermaye, temsil ve vatandaşlık haklarıyla ilişkilendirilerek yeniden tanımlanmıştır. Bu sayede akıllı kentlerin sosyal eşitlik perspektifiyle yeniden düşünülmesi gerektiği vurgulanarak, çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı kent, sosyal eşitsizlik, dijital bölünme, mekânsal adalet, kapsayıcılık.

ABSTRACT

The concentration and complexity of urban areas have necessitated the development of new approaches to urban governance. In this context, the integration of information and communication technologies (ICT) into urban governance processes has laid the groundwork for the emergence and evolution of the concept of the “smart city” in the academic literature. Smart cities aim to enhance sustainability, efficiency, and quality of life by leveraging technological innovations. However, this process of technological transformation also reshapes power relations and inequality dynamics among different socio-economic groups residing in cities. This study examines the effects of smart city applications on social inequalities from a theoretical perspective, evaluating them through the concepts of the digital divide, spatial justice, and social inclusion. Its aim is to critically analyze how smart city applications reproduce or transform social inequalities during the digital transformation process, thereby providing a theoretical framework for integrating technological developments with the principles of social justice, participation, and inclusiveness. The increasing role of technology in urban governance is examined in the context of its effects on social structures, emphasizing the necessity of integrating a social equality perspective into urban policies. Discussions developed in the literature around the concepts of the digital divide, spatial justice, and social exclusion have mostly remained at the level of technical access or infrastructure inequality. In this study, however, these concepts are redefined in relation to cultural capital, representation, and citizenship rights. Thus, it is emphasized that smart cities need to be rethought from a social equality perspective.

Keywords: Smart city, social inequality, digital divide, spatial justice, inclusivity.

¹ Corresponding Author: Dr. Neslihan Duman, Erciyes University, neslihanduman@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2512-1303

GİRİŞ

Kentsel alanlarda gözlemlenen hızlı nüfus artışı ve mekânsal yapıların giderek çeşitlenmesi, şehirlerin sosyal, ekonomik ve fiziksel yapısında derin dönüşümleri beraberinde getirmektedir (Pacione, 2009). Bu durum, ulaşım altyapısından barınma gereksinimlerine, kamu hizmetlerinden çevresel sürdürülebilirliğe kadar, birçok alanda yeni taleplerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Özellikle hızlı kentleşme süreci, mevcut planlama ve yönetim yaklaşımlarının yetersiz kalmasına neden olurken, kent içi hareketliliği ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilecek yapısal sorunları da beraberinde getirmektedir (UN-Habitat, 2016). Bu bağlamda, kentlerin sadece fiziksel büyüklükleri değil, aynı zamanda toplumsal işleyişleri de daha karmaşık hale gelmektedir (Soja, 2000).

Artan karmaşıklık, geleneksel planlama yaklaşımlarının ötesinde, çok aktörlü ve katılımcı modellerin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Healey, 1997). Kentsel sistemlerdeki bu çeşitlenme, farklı ölçeklerdeki etkileşimlerin daha dikkatli analiz edilmesini ve esnek politika araçlarının geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, dijital teknolojilerin ve büyük veri analizlerinin kent yönetiminde daha etkin kullanımı, hem mekânsal karar alma süreçlerini desteklemekte hem de farklı sosyoekonomik grupların ihtiyaçlarının daha kapsayıcı bir şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır (Batty vd., 2012). Dolayısıyla, kentlerin artan yoğunluk ve karmaşıklık karşısında sürdürülebilir, dirençli ve kapsayıcı bir yapıya kavuşturulması, bütüncül ve yenilikçi yaklaşımlarla mümkündür (Fainstein, 2010).

Günümüz kentleri, yalnızca mekânsal genişleme ile değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve teknolojik dönüşümlerle de şekillenmektedir. Bu çok katmanlı değişim süreci, geleneksel kent yönetimi anlayışlarının sınırlarını zorlamakta ve daha kapsayıcı, esnek ve uyarlanabilir yaklaşımların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır (Swyngedouw, 2005). Merkeziyetçi ve hiyerarşik yapılarla yürütülen klasik yönetim modelleri, dinamik kent ihtiyaçlarına yanıt vermekte yetersiz kalmakta; bunun yerine, yerel aktörlerin sürece daha fazla katılımını esas alan yönetim temelli modeller ön plana çıkmaktadır (Pierre, 2000). Bu durum, kentsel hizmetlerin daha etkin sunulmasını ve karar alma süreçlerinin şeffaflık, katılım ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmektedir (Kooiman, 2003).

Kent yönetiminde çağdaş yaklaşımlar, idari yapılanmanın ötesine geçerek, teknolojik çözümler ile veri odaklı uygulamaların karar alma süreçlerine dâhil edilmesini gerekli kılmaktadır (Nam & Pardo, 2011). Akıllı şehir teknolojilerinin benimsenmesi, sürdürülebilir ulaşım sistemlerinden çevresel izleme mekanizmalarına kadar pek çok alanda daha verimli çözümler sunulmasını mümkün kılmaktadır (Batty vd., 2012). Bununla birlikte, kent yönetiminde toplumsal kapsayıcılığın sağlanması, farklı grupların eşit temsiline olanak tanıyan demokratik platformların güçlendirilmesini gerektirmektedir (Fainstein, 2010). Dolayısıyla, çağdaş kent yönetimi, yalnızca teknik ve yönetsel bir mesele değil; aynı zamanda sosyal adalet, katılım ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlu bütüncül bir anlayışı gerektirmektedir (Harvey, 2012).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kent yönetimine entegrasyonu, çağdaş şehirlerin daha etkin, katılımcı ve sürdürülebilir biçimde yönetilmesine önemli katkılar sunmaktadır (Nam & Pardo, 2011). BİT'in sunduğu olanaklar sayesinde, kentsel verilerin toplanması, işlenmesi ve analiz edilmesi çok daha hızlı ve kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilebilmekte; bu da karar alma süreçlerinin bilimsel verilere dayalı biçimde yönlendirilmesini sağlamaktadır (Batty vd., 2012). Özellikle ulaşım, enerji yönetimi, atık sistemleri ve güvenlik gibi alanlarda BİT tabanlı uygulamalar, hizmet kalitesini artırmakta ve kaynak kullanımında etkinliği ön plana çıkarmaktadır (Graham & Marvin, 2001). Bu bağlamda, kentlerin dijital altyapı ile donatılması, kentsel problemlere karşı proaktif ve esnek çözümler geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

Kent yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanılması, halkın yönetim mekanizmalarına katılımını teşvik eden bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Nam & Pardo, 2011). E-belediye hizmetleri, mobil uygulamalar ve çevrim içi platformlar, halkın ihtiyaçlarını doğrudan iletebilmesini ve yöneticilerle etkileşim kurabilmesini mümkün kılarak, yönetim süreçlerini daha demokratik ve şeffaf hale

getirmektedir (Kooiman, 2003). Bununla birlikte, büyük veri analitiği ve yapay zekâ temelli sistemler, kentsel eğilimlerin öngörülmesinde ve kriz durumlarında hızlı müdahale mekanizmalarının geliştirilmesinde önemli rol oynamaktadır (Batty vd., 2012). Dolayısıyla, BİT'in kent yönetimi süreçlerine entegre edilmesi, yalnızca teknolojik bir yenilik değil; aynı zamanda kentsel yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen stratejik bir dönüşüm olarak değerlendirilmelidir (Fainstein, 2010).

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. "Akıllı kent" Kavramının Ortaya Çıkışı

"Akıllı kent" kavramı, 21. yüzyılın başlarından itibaren dijital teknolojilerin hızlı gelişimi ve kentleşmenin artan karmaşıklığı ile birlikte literatürde sıkça yer almaya başlamıştır. Bu kavram, yalnızca teknolojik altyapıların kent yaşamına entegre edilmesini değil; aynı zamanda sürdürülebilirlik, yönetim, yaşam kalitesi ve vatandaş katılımı gibi çok boyutlu hedefleri kapsamaktadır (Komninos, 2011). Akıllı kent yaklaşımı, kentsel kaynakların daha verimli kullanılmasını, hizmet sunumunda etkililiği ve karar alma süreçlerinde şeffaflığı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, bilgi ve iletişim teknolojileri, veri analitiği ve sensör tabanlı sistemler, kent yönetiminde temel araçlar haline gelmiştir.

Akıllı kentler, yalnızca dijital altyapının kent mekânına entegre edilmesiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda kent sakinlerinin yaşam deneyimini iyileştirmeye yönelik sosyal, ekonomik ve çevresel stratejileri de içermektedir (Batty vd., 2012). Bu bağlamda, akıllı kent kavramının ortaya çıkışı, teknolojik yeniliklerin yanı sıra sürdürülebilir kalkınma ve katılımcı yönetim anlayışlarıyla da yakından ilişkilidir. Kentlerin artan nüfus baskısı ve çevresel sorunlarla başa çıkma zorunluluğu, daha esnek, öğrenen ve kendini yenileyebilen kent modellerine duyulan ihtiyacı artırmış; bu da akıllı kent konseptini yalnızca bir teknoloji projesi değil, aynı zamanda kapsamlı bir kentsel dönüşüm aracı olarak konumlandırmıştır.

1.1.1. Dünyadan Akıllı Kent Uygulamaları

"Virtual Singapore" projesiyle dikkat çeken Singapur, akıllı kent teknolojilerinin uygulanmasında küresel ölçekte örnek gösterilen öncü şehirlerden biridir. Üç boyutlu dijital şehir modeli üzerinden geliştirilen bu platform, kentsel planlama, afet yönetimi ve kaynak optimizasyonu için büyük veri ve yapay zekâ entegrasyonunu kullanmaktadır (Kong vd., 2019). Bu sayede, şehir yönetimi gerçek zamanlı verilerle desteklenen senaryolar geliştirerek sürdürülebilir ve esnek kararlar alabilmektedir. Virtual Singapore, özellikle veri odaklı akıllı kent uygulamalarının başarılı bir örneği olarak kabul edilmektedir.

Barcelona, akıllı kent çözümlerini sürdürülebilirlik ve vatandaş katılımı ekseninde geliştirmiştir. Şehir, akıllı aydınlatma sistemleri, sensör tabanlı atık yönetimi ve su kaynaklarının izlenmesi gibi uygulamalarla enerji verimliliğini artırırken, aynı zamanda çevrim içi platformlar aracılığıyla vatandaşların yönetim süreçlerine katılımını desteklemektedir (Cocchia, 2014). Teknolojik altyapının, sosyal katılım ve çevresel sorumluluk ilkeleriyle uyumlu biçimde kurgulandığı model, bu yaklaşımlar aracılığıyla şekillenmektedir.

Amsterdam ise "Amsterdam Smart City" girişimi ile özel sektör, akademi ve kamu kuruluşlarını bir araya getirerek enerji, ulaşım ve dijital altyapı alanlarında yenilikçi projeler geliştirmektedir. Bu çok paydaşlı model, teknolojik yeniliklerin yanı sıra sosyal ve ekonomik aktörlerin entegrasyonunu sağlayarak kentte kapsayıcı ve sürdürülebilir çözümler üretmeyi amaçlamaktadır (Schaffers vd., 2011). Amsterdam deneyimi, akıllı kent uygulamalarında iş birliği ve katılımcılığın kritik rolünü vurgulamaktadır.

Bir diğer örnek ise Güney Kore'nin başkenti Seul'dür. Seul, "Smart Seoul 2015" stratejisi doğrultusunda; akıllı trafik yönetimi, kamu güvenliği gözetimi ve dijital vatandaş hizmetleri gibi çeşitli alanlarda kayda değer ilerlemeler sağlamıştır (Nam & Pardo, 2011). Şehir, teknolojik altyapıyı vatandaş odaklı

hizmetlerle bütünleştirerek hem yaşam kalitesini yükseltmekte hem de yönetim süreçlerini daha şeffaf ve katılımcı hale getirmektedir.

1.1.2. Türkiye’den Örnekler

Kayseri, akıllı kent teknolojilerini yerel hizmetlere entegre eden Anadolu şehirlerinden biridir. Kayseri Büyükşehir Belediyesi, kent içi ulaşımında akıllı otobüs durakları ve toplu taşıma takibini sağlayan mobil uygulamalar geliştirmiştir. Bu uygulamalar, vatandaşların gerçek zamanlı olarak otobüslerin konumunu takip etmelerine olanak tanıyarak ulaşımında bekleme sürelerini azaltmakta ve yolcu memnuniyetini artırmaktadır. Ayrıca, belediye bünyesinde geliştirilen akıllı arıza bildirim sistemi ile vatandaşlar, belediye hizmetlerindeki aksaklıkları dijital ortamda hızlıca bildirebilmekte, böylece hizmet kalitesi yükselmektedir.

Eskişehir de akıllı kent alanında önemli atılımlar yapan Anadolu şehirlerinden biridir. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nin geliştirdiği “Akıllı Atık Yönetim Sistemi”, sensörlerle donatılmış çöp konteynerlerinin doluluk oranlarını izleyerek çöp toplama rotalarının optimize edilmesini sağlamaktadır. Bu sistem, hem çevresel sürdürülebilirlik hem de maliyet etkinliği açısından belediye hizmetlerine değer katmaktadır. Ayrıca, kent genelinde yaygınlaştırılan ücretsiz Wi-Fi noktaları ile dijital erişim desteklenmektedir.

Konya’da ise e-belediye uygulamaları ve dijital altyapı güçlendirme çalışmaları ön plandadır. Konya Büyükşehir Belediyesi, online tahsilat, belediye hizmetleri takibi, ruhsat ve izin işlemlerinin dijital platformlar üzerinden yürütülmesini sağlayarak hem bürokratik süreçleri hızlandırmakta hem de vatandaşların belediye ile etkileşimini kolaylaştırmaktadır. Bunun yanı sıra, akıllı sulama sistemleri ve çevresel izleme sensörleri ile kentsel altyapının verimli yönetilmesine yönelik adımlar atılmaktadır.

1.2. Akıllı Kent Uygulamalarına İlişkin Olumsuz Örnekler ve Ortaya Çıkan Eşitsizlikler

Akıllı kent uygulamaları, dijitalleşme ve veri temelli yönetim yoluyla kent yaşamını daha verimli, sürdürülebilir ve yaşanabilir kılmayı amaçlasa da, uygulamada çeşitli türde sosyal, mekânsal, dijital ve ekonomik eşitsizlikleri de beraberinde getirmiştir (Kitchin, 2014; Hollands, 2015). Teknolojinin kent yönetiminde giderek belirleyici bir rol üstlenmesi, özellikle erişim, katılım, gelir ve mekân temelli yeni ayrılmalar yaratmıştır (Shelton, Zook & Wiig, 2015).

Akıllı kent vizyonunun temelinde yer alan dijital hizmetlere erişim, toplumun tüm kesimlerinde eşit biçimde sağlanamamıştır. Toronto’daki Sidewalk Labs projesi, veri toplama süreçlerinin özel sektör kontrolünde olması ve mahremiyet endişeleri nedeniyle ciddi toplumsal tepkilere yol açmış; özellikle düşük gelirli mahalleler dijital hizmetlerden dışlanmıştır (Goodman & Powles, 2019). Seul’deki “Smart Seoul” girişimi ise ileri dijital altyapısına rağmen yaşlı nüfusun ve düşük gelirli bireylerin teknolojiye erişimde zorlanması nedeniyle dijital vatandaşlıkta yeni eşitsizlikler doğurmuştur (Kim, 2021). Bu örnekler, akıllı kent projelerinde dijital uçurumun derinleşebileceğini göstermektedir (Graham, 2002).

Akıllı kent altyapıları çoğu zaman ekonomik olarak güçlü bölgelerde yoğunlaşmakta, dezavantajlı bölgelerde ise yetersiz kalmaktadır. Londra’da dijital gözetim sistemlerinin düşük gelirli mahallelerde daha sık uygulanması, güvenlik politikaları üzerinden sınıfsal kontrol mekanizmalarının güçlenmesine neden olmuştur (Leszczynski, 2016). Songdo (Güney Kore) ise planlı, yüksek teknoloji bir kent olarak övülse de, altyapı ve hizmetlerin yalnızca yüksek gelirli kesimlere hitap etmesiyle “dijital duvarlar” yaratmıştır (Shwayri, 2013). İstanbul örneğinde de benzer biçimde, akıllı ulaşım ve e-belediye sistemleri merkezî bölgelerde yoğunlaşmış, periferik mahalleler dijital hizmetlerden yeterince yararlanamamıştır (Kaya, 2020). Bu durum, akıllı kent yatırımlarında mekânsal adaletin zayıflığını ortaya koymaktadır (Harvey, 2008).

Akıllı kent teknolojilerinin sunduğu ekonomik fırsatlar her kesime eşit biçimde yansımamaktadır. Barcelona, dijital katılım açısından öncü bir kent olmasına rağmen, teknoloji sektöründe çalışan nitelikli bireylerle geleneksel iş kollarındaki çalışanlar arasındaki gelir farkı artmıştır (March & Ribera-Fumaz, 2018). New York'taki LinkNYC projesi, kamusal Wi-Fi hizmeti sağlamasına rağmen, altyapı bakımından zengin bölgelerde yoğunlaşarak düşük gelirli alanları geride bırakmıştır (Shelton & Lodato, 2019). Böylece akıllı kent politikaları, kentsel mekânda dijital sermaye farkını derinleştirmiştir (van Dijk, 2020).

Bazı akıllı kent projeleri, toplumsal kapsayıcılığı artırmak yerine gözetim temelli kontrol mekanizmalarını güçlendirmiştir. Hong Kong ve Londra gibi şehirlerde yüz tanıma sistemlerinin daha çok göçmen ve düşük gelirli gruplar üzerinde uygulanması, "akıllı güvenlik" kavramının sosyal ayrımcılığa hizmet edebileceğini göstermiştir (Crawford & Schultz, 2019). İstanbul'da da kamusal alanlarda yaygınlaşan kamera sistemleri, kent hakkı ve mahremiyet tartışmalarını gündeme getirmiştir (Çetin, 2021). Böylece, teknolojik altyapı kimi zaman dışlayıcı ve denetimci bir kentsel deneyim üretmiştir.

Sonuç olarak, akıllı kent uygulamaları görünürdeki kapsayıcı söylemlerine rağmen dijital erişim, mekânsal adalet, ekonomik fırsatlar ve gözetim pratikleri üzerinden yeni toplumsal eşitsizlik biçimleri yaratabilmektedir (Kitchin, 2021). Bu durum, teknolojinin kendiliğinden adalet üretmeyeceğini, aksine politik yönetim, sosyal içerme ve etik denetim mekanizmalarıyla desteklenmediği sürece eşitsizlikleri derinleştirebileceğini göstermektedir. Gerçek anlamda "akıllı" bir kent, yalnızca teknolojik altyapısıyla değil, sosyal adalet, katılım ve kapsayıcılık ilkelerini somut biçimde hayata geçirmesiyle mümkündür (Morozov & Bria, 2018).

1.2. Sosyal Eşitsizlik Bağlamında Akıllı Kentler

Teknolojik dönüşüm, toplumsal yapılar üzerinde derin etkiler yaratarak geleneksel güç ilişkilerini dönüştürmekte ve yeni aktörlerin ön plana çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle dijital platformlar, veri sahipliği ve bilgi üretimi süreçleri üzerinden ekonomik ve politik gücün yeniden dağılımına neden olmaktadır. Büyük teknoloji şirketleri, yalnızca piyasa üzerindeki etkileriyle değil, aynı zamanda toplumsal davranışları yönlendirme kapasiteleriyle de yeni bir güç alanı yaratmaktadır (Zuboff, 2019). Bu durum, klasik devlet-toplum ilişkilerinin yanında platform temelli kontrol mekanizmalarının ortaya çıkmasına ve dijital egemenlik tartışmalarının gündeme gelmesine yol açmaktadır.

Dijital teknolojilerin yaygınlaşması, sosyoekonomik eşitsizliklerin biçim ve içerik açısından yeniden yapılanmasına neden olmaktadır. Dijital ekonomi ve otomasyon süreçleri, nitelikli iş gücüne olan talebi artırırken, düşük vasıflı işlerde çalışan bireylerin iş gücü piyasasından dışlanma riskini artırmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Böylece teknoloji, bir yandan ekonomik büyümeyi desteklerken, diğer yandan gelir ve fırsat eşitsizliklerini derinleştirme potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda, dijital dönüşüm politikalarının yalnızca ekonomik verimlilik açısından değil, sosyal adalet perspektifinden de ele alınması gereklidir.

Teknolojiye erişim, bireylerin toplumsal yaşama katılım düzeylerini ve fırsatlara ulaşım olanaklarını doğrudan etkileyen kritik bir faktör haline gelmiştir. Dijital bölünme, yalnızca fiziksel erişimle sınırlı kalmayıp, dijital okuryazarlık ve teknolojiyi etkin kullanma becerileri gibi boyutları da içermektedir (van Dijk, 2020). Eğitim, istihdam ve kamusal hizmetlere erişim konularında yaşanan dijital eşitsizlikler, toplumsal dışlanmayı artırmakta ve mevcut yapısal sorunları derinleştirebilmektedir. Bu nedenle, teknolojik kapsayıcılığı esas alan politikalar, toplumsal bütünleşme ve eşitlik hedeflerinin gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Akıllı kent kavramı, 21. yüzyılın başından itibaren kentsel gelişim politikalarında belirleyici bir tema haline gelmiş ve birçok çalışmada dijitalleşmenin kent yönetimine entegrasyonu olarak tanımlanmıştır

(Komninos, 2013; Caragliu, Del Bo & Nijkamp, 2011). Bu bağlamda bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanımıyla kentsel hizmetlerin daha verimli, sürdürülebilir ve kullanıcı odaklı hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak akıllı kent söyleminin sunduğu bu iyimser vizyon, eleştirel kent çalışmaları literatüründe toplumsal eşitsizlikler bağlamında yeniden değerlendirilmiştir (Greenfield, 2013; Kitchin, 2014).

Kitchin (2014), akıllı kentlerin temelini oluşturan veri odaklı yönetim sistemlerinin çoğu zaman özel sektörün önceliklerine göre şekillendiğini ve bu durumun kamu yararı ilkesini gölgede bırakabileceğini savunur. Benzer şekilde Greenfield (2013), akıllı kent uygulamalarının toplumsal gerçeklikten kopuk, teknolojik determinizme dayalı bir vizyon sunduğunu belirtir. Bu vizyonun, mevcut toplumsal adaletsizlikleri göz ardı ederek “herkese eşit fayda” iddiasını meşrulaştırdığı ileri sürülmektedir. Vanolo (2016) ise “akıllı kent” söyleminin kentlerde yeni bir normatif düzen kurduğuna dikkat çekerek, bu düzenin vatandaşlardan belirli dijital davranış kalıplarını benimsemelerini beklediğini ve bu süreçte dijital dışlanma riski taşıyan grupların (yaşlılar, düşük gelirli bireyler, göçmenler vb.) marjinalleşebileceğini vurgular. Bu eleştiriler, akıllı kentlerin yalnızca teknik değil, aynı zamanda politik bir yapısının olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, dijital dönüşüm doğru biçimde yönlendirildiğinde sosyal kapsayıcılığı güçlendirebilir. Barcelona’nın “Decidim” platformu, vatandaşların karar süreçlerine çevrim içi katılımını sağlayarak mekânsal ve sosyal eşitsizlikleri azaltma yönünde umut verici bir örnek sunmaktadır. Bu tür katılımcı teknolojiler, akıllı kentlerin demokratik potansiyelini artırabilir. Ancak bunun için dijital dönüşümün ekonomik verimlilikten çok sosyal adalet hedefiyle bütünleşmesi gerekir.

Shelton, Zook ve Wiig (2015), akıllı kentlerin “herkese eşit hizmet” mottosuna rağmen mekânsal adaletsizlikleri yeniden üretebildiğini; veri yoğunluklu altyapıların daha çok yüksek gelirli bölgelerde yoğunlaştığını ve bu durumun dijital eşitsizlikleri artırdığını ortaya koyar. Buna karşın bazı çalışmalar akıllı kentlerin eşitsizlikleri azaltma potansiyeline de dikkat çeker. Townsend (2013), doğru tasarlanmış katılımcı teknolojilerin, vatandaşların karar alma süreçlerine daha aktif katılımını sağlayabileceğini ve böylece kent yönetiminde demokratikleşmeyi destekleyebileceğini savunur. Cowley, Joss ve Dayot (2018) ise, kapsayıcı yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi halinde akıllı kent uygulamalarının daha adil sonuçlar üretebileceğini belirtir.

Literatür akıllı kent uygulamalarının toplumsal eşitsizlikler üzerindeki etkilerini iki ana eksenle tartışmaktadır: Bir yanda dijitalleşmenin mevcut eşitsizlikleri yeniden üretme ve derinleştirme riski, diğer yanda ise katılımcı ve kapsayıcı politikalarla eşitsizlikleri dönüştürme potansiyeli. Bu çelişkili yapı, akıllı kent uygulamalarının sadece teknolojik değil, aynı zamanda sosyal, politik ve etik boyutlarıyla da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç olarak, akıllı kentlerin sosyal eşitsizlik üzerindeki etkisinin ikili bir yapıda olduğu söylenebilir: Bir yandan eşitsizlikleri derinleştirme riski, diğer yandan bunları dönüştürme potansiyeli. Bu ikilik, kent politikalarının teknoloji merkezli değil, insan merkezli, katılımcı ve adil bir anlayışla yeniden kurgulanmasını zorunlu kılmaktadır.

1.2.1. Dijital Erişim ve Bölünme

Dijital bölünme, bireyler ve topluluklar arasında teknolojiye erişim ve bu teknolojileri etkin kullanma becerileri açısından ortaya çıkan farklılıkları ifade etmektedir. Teknolojik erişim sorunları, yalnızca fiziksel altyapı ya da bağlantı eksikliklerinden değil, aynı zamanda dijital beceri düzeyi ve kullanıcı alışkanlıklarındaki farklılıklardan da kaynaklanmaktadır (van Dijk, 2020). Bu bağlamda, teknolojiye erişimdeki eşitsizlikler, bilgiye ulaşma ve dijital hizmetlerden yararlanma konusunda ciddi kısıtlamalar yaratmakta, bireylerin sosyal ve ekonomik fırsatlardan tam anlamıyla faydalanmasını engellemektedir. Dolayısıyla, dijital bölünmenin azaltılması için hem altyapı yatırımlarının artırılması hem de kullanıcıların beceri geliştirmesine yönelik eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Dijital uçurumun temel belirleyicileri arasında eğitim düzeyi, gelir seviyesi, yaş grubu ve coğrafi konum önemli rol oynamaktadır. Yüksek eğitim ve gelir düzeyine sahip bireyler, teknolojik araçlara daha kolay erişim sağlamak ve bu araçları daha etkin kullanabilmektedir (Hargittai, 2010). Öte yandan, yaşlı nüfus ve kırsal bölgelerde yaşayanlar dijital teknolojilere erişimde ve kullanımda daha fazla zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, dijital kaynakların dağılımındaki eşitsizliklerin toplumsal tabakalaşmayı derinleştirmesine neden olmakta ve bölgesel kalkınma farklarını artırmaktadır. Bu nedenle, dijital politikalarda hedef gruplara yönelik farklılaştırılmış stratejilerin geliştirilmesi kritik öneme sahiptir.

Dijital dışlanmış gruplar, bilgiye erişim, kamusal hizmetlerden yararlanma ve sosyal katılım gibi temel hak ve fırsatlardan mahrum kalma riski taşımaktadır. Bu gruplar, ekonomik ve sosyal hayatta daha kırılgan pozisyonlara düşmekte; iş bulma, eğitim alma ve sağlık hizmetlerine erişim gibi alanlarda dezavantajlı duruma gelmektedir (Selwyn, 2004). Ayrıca, dijital ortamların artan rolü nedeniyle, dışlanma yalnızca teknolojik erişim eksikliğinden kaynaklanmayıp, aynı zamanda toplumsal izolasyon ve marjinalleşmeye de yol açabilmektedir. Bu sebeple, dijital kapsayıcılığı artırmaya yönelik politikalar, sosyal adalet ve eşitlik perspektifiyle ele alınmalı, risk altındaki grupların ihtiyaçlarına özgü çözümler geliştirilmelidir.

1.2.2. Mekânsal Eşitsizlik ve Teknolojik Adalet

Teknoloji yatırımlarının mekânsal dağılımı, kentsel gelişim dinamikleri ve sosyal adalet açısından kritik bir rol oynamaktadır. Teknolojik yatırımların daha çok merkezî ve ekonomik olarak gelişmiş bölgelere yönelmesi, kırsal kesimlerde ve dezavantajlı mahallelerde altyapı yetersizliklerine neden olarak mekânsal eşitsizliklerin büyümesine neden olmaktadır (Graham & Marvin, 2001). Bu durum, bilgi toplumuna erişimde bölgesel farklılıkların oluşmasına ve bazı alanların dijital dönüşümden yeterince faydalanamamasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, teknoloji yatırımlarının mekânsal olarak dengeli dağıtılması, kentlerin sürdürülebilir ve kapsayıcı gelişimi için vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Kent içi bölgeler arasında teknoloji tabanlı hizmetlerde gözlenen eşitsizlikler, kentsel adaletin sağlanmasında önemli engeller oluşturmaktadır. Özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı mahallelerde, dijital kamu hizmetleri, internet erişimi ve akıllı şehir teknolojilerine ulaşım kısıtlı olmakta ve bu durum sosyal dışlanma riskini artırmaktadır (Wilson, 2016). Hizmet dağılımındaki bu dengesizlikler, yalnızca ekonomik fırsatları değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve güvenlik gibi temel kamusal hizmetlere erişimi de olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, kent politikalarında hizmet eşitliğini gözetken mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Kentsel altyapıya erişimde yaşanan adaletsizlikler, özellikle dijital altyapı, ulaşım ve enerji gibi temel hizmetlerde belirginleşmektedir. Dezavantajlı bölgelerde altyapı yatırımlarının yetersizliği, hem yaşam kalitesini düşürmekte hem de sosyal ve ekonomik fırsatlara erişimi kısıtlamaktadır (Soja, 2010). Bu durum, mekânsal ayrışmayı derinleştirerek, kent sakinleri arasında sosyal adaletsizliklerin pekişmesine neden olmaktadır. Adil bir kentsel gelişim için altyapı hizmetlerinin tüm kent alanlarına eşit ve etkin biçimde ulaştırılması, hem sosyal uyumun sağlanması hem de kentsel sürdürülebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal kapsayıcılığın sağlanmasında bütüncül kent politikalarının geliştirilmesi zorunludur. Bu politikalar, ekonomik, sosyal, mekânsal ve çevresel boyutları bir arada ele alarak, farklı toplumsal kesimlerin ihtiyaçlarını dengeli biçimde karşılamayı hedeflemektedir (Fainstein, 2010). Aynı zamanda uygulanan dar kapsamlı politikalar, çoğu zaman eşitsizlikleri derinleştirme riskini taşıırken, bütüncül yaklaşımlar kentlerin daha adil ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamaktadır. Böylece, kentsel gelişim süreçlerinde sosyal uyumun ve ortak refahın artırılması mümkün hale gelmektedir.

1.2.3. Katılımcı Yönetişim ve Sosyal Kapsayıcılık

Katılımcı yönetim, kent yönetiminde demokratikleşme süreçlerinin güçlendirilmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Vatandaşların karar alma mekanizmalarına aktif katılımının sağlanması, yönetişimin şeffaflık, hesap verebilirlik ve meşruiyetini artırmakta; aynı zamanda yerel ihtiyaçlara duyarlı ve sürdürülebilir çözümler geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Healey, 1997). Bu yaklaşım, yalnızca yönetim süreçlerinin etkinliğini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumun farklı kesimlerinin sesinin duyulmasını sağlayarak demokratik kültürün yerleşmesine katkı sunmaktadır.

Kentsel mekânda dezavantajlı grupların temsil hakkı ile hizmetlere erişiminin teminat altına alınması, sosyal kapsayıcılığın sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Sosyal, ekonomik ve kültürel olarak dezavantajlı konumdaki bireylerin karar alma süreçlerine katılımının artırılması, kentlerde adil ve eşitlikçi mekanizmaların tesis edilmesini mümkün kılmaktadır (Young, 2000). Bu bağlamda, kentsel politikaların ve yönetim modellerinin, marjinalize olmuş grupların ihtiyaçlarını ve taleplerini merkeze alacak şekilde yeniden yapılandırılması, sosyal bütünleşme ve demokratik adalet açısından kritik önem taşımaktadır.

Eleştirel kent çalışmaları, kentsel mekân ve toplumsal ilişkiler arasındaki güç dinamiklerini çözümlemeye odaklanan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bu perspektif, neoliberal kent politikalarının yarattığı mekânsal adaletsizlikleri, kentsel dönüşüm süreçlerinde ortaya çıkan dışlanma ve eşitsizlikleri eleştirel bir gözle inceler (Harvey, 2012). Kentlerin sadece ekonomik üretim alanları değil, aynı zamanda sosyal mücadelelerin ve dayanışmanın arenası olduğu vurgulanarak, mekânsal yapılanmaların toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisi detaylı şekilde analiz edilir. Böylece eleştirel kent çalışmaları, kentsel politikalarda daha adil ve kapsayıcı çözümler geliştirilmesine teorik altyapı sağlamaktadır.

Sosyal eşitlik ve teknolojik adalet kavramları, kent yönetiminde teknolojinin erişilebilir ve adil kullanımının sağlanması bağlamında birbirini tamamlayan önemli kavramlardır. Teknolojik adalet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin dağılımında ortaya çıkan eşitsizliklerin giderilmesini hedeflerken, sosyal eşitlik ise ekonomik ve kültürel hakların eşit biçimde sağlanmasını vurgular (Graham & Wood, 2003). Bu iki kavramın kesişiminde, dijital araçların toplumsal gruplar arasında ayrımcılığa yol açmadan, fırsat eşitliğini artıracak biçimde kullanılması öne çıkar. Böylece, teknolojik altyapının geliştirilmesi sadece teknik bir mesele değil, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanması açısından da kritik bir konudur.

Kent hakkı yaklaşımı, kentsel mekânın tüm sakinleri için adil, erişilebilir ve yaşanabilir olmasını savunan normatif bir çerçevedir. Lefebvre'nin öncülüğünü yaptığı bu yaklaşım, kentte yaşamının temel bir hak olduğunu ve bu hakkın toplumun tüm kesimleri tarafından eşit şekilde kullanılması gerektiğini ifade eder (Lefebvre, 1996). Kent hakkı, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla kentsel yaşama katılımı garanti altına alırken, özellikle marjinalize edilmiş grupların mekânsal adaletsizliklere karşı korunmasını da amaçlar. Bu perspektif, kentsel planlama ve yönetişimde katılımcılık ve demokratik hakların önceliklendirilmesini teşvik etmektedir.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Akıllı kent teknolojileri, kentsel yönetimde verimliliği artırma, kaynak kullanımını optimize etme ve vatandaşlara daha kaliteli hizmet sunma potansiyeline sahiptir (Batty vd., 2012). Sensörler, veri analitiği ve yapay zekâ uygulamaları sayesinde, kentlerin dinamikleri daha iyi izlenebilmekte ve hızlı karar alma süreçleri desteklenmektedir. Ancak, bu teknolojilerin uygulanmasında teknik altyapı, veri güvenliği ve mahremiyet gibi sınırlamalar önemli engeller yaratmaktadır. Ayrıca, teknolojik çözümlerin sosyal ve mekânsal bağlam göz ardı edilerek geliştirildiği durumlarda, potansiyellerinin sınırlı kalması ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkması riski bulunmaktadır.

Akıllı kent uygulamalarının sosyal eşitsizliklere etkisi, teknolojinin nasıl ve kimler tarafından kullanıldığına bağlı olarak değişmektedir. Bazı çalışmalar, bu teknolojilerin dijital erişim ve katılımı artırarak eşitsizlikleri azaltma potansiyeline sahip olduğunu belirtirken (Hollands, 2008), diğer araştırmalar ise teknoloji yatırımlarının genellikle mevcut sosyal ve mekânsal ayrımları pekiştirdiğini ve bu durumun, çeşitli şekillerde eşitsizliklerin oluşumunu tetiklediği vurgulanmaktadır (Graham & Marvin, 2001). Dolayısıyla, akıllı kent projeleri sosyal adalet perspektifiyle tasarlanmadığında, mevcut güç yapılarının yeniden üretimine katkıda bulunabilir.

Akıllı kentlerin kapsayıcı ve adil olabilmesi için erişim, eğitim ve şeffaflık ilkeleri temel politika hedefleri olarak ele alınmalıdır. Dijital altyapının kent sakinlerinin tamamına eşit erişim sağlaması ve ekonomik zorlukların giderilmesi, öncelikli bir hedef olarak görülmektedir (Nam & Pardo, 2011). Ayrıca, vatandaşların teknolojiyi etkin ve bilinçli kullanabilmeleri için dijital okuryazarlık eğitimlerinin yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Son olarak, veri yönetimi süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanarak, vatandaş güveni tesis edilmeli, katılımcı yönetim mekanizmaları güçlendirilmelidir. Bu bütüncül yaklaşım, akıllı kentlerin sürdürülebilir ve demokratik gelişimini destekleyecektir.

Kent politikalarının sosyal eşitlik perspektifi temelinde şekillendirilmesi, kentsel yaşam kalitesinin artırılması ve toplumsal adaletin sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Bu entegrasyon, yalnızca mekânsal planlama ve altyapı yatırımlarında değil; aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi alanlarda da ayrımcılığı azaltıcı politikaların geliştirilmesini gerektirir (Fainstein, 2010). Sosyal eşitlik odaklı politikalar, kentsel kaynakların ve hizmetlerin tüm kesimler tarafından adil bir biçimde erişilebilir olmasını sağlayarak, kentte yaşayanların dayanışmasını ve toplumsal uyumu güçlendirmektedir.

Akıllı kent uygulamalarında teknoloji öncelikli değil, insan odaklı bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu perspektif, teknolojinin yalnızca verimlilik ve kontrol aracı olarak değil; vatandaşların ihtiyaçlarına duyarlı, katılımcı ve demokratik süreçleri destekleyen bir araç olarak kullanılmasını savunur (Hollands, 2008). İnsan odaklı akıllı kentler, toplumsal çeşitliliği gözetir, farklı grupların sesini duyurur ve yaşam kalitesini artıracak kapsayıcı çözümler sunar. Böylece, teknolojik gelişmeler kent sakinlerinin refahına ve haklarına hizmet eden bir mekanizma haline gelir.

Kapsayıcı dijital stratejilerin geliştirilmesi, dijital bölünmenin azaltılması ve tüm toplum kesimlerinin teknolojiye erişim ve kullanım imkânlarının artırılması açısından elzemdir (van Dijk, 2020). Bu stratejiler; altyapı yatırımlarının yaygınlaştırılması, dijital okuryazarlık eğitimlerinin desteklenmesi ve katılımcı yönetim mekanizmalarının güçlendirilmesini içermelidir. Bunun yanı sıra, veri yönetimi süreçlerinde şeffaflık ve etik prensiplerin benimsenmesi yoluyla toplumsal güvenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Kapsayıcı dijital politikalar, hem sosyal adaletin hem de teknolojik sürdürülebilirliğin temel taşlarını oluşturmaktadır.

Akıllı kent teknolojileri, verimliliği artırma ve hizmet kalitesini geliştirme potansiyeline sahiptir; ancak bu potansiyel, sosyal bağlamdan bağımsız biçimde değerlendirildiğinde eşitsizlikleri pekiştirebilir. Literatürdeki eleştiriler dikkate alındığında, dijital dönüşümün, yalnızca teknik başarı kriterleriyle değil, eşitlik, katılım ve adalet ilkeleriyle de ölçülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Akıllı kentlerin kapsayıcı ve adil olabilmesi için aşağıdaki politik, ekonomik, kültürel, mekânsal ve yönetim boyutlarını göz önüne alan stratejiler üretilmesi gerektiği söylenebilir:

- Veri yönetimi süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanmalı, vatandaşların verileri kamusal mülkiyet ilkesiyle korunmalıdır.
- Kent politikalarında dijital dönüşüm, yalnızca belediyelerin teknik kapasitesine değil, vatandaş katılımına dayandırılmalıdır.

- Dijital ekonominin getirdiği yeni istihdam biçimleri, düşük gelirli grupların dışlanmasını önleyecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- Kamu-özel iş birliklerinde kamusal fayda ilkesi açıkça tanımlanmalıdır.
- Dijital beceriler ve farkındalık eğitimleri, sosyal sermayesi düşük gruplara öncelik verecek biçimde yaygınlaştırılmalıdır.
- Teknolojiye erişim, kültürel sermaye farklarını azaltacak kapsayıcı programlarla desteklenmelidir.
- Dijital altyapı yatırımları, yalnızca merkezî ve ekonomik olarak güçlü bölgelere değil, dezavantajlı mahallelere de eşit biçimde yönlendirilmelidir.
- Kent içi dijital hizmetlerin coğrafi dağılımı düzenli olarak izlenmeli ve mekânsal adalet politikalarıyla dengelenmelidir.
- Vatandaşların karar alma süreçlerine dijital platformlar aracılığıyla etkin katılımı sağlanmalı, bu platformların temsil ve kapsayıcılık ilkeleri güvence altına alınmalıdır.
- Akıllı kent politikaları, teknolojik altyapının ötesinde, sosyal adaletin kurumsal bir bileşeni haline getirilmelidir.

Sonuç olarak, akıllı kentlerin geleceği, teknolojik kapasite ile birlikte toplumsal kapsayıcılık, etik yönetim ve politik eşitlik ilkelerine dayanmalıdır. Eleştirel literatürün ortaya koyduğu insan merkezli, demokratik ve adil akıllı kent modeli yeni bir vizyonun inşa aracı olarak değerlendirilmelidir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması

Yazar, bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek

Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Batty, M., Axhausen, K. W., Giannotti, F., vd. (2012). Smart cities of the future. *The European Physical Journal Special Topics*, 214(1), 481–518.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2011). Smart cities in Europe. *Journal of Urban Technology*, 18(2), 65–82.
- Cocchia, A. (2014). *Smart and Digital City: A Systematic Literature Review*. In R. P. Dameri & C. Rosenthal-Sabroux (Eds.), *Smart City: How to Create Public and Economic Value with High Technology in Urban Space* (pp. 13-43).
- Cowley, R., Joss, S., & Dayot, Y. (2018). The smart city and its publics: Insights from across six UK cities. *Urban Research & Practice*, 11(1), 53–77.

- Crawford, K., & Schultz, J. (2019). AI systems as infrastructure: The case of facial recognition. *Social Studies of Science*, 49(2), 189–212.
- Çetin, E. (2021). Akıllı kentlerde gözetim ve mahremiyet: İstanbul örneği. *İstanbul Üniversitesi Şehir Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 45–63.
- Fainstein, S. S. (2010). *The just city*. Cornell University Press.
- Goodman, E. P., & Powles, J. (2019). Urban innovation and the right to the city: The case of Sidewalk Toronto. *Fordham Law Review*, 88(2), 457–498.
- Graham, S. (2002). Bridging urban digital divides? Urban polarisation and information and communications technologies (ICTs) in the UK. *Urban Studies*, 39(1), 33–56.
- Graham, S., & Marvin, S. (2001). *Splintering urbanism: Networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. Routledge.
- Graham, S., & Wood, D. (2003). Digitizing surveillance: Categorization, space, inequality. *Critical Social Policy*, 23(2), 227–248. <https://doi.org/10.1177/0261018303023002006>
- Greenfield, A. (2013). *Against the smart city. Do projects*.
- Hargittai, E. (2010). Digital na(t)ives? Variation in internet skills and uses among members of the “net generation.” *Sociological Inquiry*, 80(1), 92–113. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2009.00317.x>
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23–40.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: From the right to the city to the urban revolution*. Verso Books.
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. Macmillan.
- Hollands, R. G. (2008). Will the real smart city please stand up? *City*, 12(3), 303–320. <https://doi.org/10.1080/13604810802479126>
- Hollands, R. G. (2015). Critical interventions into the corporate smart city. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8(1), 61–77.
- Kaya, B. (2020). İstanbul’da akıllı kent politikaları ve mekânsal eşitsizlik. *Planlama Dergisi*, 30(3), 210–225.
- Kim, H. (2021). Digital inclusion in Smart Seoul: Challenges of aging and inequality. *Journal of Urban Technology*, 28(4), 57–75.
- Kitchin, R. (2014). The real-time city? Big data and smart urbanism. *GeoJournal*, 79(1), 1–14. <https://doi.org/10.1007/s10708-013-9516-8>
- Kitchin, R. (2021). *Data Lives: How Data Are Made and Shape Our World*. Bristol University Press.
- Komninos, N. (2011). *Intelligent cities: Innovation, knowledge systems and digital spaces*. Routledge.
- Komninos, N. (2013). *Intelligent cities: Innovation, knowledge systems and digital spaces*. Routledge.
- Kong, X., Li, M., Li, J., Tian, K., Hu, X., & Xia, F. (2019). *CoPFun: An urban co-occurrence pattern mining scheme based on regional function discovery*. *WorldWideWeb*, 22(3), 1029–1054. doi:10.1007/s11280-18-0578.
- Kooiman, J. (2003). *Governing as governance*. Sage.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities* (E. Kofman & E. Lebas, Eds. & Trans.). Blackwell.
- Leszczynski, A. (2016). Speculative futures: Cities, data, and governance beyond smart urbanism. *Environment and Planning A*, 48(9), 1691–1708.
- March, H., & Ribera-Fumaz, R. (2018). Smart contradictions: The politics of making Barcelona a self-sufficient city. *European Urban and Regional Studies*, 25(4), 816–830.
- Morozov, E., & Bria, F. (2018). *Rethinking the Smart City: Democratizing Urban Technology*. Rosa Luxemburg Stiftung.

- Nam, T., & Pardo, T. A. (2011, June). Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. In Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times (pp. 282–291). ACM. <https://doi.org/10.1145/2037556.2037602>
- Pacione, M. (2009). *Urban geography: A global perspective* (3rd ed.). Routledge.
- Pierre, J. (Ed.). (2000). *Debating governance: Authority, steering, and democracy*. Oxford University Press.
- Schaffers, H., Komninos, N., Pallot, M., Trousse, B., Nilsson, M., & Oliveira, A. (2011). *Smart Cities and the Future Internet: Towards Cooperation Frameworks for Open Innovation*. In Domingue, J., et al. (Eds.), *The Future Internet. FIA 2011. Lecture Notes in Computer Science* (Vol. 6656, pp. 431–446).
- Selwyn, N. (2004). Reconsidering political and popular understandings of the digital divide. *New Media & Society*, 6(3), 341–362. <https://doi.org/10.1177/1461444804042519>
- Shelton, T., & Lodato, T. (2019). Actually existing smart citizens: Expertise and (non)participation in the making of the smart city. *City*, 23(1), 35–52.
- Shelton, T., Zook, M., & Wiig, A. (2015). The “actually existing smart city”. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 8(1), 13–25.
- Shwayri, S. T. (2013). A model Korean ubiquitous eco-city? The politics of making Songdo. *Journal of Urban Technology*, 20(1), 39–55.
- Soja, E. W. (2000). *Postmetropolis: Critical studies of cities and regions*. Blackwell.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.
- Swyngedouw, E. (2005). Governance innovation and the citizen: The Janus face of governance-beyond-the-state. *Urban Studies*, 42(11), 1991–2006. <https://doi.org/10.1080/00420980500279869>
- Townsend, A. M. (2013). *Smart cities: Big data, civic hackers, and the quest for a new utopia*. W.W. Norton & Company.
- UN-Habitat. (2016). *Urbanization and development: Emerging futures – World cities report 2016*. United Nations Human Settlements Programme. <https://unhabitat.org/world-cities-report>
- Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Polity Press.
- Vanolo, A. (2016). Is there anybody out there? The place and role of citizens in tomorrow’s smart cities. *Futures*, 82, 26–36.
- Wilson, C. (2016). *Digital inequality: Technology and social inclusion* (2nd ed.). Routledge.
- Young, I. M. (2000). *Inclusion and democracy*. Oxford University Press.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem and Questions:

Contemporary cities have evolved beyond being merely physically expanding structures; they have become dynamic spaces continuously reshaped by social, economic, and technological transformations. This multidimensional process of change challenges the limits of traditional urban governance models and necessitates the development of more inclusive, flexible, and adaptive governance approaches. At the same time, the power relations among different socioeconomic groups within the urban space are being reconfigured, and forms of inequality manifest themselves at various scales.

In this context, it is evident that contemporary urban governance cannot be approached merely as a technical or administrative issue. On the contrary, in order for cities to be governed in a democratic, equitable, and sustainable manner, it is essential to strengthen social inclusion and to develop mechanisms that ensure equal participation of diverse social groups in decision-making processes. This approach calls for an urban governance model that integrates social justice, participation, and environmental sensitivity.

This study aims to examine the increasingly prevalent smart city initiatives within the context of social inequalities. It will evaluate the impacts of technological transformation on different social groups in the urban context and question whether this transformation reproduces, exacerbates, or transforms existing inequalities. Drawing on the literature, the study will explore how such initiatives can be designed to prevent social exclusion and will identify key principles necessary for a more just, inclusive, and participatory digital city model.

Literature Review

Since the beginning of the 21st century, the concept of the smart city has become a defining theme in urban development policies and has often been described as the integration of digitalization into urban governance (Korninos, 2013; Caragliu, Del Bo & Nijkamp, 2011). In this context, the use of information and communication technologies (ICT) aims to make urban services more efficient, sustainable, and user-oriented. However, the optimistic vision presented by the smart city discourse has been critically re-evaluated within the literature of critical urban studies, particularly in relation to social inequalities (Greenfield, 2013; Kitchin, 2014).

Kitchin (2014) argues that data-driven governance systems, which form the foundation of smart cities, are often shaped by the priorities of the private sector, potentially overshadowing the principle of public interest. Similarly, Greenfield (2013) contends that smart city initiatives offer a vision rooted in technological determinism disconnected from social realities. This vision, it is argued, legitimizes the claim of “equal benefit for all” while ignoring existing social injustices.

Vanolo (2016) highlights that the “smart city” discourse establishes a new normative order in urban spaces, one that expects citizens to adopt specific digital behavioral patterns. In this process, groups at risk of digital exclusion—such as the elderly, low-income individuals, and migrants—may become further marginalized. Shelton, Zook, and Wiig (2015) demonstrate that despite the motto of providing “equal services for all,” smart cities may reproduce spatial inequalities, as data-intensive infrastructures tend to be concentrated in higher-income areas, thereby exacerbating digital divides.

On the other hand, some studies emphasize the potential of smart cities to reduce inequalities. Townsend (2013) argues that well-designed participatory technologies can enable citizens to engage more actively in decision-making processes, thus supporting democratization in urban governance. Cowley, Joss, and Dayot (2018) note that if inclusive governance mechanisms are developed, smart city initiatives may produce more equitable outcomes.

In conclusion, the literature discusses the impacts of smart city practices on social inequalities along two main axes: on the one hand, the risk that digitalization may reproduce and deepen existing inequalities; on the other, the potential to transform these inequalities through participatory and inclusive policies. This contradictory structure highlights the need to evaluate smart city initiatives not only from a technological standpoint but also through social, political, and ethical dimensions.

Methodology:

This study examines the impacts of smart city initiatives on social inequalities within a theoretical framework, analyzing these initiatives through the concepts of digital divide, spatial justice, and social inclusion. With the integration of digitalization into urban life, the potential of information and communication technologies (ICT) to make cities more sustainable and efficient has come under scrutiny—not only in terms of technical gains but also within the context of social equity and justice. The study explores how the increasing role of technology in urban governance generates transformations within the social structure, and argues that a social justice perspective should be regarded as a fundamental principle in shaping urban policies. In doing so, it aims to contribute to the existing literature by emphasizing the importance of embedding equity-oriented approaches in smart city practices.

Conclusions and Discussion:

Based on the findings of this study, it can be asserted that shaping urban policies through a social equity perspective is of critical importance for enhancing urban quality of life and ensuring social justice. Policies centered on social equity enable fair access to urban resources and services for all segments of the population, thereby strengthening social cohesion and solidarity among urban residents. In this regard, smart city initiatives should adopt a human-centered rather than a technology-driven approach. Likewise, technology should not be employed solely as a tool for efficiency and control, but as a means to support participatory and democratic processes that are responsive to the needs of citizens. Human-centered smart cities acknowledge social diversity, amplify the voices of different groups, and offer inclusive solutions that improve overall quality of life. In this way, technological advancements can become mechanisms that serve the well-being and rights of urban inhabitants.

The development of inclusive digital strategies is essential for reducing the digital divide and improving access to and use of technology across all segments of society. Such strategies should encompass the expansion of infrastructure investments, support for digital literacy education, and the strengthening of participatory governance mechanisms. Furthermore, transparency and adherence to ethical principles in data management processes are necessary to build and maintain public trust. Inclusive digital policies thus constitute foundational elements for both social justice and technological sustainability.

6 Şubat 2023 Depremi Bağlamında Yapı Müteahhitlerinin Liderlik Yaklaşımlarının Otantik Liderlik Perspektifinden Analizi

*An Analysis of Construction Contractors' Leadership Approaches from the
Perspective of Authentic Leadership in the Context of the February 6, 2023
Earthquake*

Deniz Şahin Samaraz¹ , Prof.Dr. Akif Tabak² , Doç.Dr. Bülent Akkaya³

Öz

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında bu depremler bağlamında, yapı müteahhitlerinin sergiledikleri liderlik yaklaşımlarını otantik liderlik kuramı çerçevesinde incelemektedir. Otantik liderlik kuramı içerisinde yer alan otantik liderliğin temel boyutları olan öz farkındalık, ilişkilerde şeffaflık, dengeli değerlendirme ve içselleştirilmiş ahlak anlayışı, kriz dönemlerinde ve sonrasında liderlik davranışlarının anlaşılması açısından önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Araştırmada oluşan nitel veri, deprem sonrası binaları yıkılmayan müteahhitlerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmeler sonrası toplanan veriler, MAXQDA yazılımı kullanarak sistematik bir şekilde kodlanmış ve tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Analiz bulguları, otantik liderliğin ve boyutlarının özellikle güven inşası, etik karar alma süreçleri ve paydaşlarla etkin iletişim geliştirilmesi alanlarında belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, kentleşme yapılanma, afet sonrası yönetimi ve sürdürülebilir olarak yeniden yapılanma süreçlerinde, otantik liderliğin ne kadar kritik katkılar sunabileceğini göstermektedir. Nitelikli ve otantik liderlik, kentlerin afetlere karşı dirençliliğinin artırılması, planlı ve etik temelli kentsel dönüşüm süreçlerinin belirlenmesi ve hayata geçirilmesi aynı zamanda uzun vadeli sosyal istikrarın sağlanması için de temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, otantik liderlik yaklaşımı, afet sonrası yönetimle birlikte kentsel gelişim stratejilerine de bütüncül ve sürdürülebilir katkılar sunmaktadır. Web of Science (www.webofknowledge.com) platformu veri tabanında "authentic leadership" ve "authenticity" anahtar kelimeleriyle yapılan arama sonucunda 2000-2020 yılları arasında PRISMA protokolüne dayalı filtreleme sonucunda, toplam 669 makale araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bu makalelerde kullanılan kelime kümeleri, müteahhitlerle yapılacak derinlemesine görüşmelerin çözümlenmesi aşamasında, Maxqda yazılımına aktarılabilecek verilerin kodlama sürecinde kategori oluşturma açısından temel bir referans noktası olarak kullanılmıştır. Araştırma bulguları, örneklemi oluşturan müteahhitlerin liderlik anlayışlarının otantik liderlik kuramının temel bileşenleriyle anlamlı ve güçlü bir biçimde örtüştüğünü göstermektedir. Katılımcıların dürüstlük, tutarlılık, etik davranış, fikir açıklığı ve sözünde durma gibi değerlere verdiği önem; güvene dayalı ilişkiler kurma ve sürdürme çabaları ve etik ikilemler karşısında sergiledikleri içsel tutarlılık, otantik liderliğin boyutlarının sahadaki yansımalarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Sonrası Yeniden İnşa, Deprem Yönetimi, Otantik Liderlik, Yapı Müteahhit.

¹ **Corresponding Author:** (Doktora Öğrencisi)) İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Bölümü, denizsahinsamaraz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7767-3858

² (Prof.Dr.) İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, İktisadi Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tabakakif@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9399-0135

³ (Doç.Dr.) Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Finans Ve Bankacılık Bölümü, bulent.akkaya@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1252-9334

(*) "Bu makale, birinci yazarın İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hâlen devam etmekte olan doktora tezinden türetilmiştir."

ABSTRACT

This study investigates the leadership approaches of construction contractors in the aftermath of the February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquakes through the theoretical lens of authentic leadership. Drawing upon the fundamental dimensions of authentic leadership—self-awareness, relational transparency, balanced processing, and internalized moral perspective—this research provides a comprehensive analytical framework to understand leadership behaviors during and after crisis conditions. A qualitative research design was employed, and data were obtained through semi-structured interviews with contractors actively engaged in post-earthquake reconstruction activities. The collected data were systematically coded and analyzed using MAXQDA software in conjunction with thematic analysis to ensure methodological rigor and enhance the credibility of the findings. Analysis findings revealed that authentic leadership and its dimensions have a decisive impact, especially in the areas of trust building, ethical decision-making processes and the development of effective communication with stakeholders. These findings show how critical contributions authentic leadership can make in the processes of urbanization, post-disaster management and sustainable reconstruction. Qualified and authentic leadership is considered a fundamental element for increasing the resilience of cities against disasters, determining and implementing planned and ethically based urban transformation processes, and ensuring long-term social stability. In this context, the authentic leadership approach offers holistic and sustainable contributions to urban development strategies as well as post-disaster governance. As a result of the search with the keywords "authentic leadership" and "authenticity" in the Web of Science (www.webofknowledge.com) platform database, a total of 669 articles were included in the scope of the research as a result of filtering based on the PRISMA protocol between 2000 and 2020. The word clusters used in these articles were used as a basic reference point in terms of creating categories during the coding process of the data to be transferred to Maxqda software, during the analysis of in-depth interviews with contractors. Research findings show that the leadership understanding of the contractors that make up the sample overlaps significantly and strongly with the basic components of authentic leadership theory. The importance that participants attach to values such as honesty, consistency, ethical behavior, openness of mind and keeping one's word; their efforts to establish and maintain trust-based relationships and their internal consistency in the face of ethical dilemmas show the reflections of the dimensions of authentic leadership in the field.

Keywords: Authentic Leadership, Construction Contractor, Disaster, Earthquake Management, Post-Disaster Reconstruction

GİRİŞ:

Liderlik, toplumsal yaşamın her alanında var olan bir olgu olmakla birlikte, kriz ve belirsizlik dönemlerinde önemi daha da artmaktadır. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan Enron ve Arthur Andersen skandalları, liderlerin etik dışı ve otantik olmayan davranışlarının küresel ölçekte ne denli yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymuştur (May vd., 2003). Günümüzde hem kamu hem de özel sektörde ahlaki çöküşün yol açtığı yönetim sorunları, güvenilir ve değer odaklı liderlik ihtiyacını daha görünür hale getirmektedir (Avolio ve Gardner, 2005). Bu bağlamda, kökleri Antik Yunan felsefesine dayanan ve “kendine sadık olma” anlayışını temel alan otantik liderlik yaklaşımı, bireyin öz farkındalığını, değerleriyle uyumlu davranışlarını ve etik sorumluluğunu ön plana çıkaran bir liderlik modeli olarak literatürde öne çıkmaktadır (Klenke, 2002).

Türkiye’nin 6 Şubat 2023 tarihinde yaşadığı ve 11 ilde yıkıcı etkiler bırakan Kahramanmaraş merkezli depremler, liderlik ve etik sorumluluk tartışmalarını farklı bir boyuta taşımıştır. Deprem sonrası yapılan teknik raporlar, yıkımın temel sebeplerinin zemin özellikleri, yapı kalitesindeki eksiklikler, mevzuata aykırılıklar ve yapı denetimindeki yetersizlikler olduğunu göstermektedir (SBB, 2023). Bu tespitler, yapı müteahhitlerinin yalnızca teknik bilgi değil, aynı zamanda etik değerlere dayalı liderlik özellikleri sergilemelerinin ne denli hayati olduğuna işaret etmektedir.

Bu çalışma, 6 Şubat 2023 depreminin ardından ayakta kalan binaları inşa eden müteahhitlerin liderlik özelliklerini otantik liderlik perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Walumbwa vd. (2008) tarafından geliştirilen ve Tabak vd. (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlanan otantik liderlik ölçeği temel alınarak, müteahhitlerin öz farkındalık, etik tutarlılık, içselleştirilmiş değerler ve pozitif liderlik unsurları bağlamında değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın amacı, otantik liderliğin somut ve hayati sonuçlarının doğal bir afet bağlamında analiz edilmesi ve literatürde bu konudaki boşluğun giderilmesine katkı sağlamaktır.

1.Literatür

1.1 Otantik Liderlik ve Kavramsal Çerçeve

Liderlik, her dönem ve her toplumsal bağlamda ortaya çıkan ve ihtiyaç duyulan bir olgu olmakla birlikte, özellikle kriz ve belirsizlik dönemlerinde önemi daha da belirgin hale gelmektedir. İnsanlık tarihi, toplulukların karşı karşıya kaldıkları zorluklarda onları yönlendiren, güven ve umut aşılayan liderlerin varlığına duyulan ihtiyacı defalarca ortaya koymuştur.

Teknolojik gelişmelerin yarattığı karmaşık rekabet ortamı ve ekonomik belirsizlikler, liderlik olgusuna duyulan güvenin azalmasına yol açmaktadır. Özellikle 20. yüzyılda kamu kurumları, özel sektör ve sivil toplum örgütlerinde yaşanan etik ihlaller ve yönetsel zafiyetler, liderlik anlayışında yeni bir yaklaşım arayışını zorunlu kılmıştır (Avolio ve Gardner, 2005, s.136). Enron, Global Crossing, WorldCom, Arthur Andersen ve Japonya'daki Kanebo skandalı gibi vakalar kurumsal yönetim ve finansal şeffaflık eksikliklerinin yol açtığı ciddi muhasebe ve etik ihlalleri örneklemektedir; bu vakalar, şirket içi denetim mekanizmalarının yetersizliği ve yönetsel sorumlulukların ihlali sonucu büyük mali kayıplar ve güven erozyonuna neden olmuştur. Söz konusu vakalar liderlerin etik dışı ve otantik olmayan davranışlarının yönetim alanında yaratabileceği yıkıcı etkileri gözler önüne sermiştir (May vd., 2003). Bu süreç, güvenilir, değer odaklı ve kurumun sürekliliğini öncelik haline getiren liderlere duyulan ihtiyacı gündeme taşımıştır (George, 2003).

Bu bağlamda, otantik liderlik kavramı hem pozitif örgütsel davranış hem de etik liderlik yaklaşımlarıyla yakından ilişkilendirilerek literatürde önemli bir yer edinmiştir (Tabak vd., 2010). Pozitif örgütsel davranış, bireylerin ve örgütlerin performansını artırmaya yönelik olarak ölçülebilen, geliştirilebilen ve yönetilebilen olumlu psikolojik kapasite ve güçlü yönlerin sistematik biçimde incelenmesini amaçlayan bir yaklaşımdır (Luthans, 2002). Bu anlayış, rekabet, çatışma ve benmerkezci tutumların yoğun biçimde yaşandığı çalışma ortamlarının varlığını kabul etmekte, bu olumsuzluklarla başa çıkmanın temel yolunun, bireylerin ve örgütlerin güçlü yönlerini keşfetmek, geliştirmek ve bu yönleri sürdürülebilir biçimde kullanmak olduğuna vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla pozitif örgütsel davranış yaklaşımı, örgütsel başarının yalnızca dışsal faktörlerle değil, aynı zamanda çalışanların sahip olduğu umut, iyimserlik, dayanıklılık ve öz yeterlilik gibi pozitif psikolojik kaynakların etkin biçimde yönetilmesiyle mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Etik liderlik ise, örgüt içerisinde çalışanlar arasında uygun ve ahlaki davranışların gelişimini teşvik eden, karar alma süreçlerinde ve kişiler arası ilişkilerde karşılıklı iletişimi ve etkileşimi temel alan bir liderlik anlayışdır (Piccolo vd., 2010: s.259). Bu liderlik biçimi, örgütsel davranışları yönlendirmek amacıyla etik standartların belirlenmesi, bu standartların örgütsel değerlerle bütünleştirilmesi ve bunların uygulamada etkin biçimde hayata geçirilmesi üzerine kuruludur (Connock ve Johns, 1995: s.68). Pozitif örgütsel davranış ve etik liderlik yaklaşımlarını güçlü bir etkileşim içinde olduğunu ele alan araştırmacılar, liderlik yaklaşımlarında etik değerleri, içsel tutarlılığı ve şeffaflığı ön plana çıkaran yeni bir anlayışın, özellikle kriz ve güven bunalımı dönemlerinde bir çıkış yolu sunduğunu ifade etmektedir.

Otantik liderlik, özünde “kendine sadık olma”.ve “içsel değerlerle uyumlu hareket etme” Bu konuyla ilgili ilkelerine dayanmaktadır. Pozitif psikoloji, pozitif örgütsel davranış ve etik liderlik kesişiminden doğan bu yaklaşım, liderin hem kendisine hem de paydaşlarına karşı dürüst ve açık olmasını gerekli kılar (Klenke, 2007). Dinçer vd.(2019) göre otantik liderlik, güven, umut, iyimserlik ve anlam arayışına dayalı bir liderlik tarzını temsil ederek 21. yüzyılda yönetim alanında öne çıkan kavramlardan biri olmuştur.

Avolio ve Gardner (2005), otantik liderlerin temelinde öz farkındalık, içsel değerlerle tutarlılık ve davranışlarının ahlaki boyutlarını dikkate alma eğilimi olduğunu vurgulamaktadır. Bu liderlik modelinde

birey, hata ve eksikliklerini gizlemek yerine onları bir gelişim fırsatı olarak görür ve karar alma süreçlerinde objektiflik ile şeffaflığı ön planda tutar.

Bill George (2003), otantik liderlerin karakteristik özelliklerini açıklarken, bu liderlerin öncelikle güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olduklarını ve önyargılardan uzak bir biçimde kişisel gelişimlerine odaklandıklarını vurgulamaktadır. Otantik liderler, duygusal farkındalıklarını kullanarak deneyim, duygu ve rasyonel düşünceyi dengeli bir şekilde değerlendirerek bu sayede etkin liderlik sergilemektedirler. Ayrıca, açık iletişim ve doğruluk ilkesine bağlı kalarak düşüncelerini net ve anlaşılır bir biçimde ifade ederek güven ortamı oluşturmaktadırlar. Karşıt görüşlere saygı gösterme ve gerektiğinde kendi düşüncelerini gözden geçirme yeteneği, otantik liderlerin dinleme ve öğrenme becerilerini güçlendirmektedir. Otantik liderler, hatalarını ve eksikliklerini gizlemek yerine bunları düzeltmeye yönelik şeffaf bir yaklaşım benimserler. Ayrıca değerleriyle uyumlu davranarak tutarlılık gösterir ve değişime açık bir gelişim anlayışını sürdürürler.

Shamir ve Eilam(2005) otantik liderleri tanımlarken, bu liderlerin özgün ve taklitten uzak bir liderlik sergilediklerini vurgulamaktadır. Otantik liderler, başkalarının kendileri hakkındaki düşüncelerine göre değil, sorumluluklarına ve kişisel değerlerine uygun biçimde davranırlar; liderliklerini mevki, kazanç veya ödüller gibi dışsal beklentilerden bağımsız olarak, inançları doğrultusunda gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda, otantik liderler değer ve inançlarını deneyimleriyle bütünleştirerek içselleştirmiştir. Söz ve davranışları, inançlarıyla tutarlılık gösterir; herhangi bir beklentinin gerçekleşmesi amacıyla değil, yalnızca değerlerine ve inançlarına uygun olan şekilde hareket ederler.

Luthans'ın (2002) pozitif örgütsel davranış çalışmaları ile Avolio'nun (1994) dönüşümcü liderlik araştırmalarının birleşmesi sonucu akademik literatüre kazandırılan otantik liderlik kavramının kökenleri, 1960'lara kadar uzanan çalışmalara dayanmaktadır (Gardner vd., 2011). Rome ve Rome (1967) hiyerarşik bir örgütte otantikliğin tanımını belirsizliğin, sorumluluk ve hataların kabul edilmesi olarak yapmaktadır. Seeman (1966), liderlerin ne ölçüde otantik olduklarının, liderlik rolüyle ilgili belirsizliklerini azaltabilme yeteneklerine bağlı olduğunu öne sürmüştür. Otantik liderlik kavramını iş ve yönetim dünyasına kazandıran Bill George, kurumların sürdürülebilirliği ve güvenilirliği için, değerlerine sadık ve şeffaf bir şekilde liderlik eden bireylere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır (George, 2003). Bu kavram, akademik alanda Fred Luthans ve Bruce Avolio (2003) tarafından incelenmiş ve tüm örgütlerde içten ve şeffaf bir liderlik yaklaşımının benimsenmesiyle ekiplerde yeniden güvenin inşa edilebileceği öne sürülmüştür. Kelly (2023) ise otantik liderliği, liderin kendi içsel değerlerini ve inançlarını davranışlarına yansıtması ve bu doğrultuda güven temelli ilişkiler kurmasıyla açıklamaktadır.

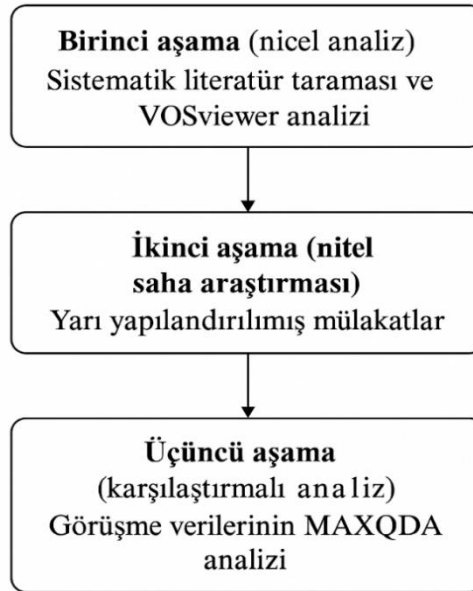
Otantik liderlik; öz farkındalık, bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme, içselleştirilmiş ahlak anlayışı ve ilişkilerde şeffaflık olmak üzere dört bileşen çerçevesinde sınıflandırılmaktadır (Coşar vd., 2012: s.208).

Otantik liderlik kuramının temel bileşenleri arasında yer alan öz farkındalık (self-awareness), bireyin kendi güduları, duyguları, yetenekleri, güçlü ve zayıf yönleri ile karakter özelliklerinin farkında olmasını ifade etmektedir (Kernis, 2003). Öz farkındalık düzeyi yüksek bireyler, kendilerini daha inandırıcı ve güven verici biçimde ifade etmekte; bu da onların izleyenleri tarafından samimi ve ahlaki dürüstlük sahibi olarak algılanmasını sağlamaktadır (Klenke, 2007). Otantik liderler, kendi davranışlarının başkaları üzerindeki etkisini fark eden, geri bildirim için açık bireylerdir ve bu özellikleriyle güven temelli ilişkilerin oluşumuna katkıda bulunurlar (Gardner vd., 2005). Bir diğer bileşen olan bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme (balanced processing), liderin karar almadan önce tüm verileri önyargısız biçimde analiz etmesini, farklı görüşleri dikkate alarak objektif bir değerlendirme süreci yürütmesini ifade eder (Kernis, 2003). Tarafsız karar verme becerisi, kişisel dürüstüğün temelini oluşturmakta ve liderin davranışlarında tutarlılık sağlamaktadır (Tabak vd., 2012). İçselleştirilmiş ahlak anlayışı

(internalized moral perspective) ise otantik liderin sahip olduğu etik değerlerin, toplumsal baskılardan bağımsız olarak içselleştirilmesi ve bu değerlerle uyumlu davranışların sergilenmesi anlamına gelmektedir (Kernis, 2003). Bu yönüyle otantik liderler, örgüt içinde etik iklimin güçlenmesine, güven ve bağlılığın artmasına katkıda bulunurlar. Son bileşen olan ilişkisel şeffaflık (relational transparency), liderin kendi duygularını, düşüncelerini ve kararlarının gerekçelerini açık bir biçimde paylaşması, karşılıklı geri bildirimle dayalı bir iletişim ortamı oluşturması olarak tanımlanmaktadır (Walumbwa vd., 2011). Otantik liderler, uygun ve yapıcı bir üslupla duygularını yansıtarak örgüt içinde açıklık, güven ve karşılıklı saygıya dayalı bir kültürün yerleşmesini sağlarlar (Luthans ve Avolio, 2003). Bu dört temel bileşen, otantik liderliğin bireysel farkındalıktan örgütsel güvene uzanan bütüncül yapısını ortaya koymaktadır.

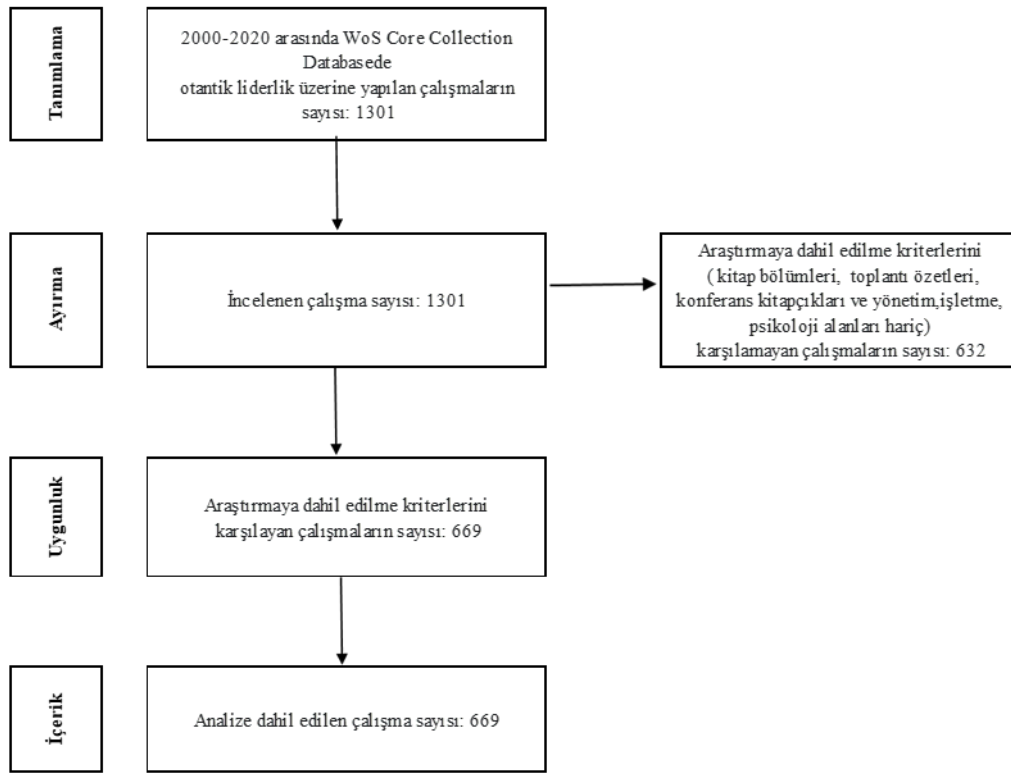
2. Yöntem

Bu çalışma, nicel ve nitel araştırma tekniklerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem yaklaşımıyla yürütülmüştür. Nicel araştırma aşamasında kullanılan bilgiler, daha önce yayımlanmış araştırmalar ve literatürden derlendiği için ikincil veri niteliğindedir. Araştırma üç aşamadan oluşmaktadır:

Şekil 1: Araştırma Yönteminin Aşamaları

Birinci aşama (nicel analiz): Otantik liderlik literatürünün kavramsal çerçevesini ortaya koymak amacıyla 2000-2020 yılları arasında Web of Science Core Collection veri tabanında indekslenmiş çalışmalar sistematik literatür taramasına tabi tutulmuştur. Tarama bulguları, VOSviewer yazılımı ile birlikte oluşturma (co-occurrence) ve kod birlikte oluşturma modeli analizleri yapılarak değerlendirilmiştir. VOSviewer, kavramsal ağların görselleştirilmesi ve anahtar temaların yoğunluk haritalarıyla ortaya çıkarılması açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır (Artsin, 2020). Bu analiz sayesinde otantik liderlik yazınında öne çıkan temel bileşenler sistematik biçimde tespit edilmiştir. Sistematik literatür taramasında Prisma yöntemi uygulanmıştır.

Şekil 2: PRISMA Araştırma Sürecinin Akış Şeması

Bu yayınlardan kitap bölümleri, toplantı özetleri, konferans kitapçıkları elenmiş olup Web of Science kategorilerinden yönetim, işletme ve psikoloji alanları seçilmiştir. PRISMA yöntemine göre yapılan analiz sonucunda literatür araştırmasında kullanılmak üzere 669 makale araştırmamıza konu edilmiştir.

İkinci aşama (nitel saha araştırması): Literatürden elde edilen temalar doğrultusunda yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmış ve 6 Şubat 2023 depreminde ayakta kalan binaları inşa eden müteahhitlerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, özellikle yerel basında güvenli yapı uygulamalarıyla ön plana çıkan kişiler arasından amaçsal örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

Üçüncü aşama (karşılaştırmalı analiz): Araştırmanın son aşamasında, literatür taramasından elde edilen kod birlikte oluşma modelleri ile saha görüşmelerinden elde edilen temalar karşılaştırılmıştır. Otantik liderlik literatürünün Web of Science analizi neticesinde oluşan kelime kümeleri, müteahhitlerle yapılacak derinlemesine görüşmelerin çözülmesi aşamasında, Maxqda yazılımına aktarılabilecek verilerin kodlama sürecinde kategori oluşturma açısından temel bir referans noktası olarak kullanılmıştır. Bu aşamada MAXQDA yazılımı kullanılarak nitel veri analizleri gerçekleştirilmiştir. MAXQDA'nın güçlü kodlama altyapısı ve tematik analiz desteği hem literatürden türetilen kavramların hem de saha verilerinin sistematik olarak bütünleştirilmesine olanak tanımaktadır.

Bu bütüncül yöntemsel yaklaşım, otantik liderlik bileşenlerinin hem teorik hem de pratik düzeyde analiz edilmesine imkân sunmaktadır.

Bu çalışmada depreme dayanıklı binalar inşa eden müteahhitlerin otantik liderlik özelliklerini nasıl sergiledikleri, profesyonel uygulamalarında hangi temel otantik liderlik bileşenlerinin öne çıktığı ve krizler sırasında karar alma süreçlerinde teknik, etik ve sosyal boyutları nasıl dengeledikleri sorularına cevap aranmaktadır. Bu sorular, müteahhitlerin liderlik davranışlarını çok boyutlu olarak değerlendirmeye ve otantik liderlik kavramının inşaat sektöründeki uygulamalarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

Otantik liderlik ve bileşenlerinin, doğa kaynaklı bir afet sonrasında oluşan doğal bir ortam bağlamında incelendiği bir araştırmaya literatürde rastlanmamaktadır. Bu nedenle, insan müdahalesinden tamamen bağımsız olarak tabiatın kendi dinamikleriyle meydana gelen bir olay olan deprem sonrasında yürütülecek bu çalışma, özgün bir araştırma ortamı sunmaktadır. Depremin yarattığı bu doğal laboratuvar niteliğindeki koşullar, otantik liderlik davranışlarının gerçek bir kriz bağlamında nasıl ortaya çıktığını gözlemleme olanağı sağlamakta ve çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

3. Veri

3.1 Nicel Analiz

Araştırmanın nicel analiz aşamasında, otantik liderlik literatürünü anlamlandırmak amacıyla kapsamlı bir bibliyometrik tarama gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, otantik liderlik alanında temel referanslardan biri olarak kabul edilen Gardner vd. (2011) çalışmasında izlenen yöntemden hareketle, “otantik liderlik” (authentic leadership) ve “otantiklik” (authenticity) anahtar kelimeleri temel alınmıştır. Araştırmanın verileri, Web of Science Core Collection veri tabanında 2000–2020 yılları arasını kapsayan bilimsel makalelerden elde edilmiştir.

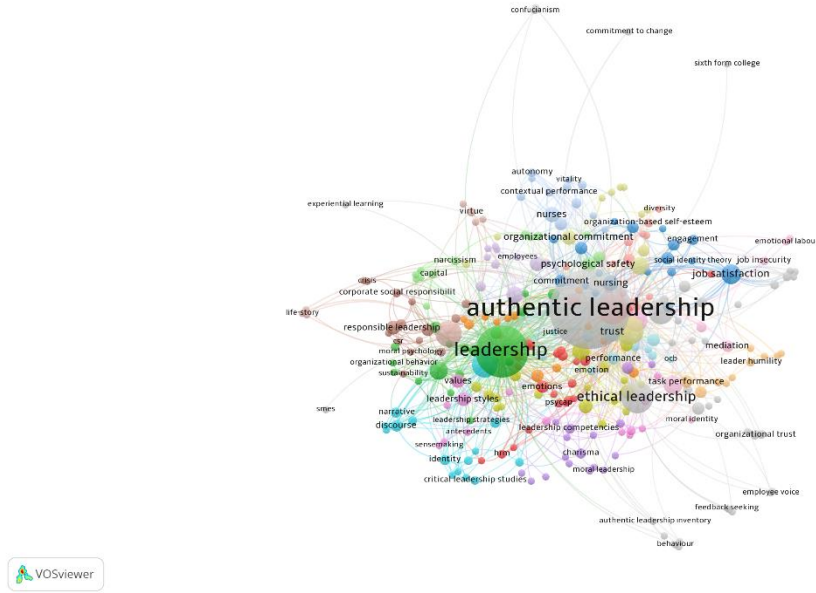
Literatür taraması, 15 Mayıs 2024 tarihinde, uluslararası akademik yayınların indekslendiği Web of Science (www.webofknowledge.com) platformu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Taramada, belirlenen anahtar kelimeler doğrultusunda sistematik bir inceleme yapılmış ve otantik liderlik kavramının temel bileşenlerini ortaya koyan çalışmalara ulaşılmıştır. Moher vd (2009) tarafından önerilen sistematik tarama yöntemi dikkate alınarak, literatür taramasının süreçlerini (tanımlama, tarama, eleme, uygunluk ve dahil etme aşamaları) görsel olarak ifade eden PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) akış şeması kullanılmıştır.

Web of Science Core Collection veri tabanında “authentic leadership” ve “authenticity” anahtar kelimeleriyle yapılan arama sonucunda 2000–2020 yılları arasında toplam 1.301 yayın tespit edilmiştir. Bu yayınlar içerisinde kitap bölümleri, konferans bildirileri, toplantı özetleri gibi araştırma dışı kalan doküman türleri çıkarılmış ve sadece yönetim, işletme ve psikoloji kategorisinde yer alan makaleler değerlendirmeye alınmıştır. PRISMA protokolüne dayalı filtreleme sonucunda, toplam 669 makale araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

Seçilen 669 makaleye ilişkin veriler, literatürün derinlemesine analizini ve görselleştirilmesini sağlayan bir bibliyometrik araç olan VOSviewer yazılımı kullanılarak incelenmiştir. Nees Jan van Eck ve Ludo Waltman tarafından geliştirilen VOSviewer, metin madenciliği yaklaşımıyla kavramlar arasındaki ilişkileri, ağ yapılarını ve yoğunluk bağlantılarını görsel haritalar aracılığıyla ortaya koyan bir analiz yazılımıdır. Bu yazılım, ortak yazarlık (co-authorship), birlikte oluşma (co-occurrence), atıf analizi (citation), bibliyografik eşleşme (bibliographic coupling) ve ortak atıf (co-citation) gibi çeşitli yöntemlerle literatürdeki etkileşim ağlarını değerlendirmekte ve yazar, kurum, ülke, anahtar kelime gibi analiz birimlerinde kapsamlı görselleştirmeler sunmaktadır (Arslan, 2022, s. 35). Bu çalışmada yalnızca birlikte oluşma (co-occurrence) gösterilmiştir çünkü bu yöntem, literatürde sıkça kullanılan kavramların dağılımını, temel temaları ve ön plana çıkan araştırma alanlarını belirlemeye olanak sağlamaktadır.

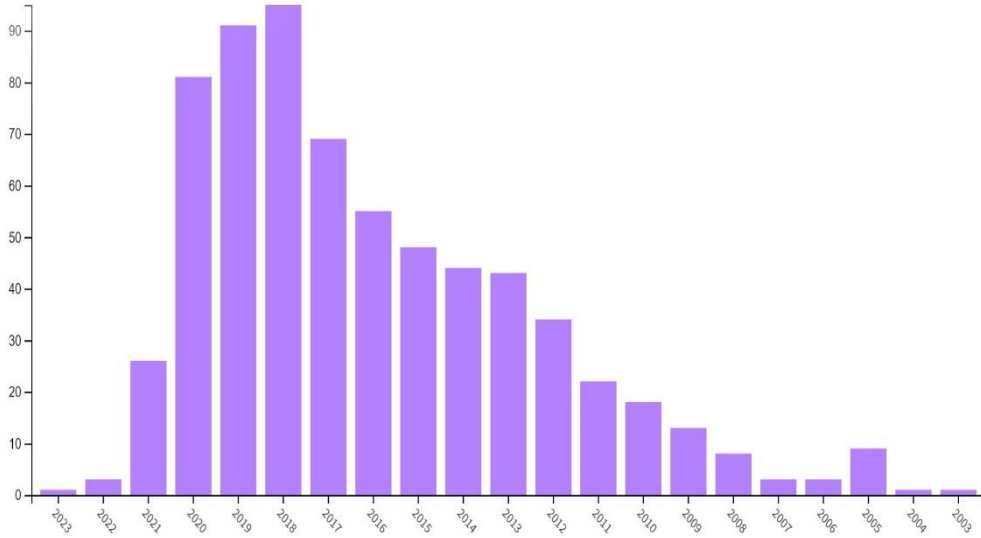
Şekil 3, 2000–2020 yılları arasında yayımlanmış otantik liderlik araştırmalarını içeren 669 makalede yer alan 1.472 anahtar kelimenin ağ analizini görselleştirmektedir. Bu görsel, literatürde kullanılan ortak kavramların yoğunluğunu, anahtar temaları ve öne çıkan araştırma alanlarını ortaya koymaktadır. Şekil incelendiğinde, en fazla tekrar edilen anahtar kelimelerin sırasıyla otantik liderlik (bağlantı gücü: 474), liderlik (bağlantı gücü: 234), etik liderlik (bağlantı gücü: 96), dönüşümcü liderlik (bağlantı gücü: 77) ve iş tatmini (bağlantı gücü: 43) olduğu görülmektedir. Bu bulgular, otantik liderlik literatürünün yalnızca

liderlik kavramıyla sınırlı kalmadığını; etik liderlik, dönüşümcü liderlik ve iş tatmini gibi örgütsel ve psikolojik boyutlarla da güçlü bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Şekil 3: Otantik Liderlik Yazınındaki 1472 Anahtar Kelimenin Birlikte Oluşma Ağ Analizi

Anahtar kelimelerin birlikte oluşma (co-occurrence) ve yoğunluk haritaları üzerinden yapılan analizler, araştırmanın nitel kısmında yapı mühendislikleriyle gerçekleştirilecek yarı yapılandırılmış mülakat sorularının hazırlanmasında da yönlendirici olmuştur. Aynı zamanda otantik liderlik literatürünün Web of Science analizi neticesinde oluşan kelime kümeleri, mühendisliklerle yapılacak derinlemesine görüşmelerin çözülmesi aşamasında, Maxqda yazılımına aktarılabilecek verilerin kodlama sürecinde kategori oluşturma açısından temel bir referans noktası olarak kullanılmıştır. Bu analiz, otantik liderliğin bireysel liderlik özellikleri ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda organizasyonel değerler, çalışan memnuniyeti ve liderin etik yaklaşımı gibi daha geniş faktörlerle etkileşim halinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 4: Araştırmaya Dahil Edilen Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Sonuç olarak, gerçekleştirilen bu bibliyometrik analiz, şekil 4'te gösterildiği gibi otantik liderlik alanındaki çalışmaların yıllar içinde artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Otantik liderlik, yalnızca bir liderlik tarzı olarak değil, aynı zamanda örgütsel etik, kültürel faktörler ve psikolojik boyutlarla ilişkilendirilen dinamik bir liderlik yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir.

3.2 Nitel Analiz

Araştırmanın nitel bileşeni, karma yöntem yaklaşımının bir parçası olarak derinlemesine görüşme ve analiz süreciyle gerçekleştirilmiştir. Veri toplama süreci için çevrim içi derinlemesine görüşme tekniği seçilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşmeler, Zoom Video Communications platformu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, medya ve özellikle sosyal medya platformları üzerinden yapılan taramalar sonucunda, depreme karşı dayanıklı yapılar inşa ettikleri ve kamuoyunda olumlu bir imaj yaratmış olan müteahhitler tespit edilmiştir. Görüşme taleplerine olumlu yanıt veren beş müteahhit ile derinlemesine bireysel görüşmeler yapılmıştır. Katılımcıların yaş aralıkları 30'lu yaşlardan 50'li yaşlara kadar değişmekte olup, tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların ikamet ve çalışma bölgeleri incelendiğinde, iki katılımcının Hatay'da, iki katılımcının Kahramanmaraş'ta ve bir katılımcının ise Elazığ'da yaşadığı ve halen bu illerde inşaat faaliyetlerini sürdürdüğü belirlenmiştir. Her bir katılımcıya, araştırmanın amacına uygun olarak toplamda 14 yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiş ve görüşmelerin ortalama süresi 40 dakika olarak gerçekleşmiştir. Görüşmeler, araştırmacı tarafından sesli ve görüntülü olarak kaydedilmiş, ardından yazılı transkripsiyonları yapılmış ve analiz sürecine dahil edilmiştir. Nitel verilerin sistematik bir biçimde çözümleme sürecine dahil edilebilmesi ve veriler arasında anlamlı temaların ve örüntülerin ortaya çıkarılabilmesi amacıyla MAXQDA yazılımı kullanılmıştır. Katılımcıların kimliklerinin gizliliği ve anonimlik ilkesine uygunluk sağlanarak, her bir katılımcı renk temelli kod adlarıyla (bordo, mavi, sarı, turuncu, mor) eşleştirilmiştir. Bu sayede, veri analizinde anonimlik korunmuş ve her katılımcıya ait veriler sistematik şekilde değerlendirilmiştir.

Bu araştırmanın analiz sürecinde elde edilen veriler, sistematik bir inceleme sonucu dört ana tema altında gruplanmıştır: ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlaki perspektif, bilgiyi dengeli değerlendirme ve öz farkındalık. Söz konusu temalar, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan Otantik Liderlik Teorisi

temel alınarak yapılandırılmıştır. Bu teori doğrultusunda geliştirilen Otantik Liderlik Ölçeği (Authentic Leadership Questionnaire - ALQ), liderlik davranışlarını dört ana boyutta ele almaktadır: Öz farkındalık (self-awareness), ilişkilerde şeffaflık (relational transparency), dengeli işlem (balanced processing) ve içselleştirilmiş ahlaki perspektif (internalized moral perspective) (Walumbwa et al., 2008).

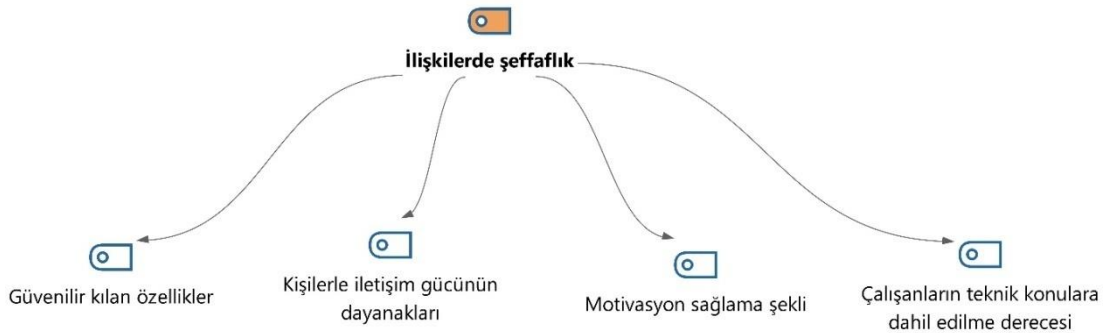
Her bir ana tema, katılımcılardan alınan yanıtlar doğrultusunda belirli alt temalar altında kategorize edilerek daha detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu yapı hem tematik analiz sürecinin sistematik bir biçimde ilerlemesini sağlamış hem de içerik derinliğinin artırılmasına olanak tanımıştır.

Bahsedilen yapısal çerçeve, Otantik Liderlik Ölçeği'nin temel bileşenleriyle paralellik göstermekte olup, aynı zamanda MAXQDA programında gerçekleştirilen kodlama süreçlerinin kuramsal altyapısını oluşturmuştur. Bu sayede, verilerin analizinde kullanılan teorik yaklaşım ile yazılım destekli çözümler arasında uyum sağlanmıştır.

4. Bulgular

Bu araştırmanın analiz sürecinde elde edilen veriler, nitel veri analizine uygun olarak sistematik bir şekilde incelenmiş ve anlamlı örüntüler üzerinden temalar oluşturulmuştur. Katılımcı ifadeleri doğrultusunda yapılandırılan bu temalar, araştırmanın temel sorunsalına ışık tutacak şekilde dört ana başlık altında toplanmıştır: İlişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlaki perspektif, bilgiyi dengeli değerlendirme ve öz farkındalık. Her bir tema, katılımcıların deneyimlerini, algılarını ve tutumlarını yansıtan ifadelerle desteklenmiş; bu yolla araştırmanın bulguları derinlemesine bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Aşağıda, her tema ayrı alt başlıklar halinde ele alınarak detaylı biçimde sunulmaktadır.

Şekil 5'te araştırmanın ilişkilerde şeffaflık üst temasını oluşturan ilk beş soruya ve bunlara ait temaların kavramsal modeline yer verilmiştir.

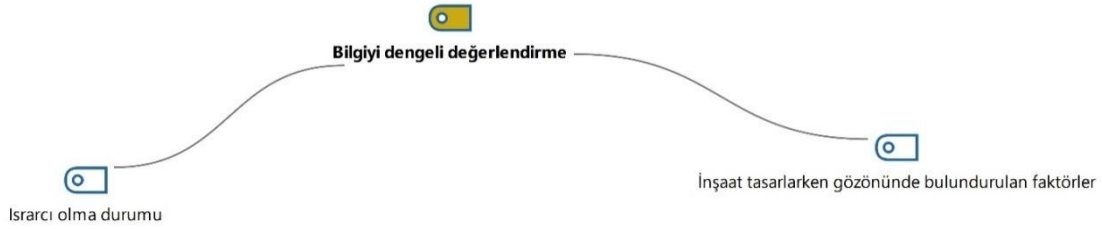
Şekil 5: İlişkilerde Şeffaflık Üst Teması ve Bunlara Ait Temaların Kavramsal Modeli

İlişkilerde Şeffaflık teması kapsamında ilk beş soruya dair ana temalar, güvenilirlik, iletişim gücü, motivasyon yöntemleri ve teknik karar alma süreçlerine çalışanların dâhil edilmesi olarak belirlenmiştir. Katılımcıların güvenilirlik anlayışları farklılık gösterse de tutarlılık, şeffaflık ve işin içinde yer alma unsurları ortak olarak vurgulanmıştır. İletişim tarzları, liderin açık ve eşitlikçi bir yaklaşım sergileyerek, başkalarının bakış açılarına değer vermesini sağlayan bir otantik liderlik göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Ilies, Morgeson & Nahrgang, 2005).

Teknik karar alma süreçlerine çalışanları dahil etme, liderliğin kapsayıcı doğasını yansıtarak organizasyonel şeffaflığı ve karar kalitesini artırmaktadır. Katılımcıların bu süreçlere çalışanları dahil etmeleri, otantik liderliğin ilişkisel şeffaflık ve öz-yansıtma boyutlarıyla bağlantılıdır (Walumbwa vd.,

2008). Motivasyon stratejileri ise katılımcıların değer önceliklerini ve çalışanlarına verdikleri önemi yansıtarak hem maddi hem de manevi unsurlar içerdiği gözlemlenmiştir.

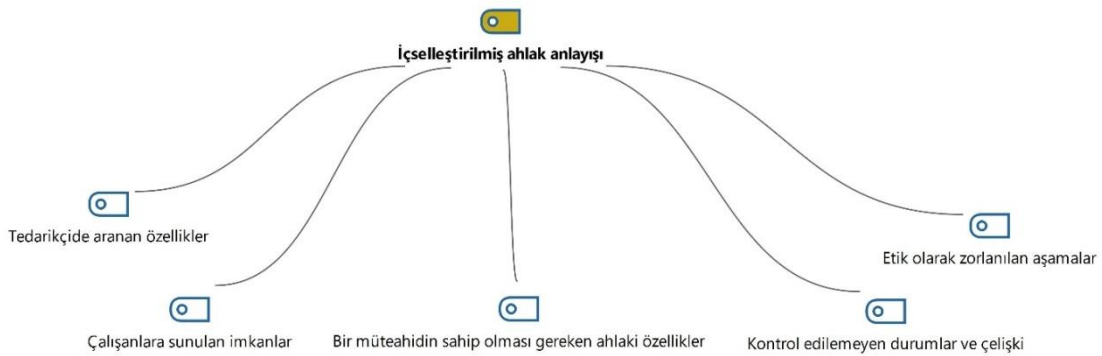
Şekil 6'da araştırmanın bilgiyi dengeli değerlendirme üst temasını oluşturan temaların kavramsal modeline yer verilmiştir.

Şekil 6: Bilgiyi Dengeli Değerlendirme Üst Teması ve Bunlara Ait Temaların Kavramsal Modeli

Katılımcılar, inşaat kararlarını yalnızca ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda teknik yeterlilik, etik sorumluluk ve sosyal etki unsurlarıyla da değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, Otantik Liderlik teorisinin "bilgiyi dengeli değerlendirme" ilkesine bağlılıklarını göstermektedir (Avolio & Gardner, 2005). Bilgiyi dengeli değerlendirme teması altında iki alt tema, otantik liderliğin temel bileşenlerinden olan dengeli işlem boyutunun pratikteki yansımaları ortaya koymaktadır. Katılımcılar, karar alma süreçlerinde hem kişisel değerlerini hem de çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak, yeni bilgiler ve fikirler karşısında esnek ve öğrenmeye açık bir liderlik sergilemektedir. Bu bulgular, otantik liderliğin yalnızca teorik bir model olmadığını, aynı zamanda uygulanabilir ve pratik bir liderlik yaklaşımı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 7'de araştırmanın içselleştirilmiş ahlak anlayışı üst temasını oluşturan temaların kavramsal modeline yer verilmiştir.

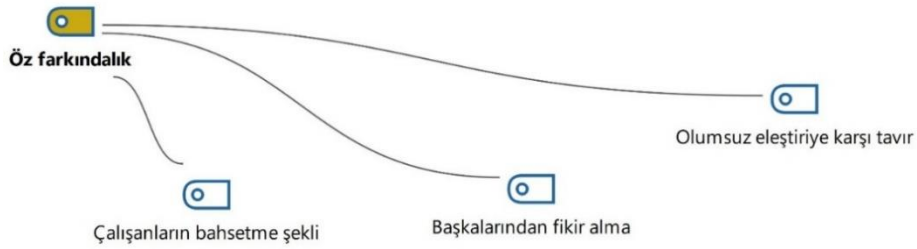

Şekil 7: İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı Üst Teması ve Bunlara Ait Temaların Kavramsal Modeli

Katılımcılar, ekonomik kriz veya pandemi gibi dışsal faktörlerin projeleri olumsuz yönde etkilediği durumlarda dahi etik ilkelerinden sapmadıklarını belirtmişlerdir. Etik baskıların en yoğun hissedildiği alanlar, malzeme kalitesi, proje onay süreçleri ve işçilik standartları olarak ifade edilmiştir. Bu bağlamda, liderlerin içsel değerlerine sadık kalması, "içselleştirilmiş ahlaki perspektif" ilkesini yansıtmaktadır. Katılımcılar, dürüstlük, güvenilirlik, insan hayatına saygı ve sözünde durma gibi ahlaki özellikleri ön plana çıkarmışlardır. Ayrıca, barınma, ulaşım, yemek ve prim gibi sosyal ve ekonomik imkanların sağlanması da bu liderlik anlayışının bir parçası olarak görülmüştür. Tedarikçilerle ilgili

olarak, katılımcılar dürüstlük, zamanında teslimat, belgeli malzeme kullanımı ve kalite standartlarına uygunluk gibi etik kriterleri öne çıkarmaktadırlar.

Öz farkındalık üst temasını oluşturan temaların kavramsal modele ise Şekil 8’de yer verilmiştir.

Şekil 8: Öz farkındalık Üst Teması ve Bunlara Ait Temaların Kavramsal Modeli

Katılımcılar, liderlik pratiğinde öz farkındalık kavramının, etkili liderlik davranışlarının en önemli bileşenlerinden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Öz farkındalık, liderlerin daha empatik, adil ve duyarlı bir yaklaşım sergileyebilmelerine olanak tanırken, aynı zamanda ekip üyeleriyle daha verimli ve açık bir iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Katılımcıların vurguladığı üzere, öz farkındalık, liderin kendi içsel düşüncelerini ve duygusal durumlarını sürekli olarak gözden geçirmesini gerektiren dinamik bir süreçtir. Bu süreç, yalnızca bilişsel bir değerlendirme süreci değil, aynı zamanda duygusal bir farkındalık gerektiren bir durumdur. Liderlerin, kendi duygusal durumlarını tanıma ve bu durumların karar alma süreçleri üzerindeki etkilerini kavrayabilme becerisi, liderlik yetkinliklerinin gelişimi için kritik bir öneme sahiptir. Katılımcılar, duygusal durumlarının farkında olduklarında, karar alma süreçlerinde daha bilinçli ve etkili tercihler yapabildiklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ:

Bu araştırma, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremin ardından ayakta kalan binaları inşa eden müteahhitlerin liderlik özelliklerini, otantik liderlik perspektifinden incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma, literatür taraması ve derinlemesine mülakatlar aracılığıyla otantik liderliğin temel bileşenlerini, deprem sonrası yapı sektöründe gösterilen liderlik davranışlarıyla ilişkilendirerek analiz etmiştir. Elde edilen bulgular, otantik liderliğin, afet yönetimi ve inşaat sektöründe kritik bir rol oynadığını ve bu yaklaşımın, inşaat sektöründeki etik ve güvenilirlik sorumluluklarını daha da görünür kıldığını ortaya koymuştur.

Araştırmanın nicel analiz kısmında yapılan bibliyometrik tarama, otantik liderlik literatüründeki anahtar kavramları ve bunların birbirleriyle ilişkilerini ortaya koymuş, etik liderlik, dönüşümcü liderlik ve iş tatmini gibi faktörlerin otantik liderlikle güçlü bir etkileşim içinde olduğunu göstermiştir. Bu bulgular, otantik liderliğin yalnızca bireysel liderlik özellikleriyle değil, aynı zamanda organizasyonel değerler, çalışan memnuniyeti ve liderin etik yaklaşımı gibi daha geniş bir etki alanına sahip olduğunu doğrulamaktadır.

Nitel analizde ise, 6 Şubat 2023 depreminde ayakta kalan binaları inşa eden müteahhitlerin liderlik özellikleri, Walumbwa ve arkadaşlarının (2008) önerdiği Otantik Liderlik Ölçeği temel alınarak dört ana tema altında incelenmiştir. Bu temalar; ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlaki perspektif, bilgiyi dengeli değerlendirme ve öz farkındalık olarak belirlenmiştir. Katılımcıların liderlik yaklaşımları, bu dört temaya dayalı olarak değerlendirildiğinde, güvenli yapı inşa etmenin sadece teknik bilgi değil, aynı zamanda etik sorumluluk ve liderlik bilinci gerektiren bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Bu da depreme dayanıklı binalar inşa eden müteahhitlerin otantik liderlik özelliklerini nasıl sergiledikleri araştırma sorusunun cevabını ortaya koymaktadır. Katılımcılar, yapı güvenliği konusundaki duyarlılıklarını ve liderlik tarzlarını, afet sonrası toplumun güvenliğini sağlamak için gösterdikleri

kararlılıkla ilişkilendirmiştir. Diğer iki araştırma sorusu bağlamında, katılımcıların profesyonel uygulamalarında öne çıkan otantik liderlik bileşenleri ve kriz dönemlerinde teknik, etik ve sosyal boyutları nasıl dengeledikleri analiz edilmiş; bulgular, etik değerler, şeffaflık ve sorumluluk bilinci ile tutarlı ekip yönetiminin, afet gibi kritik durumlarda hem yapı güvenliğini hem de toplumsal güveni sağlamada belirleyici olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bulguları, liderlerin afet dönemlerinde sadece teknik ve yönetsel becerilerle değil, aynı zamanda etik ilkeler ve içsel değerlerle donanmış olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle müteahhitlerin, yapı denetiminden iş ahlakına kadar, geniş bir yelpazede liderlik özelliklerini sergileyerek hem inşaat sürecinde hem de sonrasında güven inşa etme sorumluluğunu taşıdıkları görülmüştür. Bu da otantik liderliğin, toplumsal güvenin oluşturulmasında ve kriz durumlarında liderlerin etkinliğinin artırılmasında ne denli kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Görüşmelerde de bu duruma ilişkin önemli örnekler yer almaktadır. Katılımcılardan mor, ekonomik kriz döneminde dahi malzeme kalitesinden ödün vermediğini ifade ederek, dışsal ekonomik baskılara rağmen etik ilkelere bağlılığını sürdürdüğünü belirtmiştir. Katılımcılardan bordo, çoklu paydaşlarla çalışmanın (örneğin 80 hissedar) karar alma sürecini nasıl etkilediğini açıklarken, sürecin sadece teknik değil, ilişkisel ve yönetsel zorluklarla da iç içe olduğunu vurgulamaktadır. Katılımcılardan sarı, kalite standartlarından taviz vermediğini, maddi zarar görse de doğruyu yapma konusunda ısrarcı olduğunu belirtmiştir. Bu ifade, bilişsel ve etik tutarlılığı temel alan otantik liderliğini göstermektedir.

Araştırmanın bulguları, otantik liderliğin çeşitli boyutlarının kriz anlarında, özellikle büyük afetlerde, liderlerin karar alma süreçlerini ve ekip yönetimini nasıl şekillendirdiğine dair önemli veriler sunmaktadır. Depreme dayanıklı binalar inşa eden müteahhitlerin otantik liderlik özelliklerini, teknik bilgi ile etik sorumluluk ve toplumsal duyarlılığı birleştirerek sergilediklerini göstermektedir. Liderlik uygulamalarında şeffaflık, değerlerle uyum ve ekip yönetiminde tutarlılık öne çıkmaktadır. Kriz dönemlerinde, özellikle afet anlarında, müteahhitler teknik, etik ve sosyal boyutları dengeli bir şekilde bütünleştirerek hem yapı güvenliğini hem de toplumun güvenliğini sağlamaktadır.

İlişkilerde Şeffaflık: Katılımcıların güvenilirlik anlayışları farklılık gösterse de ortak bir noktada birleşen unsurlar arasında tutarlılık, şeffaflık ve çalışanların karar alma süreçlerine dahil edilmesi yer almaktadır. Liderlerin açık iletişim tarzı ve eşitlikçi yaklaşımı, çalışanlara değer verme ve şeffaflık ilkelerinin öne çıktığı önemli bulgulardandır. Bu, otantik liderliğin ilişkisel şeffaflık ve öz yansıtma boyutlarıyla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca katılımcılar, karar alma süreçlerinde yalnızca ekonomik faktörleri değil, aynı zamanda etik sorumlulukları ve sosyal etkileri de göz önünde bulundurdıklarını ifade etmişlerdir. Bu, liderlerin değer odaklı bir yaklaşımı benimsemesinin ve organizasyonel şeffaflığı artırmalarının önemli bir göstergesidir.

Bilgiyi Dengeli Değerlendirme: Otantik liderliğin temel bileşenlerinden biri olan dengeli işlem, katılımcıların karar alma süreçlerinde kişisel değerler ve çevresel faktörleri dikkate alarak esnek ve öğrenmeye açık bir yaklaşım benimsemelerine olanak tanımaktadır. Katılımcılar, özellikle kriz ortamlarında, etik ilkelere sadık kalmış ve dışsal faktörlerin etkisine rağmen değer odaklı bir liderlik sergilemişlerdir. Bu, otantik liderliğin sadece teorik bir model olmadığını, aksine pratikte de uygulanabilir ve etkili bir yaklaşım sunduğunu göstermektedir.

İçselleştirilmiş Ahlaki Perspektif: Katılımcıların liderlik anlayışlarında etik değerlerin en önemli unsurlardan biri olduğu görülmüştür. Dürüstlük, güvenilirlik, insan hayatına saygı ve sözünde durma gibi ahlaki özellikler, katılımcıların liderlik pratiğinde belirgin bir şekilde öne çıkmıştır. Ayrıca tedarikçilerle olan ilişkilerde de etik standartlara uyum, dürüstlük ve zamanında teslimat gibi kriterlerin ön planda tutulduğu gözlemlenmiştir.

Öz Farkındalık: Katılımcılar, otantik liderliğin en önemli bileşenlerinden biri olarak öz farkındalık kavramını vurgulamışlardır. Öz farkındalık, liderlerin kendi duygusal durumlarını anlamalarını ve bu durumların karar alma süreçlerine etkisini kavrayabilmelerini sağlar. Bu dinamik süreç, liderlerin empatik, adil ve duyarlı bir yaklaşım sergilemelerini ve ekipleriyle daha etkili iletişim kurmalarını mümkün kılmaktadır. Liderlerin bu farkındalık seviyeleri, ekip üyelerinin güvenini kazanma ve liderlik yetkinliklerini geliştirme açısından kritik bir öneme sahiptir.

Sonuç olarak, otantik liderlik, sadece kriz anlarında değil, tüm organizasyonel süreçlerde etkin bir şekilde uygulandığında, liderlerin güven inşa etmelerine, etik sorumlulukları yerine getirmelerine ve ekiplerinin motivasyonunu artırmalarına olanak tanımaktadır. Bu araştırma, otantik liderliğin depremde ve doğal afetler gibi zorlu durumlarda, liderlerin etkinliğini artıran ve organizasyonel sürekliliği destekleyen güçlü bir yaklaşım sunduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın kısıtları arasında, araştırmacı ile katılımcıların farklı şehirlerde ikamet etmeleri, katılımcıların yoğun iş temposu nedeniyle görüşmeler için sınırlı süre ayırabilmeleri ve bu nedenle veri toplama sürecinde video konferans yönteminin tercih edilmesi yer almaktadır. Ayrıca, çalışmanın yalnızca inşaat sektörünü kapsamı ve katılımcıların tamamının erkek olması, araştırmanın kapsam ve bulgularının genellenebilirliğini sınırlayan diğer faktörler olarak belirtilmiştir.

Gelecek araştırmalar, otantik liderliğin organizasyonel direnç ve sürdürülebilirlik üzerindeki uzun vadeli etkilerini daha kapsamlı bir şekilde incelemelidir. Özellikle kriz anlarında liderlik etkinliğini artıran bu yaklaşım, organizasyonel sürekliliği destekleyen güçlü bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, örgütlerin, liderlik niteliklerini geliştirmek amacıyla otantik liderlik eğitimi vermeleri ve bu alanda bilinçli yatırımlar yapmaları önerilmektedir. Ayrıca, otantik liderliğin organizasyonel çerçevelere nasıl entegre edilebileceği, kentlerde, özellikle zorlu veya afet riski taşıyan ortamlarda daha derinlemesine araştırılmalıdır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Araştırma kapsamında yer alan bilgiler, herhangi bir kişiye, kuruma, ekipmana çıkar sağlamayı veya kişisel/kurumsal menfaat kazandırmamakta olup, herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul izni alınmıştır. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 395-407.
- Artsın, M. (2020). Bir Metin Madenciliği Uygulaması: Vosviewer. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B-Teorik Bilimler*, 8(2), 344-354.
- Avolio, B. J. (1994). The natural: Some antecedents to transformational leadership. *International Journal of Public Administration*, 17(9), 1559-1581.
- Avolio, B. J. ve Gardner, W. L. (2005). Authentic leadership development: Getting to the root of positive forms of leadership. *The Leadership Quarterly*, 16(3), 315-338.
<https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.03.001>

- Connock, S. ve Johns T. (1995), Ethical leadership, Institute of Personnel and Development, London
- Coşar, S., Tabak, A., & Polat, M. (2012). Otantik liderlik. Liderlikte Güncel Yaklaşımlar ve Uygulamada Kullanılabilecek Ölçekler, 193-226.
- Gardner, W. L., Avolio, B. J., Luthans, F., May, D. R., & Walumbwa, F. (2005). "Can you see the real me?" A self-based model of authentic leader and follower development. The leadership quarterly, 16(3), 343-372.
- George, B. (2003). Leadership is authenticity, not style. Authentic leadership: Rediscovering the secrets to creating lasting value, 18-25.
- Ilies, R., Morgeson, F. P., & Nahrgang, J. D. (2005). Authentic leadership and eudaemonic well-being: Understanding leader-follower outcomes. The Leadership Quarterly, 16(3), 373-394.
<https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2005.03.002>
- Kelly, L. (2023). Authentic leadership: Roots of the construct. In Mindfulness for authentic leadership: Theory and cases (pp. 17-52). Cham: Springer International Publishing.
- Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. Psychological inquiry, 14(1), 1-26.
- Klenke, K. (2002). Researching leadership: A case study approach. Sage Publications.
- Klenke, K. (2007). Authentic leadership: A self, context, and leadership development perspective. Journal of Leadership & Organizational Studies, 13(1), 1-14.
<https://doi.org/10.1177/10717919070130010201>
- Luthans, F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. Journal of Organizational Behavior, 23(6), 695-706.
- Luthans, F., & Avolio, B. J. (2003). Authentic leadership development. Positive organizational scholarship, 241(258), 1-26.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & The Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) Group. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. PLoS Med, 6(7), e1000097.
<https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>
- Piccolo R.F., Greenbaum R., Denhartog D.N. ve Folger R. (2010), "The relationship between ethical leadership and core job characteristics", Journal of Organizational Behavior, 31, ss.259-278
- Rome, B.K., & Rome, S.C. (1967). Humanistic research on large social organizations. In J.F.T. Bugental (Ed.), Challenges of humanistic psychology (pp. 181-193). New York: McGraw-Hill.
- Seeman, M. (1960). Social status and leadership: The case of the school executive. Columbus7 Ohio State University Press.
- Shamir, B. ve Eilam, G. (2005). What's your story? A life-stories approach to authentic leadership development. The Leadership Quarterly, 16(3), 395-417.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB). (2023). Deprem sonrası yapılan teknik raporlar ve yıkımın sebepleri. Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Tabak, A., Sıgır, Ü., Arlı, Ö., & Coşar, S. (2010). Otantik liderlik ölçeğinin uyarılama çalışması. 18. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Kongre Bildiriler Kitabı, 20-22.

- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S., & Türköz, T. (2012). Otantik liderlik ölçeği: güvenirlik ve geçerlik çalışması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(4), 89-106.
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., & Peterson, S. J. (2008). Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure. *Journal of Management*, 34(1),
- Walumbwa, F. O., Mayer, D. M., Wang, P., Wang, H., Workman, K., & Christensen, A. L. (2011). Linking ethical leadership to employee performance: The roles of leader-member exchange, self-efficacy, and organizational identification. *Organizational behavior and human decision processes*, 115(2), 204-213.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023, which severely affected 11 provinces in Türkiye, triggered a multidimensional debate on leadership and ethical responsibility in the construction sector. Post-disaster technical reports revealed that the destruction stemmed from soil conditions, deficiencies in construction quality, regulatory non-compliance, and insufficient inspection processes. These findings highlighted the necessity for contractors to demonstrate not only technical expertise but also leadership grounded in ethical values. The research problem addresses how authentic leadership elements are manifested by contractors whose buildings remained intact after the earthquake.

Research Questions:

1. How do contractors who constructed earthquake-resistant buildings demonstrate authentic leadership characteristics?
2. What are the key authentic leadership components reflected in their professional practices?
3. How do contractors balance technical, ethical, and social dimensions in decision-making processes during crises?

Literature Review:

Authentic leadership has gained importance as a leadership model that integrates positive psychology, ethical leadership, and transparent organizational behavior, especially during crises and trust deficits. Previous scandals in corporate and public sectors (e.g., Enron, WorldCom, Kanebo) have accelerated the search for value-based, trust-building leadership approaches (Avolio & Gardner, 2005; George, 2003). Authentic leadership is characterized by four key dimensions:

- Self-awareness: Recognizing personal strengths, weaknesses, and emotions.
- Relational transparency: Open and honest communication with stakeholders.
- Balanced processing: Objective evaluation of information and opposing viewpoints.
- Internalized moral perspective: Acting consistently with internalized ethical values.

The literature demonstrates a growing global interest in authentic leadership (2000–2020), particularly its linkages with transformational leadership, ethical leadership, and job satisfaction.

Methodology:

This study employed a mixed-methods research design comprising three phases:

1. Quantitative Phase (Bibliometric Analysis): A systematic literature review of 669 authentic leadership-related articles (2000–2020) indexed in Web of Science. VOSviewer software was used to perform co-occurrence and keyword network analysis to identify the core components of authentic leadership literature.
2. Qualitative Phase (Field Study): Semi-structured interviews with five contractors from Hatay, Kahramanmaraş, and Elazığ whose buildings remained intact after the earthquake. Purposeful sampling was used, and interviews were analyzed using MAXQDA.
3. Comparative Analysis: Integration of bibliometric findings with field data through thematic coding based on the Authentic Leadership Questionnaire (Walumbwa et al., 2008).

Results and Conclusions:

The findings revealed four dominant authentic leadership themes among contractors:

- Relational Transparency: Contractors emphasized consistency, open communication, and employee inclusion in technical decision-making, which enhanced organizational trust.
- Balanced Processing: Decisions were made considering technical, ethical, and social factors, not merely economic concerns, demonstrating openness to learning and flexibility in crises.
- Internalized Moral Perspective: Contractors adhered to ethical principles such as honesty, reliability, and respect for human life despite external pressures (e.g., economic crises, pandemics).
- Self-awareness: Leaders reflected on their emotions and cognitive biases, enabling empathetic and fair decision-making during high-stakes processes.

The study concludes that authentic leadership plays a critical role in disaster resilience, especially in the construction sector, by fostering trust, ensuring structural safety, and promoting ethical accountability. It highlights authentic leadership as a practical and applicable leadership style beyond theoretical models, particularly in high-risk environments.

Future studies should explore the long-term effects of authentic leadership on organizational resilience and sustainability, with an emphasis on training programs and policy frameworks to institutionalize authentic leadership practices in disaster-prone regions.

Developing a Grounded Theory on the Urban Experience of Individuals with Disabilities

Grounded Teori Yaklaşımıyla Engelli Birey Kent Deneyimi Kuramı Geliştirme

Mutlu UYGUN¹ Ebru GÜNER VURGANER²

ABSTRACT

This study aims to uncover the urban experiences of individuals with specific disabilities living in Aksaray, Türkiye, and to identify conceptual relational patterns between these experiences and consumer emotions, ultimately developing a theory grounded in their perspectives. To achieve this aim, a qualitative research approach was adopted, employing a grounded theory design. The study included 10 participants with visual and orthopedic disabilities selected through purposeful sampling method from Aksaray. In-depth qualitative interviews were conducted with these participants through face-to-face, two-stage sessions using open-ended questions. The collected data were analyzed through an inductive process. The findings revealed that participants experienced diverse interactions across various urban touchpoints, associated with both functional and emotional themes. Moreover, these experiences were found to establish patterned conceptual relationships with consumer emotions such as satisfaction with the city, loyalty, and overall life satisfaction. This research is expected to benefit researchers examining the consumption activities of individuals with disabilities as well as those focusing on urban experiences. Furthermore, it is anticipated to provide guidance to urban policymakers in their decision-making processes that address the needs of this part of population.

Keywords: Urban Disability Experience Theory, Rational and Emotional Urban Experiences, Urban Touchpoints, Grounded Theory

Öz

Bu araştırma; Türkiye'nin Aksaray kentinde yaşayan belli engellere sahip bireylerin kent deneyimlerini açığa çıkarmayı, bu deneyimlerin, tüketici duygularıyla olan kavramsal düzeyde ilişkisel örüntülerini ortaya koymayı ve onların bakış açılarına dayalı bir kuram geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek, grounded teori (gömülü kuram) deseninden yararlanılmıştır. Araştırmaya Aksaray ilinde yaşayan, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen 10 görme ve ortopedik engelli birey dahil edilmiştir. Bu katılımcılarla yüz yüze iki aşamalı yürütülen açık uçlu sorular ile nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, tümevarımsal bir analiz süreciyle değerlendirilmiştir. Analiz sonucu bulgular; katılımcıların kentin farklı etkileşim noktalarında, işlevsel ve duygusal temalarla ilintili, çeşitli deneyimler yaşadıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, bu deneyimlerin kentle ilgili tatmin, sadakat ve genel yaşam doyumu gibi tüketici duygularıyla örüntüsel ve kavramsal ilişkiler kurduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın, engelli bireylerin tüketim faaliyetlerini inceleyen ve ayrıca kent deneyimleri ile ilgilenen araştırmacılara yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, kent yöneticilerinin nüfusun bu kesimine yönelik alacakları kararlara rehberlik edebileceği umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent Engelli Birey Deneyim Kuramı, Akılcı ve Duygusal Kent Deneyimleri, Kent Temas Noktaları, Grounded Teori

¹ Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, mutluuygun@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5878-8430

² **Corresponding Author:** Aksaray University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, ebruuguner@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7315-2935

* This article is produced by re-analyzing the qualitative data of 10 disabled participants from the second author's thesis titled "Kent Tüketicisi Olarak Vatandaş: Vatandaş Kent Deneyimlerine İlişkin Keşfedici Sıralı Karma Bir Araştırma" submitted to Aksaray University, under the supervision of the first author in 2024.

INTRODUCTION

A significant number of consumers and families live with disabilities and are affected by the impact of disability on their consumption experiences, participation in social life, and daily activities (Beudaert et al., 2024:481). Approximately 1.3 billion people worldwide have disabilities, representing 16% of the world's population. This means that one in every six individuals lives with a disability. In addition, the number of people with disabilities is rapidly increasing along with the aging global population (WHO, 2022). Similarly, according to the 2002 data from the Turkish Statistical Institute (TÜİK, 2002), the proportion of the disabled population in Türkiye was reported as 12.3%, and the percentage of people with disabilities living in cities was 12.7% (TÜİK, 2002). According to the 2023 report of the General Directorate of Disabled and Elderly Services, the number of people aged 3 and above with at least one disability is 4,876,000 (General Directorate of Disabled and Elderly Services, 2021). TÜİK's 2022 statistics further indicate that 5.1% of the population was visually impaired, 3.4% was hearing impaired, 4.9% will be orthopedically impaired, and 4.5% had learning difficulties (TÜİK, 2022). Considering these figures, this group constitutes an important market segment in terms of consumption activities (Vilnai-Yavetz et al., 2024:344). However, they still face significant barriers in accessing and participating in consumption (Beudaert et al., 2024:481).

Disability can be defined as a condition resulting from a permanent, temporary, partial, or complete impairment affecting an individual's senses, physical, psychological, or mental abilities. Such impairments weaken their ability to learn, work, or recover. Therefore, they struggle to fulfill their daily needs and activities compared to non-disabled individuals (Alhusban & Almshaqbeh, 2024:1983). Disability is a complex phenomenon that continuously exists in social life. It significantly affects an individual's quality of life, health, well-being, functionality, and participation in society (Kapsalis et al., 2024:604). Personal and environmental factors, in particular, cause many difficulties for these individuals (Hacini et al., 2022:39).

Many countries have implemented various measures through legal regulations to protect individuals with disabilities, who are among the most vulnerable segments of society. In the United States, the Americans with Disabilities Act (ADA) of 1990 is an anti-discrimination law that addresses many of the barriers faced by these people in their efforts to access and participate in their communities (Eisenberg, et al., 2024). In the United Kingdom, the Disability Discrimination Act (DDA) of 1995 provides legal protection against discrimination in cases based on actual or perceived disability or associated with a person who has a disability (Vilnai-Yavetz et al., 2024:345). In Türkiye, legal protection is ensured under Law No. 5378 on Persons with Disabilities, enacted on July 1, 2005. This law aims to ensure that persons with disabilities can enjoy fundamental rights and freedoms, participate in social life on an equal basis with others, and take the necessary measures (Law on Persons with Disabilities, 2005). Despite these measures, the needs and rights of this significant consumer group, are often neglected, and their opportunities to benefit from various aspects of the consumption environment may be limited (Vilnai-Yavetz et al., 2024:344). These consumers often experience market interactions that make them feel marginalized and powerless. To minimize the psychological and emotional negative effects of such a consumption experiences, they prefer to avoid consumption interactions (Zainuddin et al., 2024:418).

Such laws and advocacy activities have drawn the attention of marketing researchers to vulnerable consumer groups. Consequently, this field has developed rapidly since the 1990s (Beudaert, 2020:361). The experiences of individuals with disabilities in consumption and marketplace contexts have become a focus of interest for marketing researchers. Initially, this interest centered on the extent to which the legal regulations were implemented in retail and service settings, and how accessible the marketplace was for this consumer group. These studies examined the consumption

experiences in relation to service access, architectural design, environmental arrangements, and participation within the service environment (e.g., Baker & Kaufman-Scarborough, 2001; Baker et al., 2001; Baker et al., 2007; Kaufman-Scarborough, 1999). Later, marketing studies began to address a wider range of contexts and types of impairments. These studies highlight that physical, cognitive, and structural barriers embedded within both the marketplace and society significantly restrict the full participation of disabled consumers in consumption (Beudaert et al., 2024:486). These studies have also shaped the concept of “market accessibility,” defined as the creation, maintenance, and experience of a barrier-free market environment in which consumers with disabilities can access and participate independently, without stress, and in ways that promote their well-being (Higgins, et al., 2024:371).

The current marketing literature attempts to understand the experiences of these consumers in the marketplace through the lens of the social model of disability. The social model of disability addresses how various environmental, social, and structural factors can act as barriers for consumers. According to this perspective, the socio-cultural and structural-environmental dimensions of society further restrict individuals with disabilities (Zainuddin, et al., 2024:419-421). In other words, disability results from societal barriers rather than people's physical conditions. Therefore, it is essential to consider broader socio-cultural and structural-environmental factors when examining the consumption experiences of this group. Compared to traditional service environments, the urbanspace provides a larger-scale spatial context for a wide variety of activities such as shopping, transportation, recreation, and social interaction (Kapsalis et al., 2024:604).

As dynamic social environments, cities provide the context in which everyday practices unfold (Snepenger et al., 2007:310). The urban environment serves as a medium through which individuals negotiate their identities and participate in daily social practices. Cities are places where not only economic transactions occur, but also a wide range of experiences take place (Taecharungroj & Stoica, 2024:49). Individuals have rich experiences through their service environments, activities, and all their amenities (Stocchi et al., 2016:1563). With all the resources and opportunities, they offer, cities not only meet the rational needs of individuals but also offer a variety of emotional and social experiences. However, it is evident that people with disabilities, who constitute a significant portion of the urban population, experience significant limitations in physical access and social inclusion within urbanscapes. They cannot access urban facilities, and are unable to perform daily activities that enable them to participate in urban life (Stafford et al., 2024:113). This situation also limits the city administration's ability to provide inclusive services for all citizens. The failure to consider this group into account in urban planning and design reveals architectural and structural inequalities. This leads to the exclusion from social life prevents them from taking full advantage of social opportunities. The city is not only a social organization where various social interactions take place, but also structures these interactions (McClimens, et al., 2014:15). An unsuitable urban environment prevents these individuals from carrying out daily activities and tasks vital for meaningful participation in urban life (Stafford et al., 2024:113). Ultimately, this results in negative urban experiences.

When reviewing the literature on urban life for people with disabilities, it is evident that most studies focus primarily on the physical environment of the city (Eisenberg et al., 2024; Karimi et al., 2014; Nykiforuk et al., 2021) and accessibility to specific services (Alhusban & Almshaqbeh, 2024; Janusz, et al., 2023; Li et al., 2024; Park & Chowdhury, 2018; Shen et al., 2022). However, the phenomenon of the city is not limited to the physical environment; it requires a holistic approach as complex servicespace consisting of various interactions that create value through multiple touchpoints, encompassing social and cultural contexts (Muschket & Wulfert, 2022:273). Therefore, there is a need for studies that approach the issue from the perspective of consumer and service experience

and examine the touchpoints through which individuals with disabilities interact with the city and the types of experiences they have. To enable these individuals to participate in urban life and become active citizens, it is crucial to understand what an inclusive city means to them and the kinds of experiences they have within it. Therefore, this study adopts a qualitative research approach to explore the urban life experiences of people with disabilities living in a medium-sized city in Türkiye, from their own perspective and in relation to the touchpoints through which they interact with the city. Furthermore, the study seeks to reveal the conceptual patterns linking these experiences to urban satisfaction, urban loyalty, and overall life satisfaction. In line with this objective, answers to the following research questions were sought:

Research Question-1: At which touchpoints do people with disabilities experience urban life?

Research Question-2: What types of urban experiences do people with disabilities have in the context of Aksaray?

Research Question-3: What types of conceptual relationship patterns exist between the urban experiences of people with disabilities in the context of Aksaray and consumer emotions?

Understanding of the urban experiences is crucial for city administrators and private service providers to gain insight into how they can develop their systems, structures, and strategies. The rest of the paper is arranged as follows: First, a review of the literature on customer experience, urban experience and the stimulus–organism–response (SOR) theory is provide Next, the qualitative research method employed in the study is outlined, followed by presentation of the findings. The conclusion section discusses the study's limitations and provide recommendations for future research and practical applications.

1. Customer Experience, Urban Experience, and the Stimulus–Organism–Response Model

Consumers are no longer seen as entirely rational decision-makers; instead, emotions and unconscious factors play a significant role in their consumption behavior, and the desire for satisfying experiences is becoming increasingly prominent (Rahimian et al., 2021:1415). In general, consumers seek comfortable, relaxing, and enjoyable experience (Kalra et al., 2024:48) and tend to prioritize pleasure in their purchasing decisions (Hwang & Seo, 2016:2220). As a result, the concept of experience has attracted considerable attention in marketing research and practice (Becker & Jaakkola, 2020:630).

Pine and Gilmore (1999:12), who first introduced the concept of customer experience, defined it as events that “engage individuals personally” and require emotional, physical, intellectual, or spiritual participation. This definition essentially refers to an internal and subjective process that involves judgments, beliefs, feelings, and personal perceptions (de Araújo Viana & Almeida, 2025). From this perspective, customer experience refers to the psychological perception individuals hold regarding their consumption activities, which significantly influences their subsequent consumption behavior (Kalra et al., 2024:48).

The definition of the customer experience was later expanded by subsequent researchers to emphasize the interactions between customers and businesses (Hwang & Seo, 2016:2220). By nature, customer experiences are holistic, occurring throughout the decision-making and consumption process (Jain et al., 2017:652) and consisting of interactions that evoke a response from customers toward a product, business, or part of a business (Gentile et al., 2007:397). This encompasses the entire shopping process (Haytko & Baker, 2004:69) and draws the customer into a process that develops over time and involves expectations and emotional involvement (Pullman &

Gross, 2004:553). Customers develop emotions that reflect their engagement with businesses across various dimensions, including rational, emotional, sensory, physical, and spiritual aspects (Kandampully et al., 2018:25). In this context, Meyer and Schwager (2007:118) define customer experience as an internal and subjective response triggered by customers' direct or indirect interactions with a business. Direct contact usually occurs during the purchase, use, and service process, and is typically initiated by the customer, whereas indirect contact mostly involves unplanned encounters with a company's products, services, or brands. During the consumption process, customers encounter both direct and indirect cues (Berry & Carbone, 2007:27). These cues are present throughout the customer journey and serve as touchpoints that shape the entire experience (Stocchi et al., 2016:1565). Touchpoints, defined as every situation in which a customer comes into contact with a service environment, convey positive or negative messages about the service provider (Jain et al., 2017:653). Therefore, service environments can be characterized by multiple touchpoints where experiences can be created, developed, or destroyed.

From both sociological and economic perspectives, cities that provide consumers with a wide range of diverse opportunities for interaction (Stocchi et al., 2016:1562) and satisfy a variety of needs (Metwally & Samir, 2024:2) are highly significant. From a consumer perspective, a city functions as a service provider with which citizens interact through multiple channels and touchpoints in their daily lives, generating diverse experiences. Unlike other service environments, cities serve as centers for a wide range of interactions with retailers, public and private service providers, as well as entertainment and leisure services, and more. Furthermore, they also provide a context for social and community interactions that consumers engage in as part of their daily lives (Hart et al., 2013:1758). Hence, understanding the urban experiences of citizens as city consumers requires a comprehensive social framework that emphasizes their active participation as co-creators in shaping the consumption experience. Urban experiences are inherently much more dynamic, because consumers have much more complex interactions than in other service environments. Therefore, it is crucial to explain the sophisticated and varied dimensions of these experiences as a whole (Stocchi et al., 2016:1564).

The city's complex, multi-layered structure consists of a wide variety of touchpoints (Muschket & Wulfert, 2022, p. 271). The city experience is a multifaceted and complex journey involving interactions with a variety of public and private organizations, such as retailers, social services and community groups. This results in a unique experience co-created with the consumer through a series of experiential touchpoints, which can have rational or functional as well as hedonic or emotional characteristics (Stocchi et al., 2016:1562). Accordingly, urban experience can be understood as citizens' "internal and subjective responses" (Meyer & Schwager, 2007) to their interactions with a city and all its touchpoints.

In recent years, the SOR theory has been frequently used to explain consumer behavior in various service environments (Alagarsamy et al., 2022; Asghar et al., 2024; Chen & Peng, 2015; Chen et al., 2024; Huang, 2024; Mody & Suess, 2022). The SOR theory suggests that external environmental factors can influence individuals' perceptions of their psychological states, emotions, and behaviors, thereby shaping their attitudes and behaviors (Huang, 2024:225). In the classic SOR model, stimuli are defined as factors that influence an individual's internal state, encompassing marketing mix variables and other environmental inputs. The organism corresponds to internal processes and structures consisting of perceptual, physiological, emotional, and cognitive activities that mediate between these stimuli and the final actions, reactions, or responses that arise. The response represents the final outcomes and decisions of consumers in terms of approach or avoidance behaviors (Chang et al., 2011:235-236). In this study, the SOR theory was used to gain an insight into

the urban experiences of people with disabilities and their feelings toward the city, which are conceptually patterned by these experiences.

2. Methods

To answer the questions addressed in the study and to development a conceptual theory, the grounded theory design of the qualitative research (Corbin and Strauss, 2014, p. 32) was utilized. This study was conducted in accordance with ethical standards. Ethical approval was obtained from the Aksaray University Ethics Committee for Human Research (Approval No: 2016-56, Date: 23.12.2016).

2.1 Participant Selection

The research was conducted in Aksaray province. Voluntary participants with visual and orthopedic disabilities living in Aksaray were selected using maximum diversity sampling, a purposeful sampling strategy suitable for qualitative research approaches. The number of participants was determined based on data saturation, and data was collected on a voluntary basis from a total of 10 participants, half of whom were male and half female. In this regard, contact was made with the 68 Aksaray Visually Impaired Sports Club Association to reach out to people with disabilities. Information about the research was provided and interviews with volunteers were arranged. When meeting with the volunteer at the specified date, time, and location, written consent for their participation was first obtained. Thus, it has been confirmed that all interview and photo data collected from participants will be used solely for scientific purposes. However, photographs with human faces have been blurred for anonymity. Additionally, code names were used to protect participants' identities. The characteristics of the research participants are summarized in Table 1.

Table 1: Characteristics of Research Participants

Code	Gender	Age	Education Level	Marital Status	Occupation	Residence Period (year)	Hometown	Type of Disability
Recep	Male	35	Bachelor's degree	Married / 2 child	Civil servant	35	Aksaray	Vision
Polat	Male	23	Bachelor's degree	Single	Civil servant	23	Aksaray	Vision
Yasin	Male	50	Bachelor's degree	Married / 2 child	Civil servant	50	Aksaray	Vision
İzel	Female	52	High school	Single	Retired	52	Aksaray	Orthopedic
Volkan	Male	37	primary education	Single	Retired	10	Nevşehir	Orthopedic
Hakkı	Male	41	High school	Married	Athlete	41	Aksaray	Orthopedic
İlkay	Female	41	Primary education	Married	Athlete	9	Diyarbakır	Orthopedic
Çağla	Female	21	High school	Single	Unemployed	21	Aksaray	Vision
Müge	Female	29	Primary education	Single	Unemployed	29	Aksaray	Vision
Nur	Female	22	High school	Married	Civil servant	2	Karaman	Vision

2.2 Data Collection, Data Analysis, and Interpretation Process

Data was collected using semi-structured interviews and photo-based storytelling techniques. In this context, participants provided texts based on open-ended questions, images, and texts related to these photographs. In the first stage of the two-stage interview process, interviews were conducted with participants using a pre-prepared semi-structured interview question list. During these interviews, participants were asked to describe what Aksaray meant to them, their interactions with the city in their daily lives, and their experiences in this context. At the end of these interviews, for the second stage, participants were asked to bring an average of five images that best represented their urban experiences based on the theme of "the meaning of Aksaray for them." Only one participant was unable to provide image data at this stage due to total vision impairment. For this

reason, the second interview stage could not be conducted with this participant. In the second stage, during the interview based on the images, the images provided were prioritized according to their subjective importance, and then verbal stories related to each image were collected. Semi-structured interviews lasted an average of 30 minutes, while photo-based interviews lasted an average of 15 minutes. The entire interview process was recorded using a voice recorder to prevent data loss.

Qualitative data obtained through interviews were analyzed from an inductive perspective (Patton, 2002:453) to identify patterns, themes, and categories within the data. Participants' meanings and experiences of Aksaray (Bogdan & Biklen, 2007:25) were described from their own perspectives. As part of the data analysis, the audio files of the interviews were first transcribed verbatim. Accordingly, a total of 119 pages of semi-structured interviews and 61 pages of photo-based interviews were obtained as raw interview transcripts. The transcribed were then organized to create meaningful codes, and codes with common characteristics were grouped into themes under specific categories. These themes were reported in accordance with the relevant literature. All these processes were carried out in collaboration with a field expert.

2.3 Trustworthiness

The trustworthiness of this study was ensured by applying the criteria proposed by various researchers (Brantlinger et al., 2005; Creswell & Creswell, 2018; Wallendorf & Belk, 1989). Data triangulation was achieved by using photography and narrative techniques together. The systematic maintenance of audio recordings and written transcripts throughout the data collection and analysis processes, verification of documentation accuracy by an independent researcher, and the establishment of a researcher's journal for all procedures facilitated data auditing. Collaboration with another expert researcher and field specialists was conducted during the design of the data collection instrument, the data analysis, and data validation. In addition, relevant literature was also utilized throughout this process. In presenting the findings, interviews, images, and narratives related to the images were evaluated together and reported in mutually supportive manner. Participant quotations related to the experiences emerging from the findings were used as evidence, with the most striking original quotes highlighted. In addition, the experiences revealed in the findings were addressed in the context of the touchpoints where they occurred, and the diversity of these contexts was reflected in the report.

3. Findings

The experiences of individuals with disabilities in Aksaray city took place in four main areas: "indoor places, outdoor places, social environment, and functional characteristics." Participants interact with the city through these four main touchpoints and experience various encounters. In addition, patterns were observed indicating the existence of conceptual relationships between these experiences and key consumer emotions.

3.1 Experiences Related to the Social Environment of the City

The findings revealed that the city's most significant touchpoint is the social environment. All participants mentioned various types of experiences, mostly emotional in nature that they encountered as a result of interacting with this touchpoint. These experiences are based on the relationships individuals establish with other people or with the broader social structure of the city. Experiences shaped around the social environment touchpoint were categorized as "interpersonal relationship experiences (10 participants), social bond experiences (9 participants), cultural authenticity experiences (8 participants), social event adequacy experiences (7 participants), and nostalgia experiences (1 participant)." Four of these participants also supported their statements

with the images. Exhibit 1 shows examples of participants' images related to this experiential dimension.

Exhibit 1: Images Related to Experiences in the City's Social Environment

Experiences related to **interpersonal relationships**, which constitute an important dimension, reflect the “open and tolerant behavior” and “attitudes toward people with disabilities” of city residents. Regarding the open and tolerant behavior of city residents, participants shared their negative experiences and emphasized prejudiced behavior toward different clothing styles, beliefs, ideas, and innovations. Attitudes toward people with disabilities include city residents' insensitive behavior, prejudice regarding their abilities and personal characteristics, and language used toward them. The following are Recep's statements about residents' open and tolerant behavior, and Volkan's comments on their attitudes:

“It's a small town, a conservative town, so people say things like, “He's so-and-so's son.” Well, he dyed his hair, he dresses differently, in a way that our community, customs and traditions don't accept. Maybe he wants to live that way, or maybe he wants to live freely. For example, even when attending a wedding, you have to wear what everyone else accepts. But in a big city, there's no such problem, or in a foreign city, there's no such issue.. People would immediately label you. That's really how it is. Or if you join an association, a religious community, or an unconventional group, you'll be affected immediately. But in a big city, there's no such problem.” (Recep – Semi-Structured Interview Data)

“The reason I brought this photo is that we are people with disabilities who use wheelchairs, and in this regard, they park vehicles in front of wheelchair ramps and sidewalks, creating obstacles for us, or the sidewalks are not suitable for us. In the photo I shared, one of the vehicles is blocking our wheelchair ramp. I wanted to share this. I wanted to share people's indifference.” (Volkan – Photo-Based Interview Data)

The second experiential is **social bonds**, which are formed through social trust, social alienation and social support. Yasin expressed the sense of security that living in a familiar social environment provided him:

“I feel safe in Aksaray. I feel peaceful. How can I put it? It's probably because I know the place and the people. I know the good ones and the bad ones. I know the city. I guess it's the comfort it gives me that when I come to Aksaray, I feel very comfortable. I feel at peace.” (Yasin – Semi-Structured Interview Data)

Another experiences is **cultural authenticity** experiences. Participants in this experience mentioned the city's unique traditions, such as weddings and funerals, while also noting that these traditions are beginning to disappear compared to the past. The following are the words of İlkay, who described the city's unique wedding tradition in relation to the cultural authenticity experience:

“If it's the bride's henna night, they take the dowry there. For example, whatever she's missing, they bring it as part of the dowry. Here, they don't give gold to the bride. Instead of gold or money, the bride's side just brings the dowry. The groom's side, on the other hand, gives gold and money. That's how it is. And then, the groom's side also buys clothes for all of the bride's family. I've seen it here — for her mother, father, sister, uncle, nieces or nephews, and if there's a grandmother or grandfather, okay? Pretty much all the relatives; if they are well-off, they buy clothes for everyone. It's one of their traditions. I liked it, it's nice.” (İlkay- Semi-Structured Interview Data)

Regarding their experiences with the **adequacy of social activities** in the city, participants stated that events such as sports, theater, cinema, and various courses, in which people with disabilities could also participate, were insufficient. Müge expressed her desire for more social activities as follows:

"There aren't many events. I wish there were more events. Okay, we have concerts, but it would be great if there were things like theater and concerts, even if they were indoors, not just in the summer but also in the winter." (Müge – Semi-Structured Interview Data)

The final type of experience that emerges under this theme is **nostalgia**. Recep described this experience, stating that the image reminded him of his childhood, and shared the following words:

"Kids are like how we used to be — I don't know, innocent, pure. Same mindset, kind of clueless. I don't know, we were like that too. I remember my childhood, the old days, for example. Like, when I saw that child's haircut, it reminded me... my grandmother — even my grandfather — used to cut our hair. Since we were six siblings, at least three or four of us would go together, you know, there was no money to go to a barber or anything. So we'd go to my grandmother instead. And she would cut our hair in such ridiculous ways." (Recep – Photo-Based Interview Data)

3.2 Experiences Related to the Functional Characteristics of the City

The most significant touchpoints of the Aksaray is its functional features. All participants reported various experiences related to the functional aspects of the city. The experiences related to this touchpoint were grouped into eight dimensions: experiences regarding physical environmental (10 participants), transportation (6 participants), accessibility (5 participants), public services (5 participants), safety (5 participants), cost of living (4 participants), working conditions (3 participants), and shopping (2 participants). These experiences primarily reflect the participants' rational perspectives. Seven participants provided images specifically related to the "physical environmental conditions", with sample images presented in Exhibit 2.

Exhibit 2: Images Related to Experiences in the City's Functional Characteristics

İlkay

Çağla

Volkan

(physical environmental conditions)

The first type of experience related to the city's functional features is the **experience of physical environmental conditions**. This experiential dimension consists of four sub-themes: population density, urban pollution, transformation of the physical environment, and the suitability of the physical environment for people with disabilities. Volkan's image illustrates the challenges faced by individuals in navigating the city, which is not designed to be accessible:

"You know, when it comes to sidewalks and roads in the city, we look at them from this perspective—because these are the difficulties we usually face. My friend even pointed it out in the photo, he's showing it right there. He uses a powered wheelchair, and even if they make the sidewalk flat, he still can't get up there. I mean, maybe with a manual wheelchair you could lift the front and get up, but a powered wheelchair just can't." (Volkan – Photo-Based Interview Data)

The second type of experience related to the city's functional features pertains to **transportation conditions**. Participants highlighted the absence of heavy traffic in the city, while also expressing a desire for alternative transportation options such as a metro or tram system. Another dimension, experiences related to **accessibility conditions**, refers to the ease of access to other cities and various

locations within Aksaray due to its geographical location. In terms of experiences related to **public services**, participants stated that services provided by public institutions such as infrastructure, education, and healthcare, have been continuously improving in the city. Regarding experiences related to **safety conditions**, some participants expressed positive opinions and finding the city safe, while others shared negative experiences. In this context, Yasin described his vision of Aksaray as a safer city with the following statements:

“In my dream, there’s an Aksaray where anyone—whether a person with a disability, a woman, or a young girl—can easily leave their home at midnight and walk around the market, maybe go to a bakery or somewhere to get what they need, and return home safely. If a person with a disability can’t go out, then neither can you. I mean, you can’t go out alone either. That’s the kind of place I imagine. A city where infrastructural problems and people’s attitudes have changed—where I, or anyone else, can go out whenever they want, walk around, and return home comfortably, without feeling uneasy or hesitant.” (Yasin – Semi-Structured Interview Data)

Regarding the **cost of living**, participants expressed positive views, emphasizing that the city is affordable for basic needs such as rent and food. Participants highlighting **working conditions experiences** stated that the city attracts industrial investments and that job opportunities are increasing steadily. Finally, regarding the experience related to **shopping conditions**, Polat shared a mostly negative experience by stating that it is difficult to find every product needed in the city:

“Well, it’s a small city. Sometimes we have difficulties finding everything we want. When I’m looking for clothes or shoes, it’s a bit challenging because I have large shoe sizes. I often have to shop from outside the city or online. Also, just to give a simple example, if you need a part for your vehicle, it’s easier to find in big cities. Here, it always has to be brought from outside—like Konya, Ankara, or Istanbul.” (Polat – Semi-Structured Interview Data)

3.3 Experiences Related to the Indoor Places of the City

The findings revealed that indoor places in the city constitute an important touchpoint (9 participants), and that participants experience various rational and emotional experiences through these places. The experiences emerged in the context of Aksaray were grouped into two dimensions: social and emotional experiences related to indoor places (8 participants) and physical adequacy experiences of indoor places, which mostly emphasize the rational aspect (7 participants). Four of the participants also provided images, and with sample images are presented in Exhibit 3.

Exhibit 3: Images Related to Experiences in the City's Indoor Places

Çağla
(interaction, physical adequacy)

Yasin
(interaction)

Yasin
(physical adequacy)

Regarding the **social and emotional experiences of indoor places**, participants drew attention to the “interaction and socialization, symbolic, social comfort, entertainment and fantasy experiences” they had. In terms of interaction and socialization experiences, participants highlighted key venues such as the city's shopping mall, an association for individuals with disabilities, and a gym. They emphasized that these places allowed them to spend time with family and friends, make new acquaintances, engage in leisure activities such as walking and exploring. Müge, describing how she spent time with her friends and family members during a visit to a shopping mall related to the image she brought, highlighted her interaction and socialization experience with the following words:

"We shop. We eat. We sit and chat. I think Efor is the most comfortable place for us. When we're with friends, we sit, chat, eat, or visit the mall. I go with my cousin and wander around. I feel so happy at Efor." (Müge - Photo-Based Interview Data)

Çağla also stated that the image she brought represented a place in Aksaray where people could "travel", and emphasized the interaction and socialization experience which essentially involves "traveling and spending time" with the following expressions:

"It shows that Aksaray is a beautiful city, a place to visit and see, and a shopping center. Efor is a great place for sightseeing, for eating. In other words, it's a good place for everything. You have a great time there. The interior is flat, except for the escalators. That's not a problem anyway. Other than that, there are no problems at all. The stores, everything inside and out, are flat. It's very easy to get to and from." (Çağla - Photo-Based Interview Data)

The symbolic experience, which is essentially the desire to be with people who share similar characteristics. Participants also emphasized the comforting feeling of being in places frequented by people like themselves, highlighting the inherent "social comfort experience". The association established by disabled individuals constitutes an important context in experiencing this dimension. Recep, in his narrative, drew attention to the social symbolic and social comfort aspect of being together with disabled individuals like himself through the association, stating the following:

"Before I came to this association, there were tryouts for school teams. At that age, I believed I was good at football. But we couldn't be selected for the school team. They wouldn't let me play because I was visually impaired. They would let me play outside of school when there was an astroturf match. Don't let him get upset, let's put him in defense, and if he comes, let him kick the ball. That's how it was. But I had no right to be a striker. But here, because we've created our own environment and we're comfortable, we build our own team. We can play forward, we can play in goal, we can play in midfield. You can be very comfortable. People like you are welcome because everyone has the same common problems. When you score, it's like you've won. It's a really nice, special feeling." (Recep - Semi-Structured Interview Data)

The entertainment experience is intertwined with interaction and socializing. Participant Nur talked about having a fun time with her loved ones at the cafe she visited with her husband and a friend. Nur's statements about how a café place creates a context for these experiences are included below:

"A friend of ours, my wife, and I went to a cafe and sat and drank coffee, listened to music, had fun, and sang along. Overall, I was happy because I was with people I loved. I think it's the people who truly make places beautiful. So, I was with people I loved, and I was happy." (Nur - Semi-Structured Interview Data)

The findings indicate that the **physical adequacy of indoor places** is also an important. The prominent enclosed venues in the city were those associated with shopping, dining, and artistic and sports activities. Within this dimension of experience, participants generally emphasized the numerical adequacy of these places as well as their physical accessibility for people with disabilities. İzel, through the image she provided, indicated that the number of shopping malls in the city had increased, reflecting signs of development. Yasin, in the image he provided, explained his negative experience by stating the lacked gyms suitable for people with disabilities.

"Of course, it wasn't like this until a few years ago, a decade ago. Then, things started to improve. Before, every store was somewhere else. But the opening of large shopping malls is good for us." (İzel - Photo-Based Interview Data)

"It represents a shortcoming. It doesn't exist. Because, for example, we can't find a gym at work. Now, we can't find a gym. When we do find one, we do sports. Our city lacks that infrastructure. It lacks sports infrastructure. It's not just for people with disabilities, it's also lacking for people without disabilities." (Yasin - Photo-Based Interview Data)

3.4 Experiences Related to the Outdoor Places of the City

Outdoor places have also served as important touchpoints, as noted by eight participants. People with disabilities engage in a variety of experiences through the city's outdoor places, which can be categorized into two main dimensions: social and emotional experiences related to outdoor places (reported by 8 participants), and experiences related to the physical adequacy of outdoor places (reported by 6 participants). Sample images provided by four participants are presented in Exhibit 4.

Exhibit 4: Images Related to Experiences in the City's Outdoor Places

Social and emotional experiences related to outdoor places in Aksaray include "interaction and socialization, aesthetics, escape, learning, and fantasy experiences." Participants can experience these experiences through outdoor places such as green spaces, parks and natural environment. The city's parks, picnic areas and natural spaces stand out in terms of interaction and socialization experience. It was emphasized that these spaces provide opportunities to spend time with family and friends and to enjoy walks. Yasin, described a picnic he shared with his family and friends, emphasizing the interaction and socialization experience with the following words:

"I photographed a moment when I was spending time with my family and family friends. We went on a picnic together with a friend and her family. Every time I look back on that moment, I remember it fondly. It's a beautiful, beautiful memory for me. It was Hıdırellez Day. It was a very enjoyable day. Everyone was picnicking in the square. The kids were flying kites, and we even flew them together." (Yasin - Photo-Based Interview Data)

The aesthetic experience, emerged in relation to the visual pleasure provided by the natural areas, historical artifacts and general urban architecture of the city. Through the image he provided, Polat described the pleasure he felt from viewing the historical artifacts that reflect the city's beauty. Polat's statements highlighting his aesthetic experience are as follows:

"As I mentioned, I enjoy being in nature and seeing the beauty of Aksaray, surrounded by historical artifacts. There were historical houses in that first place we went. That's why I brought the photo. I enjoy historical artifacts, you know, and I'm quite good with history." (Polat - Photo-Based Interview Data)

In terms of escape experience, Nur talked about her escape experience of getting away from the city crowds in the context of park areas as follows:

"For example, when I want to be quiet and calm, to rest my head, Kılıçaslan Park is quieter during the week. It can be nice when it's not too crowded. We can go up to the observation deck or something. When it's quiet and peaceful." (Nur - Semi-Structured Interview Data)

The essence of the learning experience is the curiosity evoked in individuals by the natural spaces in the city and the acquisition of knowledge by seeing new places. Polat highlighted the learning experience with the following statements:

"For example, we'll go on a trip to Ihlara or something. There are castles here in Yaprakhisar. We'll go there for walks. I enjoy being in nature. I enjoy being surrounded by nature, being surrounded by it. So, it's nice to see new things and learn new things." (Polat - Semi-Structured Interview Data)

The fantasy experiences emerged as a type of social and emotional experience experienced in urban outdoor places. Findings demonstrate that green spaces foster a sense of peace and tranquility, providing individuals with a fantasy experience, expressed through enhanced well-being. Polat expressed this experience through the image he provided as follows:

"I like both green and wetlands. I took a photo like that. It gives you a sense of relief because of the water and greenery. You know, when nature, water, and, I don't know, green spaces are both present, you feel a sense of peace and relief." (Polat - Photo-Based Interview Data)

The second fundamental dimension experienced in the context of outdoor places was the **physical adequacy experiences**. The outdoor places that stand out are "greenery, parks and natural environment". Hakkı noted that "İhlara Valley is a natural area unique to Aksaray, a rare find in the world," drawing attention to the city's rich natural environment. Polat, on the other hand, highlighted the inadequacy of green spaces by stating that the image he presented reflected the city's treeless steppe structure. Similarly, Yasin, who pointed to the inadequacy of green spaces with the following expressions:

"I compare Aksaray to a brown bear. There's no greenery. When I say Aksaray, for example, when I close my eyes, it's visible from above, from the Kırkız Mountains, or something. There's no greenery in Aksaray. I mean, Aksaray is a deserted city from that perspective. It's the same brown bear. There are no trees in Aksaray." (Yasin - Semi-Structured Interview Data)

3.5 Patterns Between Urban Experiences, Urban Satisfaction, Loyalty, and Overall Life Satisfaction

The qualitative data analysis indicated that participants' urban experiences, shaped through their interactions with the city, can be conceptually linked to consumer emotions. These were identified as urban satisfaction, loyalty, and overall life satisfaction. Participants' positive urban experiences and their ability to engage in the desired experiences contribute to the positive development of these emotions. In terms of participants' feelings of urban satisfaction, it appears that experiences related to the city's social environment—such as the adequacy of social activities and attitudes toward people with disabilities—are significant, while within the functional characteristics of the city, physical environmental conditions play a crucial role. In addition, the adequacy of indoor and outdoor places in the city and the social and emotional experiences associated with these places also play a role in the feeling of satisfaction. Participants expressed their feelings of satisfaction by highlighting the pleasure and enjoyment derived from the experiences. Conversely, feelings of dissatisfaction were described in terms of difficulties and discomforts encountered during the experience. Table 2 presents a sample of participant quotes indicating patterns between urban experiences and sense of satisfaction.

The findings suggest that participants' experiences within the city's social environment play a major role in fostering their loyalty toward the city. Participants demonstrated varying degrees of loyalty, ranging from low to high. Among participants with a high sense of loyalty, attachment to family strengthened their desire to continue living in the city. In contrast, for participants with low loyalty, disruptive behaviors from others and a continual need for family support played a significant role. In addition, transportation conditions, one of the functional features that make individuals' lives difficult, also appear to play a role in the low level of city loyalty. Table 3 presents a sample of participant quotes indicating patterns between urban experiences and loyalty.

Participants' overall life satisfaction appeared to be shaped primarily by their experiences within the city's social environment, its functional characteristics, and indoor places. They experienced feelings of peace, relief, and happiness as a result of their experiences at these touchpoints, thus providing

clues about their general life satisfaction. Table 4 presents a sample of participant quotes indicating patterns between urban experiences and life satisfaction.

Table 2: Patterns Between Urban Experiences and Urban Satisfaction

Touchpoints	Experience	Illustrative Participant Quotes
Social Environment of the City	Social event adequacy	"Sometimes I get bored of Aksaray. I can't find much to do. I wish there were courses like that... for the visually impaired." (Müge-Dissatisfaction)
	Attitudes toward people with disabilities	"When you get on the bus, people turn their attention to you. People... act prejudiced. It's a little disturbing. (Polat-Dissatisfaction)
Functional Characteristics of the City	Population density	"I am satisfied with living in Aksaray. It's a quiet city. There's no traffic noise. There aren't many crowds." (Çağla-Satisfaction)
	Suitability of the physical environment	"There are a lot of road problems. I would like to see changes made to the roads and sidewalks for people with disabilities." (Polat-Dissatisfaction)
Indoor Places of the City	Interaction and socialization	"We play dominoes and chess with friends. ...It's a fun time for me." (Yasin-Satisfaction)
	Symbolic	"I have a lot of chances to meet people like me here. That's why I enjoy coming here." (İzel-Satisfaction)
	Physical adequacy	"It's a very nice place to visit, to eat... It's very clean inside... There's nothing wrong with it... It's very easy to get to and from." (Çağla-Satisfaction)
Outdoor Places of the City	Aesthetics	"I enjoy seeing the beauty of Aksaray." (Polat-Satisfaction)

Table 3: Patterns Between Urban Experiences and Urban Loyalty

Touchpoints	Experience	Illustrative Participant Quotes
Social Environment of the City	Attitudes toward people with disabilities	"Would I live if I didn't have to? No, I wouldn't. I think I could live more comfortably in a bigger city... People have a slightly different perspective. We're not considered strange when we go out." (Nur-Low Loyalty)
	Social bonds	"I'm devoted to my family. That's why living with my family makes more sense for me. If I had the choice, I'd choose Aksaray again." (Polat-High Loyalty)
	Social support	"Since I live in a wheelchair, I have to live here. Because my relatives, my wife, my friends, my mother, my family are here. I live here out of necessity." (İzel-Low Loyalty)
Functional Characteristics of the City	Transportation conditions	"Actually, I haven't thought about it; I mean, getting out of Aksaray, a big city, a metropolis, where there are many subways, where people with disabilities can live more comfortably, where transportation is easy." (Hakkı-Low Loyalty)

Table 4: Patterns Between Urban Experiences and Life Satisfaction

Touchpoints	Experience	Illustrative Participant Quotes
Social Environment of the City	Social bonds	"I have a family. I have people I love. I think I'm happy in Aksaray because of them. I guess I wouldn't be happy without them." (Müge-High Life Satisfaction)
	Social trust	"I feel safe in Aksaray. I feel at peace. I guess I know the people, especially the good ones. I know the good ones and the bad ones." (Yasin-High Life Satisfaction)
Functional Characteristics of the City	Population density	"İzmir is a big city. It's a crowded city. Whether it's traffic or the people, it can be overwhelming at times. But the calmness enlightens and refreshes." (Volkan-High Life Satisfaction)
	Physical environment	"We shouldn't dismiss architecture as an obstacle. It's very important to us. Even a single step is an obstacle. Well, after that, it reduces the quality of life for people like us." (İzel-Low Life Satisfaction)
Indoor Places of the City	Physical adequacy	"I think the most comfortable place for us is exercise. We sit with our friends, chat, eat, or go out. I'm very happy when I'm exercising." (Müge-High Life Satisfaction)

The findings can be interpreted using the SOR model. If we consider the city as a service provider and all elements of urban place as a bundle of service offerings, the experiences of people with disabilities can be understood within four fundamental touchpoints. From the SOR perspective, experiences at these touchpoints represent stimuli originating from the urban environment (Mody et al., 2017). People with disabilities, as organisms, experience these stimuli through various internal and subjective experiences. Depending on these experiences, different emotions toward the city emerge in response. Positive and satisfying urban experiences lead to higher city satisfaction, stronger loyalty, and enhanced overall life satisfaction. In contrast, if experiences are distressing or uncomfortable, or fail to meet expectations, individual feels dissatisfied, lower loyalty, and low level of life satisfaction (Alagarsamy et al., 2022). Based on the SOR model, the urban experience theory for people with disabilities, emerging from the qualitative findings of the study, is presented in Figure 1.

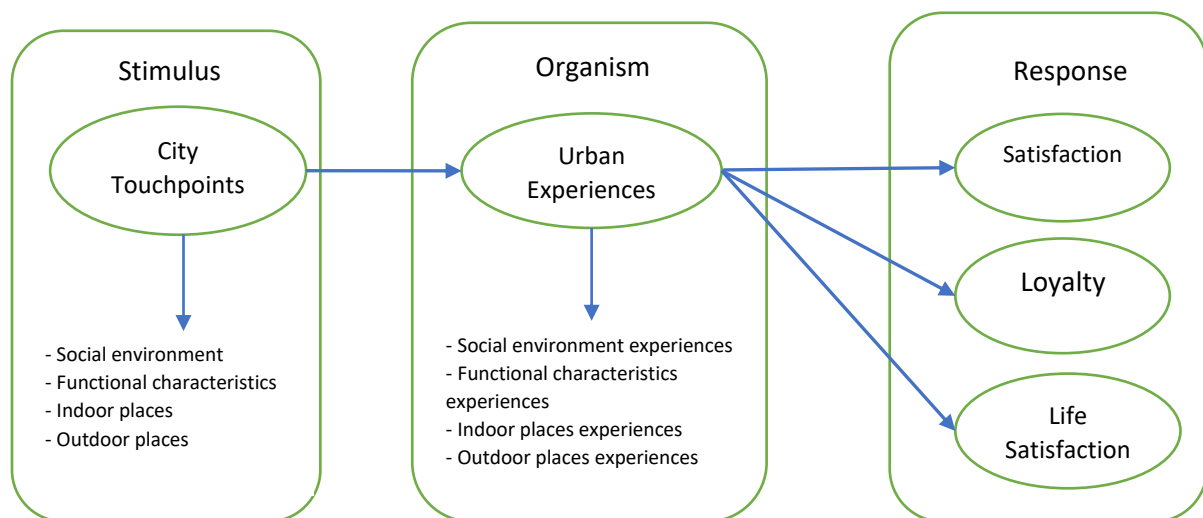

Figure 1: Conceptual Theoretical Model of Urban Experiences of Individuals with Disabilities

4. Conclusion

This study determined that individuals with disabilities experience a range of rational and emotional interactions within the urban context, with different city touchpoints shaping these experiences. The most important touchpoints were the social environment and functional characteristics, followed by indoor and outdoor places. Additionally, the findings indicate that urban experiences elicit responses from people with disabilities in the form of enhanced satisfaction, loyalty, and overall life satisfaction.

The findings of this study are expected to provide significant theoretical insights and practical implications for both researchers and practitioners. Firstly, this study contributes to a holistic understanding in the literature by examining the full range of experiences of individuals with disabilities. Previous marketing studies on disability has primarily focused on how this group perceive the inclusiveness or exclusiveness of a servicescape (e.g., Baker et al., 2007). In general, studies have emphasized the accessibility of service environments (e.g., Kuppelwieser, 2025) and the structural characteristics of the marketplace (e.g., Higgins et al., 2024). This study extends the servicescape concept to encompass the urbanspace and its multidimensional nature, positioning individuals with disabilities as consumers of the city. So, it advances the theoretical urbanspace understanding from a consumer perspective. Furthermore, exploring urban experiences in relation to key consumer attitudes and behaviors such as urban satisfaction, loyalty, and general life satisfaction and

interpreting emergent patterns through the SOR model provides a valuable contribution to the service and consumer research literature.

This study is also expected to provide valuable insights to practitioners, including city administrators, and private service providers, to guide their decision-making processes. Understanding the positive and negative urban experiences of individuals with disabilities will enhance the ability of city administrators to ensure accessibility and provide services to all segments of society in their urban planning and design efforts. Tuli et al. (2023) emphasize the importance of this understanding for urban accessibility and social inclusion for citizens with disabilities. Although urban accessibility has become a greater focus for local authorities in recent years, research in this area remains insufficient (Nykiyoruk et al., 2021:4). Therefore, this study, based on data collected from participants with experience in accessibility, can help shape policies that promote urban equality and inclusivity. In this regard, Park and Chowdhury (2018) also emphasize the importance of engaging with all stakeholders, including individuals with disabilities, during the design and planning stages of regulations aimed at establishing or improving relevant standards. The touchpoints identified in this study may encourage city administrators to focus not only on the physical elements of the city but also on its social dimensions. Furthermore, they can use the findings to decide which areas should be prioritized for investment and improvement work for individuals with disabilities. Based on the findings, seminars and training sessions can be organized, focusing primarily on the social aspects of the city, particularly to foster positive attitudes and behavior towards individuals with disabilities among the local population. Moreover, the number and variety of social events in which individuals with disabilities can be increased. Subsequently, it can develop criteria related to the use of urban outdoor places such as parks, green areas and squares, primarily by improving accessibility standards for public buildings in relation to the city's physical elements. Additionally, transport infrastructure (pavements, bus stops, and ramps), directional signage, and the compliance of indoor places and buildings with standards can be ensured. Places such as shopping malls and cafes are filled with a wide variety of stimuli that affect all the senses and create excessive sensory load, which can be particularly challenging for individuals with disabilities (Vilnai-Yavetz et al., 2024:360). Thus, private service providers can also benefit from the findings in determining their offerings by understanding the wishes and needs of individuals with disabilities, designing a facilitative service environment, and developing appropriate communication. Thereby, managers of these places can make the service environment more welcoming and inclusive by taking into account the specific needs and challenges faced by customers with disabilities. In conclusion, this study has the potential to guide policymakers and service providers who aim to enhance the value of their services and address the needs of a significantly overlooked segment of society.

This study aims to present all aspects of the phenomenon under investigation and is characterized as an exploratory study of an initial nature. The study is limited to a small number of participants and the descriptive analysis of qualitative data within the context of Aksaray, a medium-sized city, as well as to the personal characteristics of the participating people with disabilities. Additionally, this study was conducted exclusively with individuals with visual and orthopedic disabilities. Therefore, the findings cannot be generalized to all individuals with disabilities in Türkiye.

Future studies could replicate this research in a different context, such as large metropolitan cities, potentially yielding significant findings. In future studies on this topic, including other individuals with disabilities would provide a richer understanding. Furthermore, in future studies, including family members or other caregivers who provide social support to individuals with disabilities as part of the participant group could be useful for achieving a more holistic understanding. The urban experience theory for individuals with disabilities, proposed in this study, can be tested through quantitative research. For this purpose, developing a scale to measure the urban experiences of individuals with

disabilities would be highly beneficial. The conceptual dimensions derived from the study could be tested using the developed scale across one or multiple cities with a larger participant sample, enabling the attainment of generalizable results.

Compliance with Ethical Standards

Conflict of Interest: The authors declare that there are no conflicts of interest between themselves and/or any third parties or institutions regarding this work.

Ethics Committee Approval: This study was approved by the Aksaray University Ethics Committee for Human Research, under reference number 2016-56, on 23.12.2016.

Financial Support: The authors received no financial support for this research.

REFERENCES

- Alagarsamy, S., Mehroliya, S. & Vijay, M. (2022). The importance of servicescapes in Maldivian higher education: application of the stimuli-organism-response (SOR) framework. *Journal of Facilities Management*, 20(2), 218-234. <https://doi.org/10.1108/JFM-02-2021-0027>
- Alhusban, A. A., & Almshaqbeh, S. N. (2024). Delivering an inclusive built environment for physically disabled people in public universities (Jordan as a case study). *Journal of Engineering, Design and Technology*, 22(6), 1980-1998. <https://doi.org/10.1108/JEDT-06-2022-0281>
- Asghar, A., Asif, R., & Akhtar, N. (2024). Servicescapes and social servicescapes: impact on perceived usefulness, choice satisfaction and behavior at fast-food restaurants. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 7(4), 2121-2143. <https://doi.org/10.1108/JHTI-03-2023-0125>
- Baker, S. M., & Kaufman-Scarborough, C. (2001). Marketing and public accommodation: A retrospective on title III of the Americans with disabilities Act. *Journal of Public Policy & Marketing*, 20(2), 297-304. <https://doi.org/10.1509/jppm.20.2.297.17370>
- Baker, S. M., Holland, J., & Kaufman - Scarborough, C. (2007). How consumers with disabilities perceive “welcome” in retail servicescapes: A critical incident study. *Journal of Services Marketing*, 21(3), 160-173. <https://doi.org/10.1108/08876040710746525>
- Baker, S. M., Stephens, D. L., & Hill, R. P. (2001). Marketplace experiences of consumers with visual impairments: Beyond the Americans with disabilities Act. *Journal of Public Policy & Marketing*, 20(2), 215-224. <https://doi.org/10.1509/jppm.20.2.215.17369>
- Becker, L., & Jaakkola, E. (2020). Customer experience: fundamental premises and implications for research. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 48(4), 630-648.
- Berry, L. L., & Carbone, L. P. (2007). Customer loyalty building loyalty through experience management. *Quality Progress*, 40(9), 26-32.
- Beudaert, A. (2020). Towards an embodied understanding of consumers with disabilities: insights from the field of disability studies. *Consumption Markets & Culture*, 23(4), 361-375.

- Beudaert, A., Mason, M., & Nau, J. P. (2024). The social model and consumers with disabilities research: contributions, criticisms, and call for new perspectives. *Journal of Marketing Management*, 40(5-6), 481-511.
- Bogdan, R., & Biklen, S. (2007). *Qualitative research for education: An introduction to theory and methods* (5th ed.). Pearson Education, Inc.
- Brantlinger, E., Jimenez, R., Klingner, J., Pugach, M., & Richardson, V. (2005). Qualitative studies in special education. *Exceptional Children*, 71(2), 195-207.
- Chang, H., Eckman, M., & Yan, R. (2011). Application of the stimulus-organism-response model to the retail environment: the role of hedonic motivation in impulse buying behavior. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 21 (3), 233-249.
- Chen, A. & Peng, N. (2015). The effects of luxury restaurant environments on diners' emotions and loyalty incorporating diner expectations into an extended Mehrabian-Russell model. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(2), 236-260.
- Chen, K.-H., Ye, Y. & Yu, C.-H. (2024). Military tourism cultural heritage site experiencescape effects on authenticity, memorability, and revisit intention: learning from Taiwanese military dependents' villages. *Tourism Review*, 79(3), 739-756. <https://doi.org/10.1108/TR-12-2022-0642>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. (2018). *Research design : Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (3rd. ed.). Sage.
- de Araújo Viana, R., & de Almeida, M. F. L. (2025). Customer experience management from the corporate sustainability perspective: Proposition of indicators and metrics. *Measurement: Sensors*, 38(Supplement), 101833. <https://doi.org/10.1016/j.measen.2025.101833>
- General Directorate of Disabled and Elderly Services. (2023). Disability and Elderly Statistics Bulletin. https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf (Access date: 20.03.2025)
- Eisenberg, Y., Heider, A., Labbe, D., Gould, R., & Jones, R. (2024). Planning accessible cities: Lessons from high quality barrier removal plans. *Cities*, 148, 104837. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2024.104837>
- Gentile, C., Spiller, N., & Noci, G. (2007). How to sustain the customer experience: An overview of experience components that co-create value with the customer. *European Management Journal*, 25(5), 395-410.
- Hacini, C. E., Bada, Y., & Pihet, C. (2022). The mobility of people with disability: Between urban accessibility and urban attractiveness. A case study from Algiers, Algeria. *International Review for Spatial Planning and Sustainable Development*, 10(2), 38-57.
- Hart, C., Stachow, G., & Cadogan, J. (2013). Conceptualising town centre image and the customer experience. *Journal of Marketing Management*, 29(15-16), 1753-1781.
- Haytko, D. L., & Baker, J. (2004). It's all at the mall: Exploring adolescent girls' experiences. *Journal of Retailing*, 80(1), 67-83. doi:10.1016/j.jretai.2004.01.005

- Higgins, L., Husemann, K. C., & Zeyen, A. (2024). The disabling marketplace: towards a conceptualisation. *Journal of Marketing Management*, 40(5-6), 371-377.
- Huang, S. (2024). The impact of ski servicescape on tourist loyalty: evidence from Chinese market. *Current Issues In Tourism*, 28(2), 220-239. <https://doi.org/10.1080/13683500.2023.2300038>
- Hwang, J., & Seo, S. (2016). A critical review of research on customer experience management: Theoretical, methodological and cultural perspectives. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28(10), 2218-2246.
- Jain, R., Aagja, J., & Bagdare, S. (2017). Customer experience—a review and research agenda. *Journal of Service Theory and Practice*, 27(3), 642-662.
- Janusz, M., Piotrowski, M., Kwiatkowska, E., Grzybowska-Brzezińska, M., & Maciuk, K. (2023). Accessibility of public sector institutions for people with special needs in Polish regions. *Sustainability*, 15(22), 15842.
- Kalra, N., Deshwal, P., Gokarn, S., & Kushwah, S. (2024). Antecedents and outcomes of customer over-the-top experience: a systematic literature review. *IIMT Journal of Management*, 1(1), 47-87.
- Kandampully, J., Zhang, T., & Jaakkola, E. (2018). Customer experience management in hospitality: A literature synthesis, new understanding and research agenda. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(1), 21-56.
- Kapsalis, E., Jaeger, N., & Hale, J. (2024). Disabled-by-design: effects of inaccessible urban public spaces on users of mobility assistive devices—a systematic review. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 19(3), 604-622.
- Karimi, H. A., Zhang, L., & Benner, J. G. (2014). Personalized accessibility map (PAM): A novel assisted wayfinding approach for people with disabilities. *Annals of GIS*, 20(2), 99-108.
- Kaufman-Scarborough, C. (1999). Reasonable access for mobility-disabled persons is more than widening the door. *Journal of Retailing*, 75(4), 479-508. [https://doi.org/10.1016/S0022-4359\(99\)00020-2](https://doi.org/10.1016/S0022-4359(99)00020-2)
- Kuppelwieser, V. (2025). The inclusion delusion: service research's dangerous disconnect from disabled reality. *Journal of Services Marketing*. <https://doi.org/10.1108/JSM-04-2025-0273>
- Law on Persons with Disabilities. (2005). <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf> (Engelli Kanunu) (Access date: 20.03.2025)
- Li, Y. F., Zhang, D., Dulas, H. M., & Whirley, M. L. (2024). Academic learning experiences and challenges of students with disabilities in higher education. *Journal of Postsecondary Student Success*, 3(4), 79-102.
- McClimens, A., Partridge, N., & Sexton, E. (2014). How do people with learning disability experience the city centre? A Sheffield case study. *Health & Place*, 28, 14-21.
- Menzel Baker, S., Holland, J., & Kaufman-Scarborough, C. (2007). How consumers with disabilities perceive “welcome” in retail servicescapes: A critical incident study. *Journal of Services Marketing*, 21(3), 160-173.

- Metwally, E. & Samir, E. (2024). Assessing citizen satisfaction indicators for urban public services to enhance quality of life in Sharm el-Sheikh. *Ain Shams Engineering Journal*, 15, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.asej.2024.102841>
- Meyer, C., & Schwager, A. (2007). Understanding customer experience. *Harvard Business Review*, 85(2), 117-126.
- Mody, M. A., & Suess, C. (2022). The accommodation experiencescape: a comparative assessment of hotels and Airbnb. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(9), 2377-2404. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-09-2016-0501>
- Muschkiet, M., & Wulfert, T. (2022). Holistic customer experience in smart city service systems – A conceptual model. *The Human Side of Service Engineering*, 62, 271–278.
- Nykiforuk, C. I., Glenn, N. M., Hosler, I., Craig, H., Reynard, D., Molner, B., C. Jared, & Lowe, S. (2021). Understanding urban accessibility: A community-engaged pilot study of entrance features. *Social Science & Medicine*, 273, 113775. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.113775>
- Park, J., & Chowdhury, S. (2018). Investigating the barriers in a typical journey by public transport users with disabilities. *Journal of Transport & Health*, 10, 361-368.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods (3rd. ed.)*. Sage.
- Pine, B.J., & Gilmore, J.H. (1999). The Experience economy: Work is theatre and every business a stage. *Harvard Business School Press*, MA.
- Pullman, M. E., & Gross, M. A. (2004). Ability of experience design elements to elicit emotions and loyalty behaviors. *Decision Sciences*, 35(3), 551-578. doi:10.1111/j.0011-7315.2004.02611.x
- Rahimian, S., ShamiZanjani, M., Manian, A., & Esfidani, M. R. (2021). A framework of customer experience management for hotel industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(5), 1413-1436.
- Shen, X., Zheng, S., Wang, R., Li, Q., Xu, Z., Wang, X., & Wu, J. (2023). Disabled travel and urban environment: A literature review. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 115, 103589.
- Snepenger, D., Snepenger, M., Dalbey, M., & Wessol, A. (2007). Meanings and consumption characteristics of places at a tourism destination. *Journal of Travel Research*, 45(3), 310-321.
- Stafford, L., Novacevski, M., Pretorius, R., & Rogers, P. (2024). The makings of disability-inclusive sustainable communities: Perspectives from Australia. *Urban Governance*, 4, 113-121.
- Stocchi, L., Hart, C., & Haji, I. (2016). Understanding the town centre customer experience (TCCE). *Journal of Marketing Management*, 32(17-18), 1562-1587.
- Taecharungroj, V., & Stoica, I. (2024). Assessing place experiences in Luton and Darlington on Twitter with topic modelling and AI-generated lexicons. *Journal of Place Management and Development*, 17(1), 49-73.

- Tuli, N., Srivastava, R., & Kumar, H. (2023). Navigating services for consumers with disabilities: a comprehensive review and conceptual framework. *Journal of Services Marketing*, 37(9), 1132-1150. <https://doi.org/10.1108/JSM-06-2023-0204>
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1> (Access date: 25.04.2025).
- Vilnai-Yavetz, I., Gilboa, S., & Mitchell, V. (2024). Malls designed for inclusion? Emotional experience of irritating aspects of the mallscape that distance consumers with disabilities. *Journal of Services Marketing*, 38(3), 344-368.
- Wallendorf, M., & Belk, R. (1989). Assessing trustworthiness in naturalistic consumer research. E. Hirschman (Ed), *Interpretive consumer research* in (s. 69-84). Association for Consumer Research, Provo.
- World Health Organization. (2022), Disability and health. Fact sheet. Retrieved August 31, 2022, from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
- Zainuddin, N., Randle, M., Gordon, R., & Dolnicar, S. (2024). Conceptualising the (dis) abling marketplace through value creation and destruction. *Journal of Marketing Management*, 40(5-6), 418-449. <https://doi.org/10.1080/0267257X.2024.2323444>

Rusya'nın Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki Konumu: Sistematik Bir Değerlendirme

Russia's Position in the Shanghai Cooperation Organization: A Systematic Review

Yüksel YENTÜRK¹

Öz

Bu çalışma, 2001–2024 yılları arasında Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üzerine yayınlanmış ve belirli kriterlere uyan 40 hakemli makale, politika raporu ve kurumsal belgeyi sistematik bir derleme yöntemi kullanılarak incelemektedir. Bu derleme, literatürdeki yöntemsel eğilimleri, coğrafi odak ve aktör temsili, tematik öncelikler ve karşılaştırmalı kurumsal konum başlıklarını incelemektedir. Bu bulgular, literatürün %77,5'inin kuramsal ve politika odaklı çalışmalardan oluştuğunu göstermektedir. Ancak ampirik veri temelli araştırmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Rusya ve Çin, coğrafi odakta en üst sırada yer alırken, Orta Asya ülkeleri ve yeni üyeler çok az temsil edilmektedir. Tematik açıdan güvenlik alanındaki görece yüksek işlevselliğe rağmen, kurumsal kapasite geliştirme ve ekonomik entegrasyon konularında ilerlemenin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırmalı analizlerle, Rusya'nın Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) içindeki tek taraflı liderliğinin ön plana çıktığı, ŞİÖ'de ise Çin ile güç dengesini paylaştığı belirlenmiştir. Çalışma, hem ŞİÖ literatüründeki boşlukları ortaya çıkarmakta hem de Avrasya'nın çok kutuplu düzenin inşasındaki kurumsal dinamiklerini anlamaya yardımcı olacak yapısal görünümü sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Rusya, Avrasya, Bölgesel güvenlik, Çok kutupluluk

ABSTRACT

This study uses a systematic review method to examine 40 peer-reviewed articles, policy reports, and institutional documents on the Shanghai Cooperation Organization (SCO) published between 2001 and 2024 that meet specific criteria. This review examines methodological trends, geographic focus and actor representation, thematic priorities, and comparative institutional positioning. These findings indicate that 77.5% of the literature consists of theoretical and policy-oriented studies. However, empirical data-based research is insufficient. Russia and China are at the top of the list in geographic focus, while Central Asian countries and new members are very underrepresented. Despite relatively high functionality in the security field from a thematic perspective, progress in institutional capacity building and economic integration is limited. Comparative analyses reveal that Russia's unilateral leadership in the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the Eurasian Economic Union (EAEU) is prominent, while within the SCO, it shares the balance of power with China. The study both reveals the gaps in the SCO literature and provides a structural view that will help understand the institutional dynamics in the construction of the multipolar order in Eurasia.

Keywords: Shanghai Cooperation Organization (SCO), Russia, Eurasia, Regional security, Multipolarity

¹ Corresponding Author: İstanbul Gelişim Üniversitesi, yukselyen@gmail.com, ORCID: 0009-0001-3508-2777.

GİRİŞ

21. Yüzyılda, küresel güç dengeleri değişmiş ve bölgesel kuruluşlar uluslararası sistemde daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu nedenle 2001 yılında Çin ve Rusya tarafından Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) kurulmuştur. Bu örgüt, Avrasya bölgesinin ekonomisi, güvenliği ve politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (Aris, 2009). Rusya Federasyonu'nun amacı, örgütün güvenlik mimarisine yön vermek ve Batı tarzına karşı çok kutuplu bir sistem kurmaktır (Lo, 2008). Bu stratejik angajman, Soğuk Savaş sonrası Avrasya'da yeni bir etki alanı oluşturma çabası ile ilgili görülmüştür (Cooley, 2012). Bununla birlikte Çin'in artan ekonomik ve kurumsal gücü, Rusya'nın gücünü azaltmakta ve güç asimetrisi tartışmalarını gündeme getirmektedir (Kavalski, 2007).

1996 yılında kurulan ve Şanghay Beřlisi adı verilen 5 devletli organizasyon, 2001 yılında Özbekistan'ın katılımıyla kurumsal bir örgüt haline gelmiştir. Daha sonra bu örgüt, Hindistan, Pakistan ve İran'ın üyelikleriyle Avrasya'nın en geniş katımlı bölgesel iş birliği platformlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır (Nazarova & Dauyen, 2024). ŞİÖ günümüzde, Avrasya bölgesinin yaklaşık üçte ikisini kapsamakta ve küresel güç dengelerinde çok taraflı iş birliğinin önemli bir örneğini sunmaktadır (Bossuyt & Kaczmarek, 2021).

Bölgesel güvenlik, terörle mücadele, ekonomik iş birliği ve enerji güvenliği, ŞİÖ için en önemli konulardır. Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (RATS), güvenlik açısından sınır aşan tehlikelere karşı etkili mekanizmalar geliştirmiştir (Rasool ve Zaheer, 2024). Çin'in Kuşak ve Yol Giriřimi (BRI), ekonomik boyutta altyapı ve ticaret bağlantılarını güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Liao, 2019). Rezvani (2020), Rusya ve Çin liderliğinin dinamiğini Avrasya güvenlik ve ekonomi eksenlerinin kesişim noktası olarak değerlendirirken, Todorović (2022), ŞİÖ'yü çok kutuplu bir uluslararası düzenin inşasında önemli bir yapı olarak görmektedir. Bununla birlikte, Orta Asya ülkeleri ve yeni üyelerin rolleri literatürde yeterince incelenmemiştir (Ilcus, 2024).

Mevcut araştırmalar, ŞİÖ'yü jeopolitik ve stratejik bir çerçevede ele almaktadır. Buna karşılık bu örgüt ile ilgili araştırmalarda ampirik veri kullanımının sınırlı olduğu görülmektedir (Moher vd., 2009; Rasool ve Zaheer, 2024). Bu nedenle örgütün yumuşak güç, ekonomik ve güvenlik faktörlerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek zordur. Ek olarak ŞİÖ'nün Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi diğeri Avrasya kurumlarıyla karşılaştırmalı analizi, Rusya'nın çeşitli organizasyonlardaki liderlik kapasitesini anlamak için oldukça önemlidir (Dynkin, Telegina ve Khalova, 2018; Konopelko ve Czerewacz Filipowicz, 2021).

Bu çalışmanın temel amacı, 2001–2024 döneminde ŞİÖ ile ilgili yayımlanmış hakemli makale, politika raporu ve kurumsal belgeleri sistematik olarak inceleyerek literatürdeki eğilimleri, boşlukları ve kurumsal değerlendirmeleri bütüncül bir çerçevede ele almaktır. Bu çalışma ŞİÖ ile ilgili yeni bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda literatürdeki önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

Bu araştırma kapsamında aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir:

Metodolojik eğilimlerin değerlendirilmesi: İncelenen bilimsel çalışmaların araştırma desenleri, veri toplama teknikleri ve analiz yöntemlerinin sistematik olarak incelenmesi.

Coğrafi dağılım ve aktör temsiliyetinin analizi: Akademik literatürde hangi üye devletlerin ağırlıklı olarak ele alındığının ve temsiliyet asimetrisinin çok taraflı kurumsal yapının anlaşılmasına yönelik etkilerinin değerlendirilmesi.

Tematik odak noktalarının belirlenmesi: Literatürde öne çıkan tematik alanların sınıflandırılması ve teorik çerçeveler ile ampirik bulgular arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı analizi.

Karşılaştırmalı kurumsal pozisyonun incelenmesi: Rusya Federasyonu'nun ŞİÖ içerisindeki konumunun, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) bünyesindeki rolüyle mukayeseli olarak ele alınması; bu bağlamda liderlik modelleri ve güç dağılımı dinamiklerinin çözümlenmesi.

Bu çalışma, literatürdeki ŞİÖ ile ilgili analizlerinden farklı olarak 2001'den 2024'e kadar yayınlanmış hakemli makale, politika raporu ve kurumsal belgeleri sistematik bir şekilde derlemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamlı veri seti, yöntemsel ve tematik eğilimleri analiz ederek ŞİÖ'nün güvenlik, ekonomi ve yumuşak güç unsurları ile ilgili daha somut bulgular sunmaktadır. Çalışmanın bir diğer özelliği, Rusya'nın çeşitli bölgesel kurumsal yapılarıdaki liderlik kapasitesini belirlemek için ŞİÖ'nün KGAÖ ve AEB ile karşılaştırmalı analizini yapmasıdır. Bu nedenle, ampirik ve teorik verilerle birlikte örgütler arası nüfuz farklılıkları, güç paylaşım modelleri ve çok kutupluluk inşasındaki roller değerlendirilmektedir.

1. Metot

Bu araştırma, 2001–2024 yılları arasında yayınlanan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile ilgili akademik makaleleri, politika raporlarını ve kurumsal belgeleri sistematik bir şekilde derlemektedir. Araştırma, PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) yönergelerine uygun olarak yürütülmüştür (Moher vd., 2009). Literatür taraması aşamasında yeni nesil yapay zekâ destekli bilimsel kaynak tarama araçları kullanılmıştır. Bağlamsal uyum temelli arama, Elicit AI (Elicit, 2024) ve Semantic Scholar Open Research Corpus (S2 Research, 2023) metaveri ve atıf ilişkileri analizi daha etkili biçimde literatürün taranmasına katkı sağlamıştır.

Araştırma, dahil edilme ve dışlanma kriterlerini net bir şekilde tanımlanmıştır. ŞİÖ'nün güvenlik, ekonomi, enerji, yumuşak güç veya kurumsal yapısına odaklanan 2001–2024 yılları arasında yayınlanmış akademik makaleler, politika raporları veya kurumsal belgeler araştırmaya dahil edilmiştir. Bir diğer dahil edilme kriteri dilin yalnızca İngilizce olmasıdır. Dışlanma kriterleri, ŞİÖ'ye yüzeysel bir şekilde değinip örgüt analizi içermeyen çalışmalar, tam metnine erişilemeyen metinler ve kısa haber veya yorum formatındaki metinlerdir.

Araştırmanın tarama sürecinde 96 makalenin yinelenme durumuna bakılmış ve mükerrer olduğu tespit edilenler çıkartılarak 62 makaleye düşürülmüştür. Bu araştırmalar tek tek incelenmiş daha önceden belirlenen dışlanma ve dahil edilme kriterleri doğrultusunda dikkatli bir biçimde ele alınmıştır. Bu süreçte 40 çalışma nihai olarak bu çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Çalışmaların bu eleme süreci PRISMA yöntemi esas alınarak düzenlenmiştir.

Veri analizi aşamasında, tematik içerik analizi yöntemi (Thomas ve Harden, 2008) uygulanmıştır. Kodlama sürecinde dört ana kategori belirlenmiştir. Bu kategoriler: Yöntemsel eğilimler, coğrafi odak ve aktör temsili, tematik öncelikler ve karşılaştırmalı kurumsal konumdur. Her kategorideki sonuçlar hem betimsel istatistikler hem de literatürden doğrudan alıntılar kullanılarak desteklenmiştir. Görselleştirme için grafikler oluşturulmuştur. Bu çalışma, yapay zekâ destekli çift aşamalı tarama yöntemini ŞİÖ literatüründe sistematik bir inceleme metodolojisine entegre eden ilk çalışmalardan biridir.

2. Bulgular

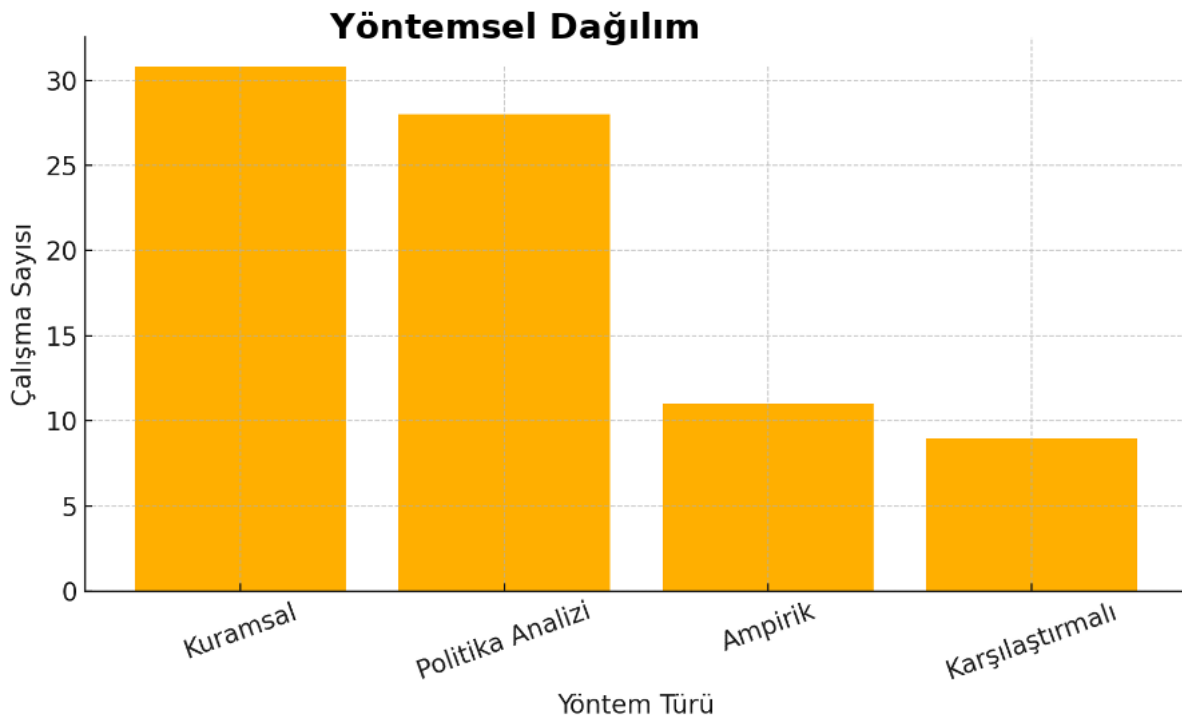
Bu sistematik derleme, 2001–2024 döneminde yayımlanan ve kriterlere uygun hakemli makale, politika raporu ve kurumsal belgelerin içerik, yöntem ve tematik yönelim analizine dayanmaktadır.

Bulgular, literatürdeki eğilimleri ve boşlukları hem sayısal hem görsel olarak destekleyerek sunmaktadır.

2.1. Yöntemsel Eğilimler

İncelenen çalışmaların %77,5'i (n = 31 kuramsal, n = 28 politika analizi; bazı çalışmalar iki yöntemi birlikte kullanmaktadır) kuramsal ve politika odaklı bir yaklaşım benimsemektedir. Literatürdeki bu yoğunluk, ŞİÖ ile ilgili tartışmaların çoğunlukla jeopolitik, stratejik ve bölgesel entegrasyon çerçeveleri üzerinden yürütüldüğünü göstermektedir. Bossuyt ve Kaczmarek (2021), mevcut literatürün önemli bir bölümünün "Rusya-Çin ilişkilerini normatif modeller ve büyük güç politikaları bağlamında açıklamaya" odaklandığını vurgulamaktadır. Rezvani (2020), ŞİÖ analizlerinin çoğunda jeopolitik analizlerin sahadan elde edilen ampirik verilerden daha önemli olduğunu belirtmektedir. Ampirik verilerle desteklenen çalışmalar (n = 11) oldukça sınırlıdır. Bu araştırmalar genellikle üye devletler arasındaki ticaret verileri, ortak askeri tatbikat istatistikleri, enerji projeleri ve altyapı yatırımlarının saha verileri kullanmaktadır. Örneğin, Rasool ve Zaheer (2024), Pakistan-Rusya iş birliği çerçevesinde terörle mücadele mekanizmalarını somut olarak değerlendirmektedir.

ŞİÖ'nün KGAÖ ve AEB gibi diğer bölgesel örgütlerle karşılaştırılması, karşılaştırmalı tasarımların (n = 9) temelini oluşturmaktadır. Dynkin, Telegina ve Khalova (2018), ŞİÖ'nün ekonomik ve güvenlik yetenekleri nedeniyle diğer Avrasya örgütlerinden farklı bir güç dengesi yarattığına işaret etmektedir; Nazarova ve Dauyen (2024), ŞİÖ'nün bölgesel rolünü güçlendirmek için diğer Avrasya örgütleriyle iş birliği yapmanın gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu bulgular, ŞİÖ teorik çerçevelerinin saha verileriyle test edilme düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Literatürdeki hâkim değerlendirmeye göre, örgütün siyasi ve stratejik önemine karşılık karşılaştırmalı veri analizleri ve ampirik çalışmaların metodolojik olarak yetersiz olduğu anlaşılmaktadır (Tsygankov, 2023; Forca, 2022).

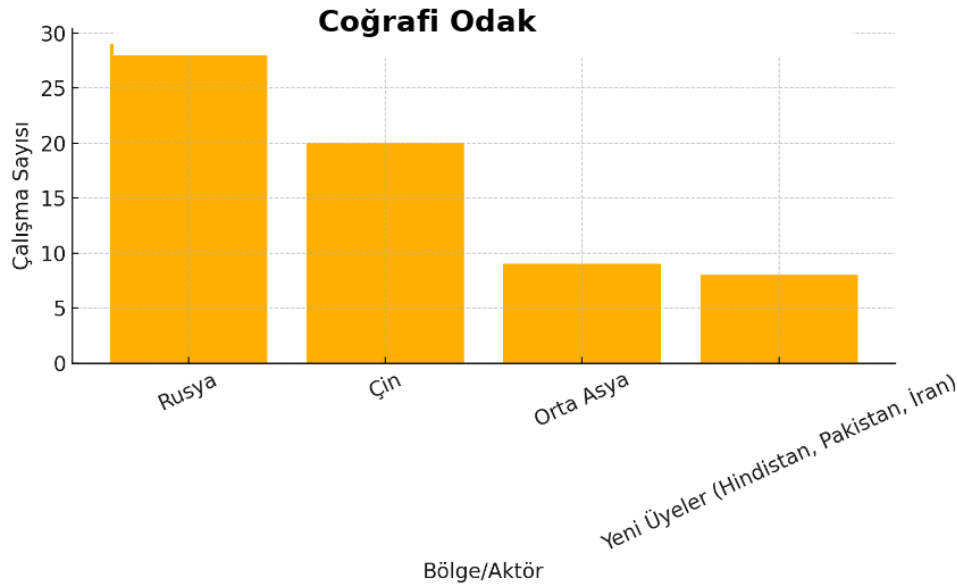

Grafik 1: Araştırmaya dahil edilen çalışmaların yöntemsel dağılımı

2.2. Coğrafi Odak ve Aktör Temsili

İncelenen çalışmaların çoğunluğunda Rusya (n = 29) ve Çin (n = 20) frekans olarak yer aldığı görülmektedir. Bu literatürde ŞİÖ'nün iki ana aktöre odaklandığını göstermektedir. Bossuyt ve Kaczmarek (2021), Rusya-Çin ilişkileri, örgütün stratejik yönelimini belirleyen önemli bir işlev görmektedir. Rezvani (2020), Rusya'nın güvenlik, Çin'in ise ekonomi yönüyle öne çıktığını söylemektedir. Yalnızca dokuz araştırma, Orta Asya ülkelerini önemli ölçüde ele almıştır. Bu araştırmalarda Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın ulaştırma ağları, enerji projeleri ve güvenlik iş birliğindeki rollerinin önemi vurgulanmaktadır. Ilcus (2024), Orta Asya ülkelerinin ŞİÖ'de nasıl yer aldığını büyük güçler arasındaki diplomatik dengenin parçası olarak görmektedir. Nazarova ve Dauyen (2024), bölgenin ŞİÖ için çok taraflı iş birliğini geliştirmesi açısından stratejik önemine dikkat çekmektedir. Yeni üyeler olan Hindistan, Pakistan ve İran ise yalnızca sekiz çalışmada kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Rasool ve Zaheer (2024), Pakistan'ın ŞİÖ çerçevesinde terörle mücadele ve güvenlik iş birliğine katkılarını ele alırken; Rab, Faiz ve Rasheed (2023), Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru'nun (CPEC) ŞİÖ'nün ekonomik ve stratejik gündemini nasıl etkilediğini incelemektedir. Çin ile rekabet dinamikleri, Hindistan'ın rolünü daha fazla ön plana çıkarmaktadır (Bossuyt ve Kaczmarek, 2021).

Bu temsil asimetrisi, ŞİÖ'nün çok taraflı doğasının anlaşılması zorlaştırmaktadır. Literatür, örgütün resmi olarak çok taraflı olmasına rağmen, gerçekte iki güç eksenini etrafında döndüğü yönündedir. Tsygankov (2023), bu organizasyonu eşitsiz olarak görmektedirken, Forca (2022), yeni üyelerin bu dengeyi bozacağını tahmin etmektedir.

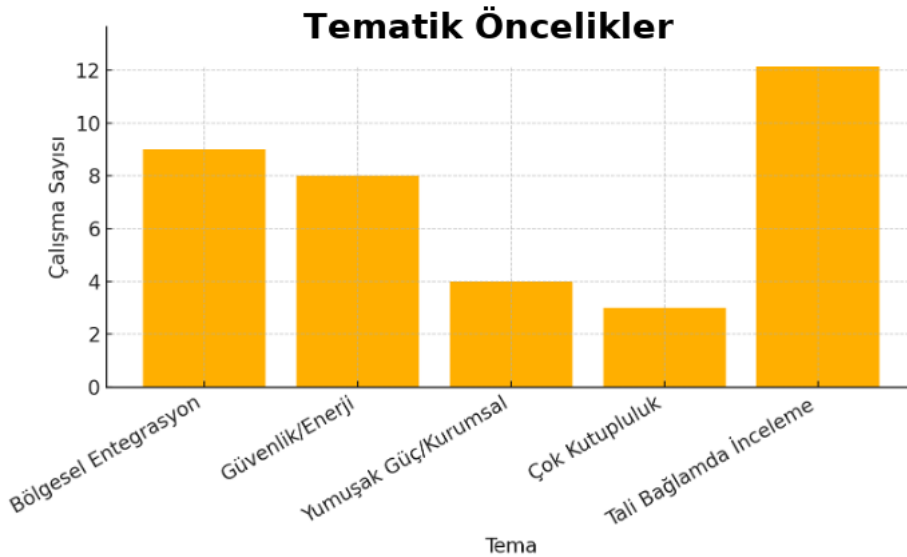
Grafik 2: Coğrafi Odaklar

2.3. Tematik Öncelikler

Bölgesel entegrasyon ($n = 9$), güvenlik/enerji ($n = 8$), yumuşak güç/kurumsal kapasite ($n = 4$) ve çok kutupluluk ($n = 3$), incelenen çalışmaların tematik dağılımında öne çıkan dört ana konudur. Buna ek olarak, on üç araştırmada Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), doğrudan odak noktası olarak değil, yalnızca alternatif bir bağlamda incelenmiştir. Bölgesel entegrasyon temasındaki araştırmalar, ŞİÖ'nün Avrasya bölgesinde çok taraflı iş birliği mekanizmalarını geliştirme potansiyeline dikkat çekmektedir. Dynkin, Telegina ve Khalova (2018), örgütün ekonomik bütünleşme araçlarının kurumsallaşma düzeyini düşük görmekte iken; Thees ve Erschbamer (2022) ise, Yeni İpek Yolu bağlamında ŞİÖ'nün bölgesel entegrasyon yeteneği sadece altyapı projeleriyle sınırlı olduğunu savunmaktadır.

Güvenlik/enerji alanındaki araştırmalar, özellikle terörizmle mücadele ve enerji güvenliği ile ilgili konularda ŞİÖ'nün etkisini değerlendirmektedir. Rasool ve Zaheer (2024), örgütün terörle mücadele mekanizmalarının Pakistan-Rusya iş birliğinde etkili olduğunu vurgularken; Ibekwe vd. (2024), Rusya-Çin iş birliğinin enerji güvenliğinde stratejik bir güvenlik gereksinimi olduğunu iddia etmektedir. Liao (2019), Çin'in Orta Asya enerji diplomasisinin yanı sıra Kuşak ve Yol Girişimi aracılığıyla ŞİÖ gündemini ekonomik olarak güçlendirdiğini belirtmiştir. Kültürel, akademik ve diplomatik etkileşim, yumuşak güç/kurumsal kapasite başlığında öne çıkmaktadır. Bedir (2024), ŞİÖ üyeleri arasında turizm ve kültürel değişim çalışmalarının güç ilişkilerini güçlendirebileceğine değinirken Andreev ve Andreev (2024), Rusya'nın kültürel diplomasi çabalarının örgütün standartlarına uymasını sağladığını ileri sürmektedir.

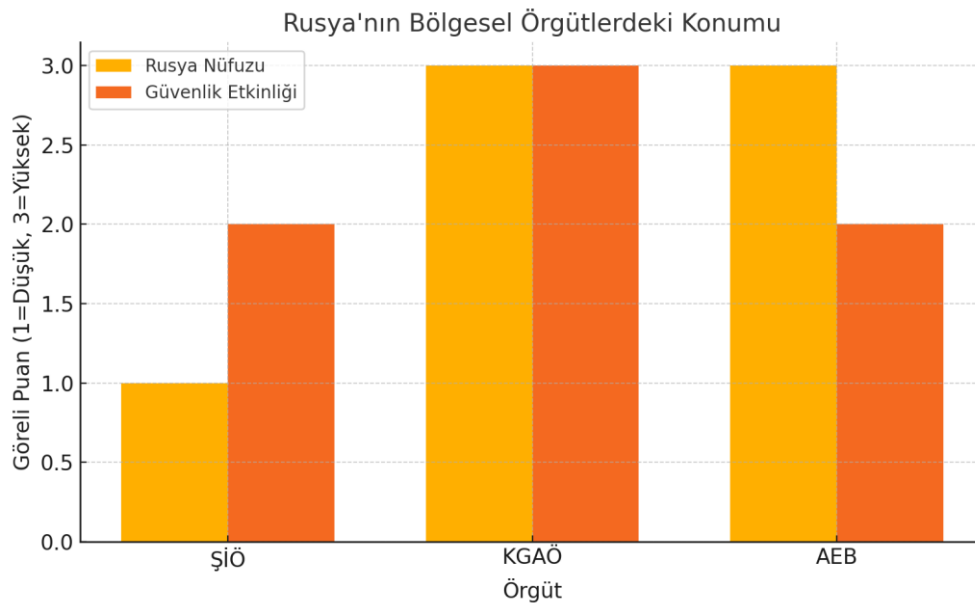
Çok kutupluluk temalı çalışmalar, ŞİÖ'nün dünya çapındaki güç dengelerine etkisi üzerinde durmaktadır. Todorović (2022), örgütün Batı merkezli güvenlik mimarisine alternatif sunduğunu savunurken; Bossuyt ve Kaczmarek (2021), Rusya ve Çin'in liderlik paylaşımının çok kutuplu bir düzenin inşasında hem fayda hem de zarar getirdiğini not etmektedir. Bu bulgular, ŞİÖ'nün güvenlik alanında görece iyi çalıştığını göstermektedir. Ancak, ekonomik entegrasyon ve kurumsal kapasite geliştirme konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir. Bu yönüyle örgütün, literatürde işlevsel pragmatizm ve ekonomide temkinli iş birliği yaklaşımını benimsediği anlaşılmaktadır (Nazarova ve Dauyen, 2024; Rezvani, 2020).

Grafik 3: Tematik Öncelikler

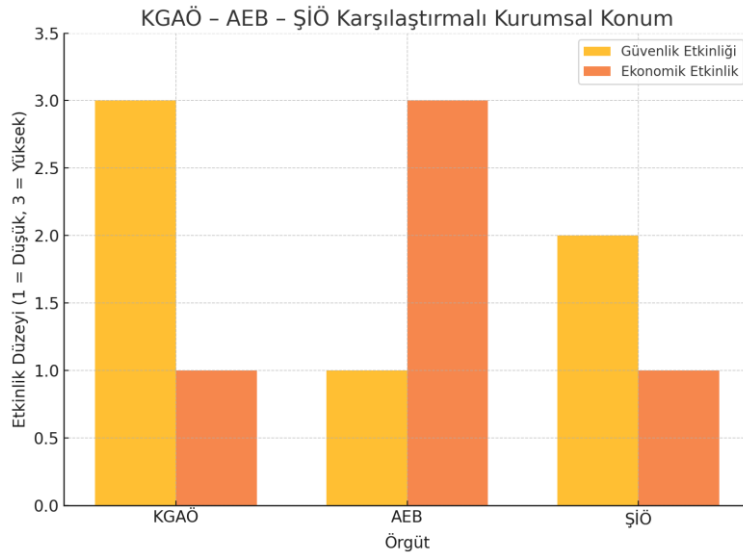
2.4. Karşılaştırmalı Kurumsal Konum

Rusya, incelenen beş araştırmaya göre Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) ve Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) içinde yüksek düzeyde tek taraflı bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) bağlamında Çin ile "paylaşılan liderlik" modeline zorlanmaktadır. Rusya, KGAÖ'de askeri gücünün yanı sıra kriz yönetimi sistemlerinin ve karar alma süreçlerinin merkezi konumu nedeniyle güvenlik alanında hegemonik bir pozisyonundadır. Rezvani (2020), bu durumu Rusya'nın Avrasya güvenlik mimarisindeki başat konumu olarak değerlendirirken, Forca (2022), Moskova'nın KGAÖ ile bölgesel güvenlik gündemini tek taraflı olarak şekillendirebildiğini vurgulamaktadır. Rusya, AEB'nin enerji arzı, lojistik altyapısı ve ticaret politikaları üzerindeki hakimiyeti sayesinde ekonomik liderlik rolünü güçlendirmiştir. Dynkin, Telegina ve Khalova (2018), Rusya'nın AEB'de "üyeler arasındaki ekonomik entegrasyonun temposunu belirleyen başlıca aktör" olduğunu belirtirken, Krotov (2024) güvenlik konusunun örgüt içinde ikincil öneme sahip olduğunu ve ekonomik liderliğin birincil bir değerde görüldüğüne işaret etmektedir.

Grafik 4: Rusya'nın Bölgesel Örgütlerdeki Hakimiyet Durumu

ŞİÖ içinde ise durum oldukça farklı olarak algılanmaktadır. Çin Kuşak ve Yol Girişimi, örgütün ekonomik ajandasını büyük ölçüde Pekin merkezli hale getirmiştir. Liao (2019), Çin'in Orta Asya'daki enerji ve ulaşım projelerinin ŞİÖ'nün ekonomik yöneliminde önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Rusya, güvenlik alanında, özellikle Bölgesel Terörle Mücadele Yapısı (RATS) kapsamında orta düzeyde etkinlik gösterse de ekonomi üzerindeki etkisi sınırlı kalmaktadır (Rasool ve Zaheer, 2024). Rusya'nın kurumsal liderlik kapasitesi, bu karşılaştırmalı analize göre örgütten örgüte değişmektedir. KGAÖ ve AEB tek taraflı hâkimiyeti sürdürürken, ŞİÖ Çin ile güç ve etki dengesini sürdürüyor. Bossuyt ve Kaczmarek (2021), çok kutuplu bir düzen oluşturmak için "ortak ama eşit olmayan" bir liderlik modeli olarak bu durumu tanımlamaktadır.

Grafik 5: KGAÖ, AEB, ŞİÖ İçerisindeki Rusya'nın Kurumsal Konumu

3. Tartışma

Bu sistematik derleme, 2001–2024 döneminde Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üzerine yapılmış hakemli çalışma, politika raporu ve kurumsal belgeyi inceleyerek örgütün kurumsal kapasitesini, tematik önceliklerini ve Rusya'nın çok taraflı bağlamlardaki konumuna ilişkin güncel eğilimlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, mevcut literatürün hem olumlu hem de olumsuz yönleri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, gelecekteki araştırmaların daha dengeli metodolojik ve coğrafi kapsam içermesi gerektiği de anlaşılmıştır.

Öncelikle, yöntemsel dağılım göz önüne alındığında, çalışmaların %77,5'i kuramsal veya politika odaklı bulunmuştur. Buna karşılık ampirik veri temelli araştırmaların yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Moher vd. (2009), sistematik derlemelerde metodolojik çeşitliliğin önemine dikkat çekmektedir. ŞİÖ'nün ampirik veri kullanımını artıran nadir örnekleri bulunmaktadır (Rasool ve Zaheer, 2024; Liao, 2019). Bu örnekle örgütün enerji ve güvenlik alanında ne kadar iyi çalıştığını somut göstergelerle değerlendirmektedirler.

Coğrafi odak, literatürün Rusya ve Çin üzerinde yoğunlaştığı ve Orta Asya ülkeleri ikincil düzeyde ele alındığı görülmektedir. Ilcus (2024) ve Nazarova ve Dauyen (2024), bu dengesizliğin ŞİÖ'nün çok taraflı doğasını anlamada güçlük çektiğini, özellikle Hindistan, Pakistan ve İran gibi yeni üyelerin yeterince incelenmediğini vurgulamaktadır. Bu temsil asimetrisinin bir sonucu olarak, örgütün karar alma prosedürlerinin ve kurumsal kapasitesinin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi zorluğu ortaya çıkmaktadır.

Tematik eğilimler, güvenlik ve enerji alanlarında karşılaştırılabilir olarak yüksek işlevsellik gösterirken, ekonomik birleşme ve yumuşak güç kapasitesinde sınırlı ilerleme göstermiştir. Bossuyt ve Kaczmarek (2021) ve Todorović (2022), bu durumu ŞİÖ'nün "işlevsel pragmatizm" modeliyle ilişkilendirmektedir. Bu model, güvenlik alanında aktif ve operasyonel, ekonomi alanında ise daha temkinli ve yavaş ilerleyen bir yapı anlamına gelmektedir.

KGAÖ ve AEB, Rusya'nın tek taraflı bir liderlik modeline sahipken, ŞİÖ, Çin ile paylaşılan bir liderlik yapısına sahiptir. Dynkin, Telegina ve Khalova (2018) ile Konopelko ve Czerewacz Filipowicz (2021), AEB'nin ekonomik liderliğini somut verilerle ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Rasool ve Zaheer (2024) KGAÖ'deki güvenlik hegemonyasını ve Nazarova ve Dauyen (2024) ŞİÖ'deki güç dağılımını

kanıtlarla göstermiştir. Bu farklılaşma, çok kutuplu düzenin kurumsal yapılarda nasıl asimetrik biçimde şekillendiğini gösteren önemli bir örnektir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu sistematik inceleme, 2001–2024 döneminde Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üzerine yayımlanmış hakemli makale, politika raporu ve kurumsal belgeleri ele alarak örgütün kurumsal kapasitesini, tematik önceliklerini ve Rusya'nın bu yapı içerisindeki konumunu kapsamlı biçimde değerlendirmiştir. Bulgular, literatürün genel olarak üç ana eksiklik etrafında şekillendiğini göstermektedir: ampirik veri yetersizliği, aktör temsili dengesizliği ve ekonomik işlevsellik açığı. Öncelikle, yöntemsel açıdan incelenen çalışmaların büyük çoğunluğu kuramsal veya politika odaklıdır. Ampirik verilere dayalı çalışmaların sınırlılığı, ŞİÖ'nün güvenlik, ekonomi ve yumuşak güç kapasitesinin nesnel göstergeler üzerinden ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, örgütün gerçek işlevselliği ile literatürde çizilen kuramsal çerçeve arasında bir boşluk yaratmaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmaların, saha verileri, ticaret istatistikleri, enerji projeleri, ortak tatbikatlar ve diplomatik girişimlere ilişkin somut göstergeleri daha yoğun kullanması gerekmektedir.

İkinci olarak, aktör temsili açısından literatürün büyük ölçüde Rusya ve Çin üzerine yoğunlaştığı, Orta Asya ülkeleri ve yeni üyelerin (Hindistan, Pakistan, İran) ikincil planda kaldığı görülmektedir. Bu temsil dengesizliği, örgütün çok taraflı yapısının tam anlamıyla kavranmasını engellemektedir. ŞİÖ'nün bölgesel bütünleşme hedefleri göz önüne alındığında, daha dengeli bir analiz için Orta Asya ülkelerinin rolü, karar alma süreçlerindeki etkinlikleri ve yeni üyelerin örgütün kurumsal kapasitesine etkileri üzerinde yoğunlaşan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Üçüncü olarak, tematik eğilimler örgütün güvenlik alanında görece etkin olduğunu, ancak ekonomik entegrasyon ve kurumsal kapasite geliştirme boyutunda sınırlı ilerleme kaydedildiğini göstermektedir. Güvenlik odaklı mekanizmaların işlevselliği, ŞİÖ'yü bölgesel güvenlik mimarisi açısından önemli bir aktör hâline getirirken, ekonomik iş birliği ve yumuşak güç alanındaki eksiklikler örgütün çok kutuplu dünya vizyonunu gerçekleştirme kapasitesini zayıflatmaktadır. Rusya'nın güvenlik eksenli katkıları ve Çin'in ekonomik ağırlığı arasındaki dengesizlik de bu sınırlı ilerlemenin bir yansımasıdır.

Karşılaştırmalı analizler, Rusya'nın KGAÖ ve AEB'de tek taraflı liderlik kapasitesine sahipken ŞİÖ'de Çin ile paylaşılan bir liderlik modeline zorlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Avrasya'da çok kutupluluğun kurumsal düzeyde "eşit olmayan ortaklıklar" üzerinden şekillendiğini göstermektedir. ŞİÖ bağlamında Rusya'nın güvenlik alanındaki etkinliği sürerken, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde ekonomik liderliği pekiştirdiği görülmektedir. Bu güç dengesi, örgütün uzun vadeli işlevselliği açısından hem fırsatlar hem de sınırlılıklar barındırmaktadır.

Gelecek çalışmalar açısından en önemli ihtiyaçlardan biri, metodolojik çeşitliliğin artırılmasıdır. Literatürde hâkim olan kuramsal ve politika odaklı analizlerin yanında, ampirik verilere dayalı nicel yöntemlerin daha fazla kullanılması, ŞİÖ'nün güvenlik, ekonomi ve kurumsal işleyişini daha nesnel ve ölçülebilir biçimde değerlendirmeye katkı sağlayacaktır. Bununla bağlantılı olarak, aktör temsili konusundaki dengesizliklerin giderilmesi de önemlidir. Özellikle Orta Asya devletleri ile Hindistan, Pakistan ve İran gibi yeni üyelerin örgüt içindeki rollerine daha fazla odaklanılması, ŞİÖ'nün çok taraflı yapısının daha bütüncül ve gerçekçi bir biçimde kavranmasını sağlayacaktır.

Bunun yanı sıra, örgütün yalnızca güvenlik boyutuyla değil, ekonomik işlevsellik, kurumsal kapasite geliştirme ve yumuşak güç mekanizmalarıyla da ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede ŞİÖ'nün KGAÖ ve AEB gibi Avrasya kurumlarıyla ilişkilerinin karşılaştırmalı analizleri, Rusya'nın liderlik kapasitelerindeki farklılaşmayı daha net biçimde ortaya koyacaktır. Ayrıca, ŞİÖ'nün Batı merkezli düzenle olan etkileşimleri ve çok kutuplu dünya düzeninin inşasına katkısı, yalnızca bölgesel değil

küresel ölçekte de sürekli olarak analiz edilmelidir. Bu yaklaşımlar, örgütün stratejik konumunu anlamada daha derinlikli ve çok boyutlu bir bakış açısı geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan ederim.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde akademik katkı ve yönlendirmeleriyle katkı sunan tüm akademisyenlere ve çalışmanın gelişimine dolaylı destek veren meslektaşlarına teşekkür ederim.

KAYNAKÇA:

- Andreev, A., & Andreev, I. (2024). Russia in the modern world: The potential of soft power. *Vestnik Instituta Sotziologii*, 15(2), 149–164. <https://doi.org/10.19181/vis.2024.15.2.7>
- Aris, S. (2009). The Shanghai Cooperation Organisation: 'Tackling the Three Evils'. A regional response to non-traditional security challenges or an anti-Western bloc? *Europe-Asia Studies*, 61(3), 457–482. <https://doi.org/10.1080/09668130902753309>
- Bedir, Ö. (2024). Development of cultural and faith tourism in SCO and Turkic states: Uzbekistan's potential and the exemplary Turkish case. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, 9(2), 157–171. <https://doi.org/10.31822/jomat.2024-9-2-157>
- Bossuyt, F., & Kaczmarek, M. (2021a). Russia and China between cooperation and competition at the regional and global level. *Eurasian Geography and Economics*, 62(2), 151–167. <https://doi.org/10.1080/15387216.2021.2023363>
- Bossuyt, F., & Kaczmarek, M. (2021b). Russia and China between cooperation and competition at the regional and global level. *Eurasian Geography and Economics*, 62(5–6), 539–556. <https://doi.org/10.1080/15387216.2021.2023363>
- Cooley, A. (2012). *Great games, local rules: The new great power contest in Central Asia*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199929825.001.0001>
- Dynkin, A., Telegina, E., & Khalova, G. (2018). The role of the Eurasian Economic Union in the formation of Great Eurasia. *World Economy and International Relations*, 62(4), 5–24. <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2018-62-4-5-24>
- Forca, B. (2022). A new national security strategy of the Russian Federation. *Bezbednost Beograd*, 64(1), 53–69. <https://doi.org/10.5937/bezbednost2201053f>

- Ibekwe, K. I., Etukudoh, E. A., Nwokediegwu, Z. Q. S., Umoh, A. A., Adefemi, A., & Ilojiana, V. I. (2024). Energy security in the global context: A comprehensive review. *Engineering Science & Technology Journal*, 5(1), 1–19. <https://doi.org/10.51594/estj.v5i1.741>
- Ilcus, C. (2024). Central Asian regionalism: Geopolitical dynamics and global stakeholder involvement. *International Journal of Social Sciences and Management Review*, 7(6), 1–19. <https://doi.org/10.37602/ijssmr.2024.7604>
- Kavalski, E. (2007). Partnership or rivalry between the EU, China and India in Central Asia: The normative power of regional actors with global aspirations. *European Law Journal*, 13(6), 839–856. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0386.2007.00393.x>
- Konopelko, A., & Czerewacz Filipowicz, K. (2021). The strategy of the Eurasian Economic Union extra regional integration. *Eurasian Integration: Economics, Law, Politics*, 15(2), 5–24. <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2018-62-4-5-24>
- Krotov, M. I. (2024). The Eurasian Economic Union and multipolar globalization. *Eurasian Integration: Economics, Law, Politics*, 15(2), 5–24. <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2018-62-4-5-24>
- Liao, J. X. (2019). China's energy diplomacy towards Central Asia and the implications on its Belt and Road Initiative. *Asian Perspective*, 43(1), 49–76. <https://doi.org/10.1353/apr.2019.0003>
- Lo, B. (2008). *Axis of convenience: Moscow, Beijing, and the new geopolitics*. Brookings Institution Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt6wphdn>
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses (PRISMA statement). *PLoS Medicine*, 6(7), e1000097. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>
- Nazarova, K., & Dauyen, D. B. (2024). Prospects and trends in the development of the Shanghai Cooperation Organization. *Journal of Oriental Studies*, 109(2), 10–25. <https://doi.org/10.26577/jos.2024.v109.i2.010>
- Rab, A., Faiz, J., & Rasheed, B. (2023). Exploring the potential of the China Pakistan Economic Corridor. *Pakistan Journal of International Affairs*, 6(2), 1–23. <https://doi.org/10.52337/pjia.v6i2.764>
- Rasool, M., & Zaheer, M. A. (2024). Regional dynamics and counterterrorism: Pakistan–Russia collaboration in Central Asia. *Stosunki Międzynarodowe – International Relations*, 60(2), 112–131. <https://doi.org/10.12688/stomiedintrelat.17830.1>
- Rezvani, B. (2020). Russian foreign policy and geopolitics in the Post-Soviet space and the Middle East: Tajikistan, Georgia, Ukraine and Syria. *Middle Eastern Studies*, 56(6), 878–899. <https://doi.org/10.1080/00263206.2020.1775590>

- Thees, H., & Erschbamer, G. (2022). Building scenarios on the regional integration in Eurasia along the New Silk Road. *Journal of Economic Integration*, 37(3), 423–447. <https://doi.org/10.11130/jei.2022.37.3.423>
- Thomas, J., & Harden, A. (2008). Methods for the thematic synthesis of qualitative research in systematic reviews. *BMC Medical Research Methodology*, 8, 45. <https://doi.org/10.1186/1471-2288-8-45>
- Todorović, Z. (2022). The formation of a multipolar world order in international relations in the XXI century. *Freska*, 22(1), 133–149. <https://doi.org/10.7251/znuhl2201133t>
- Tsygankov, A. (2023). Between war and peace: Russian visions of future relations with Ukraine and the West. *Russian Politics*, 8(2), 1–24.

Gerekli İlave Kaynakça Listesi

- Alkanalka, M. (2023). Towards a nuclear multipolar world and its spillover effects. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 53–69. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1275045>
- Bordea, S.-D. (2022). Aspects of reconfiguring the contemporary world order... *Bulletin of "Carol I" National Defence University*, 22(1), 59–76. <https://doi.org/10.53477/2284-9378-22-59>
- Cheng, Y. (2020). Status and prospects of Russian Chinese regional cooperation. *Asian Perspective*, 44(3), 237–260. <https://doi.org/10.1353/apr.2020.0013>
- Chumlyakov, C. S. (2016). Process model for economic integration. *World of Transport and Transportation*, 14(1), 11–21. <https://doi.org/10.30932/1992-3252-2016-14-1-11>
- Dolgov, B. (2021). Russia and Turkey in regional and geopolitical space. *Outlines of Global Transformations*, 14(3), 3–21. <https://doi.org/10.23932/2542-0240-2020-13-4-3>
- Filippov, M. (2019). Comparing the strategies of influence and coercion... *Central European Journal of International and Security Studies*, 13(1), 115–118. <https://doi.org/10.17072/2218-1067-2019-2-115-118>
- Grajewski, N. (2022). An illusory entente: The myth of a Russia China Iran “axis.” *Asian Affairs*, 53(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/03068374.2022.2029076>
- Hoque, M., & Tama, R. A. Z. (2020). China's Belt and Road Initiative: Global politics and implications. *European Scientific Journal*, 16(31), 279–294. <https://doi.org/10.19044/esj.2020.v16n31p279>
- Kanaev, E., Shumkova, V., & Sidorova, O. (2017). ASEAN led multilateral security dialogue: Eurasian priorities. *MGIMO Review of International Relations*, 17(3), 458–468.

<https://doi.org/10.22394/2073-2929-2017-17-3-458-468>

- Kushnir, O. (2019). Messianic narrations in contemporary Russian statecraft and foreign policy. *Central European Journal of International and Security Studies*, 13(1), 115–118. <https://doi.org/10.17072/2218-1067-2019-2-115-118>
- Likhacheva, A. (2021). On the strategic effects of unilateral sanctions: Russian experience. *Financial Journal*, 14(3), 8–24. <https://doi.org/10.7256/2454-0633.2021.1.34983>
- Mosyakov, D. (2023). Oriental countries in Russian foreign policy [Kitap incelemesi]. *Southeast Asia: Actual Problems of Development*, 5(4), 61–65. <https://doi.org/10.31696/2072-8271-2023-5-4-61-287-291>
- Shaik Peremanov, N. (2024). The Eurasian tiger: How deep are its claws? *BRICS Law Journal*, 11(1), 149–164. <https://doi.org/10.21684/2412-2343-2024-11-1-149-164>
- Stadelbauer, J. (2013). Regional cooperation in the South Caucasus: Good neighbours or distant relatives? *Caucasus Survey*, 1(2), 1–21. <https://doi.org/10.1080/23761199.2013.11417280> [URL örneği]
- Tolstykh, V., & Kudinov, A. (2021). Russia and international law in 2000 2020: 100 theses about facts and trends. *Russian Law Journal*, 9(4), 4–32. <https://doi.org/10.17589/2309-8678-2021-9-4-4-32>
- Trifonova, E., & Tavberidze, D. V. (2021). Assessment of the goals of the Russian Federation in the Shanghai Cooperation Organization given by French researchers. *Vestnik Instituta Sotziologii*, 15(2), 7–22. <https://doi.org/10.7256/2454-0641.2021.4.36890>
- Wang, C., Wang, S., & Salikhov, G. G. (2021). Creation of a mechanism for dispute resolution within the Shanghai Cooperation Organization. *International Law and International Organizations*, 2021(1), 52–66. <https://doi.org/10.7256/2454-0633.2021.1.34983>
- Zhang, S. (2023). From the Kazakhstan crisis to see how Russia involved in global security governance. *Brazilian Journal of International Relations*, 12(1), 123–148. <https://doi.org/10.36311/2237-7743.2023.v12n1.p123-148>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The Shanghai Cooperation Organization (SCO) has emerged as a critical multilateral platform in Eurasia since its formal establishment in 2001, playing a prominent role in security, economic cooperation, and political alignment. While Russia has sought to shape the SCO's security architecture and promote a multipolar order countering Western-centric models, China's expanding economic and institutional influence has altered the internal balance of power. Existing literature largely emphasizes geopolitical and strategic perspectives, often at the expense of empirical evidence and comparative institutional analysis. This study addresses the need for a systematic evaluation of the SCO literature—particularly regarding Russia's position—by synthesizing research trends, thematic priorities, geographical focus, and comparative institutional positioning between 2001 and 2024.

Research Questions:

This review is guided by the following core research questions:

What methodological trends dominate SCO literature, and how balanced is the use of empirical versus theoretical approaches?

How are geographical focus and actor representation distributed, particularly with respect to Russia, China, Central Asian states, and new members such as India, Pakistan, and Iran?

Which thematic priorities—security, economic integration, soft power, multipolarity—are most prominent, and how are they addressed?

How does Russia's role in the SCO compare with its positions in other Eurasian organizations, namely the Collective Security Treaty Organization (CSTO) and the Eurasian Economic Union (EAEU)?

Literature Review

The post–Cold War Eurasian landscape has seen regional organizations gain significance in shaping security and economic agendas. The SCO's roots lie in the “Shanghai Five,” expanded in 2001 to include Uzbekistan, and later enlarged to admit India, Pakistan, and Iran. Scholarly work frequently positions the SCO as both a platform for regional security cooperation—through mechanisms such as the Regional Anti-Terrorist Structure (RATS)—and as an instrument for advancing economic connectivity, notably via China's Belt and Road Initiative (BRI). However, gaps persist:

Empirical deficit: Many studies remain normative and policy-oriented, with limited use of field data, trade statistics, or operational indicators.

Representation imbalance: Central Asian members and newer entrants receive disproportionately less scholarly attention compared to Russia and China.

Limited comparative analysis: Few works directly contrast Russia's SCO role with its leadership in the CSTO and EAEU.

Key contributions—such as those by Bossuyt veKaczmarek (2021), Rezvani (2020), and Nazarova veDauyen (2024)—highlight the SCO's security relevance and its evolving multipolar dynamics, yet also underline the organization's slow progress in economic integration and institutional capacity-building. This study builds on these insights, offering the first AI-assisted, PRISMA-guided systematic review of SCO-focused literature.

Methodology:

Following PRISMA guidelines (Moher et al., 2009), the review systematically analyzed academic articles, policy reports, and institutional documents published between 2001 and 2024. Inclusion criteria encompassed English-language works explicitly addressing the SCO's security, economic, energy, soft power, or institutional dimensions. Exclusions applied to non-analytical mentions, inaccessible full texts, and brief commentaries.

A two-stage AI-supported search strategy—using Elicit AI and Semantic Scholar Open Research Corpus—ensured comprehensive coverage and contextual relevance. The final sample comprised 40 works, coded through thematic content analysis (Thomas veHarden, 2008) into four categories: methodological trends, geographical focus, thematic priorities, and comparative institutional positioning. Descriptive statistics, direct quotations, and visualizations (graphs) were employed to support findings.

Findings:

Methodological trends reveal that 77.5% of studies adopt theoretical or policy-oriented frameworks, with only 11 empirical works integrating field data, military exercise statistics, trade flows, or infrastructure investment records. Comparative institutional designs are rare but valuable for understanding Russia's differentiated leadership roles.

Geographical focus shows Russia and China dominating the discourse, while Central Asia is underrepresented and new members (India, Pakistan, Iran) receive minimal in-depth treatment.

Thematic priorities cluster around four main topics: regional integration, security/energy, soft power/institutional capacity, and multipolarity. While security functions are relatively effective—particularly in counterterrorism and energy diplomacy—economic integration remains slow, and institutional development is limited.

Comparative positioning indicates that Russia maintains unilateral leadership in the CSTO and EAEU, but in the SCO must share influence with China, especially as the BRI shifts economic agendas toward Beijing.

Discussion:

The findings affirm the study's initial hypotheses: the SCO literature is heavily skewed toward normative geopolitical analysis, with insufficient empirical testing; actor representation is imbalanced; and Russia's leadership model in the SCO diverges sharply from its dominance in other Eurasian institutions. This shared leadership with China both supports and constrains the multipolar vision. These patterns suggest the need for methodologically diversified research, more balanced actor analysis, and deeper exploration of economic and institutional dimensions.

Conclusions

Main results: The SCO operates as an effective security platform but lags in economic integration and institutional strengthening. Russia's influence is significant in security affairs but constrained economically by China's initiatives.

Significance: Understanding these dynamics is vital for grasping Eurasia's evolving multipolar order and the interplay of regional organizations.

Limitations: The review's English-language focus may exclude valuable perspectives from Russian, Chinese, or Central Asian scholarship.

Future research: Multi-method designs incorporating quantitative indicators, expanded actor coverage, and longitudinal institutional analysis will better capture the SCO's multifaceted role.

Sanatta Disiplinler Arası Uygulamaların Kent Kültürüne Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme

A Study on the Effects of Interdisciplinary Art Practices on Urban Culture

Asuman ÖZDEMİR¹

Öz

Günümüzde teknolojik gelişmeler kültürel yapıları doğrudan etkilemekte; bu durum, geleneksel sanatlar üzerinde hem olumlu hem de dönüştürücü etkiler yaratmaktadır. Kültürel mirasın önemli bir bileşeni olan kukla sanatı da bu değişim sürecinden etkilenmiş; ritüel, eğlence ve öğretici işlevlerinin ötesine geçerek çağdaş sanat pratikleriyle kesişen disiplinler arası bir ifade alanına dönüşmüştür. Kukla, yalnızca tarihsel bir öge değil, çağdaş kent yaşamında bireysel yaratıcılığı, kolektif belleği ve toplumsal etkileşimi bir araya getiren dinamik bir sanat biçimi olarak yeniden konumlanmaktadır. Bu araştırma, kukla sanatının disiplinler arası uygulamalar yoluyla kent kültürüne nasıl katkı sunduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş, durum çalışması yaklaşımı benimsenmiştir. Türkiye’de İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa’da gerçekleştirilen kukla festivalleri, atölye çalışmaları ve sanat eğitimi projelerinin yanı sıra; Adıyaman’da düzenlenen “Bir Tutam Kâğıt Bir Dünya Kukla” etkinliği, Bursa Nilüfer Belediyesi’nin çocuklara yönelik kukla atölyeleri ve “Kukla Arkadaşlarımız” Twinning Projesi de incelenmiştir. Uluslararası ölçekte ise Little Amal, Bread and Puppet Theater ve Festival Mondial des Théâtres de Marionnettes örnekleri değerlendirilmiştir. Veriler belge incelemesi, katılımcı olmayan gözlem ve görsel materyal analizi yöntemleriyle toplanmış ve tematik olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, kukla sanatının çağdaş kent kültüründe dört ana düzlemde etkili olduğunu göstermektedir: kültürel süreklilik ve kent belleği, disiplinler arası estetik deneyim, kamusal alanla etkileşim ve eğitsel işlev. Sonuçlar, kukla sanatının sanat eğitimi süreçlerinde deneysel yöntemleri teşvik ettiğini, toplumsal katılımı güçlendirdiğini ve kent belleğinin sürekliliğine katkı sağladığını göstermektedir. Sonuç olarak, kukla sanatı yalnızca korunması gereken bir kültürel miras değil; sanat eğitimi, kent kültürü ve kamusal sanat ilişkilerinde dönüştürücü bir potansiyele sahip özgün bir araştırma alanıdır. Bu yönüyle çalışma, kukla sanatının çağdaş kent yaşamında kültürel üretim, yaratıcı öğrenme ve sanatsal etkileşim süreçlerinde üstlendiği işlevi görünür kılmakta ve gelecekteki araştırmalar için yeni açılımlar önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kukla, Kent Belleği, Yaratıcı Öğrenme, Kültürel Miras, Kültürel Sürdürülebilirlik, Sanat eğitimi.

ABSTRACT

Today, technological developments directly influence cultural structures; this situation creates both positive and transformative effects on traditional arts. Puppetry, an important component of cultural heritage, has also been affected by this process of change; it has transcended its ritual, entertainment, and educational functions to become an interdisciplinary field of expression that intersects with contemporary art practices. Puppetry is not merely a historical element but is being repositioned as a dynamic art form that brings together individual creativity, collective memory, and social interaction in contemporary urban life. This research aims to reveal how puppetry contributes to urban culture through interdisciplinary applications. The study was conducted using qualitative research methods, adopting a case study approach. In addition to puppet festivals, workshops, and art education projects held in İstanbul, Ankara, İzmir, and Bursa in Turkey, the “A Piece of Paper, A World of Puppets” event held in Adıyaman, the puppet workshops for children organized by the Nilüfer Municipality in Bursa, and the “My Puppet Friends” Twinning Project were also examined. Internationally, examples such as Little Amal, Bread and Puppet Theater, and Festival Mondial des Théâtres de Marionnettes were evaluated. Data was collected through document review, non-participant observation, and visual material analysis, and was evaluated thematically. The findings show that puppetry has an impact on contemporary urban culture in four main areas: cultural continuity and urban memory, interdisciplinary aesthetic experience, interaction with public space, and educational function. The results show that puppetry encourages experimental methods in art education processes, strengthens social participation, and contributes to the continuity of urban memory. In conclusion, puppetry is not merely a cultural heritage that needs to be preserved; it is a unique field of research with transformative potential in the relationships between art education, urban culture, and public art. In this respect, the study highlights the role puppetry plays in cultural production, creative learning, and artistic interaction processes in contemporary urban life and suggests new avenues for future research.

Keywords: Puppet, Urban Memory, Creative Learning, Cultural Heritage, Cultural Sustainability, Art Education.

¹ Corresponding Author: Karabük University, asumanmanmir@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7384-1976.

GİRİŞ

Kentsel kimliğin ve kültürün biçimlenmesinde sanatın, özellikle de bireylerle doğrudan temas kuran interdisipliner yapısıyla kamusal sanatın rolü yadsınamaz. Tarihsel süreç boyunca olduğu gibi günümüzde de sanat, estetik değerlerin ötesinde, kültürel dönüşümleri yönlendiren ve ekonomik işlevleriyle toplumsal değişime katkı sağlayan bir araç olarak önemli bir yer tutmaktadır. Zaman içerisinde sanat, kentin sosyal dinamiklerini besleyen, etkileşimi artıran ve kamusal yaşamı dönüştüren bir unsur hâline gelmiş; tek bir disipline bağlı üretim anlayışından uzaklaşarak çok disiplinli bir yapıya evrilmiştir.

Tarihsel açıdan bakıldığında, “Rönesans insanı” kavramı çok yönlü yaratıcılığın ve farklı alanlarda yetkin birey modelinin sembolü olarak öne çıkmıştır. Ancak modern dönemle birlikte uzmanlaşma yönündeki eğilim, bu bütüncül anlayışı zayıflatmış; buna rağmen çağdaş sanat ortamında çok yönlülük yeniden önem kazanarak disiplinler arası yapıya doğru evrilmiştir. Günümüz sanat pratiklerinde çok disiplinli ve disiplinler arası yaklaşımlar kimi zaman iç içe geçmiş, kimi zaman birbirini tamamlayan süreçler olarak görülmektedir. Sanat eğitimi ve üretiminde bu yaklaşımın niteliği; dönemsel eğilimler, kurum politikaları, eğitim modelleri ve sanatçıların bireysel üretim stratejilerine bağlı olarak şekillenmektedir.

Disiplinler arası yaklaşımın giderek artan önemi, geleneksel sanat formlarının yenilikçi yöntemlerle yeniden ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Geleneksel sanatların çağdaş sanat içinde yeniden üretilme biçimleri, yalnızca kültürel sürekliliğin korunmasını değil, aynı zamanda yaratıcı dönüşüm olanaklarının ortaya çıkmasını da sağlamaktadır. Bu doğrultuda kukla sanatı, köklü tarihsel temellere sahip olmasının yanı sıra, performans, görsel sanatlar ve sanat eğitimi alanlarıyla kurduğu ilişkiler aracılığıyla yeni anlatım biçimlerine ulaşan özgün bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Kuklanın geleneksel işlevlerinin ötesine geçerek kentle, bireyle ve kamusal alanla etkileşime girmesi ise bu sanatın çağdaş üretim süreçlerindeki dönüştürücü potansiyelini açıkça ortaya koymaktadır.

Kukla sanatının geleneksel kullanım alanlarından çıkarak farklı disiplinlerle etkileşim kurduğu ve bu etkileşim sayesinde zenginleştiği günümüzde, bu sanatın kent kültürü, sanat eğitimi ve toplumsal yapı ile kurduğu ilişkinin incelenmesi araştırmanın temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Kuklanın yalnızca geleneksel işlevleriyle sınırlı kalmayıp performans ve eğitim süreçlerinde aktif bir öğrenme aracına dönüşmesi, çağdaş sanatın dönüştürücü gücünü ve eğitsel potansiyelini görünür kılmaktadır. Bu doğrultuda kukla sanatının kent kültürü içindeki yeri, kamusal alandaki varlığı ve sanat eğitimi uygulamalarıyla ilişkisi, sanatın bireyler üzerindeki yaratıcı, bilişsel ve toplumsal etkilerinin anlaşılmasında önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kukla sanatının disiplinler arası uygulamalar içerisindeki konumunu, görsel ve performans sanatlarıyla birlikte eğitim alanında nasıl bir etkileşim kurduğunu ve bu ilişkilerin kent yaşamında toplumsal katılım ile kültürel üretim süreçlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktır. Bu araştırma, kukla sanatının çağdaş kent kültüründe dönüştürücü bir işlev üstlenirken, sanat eğitimi yoluyla yaratıcılığı, deneyimsel öğrenmeyi ve eleştirel düşünmeyi nasıl desteklediğini irdelemekte; ayrıca mevcut literatürde sınırlı biçimde ele alınan bu alana kuramsal ve uygulamalı düzeyde özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Yöntem ve Metodoloji

Bu çalışma da içerik analizi ve doküman incelemesi gibi nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Konu ile ilgili sanat eserleri, makaleler araştırılarak ilgili konu çerçevesinde literatür taraması yapılarak aktarılmıştır. Araştırmanın amacı, kukla sanatının çağdaş sanat pratikleri ve sanat eğitimi yönünden disiplinler arası özelliklerini ve bu özelliklerinin kent kültürü üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle kent ve kent kültürü kavramlarının analizleri, disiplinler arası sanat örneklerinin kent ile kurduğu ilişkiler incelenmiştir. Daha sonra ise hem sanatsal hem de sanat eğitimi açısından kukla sanatının mevcut durumu incelenmiş ve yapılmış çalışmalardan

ve ürünlerden örnekler verilerek kapsamlı bir analiz sunulmuştur. Araştırma içeriğinde kukla sanatının çok disiplinli yönünü ortaya koymak adına Türkiye ve dünyadaki disiplinler arası sanat uygulamalarından örnekler verilerek incelenmiştir. Bu örnekler, kukla sanatının kentlerde kamusal alan, göç, çevre bilinci, toplumsal etkileşim ve kültürel temsil gibi konularla kurduğu kavramsal ilişkiyi ortaya çıkarmak amacıyla seçilmiştir. İncelenen her sanat projesi ve eğitim uygulaması, kukla sanatının güncel sanatsal, eğitsel ve kamusal işlevleri açısından değerlendirilmiştir. Kukla sanatının yalnızca tarihsel ya da geleneksel bir form olarak değil; aynı zamanda güncel sanat ve eğitim ortamlarında aktif, yaratıcı ve dönüştürücü bir araç olarak ele alınması araştırmanın özgünlüğünü sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma yalnızca bir kavramsal çerçeve sunmakla kalmamakta; aynı zamanda kamusal alan ilişkisi, kent belleği, yaratıcı öğrenme ortamları ve sanatta dönüşüm kavramları etrafında kukla sanatının işlevini ortaya koymaktadır. Çalışma, bu yönüyle gelecekte gerçekleştirilecek deneysel sanat projelerine, sanat eğitimi uygulamalarına ve kent temelli kültürel analizlere yöntem ve içerik olarak katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

2. Kent Kültürü ve Sanatın Rolü

Kent kavramı ve kent kültürü üzerine bir değerlendirmeye geçmeden önce, bu alandaki düşünsel çerçevenin temel taşlarından biri olan mekân kavramına, dolayısıyla Henri Lefebvre'in (2018) mekân kuramına değinmek yerinde olacaktır. Zira kent olgusunu anlamlandırmadan önce, mekânın toplumsal bir yapı olarak nasıl işlediğini kavramak gerekmektedir.

Lefebvre'e (2018) göre mekân, yalnızca fiziksel bir zemin değil; zihinsel olanla kültürel olanı, toplumsal olanla tarihsel olanı birbirine bağlayan dinamik bir yapıdır. Mekânın keşfi, üretimi ve yaratımı, çok katmanlı ve karmaşık bir içermektedir (Karadal, 2018, s. 64). Toplumsal mekân (Social Space), sosyal ilişkiler tarafından üretilmekte; bireylerin gündelik yaşam pratikleri, zihinsel temsilleri ve duysal deneyimleriyle sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir. Bu üretim süreci, bir yandan toplumun yapısal biçimlerini yansıtırken, diğer yandan bu biçimleri yeniden üretmekte ve dönüştürmektedir. Bu anlamda mekân, toplumsal, ekonomik ve ideolojik ilişkilerin yalnızca bir yansıması değil; bizzat bu ilişkilerin sonucuna ilişkin bir ürün olarak dikkat çekmektedir (Akbaş, 2024, s.79).

İnsanların ortak kültürel, sosyolojik ve ekonomik özellikleriyle biçimlenen bu süreç, karmaşık yapısıyla birlikte kent olgusunun da ortaya çıkışını mümkün kılmaktadır. Lefebvre'in (2002) mekân anlayışı, kenti statik bir yapı olarak değil; sürekli dönüşen, anlam kazanan ve yeniden kurulan bir toplumsal form olarak okunmasına olanak tanımaktadır. Bu doğrultuda "kent nedir?" sorusu, yalnızca fiziksel bir yerleşim birimini tarif etmenin ötesine geçmekte ve kenti çok boyutlu bir toplumsal gerçeklik olarak çözümlemeyi gerektirmektedir. Bu çok boyutlu toplumsal gerçeklik, kapitalist üretim ilişkileri ve ekonomik dinamikler tarafından şekillendirilerek kentin hem çekim merkezi hem de güç odağı hâline gelmesine yol açmaktadır (Merrifield, 2002).

Kent, kapitalist düzenin işleyişinde ekonomi, ticaret ve sanayi aracılığıyla bireyleri kendine çeken bir odak noktasıdır. Bu odak, üretim ve tüketimin yoğunlaştığı, toplumsal, kültürel ve mekânsal ilişkilerin iç içe geçtiği karmaşık bir yapı sergiler. Tarih boyunca şehirler hareketin, enerjinin ve değişimin odağı olmuş; bilgi, teknoloji ve sermayeyi toplayan şehirler aynı zamanda sanat ve kültürün de merkezi haline gelmiştir. Bu nedenle, dışarıdan kente doğru sürekli bir akış yaşanmakta ve kentin çekiciliği giderek artmaktadır (Özdemir & Çanakçı, 2023, s. 855).

Kentsel kimliğin tanımlanmasında kültürel yapı belirleyici bir öğedir. Kültürel yapının oluşumuna etki eden sosyal ve ekonomik koşullar, mekânsal düzenlemeler, tarihsel birikim ve kolektif hafıza gibi unsurlar bu kimliği biçimlendirmektedir. Ancak bu unsurların süreklilik göstermediği durumlarda

kentsel kimlik zayıflar; çünkü tutarlı bir kimliğin oluşabilmesi, ancak bu özelliklerin sürdürülebilirliğiyle mümkün olmaktadır. Sürdürülebilirlik ise yalnızca mevcut kentsel belleğin korunmasıyla değil, aynı zamanda bu belleğe yeni kültürel ve mekânsal üretimlerin eklenmesiyle sağlanabilir.

Bu noktada, kent kimliğinin inşasında belirleyici olan kültürel yapıların bir bütün olarak kent kültürünü nasıl şekillendirdiği sorusu önem kazanmaktadır. Mumford, kent kültürünü tanımlarken kenti yalnızca yapı çevre olarak değil; toplumsal ilişkiler, kültürel örgütlenme ve tarihsel süreçlerin kesiştiği bir “canlı kültür alanı” olarak değerlendirmektedir. Kent, bedensel değil, sosyo-kültürel bir formdur; yerleşik mimariyle birlikte sosyal alışkanlıkları, yaşam biçimlerini ve kolektif anlamları üretmektedir. Kentler, ekonomik, politik ve teknolojik güçlerin etkisiyle şekillenen zaman-dengeli sistemlerdir ve sürdürülebilir bir kültür için bu sistemlerde denge gereklidir. Mumford (1937), kenti bilginin üretildiği, paylaşıldığı ve yeniden yorumlandığı bir bilgi mekânı olarak tanımlamaktadır.

Bilgiye ulaşmayı sağlayan temel unsurlardan biri, kentin akışkan, kendini yenileyebilen ve sürekli dönüşüm içinde olan yapısının temel bileşenlerinden biri olarak sanattır. Sanat hem kentin fiziksel temelinde hem de sosyolojik varlığının özünde yer almaktadır. Kent yalnızca görünür yüzeyinde değil, gündelik yaşamın içinde, belleğinde ve ortak deneyimlerinde sanatı barındırmaktadır. Bu nedenle sanat, anlam üretme biçimlerinden biridir. Kentin sürekliliğini sağlayan bu akışkan yapı, sanatı hem toplumsal hem de mekânsal düzeyde vazgeçilmez kılmaktadır.

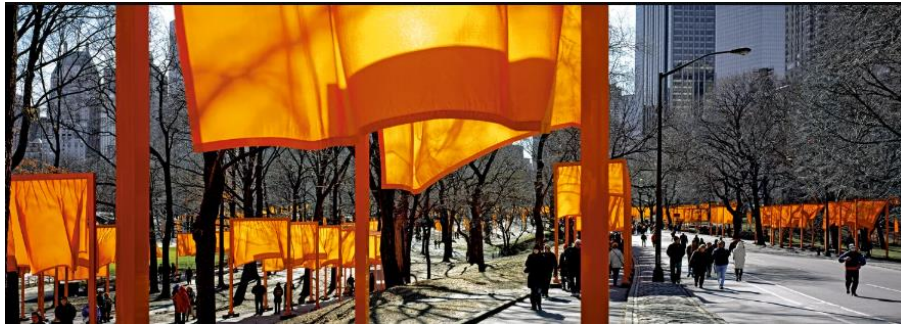

Görsel 1. Jean René, Inside Out Project, Londra, 2013.

Görsel 2. Jean René, Inside Out Project (Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 100. Yılı), Paris, 2024

Erzen'e (2015) göre kentin estetiğini esasen orada yaşayan ve kente bağı olan bireylerin kentle ve birbirleriyle kurdukları ilişkiler belirlemektedir. Fiziksel yapılar etkili olsa da kenti bütün olarak var eden unsur, halkın dinamizmi ve katılımıdır. Kent, aynı zamanda kamusal bir estetik alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, kent yalnızca yapısal bir unsur olarak değil; görsel, işitsel, dokunsal ve duysal bileşenleriyle bütünsel bir estetik deneyim alanı olarak ele alınmalıdır.—Erzen'in (2015) de vurguladığı gibi, kent yalnızca bir yaşam alanı değil, aynı zamanda çok duyulu bir estetik deneyim alanıdır. Bu çok katmanlı deneyim, sanatın kente içkin bir unsur olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Kentin estetik boyutu, yalnızca sanat yapıtlarıyla değil; sokakların düzeni, kamusal alanların işlevi ve bireylerin bu alanlardaki etkileşimleriyle de biçimlenmektedir. Böylece kent, sanatın üretildiği kadar deneyimlendiği bir sahneye dönüşmektedir. Kentin hem süreç hem de özne olarak estetik bir unsur olduğu söylenebilir. Ancak bu estetik, yalnızca biçimsel veya dekoratif bir nitelik taşımamakta; aynı zamanda toplumsal katılımı, aidiyet duygusunu ve kolektif farkındalığı da içermektedir. Sanatın, ürün ve etkinlik olarak kent imajını dönüştürebilme ve topluluk bilincini geliştirebilme gücü, kentsel kimliğin öznesi olan insanın varlığını tanımlamakta; bu varlığı yerleşik, bilinebilir ve paylaşılabılır hâle getirmektedir. Böylece kent, yalnızca fiziksel bir mekân değil, sanat yoluyla sürekli yeniden üretilen ve anlam kazanan bir kültürel organizma olarak varlık göstermektedir. Christo 1979

Görsel 3. Christo ve Jeanne-Claude, The Gates, Central Park/New York City, (1979-2005)

Rene (2013, 2024) ve Christo (1979–2005) çalışmalarında olduğu gibi, evrensel ve zamansız yapısıyla kültürel ilerlemeyi mümkün kılan sanat, daima yeniyi ve henüz keşfedilmemiş olanı arama çabasıyla yön bulmaktadır. Değişen ve dönüşen dünya koşulları içinde anlamlı çözümler üretmeyi amaçlayan sanat, dinamik doğası sayesinde zamanın akışına uyum sağlamak; disiplin odaklı sınırları aşarak katı yapıdan sıyrılmakta ve giderek disiplinler arası bir nitelik kazanmaktadır. Nancy Atakan, sanatın kabuğunu kırma yolculuğuna dikkat çekerken, özellikle 1980 sonrası sanat üretiminde (ki bu eğilim daha erken dönemlere kadar götürülebilir) ortaya çıkan hedefleri şöyle sıralar:

“ Güçlü sanat kurumlarının varsayımlarını yıkmak, Sanat nesnesinin önemini ve onun yalnızca alınıp satılan bir mal olarak görülmesini azaltmak, Algılama sınırlarını sorgulamak, İmge ve dil arasındaki ilişkileri irdelemek, Sanat kavramını estetikten ayırmak, Süreç/ürün ilişkisini sorgulamak, Galeri, müze ve sanat dergisi sistemine alternatifler üreterek sanat yapıtlarını yaygınlaştırmamanın yeni yollarını bulmak, Sanat yapıtı, sanatçı ve izleyici arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmak” (Atakan, 2008, s.11).

Bu hedefler, sanatın yalnızca estetik bir nesne olmanın ötesine geçerek toplumsal ve kültürel ilişkileri dönüştürme potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda sanat, bir yandan kenti ve kültürü dönüştüren bir güç hâline gelirken, diğer yandan bütünleştirici niteliğiyle kamusal alanda görünürlük kazanmaktadır. Bu noktada sanat ile kamusal alan arasındaki ilişki özel bir önem taşımaktadır. Söz konusu ilişkinin en belirgin yansımalarından biri, sanatın kent belleğine yaptığı katkıdır. Kent, mimari

dokusu (parklar, meydanlar, tarihî yapılar, planlama vb.) ve tarihsel unsurlar aracılığıyla bir bellek inşa eder; sanatın kamusal alanda görünür hâle gelmesiyle bu bellek hem somut hem de soyut düzeyde güçlenmektedir. Sanat, gündelik yaşam pratiklerine nüfuz ederek toplumsal belleğin bir parçası hâline gelmektedir. Temsil ve anlatı biçimleriyle çeşitlenen sanatsal üretimler, kolektif belleğin oluşumuna ve sürekliliğine katkı sağlamaktadır. Kapoor'un(2006-2010) çalışmasında olduğu gibi kamusal alanda gerçekleştirilen sanatsal deneyimler, geçici ya da kalıcı müdahaleler yoluyla kentin hafızasının inşasına yönelmekte; bu süreçte sanat, simgesel ürünler ve ortak deneyim alanları yaratarak kentin yaşayan belleğinin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmektedir.

Görsel 4. Anish Kapoor, Sky Mirror, Kensington Gardens, London, 2010.

Görsel 5. Anish Kapoor, Sky Mirror(edition), New York, 2006.

Sanatın tarihsel gelişimi, iki temel kutup arasında gidip gelen bir yapıya işaret etmektedir. Bir yanda, kapitalist sistemin içinde yer alarak kurumsal yapılara bağımlı biçimde varlığını sürdüren, dolayısıyla sınırlarını belirginleştirip kurumsal çerçeveye hapsolan bir sanat anlayışı bulunmaktadır. Diğer yanda ise, her türlü sınırlayıcı deneyim ve bilgiden uzak durarak iletişimi, paylaşımı ve izleyiciyle doğrudan etkileşimi önceleyen, sınırları aşma eğilimindeki bir sanat yaklaşımı öne çıkmaktadır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fluxus, Happenings ve Kavramsal Sanat örneklerinde görüldüğü üzere, bu ikinci yönelim giderek belirginleşmiş ve sanatın özgürleşme arayışını güçlendiren bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir.

Kamusal sanat uygulamaları ve sanatçı–yapıt–izleyici ilişkisini kırmaya yönelik girişimler de bu sürecin sonucudur. Atakan’ın belirttiği gibi, güncel sanatın temel hedeflerinden biri, “sanat yapıtı, sanatçı ve izleyici arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırmak” tır (Atakan, 2008, s. 11). Bu yönelim, disiplinler arası sanatın önemli diyalektik alanlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü disiplinler arası yaklaşım en çok, kentte ve kamusal mekânda kendini görünür kılmakta; insanın gündelik yaşamda kullandığı araçlarla, varlığını gerçekleştirdiği kentle doğrudan deneyim ve etkileşim içinde ortaya çıkmaktadır. Sanat ile kent arasındaki ilişki tek yönlü değil, karşılıklı bir etkileşim alanıdır. Sanat, kentin mekânsal yapısını, kimliğini ve belleğini dönüştürürken; kent de sanatın üretim biçimlerini, temalarını ve hafızasını şekillendirmektedir. Bu karşılıklı etkileşim hem kentin hem de sanatın belleğini yeniden üretmekte; böylece ortak bir kültürel hafıza oluşmaktadır.

3. Disiplinler arası Sanat ve Kent

Sanat ile kent arasındaki ilişki, tek yönlü bir etkileşim değil, karşılıklı bir gerçekleştirmenin alanıdır. Sanat, kentin mekânsal yapısını, kimliğini ve belleğini dönüştürürken; kent de sanatın üretim biçimlerini, temalarını ve hafızasını şekillendirmektedir. Bu karşılıklı etkileşim hem sanatın hem de kentin belleğini inşa eden dinamik bir süreç oluşturur.

Disiplinler arası yaklaşım, günümüz sanatında bir tercihten öte, üretim sürecinin doğasından kaynaklanan yapısal bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde sanat, tek boyutlu bir anlama ya da uygulamaya indirgenememekte; mimarlık, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi farklı alanlarla kesiştiğinde, içerik ve biçim açısından yeni anlam katmanları üretmektedir. Bu çok yönlü etkileşim, sanatın toplumsal ve mekânsal düzlemde dönüştürücü etkisini güçlendirmektedir.

Bu bağlamda, kentsel mekânda görülen duvar resmi (mural) uygulamaları, disiplinler arası yapıyı görünür kılan önemli örnekler arasında yer almaktadır. Duvar resimleri, kamusal alandaki mimari yüzeylerde ilk bakışta bir resim olarak algılsa da, yapı yüzeyiyle kurduğu görsel ilişki aracılığıyla mimari düzleme nüfuz etmekte; izleyiciyle etkileşim kurduğu ikinci aşamada ise disiplinler arası bir okuma alanı yaratmaktadır. Bu çok katmanlı algı düzeyi, eserin hem mimarlık hem de görsel sanatlar alanındaki temsiliyetini çoğaltmakta; sanat yapıtını yalnızca görsel bir müdahale olmaktan çıkararak, farklı disiplinler arasında geçişe olanak tanıyan deneyimsel bir alan hâline getirmektedir.

Görsel 6 ve7. Jene Rene, “The Wrinkles of the City” projesi, İstanbul,2015

Sanatın disiplinler arası bir yapıya evrilerek kent ve kent yaşamı içerisinde yeniden konumlanması(örneğin: Rene (2015), Akan (2025) çalışmaları), yalnızca estetik bir dönüşüm ya da sanatın biçimsel değişimi değil; aynı zamanda kent kültürünün güncel yapısını etkileyen köklü bir değişimdir. Bu yönelimin kent olgusu içindeki potansiyeli, çağdaş sanat üretimini yapısal olarak dönüştürmektedir. Günümüzde sanat, artık tekil anlamlardan ziyade çoğul anlamların peşindedir. Bu dönüşüm, yalnızca sanatın ifade biçimlerini çeşitlendirmekle kalmaz; aynı zamanda kent mekânında

çok yönlü bir deneyim alanı da yaratır. Bu bağlamda sanat ve kent ilişkisi, günümüz üretim pratiklerinde farklı disiplinlerin kesişiminde yeniden düşünülmekte; sanat, kentte hem fiziksel hem de toplumsal düzlemde iz bırakma potansiyeli taşımaktadır.

Görsel 8. Osman Akan, Voxel Clouds/Küçük Bulutlar, Clapp Park, Kansas, 2025.

Görsel 9. Steve Mann, "Hydraulophone", Ontario Bilim Merkezi/Toronto, 2006

Steve Mann (2006), Beuys (1982), Uysal (2010), Kaprow(1959) ve niceleri sanatın kentle kurduğu bu çok yönlü ilişkiyi, disiplinler arası uygulamalar perspektifinden ele almaktadır.

Görsel 10-11. Beuys, 7000 Meşe, New York, 1982

Beuys tarafından Almanya'nın Kassel kentinde gerçekleştirilen bu çevreci sanat projesi, peyzajı, toplumsal bilinci ve çevre farkındalığını sanatla birleştiren öncü bir girişimdir. Sanatın, ekolojik bir eylem biçimine ve kamusal katılım pratiğine dönüşebileceğini gösteren erken örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Proje kapsamında dikilen son ağaç 1987 yılında tamamlanmıştır.

Frank'ın (1988) aktardığına göre “disiplinler arası” kavramının ilk kez 1926 yılında Social Science Research Council toplantılarında dile getirildiği, resmî olarak ise 1937 tarihli Journal of Educational Sociology dergisinde yer aldığı belirtilmektedir. Frank, “disiplinler arası” kavramının “hiçbir şeyin sabit ya da durağan olmadığı, keşfin ancak geleneksel sınırların aşılmasıyla mümkün olabileceği” düşüncesinden doğduğunu ve bu nedenle bir bütünlük ile açıklık arzusunu temsil ettiğini vurgular. Ayrıca bu kavramın, olguları bir arada ve ilişkisel biçimde görme isteğinden kaynaklandığını; sabit, katı ve bölünmüş bilgi yapısına karşı geliştirilen kültürel bir eleştirinin parçası olduğunu ifade eder. Moran (2010) ise disiplinlerin yalnızca bilgi üretiminde değil, bilginin organizasyonunda da tekel oluşturduğunu; bu durumun, sınırların sabitletmesine ve bilgiye erişimin kısıtlanmasına neden olduğunu öne sürer. Ona göre bu düşünce, disiplinler arası yönelimin doğuşunda etkili olmuş ve bilgi organizasyonuna ilişkin eleştirileriyle, disiplinler arasındaki rekabeti görünür kılmıştır.

Akademik disiplinlerin kurumsallaşarak belirgin yapılara dönüşmesi 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Ancak bu süreç devam ederken, özellikle sanat ve tasarım alanlarında çok disiplinli çalışma örnekleri görülmeye başlanmıştır. Farklı disiplinlerin yaratıcılık aracılığıyla bir araya gelmesi, sanat alanında bu etkileşimin daha doğal biçimde gerçekleşmesini sağlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren ise disiplinler arası kavramı giderek güç kazanmış ve dönemin geleneksel, hiyerarşik eğitim anlayışına bir tepki olarak geliştirilen alternatif modellerde belirgin biçimde yer almıştır.

Görsel 12,13. Black Mountain College (BMC), Kuzey Carolina, 1933–1957

Black Mountain College (BMC), 1933–1957 yılları arasında Kuzey Carolina’da faaliyet gösteren, deneysel ve disiplinler arası yaklaşımıyla sanat ve eğitim tarihinde özel bir yere sahip bir kurumdur. Akademisyen John A. Rice tarafından, John Dewey’in eğitim felsefesinden esinlenilerek kurulan bu okul, dönemin politik ve kültürel koşullarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Hitler’in yükselişi, Bauhaus’un kapanması ve Avrupa’da sanat çevreleri üzerindeki baskılar, birçok sanatçı ve düşünürü Amerika Birleşik Devletleri’ne yönlendirmiş; Black Mountain College bu göç sürecinde önemli bir durak hâline gelmiştir. Maddi zorluklar nedeniyle bir süre sonra kapanmasına rağmen, kurumun etkisi günümüze kadar ulaşmaktadır. Burada ders veren ya da öğrenim gören isimler arasında Willem ve Elaine de Kooning, Robert Rauschenberg, Josef ve Anni Albers, Jacob Lawrence, Merce Cunningham, John Cage, Cy Twombly, Kenneth Noland, Susan Weil, Vera B. Williams, Ben Shahn, Ruth Asawa, Franz Kline ve Arthur Penn gibi sanat ve kültür dünyasının öncü figürleri yer almaktadır. Black Mountain College, bu sanatçıların üretimlerinde disiplinler arası iş birliğinin ve deneysel yaklaşımın somutlaştığı bir eğitim ortamı olarak sanat tarihinde kalıcı bir iz bırakmıştır (Black Mountain College, n.d.).

Bauhaus ve Black Mountain College örnekleri, bilginin tek bir disiplinin sınırları içinde değil; kapsayıcı, dinamik, sorgulayıcı ve etkileşimli bir yaklaşımla ele alındığında hem sanatsal hem de bilimsel üretim açısından besleyici bir güç oluşturduğunu açıkça göstermektedir.

Görsel 14, 15. Kaprow, 18 Happenings in 6 Parts, Reuben Gallery, New York, 1959

Bu yaklaşımın sanat alanındaki en belirgin yansımalarından biri, Allan Kaprow'un 1959 yılında gerçekleştirdiği 18 Happenings in 6 Parts adlı performanstır. Tiyatro, müzik ve plastik sanatları bir araya getiren bu çalışma, sanat nesnesinin sınırlarını aşarak mekân ve izleyiciyle etkileşim içinde yeniden üretilen ilk örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Kaprow'un bu deneysel tutumu, Black Mountain College çevresinde gelişen disiplinler arası sanat anlayışıyla doğrudan ilişkilidir (Kaprow, 1959).

Susuz ve Eliri'ye (2017, s. 540) göre görsel kültür, sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik dinamiklerle beslenmekte; bu dinamiklerin biçimlendirdiği görselliğin kültürü olarak tanımlanmaktadır. Görselliğin, kültürel oluşumları tanımlayıcı bir nitelik kazanması, sanatın da görsel kültürün kapsamına dâhil edilmesini sağlamıştır. Georg Simmel (1903), "Die Großstädte und das Geistesleben" adlı makalesinde kentin bireylere sürekli olarak yeni uyarılar, karşılaşmalar ve deneyimler sunduğunu belirtir. Ona göre farklılıklarla karşılaşma, bireyin zihinsel yaşamını şekillendirmekte; modern bireyin özgünlüğü de bu yoğun karşılaşmalardan doğmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, kentsel alanda gerçekleşen sanatsal müdahaleler yalnızca estetik bir deneyim değil, aynı zamanda toplumsal belleğin oluşumuna katkı sağlayan unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Disiplinler arası yaklaşımın çağdaş sanat üretimindeki yansımaları, özellikle kent mekânı ve kamusal alanlarda somut biçimde gözlemlenmektedir.

Sanat ile kent kültürü arasındaki karşılıklı ilişki, mekân, izleyici ve katılım kavramları üzerinden ele alındığında disiplinler arası yapı bu etkileşim içinde belirgin bir görünürlük kazanmaktadır. Böylece sanat üretimi, yalnızca estetik bir eylem olmaktan çıkarak sosyal, mekânsal ve kültürel boyutları içeren çok yönlü bir deneyim alanına dönüşmektedir. Bu yaklaşımın güncel bir örneği, Uysal'ın *Skin 2* adlı eserinde görülmektedir. Sanatçı, doğa, mekân ve insan arasındaki ilişkiyi yeniden yorumlayarak, kentsel dokuda deneyimlenen sanatsal müdahalenin hem fiziksel hem de duyuşal düzeyde yarattığı etkiyi görünür kılmaktadır.

Görsel 16. Mehmet Uysal, Skin 2, Belgium, 2010

Kentlerin ekonomik ve sosyal açıdan rekabet gücünü sürdürebilmesi, kent kimliğinin sürekliliğini korumasına bağlıdır. Bir kentin kimliğini oluşturan ve devamlılığını sağlayan unsurlar yalnızca fiziksel öğelerle sınırlı değildir; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve sanatsal değerleri içeren soyut bileşenleri de kapsar. Mimari yapılar, tarihsel miras, kamusal alanların işlevselliği, coğrafi konum, sosyolojik yapı ve sanat gibi unsurlar bu kimliğin temel dinamiklerini oluşturur. Nitekim sanat, kimi zaman toplum ile kent arasında kurduğu etkileşim aracılığıyla yüceleştirici bir eylem biçimine dönüşebilmektedir. Bu dönüşüm, sanatın yalnızca estetik bir ifade aracı olmanın ötesine geçerek kentin belleğine, kimliğine ve toplumsal duyarlılığına katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Bu durumun en dikkat çekici örneklerinden biri, Agnes Denes'in (1982) gerçekleştirdiği çevresel sanat projelerinde gözlemlenmektedir.

Görsel 17. Agnes Denes, Wheatfield - Bir Yüzleşme: Battery Park Çöplüğü, Manhattan, 1982

Görsel 18. Banksy, Girl Without Balloon, Sotheby's müzayede salonu, Londra, 2021

Görsel 19, 20. Paul Cockshedge, Elektrolüminesans, Lyon, France, 2011

Görsel 21. Russell Coleman, Walk of Art, Yorkshire Sculpture Park, 2002

Tipografik düzenlemeyi Why not Associates'ın yaptığı, Russell Coleman'ın (2002) uygulamasını üstlendiği Sanat yürüme yolu, 110 metrelik çelik yol, parkın destekçileri ve bağışçıları olan kişilerin

isimleriyle kaplıdır ve bu sayede sanat ile kenti birleştiren bir kültürel hafıza hattı oluşturulmuştur. (Dokuzlar, 2018, s.2349)

Wheatfield – A Confrontation (Denes, 1982), Girl Without Balloon (Banksy, 2021), Paul Cockedge’in(2011) Lyon’daki yerleştirmesi ve Walk of Art gibi çalışmalar, kent merkezinde dahi doğa, umut, teknoloji ve insan-çevre ilişkisinin yeniden tasavvur edilebileceğini göstermektedir. Bu eserler, sanatın yalnızca görsel bir deneyimle sınırlı olmadığını; gündelik yaşamın akışını kesintiye uğratarak bireyi düşünmeye, sorgulamaya ve yeniden hissetmeye yönlendiren bir etkileşim alanı sunduğunu ortaya koymaktadır. Sanatın kentsel imgeyi dönüştürme gücü, aynı zamanda sosyal ve ekonomik çıktılarla birleştiğinde, onun kentsel ve toplumsal işlevini daha da güçlendirmektedir. Bu tür sanat müdahaleleri, kent mekânını yalnızca estetik bir yüzey olarak değil, toplumsal farkındalık ve kolektif deneyim üreten dinamik bir alan olarak yeniden tanımlamaktadır.

Kent kültürü, yalnızca fiziksel mekânların ortak kullanımına değil; aynı zamanda bu mekânlarda gelişen sosyal ilişkiler, değer sistemleri ve gündelik deneyimlere de işaret eder. Bu yapı, sanatla hem bir etkileşim hem de bir ifade alanı olarak bütünleşir. Dolayısıyla, kent kültürünü anlamaya yönelik bu kısa çerçeve, sanatın günümüzde üstlendiği yeni rolleri ve disiplinler arası yönelimleri kavrayabilmek için önemli bir temel sunmaktadır. Bu çerçevede, çağdaş sanat pratiklerinde disiplinler arası yaklaşımın nasıl biçimlendiği ve kentsel deneyimi nasıl dönüştürdüğü dikkatle incelenirken, geleneksel sanat biçimlerinin bu süreçte yeterince görünür kılınmadığı da göze çarpmaktadır.

4. Kukla Sanatının Disiplinler arası Boyutu ve Kent Kültürü İlişkisi

Kukla ve kuklacılık, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de gündelik yaşamın izlerini taşıyan ve köklü bir geçmişe sahip bir sanat formudur. Kökenine dair kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, tarih boyunca farklı kültürlerde sosyo-kültürel pratiklerin bir parçası olarak varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Antik Mısır’dan Çin’e, Antik Yunan’dan Osmanlı’ya kadar geniş bir coğrafyada ritüel ve eğlence amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Türk kültüründe ise Şaman ritüellerinden günümüze uzanan bu gelenek, Orta Asya’dan Anadolu’ya taşınmış; gölge oyunu ve ipli kukla gibi türlerle çeşitlenerek zenginleşmiştir (Yakıcı, 2009, s. 36).

Tarihsel süreçte kukla sanatı yalnızca bir eğlence aracı olarak kalmamış; dinsel ritüellerde, şifacılıkta, tılsım oluşturmada ve eğitici bir unsur olarak da kullanılmıştır. Özellikle Şaman kültüründe ayinlerde yer alan kuklanın, kimi araştırmacılara göre ölmüş yakınları hatırlama merasimlerinden doğmuş olabileceği öne sürülmektedir (Baydemir, 2011, s. 64). Ancak modernleşme ile birlikte kukla sanatının işlevleri daralmış; ağırlıklı olarak eğitime ve eğlenceye yönelik bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Günümüzde kukla, kültürel bir öğe olarak topluma dönemin ruhuna uygun değerler aktaran önemli bir sanatsal ifade biçimi olarak öne çıkmaktadır. Dünya çapında birçok ülkede geleneksel ve modern kuklaları buluşturan festivaller düzenlenmekte, bu etkinlikler aracılığıyla hem sanatsal çeşitlilik korunmakta hem de yeni anlatım olanakları keşfedilmektedir. Türkiye’de ise İstanbul, Ankara, Bursa ve İzmir gibi büyük şehirlerde gerçekleştirilen festivaller sayesinde kukla sanatı yeniden canlanmaktadır. Örneğin, Uluslararası İstanbul Kukla Festivali 24 yıldır; Uluslararası Bursa Karagöz, Kukla ve Gölge Oyunları Festivali ise 19 yıldır kesintisiz sürdürülmektedir. Ayrıca İstanbul Karagöz Kukla Vakfı ve Gülmek İyileştirir Derneği gibi kurumlar da kukla sanatının gelişmesi ve yaygınlaşması için çalışmalar yürütmektedir.

Bugün kukla sanatı, yalnızca sahne sanatlarının bir parçası olmaktan çıkarak farklı disiplinlerle temas kurmakta hem ifade olanaklarını hem de toplumsal etkisini genişletmektedir. Kentsel mekânlarda yaratıcı bir anlatım aracı olarak görünürlük kazanmasıyla hem bireylerin deneyimlerine dokunan hem de kent kültürünün belleğine katkıda bulunan bir sanat formuna dönüşmektedir.

Görsel 22. Little Amal, The Walk Productions, New York City, 2021

Görsel 23. Little Amal, The Walk Productions, Brooklyn Köprüsü, 2021

Little Amal (The Walk Productions, 2021) adlı dev kukla projesi, İngiltere merkezli Good Chance Theatre topluluğu ile Güney Afrika kökenli ünlü kukla tiyatrosu Handspring Puppet Company tarafından tasarlanmış ve hayata geçirilmiştir. On yaşındaki Suriyeli mülteci bir kızı temsil eden 3,6 metrelik kukla *Little Amal*, John F. Kennedy Uluslararası Havalimanı'na inerek, New York şehri tarihindeki en büyük kamusal sanat projelerinden biri olmuştur. Benzeri diğer çalışmalar ise The Walk Productions (2025), Bread and Puppet Theater (2022) olarak sayılabilir.

Görsel 24. The Walk Productions, Kukla hayvan sürüsü, Afrika'dan Kuzey Kutup Dairesine yolculuk, Afrika, 2025

Görsel 25. Bread and Puppet Theater, 17. İstanbul Bienali kapsamındaki yürüyüş, 2022

Görsel 26. Karagöz-Hacivat figürleri, Bursa Karagöz Müzesi (n.d.)

Kukla sanatı, tarihsel olarak ritüel, eğlence ve öğretici işlevleriyle öne çıkarken (örneğin: Bursa Karagöz Müzesi (n.d.)) günümüzde disiplinler arası açılımları sayesinde çok daha geniş bir kültürel ve toplumsal işlev üstlenmektedir. Eğitimden çevre bilincine, dijital kültürden festivallere uzanan bu çeşitlilik, kuklanın kent kültürüne entegre olmasını sağlayan en önemli dinamiklerden biridir.

Kukla, özellikle çocukların öğrenme süreçlerinde hem eğlenceli hem de öğretici bir araç olarak kullanılmaktadır. Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlenen "Masallarla Kukla Atölyesi" nde çocuklar, kendi hikâyelerini oluşturup kuklalar aracılığıyla sunma fırsatı bulmuş, bu sayede ifade becerileri ve özgüvenleri desteklenmiştir (AKM İstanbul, t.y.). Benzer şekilde, Tekirdağ Çorlu Bilim ve Sanat Merkezi'nde yürütülen "Ekolojik Kukla Atölyesi" projesinde öğrenciler geri dönüşüm malzemeleriyle kukla yaparak hem çevre bilinci kazanmış hem de yaratıcılıklarını geliştirmiştir. Proje, "Eğitimin Yıldızları" ödülüne layık görülmüştür (Çorlu Bilsem, 2025).

Görsel 27,28. Bir Tutam Kâğıt Bir Dünya Kukla, Adıyaman, 2023

Adıyaman’da düzenlenen “Bir Tutam Kâğıt Bir Dünya Kukla” etkinliğinde anaokulu öğrencilerinin atık kâğıtlarla ürettikleri kuklaların Kommagene Kültür Merkezi’nde sergilenmesi, çocuklara çevresel duyarlılık kazandıran yaratıcı bir deneyim sunmuştur (Adıyaman Nene Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, 2023)). Bursa Nilüfer Belediyesi tarafından yürütülen kukla atölyeleri ise 4–12 yaş grubundaki çocukların hem kendi oyuncaklarını üretmelerini hem de geleneksel sanatlarla tanışmalarını sağlamıştır (Nilüfer Belediyesi, 2022).

Bunlara ek olarak, “Kukla Arkadaşlarım” Twinning Projesi, öğrencilerin tasarladıkları kuklalar aracılığıyla kendi şehirlerini ve okullarını tanıtmalarını sağlamış; bu içerikler e-kitap ve dijital seslendirmelerle paylaşılmıştır. Böylece kukla, dijital medya, eğitim ve kültürel tanıtımı bir araya getiren disiplinler arası bir uygulama haline gelmiştir (Bilim Şenliği, 2022). Hatta üniversiteler düzeyinde bile bu alana ilgi artmaktadır; İstanbul Kültür Üniversitesi’nde açılan “Kukla Sanatı” dersleri, kuklanın akademik bir sanat alanı olarak ele alınmaya başladığını göstermektedir (İKÜ, t.y.).

Kukla, yalnızca eğitsel bir araç değil aynı zamanda görsel ve deneyimsel sanatın bir parçasıdır. Selvinaz Aydoğan Çetiner’in “Kukla ve Vizör” projesinde kuklalar fotoğrafın diliyle buluşturulmuş, böylece kukla sanatına yeni bir görsel ifade boyutu kazandırılmıştır (Kent Yaşam, 2017). Bu tür çalışmalar, kuklanın sanatın farklı alanlarıyla birleşerek disiplinler arası potansiyelini ortaya koymaktadır. Kukla festivalleri hem geleneksel sanatın korunmasını hem de çağdaş yorumların gelişmesini destekleyen en önemli kültürel platformlardır. Türkiye’de İzmir Kukla Günleri, Uluslararası Bursa Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, Ankara Kukla Festivali ve İstanbul Kukla Festivali gibi etkinlikler, kukla sanatını kentliyle buluşturarak onun bellekte canlı kalmasını sağlamaktadır (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2023; İstanbul Kukla Festivali, 2024). Ayrıca Van’daki Hubabat Kukla Tiyatrosu ya da Hadi Poyrazoğlu Kukla Festivali gibi yerel girişimler, farklı coğrafyalarda kuklanın toplumsal bağlarını güçlendirmektedir.

Kukla sanatı uluslararası ölçekte de kamusal mekânla ilişkisini güçlendiren bir rol üstlenmektedir. Hindistan’daki Ishara Uluslararası Kukla Tiyatrosu Festivali, Leipzig’de düzenlenen Figure It Out etkinliği ve Fransa’daki Festival Mondial des Théâtres de Marionnettes gibi organizasyonlar, kuklanın sınır ötesi bir kültürel köprü olduğunu göstermektedir (UNIMA, 2025).

Görsel 29. “Nefes”, Beden Kuklası Performansı, Safranbolu, 2023

Görsel 30. Çocukça Kukla Atölyesi, Safranbolu, 2023

Safranbolu’da gerçekleştirilen “Performans Çalışmalarında Öğrenci Algısının Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi” projesi kapsamında (2023), görsel sanatlar eğitimi alan öğrenciler kukla yapımı ve performans eğitimi sürecine katılmışlardır. Ardından kendi kuklalarını tasarlayıp canlandırma süreçlerini deneyimlemişlerdir. Edindikleri bu deneyimi bir eğitmeni gibi uygulamaya dökülebilmek amacıyla “Çocukça Kukla Atölyesi” adlı bir etkinlik geliştirmiş ve yürütmüşlerdir. Böylece öğrenciler hem sanat üretiminin yaratıcı aşamalarında hem de öğretim sürecinde aktif rol alarak yaratıcılık, bedensel ifade ve disiplinler arası düşünme becerilerini geliştirmişlerdir. Bu tür uygulamalar, kukla sanatının eğitim ortamlarında deneysel bir öğrenme alanı yarattığını ve öğrencilerin üretim sürecine bütüncül biçimde katılmalarını sağladığını göstermektedir. Kukla, bu yönüyle yalnızca bir sahne nesnesi değil; aynı zamanda yaratıcılığı, duysal farkındalığı ve toplumsal katılımı destekleyen çok boyutlu bir sanatsal araç olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bu örnekler, kukla sanatının yalnızca sahneyle sınırlı kalmadığını, aksine hem yerel hem de küresel ölçekte farklı kültürler arasında bir etkileşim ve diyalog zemini yarattığını göstermektedir. Geleneksel bir ifade biçimi olarak köklü tarihsel bağlarını korurken, çağdaş sanatsal yorumlarla birleşerek kendini yenileyen kukla, bu yönüyle hem eğitimde hem de kültürel yaşamda dönüştürücü bir güç taşımaktadır. Dolayısıyla kukla sanatı, geçmiş ile bugünü, yerel ile evrenseli, eğitici işlevle estetik yaratımı bir araya getiren özgün bir sanat alanı olarak önemini her geçen gün daha da artırmaktadır.

Bu çerçevede yürütülen araştırmalar, kukla sanatının yalnızca bir kültürel aktarım aracı değil, aynı zamanda çağdaş sanat eğitiminin yenilikçi bir bileşeni olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Özellikle sanat bölümlerinde uygulanan disiplinler arası kukla yapımı ve performans süreçleri, öğrencilerin yaratıcı düşünme, problem çözme ve öz-yansıtma becerilerini geliştirmekte; sanat eğitimine deneysel bir derinlik kazandırmaktadır. Kukla yapımının el emeğiyle, performans sürecinin ise bedensel ve duysal etkileşimlerle şekillenmesi, öğrencinin üretim sürecine bütüncül biçimde katılımını sağlar. Böylece kukla hem bireysel ifadenin hem de kolektif yaratıcılığın aracı haline gelir.

Kuklanın disiplinler arası doğası, sanatsal ifade ile sosyal etkileşim arasında köprü kurarak kent kültüründe yeni anlatım biçimlerinin ortaya çıkmasına olanak tanır. Kukla performanslarının kentsel mekânlarda sergilenmesi, sanatın kamusal alanda görünürlüğünü artırdığı gibi, bireylerin kültürel kimlik ve aidiyet algılarını da yeniden biçimlendirmektedir. Bu durum, sanat eğitiminde deneysel yöntemlerin toplumsal etkileşim boyutuyla birleştiğinde, öğrenme sürecini yalnızca estetik bir üretim eylemi olmaktan çıkarıp sosyal katılımın bir formuna dönüştürdüğünü göstermektedir.

Kukla sanatı, bu yaklaşımla hem geçmişin mirasını çağdaş bir dile aktaran hem de eğitim süreçlerinde yaratıcılığı ve duysal farkındalığı destekleyen dinamik bir araçtır. Gelecekte bu yaklaşımın, kent

merkezli sanatsal üretim modelleriyle bütünleştirilmesi; kuklanın toplumsal hafıza, mekân algısı ve kamusal katılım gibi kavramlarla ilişkisinin derinlemesine incelenmesi, sanat eğitimi alanına önemli katkılar sunacaktır. Bu nedenle kukla sanatı, sanat eğitimi, kent kültürü ve kamusal sanat etkileşiminin kesişiminde yer alan özgün bir araştırma alanı olarak görülmelidir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

SONUÇ VE ÖNERİLER

Disiplinler arası yaklaşımlar, sanatın kentle kurduğu ilişkiyi hareketli, etkileşimli ve eleştirel bir yapıya dönüştürmektedir. Bu durum, sanatın yalnızca galerilerle sınırlı kalmadığını; aksine kent belleğini, kamusal katılımı ve kültürel farkındalığı yeniden biçimlendiren aktif bir güç hâline geldiğini göstermektedir. Günümüz kent kültürü, bu tür üretimlerle birlikte yaşayan, dönüşen ve sanatla yeniden kurulan bir yapıya evirilmektedir. Sanat bu anlamda, kentsel kimliğin korunması, sürdürülebilirliği ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesinde temel bir unsur olarak önem kazanmaktadır.

Kentlerin ekonomik ve sosyal açıdan rekabet gücünü koruyabilmesi, kimliğini sürdürülebilir kılmasına bağlıdır. Büyük ya da küçük ölçekte olsun, kentin kimliğini oluşturan etmenler yalnızca fiziksel yapılarla sınırlı değildir; tarih, kamusal alanların işleyişi, coğrafi konum, sosyolojik yapı ve sanat da bu sürecin belirleyici unsurlarıdır. Kültürel çeşitlilik ve dinamizm kadar, toplumsal belleğin sağlıklı bir şekilde işlemesi de sürdürülebilirliğin anahtarıdır. Ancak toplumsal bellek canlılığını sürdürse bile, zamanla zayıflamakta, doğruluğunu yitirebilmekte ve bilgi dezenformasyonu nedeniyle dönüşebilmektedir. Bu kırılganlığı dengelemenin en güçlü yollarından biri, bireylere eleştirel düşünce ve sorgulama kapasitesi kazandıran sanat üretimidir.

Lefebvre'in (1991) belirttiği üzere, mekân toplumsal ilişkiler tarafından üretilir ve sanat, kentsel mekânı salt fiziksel bir yüzey olmaktan çıkararak kolektif belleğin ve kimlik inşasının bir taşıyıcısı hâline getirir. Benzer şekilde De Certeau (1984), gündelik yaşam pratiklerinin sıradan mekânları dönüştürerek yeni deneyim alanları yarattığını vurgular; bu bağlamda kukla gösterileri gibi sanat etkinlikleri, halkla doğrudan ilişki kurarak gündelik mekânları karşılaşma ve paylaşım mekanlarına dönüştürmektedir.

Kukla festivalleri ve kukla performansları bu çerçevede yalnızca bir sanatsal ifade biçimi değil, aynı zamanda kentsel belleğin sürekliliğini sağlayan araçlardır. Kamusal alanlarda erişilebilir biçimde gerçekleştirilen bu etkinlikler, Sennett'in (2006) tanımladığı gibi kamusal alanı bir "karşılaşma mekânına" dönüştürür; farklı sosyal grupları bir araya getirerek toplumsal dayanışmayı ve kültürel paylaşımı güçlendirir. Harvey'in (2012) kenti "kolektif hafıza ve mücadele alanı" olarak tanımlayan yaklaşımı ise, kukla sanatının ticarileşmiş kent ortamında bile alternatif mekân kullanımları ve dayanışma biçimleri yaratarak kentsel direncin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla kukla sanatı hem bireylerin aidiyet duygusunu güçlendiren hem de toplumsal belleğin eleştirel, canlı ve sürdürülebilir kalmasına katkı sunan bir kültürel bir öge olarak değerlendirilebilir. Yerel yönetimler, kültür politikaları ve sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanacak destekler, kukla sanatının kentsel ve tarihsel hafızaya dahil edilmesini sağlayarak, kültürel çeşitliliği besleyen ve kent kimliğini yeniden üreten bir miras oluşturacaktır. Böylece kukla sanatı, geçmişten geleceğe taşınan bir kültürel miras olmanın ötesinde, çağdaş kent yaşamında yaratıcı, etkileşimli ve dönüştürücü bir rol üstlenmeye devam edecektir.

Kukla sanatı, geçmişin kültürel mirasını korurken çağdaş üretim biçimleriyle birleşmekte böylece yeni araştırma ve üretim alanları yaratmaktadır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, kukla sanatının dört

temel düzlemde etkili olduğunu ortaya koymaktadır: kültürel süreklilik ve kent belleği, disiplinler arası üretim ve kamusal alan, ve eğitim metodlarına katkı.

Kukla sanatı, tarihsel köklerini koruyarak kent belleğini canlı tutan bir ifade aracı hâline gelmekte; performans, tiyatro, müzik, görsel sanatlarla birleşerek çok yönlü bir estetik deneyim üretmektedir. Ayrıca kamusal alanlardaki görünürlüğü, sanatın sokak, meydan ve park gibi gündelik mekânlarda var olmasını sağlamakta; farklı toplumsal gruplar arasında diyalog kurulmasına aracılık etmektedir. Sanat eğitimi açısından ise kukla sanatı, deneysel yöntemleri teşvik ederek öğrencilerin yaratıcı, eleştirel düşünme ve bedensel farkındalık becerilerini geliştirmektedir. Türkiye’deki uygulamalar (İstanbul, Bursa, İzmir, Adıyaman) ile uluslararası örnekler (Little Amal, Bread and Puppet Theater) arasında gözlemlenen paralellikler, kuklanın evrensel bir ifade biçimi olarak kültürlerarası etkileşimi güçlendirdiğini göstermektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, kukla sanatının kent kültürü ve eğitim süreçlerindeki etkisini güçlendirmek amacıyla çeşitli uygulamalı öneriler geliştirilebilir. Kukla festivallerinin sürekliliğini sağlamak ve kamusal alandaki görünürlüğünü artırmak için belediyeler, kültür merkezleri ve sivil toplum kuruluşları iş birliği içinde kalıcı projeler oluşturmalıdır. Görsel sanatlar ve sanat eğitimi programlarında kukla temelli yaratıcı drama uygulamalarının yaygınlaştırılması, öğrencilerin estetik ve ifade becerilerinin gelişimine katkı sağlayacaktır. Ayrıca kukla, dijital sanat, ses ve hareket temelli çağdaş üretimlerle bütünleştirilerek yeni disiplinler arası yaratım alanları desteklenmelidir. Geleneksel kukla biçimlerinin çağdaş yorumlarla belgelenmesi ve arşivlenmesi, kültürel sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önem taşımaktadır. UNIMA (Union Internationale de la Marionnette) gibi uluslararası kurumlarla yürütülecek ortak projeler ise Türkiye’deki uygulamaların görünürlüğünü artıracaktır.

Sonuç olarak, kukla sanatı bireylerin aidiyet duygusunu güçlendiren, toplumsal belleği canlı tutan ve sanat eğitimiyle bütünleşen çok katmanlı bir kültürel pratiktir. Yerel yönetimlerin, akademik kurumların ve kültürel kuruluşların ortak desteğiyle bu sanat formunun kentsel ve tarihsel hafızaya eklenmesi; kültürel çeşitliliği besleyen, kent kimliğini yeniden üreten ve çağdaş kent yaşamında yaratıcı, etkileşimli ve dönüştürücü bir rol üstlenmesini sürdürecektir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Adıyaman MEM. (2023). Bir Tutam Kâğıt Bir Dünya Kukla Sergisi Açıldı. Erişim Adresi: <https://adiyaman.meb.gov.tr/www/bir-tutam-kagit-bir-dunya-kukla-sergisi-acildi/icerik/3718> (Erişim Tarihi:20.10.2025)
- Akbaş, A. (2024). Henri Lefebvre'in Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Eleştirisi. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, 5(5), 73-94. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/habitus/article/1434618> (Erişim Tarihi: 4.5.2025)
- Akm İstanbul. (T.Y.). Masallarla Kukla Atölyesi. Erişim Adresi: <https://Akmistanbul.Gov.Tr/Tr/Arsiv/Masallarla-Kukla-Atolyesi> (Erişim Tarihi: 7.4.2024)
- Atakan, N. (2008). *Sanatta Alternatif Arayışlar*. İstanbul: Karakalem Yayınları.
- Baydemir, H. (2011). Özbek Koğırçak (Kukla) Tiyatrosu [Uzbek Puppet Theatre]. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 33–44. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/uzbek-puppet-theatre.pdf> (Erişim Tarihi: 20.7.2025)
- Bilim Şenliği. (2022). Kukla Arkadaşlarım Etwinning Projesi. <https://Www.Bilimsenligi.Com/Kukla-Arkadaslarim-Etwinning-Projesi-2.Html>
- Adıyaman Nene Hatun Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi. (2023, Eylül 5). Bir tutam kâğıt: 1. Dünya kukla sanat sergimiz. https://adiyamannenehatun.meb.k12.tr/icerikler/bir-tutam-kagit-1-dunya-kukla-sanat-sergimiz_16335054.html
- Black Mountain College Museum + Arts Center. (n.d.). North Carolina. <https://www.blackmountaincollege.org/history/>
- Bigumigu (2023). Bread and Puppet Theater, Kukla, 17. İstanbul Bianeli, İstanbul. Erişim Adresi: <https://bigumigu.com/haber/istanbul-sokaklari-dev-kuklalara-sahne-olacak/>
- Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2023). 20. Uluslararası Bursa Karagöz Kukla Ve Gölge Oyunları Festivali. Erişim Adresi: <https://Www.Bkstv.Org.Tr/Tr/Festival/20-Uluslararası-Bursa-Karagoz-Kukla-Ve-Golge-Oyunlari-Festivali-21>
- Karabük Üniversitesi Medya Merkezi. (2023). Çocukça Kukla Atölyesi. (2023). Çalıştay, Safranbolu. Erişim Adresi: <https://kbumedya.karabuk.edu.tr/kbunun-canli-kuklalari-izleyenlerden-begeni-topladi/#!>
- Çorlu Bilsem. (2025). Ekolojik Kukla Atölyesi – Eğitimin Yıldızları Projesi. Erişim Adresi: https://Corlubilsem.Meb.K12.Tr/icerikler/Ekolojik-Kukla-Atolyesi-Ile-Egitimin-Yildizlari-Projesi_15895843.Html
- De Certeau, M. (1984). *The Practice Of Everyday Life* (S. Rendall, Trans.). University Of California Press. https://Monoskop.Org/images/2/2a/De_Certeau_Michel_The_Practice_Of_Everyday_Life.Pdf (Erişim Tarihi: 12.8.2025)
- Dokuzlar, B. K. (2018). Kamusal Alanda Tipografik Yaklaşımlar. *International Journal Of Social And Humanities Sciences Research (Jshsr)*, 5(25), 2346-2358. <https://jshsr.org/index.php/pub/article/view/2137> (Erişim Tarihi: 23.7.2025)

- Kaprow, A. (1959). 18 Happening in 6 Parts [Performans]. New York.
<https://www.moma.org/collection/works/associatedworks/173008>
- Cocksedge, P. (2011). Elektrolüminesans Yerleştirme, Lyon/France.
<https://www.paulcocksedgestudio.com/bourrasque-lyon>
- Erzen, Jale N. (2015), "Üç Habitus Yeryüzü, Kent, Yapı", Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 1. Baskı.
- Frank, R. (1988). Interdisciplinary': The First Half Century. Issues In Interdisciplinary Studies.
https://interdisciplinarystudies.org/wp-content/issues/vol6_1988/06_Vol_6_pp_139-151_Frank.pdf (Erişim Tarihi: 12.8.2025)
- Banksy. (2021). Girl Without Balloon, Sotheby's müzayede salonu, Londra.
<https://www.artnewspaper.com.tr/2024/01/26/banksynin-parcalanmis-balonlu-kiz-eseri-yeniden-adlandirildi-ve-tarihlendirildi>
- Harvey, D. (2012). Memory, That Powerful Political Force. In Space And The Memories Of Violence: Landscapes Of Erasure, Disappearance And Exception (Pp. 244-253). London: Palgrave Macmillan Uk.
https://www.academia.edu/7081102/Space_and_the_Memories_of_Violence_Landscapes_of_Erasure_Disappearance_and_Exception_Edited_by_Estela_Schindel_and_Pamela_Colombo (Erişim Tarihi: 12.8.2025)
- Mann S. (2006). Hydralophone, Ontario Bilim Merkezi, Toronto. <https://watershapes.com/fluid-melodies-an-interview-with-steve-mann/>
- İKÜ. (T.Y.). Kukla Sanatı Dersi. Erişim Adresi:
https://Akademikpaket.iku.Edu.Tr/Tr/Ects_Bolum.Php?M=1&P=19&F=0&R=0&Ders_id=6752&Ects=Ders_Detay (Erişim Tarihi: 20.5.2025)
- Rene, J. (2013). Inside Out Project, London.
<https://www.insideoutproject.net/en/photobooth> (Erişim Tarihi: 3.7.2025)
- Rene, J. (2024). Inside Out Project, Paris.
https://www.sortiraparis.com/en/news/in-paris/articles/320185-jr-a-monumental-participatory-work-created-on-the-forecourt-of-the-hotel-de-ville-in-paris?utm_source=chatgpt.com
- İstanbul Kukla Festivali. (2024). Uluslararası İstanbul Kukla Festivali. Erişim Adresi:
<https://www.istanbulkuklafestivali.Com/> (Erişim Tarihi: 20.5.2025)
- Karadal, M. Ş. (2018). Resimde tematik olarak Orta Anadolu yorumu (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Resim Ana Sanat Dalı.
- Karagöz-Hacivat figürleri, Bursa Karagöz Müzesi, Bursa. Erişim Adresi:
<https://www.bursamuze.com/karagoz-muzesi> (Erişim Tarihi: 10.5.2025)
- Kent Yaşam. (2017). Kukla Ve Vizör: Biliyorsun Senin Arkadaşın Olabilirim. Erişim Adresi:
<https://www.kentyasam.Com.Tr/2017/03/03/Kukla-Ve-Vizor-Biliyorsun-Senin-Arkadasin-Olabilirim/64926>

- Lefebvre, H. (1991). *The Production Of Space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Blackwell. Erişim Adresi: <https://transnationaleverydaylife.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/09/henri-lefebvre-the-production-of-space.pdf> (Erişim Tarihi: 27.7.2025)
- The Walk Productions. (2021). *Little Amal*(Kukla). Brooklyn Köprüsü, New York. <https://indypendent.org/2022/09/little-amal-comes-to-nyc/> (Erişim Tarihi: 17.6.2025)
- The Walk Productions. (2021). *Little Amal* In New York City (Kukla). New York. Erişim Adresi: <https://newyorktheater.me/2022/09/14/watch-little-amal-arrive-in-new-york-city/>
- Merrifield, A. (2002). Henri Lefebvre: A Socialist In Space. In *Thinking Space* (Pp. 167-182). Routledge.
- Moran, J. (2010). *Interdisciplinarity*. Routledge,
- Mumford, L. (1937). What Is A City? *Architectural Record*, 82(11), 183–191.
- Nefes. (2023). *Beden Kuklası Performansı*, Safranbolu. www.brtv.com.tr/cocukca-kukla-atolyesi-kbude-yapildi/
- Nilüfer Belediyesi. (2022). *Kukla Atölyesinde Kendi Oyuncaklarını Yaptılar*. Erişim Adresi: <https://www.nilufer.bel.tr/Haber/Kukla-Atolyesi-Nde-Kendi-Oyuncaklarini-Yaptilar>
- Beuys, J. H. (1982). *Oaks*, New York. <https://www.awatrees.com/2019/12/06/joseph-beuys-the-art-of-arboriculture/>
- Özdemir, A., & Çavdur, P. Ç. (2023). Kültürel Başkentlerden Uzak Olan Eğitim Kurumlarındaki Sanat Eğitiminin Sürdürülebilirliği. In 5. Uluslararası Sanat Ve Tasarım Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı (S. 853). Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım Ve Mimarlık Fakültesi. Erişim Adresi: https://sanattasarim2023baskent.wordpress.com/wp-content/uploads/2023/08/baskent_gstmf_5_sempozyum-kitabi_2023_lr.pdf (Erişim Tarihi: 12.3.2024)
- Sennett, R. (2006, November). *The open city. Housing and Urban Neighbourhoods – Berlin*. Erişim Adresi: http://downloads.lse.cities.net/0_downloads/Berlin_Richard_Sennett_2006-The_Open_City.pdf (Erişim Tarihi: 15.7.2025)
- Simmel, G. (1903). *Die Großstädte Und Das Geistesleben*. In G. Hardtwig (Ed.), *German History In Documents And Images*. Retrieved October 22, 2025, Erişim Adresi: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/Pdf/Deu/322_Georg%20simmel_Grossstaedte_71.Pdf (Erişim Tarihi: 15.7.2025)
- Uysal, A. (2010). *Skin*, Belgium. <https://www.piartworks.com/artworks/9403-mehmet-ali-uysal-skin-2-2010/>
- Kapoor A. (2010). *Sky Mirror*, Kensington Gardens, London. [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sky_Mirror,_Kensington_Gardens_\(cropped\).JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sky_Mirror,_Kensington_Gardens_(cropped).JPG)
- Kapoor A. (2010). *Sky Mirror*(edition), New York. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SkyMirror_NYC.jpg

Susuz, M., & Eliri, İ. (2017). Kamusal Alanda Sanat Olgusu Ve Görsel Kültür. Turkish Studies, 12(13), 531-546. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=20477 (Erişim Tarihi: 15.7.2025)

Greenberg, J., & Jeanne-Claude. (1979-2005). The Gates, New York City. <https://christojeanneclaude.net/artworks/the-gates/>

The Walk Productions.(2025). The Herds, Afrika.

<https://theguardian.com/global-development/2025/apr/25/puppet-herd-animals-climate-crisis-africa-arctic-circle-little-amal>

Rene J.(2015). The Wrinkles of the City, İstanbul. Erişim Adresi: <https://staging2.phaidon.com/agenda/art/articles/2015/may/19/jr-brings-the-wrinkles-of-the-city-to-istanbul/>

Unıma Türkiye (N.D.). Uluslararası Kukla Ve Gölge Oyunu Derneği. Erişim Adresi: <https://www.unima.org.tr> (Erişim Tarihi: 20.5.2025)

Unıma. (2025). Figure It Out – Leipzig. Erişim Adresi: <https://www.unima.org.uk/p/figure-it-out-returns-to-leipzig> (Erişim Tarihi: 20.5.2025)

Unıma. (2025). World Encyclopedia Of Puppetry Arts. Erişim Adresi: <https://wepa.unima.org/> (Erişim Tarihi: 20.5.2025)

Akan. O. (2025). Voxel Clouds, Kansas.

<https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/turk-sanatcidan-dev-heykel-7357760>

Coleman R. (2002). Walk of Art, Yorkshire Sculpture Park, İngiltere. Erişim Adresi: <https://gordonyoung.info/walkofart/>

Denes, A. (1982). Wheatfield, Manhattan. Erişim Adresi: <http://www.agnesdenesstudio.com/works7.html>

Yakıcı, A. (2009). Evrensel Bir Tiyatro Sanatı Olan Kuklanın Anadolu İnsanın Sosyal Ve Kültürel Hayatına Etkisi. Milli Folklor Dergisi, 11(81), 34-39. Erişim Adresi: <https://www.millifolklordergisi.com/PdfViewer.aspx?Sayi=81&Sayfa=31> (Erişim Tarihi: 15.7.2025)

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

In recent years, interdisciplinary approaches have come to the fore not only in creative production but also in the transformation of cultural and social relations. This transformation has led to the reinterpretation and functional integration of traditional art forms within contemporary art practices and education. This research examines the place of puppetry in contemporary art production and art education. This research focuses on examining the role of puppetry in contemporary urban and national settings and identifying new concepts through interdisciplinary practices.

Research Questions

This research seeks to answer the following key questions:

In what contexts and functions does puppet art operate today, and how does it interact with other artistic disciplines?

What are the relationships between puppetry and contemporary urban culture, and in what ways do these relationships transform artistic production?

How does puppetry engage with public spaces, and how does this engagement contribute to social awareness and participatory art practices?

In what ways does puppetry in educational environments enhance creativity, critical thinking, and cultural learning?

Literature Review

Despite puppet being a long-standing financial phenomenon, academic studies examining its everyday role and interdisciplinary potential are awaited. Existing research primarily examines puppetry from educational or ethnographic perspectives, focusing on pedagogy, folklore learning, and methods (Öztürk, 2022; Öcal and Karademir, 2022). However, these studies are insufficient, and the intersection of puppetry with public space and urban culture is rarely analyzed.

With the increasing influence of these successful, city- and public-space-focused interdisciplinary art cities, the place of puppetry in this relationship and its representation has been examined. Interdisciplinary art studies have generally been evaluated with examples from the 1900s, while puppetry has been evaluated with examples from the 2000s, presenting the current situation. It is observed that current situations, widespread interdisciplinary regimes in public spaces (e.g., René, 2013; Christo, 1979; Mann, 2026, etc.), have profoundly shaken and reshaped the relationship between city and art. Such a powerful artistic understanding can be embedded within the similarly structured art of puppetry. In this context, Little Amal (2021) and Bread and Puppet (Bigumigu, 2023) are among the first and most influential examples. Overall, these studies demonstrate that the limited literature available does not adequately explore the role of puppetry in this field. This article establishes a significant connection with existing literature addressing the historical perspectives and interdisciplinary potential of the puppetry system, examining puppetry's relationship with public space and urban culture. Thus, by exploring the power of interdisciplinary artistic practices to reshape the relationship between the city and art, it discusses how puppetry can be integrated into this process. Thus, it contributes to the literature by offering a new perspective on both the historical origins and contemporary role of puppet.

Methodology

This study adopted a qualitative research design to comprehensively investigate how interdisciplinary practices of puppetry are integrated into contemporary cities. Data were collected through content analysis, document analysis, and visual material analysis.

The data were analyzed thematically under four main categories:

1. Cultural continuity and emerging memory,
2. Interdisciplinary aesthetic production,
3. Interaction with public space, and
4. Educational function.

Findings

Despite the limited number of studies conducted, the findings demonstrate that puppetry establishes a multifaceted and profound connection with contemporary urban culture. Furthermore, while preserving its traditional roots, puppetry contributes to collective identity by reinterpreting them through contemporary performance and art.

Secondly, through interdisciplinary aesthetic experiences, puppetry combines with theater, music, visual arts, photography, and digital media to produce complex and artistic experiences.

Thirdly, puppetry's interaction with public spaces transforms ordinary environments into social ones, facilitating performances between diverse communities and fostering cultural dialogue.

Finally, the educational functions of puppetry are numerically diverse; it fosters creativity, critical thinking, expression, and experiential learning, particularly through workshops and universal classroom practices among children.

Discussion

The interdisciplinary nature of puppet strengthens its position within contemporary art and urban life. Puppetry's performance in public spaces aligns with Lefebvre's (1991) concept of the social production of space and demonstrates how art transforms spatial experience into a form of collective expression. Similarly, Sennett's (2017) concept of the space of encounter can be observed in puppet performances that bring diverse audiences together, create shared experiences, and enhance cultural connection.

From a sociocultural perspective, puppetry serves as an artistic strategy for revitalizing urban identity and resisting commercial influences. Harvey's (2012) definition of the city as a site of collective memory and struggle aligns with this view, as puppetry offers alternative, community-based forms of artistic interaction. Furthermore, projects like Little Amal exemplify how puppetry transcends national boundaries, fostering global awareness and solidarity through art. In the field of arts education, puppet is a methodological tool for experiential and interdisciplinary learning. By bringing together cognitive, sensory and performative dimensions, it encourages students to think critically, collaborate creatively and relate artistic production to social realities.

Conclusions and Implications

This study offers an original examination of the place and potential of puppetry in contemporary urban culture. The findings confirm that puppetry functions as an artistic, educational, and social field that sustains urban memory and cultural continuity. Its interdisciplinary structure allows it to integrate artistic expression, its pedagogical aspect, and its social relevance within a single creative framework.

The research contributes to the literature by positioning puppetry not merely as an original or folkloric form, but as a transformative practice situated at the intersection of arts education, urban studies, and public art. Thus, it expands the theoretical and methodological understanding of how traditional art forms adapt to modern cultural environments.

Research demonstrates that continuous collaboration between municipalities, arts institutions, and educational programs can strengthen the presence of puppetry in urban culture. The use of puppet-based creative drama in the visual arts, the support of interdisciplinary workshops, and the archiving of contemporary puppetry practices will enhance cultural sustainability and innovation in educational methods. As a result, puppetry is not only a protected heritage, but also an element that contributes to the transformation of urban life, strengthening its relationship with society and the bond between tradition and modernity.

Psikolojik Güçlendirme İş Tatminine Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin (LMX) Aracılık Rolü

The Mediating Role of Leader-Member Exchange (LMX) in the Effect of Psychological Empowerment on Job Satisfaction

Gül GÜN¹

Öz

Motivasyonel yaklaşımın bir uzantısı olan psikolojik güçlendirme, yetkilendirilme deneyimine odaklanır ve “güçsüzlüğü besleyen koşulların belirlenmesi ile resmi ve resmi olmayan yeterlilik bilgisi sağlama tekniklerinin ortadan kaldırılması yoluyla örgüt üyeleri arasında öz-yeterlilik duygularını artırma süreci” olarak görülür. Bireyler kendilerini güçlenmiş hissettiklerinde, “yapabilirim” tutumu geliştirerek kişisel yeterlilik beklentileri güçlenir. Psikolojik güçlendirme kavramının doğasında, gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği anlayışı vardır. Bu nedenle, en önemli olan, çalışanların yönetimin işi yeniden tasarlama çabalarına veya niyetlerine ilişkin kişisel yorumlarıdır (Spreitzer, 1996). Lider-üye etkileşimi teorisinde (LMX) liderlerin sahip olduğu kaynak, zaman ve güç bağlamında astlarının tümüne aynı koşulda liderlik tarzını uygulayamamasıdır. İç-grupta yer alan çalışan ve lider ilişkisi daha yakın ve özel olmakta, buna bağlı da lider iç-grupta yer alan astlarına, resmi iş anlaşmasının dışında sosyal alan çalışan kaynağı sağlamaktadır. Bu ilişki ile astlara gösterilen saygının, sevilmenin ve karşılıklı desteğin, etkileşim olanağının, güven ve daha fazla sorumluluğun örgüt içindeki çalışma olanaklarından fazla yararlanma gibi pek çok olumlu etkisi vardır. Dış gruptaki iş görenler ile lider arasında ise, tanımlanmış rol ilişkilerini daha düşük güveni, sınırlı etkileşimi bununla birlikte düşük destek ve daha az ödül ile sembolize edildiği görülmektedir (Dienesch ve Liden, 1986). Bu bağlamda çalışma, psikolojik güçlendirme algısının iş tatminine etkisinde Lider-üye etkileşiminin aracılık rolü araştırılmaktadır. Çalışmanın ana kütlesini Tunceli ilindeki Devlet Hastanesi çalışanları oluşturmaktadır. Bu çalışmada yer alan örneklemin sayısı 188’dir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Veri analizi SPSS 26 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada aracı değişken etkisine ilişkin hipotezler, Hayes Process Macro (Model 4) ile test edilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, H1: Psikolojik güçlendirme iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır ve H1d: Psikolojik güçlendirme iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır.” hipotezleri kabul edilmiştir. H1a, H1b, H1c reddedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Güçlendirme, İş Tatmini, LMX, Hayes Process Macro

ABSTRACT

Psychological empowerment, an extension of the motivational approach, focuses on the experience of empowerment and is viewed as “the process of increasing feelings of self-efficacy among organizational members by identifying conditions that foster powerlessness and eliminating formal and informal techniques for providing competence information.” When individuals feel empowered, their expectations of personal efficacy are strengthened by developing a “can-do” attitude. When individuals feel empowered, their expectations of personal efficacy are strengthened by developing a “can-do” attitude. Inherent in the concept of psychological empowerment is the understanding that reality is socially constructed. Therefore, it is employees’ personal interpretations of management’s efforts or intentions to redesign work that matter most (Spreitzer, 1996). LMX theory, this is the inability of leaders to apply the same leadership style to all their subordinates, given their resources, time, and power. The relationship between the leader and the employee in the in-group is more intimate and special, and consequently, the leader provides social resources and staff to the in-group beyond the formal employment agreement. This relationship has many positive effects, including respect, affection, and mutual support for subordinates, opportunities for interaction, trust, and greater responsibility, and greater utilization of job opportunities within the organization. For employees in the out-group, the relationship between the leader and the employee is characterized by defined role relationships, lower trust, limited interaction, low support, and fewer rewards (Dienesch & Liden, 1986). In this context, the study investigates the mediating role of leader-member exchange in the

¹ Corresponding Author: Munzur Üniversitesi, gulgun@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6231-3921.

relationship between psychological empowerment perception and job satisfaction. The population of the study consists of employees of a State Hospital in Tunceli province. The sample size of this research is 188. The survey technique was used as the data collection method in the research. Data analysis was carried out using the SPSS 26 package program. In this study, the hypotheses regarding the effect of the mediating variable were tested using Hayes Process Macro (Model 4). The findings obtained from this study indicate that the hypotheses “H1: Leader-member exchange plays a mediating role in the relationship between psychological empowerment and job satisfaction” and “H1d: The impact sub-dimension of psychological empowerment plays a mediating role in the relationship between job satisfaction and leader-member exchange” were accepted. H1a, H1b, and H1c were rejected.

Keywords: *Psychological Empowerment, Job Satisfaction, LMX, Hayes Process Macro*

GİRİŞ

Psikolojik güçlendirme, bireyin bir durumu nasıl algıladığını etkileyen içsel bir süreçtir. Bireyin bu bilişsel duruma ilişkin algısı, dünya görüşünün değerlendirilmesidir (Smith-King, 2012). Motivasyonel yaklaşımın bir uzantısı olan psikolojik güçlendirme, yetkilendirilme deneyimine odaklanır ve “güçsüzlüğü besleyen koşulların belirlenmesi ve resmî örgütsel ve resmî olmayan yeterlilik bilgisi sağlama tekniğinin giderilmesi ile örgüt üyelerinin öz-yeterliğinin artırılması” olarak görülür. Bireyler kendilerini güçlenmiş hissettiklerinde, “yapabilirim” tutumu geliştirerek kişisel yeterlik beklentileri güçlenir. Psikolojik güçlendirme kavramının doğasında, gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiği anlayışı bulunmaktadır. Bu nedenle en önemli olan husus; çalışanların, yönetimin işi yeniden tasarlama çabalarına veya niyetlerine ilişkin kişisel yorumlarıdır (Barnes, 2006: 28). İş doyumu, “bireylerin meşgul oldukları iş rollerine yönelik duygusal bir yönelim” olarak tanımlanmaktadır (Safari vd., 2011; Varma ve Malhotra, 2020). İş doyumu ve psikolojik güçlendirme yakından bağlantılıdır. Liderlik yaklaşımı, takipçilerini örgütsel hedeflere doğru çabalamak için harekete geçiren liderlik uygulamalarına odaklanmaktadır. Liderler, heyecan verici bir organizasyonel vizyon veya değerli bir hedef sunduğunda, takipçilerini canlandırır ve dolayısıyla onları güçlendirmektedir. Astlar ilham aldığında, örgütsel dönüşüm sürecine katılmaları için yetkilendirilebilir (Barnes, 2006: 28).

Örgütlerdeki güç, örgütsel sonuçları etkileme yeteneğidir. Tek yönlü güç, yapısal mekanizmaların (örneğin hiyerarşik otorite, kaynak kontrolü ve ağ merkeziliği) manipülasyonu yoluyla aktarılabilir. Bu yaklaşım; güce sahip örgütsel aktörlerin arzu edilen sonuçlara ulaşma olasılığının daha yüksek olduğunu, gücü olmayan aktörlerin ise arzu edilen sonuçların güce sahip olanlar tarafından engellenme veya yeniden yönlendirilme olasılığının daha yüksek olduğunu ima etmektedir. Bu bakış açısıyla ele alındığında, güçlendirme, bir liderin veya yöneticinin gücünü astlarıyla paylaştığı bir süreç hâline gelmektedir, öyle ki vurgu öncelikle yetki paylaşımı kavramı üzerindedir. Sosyal alışveriş bakış açısına göre üstler, ast personeli (grubun içinde yer alan ya da grup dışında kalan kişiler) farklılaştıkça grup içi üyelerle liderlik tekniklerini ve grup dışı üyelerle denetim tekniklerini kullanma eğilimindedirler. Bu bakış açısı, aynı zamanda bir organizasyon içindeki güç paylaşımının organizasyonun yapıları ve kültürlerinden nasıl etkilendiğine odaklanmakta ve bu nedenle organizasyon yapısının, üyelerinin yetkilendirilmesini kolaylaştırmak için nasıl tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Liderlik yaklaşımı, takipçilerini örgütsel hedeflere doğru çabalamak için harekete geçiren liderlik uygulamalarına odaklanmaktadır. Liderler heyecan verici bir organizasyonel vizyon veya değerli bir hedef sunduğunda, takipçilerini canlandırır ve dolayısıyla bu durum onları güçlendirmektedir. Astlar ilham aldığında, astlar örgütsel dönüşüm sürecine katılmaları için yetkilendirilebilir (Barnes, 2006: 34).

Dönüşümsel güçlendirme, liderlik yaklaşımının bir uzantısı olan dönüşümsel yaklaşım, güçlendirme uygulamalarının (örneğin artırılmış etkinlik, yetki devri ve değerli hedeflerin enerji verici gücü) psikolojik etkilerini yakalamaktadır. Paylaşılan vizyon- örgütsel beklentilerin netliği, çalışanların hedeflere ulaşmak için kendilerini sorumlu hissetmeleri, müşteriye tanıma ve sonuçları müşteriye ulaştırmaktan sorumlu hissetmeden vizyon- yetkilendirmenin önemli bir boyutu olarak görülmüştür. Bu perspektifte güçlendirme, “algılanan kontrol, yeterlilik ve hedef içselleştirme duygusu ile

karakterize edilen bilişsel bir durum” olarak görülmektedir. Algılanan kontrol, otorite, özerklik ve karar verme özgürlüğü ile ilgili tutumları kapsarken, algılanan yetkinlik, rol ustalığından kaynaklanan öz-yeterlik duygularını kapsamaktadır. Hedef içselleştirme, organizasyon hedefleri ile özdeşleşmenin bir göstergesidir ve dönüşümcü, karizmatik ve ilham verici liderlik teorilerinde görüldüğü gibi değerli bir organizasyon vizyonunun enerji verici yönünü yakalamaktadır (Barnes, 2006). Bu bağlamda çalışmada, psikolojik güçlendirmenin iş tatminine etkisinde lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi araştırılmaktadır.

1. Psikolojik Güçlendirme, İş Tatmini ve Lider-Üye Etkileşimi İlişkisi

Örgütsel davranış literatüründe çalışan tatmini ve memnuniyeti, sıklıkla incelenen temel kavramlar arasında yer almaktadır (Kırpık, 2020: 15). Bu bağlamda, çalışanların iş ortamındaki deneyimlerini anlamlandırmada psikolojik güçlendirme önemli bir yer tutmaktadır. Conger ve Kanungo (1988), psikolojik güçlendirmeyi, bireylerin iş ortamında daha etkin ve motive hissetmelerini sağlayan psikolojik bir yapı olarak tanımlamaktadır. Psikolojik güçlendirme, bireylerin öz-yeterlik algılarını artırmak amacıyla, iş yerinde karşılaşılan engellerin yönetim tarafından tanınması ve ortadan kaldırılması yoluyla gerçekleştirilir (Smith-King, 2012). Deci ve Ryan (1985) tarafından geliştirilen ve sonrasında Ryan ve Deci (2000) tarafından genişletilen içsel motivasyon teorisi, bireylerin doğuştan gelen etkili olma, yeterli hissetme ve kendi kaderini tayin etme ihtiyaçlarına vurgu yapar. Bu bağlamda psikolojik güçlendirme, söz konusu ihtiyaçların karşılanması açısından işlevsel bir araç olarak değerlendirilmektedir (Varma ve Malhotra, 2020: 933). Güçlendirme, kişinin kendisini etkili hissetme deneyiminin motive edici bir sürecidir. Güçlendirme bireyleri kişisel etkilerini veya kendi tercihlerinde seçim yapmalarına güç sağlamaktadır. Güçlendirme, tutarlı bir kişilik özelliğinden öte bir dizi bilişsel algıdır. Çalışma ortam ile şekillenir. Çalışanların güçlendirilmesi, memnuniyeti, bağlılığı, performansı ve hizmet sunumunu katkısı vardır (Safari vd., 2011). İş tatmininin, örgütsel psikoloji ve insan kaynakları uygulamalarında sık araştırılan kavramlarından biridir. Örgüt, çalışanların iş doyumlarını artırmak için çalışır. Çünkü çalışan verimliliği ve iş doyumunun doğrudan ilişki içinde olduğu ve bu ilişkinin çeşitli olanaklarla katkı verileceğine inanırlar (Kohli ve Sharma, 2022)

İş doyumunu ile psikolojik güçlendirme arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. İş doyumunu, bireylerin iş rollerine karşı geliştirdiği duygusal yönelim olarak tanımlanmakta olup (Safari vd., 2011; Varma ve Malhotra, 2020: 933), bireyin işle ilgili deneyimlerinden duyduğu memnuniyeti ifade eder. Spreitzer vd. (1997), psikolojik güçlendirmenin dört temel boyutu olan yeterlilik, anlamlılık, özerklik ve etki duygularının artırılması yoluyla iş doyumunun da arttığını ortaya koymuştur. Bu süreçte mentorluk uygulamaları önemli bir rol oynamaktadır. Mentorluk ilişkisi sayesinde bireylerin sosyal destek deneyimleri artmakta, bu da stres düzeylerinde azalmaya neden olmaktadır (Chung, 2011). Azalan stres, bireylerin işlerine olan duygusal bağlarını ve anlam algılarını güçlendirerek psikolojik güçlendirme düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Psikolojik güçlendirmenin alt boyutları ile iş doyumunu arasındaki ilişki literatürde sıklıkla ele alınmıştır. Örneğin, işin anlamlı bulunması ile iş doyumunu arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur (Hancer, 2001; Herzberg, 1966). Bireyler, gerçekleştirdikleri işin anlamlı olduğunu düşündüklerinde daha yüksek düzeyde memnuniyet bildirmektedir. Thomas ve Tymon (1994), kişisel kontrol algısının artmasının memnuniyet düzeyini artırdığını ve bu bağlamda kişisel kontrol ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde, güçlendirmenin etki boyutunun da iş tatmini ile pozitif yönde ilişkili olduğu belirlenmiştir (Thomas ve Tymon, 1994; Hancer, 2001). Spreitzer vd. (1997) ise bireylerin işlerinde kendilerini daha yetkin hissetmeleri durumunda, iş doyumlarının da arttığını belirtmektedir. Thomas ve Velthouse (1990), psikolojik güçlendirmenin bireyin görevi değerlendirmesi aracılığıyla işlevselleştirdiğini ve bireyin doğrudan işle ilgili motivasyon ve tatmin yaratan koşulları içerdiğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda içsel değerler, işin çeşitliliği ve özerkliği gibi maddi olmayan yönleri kapsarken dışsal değerler, maaş ve terfi olanakları gibi maddi unsurları kapsamaktadır (Smith-King, 2012). Psikolojik olarak güçlendirilmiş çalışanlar, işlerine anlamlı katkılar sağladıklarını düşünmekte ve organizasyonları üzerinde etkili

olduklarına inanmaktadır. Lider-üye etkileşimi de bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır. Yüksek kaliteli lider-üye ilişkileri, çalışanların örgütsel beklentileri daha iyi anlamalarına, rol belirsizliğini azaltmalarına ve iş ortamına daha kolay uyum sağlamalarına katkı sunar. Bu da çalışanların güçlendirme algılarının artmasına zemin hazırlar (Gregory vd., 2010). Güçlendirme algılarının yüksek olması, çalışanların iş performansı, görevlerini yeterince yerine getirip getirmediikleri konusundaki öz değerlendirmeleri ve nihayetinde iş doyumu üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Spreitzer vd. (1997), güçlendirme ile iş tatmini arasındaki ilişkinin orta düzey yöneticiler ve alt düzey çalışanlardan oluştuğu sonucuna varmıştır. Dekrothi vd. (2011), çalışma ortamlarındaki psikolojik güçlendirmenin, üniversite çalışanları arasında iş tatminini artırmakla önemli ölçüde ilişkili görüldüğü sonucuna ulaşmıştır (Antony ve Sujatha, 2021). Katar Polis Koleji'nde psikolojik güçlendirmenin iş tatmine etkisini tartışmayı amaçlayan çalışmada, psikolojik güçlendirmenin tüm boyutlarının iş tatminine etkisi olduğu tespit edilmiştir (Al-Hajri ve Mishael Obeidat, 2019).

LMX teorisi, kişiler arasında geliştirilen farklı ilişki türlerine dayanmaktadır. Sosyal değişim ve rol teorisi üzerine inşa edilen lider üye değişimi (LMX) teorisi, lider ve üye arasındaki ikili ilişkiler bağlamında ele alınmaktadır. Lider ve astları genellikle etki, sadakat, katkı ve mesleki saygı gibi dört boyut etrafında şekillenmektedir. Birçok araştırma sonucu göstermiştir ki yüksek kaliteli LMX'in iş tatmini ve güçlendirme ile pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir (Bitmiş ve Ergeneli, 2011). Bitmiş ve Ergeneli (2011), 21.yüzyıl işyerinde psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişkide lider-üye etkileşiminin aracı rolü adlı çalışmada, psikolojik güçlendirmenin yetkinlik boyutu ve iş tatmini arasında LMX'in tam aracı rolü olduğu, psikolojik güçlendirmenin anlam, seçim ve etki boyutları arasında LMX'in kısmî aracı rolü olduğu tespit edilmiştir. Restoran ortamında hizmet veren bir işletmede lider-üye değişimi (LMX), psikolojik güçlendirme ve iş tatmini ile işten ayrılma ilişkisinin değerlendirildiği çalışmada; LMX ilişkisinin kalitesinin ve psikolojik güçlendirme düzeyinin iş tatmini ile anlamlı, doğrudan doğrusal ilişkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Collins, 2007). Bu bağlamda, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

- H1: Psikolojik güçlendirme iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır
- H1a: Psikolojik güçlendirmenin anlam alt boyutu iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır.
- H1b: Psikolojik güçlendirmenin yetkinlik alt boyutu iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır.
- H1c: Psikolojik güçlendirmenin özerklik alt boyutu iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır.
- H1d: Psikolojik güçlendirmenin etki alt boyutu iş tatminine etkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

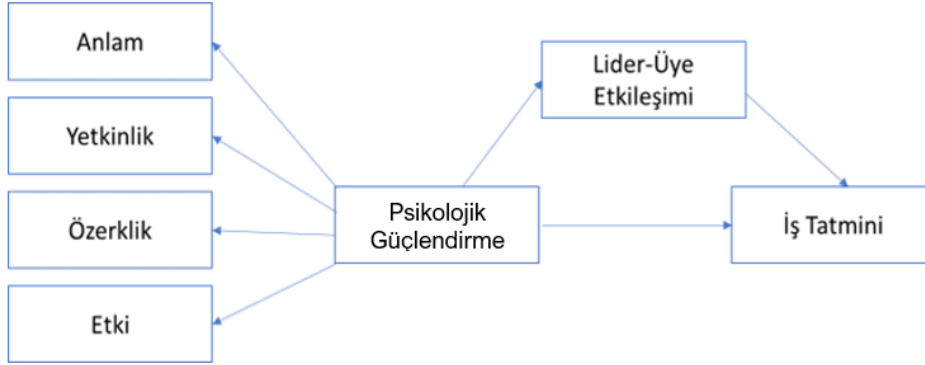
Bu çalışmanın amacı, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimini aracılık etkisinin değerlendirilmesidir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Veri analizi SPSS 26 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada aracı değişken etkisine ilişkin hipotezler, Hayes Process Macro (Model 4) ile test edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Çalışmanın ana kütlesini Tunceli ilindeki Devlet Hastanesi çalışanları oluşturmaktadır. Bu araştırmada yer alan örneklemin sayısı 188'dir. Ana kütle sayısı belli olan büyüklükler için yararlanılan formülde, 188 çalışanın %95 güven düzeyi ve $\alpha=.05$ anlamlılık için yeterli olduğu sonucuna varılmıştır (Özdamar, 2003; Balcı, 2011).

2.3. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

2.4. Araştırmanın Ölçekleri

Spreitzer (1995) tarafından geliştirilen ve 4 boyuttan oluşan (anlam, yetki, özerklik, etki) boyutların her biri için üçer ifadenin yer aldığı ölçek, 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan üç alt boyut (anlam, yetki, özerklik ve etki) puanları ayrı olarak toplanabilmekte ve ilgili alt boyutun değerini vermektedir. Tüm alt boyutlardan edinilen toplam değerlendirme puanı ise psikolojik güçlendirme puanını vermektedir (Şahan, 2021). Minnesota Doyum Ölçeği (Short Form Minnesota Satisfaction Questionnaire, MSQ) içsel ve dışsal tatmin faktörleri özelliklerine sahip, 20 madde ve beşli likert tipidir. Baycan (1985) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

Liden ve Maslyn (1998) çalışmalarında yer alan 12 ifade dört boyuttan oluşan ölçek (duygusal etkileşim, katkı, bağlılık ve mesleki saygı) ilk olarak Erdoğan vd. (2006) tarafından Türkiye'deki araştırmalarda kullanılmış ve çalışmalardaki ölçek konusu Batı'daki çalışmalarla aynı sonuçları ortaya koymuştur. Ölçeğin bütünü, lider-üye etkileşim kalitesini tek bir faktörünü ölçmeye olanak sağlamaktadır (Bolat, 2011).

3. Bulgular

Tablo 1. Demografik Özelliklerin Dağılımı

		n(n=188)	%
Cinsiyet	Kadın	91	48,4
	Erkek	97	51,6
Yaş	18-25	47	25,0
	26-35	53	28,2
	35 ve üstü	88	46,8
Meslek	Doktor	57	30,3
	Hemşire	95	50,5
	Diğer	36	19,1
Öğrenim durumu	Önlisans	68	36,2

Lisans	76	40,4
Lisansüstü	44	23,4

Ankete cevap verenlerin %51,6'sı erkek, %46,8'i 35 yaş ve üstü, %50,5'i hemşire, %40,4'ü lisans mezunudur.

Tablo 2. Psikolojik Güçlendirme, Lider-üye Etkileşimi, İş tatmini Ölçek Puanlarının Güvenilirlik Değerleri

Ölçek/Alt boyut	Cronbach Alpha	Madde sayısı
Anlam	0,793	3
Yetkinlik	0,702	3
Özerklik	0,795	3
Etki	0,733	3
Psikolojik Güçlendirme	0,731	12
İş Tatmini	0,774	20
Lider-Üye Etkileşimi	0,723	12

Psikoloji güçlendirme, lider-üye etkileşimi, iş tatmini ölçeklerinin güvenilirlik analizi değerleri yer almaktadır. Cronbach alfa katsayılarına göre toplamda ölçeklerde personel güçlendirme, lider-üye etkileşimi, iş tatmini güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmektedir (cronbach's alpha>0,600). Ölçeğin güvenilirlik değerlerini yerine getirildiği görülmektedir. Personel güçlendirme boyutlarından yetkinlik, özerklik, etki için güvenilirlik düşük, anlam boyutu için oldukça yüksektir. Güvenirliliği belirten Cronbach alfa katsayısı değerlendirilmesinde, 0 ile 1 arasında değerler alır. Alfa katsayısına bağlı olarak, $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir (Özdamar, 2004: 56).

Tablo 3. Personel Güçlendirme, Lider-üye Etkileşimi, İş Tatmini Ölçek Puanlarının Tanımlayıcı İstatistikleri, Normalliliğin Sınanması

	Min.	Maks.	Ort.	ss.	Çarpıklık	Basıklık
Anlam	4	15	9,62	2,06	0,241	0,213
Yetkinlik	3	15	10,62	1,90	-1,024	2,425
Özerklik	5	15	10,79	1,81	-0,708	1,081
Etki	5	15	11,05	1,95	-0,569	0,557
Personel Güçlendirme	23	57	42,07	5,38	-0,647	1,555
İş Tatmini	46	89	70,88	7,42	-0,532	0,651
Lider-Üye Etkileşimi	23	56	44,47	5,35	-0,797	1,521

Personel güçlendirme, lider-üye etkileşimi, iş tatmini ölçeklerinin madde puanları hesaplarının betimleyici istatistik bilgilerini göstermektedir. Normallik varsayımı ile incelenen çarpıklık ve basıklık katsayı değerleri normal dağılımın içinde yer almaktadır (çarpıklık/basıklık;-2:+2) (George ve Mallery, 2010).

Tablo 4. Psikolojik Güçlendirme, İş Tatmini, Lider-üye Etkileşimi DFA Analiz Sonuçları

Index	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Personel Güçlendirme	İş Tatmini	Lider-Üye Etkileşimi
X ² /sd	≤ 2	≤ 4-5	3,051	1,841	2,152
RMR	≤ 0,05	≤ 0,08	0,021	0,047	0,052
GFI	≥ 0,90	0,89-0,85	0,959	0,944	0,864
AGFI	≥ 0,90	0,89-0,85	0,853	0,877	0,869
CFI	≥ 0,97	0,06-0,08	0,991	0,977	0,950
RMSEA	≤ 0,05	≤ 0,08	0,066	0,053	0,073

Ölçeğin model uyumu alan yazında en sık kullanılan uyum indekslerine (X²/sd, GFI, AGFI, CFI, RMR, RMSEA) göre değerlendirilmiştir (Meydan ve Şeşen, 2015:37).

Tablo 5. Personel Güçlendirme, Lider-Üye Etkileşimi, İş Tatmini İlişkisi

	Anlam	Yetkinlik	Özerklik	Etki	Psikolojik Güçlendirme	İş Tatmini	Lider-Üye Etkileşimi
Anlam	r	1	,344**	,211**	,156*	,633**	0,104
	p		0,000	0,004	0,033	0,000	0,157
Yetkinlik	r	1	,467**	,363**	,774**	,400**	0,134
	p		0,000	0,000	0,000	0,000	0,067
Özerklik	r		1	,364**	,714**	,399**	,170*
	p			0,000	0,000	0,000	0,020
Etki	r			1	,673**	,433**	,235**
	p				0,000	0,000	0,001
Personel Güçlendirme	r				1	,472**	,189**
	p					0,000	0,009
İş Tatmini	r					1	,497**
	p						0,000
Lider-Üye Etkileşimi	r						1
	p						

**p<0,01, *p<0,05 anlamlı ilişki olduğu

Tablo 6. Anlam Boyutunun İş Tatminine Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü

Etki	Bootstrap Tahmini				Model	
	B	sh.	%95 Güven Aralığı Alt Sınır	%95 Güven Aralığı Üst Sınır	R2	F
PGL1>LÜE	-0,002	0,190	-0,377	0,372	0,001	0,001
LÜE>İT	0,690*	0,088	0,517	0,863	0,258	32,190*
PGL1>İT						
Toplam etki	0,372	0,262	-0,145	0,890	0,011	2,018
Doğrudan etki	0,374	0,228	-0,075	0,823	x	x
Dolaylı etki	-0,002	0,145	-0,284	0,287	x	x

Bootstrap - p<0,05

Lider üye etkileşimi (B=0,690), iş tatmini üzerinde pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir (p<0,05). Anlam boyutunun lider-üye etkileşimi ilişkisi istatistiki açıdan anlamlı çıkmamıştır (p>0,05). Anlam boyutunun iş tatmini üzerindeki toplam (B=0,372), doğrudan (B=0,374), dolaylı (B=-0,002) etkilerinin istatistiki sonucu anlamlı olmadığı görülmektedir (Güven aralıkları sınırları sıfırın içinde yer almamaktadır). Bu bağlamda anlam boyutunun iş tatminiyle ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracılık etmemektedir. Buna göre H1a reddedilmiştir.

Tablo 7. Yetkinlik Boyutunun İş Tatminine Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü

Etki	Bootstrap Tahmini				Model	
	B	sh.	%95 Güven Aralığı Alt Sınır	%95 Güven Aralığı Üst Sınır	R2	F
PGL2>LÜE	0,377	0,205	-0,027	0,782	0,018	3,389
LÜE>İT	0,627*	0,082	0,464	0,789	0,361	52,206*
PGL2>İT						
Toplam etki	1,566*	0,263	1,048	2,085	0,16	35,500*
Doğrudan etki	1,330*	0,232	0,872	1,787	x	x
Dolaylı etki	0,237	0,145	-0,037	0,534	x	x

Lider-üye etkileşimi (B=0,627), iş tatmini ilişkisinde pozitif, istatistiki açıdan anlamlıdır (p<0,05). Yetkinlik boyutunun lider-üye etkileşimi üzerindeki ilişkisi istatistiki açıdan anlamlı değildir (p>0,05). Yetkinlik boyutunun iş tatmini üzerindeki toplam (B=1,566), doğrudan (B=1,330) etkileri istatistiksel olarak anlamlı iken (Güven aralıkları sınırları sıfır kapsamamaktadır.) dolaylı (B=0,237) etkisinin

istatistiki açıdan anlamlı değeri olmadığı görülmektedir (Güven aralıkları sınırları sıfırı kapsamaktadır). Yetkinlik boyutunun iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi görülmemektedir. H1b reddedilmiştir.

Tablo 8. Özerklik Boyutunun İş Tatminine Etkisinde Lider-üye Etkileşiminin Aracılık Rolü

Etki	Bootstrap Tahminler				Model	
	B	sh.	%95 Güven Aralığı Alt Sınır	%95 Güven Aralığı Üst Sınır	R2	F
PGL3>LÜE	0,504*	0,214	0,081	0,926	0,029	5,537*
LÜE>İT	0,613*	0,084	0,449	0,778	0,35	49,690*
PGL3>İT						
Toplam etki	1,641*	0,276	1,096	2,186	0,16	35,320*
Doğrudan etki	1,332*	0,247	0,845	1,82	x	x
Dolaylı etki	0,309	0,168	-0,019	0,64	x	x

Lider-üye etkileşimi (B=0,613); iş tatmini üzerinde pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir ($p<0,05$). Özerklik boyutunun (B=0,504) lider-üye etkileşimi üzerindeki etkisi pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Yetkinlik boyutunun iş tatmini üzerindeki toplam (B=1,641), doğrudan (B=1,332) etkileri istatistiksel olarak anlamlı iken (güven aralıkları sınırları sıfır kapsamamaktadır), dolaylı (B=0,309) etkisi istatistiksel açıdan anlamlı sonuç vermemiştir (Güven aralıkları sınırları sıfır değerini kapsamaktadır). Bu bağlamda, özerklik boyutunun iş tatmini üzerinde lider-üye etkileşiminin aracılık etkisi olmadığı görülmektedir. H1c reddedilmiştir.

Tablo 9. Etki Boyutunun İş Tatminine Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü

Etki	Bootstrap Tahminler				Model	
	B	sh.	%95 Güven Aralığı Alt Sınır	%95 Güven Aralığı Üst Sınır	R2	F
PGL4>LÜE	0,642*	0,195	0,257	1,028	0,055	10,824*
LÜE>İT	0,581*	0,084	0,414	0,747	0,353	50,561*
PGL4>İT						
Toplam etki	1,646*	0,251	1,151	2,142	0,188	42,984*
Doğrudan etki	1,273*	0,231	0,817	1,729	x	x
Dolaylı etki	0,373*	0,108	0,179	0,604	x	x

Lider-üye etkileşimi (B=0,642), iş tatmini üzerinde pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir ($p<0,05$). Etki boyutunun (B=0,581) Lider-üye etkileşimi üzerindeki etkisi pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Etki boyutunun iş tatmini üzerindeki toplam (B=1,646), doğrudan (B=1,273) ve dolaylı (B=0,373) etkileri istatistiksel olarak anlamlıdır (Güven aralıkları sınırları sıfırı kapsamamaktadır). H1d kabul edilmiştir.

Tablo 10. Personel Güçlendirmenin İş Tatminine Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü

Etki	Bootstrap Tahminler				Model	
	B	sh.	%95 Güven Aralığı Alt Sınır	%95 Güven Aralığı Üst Sınır	R2	F
PGL>LÜE	0,188*	0,072	0,047	0,329	0,036	6,900*
LÜE>İT	0,587*	0,081	0,428	0,746	0,396	60,612*
PGL>İT						
Toplam etki	0,652*	0,089	0,476	0,828	0,223	53,460*
Doğrudan etki	0,542*	0,080	0,383	0,700	x	x
Dolaylı etki	0,110*	0,051	0,017	0,214	x	x

Lider-üye etkileşimi (B=0,587), iş tatmini üzerinde pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlı etkilidir ($p<0,05$). Personel güçlendirmenin (B=0,587) lider-üye etkileşimi üzerindeki etkisi pozitif yönlü, istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,05$). Personel güçlendirmenin iş tatmini üzerindeki toplam (B=0,652),

doğrudan ($B=0,542$) ve dolaylı ($B=0,110$) etkileri istatistiksel olarak anlamlıdır (Güven aralıkları sınırları sıfırı kapsamamaktadır). Buna göre H1 kabul edilmiştir.

3. Tartışma

Günümüzde şirketler, kendilerini küresel pazardaki değişikliklerle rekabet edemeyecek durumda bulmaktadırlar. Örgütler, yeniden yapılanma ile hızla değişen ortama uyum sağlamak zorunda kalmaktadır. Bu anlayış, şirketleri stratejik bir avantaj kaynağı olarak iş gücünü güçlendirmeyi gerekli kılan yeni yönetim perspektifleri geliştirmeye yönlendirmektedir. Bu nedenle yetkilendirme, çalışanın adaptasyon sorunlarının üstesinden gelmek için entelektüel ve duygusal olarak büyümesini sağlar. Güçlendirme, bir şirkete sürekli bir rekabet avantajı sağlamakta ve günümüzün rekabetçi çalışma ortamında çalışanların önemli hâle gelmektedir. Ayrıca güçlendirme, çalışanların tatmin olmaları için bir motivasyon olarak kabul edilir. Güçlendirme, kişinin kendisini etkili hissetme deneyiminin motive edici bir sürecidir. Güçlendirme bireyleri kişisel etkilerini veya kendi tercihlerinde seçim yapmalarına güç sağlamaktadır. Güçlendirme, tutarlı bir kişilik özelliğinden öte bir dizi bilişsel algıdır Çalışma ortam ile şekillenir. Çalışanların güçlendirilmesi, memnuniyeti, bağlılığı, performansı ve hizmet sunumunu katkısı vardır (Safari vd., 2011). İş tatmininin, örgütsel psikoloji ve insan kaynakları uygulamalarında sık araştırılan kavramlarından biridir. Örgüt, çalışanların iş doyumlarını artırmak için çalışır. Çünkü çalışan verimliliği ve iş doyumunun doğrudan ilişki içinde olduğu ve bu ilişkinin çeşitli olanaklarla katkı verileceğine inanırlar (Kohli ve Sharma, 2022)

Bu çalışmadan elde edilen bulgular da psikolojik güçlendirme →LMX→iş tatmini ilişkisinde; H1: Psikolojik güçlendirme iş tatmini ilişkisinde lider-üye etkileşimi aracılık etmektedir ve H1d: Psikolojik güçlendirmenin etki alt boyutunun iş tatmine etkisinde lider-üye etkileşimi aracı rolü oynamaktadır.” hipotezleri kabul edilmiştir. H1a, H1b, H1c reddedilmiştir. Psikolojik güçlendirmenin dört boyutu arasında, yalnızca etki boyutu ile iş tatmini arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlar; Bitmiş ve Ergeneli (2011) psikolojik güçlendirmenin anlam, seçim ve etki boyutları arasında LMX’in kısmi aracı rolü olduğunu ve çalışmada ki bulguları desteklediği söylenebilir. Collins (2007), çalışmasında psikolojik güçlendirmenin iş tatminine etkisinde lider-üye etkileşimi ile doğrusal ilişkilere sahip olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu da araştırma bulguları ile doğrudan uyumlu olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Örgütsel sonuçlar üzerindeki etkiye sahip olmasından dolayı iş tatmini ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu faktörler arasında, işgören-lider etkileşiminin üyeler üzerinde motive edilme algısı bazı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, bireylerin psikolojik motive edilme düzeyi ne kadar yüksek ise iş tatminleri de o kadar yüksek olmaktadır. Ancak, psikolojik güçlendirme ile iş tatmini arasındaki açıklayıcı değişkenler bugüne kadar incelenmemiştir. Bu nedenle mevcut çalışma sonuçları, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini etkileşiminde lider-üye etkileşiminin (LMX) aracı rolünü ortaya koyarak önceki araştırmaları genişletmektedir.

Araştırmada çıkan sonuçlarda psikolojik güçlendirmenin etki alt boyutunun iş tatminine etkisinde lider-üye etkileşimi aracılık etmektedir. Psikolojik güçlendirme, öz-yeterlik duygusunun sağlanması için iş yerindeki engellerin yönetim tarafından tanınması ve ortadan kaldırılması yoluyla gerçekleşir. İş doyumunu öngören içsel bir faktör olarak anlamın yinelenen teması çeşitli çalışmalarda ortaya çıkmıştır. İçsel faktörler psikolojik güçlendirmeyle iç içe geçmiştir (Chung, 2011) Güçlendirme, çalışanların tatmin olmaları için bir motivasyon olarak kabul edilir (Sujatha, 2015). Bir bağlamda, lider-üye etkileşiminin güçlendirme ve tatmin arasında önemli katkısının olduğu söylenebilir. Çalışmada

çıkan sonuçlar da bunu desteklemektedir. Bireyler işleri üzerinde bir etkileri olduğunu hissettiklerinde veya işlerinin anlamlı olduğunu algıladıklarında bağımsızlık davranışlarını da desteklediğini ortaya koymaktadır. Bireylerin bağımsızlık algıları, iş tatminini olumlu etkileyeceği açıktır. Bundan sonraki çalışmalarda kontrol odağı faktörü dikkate alınarak kişilik özellikleri gelecekteki araştırmalar için incelenebilir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar, kendileri ve/veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Munzur Üniversitesi, Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 28.04.2022 tarihli ve 2022/7-6 sayılı kararı ile alınmıştır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Al-Hajri, K. M. A., & Mishael Obeidat, A. (2019). The impact psychological empowerment in achieving job satisfaction at the Police College, Qatar. *International Journal of Business and Management*, 14(9). <https://doi.org/10.5539/ijbm.v14n9p1>
- Antony, J., & Sujatha, S. (2021). Does structural empowerment impact on job satisfaction via psychological empowerment? A mediation analysis. *Global Management Review*, 10(1), 23.
- Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. PegemA.
- Barnes, K. J. (2006). *The relationship between perceived organization structure and perceived technology and individual psychological and group empowerment* (Publication Number 3228083) [Ph.D., State University of New York at Albany]. ProQuest Dissertations & Theses Global. United States -- New York. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/relationship-between-perceived-organization/docview/304944391/se-2?accountid=86210>
- Baycan, A.F. (1985). *Analysis of several affects of job satisfaction between different occupational groups*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bitmiş, M. G., & Ergeneli, A. (2011, Jun 30-Jul 02). Contingency approach to strategic management: a test of the mediating effect of leader member exchange on the relationship between psychological empowerment and job satisfaction in 21st century workplace. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 7th International Strategic Management Conference, Paris, France.
- Bitmiş, M. G., & Ergeneli, A. (2011). Contingency approach to strategic management: a test of the mediating effect of leader member exchange on the relationship between psychological empowerment and job satisfaction in 21st century workplace. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 24, 1143-1153. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.081>
- Bolat, İ. (2011). The relationship between leader member exchange and burnout. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 13(2), 0-0.
- Chung, C. E. E. (2011). *Job stress, mentoring, psychological empowerment, and job satisfaction among nursing faculty* (Publication Number 3498175) [Ph.D., University of Nevada, Las Vegas]. ProQuest Dissertations & Theses Global. United States -- Nevada.

<https://www.proquest.com/dissertations-theses/job-stress-mentoring-psychological-empowerment/docview/926193794/se-2?accountid=86210>

- Collins, M. D. (2007). *Understanding the relationships between leader -member exchange (LMX), psychological empowerment, job satisfaction, and turnover intent in a limited -service restaurant environment* (Publication Number 3260704) [Ph.D., The Ohio State University]. ProQuest Dissertations & Theses Global. United States -- Ohio. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/understanding-relationships-between-leader-member/docview/304833648/se-2?accountid=86210>
- Dienesch, R. M., & Liden, R. C. (1986). Leader-member exchange model of leadership: a critique and further development. *Academy of Management Review*, 11, 618-634.
- Gregory, B. T., Albritton, M. D., & Osmonbekov, T. (2010). The mediating role of psychological empowerment on the relationships between p-o fit, job satisfaction, and in-role performance. *Journal of Business and Psychology*, 25(4), 639-647. <https://doi.org/10.1007/s10869-010-9156-7>
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: a simple guide and reference* (10 ed.) Pearson.
- Hancer, M. (2001). *An analysis of psychological empowerment and job satisfaction for restaurant employees* (Publication Number 3011067) [Ph.D., The Ohio State University]. ProQuest Dissertations & Theses Global. United States -- Ohio. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/analysis-psychological-empowerment-job/docview/304720205/se-2?accountid=86210>
- Kırpık, G. (2020). Örgütsel davranış çalışmalarında yeni kavramlar: Google Akademik (2019) ve Sci (2020) veri tabanlarına yönelik sistematik literatür taraması. M. Avcı - E. Kara (Ed.), *Örgütsel Davranış Üzerine Güncel Çalışmalar* içinde (ss. 13-51). Hiper yayın.
- Kohli, A., & Sharma, A. (2022). An analysis of employee empowerment and job satisfaction:A Review. *Management Dynamics*, 17(1), 13-23. <https://doi.org/10.57198/2583-4932.1059>
- Lloyd, K. J., Boer, D., & Voelpel, S. C. (2015). From listening to leading: toward an understanding of supervisor listening within the framework of leader-member exchange theory. *International Journal of Business Communication*, 54(4), 431-451. <https://doi.org/10.1177/2329488415572778>
- Özdamar, K (2003). *Modern bilimsel araştırma yöntemleri*. Kaan Kitabevi.
- Pucetaite, R., & Novelskaite, A. (2014). The mediating effect of organizational trust in the relationship between leader member exchange and organizational innovativeness. *Economics and Management*, 19(2). <https://doi.org/10.5755/j01.em.19.2.8356>
- Safari, K., Haghighi, A. S., Rastegar, A., & Jamshidi, A. (2011). The relationship between psychological empowerment and organizational learning. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 1147-1152. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.10.224>
- Smith-King, E. J. (2012). *Psychological empowerment and its influence on nurse faculty job satisfaction* (Publication Number 3555106) [Ph.D., North Carolina Agricultural and Technical State University]. ProQuest Dissertations & Theses Global. United States -- North Carolina. <https://www.proquest.com/dissertations-theses/psychological-empowerment-influence-on-nurse/docview/1318673176/se-2?accountid=86210>

- Spreitzer, G. M., Kizilos, M. A., & Nason, S. W. (1997). A dimensional analysis of the relationship between psychological empowerment and effectiveness satisfaction, and strain. *Journal of Management*, 23(5), 679-704. <https://doi.org/10.1177/014920639702300504>
- Varma, A., & Malhotra, G. (2020). Psychological empowerment and job satisfaction of accountants: the mediating effect of task performance. *International Journal of Organizational Analysis*, 30(4), 933-950. <https://doi.org/10.1108/ijoa-08-2020-2360>

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The purpose of this research is to determine the mediating influence of leader-member interchange on the link between psychological empowerment and work satisfaction.

Research Questions

In this context, this study will address the following research questions:

- H1: Does leader-member interaction mediate the relationship between psychological empowerment and job satisfaction?
- H1a: Does leader-member interaction moderate the influence of the meaning sub-dimension of psychological empowerment on work satisfaction?
- H1b: Does leader-member interaction moderate the impact of the competence sub-dimension of psychological empowerment on work satisfaction?
- H1c: Does leader-member interaction mediate the effect of the autonomy sub-dimension of psychological empowerment on job satisfaction?
- H1d: Does leader-member interaction moderate the influence of the impact sub-dimension of psychological empowerment on work satisfaction?

Introduction & Literature Review

Psychological empowerment is an internal process that affects how individuals perceive their situation and is an evaluation of individuals' cognitive situation perception and worldview (Smith-King, 2012) Job satisfaction is defined as "an emotional orientation of individuals towards the job roles they are engaged in" (Safari et al., 2011; Varma & Malhotra, 2020) Job satisfaction and psychological empowerment are closely linked. Leadership approach focuses on leadership practices that mobilize followers to strive toward organizational goals. When leaders present an exciting organizational vision or a valuable objective, they energize followers and thus empower them. When subordinates are inspired, they may be empowered to participate in the organizational transformation process (Barnes, 2006)

Power in organizations is the ability to influence organizational outcomes. Unidirectional power can be conveyed through the manipulation of structural mechanisms (e.g., hierarchical authority, resource control, and network centrality). This approach implies that organizational actors possessing power are more likely to achieve desired outcomes, while actors without power are more likely to have desired outcomes blocked or redirected by those with power. Considered from this perspective, empowerment becomes a process where a leader or manager shares their power with subordinates such that the emphasis is primarily on the concept of authority sharing. According to the social exchange perspective, as superiors differentiate between subordinates (i.e., in-group and out-group

members), they tend to use leadership techniques with in-group members and supervision techniques with out-group members. This perspective also focuses on how power sharing within an organization is influenced by its structures and cultures and therefore emphasizes how organizational structure should be designed to facilitate the empowerment of its members. The leadership approach focuses on leadership practices that mobilize followers to strive toward organizational goals. When leaders present an exciting organizational vision or a valuable objective, they energize followers and thus empower them. When subordinates are inspired, they may be empowered to participate in the organizational transformation process (Barnes, 2006). Transformational empowerment, as an extension of the transformational leadership approach, captures the psychological effects of empowerment practices [e.g., increased efficacy, delegation of authority, and the energy-giving power of valuable objectives]. Shared vision - consisting of clarity of organizational expectations, employees feeling accountable for achieving goals, recognizing the customer, and feeling responsible for delivering results to the customer - has been viewed as a critical dimension of empowerment. Within this perspective, empowerment is seen as "a cognitive state characterized by a sense of perceived control, competence, and goal internalization." While perceived control encompasses attitudes concerning authority, autonomy, and decision-making freedom, perceived competence encompasses feelings of self-efficacy stemming from role mastery. Goal internalization is an indicator of identification with organizational goals and captures the energy-giving aspect of a valuable organizational vision, as seen in transformational, charismatic, and inspirational leadership theories (Barnes, 2006). In this context, the study examines the mediating role of leader-member interchange in the effect of psychological empowerment on work satisfaction.

Methodology

In terms of the main population, employees of the State Hospital in Tunceli province constitute the sample. Our study utilized a survey technique as the data collection method. Data analysis was conducted using the SPSS 26 package program. In this study, hypotheses regarding the mediating variable effect were tested using the Hayes Process Macro (Model 4).

Findings

Table 1. Mediating Role of Leader-Member Interaction in the Effect of Psychological Empowerment on Job Satisfaction

Effect	Bootstrap Estimates				Model	
	B	SE	%95 CI.Lower	%95CI Upper	R2	F
PE>LMI	0,188*	0,072	0,047	0,329	0,036	6,900*
LMI>JS	0,587*	0,081	0,428	0,746	0,396	60,612*
PE>JS						
Total Effect	0,652*	0,089	0,476	0,828	0,223	53,460*
Direct Effect	0,542*	0,080	0,383	0,700	x	x
Indirect Effect	0,110*	0,051	0,017	0,214	x	x

PE = Psychological Empowerment, LMI = Leader-Member Interaction, JS = Job Satisfaction

Leader-member interaction ($B = 0.587$) has a statistically significant positive effect on job satisfaction ($p < .05$). Psychological empowerment ($B = 0.188$) has a statistically significant positive effect on leader-member interaction ($p < .05$). The total ($B = 0.652$), direct ($B = 0.542$), and indirect ($B = 0.110$) effects of psychological empowerment on job satisfaction are statistically significant (confidence interval bounds exclude zero). Accordingly, H1 was accepted.

Conclusions

Much research has been conducted on job satisfaction due to its impact on organizational outcomes. Among these factors, the perceived motivational impact of employee-leader interaction on members has attracted the attention of some researchers. According to the study findings, the more an individual's level of psychological motivation, the greater their work happiness. However, the factors that contribute to job satisfaction and psychological empowerment have yet to be investigated. This study findings suggest that leader-member exchange (LMX) plays a mediating role in the relationship between psychological empowerment and work satisfaction, building on earlier research. The study found that leader-member contact modulates the influence of the impact sub-dimension of psychological empowerment on work satisfaction. Psychological empowerment occurs through management's recognition and elimination of workplace obstacles to foster a sense of self-efficacy. The recurring theme of meaning as an internal factor predicting job satisfaction has emerged in various studies. Internal factors are intertwined with psychological empowerment (Chung, 2011). Empowerment is considered a motivator for employee satisfaction (Sujatha, 2015). In one context, it can be argued that leader-member exchange plays a significant role in the relationship between empowerment and satisfaction. The results of this study support this. They propose that those who believe they have an effect on their job or who see their work as meaningful favor independent activities. Individuals' feeling of independence have a demonstrable influence on job satisfaction. Future studies can examine personality traits by considering the locus of control factor.

Yapay Zekâ Destekli Liderlik: Bir Bibliyometrik Analiz Çalışması

Artificial Intelligence Assisted Leadership: A Bibliometric Analysis Study

Yaşar EREN¹ , Ercan ÇİÇEK² , Kemal ENES³

Öz

Bu araştırmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak, yapay zekâ destekli liderlik kavramına ilişkin akademik eğilimlere yönelik güncel ve sistematik bir bakış açısı sunmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Web of Science veri tabanı üzerinden "artificial intelligence" ve "leadership" anahtar kelimeleri kullanılarak bir 2012-2025 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar filtrelenerek, literatür taraması gerçekleştirilmiş ve elde edilen 144 akademik araştırma ve 6 literatür taraması, bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, yapay zekâ destekli liderlik kavramının özellikle 2021 yılından itibaren hızla ilgi görmeye başladığını ve bu alanda yoğun bir yayın üretimi gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Analiz sonuçları, yapay zekânın liderlik süreçleriyle ilişkilendirildiği çalışmaların özellikle ülkeler, yazarlar, yayınlar çerçevesinde hangi sıklıkla yoğunlaştığını ve akademik eğilimleri göstermektedir. Öne çıkan anahtar kelimeler arasında "digital leadership", "employee engagement", "decision making" gibi kavramların yer aldığı ve bu yönüyle konunun yalnızca teknik değil, aynı zamanda yönetsel ve psikolojik boyutlara da odaklandığı görülmektedir. Analiz edilen yayınlar doğrultusunda, ABD, Çin, Almanya, İngiltere ve Avustralya'nın en fazla katkı sağlayan ülkeler olduğu tespit edilmiştir. Bulgular değerlendirildiğinde, yapay zekâ destekli liderlik alanında disiplinler arası yaklaşımların kullanılması, etik sorunların ele alınması ve liderlik eğitimlerinin yapay zekâ perspektifiyle yapılandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, yapay zekâ destekli liderlik konusundaki literatürde yer alan yayınların verilerini görselleştirerek bu alandaki eğilimleri belirlemeyi ve gelecekte yapılacak araştırmalara yön vermeyi amaçlayan önemli bir analizdir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Liderlik, Yapay Zekâ.

ABSTRACT

This study aims to provide a current and systematic perspective on academic trends related to the concept of artificial intelligence-supported leadership using bibliometric analysis methods. In this context, a literature review was conducted by filtering studies published between 2012 and 2025 using the keywords "artificial intelligence" and "leadership" from the Web of Science database. The 144 academic studies and 6 literature reviews obtained were analyzed using bibliometric methods. The findings of the study reveal that the concept of artificial intelligence-supported leadership has rapidly gained interest, particularly since 2021, and that there has been intense publication in this field. The analysis results show the frequency with which studies linking artificial intelligence to leadership processes are concentrated within the framework of countries, authors, and publications, as well as academic trends. Key terms such as "digital leadership," "employee engagement," and "decision making" stand out, indicating that the topic focuses not only on technical aspects but also on managerial and psychological dimensions. As a result of the analysis, the United States, China, Germany, the United Kingdom, and Australia were identified as the leading contributing countries. When the findings are evaluated, it is understood that interdisciplinary approaches should be used in the field of AI-supported leadership, ethical issues should be addressed, and leadership training should be structured from an AI perspective. This study is an important analysis that aims to identify trends in this field by visualizing the data of publications in the literature on AI-supported leadership and to guide future research.

Keywords: Artificial Intelligence, Leadership, Bibliometric Analysis

¹ Corresponding Author: Yaşar Eren Tarsus University, yasarerenn@outlook.com.tr, ORCID: 0000- 0009-0004-7795-0001

² Doç. Dr. Ercan Çiçek Tarsus University, ercancicek@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0079-5531

³ Dr. Öğr. Üyesi Kemal Enes Tarsus University, kemalenes@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3488-314X

GİRİŞ

Yapay zekâ destekli liderlik üzerine yapılan çalışmalarda, liderin sahip olduğu özellikler, liderlik tarzı ve çalışan bağlılığı arasındaki karmaşık etkileşimler ele alınmaktadır. Literatürde genel olarak, yapay zekâ teknolojilerinin liderlik süreçlerine entegrasyonunun çalışan bağlılığı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır (Akturan, 2024).

Yapay zekânın liderlik süreçlerine entegre edilmesi çalışan bağlılığını arttırabilir (Divya vd., 2024). Yapay zekâ, liderin karar verirken geçirdiği süreci iyileştirebilir, tekrar eden monotonlaşmış görevleri otomatikleştirebilir ve çalışan bağlılığını etkileyebilir (Frimpong & Wolfs, 2024). Yapay zekâ destekli liderlik uygulamalarının çalışanların işe bağlılığını, motivasyonunu ve iş tatminlerini pozitif yönde etkileyerek yükselttiği düşünülmektedir (Baruah vd., 2024).

Bu bağlamda, çalışmada yapay zekânın liderliği nasıl etkilediği yeni bir liderlik anlayışı olan yapay zekâ destekli liderlik tanımında öne çıkan kavramların neler olduğu, bu konu hakkındaki birikimlerin üzerinden yazarların, ülkelerin, dergilerin katkıları değerlendirilmiştir. Araştırmada, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz yöntemi, belirli bir alanda, belirli bir dönemde üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin niceliksel olarak analiz edilmesi olarak ifade edilmektedir. Bibliyometrik analiz, belirlenen konu bağlamında, konunun yazarlar, ülkeler, anahtar kelimeler açısından değerlendirilmesini ve gelecek yayınlara fayda sağlamayı amaçlamaktadır (Donthu vd., 2021).

Yapay zekâ destekli liderlik, liderlerin karar verme süreçlerini hızlandırarak, doğru kararlar alabilmek amacıyla yapay zekâ araçlarını kullanmalarını ifade eder (Wisdom, 2024). Bu teknolojiler, liderlerin büyük veri setlerini analiz ederek, sonuçları tahmin etmelerine ve etkili stratejiler geliştirmelerine olanak tanıyıp, liderlerin belirsizlik durumlarıyla daha etkili şekilde başa çıkmalarını ve daha güvenli kararlar almalarını sağlar (Nyoto vd., 2024). Bu bağlamda yapay zekâ ve liderlik kavramlarına ilişkin dinamiklerin ortaya çıkarılmasının ve geliştirilmesinin önemli olduğu düşünülebilir. Bu nedenle ele alınan bu çalışma, belirtilen anahtar kelimelere ilişkin bibliyometrik bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Bunun için aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yapay zekâ destekli liderlik kavramı literatürü incelendiğinde, karşımıza hangi tanımlar çıkmaktadır?
2. Yapay zekâ destekli liderlik konusunda yayınlanan makalelerin yıl bazında dağılımı nasıldır?
3. Yapay zekâ destekli liderlik konusunda yayınlanan en etkili makaleler, ülkeler ve anahtar kelime ilişkileri nelerdir?

1. Literatür Taraması

1.1 Yapay Zekâ:

Yapay zekâ teknolojisi bilgisayarların ve makinelerin adeta insan gibi düşünerek, problemleri çözebilmesi olarak tanımlanabilir (Gezgin, 2023). Yapay zekâ, sadece matematiksel hesaplamalarla, listelenen verilerle değil gerçek zamanlı olacak şekilde verileri analiz eden, bu analizler doğrultusunda karar veren ve bu aldığı kararları uygulamaya da geçirebilen bir teknoloji olarak düşünülmektedir. (Koroğlu, 2023). Yapay zekâ teknolojisinin ilk adımları, 1950’li yıllarda Alan Turing’in makinelerin insanmış gibi düşünme yeteneğini değerlendirmek için önerdiği “Turing Testi” ile başlamıştır (Coşkun & Gülleroğlu, 2020). Ek olarak bu döneme, John McCarthy’nin ilk kez “Yapay Zekâ” terimini kullanması ve Frank Rosenblatt’in ilk yapay sinir ağlarından biri olan

"Perceptron"u geliştirmesi de katkı yapmıştır (Temur, 2021). 1960 ve 1970'lere gelindiğinde ise var olan yapay zekâ çalışmaları daha da hızlanmış ve bu alanda ilk sistemler geliştirilmiştir. Bu sistemlerin o yıllarda eksik yanı, sınırlı veri tabanlarına sahip olması ve karmaşık olan problemleri çözmede yetersiz kalması olarak karşımıza çıkmıştır. Bu eksikliklerden dolayı yapay zekânın potansiyeli konusunda hayal kırıklıkları yaşanmış, fakat gelecekte bu eksikliklerin giderilmesi ile ortaya çıkacak güç yeni beklentiler yaratmıştır. Bu beklentilerin büyüyerek 1980'li yıllara gelindiğinde yapay zekâ teknolojisine olan istek daha da artmıştır (Temur, 2021). Bu yıllarda oluşturulan sistemlerin ticari olarak kullanımı sıklaşmış ve yapay zekâ teknolojileri insan ve biyoloji konularına entegre edilmeye çalışılmış, yapay sinir ağları ile genetik algoritmalar gibi yeni bakış açıları oluşturulmuştur. İlerleyen yıllarda yapay zekâ uygulamaları, endüstri ve ticaret alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır. İnternetin yaygınlaştığı 1990 ve 2000'li yıllara gelindiğinde ise önceki dönemlerde karşımıza çıkan veri tabanı ve büyük veri eksikliği giderilmeye başlanmış ve yapay zekânın işlem yapabilme kapasitesi ve üretim potansiyeli artmıştır (Coşkun & Gülleroğlu, 2020). Bu üretim potansiyeli, makine öğrenimi ve derin öğrenme gibi yeni yöntemlerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. 2010'lu yıllara geldiğimizde makine öğrenimi ve derin öğrenme teknikleri gelişmiş ve artık yapay zekâ; görüntü, ses, video, dil işleme gibi alanlarda çok önemli gelişmeler kaydetmiştir (Temur, 2021). 2020'li yıllara yani günümüz zamanlarına geldiğimizde ise karşımıza çıkan en büyük teknolojik gelişmelerden biri de OpenAI şirketi tarafından geliştirilen GPT-3 yapay zekâ destekli dil modelinin piyasaya sürülmesidir. Bu modelin bir insanmış gibi metinler oluşturabilmesi, yabancı dil çevirileri yapabilmesi dünyaya yapay zekâyı tanıtan en önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur (Temur, 2021). Hatta insansız otonom araçlar, akıllı ev asistanları, öneri sistemleri, kişisel yardımcı programlar bu dönemden sonra çok fazla yaygınlaşmıştır. Tüm bu süreçler incelendiğinde, yapay zekâ gelişiminin sürekli ve kümülatif bir biçimde evrimleşerek gerçekleştiği görülmektedir. Yakın gelecekte ise bahsedilen bu teknolojilerin daha da gelişeceği ve yaygınlaşacağı, hayatımızın her alanında yer alacağı beklenilmektedir.

Yapay zekâ teknolojisinin ne olduğunu yapay zekânın kendisine de sorarak öğrenebiliriz. OpenAI tarafından geliştirilen doğal dil işleme algoritması olan ChatGPT'ye "Yapay zekâ nedir?" diye sorduğumuzda, "Yapay zekâ (YZ), bilgisayarların ve makinelerin insan benzeri düşünme, öğrenme, problem çözme, dil anlama, karar verme ve diğer bilişsel işlevleri yerine getirme yeteneği kazandığı bir alandır. YZ, bir makinenin çevresindeki verileri analiz etmesi, öğrenmesi ve bu bilgiyi kullanarak insan benzeri tepkiler vermesi anlamına gelir. Temelde, insan beyninin işleyişine benzer şekilde çalışmaya yönelik algoritmalar, modeller ve veri setleri kullanılır (OpenAI, 2025)." yanıtını vermektedir. Bu yanıt literatürde yer alan tanımlarla ve tarihsel süreçle de uyum göstermektedir. İnsan benzeri verilen bu özgün yanıt, yapay zekâ teknolojisinin ne kadar geliştiğini de ortaya çıkarmaktadır.

1.2 Liderlik:

Liderlik kavramı, bireylerin veya grupların uzun veya kısa vadeli amaçlarına ulaşmak için yer aldığı grup üyelerinin uğraş ve çabalarını yönlendiren bir unsur olarak tanımlanabilir (Reşitoğlu vd., 2023). Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında liderlik kavramı, farklı açılardan ele alınmıştır. Örneğin, Yılmaz'a (2010) göre liderlik, bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayarak, onları eyleme geçirebilme bilgisi ve yeteneklerinin toplamından ibarettir. Bu tanımdan hareketle liderlik, yalnızca belirlenmiş hedeflere ulaşırken kullanılacak bir araç değil aynı zamanda aynı hedef doğrultusunda ilerleyen grup üyelerinin kişisel yeteneklerini keşfetmesi ve geliştirmesine imkân sunan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Örgütlerin uzun veya kısa vadeli amaçlarına ulaşmalarında, liderlerin payının çok fazla olduğu düşünülmektedir. Liderler, çalışanları etkileyerek ve onları yetenekleri doğrultusunda yönlendirerek sürece katkı sağlamaktadırlar

(Önen & Kanayran, 2016). Farklı liderlik tarzlarının çalışanların üzerinde farklı etkileri mevcuttur (Doğanay & Şen, 2016). Ancak genel olarak liderlik, çalışanların işe bağlılığını ve motivasyonunu kabul edilebilir düzeyde olumlu etkilemektedir. (Şeker, 2024).

1.3 Yapay Zekâ Destekli Liderlik:

Yapay zekâ, liderlik ve organizasyonel yapılar üzerinde önemli bir etkiye sahip olarak, liderlik uygulamalarını dönüştürmektedir (Wisdom, 2024). Bu dönüşüm, liderlerin karar verme süreçlerini iyileştirerek, organizasyonların daha verimli ve işlevsel çalışmasına olanak tanımaktadır. (Nyoto vd., 2024). Yapay zekâ, liderlerin stillerini ve yönetme biçimlerini çalışan ihtiyaçlarına göre özelleştirme imkânı sunmaktadır (Pago, 2024).

Öte yandan, yapay zekâ destekli teknolojilerin liderlik alanında kullanılması, şeffaflık, algoritmik önyargılar ve insan-yapay zekâ etkileşimindeki çatışmalar gibi etik sorunları da gündeme getirmektedir (Aziz vd., 2024). Bu nedenle, liderlerin yapay zekâdan faydalanırken insancıl özelliklerini korumaları, etik ve stratejik yeteneklerini geliştirmeleri kritik önem taşımaktadır (Budianto vd., 2025).

Yapay zekâ destekli teknolojilerin liderlik alanında kullanılması, Karar süreçlerinde şeffaflığın azalması, otomatik önerilerin insan değerleriyle çatışması ve önyargılı algoritmalar nedeniyle bazı etik sorunları ve insan-yapay zekâ çatışmasını ortaya çıkarmaktadır (Aziz vd., 2024). Bundan dolayı liderlerin yapay zekâ uygulamasından destek alırken, insan merkezli özelliklerini koruması gerektiği düşünülmektedir. Bu özellik, liderlerin teknolojik ve stratejik alanlarda yetkinliklerini geliştirmelerini ve yapay zekâdan faydalanma becerilerini de arttıracaktır (Budianto vd., 2025). Yapay zekâ destekli liderlik bağlamında daha fazla bilimsel araştırma yapılarak, literatürün genişletilmesi gereken alanlar bulunmaktadır. Bu alanların, liderlik eğitim programlarının yeniden tanımlanması ve yapay zekânın etkili bir şekilde entegrasyonu için gereken çerçevelerin geliştirilmesi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, etik zorlukların ele alınması ve disiplinler arası iş birliğinin teşvik edilmesi, sürdürülebilir yenilik ve büyüme için de önem taşımaktadır (Pago, 2024).

Bu bağlamda yapay zekâ destekli liderliğin, organizasyonların dijital dönüşüm sürecinde rekabetçi kalabilmeleri için ve liderlerin daha etkili organizasyonlar oluşturabilmeleri için oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak, yapay zekâ destekli liderlik yalnızca teknolojik bir dönüşüm olarak değil, karar alma süreçlerini yöneten, farklı liderlik stillerine sahip olan, organizasyonel performans ve etik boyutları içeren çok yönlü bir süreç olarak ele alınması gerektiği karşımıza çıkmaktadır.

2. Metot

Araştırmada, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz, bilimsel yayınları sayısal yöntemlerle inceleyerek araştırma trendlerini, atıf ilişkilerini ve bilimsel etkinliği değerlendiren sayısal bir analiz yöntemidir (Öztürk, 2021). Bu yöntem, özellikle yayın sayısı, atıf sayısı, yazar iş birlikleri ve anahtar kelime analizleri gibi metrikleri kullanarak, akademik literatürü anlamlandırmada önemli bir rol oynar (Donthu vd., 2021). Araştırmada yer alan çalışmaların belirlenmesi için, Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. Makalelerin nicel olarak sayısının az olmasından ötürü anahtar kelime dışında herhangi bir sınırlama konulmamıştır. Yapılan araştırmada çalışmaların, 2012-2025 yılları arasında dağıldığı tespit edilmiştir. Veri tabanında arama yaparken anahtar kelime olarak “Artificial Intelligence” ve “Leadership” kelimeleri, dil olarak İngilizce seçilmiştir. 21 Mart 2025 tarihinde gerçekleştirilen bu filtrelenmiş veri tabanı araştırmasıyla, 144 akademik araştırma ve 6 literatür taramasına ulaşılmış ve bu akademik yayınlar çalışmamıza dahil edilmiştir.

Araştırma verilerinin analizi, R-Studio programının bibliometrix 5.0 paketiyle yapılmıştır. R-Studio, R programlama dili için geliştirilmiş, veri analizi, istatistiksel hesaplamalar ve görselleştirme işlemleri için kullanılan entegre bir geliştirme ortamıdır (Xie, 2015). Araştırma kapsamında ulaşılan veriler, Web of Science veri tabanından “plain text file” formatında dışarıya aktarılmış, bibliometrix paketi ile analiz edilerek görsel hale getirilmiştir. Araştırma konusu bağlamında; yazar analizi, ülke analizi, anahtar kelime analizi, dergi analizi, atıf analizi ve yıllara göre yayın sayıları incelenmiştir.

3. Bulgular

Bibliyometrik analizlerin en temel girdisini, araştırmanın örneklemini oluşturan yayınlara ilişkin sayısal ve tanımlayıcı verileri barındıran bibliyografik künyeler oluşturmaktadır (Moed, 2005). Aşağıda yer alan Tablo 1’de “Yapay zekâ” ve “liderlik” anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan tarama sonucunda elde edilen örneklem sonucunda ulaşılan 144 akademik araştırma ve 6 literatür taramasına ilişkin nicel bilgiler yer almaktadır.

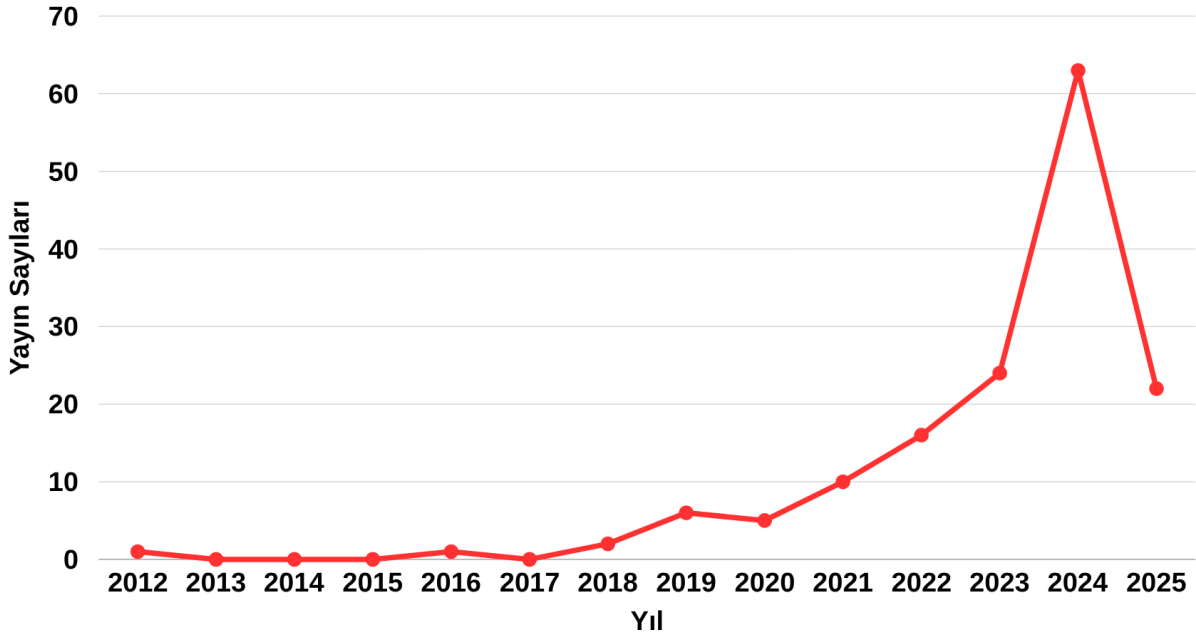
Veri Grubu Hakkında Genel Bilgiler	Sonuçlar
Yayınların Yıllara Göre Dağılımı	2012:2025
Kaynaklar	124
Belgeler	150
Yıllık Büyüme Oranı %	26,84
Ortalama Belge Yaşı	1,9
Belge Başına Düşen Ortalama Atıf	8,8
Toplam Referans	7732
Yazarlar	
Yazarlar	470
Tek Yazarlı Belgeler	26
Yazar İş birlikleri	
Belge Başına Ortak Yazarlar	3,2
Yurt dışı Yazar İş birliği %	36

Tablo 1: Araştırmanın Örneklem Kümesi Hakkında Genel Bilgiler

Şekil 1: Anahtar Kelime Bulutu

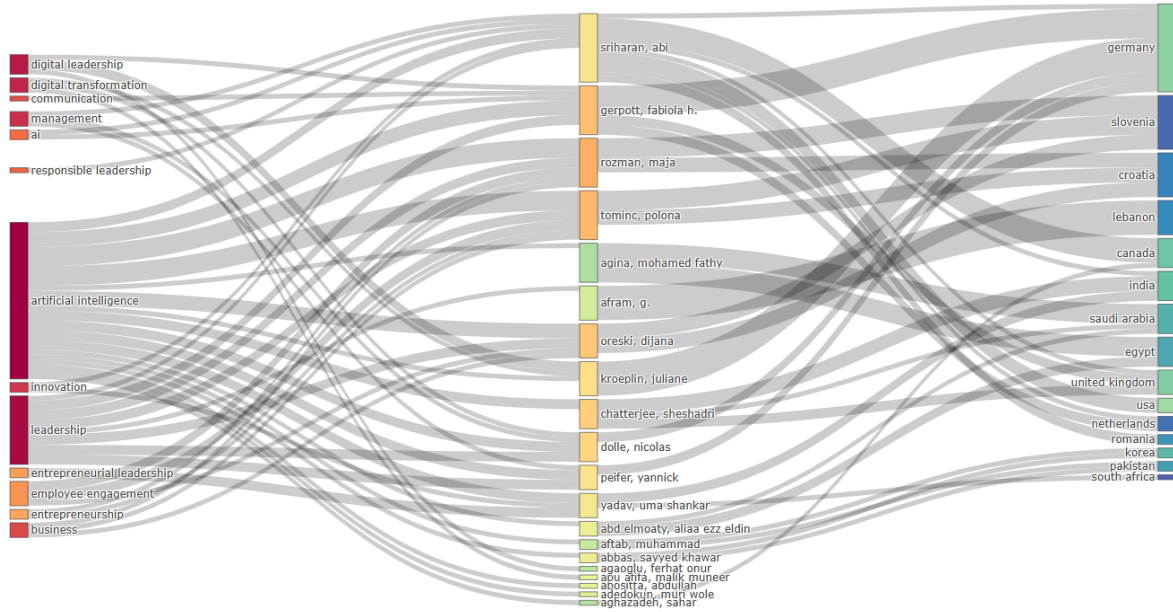
Şekil 1, araştırmada incelenen makalelerde yer alan anahtar kelimelerin sıklıklarına göre oluşturulmuş bir kelime bulutuna aittir. Bu şekilde, kelimelerin büyüklükleri ile literatürde ne sıklıkla kullanıldığı arasında pozitif bir ilişkiyle gösterilmiştir. Yazı tipi büyüdükçe, kelimenin kullanım sıklığı da artmaktadır. Bu kelime bulutu, çalışmanın temel araştırma alanlarında hangi konuların öne çıktığını görsel olarak hızlı ve etkili biçimde yansıtmaktadır. Anahtar kelime bulutu ayrıca, literatürde yoğunlaşan temaları belirlemek ve araştırma eğilimlerini anlamak açısından da önemli bir görsel araçtır.

Grafik 1: Yıllara Göre Yayın Sayıları

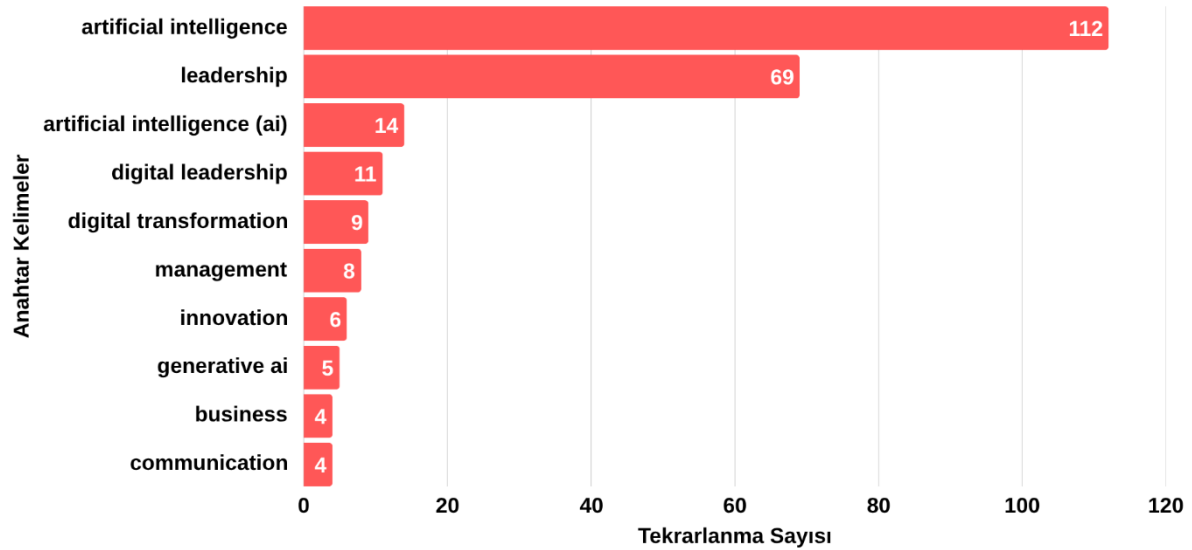
Grafik 1, yapay zekâ destekli liderlik konusundaki akademik yayınların, yıllara göre dağılımını göstermektedir. Bu grafik, literatürdeki üretkenliğin zaman içindeki değişimini ortaya çıkarmaktadır. Grafik 1'e göre, yapay zekâ destekli liderlik konusundaki akademik yayınların

niceliksel olarak 2022 yılına kadar sabit hızda arttığı, ancak 2022 ile 2024 yılları arasında bu alanda yapılan yayınlarda, ciddi bir artış olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Anahtar Kelime, Yazar, Ülke Üçlü Alan Grafiği

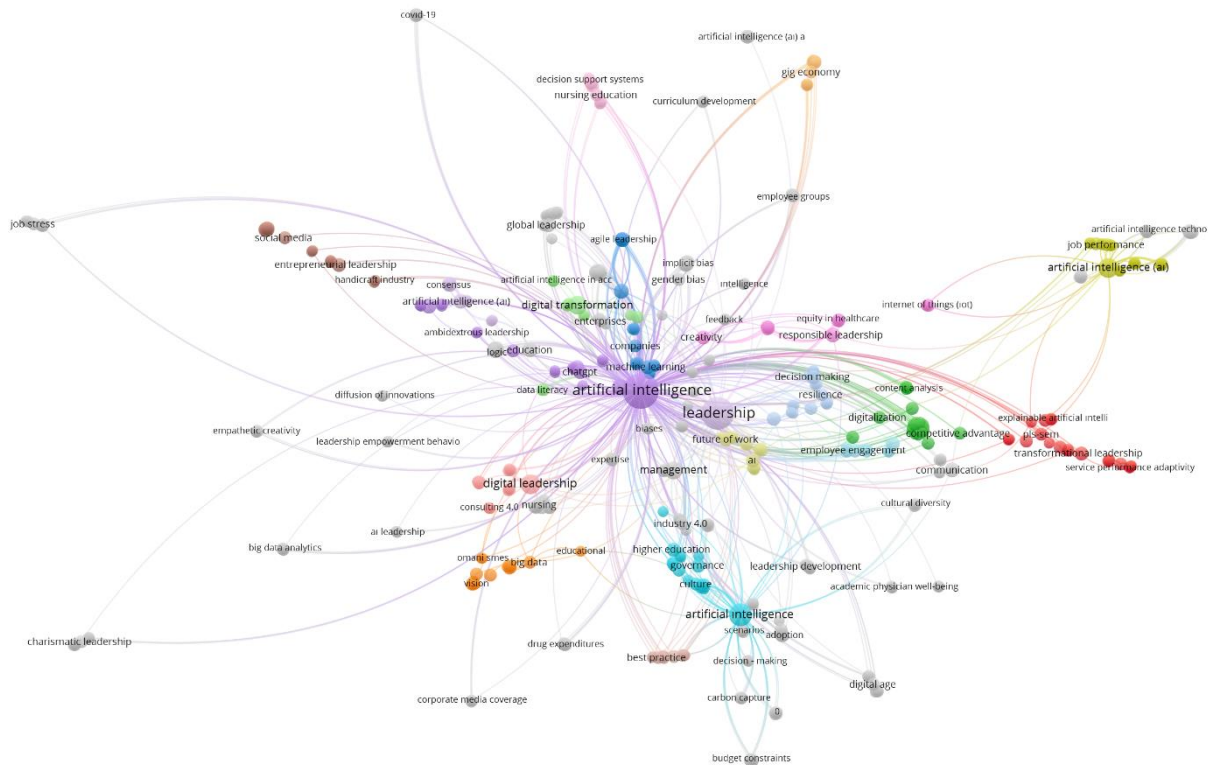
Grafik 2, “anahtar kelime – yazar – ülke” üçlü etkileşimini gösteren bir alan grafiğidir. Bu grafik, hangi anahtar kelimelerin en çok kullanıldığını, bu kelimeleri hangi yazarların tercih ettiğini ve bu yazarların hangi ülkelere ait olduğunu göstermektedir. Bu üçlü alan grafiği sayesinde, literatürdeki konular, yazarlar ve coğrafi dağılım birlikte değerlendirilebilmektedir.

Grafik 3: En Sık Tekrarlanan Anahtar Kelimeler

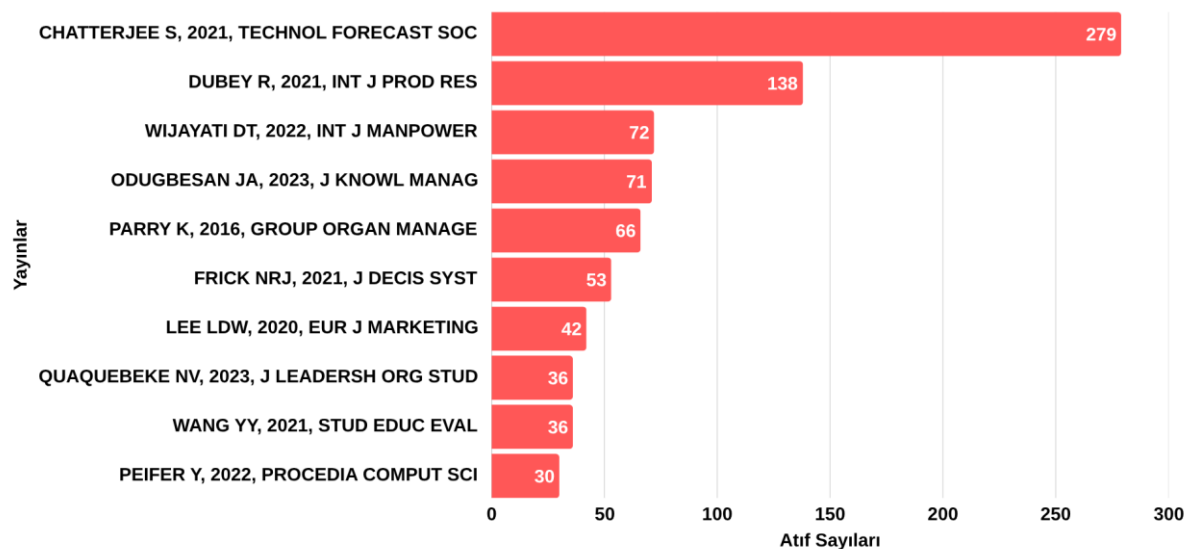
Grafik 3, incelenen makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimelerin yoğunluklarını göstermektedir. Bu grafik, araştırma konusunun literatürde, hangi kavramlar etrafında şekillendiğini anlamak için önem taşımaktadır. Anahtar kelime yoğunluklarının görselleştirilmesi sayesinde, literatürde en fazla ilgi gören konular ve araştırma yapılan alanlar kolayca tespit edilebilmektedir. Grafik 3 incelendiğinde, en sık kullanılan anahtar kelimelerin; yapay zekâ,

liderlik ve dijital liderlik kelimeleri olduğu görülmektedir. Bu grafik, gelecekte yapılacak çalışmaların araştırma konularını da öngörmemize yardımcı olmaktadır.

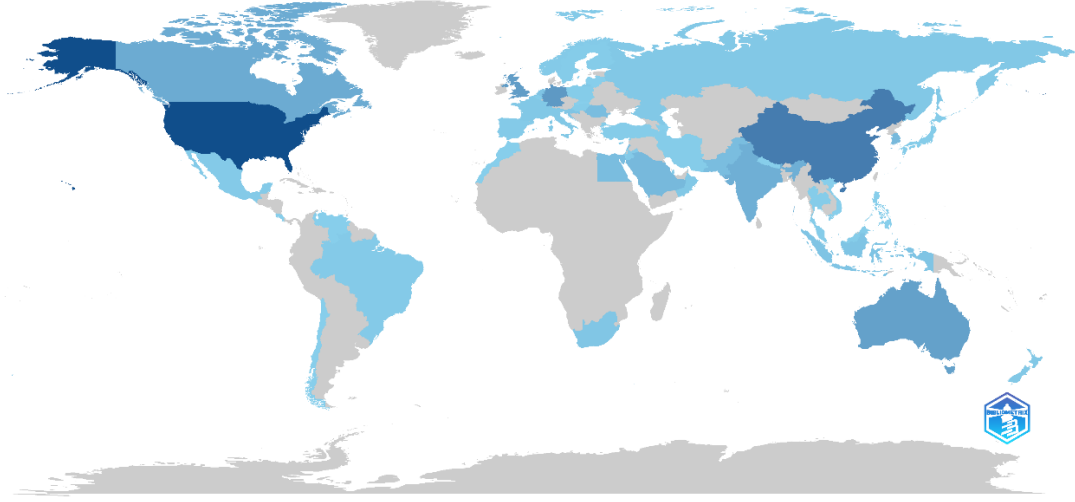
Şekil 2: Anahtar Kelimelerin Birbirleriyle İlişkisi

Şekil 2, çalışmada yer alan anahtar kelimeler arasındaki ilişkileri ve bu kelimelerin birlikte kullanım yoğunluklarını göstermektedir. Görselde yer alan renkli gruplar, tematik olarak benzer kelimeleri bir araya getirmektedir. Kelimeler arasındaki çizgiler, birlikte kullanılma sıklığını ifade etmektedir. Çizgilerin kalınlığı arttıkça iki anahtar kelime arasındaki ilişki daha güçlü olmaktadır. Bu yapı arasındaki ilişkiler, araştırma alanındaki ana eğilimlerin, konu alt başlıklarının ve literatürdeki ortak odak noktalarının anlaşılmasını sağlamaktadır.

Grafik 4: En Çok Atıf Alan Yayınlar

Grafik 4, en çok atıf alan akademik yayınların sıralamasını ve bu yayınların aldığı atıf sayılarını göstermektedir. Atıf sayısı, bir çalışmanın literatürdeki etkisini ve bilimsel topluluk tarafından ne kadar benimsendiğini gösteren önemli bir ölçüttür (Kızıloz, 2020). Bu grafik, alana en fazla katkı sağlayan çalışmaların belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Şekil 3: Ülkelere Göre Bilimsel Üretkenlik Karşılaştırılması

Şekil 3, yapay zekâ destekli liderlik konusunda farklı ülkelerin ne kadar yayın yaptığını coğrafi bir görselleştirme ile sunmaktadır. Harita üzerindeki renk tonları, koyu maviden açık maviye doğru değişerek, ülkelerin bu alandaki akademik üretim seviyelerini göstermektedir. Renkler koyulaştıkça üretim miktarının arttığı, gri renkle belirtilen bölgelerde ise üretim yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ alanında en üretken ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Almanya, İngiltere ve Avustralya şeklinde sıralanmaktadır.

Sıra	Ülke	Yayın Sayısı
1	Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	67
2	Çin	42
3	Almanya	27
4	İngiltere	25
5	Avustralya	23
6	Kanada	18
7	Hindistan	16
8	Suudi Arabistan	11
9	Pakistan	9
10	Mısır	9
11	Endonezya	6
12	Güney Afrika	5
13	Rusya	4

14	İtalya	4
15	Türkiye	2

Tablo 2: Ülkelere Göre Bilimsel Üretkenliklerin Nicel Verileri

Tablo 2, Şekil 3'teki görsel verinin sayısal bir şekilde nicel olarak ifade edilebilmesi amacıyla oluşturulmuştur.

4. Tartışma

Araştırmanın örneklem kümesi hakkında genel bilgiler tablosuna göre, analiz edilen çalışmalar 2012-2025 yılları arasında yer almaktadır. Bu zaman aralığında, araştırma kapsamında 150 belge ve 124 kaynak yer almaktadır. Akademik makalelerin yıllara göre artışı oransal olarak incelendiğinde yıllık büyüme oranı %26,84 olarak hesaplanmıştır. Bu da incelenen konunun son yıllarda giderek artan bir ilgi gördüğüne işaret etmektedir. Araştırmada yer alan her doküman başına düşen ortalama alıntı sayısı, 8,8 olarak hesaplanmıştır. Bu sayı, incelenen konunun akademik etki düzeyini göstermektedir. Çalışmalarda yer alan 470 yazar ve belge başına ortalama 3,2 ortak yazar bilgisi, konu hakkında yapılan araştırmaların iş birliğiyle yapılma oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Ek olarak uluslararası ortak yazar oranının %36 olması, araştırmaların önemli kısmının ülkeler arası iş birliği ile uluslararası gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Anahtar kelime bulutu görselinde en büyük boyutlarda yer alan “yapay zekâ” (artificial intelligence) ve “liderlik” (leadership) kavramları, bu çalışmanın odağını oluşturmuştur. Bunların dışında, “teknoloji” (technology), “yönetim” (management), “etki” (impact) ve “zorluklar” (challenges) gibi diğer kavramlar da bu iki temel odağı destekleyen alt başlıklar olarak öne çıkmaktadır.

Yıllara göre yayın sayıları grafiğine bakıldığında konuyla ilgili yayınların 2012-2016 yılları arasında doğrusal olarak 0-1 yayın sayısı ile ilerlediği tespit edilmiştir. Bu durum, konunun o yıllarda henüz yeni bir araştırma alanı olarak görülmediğini göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, 2018 yılında 2, 2019 yılında 6, 2020 yılında ise 5 yayın üretildiği görülmektedir. Buradan hareketle, 2018 yılından itibaren yapay zekâ destekli liderlik konusunda ihtiyaçların ortaya çıkmaya başladığı düşünülmektedir. 2021 yılında 10, 2022'de 16, 2023'te 24, 2024 yılında ise 63 yayın yapılırken, Mart 2025'e kadar geçen sürede 22 yeni yayın daha eklenmiştir. Bu sonuçlara göre, 2021 yılından itibaren konu hakkında çalışmaların ivmesel bir hareket kazandığı ve literatür için öneminin ve ilgisinin arttığı fark edilmektedir. Benzer biçimde, Sriharan vd. (2023) sağlık sektöründe yapay zekâ dönüşümüne liderlik eden yöneticilerin kritik rollerini vurgulayarak, bu dönemde konuya yönelik artan akademik ilgiyi desteklemektedir. Bu eğilim, yapay zekâ destekli liderlik konusunun son yıllarda hızla önem kazandığını ve bu alanda zengin bir literatürün oluşmaya başladığını göstermektedir. Hajkowicz vd. (2021) yapay zekâ ile ilgili yayınların 2000'li yıllardan itibaren hızla büyüdüğünü özellikle son yıllarda patlamaya yakın bir artış yaşandığını belirtmiş, bu büyümenin AI teknolojilerinin farklı disiplinlere hızla yayıldığını ve giderek daha etkili bir teknoloji haline geldiğini ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızda yer alan bulgularımız ile elde ettiğimiz 2021 yılından itibaren yaşanan hızlı artış bu sonucu destekler niteliktedir.

Üçlü alan grafiği, anahtar kelimeler ile yazarlar ve ülkeler arasındaki bağlantıları göstererek, hangi temaların hangi araştırmacılar ve ülkeler tarafından öne çıkarıldığını ortaya koyar. Böylece, bilimsel bilginin hangi coğrafyalarda ve kimler tarafından üretildiği, hangi konuların öne çıktığı görsel olarak daha anlaşılır halde okuyuculara sunulabilir (Parvanda, 2024). Elde ettiğimiz verilerle oluşturduğumuz anahtar kelime, yazar, ülke üçlü alan grafiği incelendiğinde, konuya ait

anahtar kelimeleri, bu anahtar kelimelerin yazarlar tarafından hangi sıklıkta kullanıldığı, bu yazarların anahtar kelimeleri kullanım yoğunluğu ve yazarların ülkeleri görülmektedir. Renkli dikdörtgenlerin büyüklükleri sıklığı ifade etmektedir. Bu bağlamda değerlendirdiğimizde en çok tekrar eden anahtar kelimeler “artificial intelligence” ve “leadership” olduğu ortaya çıkmaktadır. En sık tekrarlanan yazar ise Kanada’da faaliyet gösteren Sriharan Abi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülke olarak değerlendirme yaptığımızda da Almanya’nın ilk sırada olduğu görülmektedir. Grafik 2, hem bireysel hem de ulusal düzeyde araştırma eğilimlerini karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Yapay zekâ destekli liderlik alanında hangi ülkelerin ve yazarların daha aktif olduğunu görsel olarak göstermektedir.

En sık tekrarlanan anahtar kelimeler grafiğine bakıldığında, yapılan veri analizi sonuçlarına göre, “yapay zekâ (artificial intelligence)” ve “liderlik (leadership)” ifadeleri öne çıkan anahtar kelimeler arasında yer almaktadır. Bu durum, çalışmaların büyük ölçüde bu iki kavram ekseninde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu ana kavramlardan sonra “digital leadership”, “digital transformation”, “management”, “innovation” gibi kavramlar sık kullanılmaktadır. Bu anahtar kelimeler, yapay zekâ destekli liderlik çalışmalarının sadece teorik çerçevede değil, aynı zamanda dijital dönüşüm, yönetim ve inovasyon gibi pratik yönlerine de odaklanıldığını göstermektedir. Suljic’e (2024) göre, yapay zekâ teknolojileri dijital dönüşüm bağlamında liderliği derinden etkilemektedir. Bu etkiler; yeni beceriler gerektirmesi, farklı işlevler arasında iş birliğini teşvik etmesi, stratejik öngörü yapabilme ihtiyacını artırması ve sürdürülebilirliği temel strateji olarak edinmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar kelimelerin birbirleriyle ilişkisi başlıklı şekil incelendiğinde en fazla tekrar eden ve diğer kelimelerle ilişkilerinin bulunduğu grup, mor renkle karşımıza çıkmaktadır. İkinci önemli grup rengi de mavi olarak yer almaktadır. Mor renkle gösterilen grup, en yoğun ilişki ağına sahip anahtar kelimeleri içermektedir. Bu grupta “artificial intelligence”, “leadership” gibi kavramların birlikte yer aldığı görülmektedir. Bu durum, yapay zekânın liderlik süreçlerine etkisiyle ilgili temel konuların aynı boyutta yer aldığını göstermektedir. Mavi renkteki grup, daha çok teknolojik altyapı ve uygulama odaklı kavramları içermektedir. “Machine learning”, “agile leadership” gibi kelimelerin bu grupta yer alması, yapay zekânın liderlik bağlamında teknik yanının da ele alındığına işaret etmektedir.

Öne çıkan yayınlara bakıldığında, 2021 yılında “Technological Forecasting and Social Change” dergisinde Chatterjee vd. (2021) tarafından yayımlanmış olan makale karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın diğer yayınlara kıyasla açık ara en fazla atıf alan yayın olması, konunun literatürdeki gelişimine yön veren temel bir referans özelliğinde olduğuna işaret etmektedir. Bu yayının özellikle 2021 yılında yayımlanmış olması ve aynı yıl konuyla ilgili yayın sayısında da belirgin bir artış görülmesi, söz konusu çalışmanın literatürün gelişmesine katkı sağladığını destekler niteliktedir. Diğer yüksek atıf alan çalışmalarda, konu farklı açılardan ele alınarak yapay zekânın liderlik tarzları üzerindeki etkisi, liderlerin karar verme süreçlerindeki rolü ve çalışan bağlılığı gibi konular derinlemesine incelemiştir. Bu durum, konunun sadece teknolojik değil, aynı zamanda organizasyonel ve yönetsel boyutlarıyla da ele alındığını göstermektedir.

Özkaya ve Demirhan’a (2023) göre ABD yapay zekâ teknolojisinde zirvede yer almaktayken, ABD’yi sırayla Çin ve Almanya takip etmektedir. Bulgularımızda yer alan verilerle ülkesel anlamda bir değerlendirme yapıldığında, ABD (67 yayın), Çin (42 yayın), Almanya (27 yayın), İngiltere (25 yayın) ve Avustralya (23 yayın) gibi ülkelerin, yapay zekâ destekli liderlik alanında en üretken ülkeler arasında bulunduğu görülmektedir. Bu ülkelerin ardından Kanada, Hindistan, Suudi Arabistan, Pakistan ve Endonezya gibi ülkeler gelmektedir. Karşılaşılan bu sonucun literatürde yer alan araştırmalar ile aynı doğrultuda olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye ise yalnızca 2 yayınlı listede yer almaktadır. Bu durum, konunun ülkemizde henüz gelişmekte olan bir araştırma alanı

olduğunu göstermektedir. Ancak, bu veri aynı zamanda Türkiye için önemli bir akademik boşluk ve fırsat alanının da var olduğuna işaret etmektedir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırma çerçevesinde, 2012-2025 yılları arasında yayımlanan ve "yapay zekâ" ile "liderlik" anahtar kelimelerini içeren 150 akademik yayın, bibliyometrik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Yanıtlanması hedeflenen araştırma soruları baz alınarak, yapay zekâ destekli liderlik kavramının literatürde karar alma süreçlerini hızlandıran, çalışan bağlılığını artıran ve liderlik becerilerini destekleyen bir liderlik yaklaşımı olarak tanımlandığı ortaya çıkmaktadır. Web of Science veri tabanlı elde edilmiş çalışmalar temelinde, yıllara göre yayın dağılımına bakıldığında, özellikle 2021 yılından itibaren konunun akademik ilgi görmeye başladığı görülmektedir. 2024 yılı itibarıyla de yayın sayısında önemli bir artış yaşandığı ortaya çıkmaktadır. En çok atıf alan yayın, 2021 yılında *Technological Forecasting and Social Change* dergisinde yayımlanan ve yapay zekânın üretim süreçlerinde benimsenmesini inceleyen çalışma, bu alandaki araştırmaların artan ilgisini yansıtmakta ve liderlik bağlamında yapay zekânın organizasyonel uygulamalara entegrasyonu üzerine yapılacak araştırmalara temel oluşturmaktadır. Önceki yıllarda da üretim süreçlerinde yapay zekânın benimsenmesi üzerine çalışmalar bulunmasına rağmen, bu çalışma, özellikle liderlerin karar alma ve yönetim süreçlerine yapay zekânın literatürde nasıl yoğunlaştığını vurgulamaktadır (Chen vd., 2021). Bu veriler ışığında, yapay zekâ destekli liderlik konusunun dijital dönüşüm sürecinde organizasyonlar için kritik bir araştırma sahası haline geldiği de söylenebilmektedir. En fazla üretim yapan ülkelere baktığımızda ABD, Almanya, Çin, İngiltere ve Avustralya, yapay zekâ destekli liderlik alanında en üretken ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Bu akademik üretkenlik, söz konusu ülkelerdeki güçlü araştırma altyapısı ve teknolojik gelişmişlik düzeyi ile açıklanabilmektedir. (Stanford HAI, 2024). Ayrıca, yapılan analiz sonucu, Türkiye gibi ülkelerde bu alandaki akademik üretimin sınırlı olduğunu da göstermektedir. Karşılaşılan bu durum, yapay zekâ uygulamalarının liderlik kavramıyla nasıl birleşeceği ve ülke düzeyinde teknolojik liderlik kapasitesinin nasıl geliştirileceği gibi sorulara henüz yeterince yanıt verilmediğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, gelişmekte olan ülkeler için fırsat olarak, yeni bir araştırma alanı sunduğu düşünülmektedir.

Araştırmada en sık kullanılan anahtar kelimelere baktığımızda "artificial intelligence", "leadership" ve "digital leadership" kelimeleri karşımıza çıkmaktadır. Bu anahtar kelimeler etrafında şekillenen yayınlar hem teknolojik hem de yönetsel dönüşümün bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Anahtar kelime analizinde, yapay zekânın liderlik süreçlerine entegrasyonunun hem bireysel hem de örgütsel düzeyde değişiklikler yaratabileceği tahmin edilmektedir.

Sonuç olarak, çalışmaların önemli bir kısmı, yapay zekânın liderlerin karar verme süreçlerini geliştirdiğini ve çalışan bağlılığı, motivasyon ile iş tatmini gibi örgütsel sonuçlar üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermiştir (Sriharan vd., 2023). Yapay zekâ destekli liderlik alanının, dijital çağın liderlik anlayışını yeniden tanımlayıp, fırsatları, riskleri ve yeni araştırma alanlarını da barındırdığı görülmektedir. Bu nedenle yapay zekâ destekli liderlik konusunun hem akademik hem de uygulama yönüyle desteklenmesi gereken aktif bir alan olduğu da düşünülmektedir.

Çalışmanın Kısıtları:

Çalışmanın sınırlılıkları, yalnızca Web of Science (WoS) veri tabanının kullanılması, anahtar kelimelerin, sadece "artificial intelligence" ve "leadership" olarak seçilmesi, incelenen çalışmaların yalnızca 2012 -2025 tarihleri aralığına dağılması ve araştırmada yalnızca tek bir analiz yönteminin kullanılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gelecek Araştırmalar:

Her ne kadar bu alanda çeşitli çalışmalar bulunsa da etik boyutlar, insanla yapay zekâ arasındaki ilişkinin karmaşıklığı ve liderlik anlayışlarındaki değişim henüz yeterince derinlemesine araştırılmamıştır. Bu nedenle, disiplinler arası çalışmaların artırılması ve liderlik eğitimi programlarının yapay zekâ perspektifiyle yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Bu bağlamda arttırılmasına ihtiyaç duyulan disiplinler arası araştırmaların önemi tartışma kapsamında ele alınması gereken önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmalarda metodolojik çeşitliliğe, teorik derinliğe ve yeni uygulama alanlarına odaklanılması önerilmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı onam formu, makale süreç dosyasına eklenmiştir.

Finansal Destek

Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür**KAYNAKÇA:**

- Akturan, A. (2025). Yapay zekânın işletme yönetimi ve Liderlik Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 1305–1348.
<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1554856>
- Aziz, M., Rajesh, J., Jahan, F., McMurray, A., Ahmed, N., Narendran, R., & Harrison, C. (2024). AI-powered leadership: A systematic literature review. *Journal of Managerial Psychology*.
<https://doi.org/10.1108/JMP-05-2024-0389>
- Baruah, A., Shaikh, M., Kumar, R., Shaikh, I., Thomas, S., & L, N. (2024). Artificial intelligence influence on leadership styles in human resource management for employee engagement. In *2024 Ninth International Conference on Science Technology Engineering and Mathematics (ICONSTEM)* (pp. 1–5). IEEE.
<http://dx.doi.org/10.1109/ICONSTEM60960.2024.10568819>
- Budianto, S., Rahadian, D., & Yunita, I. (2025). The emerging landscape of AI-powered leadership: Transforming roles and organizations. *Journal of Lifestyle and SDGs Review*.
<https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n02.pe04139>
- Chatterjee, S., Rana, N. P., Tamilmani, K., Sharma, A., & Sharma, N. (2021). *Understanding AI adoption in manufacturing and production firms using an integrated TAM-TOE model. Technological Forecasting and Social Change*, 170, 120880.
<https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120880>
- Chen, W., Liu, H. and Zhang, Y. (2021) AI-Based Tracking Systems: Enhancing Efficiency and Accountability. *Journal of Business Analytics*, 4, 89-102.
- Coşkun, F., & Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay Zekânın Tarih İçindeki Gelişimi ve Eğitimde Kullanılması. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 54(3), 345–360. <https://doi.org/10.30964/auebfd.916220>

- Divya, D., Jain, R., Chetty, P., Siwach, V., & Mathur, A. (2024). The mediating effect of leadership in artificial intelligence success for employee engagement. *Management Decision*. <https://doi.org/10.1108/MD-01-2024-0213>
- Doğanay, A., & Şen, E. (2016). Liderlik Tarzlarının Çalışanların Bağlılık Seviyesi ve Performansına Etkisi: Başakşehir Belediyesinde Bir Uygulama. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 324–348. <https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.289026>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285–296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>
- Frimpong, V., & Wolfs, B. (2024). Predictive effect of AI on leadership: Insights from public case studies on organizational dynamics. *International Journal of Business Administration*. <http://dx.doi.org/10.5430/ijba.v15n3p39>
- Gezgin, U. B., Kılıç, B., & Arslan, E. (2023). Yapay Zekâ ve Bilinç: İnsan-Merkezciliğin Ötesinde. In U. B. Gezgin (Ed.), *Yapay Zekâ Psikolojisi ve Sosyolojisi* (ss. 123–130). Serüven Yayınları.
- Hajkowicz, S., Sanderson, C., Karimi, S., Bratanova, A. & Naughtin, C. (2023). Artificial intelligence adoption in the physical sciences, natural sciences, life sciences, social sciences and the arts and humanities: A bibliometric analysis of research publications from 1960-2021. *Technology in Society*, 74, Article 102260. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2023.102260>
- Kızılöz, H. E. (2020). Bilimsel Makalelerin Atıf Sayısı Tahmini. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 370–375. <https://doi.org/10.31590/ejosat.araconf48>
- Koroğlu, Y. (2017). Yapay Zekânın Teorik ve Pratik Sınırları. In *EBES Konferansı Bildirileri*. Boğaziçi Üniversitesi.
- Moed, H. F. (2005). *Citation analysis in research evaluation*. Springer.
- Nyoto, N., La Volla Nyoto, R., & Renaldo, N. (2024). The bright side of artificial intelligence in corporate leadership: A rapid literature review of the past five years. *Journal of Applied Business and Technology*. <http://dx.doi.org/10.35145/jabt.v5i3.186>
- OpenAI. (2025). *ChatGPT (GPT-4o)* [Yapay zekâ modeli]. OpenAI. <https://chat.openai.com/>
- Özkaya, G., & Demirhan, A. (2023). *Analysis of countries in terms of artificial intelligence technologies: PROMETHEE and GAIA method approach*. *Sustainability*, 15(5), 4604. <https://doi.org/10.3390/su15054604>
- Önen, S. M., & Kanayran, H. G. (2016). Liderlik ve Motivasyon: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 43–64. <https://doi.org/10.20493/bt.25754>
- Öztürk, O. (2021). Bibliyometrik Araştırmaların Tasarımına İlişkin Bir Çerçeve. In O. Öztürk & G. Gürler (Eds.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (2. baskı, ss. 33–49). İzmir Bakırçay Üniversitesi Yayınları.

- Pago, L. (2024). Artificial intelligence empowerment in leadership: A systematic review of positive impacts and applications. *International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis*. <http://dx.doi.org/10.47191/ijmra/v7-i08-57>
- Parvanda, R., Kala, P., & Sharma, V. (2024). *Bibliometric analysis-based review of fused deposition modeling 3D printing method (1994–2020)*. *3D Printing and Additive Manufacturing*, 11(1), 383-405. <https://doi.org/10.1089/3dp.2021.0046>
- Reşitoğlu, F., Toprak Altun, B., Azbay, A., & Reşitoğlu, S. (2023). Liderlik Kavramına ve Liderlik Kuramlarına Genel Bir Bakış. *International Academic Social Resources Journal*, 8(46), 2139–2145. <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.67807>
- Sriharan, A., Sekercioglu, N., Mitchell, C., Senkaiahliyan, S., Hertelendy, A., Porter, T., & Banaszak-Holl, J. (2024). Leadership for AI transformation in health care organization: Scoping review. *Journal of Medical Internet Research*, 26. <https://doi.org/10.2196/54556>
- Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence. (2024). *The 2024 AI Index Report*. Stanford HAI. <https://hai.stanford.edu/ai-index/2024-ai-index-report>
- Suljić, V. (2025). *Strategic leadership in AI-driven digital transformation: Ethical governance, innovation management, and sustainable practices for global enterprises and SMEs*. *SBS Journal of Applied Business Research*, 13(1), 17–35. <https://doi.org/10.70301/JOUR/SBS-JABR/2025/13/1/2>
- Şeker, G. (2024). İşletme Yönetiminde Liderlik Tarzlarının Çalışanların İş Bağlılığı ve Motivasyonuna Etkilerinin İncelenmesi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 10(37), 68–91. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10500247>
- Temur, S. (2021). Yapay Zekâ Kategorizasyonu ve Tarihsel Gelişim Süreci. *Eurasian Journal of Social and Economic Research (EJONS)*, 17(1), 45–60.
- Wisdom, I. (2024). AI-augmented leadership: Enhancing human decision-making. *International Journal of Advances in Engineering and Management*. <http://dx.doi.org/10.35629/5252-0612582585>
- Xie, Y. (2015). *Dynamic documents with R and knitr*. Chapman and Hall/CRC. <https://doi.org/10.1201/9781315382487>
- Yılmaz, M. K. (2010). Liderlik Yaklaşımları ve Liderlik Tarzlarına İlişkin Bir Araştırma. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 129–152.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

The problem of the research is that although the integration of artificial intelligence into leadership processes has developed rapidly in recent years, the academic trends, conceptual framework, and focal points in the literature in this field have not been presented in a holistic manner. AI-enabled leadership is not only a technological innovation but also a strategic leadership approach that affects multidimensional areas such as organisational decision-making, employee engagement, motivation, and productivity.

This study aimed to reveal how the concepts of "artificial intelligence" and "leadership" are handled in the academic literature, which themes they are concentrated around, and which countries and authors are more studied by bibliometric analysis method. Thus, it aims to identify current trends and areas of opportunity for future research.

The significance of this study lies in the fact that it maps an emerging field, such as AI-supported leadership, on an international scale, making the gaps and strengths in the literature visible. The findings are instructive not only for the academic community, but also for professionals in leadership positions, policymakers, and training program developers. Especially for countries like Turkey, which have limited academic production in this field, the research results provide an important reference for strategic planning and for building capacity.

Research Questions:

This study seeks to answer the following questions to systematically present the academic trends and conceptual framework in the field of AI-supported leadership:

1. What definitions appear when the literature on the concept of AI-supported leadership is analysed?
2. What is the distribution of articles published on AI-supported leadership by year?
3. What are the most influential articles, countries, and keyword relationships published on AI-supported leadership?

Literature Review

The rapid development of artificial intelligence technologies in the last decade has radically transformed leadership practices and organisational decision-making processes. In the literature, it is emphasised that artificial intelligence supports leaders' decision-making processes through data analysis, predictive capacity, and automation, which has positive effects on organisational outcomes such as productivity, employee engagement, and job satisfaction (Gezgin, 2023; Köroğlu, 2017; Temur, 2021). However, existing research has mostly focused on technological applications or case studies, and conceptual integrity, interdisciplinary approaches, and ethical dimensions have not been sufficiently examined (Aziz et al., 2024; Pago, 2024). In addition, there are a limited number of comparative studies on country-based production distribution and international cooperation effects, and the level of academic production in countries, such as Turkey, remains quite low. Among the important studies shaping the field, AI adoption research published in *Technological Forecasting and Social Change* in 2021 and systematic reviews examining the effects of AI on leadership (Wisdom, 2024; Nyoto et al., 2024; Sriharan et al., 2023) stand out. In addition, a guiding study on the bibliometric analysis method (Donthu et al., 2021) formed the methodological basis for this study. In this context, the study aims to provide conceptual clarity and make visible the ethical, educational and interdisciplinary research needs by revealing trends, key themes and country-author profiles in the field through bibliometric analysis of Web of Science data.

Methodology:

This study uses a bibliometric analysis method to reveal academic trends in the field of AI-supported leadership. Bibliometric analysis is a method that enables the evaluation of research trends, citation relationships, and scientific effectiveness by examining scientific publications using numerical data (Donthu et al., 2021). Web of Science (WoS) database was preferred as a data source, and the keywords "artificial intelligence" and "leadership" were searched in the "Author Keywords" field in the search conducted on 21 March 2025. No restrictions were imposed regarding language, publication type, or country; consequently, the analysis encompassed a total of 150 academic studies published between 2012 and 2025.

Data analysis was conducted using the Bibliometrix package in R-Studio software (Aria & Cuccurullo, 2017). The data obtained from the Web of Science were exported in "plain text file" format, followed by author, country, keyword, journal, and citation analyses. In addition, changes in the number of publications over the years, international collaboration rates, and keyword relationships were visualised. This methodology systematically reveals both the academic map of the field and potential focal points for future research.

Findings:

This study analysed 150 academic articles published between 2012 and 2025 and containing the keywords "artificial intelligence" and "leadership" using bibliometric analysis method. Bibliometric analysis is a powerful method for visualising research trends, citation relationships, author-country collaborations and keyword densities in academic literature. While traditional literature reviews provide a qualitative framework, bibliometric analysis provides a systematic, comparative and data-based evaluation of the subject through quantitative data and visual maps. In this respect, our study presents the development dynamics of the field with measurable indicators compared to classical systematic review.

Research production, which was at a low level with 0-1 publications per year between 2012-2016, increased to 2 publications in 2018, 6 in 2019, and 5 in 2020. Acceleration started from 2021; the highest level was reached with 63 publications in 2024, and 22 new publications were added until March 2025. This shows that the issue of AI-supported leadership has gained importance rapidly in the last four years. (See Chart 1: Number of Publications by Year)

The most frequently repeated concepts are "artificial intelligence", "leadership", "digital leadership", "digital transformation", "management" and "innovation". When the keyword relationships are analysed, the group shown in purple contains the basic concepts (artificial intelligence, leadership), while the blue group emphasises the technical dimension (machine learning, agile leadership). (See Figure 1: Keyword Cloud - Figure 2: Keyword Relationships)

Among the most active authors, Sriharan and Abi stand out. On a country basis, the USA (67), China (42), Germany (27), UK (25) and Australia (23) are the five most productive countries. Turkey is on the list with only two publications, which shows that there is a significant research opportunity at the national level. (See Table 2: Number of Publications by Country - Figure 3: Scientific Productivity Map)

The most cited study is the article "Understanding AI adoption in manufacturing and production firms using an integrated TAM-TOE model" published in Technological Forecasting and Social Change in 2021. The high citation rate of this study has made a significant contribution to research momentum in the field (See Chart 4: Most Cited Publications).

A total of 470 authors contributed to the studies, with an average of 3.2 co-authors per paper. The rate of international cooperation was 36%, indicating a high level of global interest in the subject.

Compared to systematic literature reviews, the bibliometric analysis method used in this study offers a comprehensive evaluation through both data visualisation (keyword networks, country maps, citation graphs) and numerical metrics (number of publications, average citations, growth rate). However, in terms

of in-depth content analysis, more holistic results can be obtained when combined with meta-analysis or qualitative content analysis methods.

Discussion:

The results reveal an increasing interest in the literature on AI-supported leadership. The findings obtained in line with the research questions show that technological and managerial dimensions are more prominent in the definitions of the concept, while psychological and socio-cultural dimensions are relatively less examined in the literature. The distribution of publications according to years reveals that the subject has gained momentum especially in the last five years and has become more visible on the academic agenda.

When the most cited studies, leading authors, and the most productive countries are analysed, it is evident that the AI-supported leadership literature is concentrated in certain academic centres. Turkey's limited academic production in this field offers remarkable opportunities for international collaborations and new research areas.

Conclusions

This study analysed 150 academic articles on "artificial intelligence" and "leadership" published between 2012 and 2025 using bibliometric analysis to reveal the development trends in the field of AI-supported leadership and its position in the literature. In response to the research questions, the findings showed that artificial intelligence is defined as a leadership approach that increases the speed and accuracy of decision-making in leadership processes, strengthens employee engagement and supports organisational efficiency. In addition, it was determined that academic production in this field has gained momentum since 2021, the most frequently used keywords are "artificial intelligence", "leadership" and "digital leadership", and countries with strong technological infrastructure such as the USA, China, Germany, the UK and Australia have the highest number of publications.

The results indicate that AI-supported leadership is not only a technological transformation element but also a multidisciplinary field that needs to be addressed with its managerial and psychological dimensions. Turkey's limited academic contributions in this field point to significant research and application potential at the national level.

The limitations of this study include the use of only the Web of Science database, the selection of keywords in a narrow scope, and the use of bibliometric analysis as the only analysis method. This study contributes to the existing body of knowledge by identifying thematic trends, key concept relationships and research gaps in the literature. However, being based only on bibliometric data, it does not allow for an in-depth examination of the conceptual and practical aspects of the subject. Future research should conduct qualitative analyses from different disciplinary perspectives and investigate the practical effects of AI-supported leadership in various cultural contexts. For future research, it is recommended to include larger databases, increase methodological diversity, examine ethical dimensions in depth, and redesign leadership training programs from an artificial intelligence perspective.

In conclusion, this study emphasises that AI-supported leadership is a critical area that redefines the understanding of leadership in the digital age and provides a comprehensive database that will guide future studies at both academic and practical levels.

Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

Social Media Addiction and Loneliness: A Research on University Students

Ahmet ÖZDEMİR¹ , Haydar ÖZAYDIN²

öz

Sosyal medya kullanımının genç yetişkinlerde yalnızlık üzerindeki etkisini inceleyen bu araştırma, sosyal medyanın bireylerin sosyal ilişkilerindeki dönüşümü psikososyal açıdan analiz etmektedir. Çalışma teorik düzlemde bir duygu durum olarak ele alınan yalnızlığın araştırma nesnesi olarak sosyal medyayla ilişkisini tartışmıştır. Bu ifadelerle birlikte bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri ile yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek ve sosyal medya kullanım alışkanlıklarının bu değişkenler üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. 2025 yılı mart-nisan aylarında kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 347 üniversite öğrencisiyle anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Veriler, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği (SBMÖ-ÖF) ve UCLA Yalnızlık Ölçeği (ULS-8) kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, katılımcıların sosyal medya bağımlılığı düzeyleri genellikle düşük ve orta seviyededir. Sosyal medya bağımlılığı ile yalnızlık arasında zayıf ama anlamlı bir pozitif ilişki bulunmuştur. Özellikle sanal iletişim ve sanal problem alt boyutları yalnızlıkla anlamlı düzeyde ilişkilidir. Çalışmada elde edilen bulgular, teorik tartışmalar ışığında değerlendirilerek, sosyal medya kullanımının gençlerde yalnızlığı tetikleyebileceğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik Çalışmaları, Sosyal Medya Bağımlılığı, Yalnızlık, Üniversite Öğrencileri, Dijital Etkileşim.

ABSTRACT

This research, which examines the effect of social media use on loneliness among young adults, analyzes the transformation of individuals' social relationships through social media from a psychosocial perspective. The study discusses the relationship between loneliness, which is considered a state of mind in the theoretical plane, and social media as the object of research. With these statements, the aim of this research is to examine the relationship between university students' levels of social media addiction and loneliness and to evaluate the effects of social media usage habits on these variables. A survey was conducted with 347 university students selected using convenience sampling in March-April 2025. Data were collected using the Social Media Addiction Scale (SBMÖ-ÖF) and the UCLA Loneliness Scale (ULS-8). Descriptive statistics, independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), and Pearson correlation analysis were used in the analysis of the data. According to the findings, the participants' levels of social media addiction were generally low to moderate. A weak but significant positive relationship was found between social media addiction and loneliness. In particular, the subdimensions of virtual communication and virtual problems were significantly related to loneliness. The findings obtained in the study, evaluated considering theoretical discussions, emphasize that social media use may trigger loneliness in young people.

Keywords: Youth Studies, Social Media Addiction, Loneliness, University Students, Digital Interaction.

¹ Öğr. Gör. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ahmet.ozdemir@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3488-8250

² Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, haydar.ozaydin@ibu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0274-7143

Bu araştırma 31.07.2025-03.08.2025 tarihlerinde 11. Uluslararası Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan "Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma" adlı bildiriden genişletilerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Sosyal bilimlerin rasyonel bağlamlarda insan davranışları üzerindeki temellendirici yaklaşımları ve araştırmaları 1960'lardan sonra bir değişim geçirdi. Sosyal bilimler, Sanayi Devrimi veya modernite gibi olguları daha çok davranışsal bağlamda bürokrasinin yükselmesi, devletlerin ve şirketlerin görünürlük kazanması ve bireyselleşmenin artan gücünü rasyonel unsurlarla şematize etti. Yine de moderniteyle başlayan ve teknolojik gelişmelerle biçimlenen sosyal hayata duygu-durumlarıyla yaklaşan çok sayıda sosyolog ve düşünür olmuştur. Bunlar arasında kaygının ekonomik faaliyetler için temel bileşen olduğunu söyleyen Max Weber ve yine sosyal gelişmeleri “blasé” kavramıyla bıkkınlık ve bezginlik gibi psikolojik terimlerle açıklamaya çalışan George Simmel'i görmekteyiz (Illouz, 2021, ss. 12-13). Bugün bakıldığında psikolojik duygu durumları bizlerin içsel enerjisiyle birleştiğinde toplumsal bir gerçeklik haline gelmektedir. Bu anlamda duygu-durumu psikolojik olduğu kadar hem sosyolojik bir unsur hem de kültürel bir enerjidir (Illouz, 2021, s. 14). Dijitalleşme, sosyal medya ve yapay zekâ gibi araçların ivmelendiği bugünlerde duygu durumları sosyal ve ekonomik yapıların rasyonel tarafları kadar araştırılması gerekli bir olgu haline gelmektedir.

Sosyal medya araçlarıyla birlikte duygu durumlarının araştırılması biraz daha görünürlük kazansa da aslında bu araştırmaları daha geriye götürmek ekonomik yapı ve iş yeri verimliliğini artırmak için yapılan araştırmalara bakıldığında mümkündür. Dünden bugüne gelen ve sosyal medyanın hayatımızın ayrılmaz bir parçasına dönüşmesiyle duygu durumlarını incelemek toplumsal gerçekliği ve içinde yaşadığımız kültürel kodları anlamak bakımından önemli hale gelmiştir. Nitekim daha erken dönemlerde duygu durumlarını ele alan çalışmalar olmuştur. Bunlar arasında en önemli çalışmalar olarak David Riesman'ın Yalnız Kalabalık (2016) ve Christopher Lasch'ın Narsisizm Kültürü (2021) örnek gösterilebilir. Duygu-duruma ilişkin çalışmaların yoğunlaştığı dönem ise daha çok Martin Seligman tarafından ortaya atılan Pozitif Psikoloji disiplininin oluşturulmasıydı. 1998'de Amerikan Psikoloji Derneği (APA) başkanı olduktan sonra Seligman, bağış ve destekler yoluyla bu disiplini diğer disiplinlerle bağını genişletecek şekilde, odak grubunu çalışma verimliliği ve çalışan etkinliği üzerinden tanımlamaya girişti (Cabanas & Illouz, 2023). Çalışma hayatı, verimliliği çağrıştıracak biçimde mutlulukla ilişkilendirildi ve psikolojik terimlerle ifade edilmeye başlandı. Bu psikolojik söylemler ise ekonomik bir dille birleştiğinde çalışan bireyler çalışma hayatını kişisel projeler, yaratıcılık ve girişimcilik olarak görmeye başladılar. Kişisel bir proje haline getirilen çalışma hayatının toplumdan yalıtılmışlığı getirmesi kaçınılmaz oldu (Cabanas & Illouz, 2023, s. 71). Kişi, toplumsal durumlardan azade kaldığında kendisine döner ve psikolojik olarak kendini gözlemlemeye başlar. Bireylerin içsel enerjileriyle aşırı meşgul olması yalnızlığı doğuran nedenlerden biri olarak görülmektedir (Cabanas & Illouz, 2023, s. 165). Sosyal ilişki kurma becerileri pozitif psikolojiyle birleştiğinde kendimize karşı sorumluluklarımız toplumu oluşturan diğerlerine karşı olduğumuz yükümlülüklerimizin önüne geçmektedir (Illouz, 2024a, s. 16). Dolayısıyla böyle bir ortamda sosyal izolasyon koşullarından kaçınmak pek mümkün görünmemektedir. Hatta Illouz, aşkın bile bugün kişisel girişimlerle alakalı olduğu ve kişinin kendisi olarak bir gerçekleştirme aracı olarak görüldüğünü iddia etmektedir (Illouz, 2024b).

Geçmişten bugüne duygu-durumlarının insan üzerindeki etkisinin araştırılması ve duyguların farklı araştırmalara konu olması bugün sosyal medyanın ve dijitalleşmenin insanın ruhsal yapısına etkisiyle birlikte eni konu çoğalmaktadır. Nitekim 2024'ün son aylarında ülkeler peşi sıra yılın kelimesini açıkladılar. Oxford sözlüğü 'beyin çürümesi' olarak çevrilen “brain rot” (Heaton, 2024) kelimesini seçerken; Avustralya'da “Enshittification” (2025) yılın kelimesi seçildi. Bu sözcük, özellikle internet hizmeti veren bir şirketin başlangıçta ‘kullanıcı dostu’ olarak kurulduktan sonra şirketin büyümesinin ardından ‘daha az kullanıcı dostu’ haline gelmesine karşılık gelir. Platform şirketleri bu değer yitimini önce iyi davranarak, sonra hizmetin geliştirileceğine yönelik inancı pekiştirerek daha sonraysa öncesinde verilen değeri geri almak suretiyle kullanıcıları istismar ederek yapar. Seçilen tüm bu

kelimelerin ortak bağlamı dijitalleşme ve onun yaratmış olduğu yalnızlık türevlerine içkindir. Yalnızlığımıza ortak koştuğumuz görüntüler beyin çürümesine neden olurken; daha az kullanıcı dostları güveni finansal bir kavram derekesine indirmekle kalmıyor, onu sömürüyor ve hayatlarımızda zaten aşınan güven duygusunu sosyal hayatın da finansallaştırıldığı belirsiz bir alana itmektedir. Dijitalleşme ve sosyal medyayla yakından ilgili tüm bu çeşitlemeler yalnızlığımızın ne kadar büyüdüğünün kanıtını da oluşturmaktadır.

Sosyal medya hayatımıza yeni yaklaşımlar ve davranış kalıpları getirmektedir. Bu ülkelerin seçtikleri yılın kelimelerinden net görülmektedir. Daha birçok yeni kavram da ortaya çıkmaktadır. Sözgelimi FOMO da bunlardan biridir. Sosyal medyada olunmadığında çoğu şeyi kaçırma kaygısı olarak çevrilen bu kelime duygu-durumlarına sosyal medya araçlarının etkisini göstermesi bakımından önem arz etmektedir (Güneş & Ekmekçi, 2024; Piko vd., 2025). Tüm bu değişimler sosyal medya araştırmalarında bir çeşitleme yaratmıştır. Akıllı şehirlerin sosyal medya üzerinden inşa edilmesi (Han, 2020); şehirlerin ticaret ve ekonomik faaliyetlerde sosyal medyanın önem ve derecesi (Gümüş vd., 2025); sosyal medyanın bir gözetim faaliyetiyle birlikte algoritmik işlemlerle birey davranışlarını biçimlendirmesi (Lyon & Bauman, 2020; Zuboff, 2021) ve şeffaflık baskısıyla insanların mahremiyet algısını değiştirilmesi (Han, 2022) gibi türlü araştırmalara konu olmuştur. Özellikle 2019 yılının sonlarında ortaya çıkan Pandemi sonrası insanlar, mahremiyet gizliliğini ihlal eden sosyal medya uygulamalarını gönüllü olarak kullanmaya başlamışlardır (Terzioğlu, 2023). Bireyin hayatını böylesine derinden etkileyen ve duygu-durumlarını dönüştüren sosyal medyanın yalnızlık gibi bir duygu durumunu da etkilediği, sosyal medya ve yalnızlık araştırmaların yoğunluğuna bakıldığında gözlemlenmektedir (Azhari vd., 2022; Kabakçı & Baş, 2021; O'Day & Heimberg, 2021). Sosyal medya ortaya çıktıktan sonra, araştırmalar genel internet kullanımından çok, insanların sosyal medyayı nasıl kullandıklarına odaklanmaya başlamıştır. Çünkü sosyal medya platformları zaten sosyal bağlantılar kurmak için tasarlanmış ve bu amaçla kullanılmaktadır (O'Day & Heimberg, 2021). Sosyal medya; sosyal paylaşım siteleri, online sohbet siteleri, forumlar, bloglar gibi çeşitleri olan ve çok sayıda kullanıcının birbiriyle iletişim kurmasına olanak sağlayan bir yapıya sahiptir (Gürbüzer vd., 2024). Sosyal medyanın etkileşimli iletişim özellikleri, kullanıcıların sosyalleşmelerini sağlayarak sosyal destek elde etme olanağı sunmaktadır (Ekmekçi, 2024a).

İnternet ve dolayısıyla sosyal medya kullanımının hızla artması ve bunun kontrolsüz bir şekilde sürmesi, bazı olumsuz durumları da beraberinde getirmektedir (Ekmekçi, 2024b). Sosyal medya araçlarının aşırı kullanımı kaygı bozukluğuna, iletişim sorunlarına ve depresif bir yapıya yol açabilmektedir. Gençler iletişim becerilerini geliştirmeden sosyal medyaya yöneldiklerinde sağlıksız kullanım riski artabilmektedir. Kullanmadıklarında ise yoksunluk, gerginlik, hayattan zevk alamama gibi durumlar ortaya çıkar ve bu da fiziksel, duygusal ve bilişsel sorunlara neden olabilmektedir (Akyol Güner vd., 2022; Güneş & Ekmekçi, 2024; Örücu vd., 2024). Bununla birlikte günümüzde değişen toplumsal değerler ve ilişkiler, yalnızlığı bireysel ve toplumsal düzeyde önemli bir sorun haline getirmiştir (Özsat vd., 2022). Yalnızlık hem fiziksel olarak bireyin çevresinden yalıtılması hem de kalabalık içinde hissedilen öznel bir duygu olarak ortaya çıkabilmekte (Akyol Güner vd., 2022); bu durum kaygı, mutsuzluk, sosyal ilişkilerde yetersizlik ve kendine özgü bir dünya görüşü geliştirme eğilimiyle ilişkilendirilmektedir (Karakuş & Tarhan, 2023; Örücu vd., 2024).

Bu araştırmanın amacı, sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık düzeylerinin demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemek ve üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile yalnızlık durumları arasındaki ilişkiyi analiz etmektir. Bu amaçlarla birlikte araştırmanın odaklandığı temel problemler şu şekilde sıralanabilir;

1. Öğrencilerin demografik (cinsiyet, yaş, gelir, yaşanılan yer, sınıf) özelliklerine göre sosyal medya bağımlılığı ile alt boyutları ve yalnızlık seviyelerinde farklılık var mıdır?

2. Öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı ile alt boyutları ve yalnızlık seviyelerinde ilişki var mıdır?

1. Metot

1.1 Örneklem ve Veri Toplama

Araştırma evrenini Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. 2024-2025 Eğitim Öğretim yılı itibarıyla üniversiteye kayıtlı 33.187 öğrenci bulunmaktadır. (<https://ubys.ibu.edu.tr/BIP/BusinessIntelligence/Students/StudentsByUnits>). Zaman ve maliyet kısıtları nedeniyle hedef grubun tamamına ulaşmanın mümkün olmamasından dolayı tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi ile öğrencilere yönlendirilmiştir. Google formlar aracılığıyla hazırlanan anket Mart 2025-Nisan 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar anketin içeriği hakkında bilgilendirilmiş ve katılım gönüllülük esasına dayanarak gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasından elde edilen bilgiler ve verilerin gizliliğinin sağlanacağı katılımcılara beyan edilmiştir. Geçersiz ve eksik anketler araştırma dışında bırakılarak toplam 347 anket araştırma kapsamında analiz edilmiştir.

1.2 Materyaller ve Veri Toplama Araçları

Araştırmada yer alan katılımcılara toplam 44 ifadeli 3 bölümden oluşan bir anket hazırlanmış ve katılımcılara Google formlar aracılığıyla ulaştırılmıştır. Anketin birinci bölümün de araştırmanın amacına ilişkin katılımcıların yaş, cinsiyet vb. demografik bilgileri ile sosyal medya kullanımlarına ilişkin 7 soru yer alan kişisel bilgi formu bulunmaktadır. Anketin ikinci ve üçüncü bölümünde Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği-Öğrenci Formu (SBMÖ-ÖF) ve UCLA Yalnızlık Ölçeği (ULS-8) yer almaktadır.

SBMÖ-ÖF Türkçe uyarlaması (Şahin, 2018) tarafından geliştirilen ölçek, likert tipi beşli derecelendirmeli, 29 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, dört alt boyuttan oluşmaktadır: 1-5. maddeler 'sanal tolerans', 6-14. maddeler 'sanal iletişim', 15-23. maddeler 'sanal problem' ve 24-29. maddeler 'sanal bilgilene' boyutlarını kapsamaktadır. Tüm maddeler olumlu yönde hazırlanmıştır. Öçekten alınabilecek puanlar 29 ile 145 arasında değişmekte olup, yüksek puan bireyin kendisini sosyal medya bağımlısı olarak algıladığına işaret etmektedir. İç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) ölçeğin tamamı için 0,93 ve alt faktörler için 0,81 ile 0,86 arasında değişen değerlerde bulunmuştur. Bu araştırma da ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek amacıyla Cronbach Alpha güvenilirlik analizi yapılmış ve ölçeğin güvenilirliği 0,91 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarına da analizler gerçekleştirilmiş ve 0,77 ile 0,85 arasında hesaplanmıştır.

UCLA Yalnızlık Ölçeği yalnızlığı değerlendiren sekiz maddelik tek boyutlu bir ölçektir. Maddeler 1'den (hiçbir zaman) 4'e (her zaman) kadar dört puanlık bir ölçekte değerlendirilir. Öçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan ise 32'dir. Daha yüksek puanlar daha fazla yalnızlığa işaret etmektedir. Öçekte yer alan 3. ve 6. maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması (Doğan vd., 2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık Cronbach's alfa katsayısı 0,72'lik değeri ile iyi düzeydedir. Bu çalışma da ilgili ölçeğin güvenilirlik analizi yapılmış ve 0,81 olarak ölçülmüştür. Bu sonuçlar ışığında her iki ölçeğin güvenilir olduğuna karar verilmiştir.

1.3 Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 21 istatistik paket programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ölçek maddelerinin iç tutarlılığını hesaplayabilmek için Cronbach Alpha değeri kullanılmış ve demografik veriler için ise frekans analizi yapılmıştır. Verilerin dağılımının normalliği çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek belirlenmiştir. Sosyal medya bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı alt boyutları ve yalnızlık puanlarının cinsiyete ve öğrenim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Yaş, gelir düzeyi, sosyal medyada geçirilen süre gibi gruplar

için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Sosyal medya bağımlılığı ve alt boyutları ile yalnızlık arasındaki ilişki ve yönü için ise Korelasyon analizi yapılmıştır.

2. Bulgular

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunu kadınlar (%71,5) oluşturmaktadır. Yaş dağılımına bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun 17-23 yaş (%91,6) aralığında yer aldığı görülmektedir. Hane halkı gelir düzeyine göre en yüksek oran ile 20.001–40.000 TL (%35,7) aralığında, bunu 0–20.000 TL (%22,2) gelir düzeyindekiler izlemektedir. Katılımcıların büyük kısmı yurttan (%51,3) kalmakta olup, bunu aile yanında yaşayanlar (%40,3) takip etmektedir. Sınıf düzeyine göre dağılımda ise katılımcıların %55,3'ü 1. sınıf, %35,2'si ise 2. sınıf öğrencisidir. Sosyal medya kullanım alışkanlıkları incelendiğinde, katılımcıların en çok tercih ettikleri platformların YouTube (%83,8) ve Instagram (%82,7) olduğu görülmektedir. Günlük sosyal medya kullanım süresi açısından ise en yoğun gruplar, 4–6 saat arası (%47,3) ve 1–3 saat arası (%29,1) zaman geçiren bireylerdir.

Tablo 1: Demografik İstatistikler

Cinsiyet	N	%	Üniversite Kaçınıcı Sınıf?	N	%
Erkek	99	28,5	1. Sınıf	192	55,3
Kadın	248	71,5	2. Sınıf	122	35,2
Yaş	N	%	3. Sınıf	16	4,6
17-23	318	91,6	4. Sınıf	9	2,6
24-29	22	6,3	Hazırlık	8	2,3
30-35	1	0,3	SM Günlük Ortalama Süre	N	%
36-40	2	0,6	0-3 Saat	114	32,9
41 ve Üzeri	4	1,2	4-6 Saat	164	47,3
Nerede Kalıyorsunuz?	N	%	7 Saat ve Üzeri	69	19,9
Aile Yanında	140	40,3	Takip Edilen SM Platformu	N	%
Arkadaşlar	15	4,3	YouTube	290	83,8
Yalnız	14	4,0	Instagram	286	82,7
Yurt	178	51,3	TikTok	219	63,3
Hane Halkı Geliri (TL)	N	%	Twitter (X)	178	51,4
0-20.000	77	22,2	Facebook	49	14,2
20.001- 40.000	124	35,7	WhatsApp	12	3,5
40.001- 60.000	73	21,0	Telegram	10	2,9
60.001- 80.000	39	11,2	LinkedIn	6	1,7
80.001- 100.000	20	5,8	Snapchat	4	1,2
100.001 ve Üzeri	14	4,0	Diğer (Kick, Pinterest, Tumblr vb.)	8	2,3

Verilerin basıklık değerleri, 159 ile 1,264 arasında çarpıklık değerleri ise, 170 ile 1,500 arasında dağılmıştır (Tablo 2). Çarpıklık ve basıklık değerleri çoğu değişken için -2, +2 sınırları içinde yer aldığından, veriler normal dağılım göstermektedir (George & Mallery, 2016).

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	N	Min	Max	M	SS	Skewness	Kurtosis
Sosyal Medya Bağımlılığı	347	29	138	2,34	0,63	,618	,806
Sanal Tolerans	347	5	25	2,86	0,90	,159	-,477
Sanal İletişim	347	9	45	2,19	0,70	,960	1,500
Sanal Problem	347	9	45	1,94	0,73	1,052	1,485
Sanal Bilgilenme	347	6	30	2,74	0,87	,394	-,170

Yalnızlık	347	8	30	1,56	0,56	1,264	1,405
------------------	-----	---	----	------	------	-------	-------

Tablo 2’de yer alan değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde katılımcıların sosyal medya bağımlılığı puanlarının ortalaması 2,34 olup, puanlar 29 ile 138 arasında değişmektedir ($SS = 0,63$). Sanal Tolerans ortalaması 2,86 olup, katılımcıların bu boyutta görece daha yüksek puanlar aldığı görülmektedir ($SS = 0,90$). Ardından Sanal Bilgilenme ortalaması ise 2,74’tür ($SS = 0,87$). Sanal İletişim ve Sanal Problem alt boyutlarının ortalamaları sırasıyla 2,19 ($SS = 0,70$) ve 1,94’tür ($SS = 0,73$). Yalnızlık puanlarının ortalaması 1,56 olup, puanlar 8 ile 30 arasında değişmektedir ($SS = 0,56$).

Tablo 3. Öğrenim Düzeylerine Yönelik t-Testi

Değişkenler		N	M	SS	t	sd	p
Sosyal Medya Toplam	1. Sınıf	192	2,31	0,61	-1,025	312	,306
	2. Sınıf	122	2,39	0,68			
Sanal Tolerans	1. Sınıf	192	2,83	0,90	-,987	312	,324
	2. Sınıf	122	2,94	0,92			
Sanal İletişim	1. Sınıf	192	2,19	0,72	-,139	312	,889
	2. Sınıf	122	2,20	0,69			
Sanal Problem	1. Sınıf	192	1,89	0,69	-1,456	312	,146
	2. Sınıf	122	2,01	0,83			
Sanal Bilgilenme	1. Sınıf	192	2,71	0,85	-,742	312	,459
	2. Sınıf	122	2,78	0,92			
Yalnızlık	1. Sınıf	192	1,56	0,56	,610	312	,543
	2. Sınıf	122	1,52	0,57			

Katılımcıların öğrenim düzeylerine (1. sınıf ve 2. sınıf) göre sosyal medya bağımlılığı, alt boyutları ve yalnızlık düzeylerinde anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır (Tablo 3). Yapılan analiz sonucunda sosyal medya bağımlılığı ($t_{(312)} = -1.025$, $p = ,306$), sanal tolerans ($t_{(312)} = -0.987$, $p = ,324$), sanal iletişim ($t_{(312)} = -0.139$, $p = ,889$), sanal problem ($t_{(312)} = -1.456$, $p = ,146$), sanal Bilgilenme ($t_{(312)} = -0.742$, $p = ,459$) ve yalnızlık ($t_{(312)} = 0.610$, $p = ,543$) puanlarında 1. sınıf ve 2. sınıf öğrencileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > ,05$).

Tablo 4. Sosyal Medya Bağımlılığı Düzeyleri

	Bağımlılık Seviyesi	Aralık	N	%
Sosyal Medya Bağımlılığı	Bağımlılık yok	29,00-52,19	68	19,6
	Düşük Bağımlı	52,20-75,39	166	47,8
	Orta Bağımlı	75,40-98,59	97	28,0
	Yüksek Bağımlı	98,60-121,79	13	3,7
	Çok Yüksek Bağımlı	121,80-145,00	3	,9
	Toplam		347	100,0

Sosyal medya bağımlılığı ölçeğindeki en yüksek puanın, en düşük puandan çıkarılması sonucunda elde edilen aralık uzunluğu, ölçme aracı 5’li derecelendirildiğinden dolayı, 5’e bölünerek, aralık katsayıları elde edilmiştir (Tablo 4). Buna göre bağımlılık kategorileri; “Bağımlılık yok 29,00-52,19”, “Düşük Bağımlı 52,20-75,39”, “Orta Bağımlı 75,40-98,59”, “Yüksek Bağımlı 98,60-121,79”, “Çok Yüksek Bağımlı 121,80-145,00” şeklinde tanımlanmaktadır (Şahin, 2018). Buna göre Tablo 3 incelendiğinde araştırmada yer alan katılımcıların %47,8’i düşük bağımlı kategorisinde, %28’i orta bağımlı kategorisinde yer alırken %19,6’sı ise bağımlılık yok kategorisinde yer almıştır.

Tablo 5. Cinsiyet Değişkeni Bağımsız Örneklem t-Testi

	Cinsiyet	N	M	SS	t	p
Sosyal Medya Bağımlılığı	Kadın	248	2,37	0,62	1,393	,164
	Erkek	99	2,26	0,66		
Sanal Tolerans	Kadın	248	2,94	0,89	2,820	,005*
	Erkek	99	2,64	0,88		
Sanal İletişim	Kadın	248	2,19	0,68	,308	,758
	Erkek	99	2,17	0,74		
Sanal Problem	Kadın	248	1,95	0,71	,475	,635
	Erkek	99	1,91	0,79		
Sanal Bilgilenme	Kadın	248	2,78	0,89	1,493	,136
	Erkek	99	2,62	0,83		
Yalnızlık	Kadın	248	1,55	0,54	-,464	,643
	Erkek	99	1,58	0,61		

Tablo 5 incelendiğinde cinsiyete göre yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlarına göre sadece Sosyal Medya Bağımlılığı alt boyutu Sanal Tolerans düzeyi kadınlarda (M = 2,94, SS = 0,89), erkeklere (M = 2,64, SS = 0,88) kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur, $t(345) = 2,82$, $p = ,005$. Diğer tüm değişkenlerde (sosyal medya bağımlılığı, sanal iletişim, sanal problem, sanal Bilgilenme ve yalnızlık) cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > ,05$).

Tablo 6. Gelir Düzeyine Göre Anova Sonuçları

	Gelir	N	M	SS	F	p	Anlamlı Farklılık
Yalnızlık	0-20.000 TL	77	1,60	,55	,531	,753	
	20.001 - 40.000 TL	124	1,56	,56			
	40.001 - 60.000 TL	73	1,58	,57			
	60.001 - 80.000 TL	39	1,46	,52			
	80.001 - 100.000 TL	20	1,49	,57			
	100.001 TL ve Üzeri	14	1,67	,69			
Sosyal Medya Toplam	0-20.000 TL	77	2,24	,73	1,488	,193	
	20.001 - 40.000 TL	124	2,40	,63			
	40.001 - 60.000 TL	73	2,26	,57			
	60.001 - 80.000 TL	39	2,37	,52			
	80.001 - 100.000 TL	20	2,34	,42			
	100.001 TL ve Üzeri	14	2,65	,80			
Sanal Tolerans	0-20.000 TL	77	2,61	,90	2,439	,034**	
	20.001 - 40.000 TL	124	2,96	,89			
	40.001 - 60.000 TL	73	2,76	,95			
	60.001 - 80.000 TL	39	3,04	,86			
	80.001 - 100.000 TL	20	2,88	,54			
	100.001 TL ve Üzeri	14	3,23	1,00			
Sanal İletişim	0-20.000 TL	77	2,21	,86	,914	,472	
	20.001 - 40.000 TL	124	2,16	,66			
	40.001 - 60.000 TL	73	2,15	,65			
	60.001 - 80.000 TL	39	2,19	,61			
	80.001 - 100.000 TL	20	2,12	,50			
	100.001 TL ve Üzeri	14	2,56	,78			

Sanal Problem	0-20.000 TL	77	1,89	,81	,929	,462	
	20.001 - 40.000 TL	124	2,01	,78			
	40.001 - 60.000 TL	73	1,86	,61			
	60.001 - 80.000 TL	39	1,93	,61			
	80.001 - 100.000 TL	20	1,84	,54			
	100.001 TL ve Üzeri	14	2,22	,95			
Sanal Bilgilenme	0-20.000 TL	77	2,52	,90	2,481	,032**	1<2
	20.001 - 40.000 TL	124	2,89	,88			
	40.001 - 60.000 TL	73	2,60	,85			
	60.001 - 80.000 TL	39	2,74	,78			
	80.001 - 100.000 TL	20	2,96	,83			
	100.001 TL ve Üzeri	14	2,93	,84			

**p<.05

Katılımcıların gelir düzeylerine göre yalnızlık, sosyal medya bağımlılığı ve alt boyutlarına ilişkin puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır (Tablo 6). Analiz sonuçlarına göre yalnızlık ($F_{(5, 341)} = 0,531$, $p = ,753$), sosyal medya bağımlılığı ($F_{(5, 341)} = 1,488$, $p = ,193$), sanal iletişim ($F_{(5, 341)} = 0,914$, $p = ,472$) ve sanal problem ($F_{(5, 341)} = 0,929$, $p = ,462$) puanları açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Sanal tolerans değişkeni için yapılan varyans analizi anlamlı sonuç vermiş ($F_{(5, 341)} = 2,439$, $p = ,034$); ancak bu değişkenle ilgili olarak gerçekleştirilen Tukey HSD çoklu karşılaştırma testi sonucunda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($p > ,05$). Sanal bilgilenme değişkeni ise gelir düzeyine göre anlamlı farklılık göstermiştir ($F_{(5, 341)} = 2,481$, $p = ,032$). Tukey testi sonucunda, 0–20.000 TL gelir grubundaki katılımcıların sanal bilgilenme puanlarının, 20.001–40.000 TL gelir grubundakilere kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlenmiştir ($p = .044$). Diğer gelir grupları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > ,05$).

Tablo 7. Yaşanılan Yere Göre Anova Sonuçları

	Değişken	N	M	SS	F	p
Yalnızlık	Aile Yanında	140	1,55	,53	,102	,959
	Yurt	178	1,56	,58		
	Arkadaşlar	15	1,63	,59		
	Yalnız	14	1,54	,63		
Sosyal Medya Toplam	Aile Yanında	140	2,30	,62	,650	,583
	Yurt	178	2,36	,63		
	Arkadaşlar	15	2,28	,62		
	Yalnız	14	2,53	,71		
Sanal Tolerans	Aile Yanında	140	2,83	,92	,471	,703
	Yurt	178	2,86	,88		
	Arkadaşlar	15	2,76	,86		
	Yalnız	14	3,11	1,04		
Sanal İletişim	Aile Yanında	140	2,19	,72	,635	,593
	Yurt	178	2,17	,69		
	Arkadaşlar	15	2,12	,58		
	Yalnız	14	2,43	,78		
Sanal Problem	Aile Yanında	140	1,88	,72	,654	,581
	Yurt	178	1,98	,74		

	Arkadaşlar	15	1,93	,70		
	Yalnız	14	2,06	,85		
Sanal Bilgilenme	Aile Yanında	140	2,68	,84		
	Yurt	178	2,77	,91		
	Arkadaşlar	15	2,66	,95	,510	,676
	Yalnız	14	2,90	,74		

Tablo 7 katılımcıların yaşadıkları yere göre Anova sonuçlarını göstermektedir. Yapılan analiz sonucunda, yalnızlık ($F_{(3, 343)} = 0,102$, $p = ,959$), sosyal medya bağımlılığı toplam puanı ($F_{(3, 343)} = 0,650$, $p = ,583$), sanal tolerans ($F_{(3, 343)} = 0,471$, $p = ,703$), sanal iletişim ($F_{(3, 343)} = 0,635$, $p = ,593$), sanal problem ($F_{(3, 343)} = 0,654$, $p = ,581$) ve sanal bilgilenme ($F_{(3, 343)} = 0,510$, $p = ,676$) puanları açısından yaşanan yer değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > ,05$).

Tablo 8. Günlük Kullanım Süresine Göre Anova Sonuçları

	Değişken	N	M	SS	F	p	Anlamlı Farklılık
Sosyal Medya Toplam	0-3 Saat	114	2,01	0,55	42,014	,000	1<2,3 2<3
	4-6 Saat	164	2,37	0,57			
	7 Saat ve Üzeri	69	2,80	0,60			
Sanal Tolerans	0-3 Saat	114	2,27	0,69	72,962	,000	1<2,3 2<3
	4-6 Saat	164	2,93	0,80			
	7 Saat ve Üzeri	69	3,65	0,76			
Sanal İletişim	0-3 Saat	114	1,94	0,64	22,316	,000	1<2,3 2<3
	4-6 Saat	164	2,18	0,64			
	7 Saat ve Üzeri	69	2,61	0,73			
Sanal Problem	0-3 Saat	114	1,67	0,68	17,472	,000	1<2,3 2<3
	4-6 Saat	164	1,98	0,69			
	7 Saat ve Üzeri	69	2,29	0,76			
Sanal Bilgilenme	0-3 Saat	114	2,42	0,81	16,231	,000	1<2,3 2<3
	4-6 Saat	164	2,78	0,84			
	7 Saat ve Üzeri	69	3,14	0,89			
Yalnızlık	0-3 Saat	114	1,55	0,57	,005	,995	
	4-6 Saat	164	1,56	0,53			
	7 Saat ve Üzeri	69	1,56	0,61			

Katılımcıların sosyal medyada günlük geçirdikleri süreye göre sosyal medya bağımlılığı, alt boyutları ve yalnızlık düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır (Tablo 8). Analiz sonuçlarına göre sosyal medya bağımlılığı toplam puanı, sosyal medyada geçirilen süreye göre anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir ($F_{(2, 344)} = 42,014$, $p < ,001$). Aynı şekilde, sanal tolerans ($F_{(2, 344)} = 72,962$, $p < ,001$), sanal iletişim ($F_{(2, 344)} = 22,316$, $p < ,001$), sanal problem ($F_{(2, 344)} = 17,472$, $p < ,001$) ve sanal bilgilenme ($F_{(2, 344)} = 16,231$, $p < ,001$) puanlarında da sosyal medyada geçirilen süreye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Buna karşılık yalnızlık puanlarında sosyal medya süresine göre anlamlı bir fark saptanmamıştır ($F_{(2, 344)} = 0,005$, $p = ,995$).

Tukey HSD çoklu karşılaştırma testine göre, sosyal medya bağımlılığı puanları açısından 0–3 saat grubu ile 4–6 saat ($p < ,001$) ve 7 saat ve üzeri ($p < ,001$) grupları, ayrıca 4–6 saat grubu ile 7 saat ve üzeri grubu ($p < ,001$) arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Sanal tolerans puanları açısından da tüm gruplar birbiriyle anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir (tüm $p < ,001$). Benzer şekilde, sanal iletişim,

sanal problem ve sanal bilgilenme puanlarında da her üç grup arasında karşılıklı anlamlı farklılıklar gözlenmiştir ($p < ,01$). Öte yandan yalnızlık değişkeninde sosyal medyada geçirilen süreye göre herhangi bir gruplar arası anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p > ,05$). Katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri süre arttıkça, sosyal medya bağımlılığı ve alt boyutların puanları da yükselmektedir.

Tablo 9. Yalnızlık ile SM Bağımlılığı ve Alt Boyutları Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	N	r	p
Yalnızlık		1	-
Sosyal Medya Bağımlılığı		,196	,000**
Sanal Tolerans		,071	,188
Sanal İletişim	347	,243	,000**
Sanal Problem		,280	,000**
Sanal Bilgilenme		-,019	,721

Bu araştırmada yalnızlık ile sosyal medya bağımlılığı ve alt boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinden, sadece bu değişkenler arasında hesaplanan Pearson korelasyon katsayılarına yer verilmiştir. Tablo 9’da yer alan Pearson korelasyon analizine göre yalnızlık, sosyal medya bağımlılığı ile zayıf ama anlamlı bir ilişki göstermektedir ($r = ,196$, $p < ,001$). Yalnızlık, en çok Sanal Problem ($r = ,280$, $p < ,001$) ve Sanal İletişim ($r = ,243$, $p < ,001$) alt boyutlarıyla zayıf ancak anlamlı düzeyde pozitif ilişkili bulunmuştur. Sanal Bilgilenme ile yalnızlık arasında ise anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir ($r = -,019$, $p > ,001$).

TARTIŞMA

Bu araştırma üniversite öğrencilerine yönelik sosyal medya bağımlılığı ile yalnızlık arasındaki ilişkiyi demografik değişkenler açısından analiz etmeyi amaçlamıştır. Sosyal medya bağımlılığının genel puanı, diğer alt boyutlar ve yalnızlık düzeyinde ise cinsiyet açısından anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Benzer şekilde Ahmad vd. (2024), tarafından yapılan araştırmada cinsiyete göre sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık seviyeleri arasında farklılığa rastlanmamıştır. Bununla birlikte gruplar arası karşılaştırmalarda, cinsiyet değişkenine göre sadece sosyal medya bağımlılığının alt boyutlarından Sanal Tolerans düzeyi kadın katılımcılarda, erkeklere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Sanal Tolerans “Sosyal medyaya girmek için sabırsızlanırım”, “Sabah uyandığımda ilk işim sosyal medyaya girmek olur.” gibi ifadelerden oluşmaktadır. Bu durumda kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasla sosyal medyaya daha ilgili olduğu söylenebilir (Akyol Güner vd., 2022; Simsek vd., 2019; Zhao vd., 2022). Nitekim Kıran vd. (2020) tarafından yapılan araştırma da sosyal medya bağımlılığı ve paylaşılan içeriklerin cinsiyet üzerindeki etkisinin kadınlarda daha etkili olduğu, ayrıca kadınların sosyal medyayı içerik paylaşmak, iletişim kurmak, yenilikleri takip etmek gibi amaçlarla erkeklere kıyasla daha fazla kullanıldığı raporlanmıştır.

Öğrenim düzeyi açısından (1. ve 2. sınıflar arasında), sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık puanlarında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Benzer şekilde Doğrusever (2021) ve Deniz & Gürültü (2018) tarafından yapılan araştırmalarda da sınıf düzeyiyle ilgili bir farklılık saptanmamıştır. Ayrıca katılımcıların yaşadıkları yer (yurt, aile yanı, arkadaşlar veya yalnız) açısından incelenen değişkenlerde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Bu durum gençlerin sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık algılamalarının sınıf, yaşanan yer gibi değişkenlerden bağımsız hareket ettiğini düşündürmektedir. Fakat bu durumun örnekleme bağlı olarak farklılaşabileceği göz önünde bulundurulmalıdır, örneğin Uyaroğlu vd. (2022) tarafından yapılan araştırma da aileleriyle birlikte yaşayan üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık puanlarının daha düşük olduğu bildirilmiştir.

Araştırma bulgularına göre sosyal medyada geçirilen sürenin yalnızlık düzeyi ile ilişkili olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte sosyal medyada geçirilen günlük sürenin sosyal medya bağımlılığı ve tüm alt boyutlarının puanlarında anlamlı farklılık olduğu görülmüş; günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça bağımlılık düzeyi de belirgin biçimde yükselmiştir. Örücü vd. (2024) yaptığı araştırmada sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medyada geçirilen sürenin birbiriyle pozitif ilişkide olduğu raporlanmıştır. Ayrıca Akyol Güner vd., (2022) ve Aslan & Polat (2024) benzer şekilde günlük sosyal medya kullanım süresi fazla olan kullanıcıların sosyal medya bağımlılık puanlarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Yalnızlık ile günlük sosyal medya kullanım süreleri arasında ise anlamlı bir fark saptanmamıştır. Her iki bulgu beraber değerlendirildiğinde; yalnızlığın ne kadar süre çevrimiçi olduğundan ziyade, nasıl ve hangi bağlamda etkileştiklerimizle ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Karşılıklı bağların sosyal medya yoluyla artması yalnızlık hissini azaltabilse de (Kuss & Griffiths, 2017) beğeni sayısı, etkileşim ve takipçi sayısı metriklerle bağlı koşullar sosyal doyumu azaltmakta ve yalnızlık hissini derinleştirebileceği söylenebilir (Nowland vd., 2018).

İlişki analizlerinde ise yalnızlık ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı düzeyde, zayıf ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde (Akyol Güner vd., 2022; Baltacı, 2019; Karakuş & Tarhan, 2023; Matthews vd., 2025; Turhan Gürbüz vd., 2021) literatürde yer alan çalışmalarda da sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık arasında pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Özellikle katılımcıların yalnızlık düzeyi, sosyal medya bağımlılığı alt boyutlarından "Sanal Problem" ve "Sanal İletişim" ile daha belirgin bir ilişki göstermektedir. Sanal Problem; "Sosyal medyada çok zaman geçirdiğimden ödevlerimi aksatırım", "Sosyal medyada geçirdiğim zamanı azaltmak zorunda kalırsam üzülürüm", "Sosyal medyada olmadığım zaman mutsuz olurum", gibi maddelerden oluşurken, Sanal İletişim ise "Çevremde birileri varken bile, sosyal medyada olmayı tercih ederim", "Sosyal medyadaki arkadaşlıkları gerçek yaşamdaki arkadaşlıklara tercih ederim", "Sosyal medyada bağlantı kurduğum insanlara kendimi daha iyi anlatıyorum", şeklinde ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadeler doğrultusunda, sonuçlar kişilerin sosyal medyada daha fazla etkileşim kurmasına rağmen beklenen tatmini elde edemediklerini göstermektedir. Dolayısıyla sosyal medya da kurulan iletişimler, yüz yüze iletişimlerin yerini tam olarak dolduramamakta ve bu durum da kişilerde yalnızlık hissini azaltmak yerine artırabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, katılımcıların sosyal medyaya yönelme düzeyi arttıkça ve bu yöneliş sorun yaratmaya başladığında, sosyal medyada yaşanan sorunlar ve iletişim biçimleri, kişilerin yalnızlık duygusunu artıran önemli faktörler haline gelmektedir.

SONUÇ

Çalışma teorik düzlemde bir duygu durum olarak ele alınan yalnızlığın araştırma nesnesi olarak sosyal medyaya ilişkisini tartışmıştır. Bu anlamda duygu durumlar psikolojik etkileri göz önüne alındığında sosyal bilimler literatüründe kendisine oldukça yer bulmuştur. Çalışma ve birey verimliliğine ilişkin geliştirilen pozitif psikolojinin ruhsal durumların iyileştirilmesi ve optimize edilmesine dair çalışmaları bugün sosyal medya yoluyla genişleyerek duygu durumlarını daha çok etkilemiştir. Küresel ölçekli bir araştırmaya göre genç grupların %41'inin internet uygulamalarında geçirdiği sekiz saat (Kumar, 2025) sosyal medyanın psikolojik olarak bizleri nasıl etkilediğini ve bu süre içerisinde yalıtılmış bireyler olarak yalnızlığımızı nasıl tetiklediği ortadadır.

Sosyal medya iletişim biçimlerimizi yeniden şekillendirirken sosyal medya uygulamalarının çeşitlenmesi ve farklı özellikler göstermesi de yalnızlık ve sosyal medya ilişkisinin boyutlarını derinleştirmektedir. Bu farklılık ve derinleşme derecelerini gösteren bazı çalışmalar da bu iddiamızı kuvvetlendirmektedir (Aydoğan, 2025; Yalçın, 2024). Sosyal medya araçları her ne kadar başkalarıyla kurulan ilişkileri yalıtık bir hale getirirse de aynı zamanda gençler için yeni sosyalleşme becerilerinin ortaya çıktığını da göstermektedir. Bu durum dijital dünyanın olanaklarını ve bu olanakların getirdiği olumsuzlukları (Özdemir & Özaydın, 2025) anlamakta ve çözümlemekte önemli bir ölçüt

olabilmektedir. Dolayısıyla sosyal medya uygulamaları sosyal ilişkilerin niteliğini daha çok taklit ettikçe psikolojik olarak yalnızlık çekme duygusu artacakken, uygulama araçları bu yalnızlığı daha az hissettirecektir. Bu noktada insanın karakter özellikleri içe dönüklük veya dışa dönüklüğü gibi mizaç özellikleri de etkili olabilmektedir (Smith vd., 2021).

Araştırmadan elde edilen sonuçlar ve geliştirilen öneriler, araştırma sürecine katılan kişilerin görüşleri ile sınırlıdır. Araştırmacının, kolayda örnekleme yöntemiyle gerçekleşmiş olması çalışmanın önemli bir diğer kısıtıdır. Ayrıca, bu çalışma klinik bir araştırma niteliği taşımamakta olup, elde edilen bulguların katılımcıların anketi doldurdıkları andaki duyguları ve algıları doğrultusunda şekillendiği düşünülmektedir. Bu nedenle, araştırma sonuçlarının söz konusu kısıtlar dikkate alınarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, konunun nitel yöntemlerle ele alınması, kişilerin sosyal medya bağımlılığı ve yalnızlık ile ilgili düşüncelerinin daha derinlemesine incelenmesine olanak sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, farklı yaş grupları, daha geniş ve çeşitli örneklemelerle çalışılması bunun yanı sıra anksiyete, öz-benlik, aile aidiyeti gibi kavramlarla birlikte araştırılması önerilmektedir.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması

Yazarlar diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

Etik Kurul İzni

Araştırmacının gerçekleştirilebilmesi için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Etik Kurulu'ndan araştırma izinleri alınmıştır (Protokol No: 2025/93 Tarih: 27/02/2025 Toplantı No: 2025/02).

Finansal Destek

Finansal destek bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA:

- Ahmad, M., Bakhtawar, M., Haider, S., & Qazi, A. (2024). Relationship of Loneliness and Social Media Addiction with Gender Differences Among Undergraduate Students and Psychiatric Rehabilitation. *Journal of Disability Research*, 3, 20240074. <https://doi.org/10.57197/JDR-2024-0074>
- Akyol Güner, T., Demir, İ., & Erdem, S. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı ile Akademik Öz Yeterlik ve Yalnızlık Arasındaki İlişki ve Etkileyen Faktörler. *Journal of Higher Education and Science*, 12(3), 508-518. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1139247>
- Aslan, İ., & Polat, H. (2024). Investigating social media addiction and impact of social media addiction, loneliness, depression, life satisfaction and problem-solving skills on academic self-efficacy and academic success among university students. *Frontiers in Public Health*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1359691>
- Aydoğan, T. (2025). Sosyal Medya Yalnızlığı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 24-39. <https://doi.org/10.58201/utsobilder.1591433>

- Azhari, A., Toms, Z., Pavlopoulou, G., Esposito, G., & Dimitriou, D. (2022). Social media use in female adolescents: Associations with anxiety, loneliness, and sleep disturbances. *Acta Psychologica*, 229, 103706. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2022.103706>
- Baltacı, Ö. (2019). The Predictive Relationships between the Social Media Addiction and Social Anxiety, Loneliness, and Happiness. *International Journal of Progressive Education*, 15(4), 73-82. <https://doi.org/10.29329/ijpe.2019.203.6>
- Cabanas, E., & Illouz, E. (2023). Mutlu Yurttaş İmalatı (T. Göbekçin, Çev.; 1. bs). İletişim Yayınları. <https://iletisim.com.tr/kitap/mutlu-yurttas-imalati/10415>
- Deniz, L., & Gürültü, E. (2018). Lise Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(2), 355-367. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.389780>
- Doğan, T., Çötök, N. A., & Tekin, E. G. (2011). Reliability and validity of the Turkish Version of the UCLA Loneliness Scale (ULS-8) among university students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15, 2058-2062. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.053>
- Doğrusever, C. (2021). Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Bazı Sosyo Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 23-42. <https://doi.org/10.18037/ausbd.902542>
- Ekmekçi, Z. (2024a). Dijital Çağda Sosyal Bağların Evrimi: Sosyal Medyanın Sosyal Sermaye Dinamiklerindeki Rolüne Yeni Bir Bakış. *Tezkire*, 33(89), 59-74.
- Ekmekçi, Z. (2024b). Yeni Bir Dijital Bağımlılık Olarak Photolurking. İçinde S. Akova Havalı (Ed.), *Dijital Bağımlılık Üzerine Güncel Tartışmalar* (ss. 55-77). Berkivan Yayınevi.
- Enshittification. (2025). <https://www.merriam-webster.com/slang/enshittification>
- George, D., & Mallery, P. (2016). IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference (Fourteenth Edition). Routledge.
- Gümüş, N., Eren, D., & Özyayın, H. (2025). Sosyal Medya Hesaplarının Şehir Pazarlaması Bağlamında İncelenmesi. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 19-29. <https://doi.org/10.54439/gupayad.1614196>
- Güneş, E., & Ekmekçi, Z. (2024). The Relationship Between Fear of Missing Out and Depression Among Tourism Students: A Serial Mediating Roles of Social Media Addiction and Anxiety. *Yuksekogretim Dergisi*, 14(3). <https://doi.org/10.53478/yuksekogretim.1494222>
- Gürbüzer, N., Tekgündüz, S., & Gürçan Yıldırım, D. (2024). Sağlık Çalışanlarında Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yalnızlık. *Ebelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 413-423. <https://doi.org/10.62425/esbder.1563626>
- Han, B.-C. (2020). Psikopolitika (H. Barışcan, Çev.). Metis Yayınları. <https://www.metiskitap.com/catalog/book/36635>
- Han, B.-C. (2022). Şeffaflık Toplumu. Metis Yayınları.
- Heaton, B. (2024, Aralık 2). "Brain rot" named Oxford Word of the Year 2024. Oxford University Press. <https://corp.oup.com/news/brain-rot-named-oxford-word-of-the-year-2024/>
- Illouz, E. (2021). Soğuk Yakınlıklar (Ö. Ç. Aksoy, Çev.). İletişim Yayınları.

- Illouz, E. (2024a). *Modern Ruhu Kurtarmak* (K. Gülen, Çev.). Fol Kitap.
- Illouz, E. (2024b). *Romantik Ütopayı Tüketmek* (G. Boztepe, Çev.). Livera Yayınevi.
- Kabakcı, M. H., & Baş, F. C. (2021). Sosyal Medya Kullanıcılarının Modernlik Algıları ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Sosyolojik Olarak İncelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 459-485. https://doi.org/10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v16i3006
- Karakuş, M., & Tarhan, A. (2023). Yükseköğretim Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları ve Yalnızlık Düzeyleri Arasındaki İlişki. *İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 209-232. <https://doi.org/10.59534/jcss.1300658>
- Kıran, S., Küçükboşancı, H., & Emre, İ. E. (2020). Sosyal Medya Kullanımının Kişiler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(4), 435-441. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.693331>
- Kumar, N. (2025, Temmuz 10). Average Screen Time Statistics 2025 [Global Data]. DemandSage. <https://www.demandsage.com/screen-time-statistics/>
- Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2017). Social Networking Sites and Addiction: Ten Lessons Learned. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(3), 311. <https://doi.org/10.3390/ijerph14030311>
- Lasch, C. (2021). *Narsizm Kültürü* (A. Tekşen, Çev.). Alfa Yayınları.
- Lyon, D., & Bauman, Z. (2020). *Akışkan Gözetim* (E. Yılmaz, Çev.; 4. bs). Ayrıntı Yayınları. <https://www.ayrintiyayinrubu.com/kitap/akiskan-gozetim-2/>
- Matthews, T., Arseneault, L., Bryan, B. T., Fisher, H. L., Gray, R., Henchy, J., Moffitt, T. E., & Odgers, C. L. (2025). Social media use, online experiences, and loneliness among young adults: A cohort study. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1548(1), 194-205. <https://doi.org/10.1111/nyas.15370>
- Nowland, R., Necka, E. A., & Cacioppo, J. T. (2018). Loneliness and Social Internet Use: Pathways to Reconnection in a Digital World? *Perspectives on Psychological Science*, 13(1), 70-87. <https://doi.org/10.1177/1745691617713052>
- O'Day, E. B., & Heimberg, R. G. (2021). Social media use, social anxiety, and loneliness: A systematic review. *Computers in Human Behavior Reports*, 3, 100070. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2021.100070>
- Örücü, E., Hasırcı, I., & Kurt, P. (2024). Yalnızlığın Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerindeki Etkisinde Yaşam Doyumunun Aracılık Rolü: Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 15(1), 1-18.
- Özdemir, A., & Özyayın, H. (2025). Dijitalleşmenin İki Yüzü: Olanaklar ve Olanaksızlıklar. İçinde E. Terzioğlu (Ed.), *İletişim Çalışmaları Alanında Uluslararası Araştırmalar-IV*. Eğitim Yayınevi.
- Özsat, K., Işıktaş, S., & Şenol, H. (2022). Investigation of the effect of social media addiction levels of university students on virtual environment loneliness levels. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, 5(4), 1030-1040. <https://doi.org/10.31681/jetol.1148704>

- Piko, B. F., Müller, V., Kiss, H., & Mellor, D. (2025). Exploring contributors to FoMO (fear of missing out) among university students: The role of social comparison, social media addiction, loneliness, and perfectionism. *Acta Psychologica*, 253, 104771. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.104771>
- Riesman, D. (2016). *Yalnız Kalabalık* (Y. Erdem, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Simsek, A., Elciyar, K., & Kizilhan, T. (2019). A Comparative Study on Social Media Addiction of High School and University Students. *Contemporary Educational Technology*, 10(2), 106-119. <https://doi.org/10.30935/cet.554452>
- Smith, D., Leonis, T., & Anandavalli, S. (2021). Belonging and loneliness in cyberspace: Impacts of social media on adolescents' well-being. *Australian Journal of Psychology*, 73(1), 12-23. <https://doi.org/10.1080/00049530.2021.1898914>
- Şahin, C. (2018). Social Media Addiction Scale—Student Form: The Reliability and Validity Study. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 17(1), 169-182.
- Terzioğlu, E. (2023). Digital Panopticon Dilemmas: A Study on Contact Tracing Apps Carried Out by the Ministry of Health. *Journal of Economy Culture and Society*, 68(0), 46-59. <https://doi.org/10.26650/JECS2023-1256957>
- Turhan Gürbüz, P., Çoban, Ö. G., Erdoğan, A., Kopuz, H. Y., Adanir, A. S., & Önder, A. (2021). Evaluation of Internet Gaming Disorder, Social Media Addiction, and Levels of Loneliness in Adolescents and Youth with Substance Use. *Substance Use & Misuse*, 56(12), 1874-1879. <https://doi.org/10.1080/10826084.2021.1958856>
- Uyaroğlu, A. K., Ergin, E., Tosun, A. S., & Erdem, Ö. (2022). A cross-sectional study of social media addiction and social and emotional loneliness in university students in Turkey. *Perspectives in Psychiatric Care*, 58(4), 2263-2271. <https://doi.org/10.1111/ppc.13056>
- Yalçın, D. (2024). Sosyal Medya Bağımlılığında Yalnızlık İlişkisi: Sosyal İzolasyon. İçinde M. G. Genel (Ed.), *Dijital Tuzak: Sosyal Medyanın Karanlık Yüzü* (ss. 113-126). Berikan Yayınevi.
- Zhao, J., Jia, T., Wang, X., Xiao, Y., & Wu, X. (2022). Risk Factors Associated With Social Media Addiction: An Exploratory Study. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.837766>
- Zuboff, S. (2021). *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*. Okuyan Us Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

In today's world, where digitalization, social media, and artificial intelligence are gaining momentum, emotional states have become a phenomenon that needs to be studied as much as the rational aspects of social and economic structures. Although the research of emotional states has become somewhat more visible with social media tools, it is possible to take this research further back by conducting research aimed at improving economic structures and workplace productivity. With social media becoming an integral part of our lives, examining emotional states has become important for understanding social reality and the cultural codes we live within. The aim of this research is to investigate whether social media addiction and loneliness levels show significant differences according to demographic variables and to analyze the relationship between social media addiction and loneliness among university students. In this context, the research seeks to answer the following questions:

1. Are there differences in social media addiction and its sub-dimensions and loneliness levels according to students' demographic characteristics (gender, age, income, place of residence, class)?
2. Is there a relationship between students' social media addiction and its sub-dimensions and loneliness levels?

Methodology

The research population consists of students at Bolu Abant İzzet Baysal University. Due to time and cost constraints, it was not possible to reach the entire target group, so the survey, which was prepared using Google Forms, was directed at students selected using the convenience sampling method, which is a non-random sampling method. A survey consisting of three sections with a total of 44 statements was prepared for the participants in the research and distributed to them via Google Forms. The first section of the survey includes a personal information form with seven questions about the participants' age, gender, and other demographic information, as well as their social media usage. The second and third sections of the questionnaire included the Social Media Addiction Scale - Student Form (SBMÖ-ÖF) and the UCLA Loneliness Scale (ULS-8). Cronbach's alpha was used to calculate the internal consistency of the scale items, and frequency analysis was performed for the demographic data. The normality of the data distribution was determined by examining skewness and kurtosis values. An independent samples t-test was used to determine whether social media addiction, social media addiction subdimensions, and loneliness scores differed by gender and education level. For groups such as age, income level, and time spent on social media, analysis was performed using one-way analysis of variance (ANOVA). A correlation analysis was performed to determine the relationship and direction between social media addiction and its sub-dimensions and loneliness.

Findings

The vast majority of participants are women. Looking at the age distribution, the majority of participants are between the ages of 17 and 23. In terms of household income, the highest percentage is in the 20,001–40,000 TL range, followed by those with an income level of 0–20,000 TL. Most of the participants live in dormitories, followed by those who live with their families. In terms of class distribution, many participants are first-year students, followed by second-year students. When examining social media usage habits, it is seen that the most preferred platforms among participants are YouTube and Instagram. In terms of daily social media usage time, the most active groups are those who spend 4–6 hours and 1–3 hours, respectively. The analyses also showed that there was no significant difference in terms of gender in the overall social media addiction score, other sub-dimensions, and loneliness level. However, in intergroup comparisons, only the Virtual Tolerance level, one of the sub-dimensions of social media addiction, was found to be significantly higher in female participants than in male participants. No significant differences were found in social media addiction and loneliness scores based on educational level (between first and second-year students). Additionally, no significant differences were found in the variables examined based on where participants lived (dormitory, with

family, with friends, or alone). According to the research findings, the amount of time spent on social media was not found to be related to the level of loneliness. However, it was observed that the daily amount of time spent on social media created a significant difference in the scores of social media addiction and all its sub-dimensions; as the amount of time spent on social media increased, the level of addiction also increased significantly. In the relationship analyses, a weak and positive relationship was found between loneliness and social media addiction at a significant level. In particular, the participants' loneliness level showed a more pronounced relationship with the sub-dimensions of social media addiction, "Virtual Problems" and "Virtual Communication." This situation indicates that the problems and communication patterns experienced on social media are important factors that increase participants' feelings of loneliness. However, no significant relationship was found between loneliness and the social media addiction sub-dimensions of Virtual Information and Virtual Tolerance.

Discussion and Results

The study discusses the relationship between loneliness, which is considered an emotional state in the theoretical plane, and social media as a research subject. In this sense, emotional states have found a place in the social sciences literature when their psychological effects are considered. The work of positive psychology, developed in relation to work and individual productivity, has expanded through social media today, further influencing emotional states in terms of improving and optimizing mental states. According to global research, 41% of young people spend eight hours on internet applications (Kumar, 2025), which clearly shows how social media affects us psychologically and how it triggers our loneliness as isolated individuals during this time. As social media reshapes our communication patterns, the diversification and varying features of social media applications further deepen the dimensions of the relationship between loneliness and social media. While social media tools may isolate relationships with others, they also reveal the emergence of new socialization skills among young people. The fact that the emotional states that form the starting point of this study are now being researched scientifically by the social and human sciences, and that the psycho-social states of young people are being examined, also proves that technological applications such as social media have increased our capacity for social interaction and occupy a significant place in our lives. In this context, social media applications should be taken into consideration. The study results indicate that when not used properly or when there is a tendency toward addiction, young adults may face the risk of feeling lonely.

The results obtained from the research and the recommendations developed are limited to the opinions of the individuals who participated in the research process. Another important limitation of the study is that the research was conducted using a convenience sampling method. Furthermore, this study does not constitute clinical research, and it is believed that the findings were shaped by the participants' feelings and perceptions at the time they completed the questionnaire. Therefore, it is recommended that the research results be evaluated taking these limitations into account.

In future research, it is thought that addressing the subject with qualitative methods may allow for a more in-depth examination of individuals' thoughts on social media addiction and loneliness. In addition, it is recommended that research be conducted with different age groups and broader and more diverse samples, and that concepts such as anxiety, self-esteem, and family belonging be examined alongside these topics.

<https://dergipark.org.tr/en/pub/kent>
<https://www.kentakademisi.com/>